

Samantapāsādikāya Vinayaṭṭhakathāya

Atthavaṇṇanābhūtā

Bhadantacoḷiyakassapattherena katā

Vimativinodanīṭikā

(Paṭhamo bhāgo)

Romanized from Myanmar version published in 1960

© Buddhasāsana Society

Ṭīkā Series 04

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka ခ kha ဂ ga ဃ gha င ṅa
 ဇ ca ခ cha ဇ ja ဈ jha ဠ ña
 ဋ ta ဣ tha ဍ ḍa ဖ ḍha ဎ ṇa
 တ ta ထ tha ဒ da ဓ dha န na
 ပ pa ဖ pha ဗ ba ဘ bha မ ma
 ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa ဟ ha ဠ ḷa ၵ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

ာ ၵ = ā ိ = i ိ = ī ဣ ၵ = u ဣ ၵ = ū ဧ = e ဩ ိ = o
 က ka ကာ kā ကိ ki ကိ kī ကု ku ကု kū ကေ ke ကေ ko
 ခ kha ခါ khā ခိ khi ခိ khī ခု khu ခု khū ခေ khe ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

က kka	ယ ṅgha	က ṇṭha	ဈ dhya	ဠ pla	ဠ lla
က kka	ဇ cca	က ṇḍa	ဇ dhva	ဠ pba	ဠ lya
က kya	ခ ccha	က ṇṇa	န nta	ဠ bbha	ဠ lha
က kri	ဇ jja	က ṇha	န ntva	ဠ bya	ဠ vha
က kla	ဇ jjha	က tta	န ntha	ဠ bra	ဠ sta
က kva	ည ṇṇa	က ttha	န nda	ဠ mpa	ဠ stra
ဈ khya	ဉ ṇha	က tva	န ndra	ဠ mpha	ဠ sna
ဇ khva	ဉ ṇca	က tya	န ndha	ဠ mba	ဠ sya
ဇ gga	ခ ṇcha	က tra	န nna	ဠ mbha	ဠ ssa
ဠ ggha	ဉ ṇja	န dda	ဈ nya	ဠ mma	ဠ sma
ဈ gya	ည ṇjha	န ddha	န nha	ဈ mya	ဠ sva
ဠ gra	ဇ ṭta	ဈ dya	ဠ ppa	ဠ mha	ဠ hma
ဠ ṅka	ဠ ṭtha	ဠ dra	ဠ ppha	ဠ yya	ဠ hva
ဠ ṅkha	ဠ ḍḍa	ဠ dva	ဈ pya	ဠ yha	ဠ ḷha
ဠ ṅga					

၁ ၂ ၃ ၄ ၅ ၆ ၇ ၈ ၉ ၁၀
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

Vimativinodanīṭikā

Paṭhamabhāga

Mātikā		Piṭṭhaṅka
Ganthārambhakathā	...	1
Ganthārambhakathāvaṇṇanā	...	1

Bāhiranidānakathā

Paṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā	...	10
Dutiyasaṅgītikathāvaṇṇanā	...	24
Tatīyasaṅgītikathāvaṇṇanā	...	26
Ācariyaparamparakathāvaṇṇanā	...	32

Verañjakaṇḍavaṇṇanā

Paṭhamajjhānakathāvaṇṇanā	...	71
Dutiyajjhānakathāvaṇṇanā	...	73
Tatīyajjhānakathāvaṇṇanā	...	73
Catutthajjhānakathāvaṇṇanā	...	76
Pubbenivāsakathāvaṇṇanā	...	77
Dibbacakkhuññakathāvaṇṇanā	...	81
Āsavakkhayaññakathāvaṇṇanā	...	85
Upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā	...	86
Vinayapaññattiyācanakathāvaṇṇanā	...	91

1. Pārājikakaṇḍa

1. Paṭhamapārājika

Sudinnabhāṇavāraṇṇanā	...	99
Makkaṭṭivattthukathāvaṇṇanā	...	107

Mātikā

Piṭṭhaṅka

Santhatabhāṇavāra

Vajjiputtakavatthukathāvaṇṇanā	...	...	119
Catubbidhavinayādikathāvaṇṇanā	...	...	120
Padabhājanīyavaṇṇanā	...	...	127
Sājīvapadabhājanīyavaṇṇanā	...	...	130
Paccakkhānavibhaṅgavaṇṇanā	...	...	133
Mūlapaññattivaṇṇanā	...	...	138
Anupaññattivaṇṇanā	...	...	139
Paṭhamacatukkavaṇṇanā	...	...	141
Ekūnasattatidvisatacatukkakathāvaṇṇanā	...	...	143
Santhatacatukkabheda-kathāvaṇṇanā	...	...	146
Rājapaccatthikādicatukkabheda-kathāvaṇṇanā	...	...	147
Āpattānāpattivāra-vaṇṇanā	...	...	147
Pakiṇṇakakathāvaṇṇanā	...	...	148
Vinītavatthuvaṇṇanā	...	...	153

2. Dutiyapārājika

Dhaniyavatthuvaṇṇanā	...	...	163
Pāḷimuttakavinicchaya-vaṇṇanā	...	...	166
Padabhājanīyavaṇṇanā	...	...	170
Pañcaviṣati-avahāra-kathāvaṇṇanā	...	...	172
Bhūmaṭṭhakathāvaṇṇanā	...	...	175
Ākāsaṭṭhakathāvaṇṇanā	...	...	179
Vehāsaṭṭhakathāvaṇṇanā	...	...	179
Udaṭṭhakathāvaṇṇanā	...	...	179
Nāvaṭṭhakathāvaṇṇanā	...	...	180
Yānaṭṭhakathāvaṇṇanā	...	...	181
Bhāraṭṭhakathāvaṇṇanā	...	...	181
Āraṃaṭṭhakathāvaṇṇanā	...	...	182

Mātikā	Piṭṭhaṅka
Vihāraṭṭhakathāvaṇṇanā	... 183
Khettaṭṭhakathāvaṇṇanā	... 183
Vatthuṭṭhakathāvaṇṇanā	... 184
Araññaṭṭhakathāvaṇṇanā	... 184
Udakakathāvaṇṇanā	... 185
Dantaponakathāvaṇṇanā	... 187
Vanappatikathāvaṇṇanā	... 187
Haraṇakakathāvaṇṇanā	... 187
Upanidhikathāvaṇṇanā	... 188
Suṅkaghātakathāvaṇṇanā	... 192
Pāṇakathāvaṇṇanā	... 193
Catuppadakathāvaṇṇanā	... 194
Ocarakakathāvaṇṇanā	... 194
Oṇirakkhakathāvaṇṇanā	... 194
Samvidāvahārakathāvaṇṇanā	... 195
Saṅketakammakathāvaṇṇanā	... 195
Nimittakammakathāvaṇṇanā	... 195
Āṇattikathāvaṇṇanā	... 196
Āpattibhedavaṇṇanā	... 197
Anāpattibhedavaṇṇanā	... 198
Pakiṇṇakakathāvaṇṇanā	... 198
Vinītavatthuvaṇṇanā	... 199
Kusasāṅkāmanavatthukathāvaṇṇanā	... 199

3. Tatiyapārājika

Paṭhamapaññattinidānavaṇṇanā	... 206
Ānāpānassatisamādhikathāvaṇṇanā	... 209

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
Padabhājanīyavaṇṇanā	...	...	223
Vinītavatthuvaṇṇanā	...	...	233

4. Catutthapārājika

Vaggumudātīriyabhikkhuvatthuvaṇṇanā	...	...	240
Adhimānavatthuvaṇṇanā	...	...	241
Savibhaṅgasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	242
Padabhājanīyavaṇṇanā	...	...	243
Vattukāmaṇḍarakathāvaṇṇanā	...	...	246
Anāpattibhedakathāvaṇṇanā	...	...	247
Vinītavatthuvaṇṇanā	...	...	247
Nigamanavaṇṇanā	...	...	250

2. Saṃghādisesakaṇḍa

1. Sukkavissatṭhisikkhāpadavaṇṇanā	...	...	252
2. Kāyasaṃsaggasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	258
3. Duṭṭhullavācāsikkhāpadavaṇṇanā	...	...	264
4. Attakāmapāricariyasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	266
5. Sañcarittasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	267
6. Kuṭikārasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	272
7. Vihārakārasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	280
8. Paṭhamaduṭṭhadosasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	280
9. Dutiyaduṭṭhadosasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	293
10. Paṭhamasaṃghabhedasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	295
11. Dutiyasaṃghabhedasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	297
12. Dubbacasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	297
13. Kuladūsakasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	298
Nigamanavaṇṇanā	...	...	304

Mātikā

Piṭṭhaṅka

3. Aniyatakaṇḍa

1. Paṭhama-aniyatasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	305
2. Dutiya-aniyatasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	307

4. Nissaggiyakaṇḍa**1. Cīvaravagga**

1. Paṭhamakathinasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	310
2. Udositasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	317
3. Tatiyakathinasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	321
4. Purāṇacīvarasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	322
5. Cīvarapaṭiggahaṇasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	324
6. Aññātakaviññattisikkhāpadavaṇṇanā	...	...	325
7. Tatuttarisikkhāpadavaṇṇanā	...	...	326
8. Paṭhama-upakkhaṭasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	326
9. Dutiya-upakkhaṭasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	327
10. Rājasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	328

2. Kosiyavagga

1. Kosiyasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	333
4. Chabbassasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	333
5. Nisīdanasanthasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	334
6. Eḷakalomasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	335
7. Eḷakalomadhovāpanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	335
8. Rūpiyasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	336
9. Rūpiyasamvohārasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	343
10. Kayavikkayasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	347

Mātikā

Piṭṭhaṅka

3. Pattavagga

1. Pattasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	347
2. Ūnapañcabandhanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	349
3. Bhesajjasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	349
4. Vassikasāṭṭikasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	355
5. Cīvara-acchindanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	358
6. Suttaviññattisikkhāpadavaṇṇanā	...	...	358
7. Mahāpesakārasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	359
8. Accekacīvarasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	360
9. Sāsaṅkasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	361
10. Pariṇatasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	362

Vimativinodanīṭikāya paṭhamabhāge mātikā niṭṭhitā.

Vinayapiṭaka

Vimativinodanīṭikā

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Ganthārambhakathā

Karuṇāpuṇṇahadayaṃ, **sugataṃ** hitadāyakaṃ.
Natvā **dhammañca** vimalaṃ, **saṃghañca** guṇasampadaṃ.
Vaṇṇanā nipuṇāhesuṃ, vinayaṭṭhakathāya yā.
Pubbakehi katā nekā, nānānayasamākulā.
Tattha kāci suvitthiṇṇā, dukkhogāhā ca ganthato.
Viraddhā atthato cāpi, saddato cāpi katthaci.
Kāci katthaci apuṇṇā, kāci sammohakārini.
Tasmā tāhi samādāya, sāraṃ saṅkheparūpato.
Līnatthañca pakāsento, viraddhañca visodhayaṃ.
Upaṭṭhitanayañcāpi, tattha tattha pakāsayaṃ.
Vinaye vimatiṃ chetuṃ, bhikkhūnaṃ lahuvuttinaṃ.
Saṅkhepena likhissāmi, tassā līnatthavaṇṇanaṃ.

Ganthārambhakathāvaṇṇanā

Vinayasamvaṇṇanārambhe ratanattayaṃ namassitukāmo tassa
visiṭṭhaguṇayogasandassanatthaṃ **yo kappakoṭṭhipīti**-ādimāha.
Visiṭṭhaguṇayogena hi vandanārahabhāvo, vandanārahe ca katā vandanā
yathādhippetamatthaṃ

sādheti. Ettha ca saṁvaṇṇanārambhe ratanattayapaṇāmakaraṇappayojanaṁ tattha tattha bahudhā papañcenti ācariyā, mayaṁ pana idhādhippetameva payojanaṁ dassayissāma. Tasmā saṁvaṇṇanārambhe ratanattayapaṇāmakaraṇaṁ yathāpaṭiññātasamvaṇṇanāya anantarāyena parisamāpanatthanti veditabbaṁ. Tathā hi vuttaṁ “tassānubhāvena hatantarāyo”ti. Ratanattayapaṇāmakaraṇena hi rāgādidosavigamato paññādiguṇapāṭavato āyu-ādivaḍḍhanato puññātisayabhāvādito ca hoteva yathāpaṭiññātasamvaṇṇanāya anantarāyena parisamāpanaṁ.

Tattha paṭhamaṁ tāva bhagavato vandanaṁ kattukāmo “yo kappakoṭṭhihi -pa- tassā”ti āha. Imissā pana vinayadesanāya karuṇāppadhānañāsaṁmuṭṭhitatāya karuṇāppadhānameva thomaṇaṁ āraddhaṁ. Esā hi ācariyassa pakati, yadidaṁ ārambhānurūpathomaṇā. Karuṇāggahaṇena cettha aparimeyyappabhāvā sabbepi buddhaguṇā nayato saṅgahitāti daṭṭhabbā taṁmūlakattā sesabuddhaguṇānaṁ. Tattha **yoti** imassa aniyamavacanassa nāthoti iminā sambandho. **Kappakoṭṭhihi appameyyaṁ kālanti** kappakoṭṭigaṇanāvasenapi “ettakā kappakoṭṭiyo”ti pametum asakkuṇeyyaṁ kālaṁ. **Api**-saddena pageva vassagaṇanāyāti dasseti. Appameyyaṁ kālanti ca accantasamyoge upayogavacanāṁ, tena kappakoṭṭigaṇanāvasena paricchinditumasakkuṇeyyamapi, asaṅkhyeyyavasena pana paricchinditabbato salakkhaṁ caturasaṅkhyeyyakappakālaṁ accantameva nirantaraṁ pañcamahāpariccāgādi-**atidukkarāni karonto khedaṁ** kāyikaṁ parissamaṁ pattoti dasseti.

Lokahitāyāti sattalokassa hitāya. Nāthatīti **nātho**, veneyyānaṁ hitasukhaṁ āsīsatīti attho. Atha vā nāthati veneyyagate kilese upatāpeti, nāthati vā yācati veneyye attano hitakaraṇe yācitvāpi niyojetīti **nātho**, lokapaṭisaṇaṇo lokasāmi lokanāyakoti vuttaṁ hoti. **Mahākāruṇikassāti** yo karuṇāya kampitahadayattā lokahitattham atidukkarakiriyāya anekappakāraṁ tādisaṁ dukkhaṁ anubhavitvā āgato, **tassa mahākāruṇikassāti** attho. Tattha kiratīti **karuṇā**, paraḍukkhaṁ vikkhipati apānetīti attho. Dukkhitu vā kiriyati pasāriyatīti karuṇā. Atha vā kiṇātīti karuṇā, paraḍukkhe sati

kāruṇikaṃ himsati vibādheti, vināseti vā parassa dukkhanti attho. Paradukkhe sati sādhūnaṃ kampanaṃ hadayakhedaṃ karotīti vā karuṇā. Atha vā kamīti sukhaṃ, taṃ rundhatīti karuṇā. Esā hi paradukkhāpanayanakāmatālakkaṇā attasukhanirapekkhatāya kāruṇikānaṃ sukhaṃ rundhati vibādheti. Karuṇāya niyutto **kāruṇiko**, mahanto kāruṇiko **mahākāruṇiko**, tassa namo atthūti pāṭhaseso.

Evam karuṇāmukhena saṅkhepato sakalasabbaññuguṇehi bhagavantaṃ thometvā idāni saddhammaṃ thometuṃ **asambudhanti**-ādimāha. Tattha buddhanisevitaṃ yaṃ asambudhaṃ jīvaloko bhavā bhavaṃ gacchati, tassa dhammavarassa namoti sambandho. Tattha **asambudhanti** asambujjhanto, yathāsabhāvaṃ appaṭivijjhanatoti vuttaṃ hoti. Hetu-attho hettha antapaccayo. **Yanti** aniyamato sapariyattiko navalokuttaradhammo kammabhāvena niddiṭṭho. **Buddhanisevanti** tasseva visesanaṃ, sammāsambuddhena, paccekabuddhasāvakabuddhehipi vā gocarāsevanabhāvanāsevanāhi yathārahaṃ nisevitaṃ, ajahitanti attho. Tattha pariyattiphalanibbānāni gocarāsevanavaseneva nisevitāni, maggo pana bhāvanāsevanavasenāpi paccavekkhaṇaṇāṇādivasena gocarāsevanavasenāpi nisevito. **Bhavābhavanti** bhavato bhavaṃ. Atha vā hīnapaṇītādivasena khuddakaṃ mahantaṃca bhavanti attho. Vuḍḍhatthopi hi a-kāro dissati asekkhā dhammāti-ādīsu¹ viya. Atha vā bhavoti vuḍḍhi, abhavoti hāni. Bhavoti vā sassatadiṭṭhi, abhavoti ucchedadiṭṭhi. Vuttappakāro bhavo ca abhavo ca bhavābhavo, taṃ bhavābhavaṃ. **Gacchatīti** upagacchati. **Jīvalokoti** sattaloko. **Avijjādikilesajālaviddham**sinoti dhammavisesanaṃ. Tattha na vidati dhammānaṃ yathāsabhāvaṃ na vijānātīti avijjā, aññāṇaṃ. Sā ādi yesaṃ taṇhādīnaṃ, teyeva kilissanti etehi sattāti kilesā, teyeva ca sattānaṃ vibādhanaṭṭhena jālasadisāti jālaṃ, taṃ viddhamseti sabbaso vināseti sīlenāti **avijjādikilesajālaviddham**sī, tassa.

Nanu cettha sapariyattiko navalokuttaradhammo adhippeto, tattha ca maggoyeva kilese viddhamseti, netareti ce? Vuccate—maggassāpi

1. Abhi 1. 2 piṭṭhe.

nibbānamāgama kilesaviddhamsanato nibbānampi kilese viddhamseti nāma, maggassa kilesaviddhamsanakiccam phalena niṭṭhanti phalampi “kilesaviddhamsi”ti vuccati, pariyattidhammopi kilesaviddhamsanassa upanissayapaccayattā “kilesaviddhamsi”ti vatthum arahatīti na koci doso.

Dhammavarassa tassāti pubbe aniyamitassa niyāmakavacanam. Tattha yathānusiṭṭham paṭipajjamāne catūsu apāyesu saṁsāradukkhe ca apatamāne dhāretīti dhammo. Vuttappakāro dhammo eva attano uttaritarābhāvena varo pavaro anuttaroti dhammavaro, tassa dhammavarassa namo atthūti attho.

Evam saṅkhepanayeneva sabbadhammaguṇehi saddhammam thometvā idāni ariyasamgham thometum **guṇehīti**-ādimāha. Tattha guṇehi yo yutto, tamariyasamgham namāmīti sambandho. Silādayo guṇā cettha lokiyalokuttarā adhippetā. “Vimuttivimuttiñāṇan”ti vattabbe ekadesasarūpekasesanayena “vimuttiñāṇan”ti vuttam, ādisaddapariyāyena pabhūtisaddena vā vimuttiggahaṇam veditabbam. Tattha **vimuttīti** phalam. **Vimuttiñāṇanti** paccavekkhaṇañāṇam. **Pabhuti**-saddena chaḷabhiññācatupaṭisambhidādayo guṇā saṅgahitāti daṭṭhabbā. Kusalatthikānam janānam puññātisayavuḍḍhiyā khettsadisattā khetanti āha “khetam janānam kusalatthikānan”ti. Khittam bījam mahapphalabhāvakaraṇena tāyatīti hi **khetam**. **Ariyasamghanti** ettha ārakattā kilesehi, anaye na iriyanato, aye ca iriyanato, sadevakena lokena “saraṇan”ti araṇiyato upagantabbato, upagatānaṅca tadatthasiddhito ariyā, atṭha ariyapuggalā, ariyānam samgho samūhoti ariyasamgho, tam ariyasamgham.

Idāni ratanattayapaṇāmajanitam kusalābhisandam yathādhippete payojane niyojetvā attanā samvaṇṇiyamānassa vinayassa sakalasāsanamūlabhāvadassanamukhena samvaṇṇanākaraṇassāpi sāsanaṁulataṁ dassetum **iccevamiccādigāthādvayamāha**. **Puññābhisandanti** puññoḥgam, puññappavāham puññarāsinti attho. **Tassānubhāvenāti** tassa yathāvuttassa puññappavāhassa ānubhāvena balena hatantarāyo vinayam vaṇṇayissantī sambandho.

Atṭhitassa susaṇṭhitassa bhagavato sāsanaṁ yasmiṁ ṭhite patiṭṭhitam hotīti yojetabbam. Tattha **yasminti** yasmiṁ vinayapiṭake. **Ṭhiteti** pālito ca atthato ca anūnam hutvā lajjipuggalesu pavattanaṭṭhena ṭhite.

Sāsananti sikkhattayasaṅgahitaṃ sāsaṇaṃ. **Aṭṭhitassāti** kāmasukhallikattakilamathānuyogasaṅkhāte antadvaye aṭṭhitassa, “parinibbutassapi bhagavato”tipi vadanti. **Susaṇṭhitassāti** antadvayavirahitāya majjhimāya paṭipadāya suṭṭhu ṭhitassa. **Amissanti** bhāvanapumsakaniddeso, nikāyantaraḷaddhīhi asaṃmissaṃ katvā anākulaṃ katvā vaṇṇayissanti vuttaṃ hoti. **Nissāya pubbācariyānubhāvanti** pubbācariyehi saṃvaṇṇitaṃ aṭṭhakathaṃ nissāya, na attano balenāti adhippāyo.

Atha porāṇaṭṭhakathāsu vijjamānāsu puna vinayasaṃvaṇṇanā kimpayojanāti? Āha **kāmañcāti**-ādi. Tattha **kāmanti** ekantena, yathicchakaṃ vā, sabbasoti vuttaṃ hoti, tassa saṃvaṇṇitoyaṃ vinayoti iminā sambandho. **Pubbācariyāsabhehīti** mahākassapaṭṭherādayo pubbācariyā eva akampiyaṭṭhena uttamaṭṭhena ca āsabhā, tehi pubbācariyavarehīti vuttaṃ hoti. Kīdisā pana te pubbācariyāti? Āha **ñāṇambūti**-ādi. Aggamaggañāṇasaṅkhātena ambunā salilena niddhotāni nissesato āyatim anuppattidhammatāpādanena dhotāni visodhitāni rāgādīni tīṇi malāni kāmāsavādayo ca cattāro āsavā yehi te **ñāṇambuniddhotamalāsavā**, tehi khīṇāsavehīti attho. Khīṇāsavabhāvepi na ete sukkhavipassakāti āha “visuddhavijjāpaṭisambhidehī”ti. Tattha **vijjāti** tisso vijjā, aṭṭha vijjā vā. Paṭisambhidāppattesupi mahākassapaṭṭherādīnaṃ uccinitvā gahitātāya tesāṃ saddhammasaṃvaṇṇane¹ sāmattiyaṃ sātisaṃyanti dassento āh “saddhammasaṃvaṇṇanakovidehī”ti.

Kilesajātaṃ, parikkhārābhāhullaṃ vā sallikhati tanuṃ karotīti sallekho, appicchatādiguṇasamūho, idha pana khīṇāsavādhikārattā parikkhārābhāhullassa sallikhanavaseneva attho gahetabbo. Sallekhena nibbattaṃ sallekhiyaṃ, tasmim **sallekhiye**, dhutaṅgapariharaṇādisallekhapaṭipattiyanti vuttaṃ hoti. **Nosulabhūpamehīti** sallekhapaṭipattiyā “asukasadisā”ti natthi sulabhā upamā etesanti nosulabhūpamā, tehi. **Mahāvihārassāti** iminā nikāyantaraṃ paṭikkhipati. Vihārasīsenā hettha tattha nivāsīnañceva tehi samaladdhikānañca sabbesaṃ bhikkhūnaṃ gahaṇaṃ daṭṭhabbaṃ. Tasmā tesāṃ mahāvihāravāsīnaṃ diṭṭhisīlavisuddhiyā pabhavante

1. Saddhammasaṃvaṇṇana... (Ka)

saññāṇabhūtattā dhammasaṅgāhatā mahākassapattherādayo “mahāvihārassa dhajūpamā”ti vuttā, tehi **ayaṃ vinayo saṃvaṇṇito** sammā anūnaṃ katvā vaṇṇito. Kathanti āha “cittēhi nayehi”ti. **Vicittēhi nayehi sambuddhavaravaye**hi sabbaññubuddhavaraṃ anugatehi, bhagavato adhippāyānugatehi nayehiṭi vuttaṃ hoti.

Evam porāṇaṭṭhakathāya anūnabhāvaṃ dassetvā idāni attano saṃvaṇṇanāya payojanavisesaṃ ajjhesakañca dassetuṃ **saṃvaṇṇanāti-**ādimāha. Tattha **saṅkhatattā**ti racitattā. **Na kañci atthaṃ abhisambhuṇātī**ti na kañci atthaṃ sādheti.

Saṃvaṇṇanaṃ tañcāti-ādinā attano saṃvaṇṇanāya karaṇappakāraṃ dasseti. Tattha tañca idāni vuccamānaṃ saṃvaṇṇanaṃ **samārabhanto** sakalāyapi mahā-aṭṭhakathāya idha gahetabbato mahā-aṭṭhakathaṃ **tassā** idāni vuccamānāya saṃvaṇṇanāya **sarīraṃ katvā** mahāpaccariyaṃ yo vinicchayo vutto, tatheva kurundīnāmādīsu **vissutāsu aṭṭhakathāsu yo vinicchayo** vutto, tatopi vinicchayato yuttamatthaṃ **apariccajanto** antogadhattheravādaṃ katvā **saṃvaṇṇanaṃ** sammā **samārabhissanti** padatthasambandho veditabbo. Ettha ca attho kathīyati etāyāti aṭṭhakathā tthakārassa tthakāraṃ katvā. **Mahāpaccariyanti** mahāpaccarīnāmikaṃ. Ettha ca paccarīti uḷumpaṃ vuccati, tasmim nisīditvā katattā tameva nāmaṃ jātaṃ. “Kurundīvallivihāro nāma atthi, tattha katattā ‘kurundī’ti nāmaṃ jātaṃ”ti vadanti. **Ādisaddena** andhakatṭhakathaṃ saṅkhepaṭṭhakathañca saṅgaṇhāti.

Yuttamatthanti mahā-aṭṭhakathānayena, catubbidhavinayayuttiyā vā yuttamatthaṃ. “Aṭṭhakathaṃyeva gahetvā saṃvaṇṇanaṃ karissāmī”ti vutte aṭṭhakathāsu vuttattheravādānaṃ bāhirabhāvo siyāti tepi antokattukāmo “antogadhattheravādan”ti āha, theravādepi antokatvāti vuttaṃ hoti.

Taṃ meti gāthāya sotūhi paṭipajjitabbavidhiṃ dasseti. Tattha **dhammappadīpassāti** dhammo eva mohandhakāraviddhamāsanato padīpasadisattā padīpo assāti dhammappadīpo, bhagavā, tassa. **Patimānayanā**ti pūjentā manasā garuṃ karontā **nisāmentu** suṇantu.

Buddhenāti-ādinā attano saṃvaṇṇanāya

āgamanasuddhidassanamukhena pamāṇabhāvaṃ dassetvā anusikkhitabbataṃ dasseti. Tattha yatheva buddhena yo dhammo vinayo ca vutto, so tassa buddhassa yehi puttehi mahākassapattherādīhi tatheva ñāto, tesāṃ buddhaputtānaṃ matimaccajantā sīhaḷaṭṭhakathācariyā yasmā pure aṭṭhakathā akaṃsūti sambandho veditabbo. Tattha **dhammoti** suddhābhidhamme saṅgaṇhāti. **Vinayoti** sakalaṃ vinayapiṭakaṃ. **Vuttoti** pālito ca atthato ca **buddhena** bhagavatā vutto. Na hi bhagavatā abyākataṃ nāma tantipadaṃ atthi, tattha tattha bhagavatā pavattitapakiṇṇatadesanāyeva hi aṭṭhakathā. **Tatheva ñātoti** yatheva buddhena vutto, tatheva ekapadampi ekakkharampi avināsetvā adhippāyaṇca avikopetvā ñāto veditoti attho. **Tesāṃ matimaccajantāti** tesāṃ buddhaputtānaṃ matisaṅkhataṃ theraparamparāya uggahetvā ābhataṃ¹ abbotchinnaṃ pālivaṇṇanāvasena ceva pālimumuttakavasena ca pavattaṃ sabbāṃ aṭṭhakathāvinicchayaṃ apariccajantā. **Aṭṭhakathā akaṃsūti** mahā-aṭṭhakathāmahāpaccari-ādikā sīhaḷaṭṭhakathāyo akaṃsu. “Aṭṭhakathāmakāṃsū”tipi pāṭho, tatthāpi soyevattho.

Tasmāti yasmā tesāṃ buddhaputtānaṃ adhippāyaṃ avikopetvā pure aṭṭhakathā akaṃsu, tasmā. **Yaṃ aṭṭhakathāsu vuttaṃ**, taṃ sabbampi pamāṇanti yojanā. **Hīti** nipātamattaṃ hetu-atthassa tasmāti imināyeva pakāsitattā, avadhāraṇattho vā, pamāṇamevāti. Yadi aṭṭhakathāsu vuttaṃ sabbampi pamāṇaṃ, evaṃ sati tattha pamādalekhāpi pamāṇaṃ siyāti āha “vajjayitvāna pamādalekhan”ti, aparāparaṃ likhantehi pamādena satim apaccupaṭṭhapetvā aññattha likhitabbaṃ aññattha likhanādivasena pavattitā pamādalekhā nāma, sā ca samantapāsādikāyaṃ tattha tattha sayameva āvibhavissati. Puna **yasmāti** padassa sambandhadassanavasena ayaṃ atthayojanā—yasmā aṭṭhakathāsu vuttaṃ idha imasmiṃ sāsane sikkhāsu sagāravānaṃ paṇḍitānaṃ pamāṇameva, yasmā ca ayaṃ vaṇṇanāpi bhāsantarapariccāgādimattavisiṭṭhatāya atthato abhinnā, tato eva pamāṇabhūtāva hessati, tasmā anusikkhitabbāti.

Tatoti tāhi aṭṭhakathāhi. **Bhāsantarameva hitvāti** sīhaḷabhāsaṃyeva apanetvā. **Vitthāramaggaṇca samāsayingati** porāṇaṭṭhakathāsu

1. Āgataṃ (Ka)

yathāṭṭhāne vattabbampi padatthavinicchayādikam ativithiṇṇena vacanakkamena ceva vuttameva atthanayaṃ appamattakavisesena punappunaṃ kathanena ca tattha tattha papañcitaṃ tādisaṃ vitthāramaggaṃ pahāya sallahukena atthaviññāpakena padakkamena ceva vuttanayasadisaraṃ vattabbaṃ atidisitvā ca saṅkhepanayeneva vaṇṇayissāmāti adhippāyo.

Sāratthadīpaniyaṃ¹ pana vinayaṭṭhikāyaṃ “porāṇaṭṭhakathāsu upari vuccamānampi² ānetvā tattha tattha papañcitaṃ ṇatticatutthēna kammēna -pa- upasampannoti bhikkhūti ettha³ apalokaṇādīnaṃ catunnampi kammānaṃ vitthāarakathā viya tādisaṃ vitthāramaggaṃ saṅkhipitvā”ti vuttaṃ, taṃ tantikkamaṃ kañci⁴ avokkamitvāti ettheva vuttaṃ yuttaṃ. Aññattha pāḷiyā vattabbaṃ aññattha kathanāñhi tantikkamaṃ vokkamitvā kathanāṃ nāma. Tathā hi vuttaṃ “tattheva vaṇṇitum yuttarūpaṃ hutvā anukkamēna āgataṃ pāḷiṃ pariccajitvā samvaṇṇanato sīhaḷaṭṭhakathāsu ayuttaṭṭhāne vaṇṇitaṃ yathāṭṭhāneyeva vaṇṇanato ca vuttaṃ ‘tantikkamaṃ kañci avokkamitvā’ti”. Tasmā yathāvuttanayeneva attho gaheṭṭabbo. Kathaṃ pana vitthāramaggassa saṅkhipane vinicchayo na hīyatīti? Āha “vinicchayaṃ sabbamasesayitvā”ti. Saṅkhipantopi punappunaṃ vacanādimeva saṅkhipanto, vinicchayaṃ pana aṭṭhakathāsu sabbāsupi vuttaṃ sabbampi asesayitvā, kiñcimattampi aparihāpetvāti vuttaṃ hoti. **Tantikkamaṃ kañci avokkamitvāti** kañci pāḷikkamaṃ anatikkamitvā, anukkamēna pāḷiṃ vaṇṇayissāmāti attho.

Suttantikānaṃ vacanānamatthanti verañjakaṇḍādisu⁵ āgatānaṃ jhānakathādīnaṃ suttantavacanānaṃ sīhaḷaṭṭhakathāsu “suttantikānaṃ bhāro”ti vatvā avaṇṇitabbaṭṭhānaṃ⁶ atthaṃ taṃtaṃsuttānurūpaṃ sabbaso paridīpayissāmāti adhippāyo. **Hessatīti** bhavissati, karīyissatīti vā attho. Ettha ca paṭhamasmiṃ atthavikappe “bhāsantarapariccāgādikaṃ catubbidhaṃ kiccaṃ nipphādetvā suttantikānaṃ vacanānamatthaṃ **paridīpayantī** ayaṃ vaṇṇanā bhavissatī”ti vaṇṇanāvasena samānakattukatā veditabbā. Pacchimasmiṃ atthavikappe pana “heṭṭhā vuttabhāsantarapariccāgādikaṃ katvā suttantikānaṃ vacanānamatthaṃ paridīpayantī ayaṃ vaṇṇanā amhehi karīyissatī”ti evaṃ ācariyavasena samānakattukatā veditabbā.

Ganthārambhakathāvaṇṇanānayo niṭṭhito.

1. Sārattha-Ṭī 1. 23 piṭṭhe.

4. Kiñci (Sī, Ka)

2. Vakkhamānampi (Sī)

5. Vi 1. 5 piṭṭhe.

3. Vi 1. 28 piṭṭhe.

6. Avaṇṇitaṭṭhānaṃ (?)

Bāhīranidānakathā

Idāni saṃvaravinayapahānavinayādīsu bahūsu vinayesu attanā “taṃ vaṇṇayissaṃ vinayan”ti evaṃ saṃvaṇṇetabbabhāvena paṭiññātaṃ vinayaṃ dassento āha **tatthā**ti-ādi. Tattha **tatthā**ti yathāvuttāsu gāthāsu. **Tāvasaddo** paṭhamanti imasmiṃ atthe daṭṭhabbo, tena paṭhamāṃ vinayaṃ vavatthapetvā pacchā tassa vaṇṇanaṃ karissāmāti dīpeti. **Vavatthapetabboti** niyametabbo. **Tenetāṃ vuccatī**ti yasmā vavatthapetabbo, tena hetunā etaṃ vinayo nāmāti-ādikāṃ niyāmakavacanaṃ vuccatīti attho. **Assā**ti vinayassa. **Mātikā**ti uddeso. So hi niddesapadānaṃ jananīṭhāne ṭhitattā mātā viyāti “mātikā”ti vuccati.

Idāni saṃvaṇṇetabbamatthaṃ mātikaṃ paṭṭhapetvā dassento āha **vuttaṃ** **yenā**ti-ādi. Idam vuttaṃ hoti—etaṃ tena samayena buddho bhagavā verañjāyaṃ viharatīti-ādinidānavacanapaṭimaṇḍitaṃ vinayapiṭakaṃ yena puggalena vuttaṃ, yasmim kāle vuttaṃ, yasmā kāraṇā vuttaṃ, yena dhāritaṃ, yena ca ābhataṃ, yesu paṭiṭṭhitaṃ, etaṃ yathāvuttavidhānaṃ vatvā tato tena samayenāti-ādipāṭhassa atthaṃ anekappakārato dassento vinayassa atthavaṇṇanaṃ karissāmīti.

Ettha ca **vuttaṃ yena yadā yasmā**ti idam vacanaṃ tena samayena buddho bhagavāti-ādinidānavacanamatthaṃ apekkhitvā vattukāmopi visum avatvā “nidānena ādikalyāṇaṃ, idamavocāti nigamanena pariyosānakalyāṇaṃ”ti vacanato nidānanigamanānīpi satthudesanāya anuvīdhānattā tadantogadhānevāti nidānassāpi vinayapāḷiyaṃyeva antogadhattā vuttaṃ yena yadā yasmāti idampi vinayapiṭakasambandhaṃyeva sāmāññato sabbattha sambandhamupagacchati.

Idāni pana taṃ visum nīharitvā dassento **tattha vuttaṃ yenā**ti-ādimāha. **Tatthā**ti tesu mātikāpadesu. **Idanti** tena samayenāti-ādinidānavacanaṃ. **Hi-**saddo yasmāti attho daṭṭhabbo, yasmā buddhassa bhagavato attapaccakkhavacanaṃ na hoti, tasmāti vuttaṃ hoti. **Attapaccakkhavacanaṃ na hotī**ti attanā paccakkhaṃ katvā vuttavacanaṃ na hoti.

Atha vā attano paccakkhakāle dharamānakāle vuttavacanāṃ na hoti.
Tadubhayenāpi bhagavato vuttavacanāṃ na hotīti attho.

Paṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā

Paṭhamamahāsaṅgīti nāma cesāti ettha ca-saddo

vattabbasampiṇḍanattho, upaṇṇāsatto vā, upaṇṇāsoti ca vākyārambho vuccati. Esā hi ganthakārānaṃ pakati, yadidaṃ kiñci vatvā puna अपरामं vattumārabhantānaṃ ca-saddappayogo. Yathāpaccayaṃ tattha tattha desitattā vipakkhiṇṇānaṃ dhammavinayānaṃ sabhāgatthavasena saṅgahetvā gāyanaṃ kathanāṃ saṅgīti, mahāvisayattā pūjanīyattā ca mahatī saṅgīti mahāsaṅgīti. Dutiyādiṃ upādāya cesā “paṭhamamahāsaṅgīti”ti vuttā. Nidadāti desanaṃ desakālādivasena aviditaṃ viditaṃ katvā nidassetīti **nidānaṃ**, tattha **kosallatthaṃ**.

Veneyyānaṃ maggaphaluppattihetubhūtvā kiriyā nippariyāyena buddhakkicanti āha “dhammacakkappavattanaṃhi ādiṃ katvā”ti. Tattha satipaṭṭhānādidhammo eva pavattanaṭṭhena cakkanti **dhammacakkaṃ**, cakkanti vā āṇā, taṃ dhammato anapetattā dhammacakkaṃ, dhammena ṇāyena cakkantipi dhammacakkaṃ. **Katabuddhakkiceti** niṭṭhitabuddhakkicce bhagavati lokanātheti sambandho. **Kusinārāyanti** samīpatthe etaṃ bhumavacanāṃ. **Upavattane mallānaṃ sālavaneti** tassa nagarassa upavattanabhūtaṃ mallarājūnaṃ sālavanuyyānaṃ dasseti. Tattha nagaraṃ pavisantā¹ uyyānato upecca vattanti gacchanti etenāti “upavattanan”ti uyyānassa ca nagarassa ca majjhe sālavanaṃ vuccati. Kusinārāya hi dakkhiṇapacchimadisāya taṃ uyyānaṃ hoti, tato uyyānato sālavanarājivirājito maggo pācīnābhimukho gantvā nagarassa dakkhiṇadvārābhimukho uttarena nivattā, tena maggena manussā nagaraṃ pavisanti, tasmā taṃ “upavattanan”ti vuccati. Tattha kira upavattane aññamaññasamsaṭṭhaviṭapānaṃ sampannachāyānaṃ sālapanṭīnamantare bhagavato parinibbānamañco paññatto, taṃ sandhāya vuttaṃ “yamakasālānamantare”ti. Upādīyati kammakilesehīti upādi, vipākakkhandhā kaṭattā ca rūpaṃ. Tadeva kammakilesehi sammā appahīnatāya seso, natthi ettha upādisesoti **anupādisesā**, nibbānadhātu, tāya.

1. Pavisitvā (Ka)

Itthambhūtalakkhaṇe cāyaṃ karaṇaniddeso. **Parinibbāneti** nimittatthe bhummaṃ, parinibbānahetu tasmim̐ ṭhāne sannipatitānanti attho. Saṃghassa therō jeṭṭho **saṃghatthero**. Ettha ca saṃghasaddassa bhikkhusatasahassasaddasāpekkhattepi gamakattā therasaddena samāso yathā devadattassa garukulanti. Āyasmā mahākassapo dhammavinayasaṅgāyanatthaṃ bhikkhūnaṃ ussāhaṃ janesīti sambandho.

Tathā ussāhaṃ jananassa kāraṇamāha **sattāhaparinibbuteti**-ādi. Satta ahāni samāhaṭāni sattāhaṃ, sattāhaṃ parinibbutassa assāti sattāhaparinibbuto, sattāhaparinibbuta subhaddena vuḍḍhapabbajitena vuttavacanamanussarantoti sambandho. **Alaṃ āvusoti**-ādinā tena vuttavacanāṃ dasseti. Tattha **alanti** paṭikkhepavacanāṃ. **Tena mahāsamaṇenāti** nissakke karaṇavacanāṃ, tato mahāsamaṇato suṭṭhu muttā mayanti attho, upaddutā ca homa tadāti adhippāyo, homāti vā atītatthe vattamānavacanāṃ, ahumhāti attho. **Ṭhānaṃ kho panetaṃ vijjatīti** tiṭṭhati ettha phalaṃ tadāyattavuttitāyāti **ṭhānaṃ**, hetu. **Khoti** avadhāraṇe, etaṃ karaṇaṃ vijjateva, no na vijjatīti attho. Kim̐ taṃ kāraṇanti? Āha **yaṃ pāpabhikkhūti**-ādi. Ettha **yanti** nipātamattaṃ, kāraṇaniddeso vā, yena kāraṇena antaradhāpeyyuṃ, tadetaṃ kāraṇaṃ vijjatīti attho. Atīto atikkanto satthā ettha, etassāti vā **atītasatthukaṃ**, pāvacanāṃ. Padhānaṃ vacanaṃ **pāvacanāṃ**, dhammavinayanti vuttaṃ hoti. **Pakkhaṃ labhitvāti** alajjīpakkhaṃ labhitvā. **Na cirassevāti** na cireneva. **Yāva ca dhammavinayo tiṭṭhatīti** yattakaṃ kālāṃ dhammo ca vinayo ca lajjīpuggalesu tiṭṭhati.

Vuttañhetāṃ bhagavatāti parinibbānamañce nipannena bhagavatā vuttanti attho. **Desito paññattoti** suttābhiddhammapīṭakasaṅgahitassa dhammassa ceva vinayapīṭakasaṅgahitassa vinayassa ca atisaṃjānaṃ pabodhanaṃ desanā. Tasseva pakārato ñāpanaṃ asaṅkarato ṭhapanāṃ paññāpanaṃ. **So vo mamaccayena satthāti** so dhammavinayo tumhākaṃ mamaccayena satthā mayi parinibbuta satthukiccaṃ sādheyyati. **Sāsananti** pariyattipaṭipattipaṭivedhavasena tividdhaṃ sāsanaṃ, nipariyāyato pana sattattim̐sa bodhipakkhiyadhammā. **Addhaniyanti** addhānakkhamaṃ, tadeva **ciraṭṭhitikaṃ** assa bhaveyyāti sambandho.

Idāni sammāsambuddhena attano kataṃ anuggahavisesaṃ vibhāvento āha **yañcāhaṃ bhagavatāti**-ādi. Tattha **yañcāhanti** etassa anuggahitoti etena sambandho. Tattha **yanti** yasmā, yena kāraṇenāti vuttaṃ hoti. Kiriyaṇaparāmasanaṃ vā etaṃ, tena anuggahitoti ettha anuggahaṇaṃ parāmasati. **Dhāressasīti**-ādikam bhagavatā mahākassapaṭtherena saddhiṃ cīvaraparivattanaṃ kātukāmena vuttavacanaṃ. **Dhāressasi pana me tvaṃ kassapāti** “kassapa tvaṃ imāni paribhogajijñāni paṃsukūlāni pārupitum sakkhissasi”ti vadati, taṃca kho na kāyabalaṃ sandhāya, paṭipattipūraṇaṃ pana sandhāya evamāha. **Sāṇāni paṃsukūlānīti** matakāḷevaram paliveṭhetvā chaḍḍitāni tumbamatte kimayo papphoṭetvā gahitāni sāṇavākamayāni paṃsukūlacīvarāni. Rathikādīnaṃ yattha katthaci paṃsūnaṃ upari ṭhitattā abbhuggataṭṭhena tesu kūlamivāti paṃsukūlaṃ. Atha vā paṃsu viya kucchitabhāvaṃ ulati gacchatīti paṃsukūlanti paṃsukūlasaddassa attho datṭhabbo. **Nibbasanānīti** niṭṭhitavasana-kiccāni, paribhogajijñānīti attho. Ekameva taṃ cīvaraṃ anekāvayavattā bahuvacanaṃ kataṃ. **Sādhāraṇaparibhogena**ti attanā samānaparibhogena, sādhāraṇaparibhogena ca samasamaṭṭhapanena ca anuggahitoti sambandho.

Idāni navānupubbavīhārachaḷabhiññāppabhede uttarimanussadhamme attanā samasamaṭṭhapanatthāya bhagavatā vuttaṃ **kassapasamyutte**¹ āgataṃ pāliṃ peyyālamukhena ādiggaṇena ca saṅkhipitvā dassento āha **ahaṃ bhikkhaveti**-ādi. Tattha **yāvade ākaṅkhāmīti** yāvadeva ākaṅkhāmi, yattakaṃ kālāṃ icchāmīti attho, “yāvadevā”tipi pāṭho.

Navānupubbavīhārachaḷabhiññāppabhedeti ettha **navānupubbavīhāro** nāma anupaṭipāṭiyā samāpajjitabbabhāvato evaṃsaññitā nirodhasamāpattiyā saha aṭṭha rūpārūpasamāpattiyo. **Chaḷabhiññā** nāma āsavakkhayañāṇena saddhiṃ pañcābhiññāyo. **Attanā samasamaṭṭhapanenāti** “ahaṃ yattakaṃ kālāṃ yattake samāpattivihāre abhiññāyo ca vaḷañjemi, tathā kassapopi”ti evaṃ yathāvutta-uttarimanussadhamme attanā samasamaṃ katvā ṭhapanena, idaṃca uttarimanussadhammasāmaññena therassa pasamsāmatteṇa vuttaṃ,

1. Saṃ 1. 412 piṭṭhe.

na bhagavatā saddhiṃ sabbathā samatāya. Bhagavato hi guṇavisesaṃ upādāya sāvakaṃ paccekabuddhā ca kalampi kalabhāgampi na upenti, tassa kimaññaṃ āṇaṇyaṃ bhavissati aññaṃ dhammavinayasaṅgāyanāti adhippāyo. Tattha **tassā**ti tassa anuggahassa, tassa meti vā attho gahetabbo. Potthakesu hi kesuci “tassa me”ti pāṭho dissati. **Āṇaṇyaṃ** aṇaṇabhāvo. **Sakavaca-issariyānuppadānenā**ti ettha cīvarassa nidassanavasena kavacasseva gahaṇaṃ kataṃ, samāpattiyā nidassanavasena issariyaṃ gahitaṃ.

Idāni yatāvuttamatthaṃ pāḷiyā vibhāvento āha **yathāhā**ti-ādi. Tattha **kemidāhanti** ettha **idanti** nipātamattaṃ. **Ekam samayanti** ekasmiṃ samayeti attho. **Pāvāyā**ti pāvānagarato. **Addhānamaggappaṭipannoti** dīghamaggappaṭipanno. Dīghapariyāyo hettha addhānasaddo. **Sabbaṃ subhaddakaṇḍaṃ vitthārato veditabbanti pañcasatikakkhandhake**¹ āgataṃ subhaddakaṇḍaṃ idha ānetvā vitthāretabbaṃ.

Tato paranti subhaddakaṇḍato paraṃ. Sabbaṃ **subhaddakaṇḍaṃ**¹ vitthārato veditabbanti iminā “yaṃ na icchissāma, na taṃ karissāma”ti etaṃ pariyaṇtaṃ subhaddakaṇḍapāḷiṃ dassetvā idāni avasesaṃ ussāhajanappakārapavattaṃ pāḷimeva dassento **handa mayaṃ āvusoti-** ādimāha. Tattha **pure adhammo dīppatī**ti ettha “**adhammo** nāma dasakusalakammapathapaṭipakkhabhūto adhammo”ti **sāratthadīpaniyaṃ**² vuttaṃ. Dhammasaṅgahaṇatthaṃ ussāhajanappasāṅgattā pana dhammavinayānaṃ asaṅgāyanahetudosagaṇo sambhavati, so eva ettha adhammo dīppati tappaṭipakkho dhammo ca paṭibāhīyatīti vattabbaṃ. Api ca “adhammavādino balavanto honti dhammavādino dubbalā hontī”ti vuccamānattā yena adhammena te subhaddavajjiputtakādayo adhammavādino, yena ca dhammena itare dhammavādinova honti. Teyeva idha “adhammo”“dhammo”ti ca vattabbā. Tasmā sīlavipatti-ādi hetuko pāpicchatādidosagaṇo adhammo, tappaṭipakkho sīlasampadādi hetuko appicchatādiguṇasamūho dhammoti ca gahetabbaṃ. **Pure dīppatī**ti api nāma dīppati. Atha vā yāva adhammo dhammaṃ paṭibāhituṃ samattho hoti, tato

1. Vi 4. 480 piṭṭhe.

2. Sārattha-Ṭī 1. 44 piṭṭhe.

puretaramevāti attho. **Dippatīti** dippissati¹. Puresaddayogena hi anāgatatthe ayaṃ vattamānappayogo, yathā purā vassati devoti. **Avinayoti** pahānavinayādīnaṃ paṭipakkhabhūto avinayo.

Tena hīti uyyojanatthe nipāto.

Sakalanavaṅgasatthusāsanapariyattidhareti sakalaṃ suttageyyādinavaṅgaṃ ettha, etassa vā atthīti sakalanavaṅgaṃ, satthusāsanaṃ. Atthakāmena pariyāpuṇitabbato diṭṭhadhammikādipurisatthapariyattibhāvato ca “pariyattī”ti tīṇi piṭakāni vuccanti, taṃ sakalanavaṅgasatthusāsanaṃ sakalanavaṅgasatthusāsanaṃ pariyattim dhārentīti sakalanavaṅgasatthusāsanapariyattidharā, tādiseti attho. Samathabhāvanāsinehābhāvena sukkhā lūkhā asiniddhā vipassanā etesanti **sukkhavipassakā**. **Tipiṭakasabbapariyattippabhedadhareti** tiṇṇaṃ piṭakānaṃ samāhāro tipīṭakaṃ, tadeva navaṅgādivasena anekabhedabhinnaṃ sabbaṃ pariyattippabhedam dhārentīti tipīṭakasabbapariyattippabhedadharā.

Kissa panāti kasmā pana. Sikkhatīti **sekkho**. Tamevāha “sakaṇṭhīyo”ti. Uparimaggattayakiccassa apaniyositattā sakiccoti attho. **Assāti** anena. **Bahukārattāti** bahupakārattā. **Assāti** bhavēyya. **Ativīya vissatthoti** ativīya viśāsiko. **Nanti** ānandattheraṃ **ovadatīti** sambandho. Ānandattherassa kadāci asaṇṇatāya navakāya saddhivihārikaparisāya janapadacārikācāraṇaṃ, tesaṃ saddhivihārikānaṃ ekakkhaṇe uppabbajjanaṃ paṭicca mahākassapattthero taṃ niggaṇhanto evamāha “na vāyaṃ kumārako mattamaññāsī”ti. Ettha ca **vā**-saddo padapūraṇo, ayaṃ kumāro attano pamāṇaṃ na paṭijānātīti therāṃ tajjento āha. **Tatrāti** evaṃ sati.

Kiñcāpi sekkhoti idaṃ na sekkhānaṃ agatigamanasabbhāvena vuttaṃ, asekkhānaññeva pana uccinitvā gahitattāti daṭṭhabbaṃ. Tasmā “kiñcāpi sekkho, tathāpi therō āyasmantampi ānandaṃ uccinatū”ti evamettha sambandho veditabbo, na pana kiñcāpi sekkho, tathāpi abhabbo agatim gantunti yojetabbaṃ. **Abhabboti**-ādi panassa sabhāvakathanam.

1. Dibbissati (Ka)

Tattha **chandā**ti chandena sinehena. **Agatim** gantunti akattabbaṃ kātum. **Pariyattoti** adhīto uggahito.

Rājagahaṃ kho mahāgocaraṃ ettha gāvo caranti etthāti gocarō, gunnaṃ gocaraṭṭhānaṃ. Gocarō viyāti gocarō, bhikkhācaraṇaṭṭhānaṃ. So mahanto assāti mahāgocaraṃ, rājagahaṃ. **Ukkoṭeyyā**ti nivāreyya.

Sattasu sādhukīlanadivasesūti ettha saṃvegavatthum kittetvā kittetvā sādhukaṃ eva pūjāvasena kīlanato¹ sādhukīlanaṃ. **Upakatthā**ti āsannā. Vassaṃ upaneti upagacchati etthāti **vassūpanāyikā**.

Tatra sudanti tassaṃ sāvattiyaṃ, **sudanti** nipātamattaṃ. **Ussannadhātukaṃ**ti upacitapittasemhādihātukaṃ. **Samassāsetunti** santappetum. **Dutiyadivaseti** jetavanavihāraṃ pavitṭhadivasato dutiyadivaseti vadanti. Viriccati etenāti virecanaṃ. Osadhaparibhāvitam khīrameva virecananti **khīravirecanaṃ**. **Yaṃ sandhāyā**ti yaṃ bhesajjapānaṃ sandhāya vuttaṃ. **Bhesajjamattā**ti appamattakaṃ bhesajjaṃ. Appattho hi ayaṃ **mattā**-saddo mattā sukhapariccāgāti-ādīsu² viya.

Khaṇḍaphullappaṭisaṅkharaṇanti ettha **khaṇḍanti** chinnaṃ, **phullanti** bhinnaṃ, tesaṃ **paṭisaṅkharaṇaṃ** abhinavakaraṇaṃ.

Paricchavedasena vediyati dissatīti **pariveṇaṃ**. **Tatthā**ti tesu vihāresu khaṇḍaphullappaṭisaṅkharaṇanti sambandho. **Paṭhamam** māsanti vassānassa paṭhamam māsam, accantasamhyoge cetaṃ upayogavacanaṃ. Senāsanavattānaṃ bahūnaṃ paññattattā, **senāsanakkhandhake**³ senāsanapaṭibaddhānaṃ bahūnaṃ kammānaṃ vihitattā “bhagavatā -pa-vaṇṇitaṃ”ti vuttaṃ.

Dutiyadivaseti “khaṇḍaphullappaṭisaṅkharaṇaṃ karomā”ti cintitadivasato dutiyadivase. Vassūpanāyikadivaseyeva te evaṃ cintesum. **Siriyaṃ niketanamivā**ti siriyaṃ nivāsanaṭṭhānaṃ viya. Ekasmim pāṇiyatitthe sinnipatantā pakkhino viya sabbesaṃ janānaṃ cakkhūni maṇḍapeyeva nipatantīti vuttaṃ “ekanipātattitthamiva ca devamanussanayanavihaṅgānaṃ”ti. **Lokarāmaṇeyyakanti** loke ramaṇīyabhāvaṃ, ramaṇaṃ arahatīti vā

1. Kīlanaṃ (Sī)

2. Khu 1. 55 piṭṭhe.

3. Vi 4. 290 piṭṭhe.

lokarāmaṇeyyakam. **Daṭṭhabbasāramaṇḍanti** daṭṭhabbesu sārām daṭṭhabbasāram, tato vippasannanti daṭṭhabbasāramaṇḍam. Atha vā daṭṭhabbo sārabhūto visiṭṭhataro maṇḍo maṇḍanam alaṅkāro etassāti daṭṭhabbasāramaṇḍo, maṇḍapo. Maṇḍam sūriyarasmim pāti nivāretīti maṇḍapo. Vividhāni kusumadāmāni ceva muttolambakāni ca viniggalantam vamentam nikkhāmentamiva cāru sobhanam vitānam etthāti

vividhakusumadāmolambakaviniggalantacāruvitāno.

Nānāpupphūpahāravacittasupariniṭṭhitabhūmikammattā eva “ratanavacittamaṇikoṭṭimatalamivā”ti vuttam. Ettha ca maṇiyo koṭṭetvā katatalam maṇikoṭṭimatalam nāma, tamivāti vuttam hoti. **Āsanārahanti** nisīdanārahām. **Dantakhacitanti** dantehi khacitam.

Āvajjesīti upanāmesi. **Anupādāyāti** taṇhādīṭṭhivasena kañci dhammam aggaheṭvā. **Kathādosoti** kathāyam asaccam nāma **natthi**.

Yathāvuddhanti vuddhapaṭipāṭim anatikkamitvā. **Eketi** majjhimabhāṇakānamyeve eke. Pubbe vuttampi hi sabbam majjhimabhāṇakā vadantiyevāti veditabbam. Dīghabhāṇakā pana “padasāva thero sannipātamāgato”ti vadanti. Tesu keci “ākāsenā”ti, “te sabbe pi tathā tathā āgata divasānampi atthitāya ekamekam gahetvā tathā tathā vadimsū”ti vadanti.

Kam dhuram katvāti kam jeṭṭhakam katvā. **Bījanim gahetvāti** ettha bījanīgahaṇam parisāya dhammakathikānam hatthakukkuccavinodanamukhavikārapaṭicchādanattham dhammatāvasena āciṇṇanti veditabbam. Teneva hi accantasaññatappattā buddhāpi sāvakāpi dhammakathikānam dhammatādassanatthameva cittabījanim gaṇhanti. **Paṭhamam āvuso upāli pārājikam kattha paññattanti** ettha katham saṅgītiyā pubbe paṭhamabhāvo siddhoti? Pātimokkhuddesānukkamādinā pubbe¹ paṭhamabhāvassa siddhattā. Yebhuyyena hi tīṇi piṭakāni bhagavato dharamānakāleyeva iminā anukkamena sajjhāyitāni, teneva kamena pacchāpi saṅgītāni visesato vinayābhidhammapiṭakānīti daṭṭhabbam. **Kismim vatthusminti** nimittatthe bhummam. **Antarā ca bhante rājagaham antarā ca nālandanti** rājagahassa ca nālandāya ca antarā, vivare majjhenti attho. **Antarā-saddena** pana

yuttattā upayogavacanam katham. **Rājāgaraketi** rañño kīḷanattāya kate agārake. **Ambalaṭṭhikāyanti** rañño evaṃnāmakam uyyānam. **Kena saddhinti** idha kasmā vuttanti? Yasmā panetam na bhagavatā eva vuttam, raññāpi kiñci kiñci vuttamatthi, tasmā “kamārabbhā”ti avatvā evam vuttanti daṭṭhabbam. **Vedehi puttenāti** ayam kosalarañño dhītāya putto, na videharañño dhītāya. Yasmā mātā panassa paṇḍitā, tasmā sā vedena ñāṇena īhati ghaṭati vāyamatīti “vedehī”ti pākaṭanāmā jātāti veditabbā.

Evam nimitta payojana kāla desa desaka kāraka karaṇappakārehi paṭhamamahāsaṅgītiṃ dassetvā idāni tattha vavatthāpitesu dhammavinayesu nānappakāraḥkosallattham ekapīdhādibhede dassetuṃ **tadetaṃ sabbampīti-** ādimāha. Tattha **anuttaram sammāsambodhinti** ettha anāvaraṇañānapadaṭṭhānam maggañāṇam, maggañānapadaṭṭhānañca anāvaraṇañāṇam “sammāsambodhi”ti vuccati. **Paccavekkhantena vāti** udānādivasena pavattadhammam sandhāyāha. **Vimuttirasanti** arahattaphalassādam, vimuttisampattikam vā aggaphalanipphādanato, vimuttikiccam vā kilesānam accantavimuttisampādanato. **Avasesam buddhavacanam dhammoti** ettha yadipi dhammo eva vinayopi pariyaṭṭiyādibhāvato, tathāpi vinayasaddasannidhānena bhinnādhikaraṇabhāvena payutto dhammasaddo vinayatantivirahitam tantim dīpeti, yathā puññañāṇasambhāro gobalibaddanti-ādi.

Anekajātisamsāranti imissā gāthāya ayam saṅkhepattho—aham imassa attabhāvagehassa kārakam taṇhāvaḍḍhakim **gavesanto** yena ñāṇena tam daṭṭhum sakkā, tam bodhiñāṇam **anibbisam** alabhanto eva abhinīhārato pabhuti ettakam kalam anekajātisatasahassasaṅkhyam imam saṃsāraṇam **sandhāvissam** saṃsariṃ, yasmā jarābyādhimaraṇamissatāya jāti nāmesā punappunam upagantum dukkhā, na ca sā tasmim aditthe nivattati, tasmā tam gavesanto sandhāvissanti attho. **Diṭṭhosīti** idāni mayā sabbaññutaññāṇam paṭivijjhantena diṭṭho asi. **Puna gehanti** puna imam attabhāvasaṅkhātam mama geham. **Na kāhasīti** na karissasi. Kāraṇamāha **sabbā teti-ādi**. Tava **sabbā** avasesakilesaphāsukā mayā **bhaggā**. Imassa tayā katassa attabhāvagehassa avijjāsaṅkhātam **kūṭam**

kaṇṇikamaṇḍalaṃ **visaṅkhataṃ** viddhamṣitaṃ. **Visaṅkhāraṃ** nibbānaṃ ārammaṇakaraṇavasena gataṃ mama **cittaṃ**. Ahañca **taṇhānaṃ** **khaya**saṅkhātāṃ arahattamaggaphalaṃ **ajjhagā** pattosmīti attho. Keci pana “visaṅkhāragataṃ cittameva taṇhānaṃ khayaṃ ajjhagā”ti evampi atthaṃ vadanti.

Kecīti khandhakabhāṇakā. **Pāṭipadadivaseti** idaṃ **paccavekkhantassa** **uppannāti** etena sambandhitabbaṃ, na **sabbaññubhāvappattassāti** etena. **Somanassamayañāṇenāti** somanassasampayuttañāṇena. **Āmantayāmīti** nivedayāmi, bodhemīti attho. **Antareti** antarāḷe, vemajjheti attho.

Suttantapiṭakanti yathā kammameva kammantaṃ, evaṃ suttameva suttantanti veditabbaṃ. **Asaṅgītanti** saṅgītikkhandhaka¹ kathāvatthuppakaraṇādikaṃ. Soḷasahi vārehi upalakkhitattā “soḷasa parivārā”ti vuttaṃ. Tathā hi **parivārapāliyaṃ**² paṭhamaṃ pārājikaṃ kattha paññattanti-ādinā vuttaṃ. Paññattivāro kathāpattivāro vipattivāro saṅgahavāro samuṭṭhānavāro adhikaraṇavāro samathavāro samuccayavāroti ime attha vārā, tadanantaraṃ “methunaṃ dhammaṃ paṭisevanapaccayā pārājikaṃ kattha paññattan”ti³ evaṃ paccayamattavisesena puna vuttā teyeva attha vārā cāti imesaṃ soḷasannaṃ vārānaṃ vasena bhikkhuvibhaṅgassa ca bhikkhunīvibhaṅgassa ca pakāsittā soḷasahi vārehi upalakkhito parivāro “soḷasaparivāro”ti vuttoti veditabbo.

Daḷīkammasithilakaraṇappayojanāti idaṃ lokavajjapaṇṇattivajjesu yathākkamaṃ yojetabbaṃ. Saññamavelaṃ abhibhavitvā pavatto ācāro **ajjhācāro**, vītikkamo. **Tenāti** vividhanayattādi hetunā. **Etanti** **vividhavisesanayattāti**-ādigāthāvacanaṃ. **Etassāti** vinayassa.

Itaraṃ panāti suttaṃ. **Attatthaparattādhedeti** ettha **ādi**-saddena dīṭṭhadhammikasamparāyikatthe lokiya lokuttarādi-atthe ca saṅgaṇhāti. **Veneyajjhāsayanulomena** vuttattāti vinayaṃ viya issarabhāvato āṇāpatiṭṭhāpanavasena adesetvā veneyyānaṃ ajjhāsayanulomena caritānurūpaṃ vuttattā. Anupubbasikkhādivasena adesetvā vene-

1. Vi 4. 480 piṭṭhe.

2. Vi 5. 1 piṭṭhe.

3. Vi 5. 83 piṭṭhe.

yyānaṃ kālantare abhinibbattiṃ dassento āha “sassamiva phalaṃ”ti. Upāyasamaṅgīnaṃyeva nippajjana¹ bhāvaṃ dassento “dhenu viya khīraṃ”ti āha. Na hi dhenuṃ visāṇādisu, akāle vā avijātaṃ vā dohanto khīraṃ paṭilabhati.

Yanti yasmā. **Etthā**ti abhidhamme. **Abhidhammeti** supinantena sukkavissatṭhiyā anāpatti bhāvepi akusalacetanā upalabbhatīti-ādinā vinayapaññattiyā saṅkaravirahite dhamme, “pubbāparavirodhābhāvato saṅkaravirahite dhamme”tipi vadanti. **Ārammaṇādīhi**ti ārammaṇasampayuttakammadvārapaṭipadādīhi. **Lakkhaṇiyattā**ti sañjānitabbatā. **Yaṃ panettha avasiṭṭhanti** ettha vinayapiṭakanti-ādīsu tīsu saddesu yaṃ avasiṭṭhaṃ samānaṃ, taṃ piṭakasaddanti attho. **Mā piṭakasampadānenāti** pāḷisampadānavasena mā gaṇhitthāti vuttaṃ hoti. **Yathāvuttenāti** evaṃ duvidhatthenāti-ādinā vuttappakārena.

Desanāsāsanakathābhedanti ettha desanābhedaṃ sāsana bhedaṃ kathābhedanti **bhedasaddo** paccekaṃ yojetabbo. **Bhedanti** ca nānattanti attho. **Tesūti** piṭakesu. Sikkhā ca pahānāni ca gambhīrabhāvo ca **sikkhāpahānagambhīrabhāvo**, tañca yathārahaṃ paridīpayeti attho. **Pariyattibhedanti** pariyāpuṇanabhedaṃ vibhāvayeti sambandho. **Yahiṃ** yasmim vinayādike yaṃ sampattiñca vipattiñca yathā pāpuṇāti, tampi sabbaṃ vibhāvayeti sambandho. Atha vā yaṃ pariyattibhedanā sampattiṃ vipattiñca yahiṃ yathā pāpuṇāti, tampi sabbaṃ vibhāvayeti yojetabbaṃ. **Paridīpanā vibhāvanā cāti** heṭṭhā gāthāsu vuttassa anurūpato vuttaṃ, atthato pana ekameva.

Āṇārahenāti āṇaṃ paṇetuṃ arahatīti āṇāraho, bhagavā sammāsambuddhattā. So hi mahākāruṇikatāya ca aviparītato desakabhāvena pamāṇavacanattā ca āṇaṃ paṇetuṃ arahati. Vohāraparamatthānampi sambhavato āha “āṇābhullato”ti. Ito paresupi eseva nayo. **Paṭhamanti** vinayapiṭakaṃ. **Pacurāparādhā** seyyasakattherādayo. Te hi dosabāhullato “pacurāparādhā”ti

vuttā. Pacuro bahuko bahulo aparādho doso vītikkamo yesante pacurāparādhā. **Anekajjhāsayāti**-ādīsu āsayova ajjhāsayo, so ca atthato diṭṭhi nāṇaṇca. **Cariyāti** rāgacariyādikā cha mūlacariyā. Atha vā **cariyāti** caritaṃ, taṃ sucaritaduccaritavasena duvidhaṃ. **Adhimutti** nāma sattānaṃ pubbaparicayavasena abhiruci, sā duvidhā hīnapañītabhedena. **Yathānulomanti** ajjhāsayādīnaṃ anurūpaṃ. **Yathādharmanti** dhammasabhāvānurūpaṃ.

Samvarāsamvaroti ettha khuddako mahanto ca samvaroti attho. Vuḍḍhi-attho hettha a-kāro. **Diṭṭhivinivethanāti** diṭṭhiyā vimocanaṃ. **Suttantapāḷiyam** vivicceva kāmehi-ādīnā¹ samādhidesanābāhullato suttantapiṭake “adhicittasikkhā”ti vuttaṃ. **Vītikkamappahānaṃ kilesānanti** saṃkilesadhammānaṃ, kammakilesānaṃ vā yo kāyavacīdvārehi vītikkamo, tassa pahānaṃ. Anusayavasena santānamanuvattantā kilesā pariyuṭṭhitāpi sīlabhedavasena vītikkamituṃ na labhantīti āha “vītikkamapaṭipakkhattā sīlassā”ti. **Pariyuṭṭhānappahānanti** okāsadānavasena citte kusalappavattiṃ pariyādiyitvā samuppattivasena ṭhānaṃ pariyuṭṭhānaṃ, tassa pahānaṃ. **Anusayappahānanti** ariyamaggena appahīnabhāvena santāne kāraṇalābhe uppajjanārahā thāmagatā kāmarāgādayo satta kilesā santāne anu anu sayanato anusayā nāma, tesaṃ pahānaṃ.

Tadaṅgappahānanti tena tena dānasīlādikusalaṅgena tassa tassa akusalaṅgassa pahānaṃ tadaṅgappahānaṃ. **Duccaritasamkilesassa pahānanti** kāyavacīduccaritameva yattha uppajjati, taṃ santānaṃ sammā kileseti upatāpetīti saṃkilesa, tassa tadaṅgavasena pahānaṃ. Samādhissa kāmacchandapaṭipakkhattā **suttantapiṭake** taṇhāsamkilesassa pahānaṃ vuttaṃ. Attādisuññasabhāvadhammapakāsanato **abhidhammapiṭake** diṭṭhisamkilesassa pahānaṃ vuttaṃ.

Ekamekasmiñcettāti ettha etesu tīsu piṭakesu ekekasmim piṭaketi attho. **Dhammoti pālīti** ettha dhammassa sīlādivisiṭṭhatthayogato, buddhānaṃ sabhāvaniruttibhāvato ca pakatṭhānaṃ ukkatṭhānaṃ

1. Dī 1. 69; Sam 1. 412 piṭṭhādīsu.

vacanappabandhānaṃ āli pantīti **pāli**, pariyattidhammo.
 Sammutiparamatthabhedassa atthassa anurūpavācakahāvena
 paramatthasaddesu ekantena bhagavatā manasā vavatthāpito
 nāmapaññattippabandho pālidhammo nāma. Desanāya dhammassa ca ko
 viśesoti ce? Yathāvuttanayena manasā vavatthāpitadhammassa paresaṃ
 bodhanabhāvena atisaḍḍanā vācāya pakāsanā “desanā”ti veditabbā. Tenāha
 “desanāti tassā manasā vavatthāpitāya pāliya desanā”ti. Tadubhayampi pana
 paramatthato saddo eva paramatthavinimuttāya sammutiyā abhāvā.
 Imameva nayaṃ gahetvā keci ācariyā “dhammo ca desanā ca paramatthato
 saddo evā”ti voharanti, tepi anupavajjāyeva. Yathā
 “kāmaṇvacarapaṭisandhivipākā parittārammaṇā”ti vuccanti,
 evaṃsāmpadamidaṃ daṭṭhabbaṃ. Na hi “kāmaṇvacarapaṭisandhivipākā
 nibbattitaparamatthavisayāyeva”ti sakkā vattuṃ itthipurisādi-
 ākāraparivitakkapubbakānaṃ rāgādi-akusalānaṃ mettādikusalānaṃ
 ārammaṇaṃ gahetvāpi samuppajjanato. Paramatthadhammamūlakattā
 panassa parikkappa paramatthavisayatā¹ sakkā paññāpetuṃ, evamidhāpīti
 daṭṭhabbaṃ. Tisupi cetesu ete dhammatthadesanāpaṭivedhā gambhīrāti
 sambandho. Ettha ca piṭakāvayavānaṃ dhammādīnaṃ vuccamāno
 gambhīrabhāvo taṃsamudāyassa piṭakassāpi vutto yevāti daṭṭhabbo.
 Dukkheṇa oḡayhanti, dukkho vā oḡāho oḡāhanaṃ antopavisanametesūti
dukkhogāhā. Etthāti etesu piṭakesu, niddhāraṇe cetāṃ bhumavacanaṃ.

Hetuno phalaṃ **hetuphalaṃ**. **Dhammābhilāpoti** atthabyañjanako
 aviparītābhilāpo. **Visayato asammohato cāti** lokiya lokuttarānaṃ
 yathākkamaṃ avabodhappakāradassanaṃ, etassa avabodhoti iminā
 sambandho. Lokiyo hi dhammatthādīnaṃ ālambitvāva pavattanato visayato
 avabodhoti vuccati. Lokuttaro pana nibbānārammaṇatāya taṃ
 anālambamānopi tabbisayamohaviddhamāsanena dhammādīsu pavattanato
 asammohato avabodhoti vuccati. **Atthānurūpaṃ dhammesūti** kāriyānurūpaṃ
 kāraṇesūti attho. **Paññattipathānurūpaṃ paññattisūti**
 chabbidhanāmapaññattiyā patho paññattipatho, tassa anurūpaṃ paññattisūti
 attho.

1. Paramatthavisayatā (Sī, Ka)

Dhammajātanti kāraṇappabhedo, kāraṇameva vā. **Atthajātanti** kāriyappabhedo, kāriyameva vā. Yā cāyaṃ desanāti sambandho. **Yo cetthāti** etāsu dhammatthadesanāsu yo paṭivedhoti attho. **Etthāti** etesu tīsu piṭakesu.

Alagaddūpamāti ettha alagaddasaddena alagaddaggahaṇaṃ vuccati vīṇāvādanaṃ vīṇāti-ādīsu viya, gahaṇaṇcettha yathā ḍaṃsati, tathā duggahaṇaṃ daṭṭhabbaṃ, itaraggahaṇe virodhābhāvā. Tasmā alagaddassa gahaṇaṃ upamā etissāti alagaddūpamā. Alagaddoti cettha āsiviso vuccati. So hi alaṃ pariyatto, jīvitaharaṇasamattho vā visasaṅkhāto gado assāti “alaṃgado”ti vattabbe “alagaddo”ti vuccati.

Vaṭṭato nissaraṇaṃ attho payojanaṃ etissāti **nissaraṇatthā**. Bhaṇḍāgāriko viyāti **bhaṇḍāgāriko**, dhammaratanānupālako, tassa atthanirapekkhassa pariyatti **bhaṇḍāgārikapariyatti**. **Duggahitānīti** duṭṭhu gahitāni. Tenāha “upārambhādi hetu pariyāpuṭā”ti. Ettha ca upārambho nāma pariyattiṃ nissāya paravambhanaṃ. Ādisaddena itivādappamokkhalābhasakkārādīṃ saṅgaṇhāti. **Yaṃ sandhāyāti** yaṃ pariyattiduggahaṇaṃ sandhāya. **Vuttanti alagaddūpamasutte**¹ vuttaṃ. **Tañcassa atthaṃ nānubhontīti** tañca assa dhammassa sīlaparipūraṇādisaṅkhātāṃ atthaṃ ete duggahitagāhino nānubhonti na vindanti. **Paṭividdhākuppoti** paṭividdha-arahattaphalo.

Idāni tīsu piṭakesu yathārahaṃ sampattivipattiyo niddhāretvā dassento āha **vinaye panāti**-ādi. Tattha **tāsaṃyevāti** avadhāraṇaṃ chaḷabhiññācatupaṭisambhidānaṃ vinaye pabhedavacanābhāvaṃ sandhāya vuttaṃ. **Verañjakaṇḍe**² hi tisso vijjāva vibhattā. Dutīye **tāsaṃyevāti** avadhāraṇaṃ catasso paṭisambhidā apeekhitvā kataṃ tissannampi vijjānaṃ chasu abhiññāsu antopaviṭṭhattā. **Tāsañcāti** ettha **ca**-saddena sesānampi tattha atthibhāvaṃ dīpeti. **Abhidhammapiṭake** hi tisso vijjā cha abhiññā catasso paṭisambhidā ca vuttā eva. Paṭisambhidānaṃ tattheva sammā vibhattabhāvaṃ dīpetuṃ **tatthevāti** avadhāraṇaṃ kataṃ. **Upādinnaphassoti** maggena maggapaṭipādanaphasso. **Tesanti** tesāṃ piṭakānaṃ. **Etanti** etaṃ buddhavacanaṃ.

1. Ma 1. 186 piṭṭhe.

2. Vi 1. 5 piṭṭhe.

Catuttimseva suttantāti gāthāya ayamatthayojanāyassa nikāyassa suttagaṇanato catuttimseva suttantā vaggasaṅgahavasena tayo vaggā yassa saṅgahassāti tivaggo saṅgaho, esa paṭhamo nikāyo idha dīghanikāyoti. **Anulomikoti** apaccanīko, atthānulomanato anvatthanāmoti vuttaṃ hoti. **Ekanikāyampī**ti ekasamūhampi. **Evam citta**nti evaṃ vicittaṃ. **Yathayidanti** yathā ime. Poṇikacikkhallikā khattiyā, tesaṃ nivāso “poṇikanikāyo cikkhallikanikāyo”ti vuccati. **Pañcadasavaggapariggahoti** pañcadasahi vaggehi pariggahito. **Suttantānaṃ saḥassāni satta suttasatāni cāti** pāṭhe suttantānaṃ sattasahassāni satta suttasatāni cāti yojetabbaṃ. Katthaci pana “satta suttasahassāni, satta suttasatāni cā”ti pāṭho. **Pubbe nidassitā**ti suttantapiṭakaniddese nidassitā.

Vedanti ñāṇaṃ. **Tuṭṭhinti** pītiṃ. **Dhammakkhandhavasena**ti dhammarāsivasena. Dvāsītisahassāni buddhato gaṇhanti sambandho. **Dve saḥassāni bhikkhutoti** dhammasenāpati-ādīnaṃ bhikkhūnaṃ santikā tehi yeva desitāni dve saḥassāni gaṇhiṃ. **Meti** mama hadaye, iti ānandatthero attānaṃ niddisati. **Ye dhammā** mama hadaye **pavattino**, te **caturāsītisahassānī**ti yojanā. Idañca bhagavato dharamānakāle uggahitadhammakkhandhavasena vuttaṃ, parinibbute pana bhagavati ānandattherena desitānaṃ subhasutta¹ gopakamoggallānasuttānaṃ², tatiyasaṅgītiyaṃ moggaliputtatissattherena kathitakathāvatthuppakaraṇassa ca vasena dhammakkhandhānaṃ caturāsītisahassatopi adhikātā veditabbā.

Ekānusandhikaṃ suttanti satipaṭṭhānādi³. **Anekānusandhikanti** parinibbānasuttādi⁴. Tañhi nānāṭhānesu nānādhammadesanānaṃ vasena pavattaṃ. Tikadukabhājanāṃ dhammasaṅgaṇiyaṃ nikkhepakaṇḍa⁵aṭṭhakathākaṇḍavasena⁶ gahetabbaṃ. **Cittavārabhājananti** idaṃ cittuppādakaṇḍavasena⁷ vuttaṃ. **Atthi vatthū**ti-ādīsu **vatthu** nāma sudinnakaṇḍādi⁸. **Mātikā**ti sikkhāpadaṃ. **Antarāpattī**ti sikkhāpadantaresu aññasmim vatthusmim paññattā āpatti. **Tikacchedoti**

1. Dī 1. 188 piṭṭhe.

2. Ma 3. 58 piṭṭhe.

3. Dī 2. 231; Ma 1. 70 piṭṭhādīsu.

4. Dī 2. 62 piṭṭhe.

5. Abhi 1. 205 piṭṭhe.

6. Abhi 1. 266 piṭṭhe.

7. Abhi 1. 17 piṭṭhe.

8. Vi 1. 13 piṭṭhe.

tikapācittiyāditikaparicchedo. Buddhavacanāṃ saṅgahitanti sambandho. **Assāti** buddhavacanassa. Saṅgītipariyosāṇe sādhuḥkāraṃ dadamānā viyāti sambandho. Accharaṃ paharituṃ yuttāni **acchariyāni**, pupphavassacelukkhepādīni. Yā “pañcasatā”ti ca “therikā”ti ca pavuccati, ayaṃ paṭhamamahāsaṅgīti nāmāti sambandho.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya vimativinodaniyaṃ
Paṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanāyo niṭṭhito.

Dutiyasaṅgītikathāvaṇṇanā

Evam paṭhamamahāsaṅgītiṃ dassetvā yadattham sā idha dassitā, taṃ nigamanavasena dassento **imissāti**-ādimāha. **Tatrāyaṃ ācariyaparamparāti** tasmim jambudīpe ayaṃ ācariyānaṃ paveṇī paṭipāṭi. **Vijitāvinoti** vijitasabbakilesapaṭipakkhattā vijitavanto. **Jambusirivhayeti** jambusadiso sirimanto avhaya nāmaṃ yassa dīpassa, tasmim jambudīpeti vuttaṃ hoti. Mahantena hi jamburukkheṇa abhilakkhitattā dīpopi “jambū”ti vuccati. **Acchijjamānaṃ** avinassamānaṃ katvā. **Vinayavaṃsanti**-ādīhi tīhi vinayapāḷīyeva kathitā pariyaṇavacanattā tesam. **Pakataññutanti** veyyattiyam¹, paṭubhāvanti vuttaṃ hoti. **Dhuraggāhoti** padhānaggāhī, sabbesaṃ pāmokkho hutvā gaṇhīti vuttaṃ hoti. Bhikkhūnaṃ samudāyo samūho **bhikkhusamudāyo**.

Yadāti nibbāyimsūti sambandho. **Jotayitvā ca sabbadhīti** tameva saddhammaṃ sabbattha pakāsayitvā. **Jutimantoti** paññājutiyaṃ yuttā, tejavanto vā, mahānubhāvāti attho. **Nibbāyimsūti** anupādisesāya nibbānadhātuyā nibbāyimsu. **Anālayāti** asaṅgā.

Athāti pacchā, yadā parinibbāyimsu, tato paranti attho. **Kappati** saṅgīloṇakappoti ettha **kappa**-saddo vikappattho, tena siṅgīloṇavikappopi kappati. Idampi pakkhantaṃ kappatīti attho, evam sabbattha. Tattha siṅgena loṇaṃ pariharitvā aloṇakapiṇḍapātena saddhim bhuñjitum

1. Veyyattikaṃ (Ka)

kappati, sannidhiṃ na karotīti adhippāyo. **Kappati dvaṅgulakappoti** dvaṅgulaṃ atikkantāya chāyāya vikāle bhojanaṃ bhuñjitum kappatīti attho. **Kappati gāmantarakappoti** “gāmantaraṃ gamissāmī”ti pavāritena anārittabhojanaṃ bhuñjitum kappatīti attho. **Kappati āvāsakappoti** ekasīmāya nānāsenāsanesu visum visum uposathādini saṃghakammāni kātum vaṭṭatīti attho. **Kappati anumatikappoti** “anāgatānaṃ āgatakāle anumatiṃ gahessāmā”ti tesu anāgatesu yeva vaggena saṃghena kammaṃ katvā pacchā anumatiṃ gahetum kappati, vaggakammaṃ na hotīti adhippāyo. **Kappati ācinnakappoti** ācariyupajjhāyehi ācinnō kappatīti attho. So pana ekacco kappati dhammiko, ekacco na kappati adhammikoti veditabbo. **Kappati amathitakappoti** yaṃ khīraṃ khīrabhāvaṃ vijahitaṃ dadhibhāvaṃ asampattaṃ, taṃ bhuttāvinā pavāritena anārittaṃ bhuñjitum kappatīti attho. **Kappati jaḷogim pātunti** ettha jaḷogīti taruṇasurā, yaṃ majjasambhāraṃ ekato kataṃ majjabhāvamasampattaṃ, taṃ pātum vaṭṭatīti adhippāyo. **Jātarūparajatanti** ettha sarasato vikāraṃ anāpajjitvā sabbadā jātarūpameva hotīti jātaṃ rūpaṃ etassāti **jātarūpaṃ**, suvaṇṇaṃ. Dhavalasabhāvatāya rājatīti **rajataṃ**, rūpiyaṃ. **Susunāgaputtoti** susunāgassa putto. **Kākaṇḍakaputtoti** kākaṇḍakassa brāhmaṇassa putto. **Vajjisūti** janapadanāmattā bahuvacanaṃ kataṃ.

Tadahuposatheti ettha **tadahūti** tasmim ahani. Upavasanti etthāti **uposatho**, upavasantīti ca sīlasamādānena vā anasanādinā vā upetā hutvā vasantīti attho. **Kāmsapātinti** suvaṇṇapātim. **Māsakarūpanti** māsako eva. **Sabbaṃ tāva vattabbanti** iminā **sattasatikakkhandhake**¹ āgatā sabbāpi pāḷi idha ānetvā vattabbāti dasseti. Saṅgāyitasadisameva saṅgāyimsūti sambandho.

Sā panāyaṃ saṅgītīti sambandho. **Tesūti** tesu saṅgītikārakesu theresu. Vissutā ete saddhivihārikā ñeyyāti sambandho. **Sāṇasambhūtoti** sāṇadesavāsī sambhūtatthero. Duttiyo saṅgahoti sambandhitabbaṃ. **Pannabhārāti** patitakkhandhabhārā.

1. Vi 4. 491 piṭṭhe.

Abbudanti upaddavaṃ vadanti. “Bhagavato vacanaṃ thenetvā attano vacanassa dīpanato abbudanti corakamman”ti eke. **Idanti** vakkhamānanidassanaṃ. Sandissamānā mukhā **sammukhā**. **Bhāvitamagganti** uppāditajjhānaṃ. **Sādhū sappurisāti** ettha **sādhūti** āyācanatthe nipāto, taṃ yācāmīti attho. **Haṭṭhapahaṭṭhoti** punappunaṃ santuṭṭho. **Udaggudaggoti** sarīravikāruppādanapīvasena udaggudaggo, pītimā hi puggalo kāyacittānaṃ uggatattā “udaggudaggo”ti vuccati.

Tena kho pana samayenāti yasmim samaye dutiyaṃ saṅgītiṃ akarimsu, tasmim samayeti attho. **Taṃ adhikaraṇaṃ na sampāpuṇimsūti** taṃ vajjiputtakehi uppādiṭaṃ adhikaraṇaṃ vinicchinituṃ na sampāpuṇimsu nāgamimsu. No ahuvatthāti sambandho. Yāvatāyukaṃ ṭhatvā parinibbutāti sambandho. Kim pana katvā therā parinibbutāti? Āha **dutiyaṃ saṅgataṃ katvāti**-ādi. **Aniccatāvasanti** aniccatādhīnataṃ. **Jamminti** lāmakam. **Durabhisambhavaṃ** anabhibhavanīyaṃ atikkamituṃ asakkuṇeyyaṃ aniccataṃ evaṃ ñatvāti sambandho.

Dutiyasaṅgītikathāvaṇṇanānayo niṭṭhito.

Tatīyasaṅgītikathāvaṇṇanā

Satta vassānīti accantasamyoge upayogavacanaṃ. **Aticchathāti** atikkamitvā icchatha, ito aññattha gantvā bhikkhaṃ pariyesathāti attho. **Bhattavissaggakaraṇatthāyāti** bhattassa ajjhoharaṇakiccatthāya, bhuñjanatthāyāti attho. “Soḷasavasso”ti uddeso kathanam assa atthīti **soḷasavassuddesiko**, “soḷasavassiko”ti attho.

Tīsu vadesūti-ādīsu iruvedayajuveda¹ sāmavedasaṅkhātesu tīsu vedesu. Tayo eva kira vedā aṭṭhakādihi dhammikehi isihi lokassa saggamaggavibhāvanatthāya katā. Teneva hi te tehi vuccanti. Āthabbaṇavedo² pana pacchā adhammikehi brāhmaṇehi paṇavadhādi-atthāya kato. Purimesu ca tīsu vedesu teheva dhammikasākhāyo apanetvā yāgavadhādidīpikā adhammikasākhā pakkhittāti veditabbā. **Nighaṇḍūti** rukkhādīnaṃ vevacanappakāsakaṃ pariyāyanāmānurūpaṃ satthaṃ. Tañhi loke

1. Irubbedayajubbedā (Sī)

2. Athabbaṇavedo (Sī, Ka)

“nighaṇḍū”ti vuccati. **Keṭubhanti** kiṭati gameti kiriyādivibhāganti keṭubhaṃ, kiriyākappavikappo kavīnaṃ upakārasatthaṃ. Ettha ca **kiriyākappavikappoti** vacībhedaḍilakkhaṇā kiriyā kappīyati vikappīyati etenāti kiriyākappo, so pana vaṇṇapadabandhapadatthādivibhāgato bahuvikappoti “kiriyākappavikappo”ti vuccati. Idañca mūlakiriyākappaganthaṃ sandhāya vuttaṃ. Saha nighaṇḍunā keṭubhena ca **sanighaṇḍukeṭubhā**, tayo vedā, tesu sanighaṇḍukeṭubhesu. Thānakaraṇādivibhāgato ca nibbacanavibhāgato ca akkharā pabhedīyanti etenāti **akkharappabhedo**, sikkhā ca nirutti ca. Saha akkharappabhedenāti **sākkharappabheda**, tesu sākkharappabhedesu. Āthabbaṇavedaṃ catutthaṃ katvā “itiha āsa itiha āsā”ti īdisavacanapaṭisaṃyutto porāṇakathāsāṅkhāto itihāso pañcamo etesanti **itihāsapañcamā**, tayo vedā, tesu itihāsapañcomesu.

Yassa cittanti-ādi pañhadvayaṃ khīṇāsavānaṃ cuticittassa uppādakkaṇaṃ sandhāya vuttaṃ. Tattha paṭhamapañhe **uppajjati**ti uppādakkaṇasamaṅgitāya uppajjati. **Na nirujjhati**ti nirodhakkhaṇaṃ appattatāya na nirujjhati. **Tassa cittanti** tassa puggalassa taṃ cittaṃ kiṃ nirujjhissati āyatiñca nuppajjissatīti pucchā, tassā ca vibhajjabyākaraṇīyatāya evamettha vissajjanaṃ veditabbaṃ. Arahato pacchimakittassa uppādakkaṇe tassa cittaṃ uppajjati, na nirujjhati, āyatiñca nuppajjissati, avassameva nirodhakkhaṇaṃ patvā nirujjhissati, tato appaṭisandhikattā aññaṃ nuppajjissati. Thapetvā pana pacchimakittasamaṅgiṃ khīṇāsavaṃ itaresaṃ uppādakkaṇasamaṅgicittaṃ uppādakkaṇasamaṅgitāya uppajjati bhaṅgaṃ appattatāya na nirujjhati, bhaṅgaṃ pana patvā nirujjhissateva, aññaṃ pana tasmim vā aññasmiṃ vā attabhāve uppajjissati ceva nirujjhissati cāti. **Yassa vā panāti**-ādidutiyaapañhe pana **nirujjhissati nippajjissatīti** yassa cittaṃ uppādakkaṇasamaṅgitāya bhaṅgakkhaṇaṃ patvā nirujjhissati appaṭisandhikatāya nuppajjissati, tassa khīṇāsavassa taṃ cittaṃ kiṃ uppajjati na nirujjhatīti pucchā, tassā ekaṃsabyākaraṇīyatāya “āmanta”ti vissajjanaṃ veditabbaṃ. **Uddham vā adho vā haritum asakkontoti** uparimāpade vā heṭṭhimāpadaṃ heṭṭhimāpade vā uparimāpadaṃ atthato samannāharitum ghaṭetum pubbenāparaṃ yojetvā atthaṃ paricchinditum asakkontoti attho.

Sotāpannānaṃ sīlesu paripūrakāritāya samādinnaṣīlato natthi parihānīti āha “abhabbo dāni sāsano nivattitun”ti. **Vaḍḍhetvā**ti uparimaggaṭṭhāya kammaṭṭhānaṃ vaḍḍhetvā. Dante punanti visodhenti etenāti **dantaponam** vuccati dantakaṭṭham. Abhinavānaṃ āgantukānaṃ lajjīsabhāvaṃ khantimettādiguṇasamaṅgitaṇca katipāhaṃ suṭṭhu vīmaṃsitvāva hatthakammādisampaṭicchanam saṅghakaraṇaṇca yuttanti sāmaṇerassa ceva aññesaṇca bhikkhūnaṃ diṭṭhānugatiṃ āpajjantānaṃ nāpanattham thero tassa bhabbarūpataṃ abhiññāya nātvāpi puna sammajjanādiṃ akāsi. “Tassa cittadamanatthan”ti vadanti. **Buddhavacanaṃ paṭṭhapesī**ti buddhavacanaṃ uggaṇhāpetum ārabhi. Sakalavinayācārapaṭipatti upasampannānameva vihitāti tappariyāpuṇanamapi tesaññeva anurūpanti āha “ṭhapetvā vinayapiṭakan”ti. Tassa citte ṭhapitampi buddhavacanaṃ saṅgopanatthāya niyyātitabhāvaṃ dassetum “hatthe patiṭṭhāpetvā”ti vuttam.

Ekarajjābhisekanti sakalajambudīpe ekādhipaccavasena kariyamānaṃ abhisekam. **Rājiddhiyoti** rājānubhāvānugatapabhāvā. **Yatoti** yato soḷasaghaṭato. Devatā eva divase divase āharantīti sambandho. **Devasikanti** divase divase. **Agadāmalakanti** appakeneva sarīrasodhanādisamattham sabbadosaharam osadhāmalakam. **Chaddantadahatoti** chaddantadahasamīpe ṭhitadevavimānato, kapparukkhato vā, tattha tādisā kapparukkhavisesā santi, tato vā āharantīti attho. **Asuttamayikanti** suttehi abaddham dibbasumanapuppheheva kataṃ sumanapupphapaṭam. **Uṭṭhitassa sālinoti** sayamjātasālino, samudāyāpekkhañcetha ekavacanaṃ, sālinanti attho. **Nava vāhasahassānī**ti ettha catasso muṭṭhiyo eko kuḍuvo, cattāro kuḍuvā eko pattho, cattāro patthā eko āḷhako, cattāro āḷhakā ekaṃ doṇam, cattāri doṇāni ekā mānikā, catasso mānikā ekā khārī, vīsati khārikā eko vāho, tadeva “ekam sakaṭan”ti **suttanipātaṭṭhakathādīsu**¹ vuttam. **Nitthusakane karontī**ti thusakuṇḍakarahite karonti. Tena nimmitam buddharūpaṃ passantoti sambandho. Puññappabhāvanibbattaaggahaṇam nāgarājanimmitānaṃ puññappabhāvanibbattehi sadisatāya kataṃ. **Vimalaketumālā**ti ettha **ketumālā** nāma sīsato nikkhamitvā uparimuddhani puñjo hutvā dissamānarasmirāsīti vadanti.

1. Suttanipāta-Ṭṭha 2. 197 piṭṭhe.

Bāhirakapāsaṇḍanti bāhirakappaveditaṃ samayavādaṃ. **Pariggaṇhīti** vīmaṃsamāno pariggahehi. **Bhaddapīṭhakesūti** vettamayapīṭhesu. **Sāroti** guṇasāro. **Sīhapañjareti** mahāvātapānasamīpe. Kilesavipphandarahitacittatāya **dantaṃ**. Niccaṃ paccupaṭṭhitasatārakkhatāya **guttaṃ**. **Khuraggeyevāti** kesoropanāvasāne. Ativiya sobhatīti sambandho. **Vāñijako** ahoṣīti madhuvāñijako ahoṣi.

Pubbe va sannivāsenāti pubbe vā pubbajātiyaṃ vā sahavāsenāti attho. **Paccuppannahitena vāti** vattamānabhāve hitacaraṇena vā. **Evaṃ** imehi dvīhi kāraṇehi **taṃ** sinehasaṅkhātāṃ **pemaṃ jāyate**. Kim viyāti? Āha “uppalaṃ va yathodake”ti. **Uppalaṃ vāti** rassakato **vā**-saddo avuttasampiṇḍanattho. **Yathā**-saddo upamāyaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—yathā uppalaṅca sesaṅca padumādi udaye jāyamānaṃ dve kāraṇāni nissāya jāyati udakañceva kalalaṅca, evaṃ pemampīti¹.

Dhuvabhattānīti niccabhattāni. **Vajjāvajjanti** khuddakaṃ mahantaṅca vajjaṃ. **Moggaliputtatissattherassa bhāramakāṣīti** therassa mahānubhāvataṃ, tadā sāsanaikkicca nāyakabhāvena saṃghapariṇāyakataṅca rañño nāpetuṃ saṃgho tassa bhāramakāṣīti veditabbaṃ, na aññesaṃ ajānanaṭṭhāya. **Sāsanassa dāyādoti** sāsanassa abbhantaro nātako homi na homīti attho. Ye sāsane pabbajitūṃ puttadhītaro pariccajanti, te buddhasāsane sālohitañātakā nāma honti, sakalasāsanadhāraṇe samatthānaṃ attano orasaputtānaṃ pariccattattā na paccayamattadāyakāti imamatthaṃ sandhāya therō “na kho mahārāja ettāvata sāsanassa dāyādo hoti”ti āha. **Kathañcarahīti** ettha **carahīti** nipāto akkhantiṃ dīpeti. **Tissakumārassāti** rañño ekamātukassa kaniṭṭhassa. **Sakkhasīti** sakkhissasi. **Sikkhāya paṭiṭṭhāpesunti** pāṇātipātā veramaṇi-ādīsu vikālabhojanā veramaṇi pariyosānāsu chasu sikkhāsu pāṇātipātā veramaṇiṃ dve vassāni avītikamma samādānaṃ samādiyāmīti-ādinā² samādānavasena sikkhāsammutidānānantaraṃ sikkhāya paṭiṭṭhāpesuṃ. Cha vassāni abhisekassa assāti **chavassā bhiseko**.

1. Jātaka-Ṭṭha 2. 216 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. Vi 2. 420 piṭṭhe.

Sabbaṃ theravādanti dve saṅgītiyo āruḷhā pāḷi. Sā hi mahāsaṃghikādhinnaladdhikāhi vivecetum “theravādo”ti vuttā. Ayañhi vibhajjavādo mahākassapatherādīhi asaṅkarato rakkhito ānīto cāti “theravādo”ti vuccati, “satheravādan”tipi likhanti. Tattha “aṭṭhakathāsu āgatatheravādasahitaṃ sātṭhakathaṃ tipīṭakasaṅgahitaṃ buddhavacanaṃ”ti ānetvā yojetabbaṃ. **Tejodhātum samāpajjitvā**ti tejokasiṇārammaṇaṃ jhānaṃ samāpajjitvā.

Sabhāyanti nagaramajjhe vinicchayasālāyaṃ. **Diṭṭhigatānīti** diṭṭhiyova. **Na kho panetaṃ sakkā imesaṃ majjhe vasantena vūpasametunti** tesañhi majjhe vasanto tesuyeva antogadhattā ādeyyavacano na hoti, tasmā evaṃ cintesi. **Ahogaṅgapabbatanti** evaṃnāmakaṃ pabbataṃ. “Adhogaṅgapabbatan”tipi likhanti, taṃ na sundaraṃ. **Pañcātapena tappentīti**¹ catūsu ṭhānesu aggim jāletvā majjhe ṭhatvā sūriyamaṇḍalaṃ ulloketā sūriyātapena tappenti. **Ādiccaṃ anuparivattantīti** udayakālato pabhuti sūriyaṃ olokayamānā yāva atthaṅgamanā sūriyābhimukhāva parivattanti. **Vobhindissāmāti paggaṇhimsūti** vināsessāmāti ussāhamakaṃsu.

Vissatṭhoti maraṇasaṅkārahito, nibbhayoti attho. **Migavaṃ nikkhamitvā**ti arañṇe vicaritvā migamāraṇakīḷā migavaṃ, taṃ uddissa nikkhamitvā migavadhatthaṃ nikkhamitvāti attho. Ahināgādito visesanatthaṃ “hatthināgenā”ti vuttaṃ. **Tassa passantassevā**ti anādare sāmivacanaṃ, tasmim passanteyevāti attho. **Ākāse uppatitvā**ti ettha ayaṃ vikubbaniddhi na hotīti gihissāpi imaṃ iddhiṃ dassesi adhiṭṭhānidhiyā appaṭikkhattattā. Pakativāṇṇaṃhi vijahitvā nāgavaṇṇādidassanaṃ vikubbaniddhi. **Chaṇavesanti** ussavavesaṃ. **Padhānagharanti** bhāvanānuyogavasena vīriyārambhassa anurūpaṃ vivittasenāsaṃ. **Sopīti** rañño bhāgineyyaṃ sandhāya vuttaṃ.

Kusalādhippāyoti manāpajjhāsayo. **Dvelhakajātoti** saṃsayamāpanno. **Ekekaṃ bhikkhusahassaparivāranti** ettha “gaṇhitvā āgacchathā”ti āṇākārena vuttepi therā bhikkhū sāsanahitattā gatā. Kappiyasāsanañhetā, na gihīnaṃ gihikammaṭṭisaṃyuttaṃ. **Thero nāgacchīti** kiñcāpi

1. Tappantībhi (Sī, Ka)

“rājā pakkosati”ti vuttepī dhammakammatthāya āgantum vaṭṭati,
 dvikkhattum pana pesitepi “ananurūpā yācanā”ti nāgato, “mahānubhāvo
 thero yathānusiṭṭhaṃ paṭipattiko pamāṇabhūto”ti rañño ceva
 ubhayapakkhikānañca attani bahumānuppādanavasena uddham
 kattabbakammasiddhiṃ ākaṅkhanto asāruppavacanalesena nāgacchi. Ekato
 saṅghaṭṭitā nāvā **nāvāsaṅghātaṃ**. Sāsanapaccatthikānaṃ bahubhāvato āha
 “ārakkhaṃ saṃvidhāya”ti. **Yanti** yasmā. **Abbāhimsūti** ākaḍḍhimsu.
Bāhīratoti uyyānassa bāhīrato. Passantānaṃ atidukkarabhāvena upaṭṭhānaṃ
 sandhāya “padesapathavīkampanaṃ dukkaraṇa”ti āha. Adhiṭṭhāne panettha
 visum dukkaratā nāma natthi.

Dīpakatittiroti sākuṇikehi samajātikānaṃ gahaṇatthāya posetvā
 sikkhetvā pāsāṭṭhāne ṭhapanakatittiro. **Na paṭicca kammaṃ phusatīti** gāthāya
 yadi tava pāpakiriyāya **mano nappadussati**, luddena taṃ nissāya katampi
 pāpakammaṃ taṃ **na phusati**. Pāpakiriyāya hi **appossukkassa** nirālayassa
bhadrassa sato tava taṃ **pāpaṃ na upalimpati**, tava cittaṃ na allīyatīti attho.

Kim vadabhi sīlenāti **kimvādī**. Atha vā ko katamo vādo kimvādo, so
 etassa atthīti **kimvādī**. Attānañca lokañca sassatoti vādo etesanti
sassatavādino. Sattesu saṅkhāresu vā ekaccaṃ sassatanti¹ pavatto vādo
 ekaccasassato, tasmim̐ niyuttā **ekaccasassatikā**. “Anto, ananto, antānanto,
 nevanto nānanto”ti evaṃ antānantaṃ ārabha pavattā cattāro vādā
 antānanta, tesu niyuttā **antānantikā**. Na marati na upacchijjatīti amarā,
 evantipi me no, tathātipi me notī-ādina² pavattā diṭṭhi ceva vācā ca, tassā
 vikkhepo etesanti **amarāvikkhepikā**. Atha vā amarā nāma macchajāti
 duggahā hoti, tassā amarāya viya vikkhepo etesanti **amarāvikkhepikā**.
 Adhicca yadicchakaṃ yaṃ kiñci kāraṇaṃ anapekkhitvā samuppanno attā ca
 loko cāti vāde niyuttā **adhiccasamuppannikā**. Saññī attābhi vādo yesante
saññīvādā. Evaṃ **asaññīvādā nevasaññīnāsaññīvādā**ti etthāpi. “Kāyassa
 bheda satto ucchijjatī”ti³

 1. Ekaccasassatanti (Ka)

2. Dī 1. 24 piṭṭhe.

3. Dī 1. 31 piṭṭhe.

evaṃ ucchedaṃ vadantīti **ucchedavādā**. **Diṭṭhadhammoti** paccakkho yathāsakaṃ attabhāvo, tasmīṃyeva yathākāmaṃ pañcakāmaguṇaparibhogena nibbānaṃ dukkhūpasamaṃ vadantīti **diṭṭhadhammanibbānavādā**. Vibhajitvā vādo etassāti **vibhajjavādī**, bhagavā. Sabbaṃ ekarūpena avatvā yathādhammaṃ vibhajitvā nijjaṭaṃ nigumbaṃ katvā yathā diṭṭhisandehādayo vigacchanti, sammutiparattho ca dhammā asaṅkarā paṭibhanti, evaṃ ekantavibhajanasīloti vuttaṃ hoti. **Parappavādaṃ maddamānoti** tasmīṃ kāle uppannaṃ, āyatīṃ uppajjanakañca sabbaṃ paravādaṃ kathāvatthumātikāvivarāṇamukhena nimmaddanaṃ karontoti attho.

Tatīyasaṅgītikathāvaṇṇanāyayaṃ niṭṭhito.

Ācariyaparamparakathāvaṇṇanā

Kenābhatanti imaṃ pañhaṃ vissajjenta jambudīpe tāva yāva tatīyasaṅgīti, tāva dassetvā idāni sīhaḷadīpe ācariyaparamparaṃ dassetuṃ **tatīyasaṅgahato pana uddhanti**-ādi āraddhaṃ. **Imaṃ dīpani** tambapaṇṇidīpaṃ. Tasmīṃ dīpe nisīditvā ācariyena aṭṭhakathāya katattā “imaṃ dīpan”ti vuttaṃ. **Kaṇci kālanti** accantaśamyoge upayogavacanaṃ, kismiñci kāleti attho. **Porāṇāti** sīhaḷadīpe sīhaḷaṭṭhakathākārakā. **Bhaddanāmoti** bhaddasālatthero. Āguṃ pāpaṃ na karontīti **nāgā**. Vinayapiṭakaṃ vācayimsūti sambandho. **Tambapaṇṇiyāti** bhumma vacanaṃ. **Nikāye pañcāti** vinayābhidhammānaṃ visuṃ gahitattā tabbinimuttā pañca nikāyā gahetabbā. **Pakaraṇeti** abhidhammapakaraṇe **vācesunti** yojanā. Tīṇi piṭakāni svāgatāni assāti “tepiṭako”ti vattabbe “tipēṭako”ti chandānurakkhaṇatthaṃ vuttaṃ. **Tārakarājāti** candimā. **Pupphanāmoti** ettha mahāpadumatthero sumanatthero ca nātabboti dvikkhattuṃ “pupphanāmo”ti vuttaṃ.

Vanavāsinti vanavāsīraṭṭhaṃ. **Karakavassanti** himapātanakavassaṃ, karakadhārāsadisam vā vassaṃ. **Harāpetvāti** udakoghena harāpetvā. **Chinnabhinnapaṭadharoti** satthakena chinnaṃ raṅgena bhinnaṃ paṭaṃ dhāraṇako. **Bhaṇḍūti** muṇḍako. **Makkaṃ asahamānoti** therassa ānubhāvaṃ paṭicca

attano uppannaṃ paresaṃ guṇamakkhanalakkhaṇaṃ makkhaṃ tathā pavattaṃ kodhaṃ asahamāno. **Asaniyo phalantīti** gajjantā patanti. Me mama bhayaabheravaṃ janetuṃ paṭibalo na assa na bhaveyyāti yojanā.

Aññadatthūti ekaṃsena. **Kasmīragandhārāti** kasmīragandhāraraṭṭhavāsino.

Isivātapatiṇvātāti bhikkhūnaṃ cīvaracalanakāyacalanehi sañjanitavātehi parito samantato bijayamānā ahesuṃ. **Dhammacakkhanti** heṭṭhāmagattaye ñāṇaṃ. **Anamataggiyanti** anamataggasaṃyuttaṃ¹. **Samadhikānīti** sādhiḥkāni.

Pañca raṭṭhānīti pañca cinaraṭṭhāni. **Vegasāti** vegena. **Samantato rakkhaṃ ṭhapesīti** tesāṃ appavesanattāya adhiṭṭhānavasena rakkhaṃ ṭhapesi.

Aḍḍhuḍḍhāni saḥassānīti aḍḍhena catutthāni aḍḍhuḍḍhāni, atirekapañcasatāni tiṇi saḥassānīti attho. **Diyaḍḍhasaḥassanti** aḍḍhena dutiyaṃ diyaḍḍhaṃ, atirekapañcasatikaṃ saḥassanti attho. **Niddhametvānāti** palāpetvā.

Rājagahanagaraparivattakenāti rājagahanagaraṃ parivattetvā tato bahi taṃ padakkhiṇaṃ katvā gatamaggena, gamanena vā. **Āropesīti** paṭipādesi.

Paḷināti ākāsaṃ pakkhandimsu. **Naguttameti** cetiyagirimāha. **Puratoti** pācīnadisābhāge. **Purasetṭhassāti** setṭhassa anurādhapurassa. **Silakūṭamhīti** evaṃnāmake pabbatakūṭe. **Sīhakumārassa puttoti** ettha “kalīṅgarājadhītu kucchismiṃ sīhassa jāto sīhakumāro”ti vadanti. Jeṭṭhamāsassa puṇṇamiyaṃ jeṭṭhanakkhattaṃ vā mūlanakkhattaṃ vā hotīti āha “jeṭṭhamūlanakkhattaṃ nāma hoti”ti. Migānaṃ vānato himsanato bādhanato **migavaṃ**, migaviṇṇhanakīḷā. **Rohitamigarūpanti** gokaṇṇamigavesaṃ.

Rathayaṭṭhippamānāti rathapatodappamāṇā. **Ekā latāyaṭṭhi nāmāti** ekā rajatamayā kañcanalatāya paṭimaṇḍitattā evaṃ laddhanāmā.

Pupphayaṭṭhiyaṃ nīlādīni pupphāni, sakuṇayaṭṭhiyaṃ nānappakārā migapakkhino vicittakammakatā viya khāyantīti daṭṭhabbaṃ.

Rājakakudhabhaṇḍānīti rājāraha-uttamabhaṇḍāni. **Saṅkhanti** dakkhiṇāvattāṃ abhisekasaṅkhaṃ. **Vaḍḍhamānanti** alaṅkāracuṇṇaṃ, “nahānacūṇṇaṃ”ti keci.

Vaṭaṃsakanti kaṇṇapiḷandhanaṃ vaṭaṃsakanti vuttaṃ hoti. **Nandiyāvattanti** nandiyāvattapupphākārena maṅgalatthaṃ suvaṇṇena kataṃ. **Kaññanti**

khattiyakumārīm. **Hatthapuñchananti** pītavaṇṇaṃ

mahagghahatthapuñchanavattāṃ. **Aruṇavaṇṇamattikanti**

nāgabhavanasambhavaṃ. **Vatthakoṭīkanti** vatthayugameva. **Nāgamāhaṭanti**

1. Saṃ 1. 317 piṭṭhādīsu.

nāgehi āhaṭaṃ. **Amatosadhanti** evaṃnāmikā guḷikajāti. Amatasadisakiccattā evaṃ vuccati. **Bhūmattharaṇasaṅkhepenāti** bhūmattharaṇākārena.

Uppātapāṭhakāti nimittapāṭhakā. **Alaṃ gacchāmāti** “purassa accāsannattā sārūppaṃ na hoti”ti paṭikkhipanto āha. **Adḍhanavamānaṃ pāṇasahassānanti** pañcasatādhikānaṃ aṭṭhannaṃ pāṇasahassānaṃ. **Appamādasuttanti**¹ aṅguttaranikāye mahā-appamādasuttaṃ, rājovādasuttanti vuttaṃ hoti.

Mahaccāti² mahatā. **Upasaṅkamantoti** ativiya kilantarūpo hutvā upasaṅkamīti attho. Tumhe jānanatthanti sambandho. **Pañcapaṇṇāsāyāti** ettha “catupaṇṇāsāyā”ti vattabbaṃ. Evañhi sati upari vuccamānaṃ dvāsaṭṭhi arahantoti vacanaṃ sametī”ti **sāratthadīpaniyaṃ**³ vuttaṃ.

Dasabhātikasamākulanti muṭasivassa puttehi devānaṃpiyatissādīhi dasahi bhātikhehi samākīṇṇaṃ. **Ciradiṭṭho sammāsambuddhoti** dhātuyo sandhāyāha. **Sabbatāḷāvacareti** sabbāni turīyabhaṇḍāni, taṃsahacarite vā vādake.

Upaṭṭhāpetvāti upahāraḥkāraṇavasena sannipātetvā.

Vaḍḍhamānakacchāyāyāti pacchābhantaṃ. **Pokkharavassanti** pokkharapatte viya atemitukāmānaṃ upari atemetvā pavattanakavassaṃ. **Mahāvīroti** satthuvohārena dhātu eva vuttā. **Pacchimadisābhimukhova hutvā apasakkantoti** ettha puratthābhimukho ṭhitova piṭṭhito apasakkanena pacchimadisāya gacchanto tādiso’pasāṅkamaṇaṃ sandhāya “pacchimadisābhimukho”ti vutto. “Mahejavatthu nāma evaṃnāmakaṃ devaṭṭhānaṃ”ti vadanti.

Pajjarakenāti amanussasamuṭṭhāpitena pajjarakarogena. **Devoti** meggho. **Anuppaveccāti** vimucci. **Vivādo hotīti** ettha kiriyākālamapekkhitvā vattamānappayogo daṭṭhabbo. Evaṃ īdisesu sabbattha. **Tadetanti** ṭhānaṃ tiṭṭhatīti sambandho. “Channaṃ vaṇṇānaṃ sambandhabhūtānaṃ raṃsiyo cā”ti ajjhāharitabbaṃ, “channaṃ vaṇṇānaṃ udakadhārā cā”ti evampettha sambandhaṃ vadanti. Parinibbutepi bhagavati tassānubhāvena evarūpaṃ pāṭihāriyaṃ ahosi evāti dassetuṃ **evaṃ acintiyāti**-ādigāthamāha. **Rakkhaṃ karontoti** attanā upāyena palāpitānaṃ yakkhānaṃ puna appavisanatthāya parittānaṃ karonto. **Āvijjīti** pariyāyi.

1. Am 2. 319 piṭṭhe.

2. Mahañcāti (?)

3. Sārattha-Ṭī 1. 169 piṭṭhe.

Raṇṇo bhātāti raṇṇo kaniṭṭhabhātā. **Anuḷādevī** nāma raṇṇo jeṭṭhabhātu jāyā. **Sarasaramsijālavissajjanakenā**ti siniddhatāya rasavantam ojavantam ramisijalam vissajjentena. Ekadivasena agamāsīti sambandho. **Appesī**ti lekhasāsanam patitṭhāpesi. **Udikkhatī**ti apekkhati pattheti. **Bhāriyanti** garukam, anatikkanamīyanti attho. **Marṇ paṭimānetī**ti marṇ udikkhati. **Kammāraṇṇanti** raṇṇo pakatisuvaṇṇakāraṇṇam. **Tihatthavikkhambhanti** tihatthavittāram. **Sakalajambudīparajjenā**ti ettha raṇṇo idanti rajjam, sakalajambudīpato uppajjanaka-āyo ceva ānādayo ca, tena **pūjemī**ti attho, na sakalapathavīpāsādādivatthunā tassa sattāham demīti-ādina kālāparicchedam katvā dātum ayuttattā. Evañhi dento tāvakālikam deti nāma vatthupariccāgalakkhaṇattā dānassa, pathavādivatthupariccāgena ca puna gahaṇassa ayuttattā. Niyamitakāle pana āyādayo pariccattā evāti tato param apariccattattā gahetum vaṭṭati. Tasmā vuttanayenettha ito parampi āyādidānavaseneva rajjādānam veditabbam. **Pupphulakā**¹ hutvāti ketakīpārohaṅkurā viya udakapupphulakākārā hutvā. **Gavakkhajālasadisanti** bhāvanapumsakam, vātapānesu jālakārena ṭhapitadārupaṭasadisanti attho, gavakkhena ca suttādimaya jālena ca sadisanti vā attho.

Devadundubhiyoti ettha devoti meggho, tassa acchasukkhātāya ākāsamiva khāyamānassa animittagajjitaṃ devadundubhi nāma, yaṃ “ākāsadundubhi”tipi vadanti. **Phalimsūti** thanimsu. **Pabbatānam naccehī**ti pathavīkampena ito cito ca bhamantānam pabbatānam naccehi. Vimhayajātā yakkhā “hin”tisaddam nicchārentīti āha “yakkhānam hiṅkārehī”ti. **Sakasakapaṭibhānehī**ti attano attano sippakosallehi. **Abhisekam datvā**ti anotattadahodakena abhisekam datvā.

Devatākulānīti mahābodhim parivāretvā ṭhitanāgayakkhādidevatākulāni datvāti sambandho. Gopakarājakammīno tathā “taracchā”ti vadanti. **Iminā parivārenā**ti sahatthe karaṇavacanam, iminā parivārena sahāti attho. **Tāmalittinti** evamnamakam samuddatīre paṭṭanam. **Idamassa tatiyanti** suvaṇṇakaṭahe patitṭhitasākhābodhiyā rajjasampadānam sandhāya vuttam. Tato pana pubbe ekavāram rajjasampadānam acchinnāya sākāya mahābodhiyā eva katam,

1. Bubbulakā (Sī)

tena saddhiṃ catukkhattum rājā rajjena pūjesi. Rajjena pūjitadivasesu kira sakaladīpato uppannam āyaṃ gahetvā mahābodhimeva pūjesi.

Paṭhamapāṭipadadivaseti sukkapakkhapāṭipadadivase. Tañhi kaṇhapakkhapāṭipadadivasam apekkhitvā “paṭhamapāṭipadadivasan”ti vuttam, idaṇca tasmim tambapaṇṇidīpe vohāram gahetvā vuttam, idha pana puṇṇamito paṭṭhāya yāva aparā puṇṇamī, tāva eko māsoti vohāro. Tasmā iminā vohārena “dutiyaṭipadadivase”ti vattabbam siyā kaṇhapakkhapāṭipadassa idha paṭhamapāṭipadattā. **Gacchati vatareti** ettha **areti** khede. **Samantāyojananti** accantasamyoge upayogavacanam, yojanappamāṇe padese sabbatthāti attho. **Supaṇṇarūpenāti** mahābodhim balakkārena gahetvā nāgabhavanam netukāmāni nāgarājakulāni iddhiyā gahitena garuḷarūpena **santāseti**. **Tam vibhūtim passivāti** devatādīhi karīyamānam pūjāmahattam, mahābodhiyā ca ānubhāvamahattam disvā sayampi tathā pūjetukāmā therim **yācitvāti** yojanā. **Samuddasālavatthusminti** yasmin padese ṭhatvā rājā samudde āgacchantam bodhim therānubhāvena addasa, yattha ca pacchā samuddassa diṭṭhaṭṭhānanti pakāsetum samuddasālam nāma sālā akāmsu, tasmim samuddasālāya vatthubhūte padese. **Therassāti** mahāmahindattherassa. **Puppha-agghiyānīti** kūṭāgārasadisāni pupphacetiyāni. **Āgato vatareti** ettha **areti** pamode. Aṭṭhahi amaccakulehi aṭṭhahi brāhmaṇakulehi cāti **soḷasahi jātisampannakulehi**. **Rajjam vicāresīti** rajjam vicāretum vissajjesi. **Rājavatthudvārakoṭṭhakaṭṭhāneti** rājuyyānassa dvārakoṭṭhakaṭṭhāne. **Anupubbavipassananti** udayabbayādi-anupubbavipassanam. “Saha bodhipatiṭṭhānenā”ti, karaṇavacanena vattabbe vibhattipariṇāmena “saha bodhipatiṭṭhānā”ti nissakkavacanam katam. Sati hi sahasaddappayoge karaṇavacaneneva bhavitabbam. **Dassimsūti** paññāyimsu. **Mahā-āsanaṭṭhāne**¹ti pubbapasse mahāsilāsanena patiṭṭhitaṭṭhāne. **Pūjetvā vandīti** āgāminam mahācetiyaṃ vandi. Purime pana mahāvihāraṭṭhāne pūjāmatasseva katattā anāgate saṃghassapi navakatā avanditabbatā ca pakāsitāti veditabbā. Anāgate pana metteyyādibuddhā paccekabuddhā ca buddhabhāvaḷakkhaṇam uddissa vanditabbāva sabhāvena viṣiṭṭhapuggalattāti gahetabbam.

1. Mahābodhi-āsanaṭṭhāne (Vi-Ṭṭha 1)

Mahā-arīṭṭhoti pañcapaññāsāya bhātukehi saddhim cetiyagirimhi pabbajitaṃ sandhāya vuttaṃ. **Meghavaṇṇābhaya-amaccassa pariveṇaṭṭhāneti** meghavaṇṇa-abhayassa rañño amaccena kattabbassa pariveṇassa vatthubhūte ṭhāne. Maṅgalanimittabhāvena ākāse samuppanno manoharasaddo ākāsaṃ ravo viya hotīti vuttaṃ “ākāsaṃ mahāviraṇṇaṃ ravi”ti. Na hi ākāso nāma koci dhammo atthi, yo saddaṃ samuṭṭhāpeyya, ākāsaṃ gata-utuvisesasamuṭṭhitova so saddoti gahetabbo.

Paṭhamakattikapavāraṇadivase -pa- vinayapiṭakaṃ pakāsesīti idaṃ vinayaṃ vācetuṃ āradhadivasam sandhāya vuttaṃ. **Anusiṭṭhikarānanti** anusāsanīkarānaṃ. **Rājīnoti** upayogatthe sāmivacanaṃ, devānaṃ piyatissarājānanti attho. **Aññepīti** mahindādīhi aṭṭhasaṭṭhimahātherehi aññepi, tesam sarūpaṃ dassento āha **tesam therānanti**-ādi. Tattha **tesam therānaṃ antevāsikā**ti mahindattherādīnaṃ aṭṭhasaṭṭhimahātherānaṃ ariṭṭhādayo antevāsikā ca mahā-arīṭṭhattherassa antevāsikā tissadattakālasumanādayo cāti yojetabbaṃ. **Antevāsikānaṃ antevāsikā**ti ubhayattha vutta-antevāsikānaṃ antevāsikaparamparā cāti attho. **Pubbe vuttappakārā**ti mahindo itṭhiyo uttiyoti-ādigāthāhi¹ pakāsita ācariyaparamparā.

Na paggharatiti na gaḷati, na pamussaṭīti attho. **Satigatidhitimantesūti** ettha **sati**ti uggahadhāraṇe sati. **Gatīti** saddatthavibhāgaggahāṇe ñāṇaṃ. **Dhitīti** uggahapariharaṇādīsu vīriyaṃ. **Kukkuccakesūti** “kappati na kappati”ti vīmaṃsakukkuccakārīsu. **Mātāpitutṭhāniyoti** vatvā tamevattham samatthetuṃ āha **tadāyattāhī**-ādi. **Vinayapariyattim nissāyati** vinayapiṭakapariyāpuṇaṇaṃ nissāya. **Attano sīlakkhandho suguttoti** lajjino vinayadhāraṇassa alajji-aññāṇatādīhi chahi ākārehi āpattiyā anāpajjanato attano sīlakkhandho khaṇḍādidosavirahito sugutto **surakkhito** hoti. **Kukkuccapakatānanti** kappiyākappiyaṃ nissāya uppanna kukkuccena pakatānaṃ upaddutānaṃ abhibhūtānaṃ yathāvinayaṃ kukkuccaṃ vinodetvā suddhante patitṭṭhāpanena **paṭisaraṇaṃ hoti**. Vigato sārado bhayametassāti **visārado**. “Evaṃ kathentassa doso evaṃ na doso”ti ñatvāva kathanato nibbhayova **samghama**jje

1. Vi-Ṭṭha 1. 53 piṭṭhe.

voharati. Paccatthiketi attapaccatthike ceva vajjiputtakādisāsanapaccatthike ca. **Sahadhammenā**ti sakāraṇena vacanena sikkhāpadaṃ dassetvā yathā te asaddhammaṃ paṭiṭṭhāpetuṃ na sakkonti, evaṃ **suniggahitaṃ** katvā **niggaṇhāti. Saddhammaṭṭhitiyā**ti pariyattipaṭipattipaṭivedhasaṅkhātassa tividhassāpi saddhammassa ṭhitiyā, pavattiyāti attho.

Vinayo saṃvaratthāyāti-ādīsu vinayapariyāpuṇaṇaṃ **vinayo**, vinayapaññatti vā kāyavacīdvārasaṃvaratthāya. **Avippaṭisāro**ti katākataṃ nissāya vippaṭisārābhāvo santāpābhāvo. **Pāmojjaṃ** taruṇapīti. **Pīti** nāma balavapīti. **Passaddhī**ti kāyacittapassaddhi. **Yathābhūtañāṇadassananti** sappaccayanāmarūpapariggaho. **Nibbidā**ti vipassanā. **Virāgo**ti ariyamaggo. **Vimuttī**ti aggaphalaṃ. **Vimuttiñāṇadassananti** paccavekkhaṇañāṇaṃ. **Anupādā**ti kañci dhammaṃ anupādiyivā pariccajitvā. **Parinibbānatthāyā**ti paccavekkhaṇañāṇe anuppanne antarā parinibbānābhāvena taṃparinibbānatthāyāti paccayattena vuttaṃ anantarā dipaccayattā. **Etadatthā kathā**ti ayaṃ vinayakathā nāma etassa anupādāparinibbānassa atthāyāti attho. **Mantanā**ti vinayamantanāyeva, bhikkhūnaṃ “evaṃ karissāma, evaṃ na karissāmā”ti vinayapaṭibaddhamantanā. **Upanisā**ti upanisīdati ettha phalanti upanisā, kāraṇaṃ. Vinayo saṃvaratthāyāti-ādikāraṇaparamparāpi etadatthāti attho. **Sotāvadhaṇanti** imissā paramparapaccayakathāya attānaṃ samanatthāya sotāvadhaṇaṃ, tampi etamatthaṃ. **Yadidanti** nipāto. Yo ayaṃ catūhi upādānehi anupādiyivā cittassa arahattamaggasaṅkhāto, tapphalasaṅkhāto vā vimokkho, sopi etadatthāya anupādāparinibbānatthāya. Atha vā yo ayaṃ kañci dhammaṃ anupādācittassa **vimokkho** vimuccanaṃ vigamo parinibbānaṃ etadatthā kathāti evaṃ upasaṃharaṇavasena yojetumpi vaṭṭati maggaphalavimokkhassa pubbe vuttattā. **Āyogoti** uggahaṇādivasena punappunaṃ abhiyogo.

Ācariyaparamparakathāvaṇṇanānayo niṭṭhito.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya vimativinodaniyaṃ

Bāhiraṇidānakathāvaṇṇanānayo niṭṭhito.

Verañjakaṇḍavaṇṇanā

Seyyathidanti taṃ katamaṃ, taṃ kathanti vā attho.

Aniyamaniddesavacananti attano atthaṃ sarūpena niyametvā niddisatīti¹ niyamaniddeso, na niyamaniddeso aniyamaniddeso. Sova vuccate anenāti vacananti aniyamaniddesavacanāṃ. **Tassāti** tenātipadassa. **Parivitakkoti** “katamesānaṃ kho buddhānaṃ bhagavantānaṃ brahmacariyaṃ na ciraṭṭhitikaṃ ahoṣī”ti-ādinā² pavatto. **Pubbe vā pacchā vāti** tenātipadato heṭṭhā vuttapāṭhe vā upari vakkhamānapāṭhe vāti attho. **Atthato siddhenāti** sāmattiyaṭo siddhena. **Tatridaṃ mukhamattanidassananti** tassā yathāvuttayuttīyā paridīpane idaṃ upāyamattanidassanaṃ. Mukhaṃ dvāraṃ upāyoti hi atthato ekaṃ.

Samayasaddo dissatīti sambandho. **Assāti** samayasaddassa samavāyo atthoti sambandho. **Kālañca samayañca upādāyāti** ettha **kālo** nāma upasaṅkamanassa yuttakālo, **samayo** nāma sarīrabalādikāraṇasamavāyo, te upādāya paṭiccāti attho. **Khaṇoti** okāso. Buddhuppādādayo hi maggabrahmacariyassa okāso. So eva samayo. Teneva “ekovā”ti vuttaṃ. **Mahāsamayoti** mahāsamūho. **Pavanasminti** vanasaṇḍe. **Samayopi kho te bhaddālīti** ettha **samayoti** sikkhāpadāvilāṅghanassa hetu, ko so? Attano vipaṭṭipattiyā bhagavato jānanaṃ, so samayaṣaṅkhāto hetu tassā **appaṭividdhoti** attho. **Bhagavāti**-ādi tassa paṭivijjhanākāradassanaṃ. **Uggahamānoti** kiñci kiñci uggahetuṃ samatthatāya uggahamāno, sumanaparibbājakassevetaṃ nāmaṃ. Samayaṃ diṭṭhiṃ pavadanti etthāti **samayappavādako**, mallikāya ārāmo. Sveva tindukācīrasaṅkhātāya timbarurukkhapantiyā parikkhittattā “tindukācīraṇa”ti ca, ekāva nivāsā sālā etthāti “ekasālako”ti ca vuccati. **Atthābhisamayāti** yathāvuttassa diṭṭhadhammikasamparāyikassa atthassa hitassa paṭilābhato. **Mānābhisamayāti** mānappahānā. **Pīlanatṭhoti** pīlanaṃ taṃsamaṅgino hiṃsanaṃ, avipphārikatākaraṇaṃ, pīlanameva attho

1. Niddissatīti (Sī)

2. Vi 1. 8 piṭṭhe.

pīḷanaṭṭho. **Santāpoti** dukkhadukkhatādivasena santāpanam¹. **Vipariṇāmoti** jarāya maraṇena cāti dvidhā vipariṇāmetabbatā abhisametabbo paṭivijjhitaḥhoti abhisamayo, sova **abhisamayattṭho**, pīḷanādīni.

Ettha ca upasaggānam jotakamattattā samayasaddassa atthuddhārepi sa-upasaggo abhisamayasaddo uddhaṭo. Tattha saṅgamavasena paccayānam phaluppādanam paṭi ayanam ekato pavatti etthāti samayo, **samavāyo**. Vivaṭṭūpanissayasāṅgame sati enti ettha sattā pavattantīti samayo, **khaṇo**. Sameti ettha saṅkhatadhammo, sayam vā eti āgacchati vigacchati cāti samayo, **kālo**. Samenti avayavā etasmim, sayam vā tesūti samayo, **samūho**. Paccayantarasaṅgame eti āgacchati etasmā phalanti samayo, **hetu**. Saññāvasena vipallāsato dhammesu eti abhinivisatīti samayo, **diṭṭhi**. Samīpanam ayanam upagamanam samayo, **paṭilābho**. Sammadeva sahitānam vācānam ayanam vīgamoti samayo, **pahānam**. Sammadeva, sahitānam vā saccānam ayanam jānananti samayo, **paṭivedho**. Evaṃ tasmim tasmim atthe samayasaddassa pavatti veditabbā.

Ettha ca samayasaddassa sāmāññena anekatthattā vuttā. Na hi ekasmim atthavisesa vattamāno saddo tadanñepi vattati. Tasmā atthā viya taṃtaṃvācakā samayasaddāpi bhinnā evāti gahetabbā. Evaṃ sabbattha atthuddhāresu.

Tattha tathāti tesu suttābhidhammesu upayogabhumavacanehi. **Idhāti** vinaye, **aññathāti** karaṇavacanena. **Accantamevāti** nirantaramēva. Bhāvo nāma kiriya, kiriyāya kiriyantarūpalakkhaṇam **bhāvenabhāvalakkhaṇam**, yathā udaye sati cande jāto rājaputtoti. **Adhikaraṇañhīti**—ādi abhidhamme samayasaddo kālasamūhakhaṇasamavāyahetusāṅkhātesu pañcasu atthesu vattati, na vinaye viya kāle eva, tesu ca kālasamūhatthā dve tattha vuttānam phassādidhammānam adhikaraṇabhāvena niddisituṃ yuttā. Khaṇasamavāyahetu-atthā pana tayopi attano bhāvena phassādīnam bhāvassa

1. Santapanam (Sī, Ka)

upalakkhaṇabhāvena niddisituṃ yuttāti vibhāvanamukhena
yathāvuttamattham samatthetuṃ vuttam. Tattha yasmiñhi kāle,
dhammasamūhe vā samaye adhikaraṇabhūte kusalam uppannam, tasmiññeva
kāle, dhammasamūhe vā samaye phassādayo hontīti evaṃ
adhikaraṇatthayojanā, yasmiṃ pana khaṇe, samavāye hetumhi vā samaye
sati vijjamāne kusalam uppannam, tasmiññeva khaṇādimhi samayepi
vijjamāne phassādayo hontīti bhāvenabhāvalakkhaṇatthayojanā ca
veditabbā.

Hoti cetthāti ettha yathāvutta-atthavisaye saṅgahagāthā hoti. **Aññatrāti**
suttābhidhammesu. **Abhilāpamattabhedoti** desanāvilāsato saddamatteneva
bhedo, na atthato.

Avisesenāti sāmāññena. **Iriyāpathoti** ādisu iriyāya sabbadvārikakiriyāya
patho pavattanaṭṭhānam tabbinimuttakammasa abhāvāti ṭhānādayo
iriyāpatho, sova vihāro. Brahmabhūtā seṭṭhabhūtā
parahitacittādivasappavattito mettādayo **brahmavihāro** nāma. Tadavasesā
pana mahaggaṭā sabbanīvaraṇavigamanādisiddhena jotanaṇḍi-atthena
dibbavihāro nāma. Brahmavihārabhāvena visuṃ gahitattā mettādayo idha
asaṅgahitā. Ariyānameva vihāroti¹ phalasamāpattiyo **ariyavihāro** nāma.

Rukkhādimūleyeva mūlasaddassa niruḥhabhāvaṃ dassetuṃ aparena
mūlasaddena visesetvā “mūlamūle”ti vuttam, yathā dukkhadukkhanti².
Lobhādīnam dosamūlādicittāsādhāraṇattā “asādhāraṇahetumhī”ti vuttam.

Tattha siyāti tattha verañjāyanti-ādīsu padesu kassaci codanā siyāti
attho. Ubhayathā nidānakittanassa pana kiṃ payojananti? Āha
gocaragāmanidassanattanti-ādi. Tattha **assāti** bhagavato.

Kilamova kilamatho, attano attabhāvassa kilamatho attakilamatho, tassa
anu anu yogo punappunam pavattanam **attakilamathānuyogo**.
Vatthukāmārammaṇe sukhe sampayogavasena līnā yuttā,

1. Vihārāti (Ka)

2. Abhi-Ṭṭha 2. 88 piṭṭhādīsu.

kāmatanḥā, taṃsahacarite kāme sukhe vā ārammaṇabhūte allīnā pavattatīti kāmasukhallikā, taṇhā, tassā kāmasukhallikāya anu anu yogo **kāmasukhallikānuyogo**. **Loke saṃvaḍḍhabhāvanti** āmisopabhogena saṃvaḍḍhitabhāvaṃ. **Uppajjamāno** bahujaṇahitādi-atthāyeva uppajjatīti yojanā.

Diṭṭhisīlasāmaññena saṃhatattā saṃghoti imamatthaṃ vibhāvento āha **diṭṭhīti**-ādi. Ettha ca “yāyaṃ diṭṭhi ariyā niyyānikā niyyāti takkarassa sammā dukkhakkhayāya, tathārūpāya diṭṭhiyā diṭṭhisāmaññagato viharatī”¹ evaṃ vuttāya diṭṭhiyā. “Yāni tāni sīlāni akhaṇḍāni -pa- samādhisaṃvattanikāni, tathārūpesu sīlesu sīlasāmaññagato viharatī”² evaṃ vuttānañca sīlānaṃ sāmaññasaṅkhātena saṅghāto saṅghaṭito samaṇaṇaṇo, tenāti attho. “Diṭṭhisīlasāmaññasaṅghātasāṅghātenā”³ ti vā pāṭhenettha bhavitabbaṃ, tassa diṭṭhisīlasāmaññabhūtena saṃhananena saṅghāto samaṇaṇaṇo, tenāti attho. Evañhi pāṭhe saddato attho yuttataro hoti. **Assāti** mahato bhikkhusaṅghassa.

Brahmaṃ aṇatīti ettha **brahma**-saddena vedo vuccati, so mantabrahmakappavasena tividho. Tattha iruvedādayo tayo vedā mantā, te ca padhānā, itare pana sannissitā, tena padhānasseva gahaṇaṃ. **Mante sajjhāyatīti** iruvedādi ke mantasatte sajjhāyatīti attho. Iruvedādayo hi guttabhāsitaḥṭatāya “mantā”⁴ ti vuccati. “Bāhitapāpattā brāhmaṇo, samitāpāpattā samaṇo”⁵ ti yathāvuttamatthadvayaṃ udāharaṇadvayena vibhāvetuṃ **vuttañhetanti**-ādi vuttaṃ. “Samitattā hi pāpānaṃ ‘samaṇo’⁶ ti pavuccatī”⁷ ti hi idaṃ vacanaṃ gahetvā “samitāpāpattā ‘samaṇo’⁸ ti vuccatī”⁹ ti vuttaṃ, bāhitapāpoti idaṃ pana aññasmim gāthābandhe vuttavacanaṃ. **Yathābhuccaguṇādhigatanti** yathābhūtaguṇādhigataṃ. **Sakiñcanoti** sadoso.

Gottavasenāti ettha gaṃ tāyatīti gottam, gosaddena cettha abhidhānaṃ buddhi ca vuccati. **Kenaci pārijuññenāti** ñātipārijuññādinā kenaci

1. Dī 3. 204, 237; Ma 1. 397; Ma 3. 39; Am 2. 257; Vi 5. 168 piṭṭhādīsu.

2. Dī 3. 203, 237; Ma 1. 397; Ma 3. 39; Am 2. 256; Vi 5. 168 piṭṭhādīsu.

pārijuñṇena, parihāṇiyāti attho. **Tato paranti** ‘veraṇjāyan’ti-ādivacanam. **Itthambhūtākhyānatthe upayogavacananti** ittham imam pakāram bhūto āpannoti itthambhūto, tassa ākhyānam itthambhūtākhyānam, soyevattho itthambhūtākhyānattho. Atha vā “ittham evampakāro bhūto jāto”ti evam kathanattho itthambhūtākhyānattho, tasmim upayogavacananti attho. Ettha ca **abbhuggatoti** ettha abhisaddo itthambhūtākhyānatthajotako abhibhavitvā uggamanappakārassa dīpanato, tena yogato tam kho pana bhavantam gotamanti idam upayogavacanam sāmi-atthe pi samāne itthambhūtākhyānadīpanato “itthambhūtākhyānatthe”ti vuttam, tenevāha “tassa kho pana bho gotamassāti attho”ti.

Idam vuttam hoti—yathā sādhu devadatto mātaramabhīti ettha abhisaddayogato itthambhūtākhyāne upayogavacanam kataṃ, evamidhāpi tam kho pana bhavantam gotamam abhi¹ evam kalyāṇo kittisaddo uggatoti abhisaddayogato itthambhūtākhyāne upayogavacananti. Sādhu devadatto mātaramabhīti ettha hi “devadatto mātaramabhi mātari visaye mātuyā vā sādhu”ti evam adhikaraṇatthe vā sāmi-atthe vā bhumavacanassa sāmivacanassa vā pasaṅge itthambhūtākhyānatthajotakena abhisaddena yoge upayogavacanam kataṃ, yathā cettha devadatto mātuvisaye mātusambandhī vā so vuttappakārappattoti ayamattho viññāyati, evamidhāpi bho gotamassa sambandhī kittisaddo abbhuggato abhibhavitvā uggamanapakārappattoti ayamattho viññāyati. Tattha hi devadattaggahaṇam viya idha kittisaddaggahaṇam, tattha mātaramanti vacanam viya idha tam kho pana bhavantam gotamanti vacanam, tattha sādhusaddaggahaṇam viya idha uggatasaddaggahaṇam veditabbaṃ. **Kittisaddoti** kittibhūto saddo, na kevaloti dassanattham visesitanti āha “kitti evā”ti. **Tato kitti**ti thuti, tassā pakāsako **saddo** kittisaddoti dassetuṃ “thutighoso vā”ti vuttam.

So bhagavāti ettha **soti** pasiddhiyam, yoso samattimsa pāramiyo pūretvā sabbakilese bhañjitvā dasasahassilokadhātum kampento

1. Abhibhavitvā (Ka)

anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho, so loke atipākaṭoti “so bhagavā”ti vuttaṃ. Bhagavāti ca idaṃ satthu nāmakittanaṃ, na guṇakittanaṃ. Parato pana bhagavāti guṇakittanameva. **Iminā ca iminā cāti** etena arahanti-ādi padānaṃ paccekaṃ anekaguṇagaṇaṃ paṭicca pavattabhāvaṃ dasseti.

Suvidūra vidūreti dvīhi saddehi ativiya dūreti dasseti, suvidūratā eva hi vidūratā. **Savāsanānaṃ kilesānaṃ viddhamsitattāti** iminā paccekabuddhādīhi asādhāraṇaṃ bhagavato arahattanti dasseti tesaṃ vāsanāya appahīnattā, **vāsanā** ca nāma nikkilesassāpi sakalañeyyānavabodhādīdvārattayappayogaviguṇatāhetubhūto¹ kilesanihito ākāro ciraṇigāḷitapādānaṃ nigaḷamokkhepi saṅkucitatāgamanahetuko² nigaḷanihito ākāro viya. Yāya pilindavacchādīnaṃ vasalavohārādiviguṇatā hoti, ayaṃ vāsanāti gaheṭabbā. **Ārakāti** ettha ākāraṃ rassattaṃ kakāraṃ ca hakāraṃ sānussaraṃ katvā niruttinayena “arahan”ti padasiddhi veditabbā. Evaṃ uparipi yathārahaṃ niruttinayena padasiddhi veditabbā. Yañcetaṃ saṃsāracakkanti sambandho. **Puññādīti ādi-**saddena apuññābhisaṅkhāra-āneñjābhisaṅkhāre saṅgaṇhāti. Āsavā eva avijjādīnaṃ kāraṇattā samudayoti āha “āsavasamudayamayenā”ti. “Āsasamudayā avijjāsamudayo”ti hi³ vuttaṃ. Vipākakaṭattārūpappabhedo tibhavo eva ratho, tasmīṃ **tibhavarathe. Saṃsāracakkanti** yathāvuttakilesakammavipākasaṃsāro.

“Khandhānaṃ ca paṭipāṭi, dhātu-āyatanāna ca.

Abbochinnaṃ vattamānā, ‘saṃsāro’ti pavuccatī”ti⁴—

evaṃ vutto saṃsārova cakkam viya paribbhamanato cakkam, tassa cakkassa sabbe arā hatāti sambandho. **Anenāti** bhagavatā. Bodhīti ñāṇaṃ.

1. Sakalañeyyānavabodhādīdvārattaya... (Sī) 2. Saṅkuciṭa... (Ka) 3. Ma 1. 67 piṭṭhādīsu.

4. Visuddhi 2. 176; Dī-Ṭṭha 2. 86; Saṃ-Ṭṭha 2. 89; Aṃ-Ṭṭha 2. 386; Abhi-Ṭṭha 1. 1; Abhi-Ṭṭha 2. 142; Suttanipāta-Ṭṭha 2. 15; Udāna-Ṭṭha 245; Itivuttaka-Ṭṭha 55, 190; Theragāthā-Ṭṭha 1. 191, 257; Buddhavaṃsa-Ṭṭha 115; Paṭisaṃ-Ṭṭha 2. 18; Cūḷaniddesa-Ṭṭha 5 piṭṭhādīsu.

taṃ ettha maṇḍaṃ pasannaṃ jātanti **bodhimaṇḍo**. **Kammakkhayakaraṃ** **ñāṇapharasunti** arahattamaggañāṇaṃ vuttaṃ, taṃ chinditabbaṃ abhisāṅkhārasāṅkhātāṃ kammaṃ paricchindatīti dassetuṃ kammakkhayakaravisesanavisiṭṭhaṃ vuttanti veditabbaṃ.

Evaṃ katipayāṅgehi saṃsāracakkaṃ tadavasesaṅgehi phalabhūtanāmarūpadhammehi tibhavarathaṅca tasmaṃ rathe yojitasāṃsāracakkārānaṃ hananappakāraṅca dassetvā idāni sabbehipi dvādasahi paṭiccasamuppādaṅgehi rathavirahitameva kevalaṃ saṃsāracakkaṃ, tassa araghātanappakārabhedaṅca dassetuṃ **athavā**ti-ādi vuttaṃ. Tattha **anamataagganti** anu anu amataggaṃ, sabbathā anugacchantehipi aviññātakotiṅkanti attho. **Avijjāmūlakattā jarāmarañapariyosānattā**¹ idaṃ saṅkhārādīnaṃ dasannaṃ arabhāvena ekattaṃ samāropetvā² vuttaṃ. Na hi tesāṃ paccekāṃ avijjāmūlakatā jarāmarañapariyosānatā ca atthi tathā **paṭiccasamuppādapāliyaṃ** avuttattā. Atha vā tesampi yathārahaṃ atthato avijjāmūlakattaṃ, attano attano lakkhaṇabhūtakaṇṇikajarāmarāṇavasena tappariyosānataṅca sandhāyetaṃ vuttanti veditabbaṃ. Evaṅca tesāṃ paccekāṃ arabhāvo siddho hoti.

Evaṃ sabbākāraṃ saṃsāracakkameva dassetvā idāni yena ñāṇena imassa saṃsāracakkassa arānaṃ chedo bhagavato siddho, tassa dhammaṭṭhitiñāṇassa “paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ”³ti³ vuttattā bhavacakkāvayavesu avijjādīsu paccayapaccayuppannattā pariggahavasena pavatti-ākāraṃ dassetvā parato tassa atthassa nigamanavasena vuttena **evamayaṃ avijjāhetū**ti-ādikena **paṭisambhidāpālī**sahitena⁴ pāṭhena sarūpato dhammaṭṭhitiñāṇaṃ, tassa ca tesuyeva avijjādīsu catusaṅkhepādivasena pavattivibhāgaṅca dassetvā tato paraṃ **iti bhagavā**ti-ādipāṭhena bhagavato tena dhammaṭṭhitiñāṇena paṭiccasamuppādassa sabbākārato paṭividdhabhāvaṃ dassetvā puna **iminā dhammaṭṭhitiñāṇenā**ti-ādinā bhagavato tena ñāṇena saṃsāracakkārānaṃ viddhaṃsitabhāvaṃ dassetuṃ **tattha dukkhādīsu aññānaṃ avijjā**ti-ādi vuttaṃ. Tattha **tiṇṇaṃ āyatanā**nanti cakkhusotamanāyatanānaṃ tiṇṇaṃ. Esa nayo **tiṇṇaṃ phassā**nanti-ādīsupi. Rūpaṇhādivasena cha taṇhākāyā eva veditabbā.

1. Jarāmarañapariyantattāti (Sī) Vi-Ṭṭha 1. 85; Visuddhi 1. 192 piṭṭhesu.

2. Samāropetvā (?)

3. Khu 9. 1, 48 piṭṭhādīsu.

4. Khu 9. 49 piṭṭhe.

Saggasampattinti kāmasugatīsu sampattim. **Tathevāti** kāmupādānapaccayā eva. **Brahmalokasampattinti** rūpībrahmalokasampattim. Tebhūmakadhammavisayassa sabbassāpi rāgassa kilesakāmabhāvato bhavarāgopi kāmupādānamevāti āha “kāmupādānapaccayāyeva mettam bhaveti”ti. **Sesupādānamūlikāsupīti** diṭṭhupādānasīlabbatupādāna-attavādupādānamūlikāsupi yojanāsu. Tatrāyaṃ yojanānayo—idhekacco “natthi paraloko ucchijjati attā”ti¹ diṭṭhim gaṇhāti, so diṭṭhupādānapaccayā kāyena duccaritam caratīti-ādinā, aparo “asukasmim bhava attā ucchijjati”ti diṭṭhim gahetvā kāmārūpārūpabhavūpapattiyā tam tam kusalam karotīti-ādinā ca diṭṭhupādānamūlikā yojanā, imināva nayena attavādupādānamūlikā yojanā veditabbā. Avaro “sīlena suddhi vatena suddhi”ti asuddhimaggaṃ “suddhimaggo”ti parāmasanto sīlabbatupādānapaccayā kāyena duccaritam caratīti-ādinā sabbabhavesu sīlabbatupādānamūlikā yojanā veditabbā.

Idāni yassa saṃsāracakkārānaṃ ghātanāsamatthassa dhammatṭhitiñāṇassa avijjādipaccayapariggahākārānaṃ dassetuṃ **kāmabhava ca avijjā kāmabhava saṅkhārānaṃ paccayo hotīti**-ādinā avijjādīnaṃ paccayapaccayuppannabhāvo dassito, tameva ñāṇaṃ avijjādīsu pavatti-ākārena saddhim **paṭisambhidāmaggapālīnaṃ** ānetvā nigamanavasena dassento **evamayanti**-ādimāha. **Visuddhimaggaṭīkāyaṃ** pana “idāni yvāyaṃ saṃsāracakkaṃ dassentena kāmabhava avijjā kāmabhava saṅkhārānaṃ paccayo hotīti-ādinā avijjādīnaṃ paccayabhāvo saṅkhārādīnaṃ paccayuppannabhāvo dassito, tameva **paṭisambhidāmaggapālīnaṃ** ānetvā nigamanavasena dassento evamayanti-ādimāha”ti vuttaṃ. **Sāratthadīpaniyā** vinayaṭīkāyapi ayameva pāṭho likhito. Tattha ca **kāmabhava ca avijjāti**-ādinā avijjādīnaṃ paccaya paccayuppannabhāvo saṃsāracakkaṃ dassentena vutto na hoti **tassa ca avijjā nābhi, mūlattāti**-ādinā pubbeva dassitattā upari cakkarūpato payogattena upasaṃhārābhāvā ca. “Apica tameva paccayapaccayuppannabhāvaṃ nigamanavasena dassento”ti ca vuttaṃ na cettha paccayapaccayuppannabhāvo nigamanavasena padhānattena dassito, atha kho paccayapariggahavasappavattaṃ

1. Dī 1. 31 piṭṭhe atthato samānaṃ.

dhammaṭṭhitiñāṇameva yathāvuttapaccayapariggahākārassa nigamanavasena dassitaṃ. Tathā hi “evamayaṃ avijjā hetu, saṅkhārā hetusamuppannā, ubhopete dhammā hetusamuppannāti paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ. Atītaṃ addhānaṃ. Anāgatampi addhānaṃ avijjā hetu -pa- dhammaṭṭhitiñāṇaṃ”ti¹ dhammaṭṭhitiñāṇameva padhānattena dassitaṃ. “Avijjā hetu, saṅkhārā hetusamuppannā”ti-ādi¹ pana paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇanti² vuccamānattā tassa paccayapariggahākāraparidīpanatthaṃ visayattena vuttaṃ, na padhānattena.

Ayañhettha attho—**evanti** anantare vuttanayena **ayaṃ avijjā** saṅkhārānaṃ **hetu, saṅkhārā** ca tena hetunā samuppannā. **Ubhopeteti** yasmā ayaṃ avijjā paraparikappitapakati-issarādi viya ahetukā niccā dhuvā na hoti, atha kho “āsavasamudayā avijjāsamudayo”ti³ vacanato sayampi sahetukā saṅkhātā aniccāyeva hoti, tasmā ubhopete avijjāsaṅkhārā hetusamuppannāyeva. **Itīti** evaṃ yathāvuttanayena paccayapariggaṇhane yā paññā, taṃ dhammānaṃ ṭhitisāṅkhāte kāraṇe yāthāvato pavattattā dhammaṭṭhitiñāṇaṃ nāmāti.

Ettha hi ñāṇassa visayavibhāvanavaseneva avijjādīnaṃ paccayādibhāvo vutto, na padhānattena, ñāṇameva panettha padhānato vuttaṃ, tasmā etassa ñāṇassa paccayapariggahākāradassanatthameva heṭṭhāpi **kāmabhava ca avijjāti**-ādinā avijjādīnaṃ paccayādibhāvo vutto, idhāpi nigamanavasena upasaṃhaḷo, na bhavacakkadassanatthanti ayamettha attano mati.

Tattha ca paccayuppannadhammesu adiṭṭhesu hetūnaṃ paccayabhāvopi na sakkā daṭṭhanti “saṅkhārā hetusamuppannā”ti **paccayapariggahañāṇaniddese**⁴ paccayuppannadhammānampi gahaṇaṃ katanti veditabbari. **Etena nayanāti** avijjāyaṃ vuttanayena saṅkhārā hetu, viññāṇaṃ hetusamuppannanti-ādinā⁴ sabbāni jātipariyosānāni padāni vitthāretabbāni.

Evaṃ **paṭisambhidāmaggapāliya** dhammaṭṭhitiñāṇassa avijjādīsu pavatti-ākāraṃ dassetvā idāni tassa tesu paccayesu aññehipi ākārehi

1. Khu 9. 49 piṭṭhe.

3. Ma 1. 67 piṭṭhe.

2. Khu 9. 1, 48 piṭṭhādīsu.

4. Khu 9. 48 piṭṭhe.

pavatti-ākāraṃ dassetuṃ **tatthāti**-ādi vuttaṃ. Tattha **tatthāti** tesu paṭiccasamuppādaṅgesu. Saṅkhippanti ettha avijjādayo hetusāmañña phalasāmañña vāti **saṅkhepo**, saṅgaho, koṭṭhāso rāsīti attho. So pana jātito duvidhopi kālabhedavasena catubbidho jāto. **Paccuppanno addhāti** anuvattati. **Taṇhupādānabhavā gahitā** kilesakammasāmaññaato tadavinābhāvato ca. Avijjādikilesavaṭṭampi vipākadhammadhammatāsariikkhatāya idha kammavaṭṭamevāti āha **ime pañca dhammāti**-ādi. Vipākā dhammāti-ādīsu kammaja-arūpakkhandhānameva vipākasaddavacanīyattepi nāmarūpādipadesu rūpamissampi phalapañcakaṃ arūpappadhānatāya ca tabbahulatāya ca “vipākavaṭṭan”ti vuttaṃ. Vipākappadhānaṃ vaṭṭaṃ, vipākabahulaṃ vā vaṭṭanti attho. Kammajapariyāyo vā ettha vipākasaddo daṭṭhabbo. **Jātijarāmarañāpadesenāti** paramatthadhammavinimuttajātijarāmarāṇaṃ¹ nāma natthīti tadapadesena tesāṃ kathanena taṃmukhenāti attho. Ākirīyanti pakāsīyanti **ākārā**, avijjādisarūpā, tato paccayākāratoti attho. **Eko sandhīti** avicchedappavattihetubhūto hetuphalasandhi, dutiyo phalahetusandhi, tatiyo hetuphalasandhīti daṭṭhabbaṃ.

Evam dhammaṭṭhitiñāṇassa avijjādīsu anekehi pakārehi pavatti-ākāraṃ dassetvā idāni tehi, avutthehi ca sabbehi ākārehi bhagavato paṭiccasamuppādassa paṭividdhabhāvaṃ, tassa ca ñāṇassa dhammaṭṭhitiñāṇasaddappavattinimittataṃ **paṭisambhidāpālī**na yena dassetuṃ upasāmhāravasena **iti bhagavāti**-ādi vuttaṃ. Tattha **itīti** vuttappakāraparāmasanaṃ, tenāha **catusaṅkhepanti**-ādi. **Sabbākāratoti** idha kāmabhave ca avijjā kāmabhave saṅkhārānaṃ paccayoti-ādinā idha vutthehi ca avutthehi ca **paṭiccasamuppāda**vibhaṅgādīsu² āgatehi sabbehi pakārehi paṭivijjhati. **Tanti** yena ñāṇena bhagavā evaṃ jānāti, taṃ ñāṇaṃ. **Ñātattthenāti** jānanaṭṭhena. **Pajānanattthenāti** paṭivijjanaṭṭhena.

Idāni yamidaṃ dhammaṭṭhitiñāṇaṃ paccayapariggahākārabhedehehi saddhiṃ papañcato dassitaṃ, tasmiṃ araghāte etassa upayogitaṃ dassetuṃ **iminā dhammaṭṭhitiñāṇenāti**-ādi vuttaṃ. Tattha dhammaṭṭhitiñāṇena are hanīti sambandho. Kathanti? Āha **te dhammeti**-ādi. Te avijjādi ke dhamme

1. Paramatthadhammavinimuttaṃ jātijarāmarāṇaṃ (?)

2. Abhi 2. 142 piṭṭhādīsu.

mahāvajirañāṇāvudhena tena **dhammaṭṭhitiñāṇena yathābhūtaṃ** ñatvā tena balavavipassanāvudhena **nibbindanto** ariyamaggāvudhena **virajjanto vimuccanto** **are hanīti** yojanā. Ariyamaggañāṇampi hi kiccato samudayasaccādibodhato “dhammaṭṭhitiñāṇan”ti vuccati.

Ekekaṃ dhammakkhandaṃ ekekavihārena pūjemīti dhammakkhandaṃ ārabha pavattāpi vihārakaraṇapūjā bhagavati pemeneva pavattattā sadhātukādicetiyaapaṭimaṇḍitattā ca bhagavatova pūjāti āha **bhagavantaṃ uddissāti**-ādi. **Kilesārīna so munīti** ettha niggahītalopo, kilesārīnaṃ hatattāti attho. **Paccayādīna cārahoti** etthāpi niggahītalopo daṭṭhabbo.

Sammāsambuddhoti ettha **sarī**-saddo sayanti atthe pavattatīti āha “sāmaṇ”ti, aparaneyyo hutvāti attho. **Sabbadhammānanti** idaṃ kassaci visayavisesassa aggahitattā siddhaṃ. Padesaggahaṇe hi asati gahetabbassa nippadesatāva viññāyati, yathā dikkhito na dadātīti. Evañca katvā atthavisesānekkhā kattariyeva buddhasaddasiddhi veditabbā kammavacanicchāya abhāvato. “Sammā sāmaṇ buddhattā sammāsambuddho”ti ettakameva hi idha saddato labbhati. **Sabbadhammānanti** idaṃ pana atthato labbhamānaṃ gahetvā vuttaṃ, na hi bujjanakiriyā avisayā yujjati. **Abhiññeyyeti** lakkhaṇādito aniccādito ca abhivisiṭṭhena lokiyalokuttarañāṇena jānitabbe catusaccadhamme. **Pariññeyyeti** aniccādivasena paricchinditvā jānitabbaṃ dukkhaṃ ariyasaccamāha. **Pahātabbeti** samudayasaccaṃ. **Sacchikātabbeti** nirodhasaccaṃ. Bahuvacananiddeso panettha sopādisesādikaṃ pariāyasiddhaṃ bhedaṃ apekkhitvā kato.

Abhiññeyyanti gāthāya pahātabbabhāvetabbānaṃ samudayamaggasaccānaṃ hetudhammānaṃ gahaṇeneva tapphalānaṃ dukkhasaccanirodhasaccānampi siddhito pariññātabbañca pariññātaṃ sacchikātabbañca sacchikatanti idampettha saṅgahitamevāti daṭṭhabbaṃ, tenāha “tasmā buddhosmī”ti. Yasmā cattāripi saccāni mayā buddhāni, **tasmā** sabbampi ñeyyaṃ **buddhosmī**, abbhaññāsinti attho.

Vicittavisayapatthanākārappavattiyā taṇhā dukkhaviccittatāya padhānakāraṇanti āha “mūlakāraṇabhāvenā”ti. **Ubhinnanti** cakkhussa taṃsamudayassa ca. **Appavattīti** appavattinimittaṃ, na abhāvamattaṃ. Tassa

avatthuttā sappaccayattādi-anekabhedā sabbasaṅgahitā. **Nirodhappajānanā**ti sacchikiriyābhisamayavasena nirodhassa paṭivijjhanā.

Ekekapaduddhārenāpīti cakkhu cakkhusamudayoti-ādinā ekekakoṭṭhāsaniddhāraṇenāpi, na dukkhasaccādisāmaññato evāti adhippāyo. Taṇhāyapi saṅkhārdukkhapariyāpannatāya pariññeyyattā dukkhasaccabhāvaṃ dassetuṃ “cha taṇhākāyā”ti vuttaṃ. Yasmim̐ pana attabhāve sā uppajjati, tassa mūlakāraṇabhāvena samuṭṭhāpikā purimabhavasiddhā taṇhā samudayasaccanti gahetabbā. **Kasiṇānī**ti kasiṇārammaṇāni jhānāni. **Dvattimsākārā**ti kesādayo tadārammaṇajjhānāni ca. **Nava bhavā**ti kāmabhavādayo tayo saññībhavādayo tayo ekavokārabhavādayo tayo cāti nava bhavā. **Cattāri jhānānī**ti ārammaṇavisesaṃ anapekkhitvā sāmaññato cattāri jhānāni vuttāni. Vipākakiriyānampi yathārahaṃ sabbattha saṅgaho daṭṭhabbo. Ettha ca kusaladhammānaṃ upanissayabhūtā taṇhāsamuṭṭhāpikāti veditabbā, kiriyadhammānaṃ pana tassa attabhāvassa kāraṇabhūtā taṇhā. **Anulomatoti** ettha avijjā dukkhasaccaṃ, taṃsamuṭṭhāpikā purimataṇhā āsavā samudayasaccanti yojetabbāṃ. Saṅkhārādīsu pana avijjādayova samudayasaccabhāvena yojetabbā. **Tenā**ti tasmā.

Vijjāti attano visayaṃ viditaṃ karotīti vijjā. **Sampannattā**ti samannāgatattā, sampuṇṇattā vā. **Tatrā**ti ambaṭṭhasutte. **Manomayiddhiyā**ti ettha “idha bhikkhu imamhā kāyā aññaṃ kāyaṃ abhinimmināti”¹ti vuttattā sarīrabbhantarajhānāmanena aññaṃ sarīrassa nibbattivasena pavattā manomayiddhi nāma, sā atthato jhānasampayuttā paññāyeva. **Satta saddhammā** nāma saddhā hirī ottappaṃ bāhusaccaṃ vīriyaṃ sati paññā ca. **Gacchati amataṃ disanti** dukkhanittharaṇatthikehi daṭṭhabbato amataṃ nibbānameva disaṃ gacchati, iminā ca caraṇānaṃ sikkhattayaṅgahita-ariyamaggabhāvato nibbānatthikehi ekaṃsena icchitabbataṃ dasseti. Idānissā vijjācaraṇasampadāya sāvakādi-asādhāraṇataṃ dassetuṃ **tattha vijjāsampadā**ti-ādi vuttaṃ. Tattha āsavakkhayavijjāvasena sabbaññutā sijjhati, caraṇadhammabhūtesu

1. Dī 1. 73 piṭṭhe.

jhānesu antogadhāya mahākāruṇāsamāpattiyā vasena mahākāruṇikatā sijjhatīti āha “vijjā -pa- mahākāruṇikatan”ti. **Yathā tanti** ettha **tanti** nipātamattaṃ, yathā aññopi vijjācaraṇasampanno buddho niyojeti, tathā ayampīti attho. **Tenāti** anattaparivajjana-atthaniyojanena. **Attantapādayoti ādi-**saddena parantapa ubhayantapā gahitā. **Asajjamāno bhavesu apaccāgacchantoti** pahīnānaṃ punānuppattito na puna upagacchanto.

Tatrāti yuttavācābhāsane sādhetabbe cetāṃ bhummaṃ. **Abhūtanti** abhūtatthaṃ. **Atacchanti** tasseva vevacanaṃ. **Anatthasamhitanti** pisuṇādidosaṃyuttaṃ. **Sammāgadattāti** sundaravacanattā, gadanaṃ gado, kathananti attho. Sundaro gado vacanamassāti “sugado”ti vattabbe niruttinayena dakārassa takāraṃ katvā “sugato”ti vuttaṃ.

Sabhāvatoti dukkhasabhāvato. **Lokanti** khandhādilokaṃ. Yathāvuttamatthaṃ suddato āha **yatthāti**-ādi. Tattha **yatthāti** yasmiṃ lokantaśāṅkhāte nibbāne. **Tanti** lokassantaṃ, okāsaloke kāyagamanena ñātappaṃ pattaṃbanti nāhaṃ vadāmīti yojanā. Idañca rohitadevaputtena lokassa kāyagativasena antagamanassa pucchitattā vuttaṃ. **Appatvā lokassantanti** khandhādilokaṃ sandhāya vuttaṃ.

Kinte padasā okāsalokaparibbhamanena, parimitaṭṭhāne eva taṃ ñāṇagamanena gacchantānaṃ dassemīti dassento **api cāti**-ādimāha. Tattha **byāmamatte kaḷevareti** sarīre. Tena rūpakkhandaṃ dasseti. **Sasaññimhīti** saññāsīsenā vedanādayo tayo khandhe. **Samanaketi** viññāṇakkhandhaṃ. **Lokanti** khandhādilokaṃ, dukkhanti attho. **Lokanirodhanti** nibbānena lokassa nirujjhaṇaṃ, nibbānameva vā. Adesampi hi nibbānaṃ yesaṃ nirodhāya hoti, upacārato tannissitaṃ viya hotīti “byāmamatte kaḷevare lokanirodhampi paññapemī”ti vuttaṃ, cakkhu loka piyarūpaṃ, sātārūpaṃ, etthesā taṇhā nirujjhamānā nirujjhatīti-ādīsu¹ viya. **Kudācananti** kadācipi. **Appatvāti** aggamaḡgena anadhigantvā. **Tasmāti** yasmā taṃ gamanena pattuṃ na sakkā, tasmā. **Haveti** nipātamattaṃ, ekaṃsatthe

1. Dī 2. 248; Abhi 2. 109 piṭṭhādīsu.

vā. **Lokavidūti** sabhāvādito khandhādijānanako. Catusaccadhammānaṃ abhisamitattā **samitāvī**, samitakilesoti vā attho. **Nāsīsati** na pattheti appaṭisandhikattā.

Evam saṅkhepato lokam dassetvā idāni vitthārato tam dassetum **api ca tayo lokāti**-ādi vuttaṃ. Tattha indriyabaddhānaṃ khandhānaṃ samūhasantānabhūto **sattaloko**. So hi rūpādīsu sattavisattatāya “satto”ti ca, lokiyanti ettha kammakilesā tabbipākā cāti “loko”ti ca vuccati. Anindriyabaddhānaṃ utujarūpānaṃ samūhasantānabhūto **okāsaloko**. So hi sattasaṅkhārānaṃ ādhārato “okāso”ti ca, lokiyanti ettha tassādhārā ca ādheyyabhūtāti “loko”ti ca pavuccati. Indriyānindriyabaddhā pana sabbeva upādānakkhandhā paccayehi saṅkhataṭṭhena luḍḍanapaluḍḍanattṭhena ca “saṅkhāraloko”ti ca vuccati. Āharati attano phalanti āhāro, paccayo. Tena tiṭṭhanasīlā uppajjivā yāva bhaṅgā pavattanasīlāti **āhāraṭṭhitikā**, sabbe saṅkhataadhammā. **Sabbe sattāti** ca imināpi veneyyānurūpato puggalādhiṭṭhānattā desanāya saṅkhārāva gahitā.

Yāvatā candimasūriyā pariharantīti yattake ṭhāne candimasūriyā parivattanti pavattanti. **Virocanāti** tesam virocanahetu obhāsanahetūti hetumhi nissakkavacanaṃ. **Disā bhantīti** sabbā disā yāvatā vigatandhakārā paññāyanti. Atha vā **disāti** upayogabahuvacanaṃ. Tasmā virocamānā candimasūriyā yattakā disā bhanti obhāsentīti attho. **Tāva saḥassādhā lokoti** tattakena pamāṇena saḥassappakāro okāsaloko, saḥsacakkavālānīti attho. **Etthāti** saḥsacakkavāle. **Vasoti** iddhisāṅkhāto vaso vattatīti attho.

Tampīti tividhampi lokam. **Assāti** anena bhagavatā saṅkhāralokopi sabbathā viditoti sambandho. **Eko lokoti** yvāyam heṭṭhā vuttanayena sabbasaṅkhātānaṃ paccayāyattavuttito tena sāmāññena saṅkhāraloko eko ekavidho, esa nayo sesesupi. Sabbatthāpi lokiyadhammāva lokoti adhippetā lokuttarānaṃ pariññeyyattābhāvā. Upādānānaṃ ārammaṇabhūtā khandhā **upādānakkhandhā**. **Satta**

viññāṇaṭṭhitiyoti tathā tathā samuppannā pajāyeva vuccanti. Nānattakāyā nānattasaññino, nānattakāyā ekattasaññino, ekattakāyā nānattasaññino, ekattakāyā ekattasaññino, heṭṭhimā ca tayo āruppāti imā sattavidhā pajāyeva viññāṇaṃ tiṭṭhati etthāti viññāṇaṭṭhitiyo nāma. Tattha nānattaṃ kāyo etesamatthīti nānattakāyā. Nānattaṃ saññā etesanti nānattasaññino. Saññāsīsenettha paṭisandhiviññāṇaṃ gahitaṃ, esa nayo sesesupi.

Tattha sabbamanussā ca cha kāmāvacaradevā ca **nānattakāyā nānattasaññino** nāma. Tesañhi aññamaññaṃ visadisatāya nānā kāyo, paṭisandhisaññā ca navavidhatāya nānā. Tīsu paṭhamajjhānabhūmīsu brahmakāyikā ceva catūsu apāyesu sattā ca **nānattakāyā ekattasaññino** nāma. Tesu hi brahmapārisajjādīnaṃ tiṇṇampi sarīraṃ aññamaññaṃ visadisam, paṭisandhisaññā pana paṭhamajjhānavipākavasena ekāva, tathā āpāyikānampi, tesaṃ pana sabbesaṃ akusalavipākāhetukāva paṭisandhisaññā. Dutiyajjhānabhūmikā ca parittābha appamāṇābha ābhassarā **ekattakāyā nānattasaññino** nāma. Tesañhi sabbesaṃ ekappamāṇova kāyo, paṭisandhisaññā pana dutiyatatiyajjhānavipākavasena nānā hoti. Tatiyajjhānabhūmiyaṃ parittasubhādayo tayo, catutthajjhānabhūmiyaṃ asaññasattavajjitā vehapphalā, pañca ca suddhavāsāti navasu bhūmīsu sattā **ekattakāyā ekattasaññino** nāma. Ābhānānattena pana sabbattha kāyanānattaṃ na gayhati, saṇṭhānanānatteneva gayhatīti. Asaññasattā viññāṇābhāvena viññāṇaṭṭhitisankhyaṃ na gacchanti. Nevasaññā nāsaññāyatanam pana yathā saññāya, evaṃ viññāṇassāpi sukhumattā nevaviññāṇam nāviññāṇam, tasmā paribyattaviññāṇakiccavantesu viññāṇaṭṭhitīsu na gayhati. Tasmā sesāni ākāśānañcāyatanādīni tīṇīyeva gahitāni, tehi saddhim imā sattā viññāṇaṭṭhitiyoti veditabbā.

Aṭṭha lokadhammāti lābho alābho yaso ayaso nindā pasaṃsā sukhaṃ dukkhanti ime aṭṭha lokassa sabhāvattā lokadhammā. Lābhālābhādipaccayā uppañjanakā panettha anurodhavirodhā vā lābhādisaddehi vuttāti veditabbā. **Nava sattāvāsāti** heṭṭhā vuttā sattā

viññāṇaṭṭhitiyo eva asaññasattacatutthāruppehi saddhim “nava sattāvāsā”ti vuccanti. Sattā āvasanti etthāti sattāvāsā, sattanikāyo, atthato tathā pavattā pajā eva idha saṅkhāralokabhāvena gayhantīti veditabbā. **Dasāyatanānīti** dhammāyatanamanāyatanavajjitāni dasa.

Ettha ca tīsu bhavesu assādadassanavasena tisso vedanāva lokabhāvena vuttā, tathā paccayadassanavasena cattārova āhārā.

Attagāhanimittadassanavasena cha ajjhattikāneva āyatanāni.

Thūlasaññibhavadassanavasena satta viññāṇaṭṭhitiyova, anurodhavirodhadassanavasena aṭṭha lokadhammā vā, thūlāyatanadassanavasena dasāyatanāneva lokabhāvena vuttāni. Tesam gahaṇeneva tannissayatappaṭibaddhā tadārammaṇā sabbe tebhūmakā nāmarūpadhammā atthato gahitā eva honti. Sesehi pana ekavidhādikoṭṭhāsehi sarūpeneva te gahitāti veditabban.

Āsayam jānātīti—ādīsu āhacca¹ cittam ettha setīti āsayo, aññasmin visaye pavattitvāpi cittam yattha sarasena pavisitvā tiṭṭhati, so vaṭṭāsayo vivaṭṭāsayoti duvidho. Tattha vaṭṭāsayopi sassatucchedadiṭṭhivasena duvidho. Vivaṭṭāsayo pana vipassanāsaṅkhātā anulomikā khanti, maggasaṅkhātam yathābhūtañāṇāncāti duvidho. Yathāha—

“Sassatucchedadiṭṭhi ca, khanti cevānulomikam.

Yathābhūtaṇca yaṁ nāṇam, etaṁ āsayasadditan”ti².

Etaṁ duvidhampi āsayam sattānam appavattikkhaṇeyeva bhagavā sabbathā jānāti. **Anusayanti** kāmarāgānusayādivasena sattavidham anusayam. **Caritanti** “sucaritaduccaritan”ti **niddese** vuttam. Atha vā caritanti cariyā, te rāgādayo cha mūlacariyā, saṁsaggasannipātavasena anekavidhā honti. **Adhimuttinti** ajjhāsayadhātum³, tattha tattha cittassa abhirucivasena ninnattā, sā duvidhā hīnādhimutti paṇītādhimuttīti. Yāya dussīlādike

1. Āgama (Sī)

2. Sāratta-Ṭī 1. 249 piṭṭhe.

3. Dhātu (Sī)

hīnādhimuttike sevanti, sā **hīnādhimutti**. Yāya paṇītādhimuttike sevanti, sā **paṇītādhimutti**. Taṃ duvidhampi adhimuttiṃ bhagavā sabbākārato jānāti. Appaṃ rāgādirajaṃ etesanti **apparajakkhā**, anussadarāgādidosā. Ussadarāgādidosā **mahārajakkhā**. Upanissayabhūtehi tikkhehi saddhādi-indriyehi mudukehi ca samannāgatā **tikkhindriyā mudindriyā** ca. Heṭṭhā vuttehi āsayādīhi sundarehi asundarehi ca samannāgatā **svākārā dvākārā** ca veditabbā. Sammattaniyāmaṃ viññāpetuṃ sukarā **suviññāpayā**, viparītā **duviññāpayā**. Maggaphalapaṭivedhāya upanissayasampannā **bhabbā**, viparītā **abhabbā**. Evaṃ sattasantānagatadhammavisesajānaneneva **sattalokopi vidito** dhammavinimuttassa sattassa abhāvāti veditabbaṃ.

Ekam cakkavāḷaṃ -pa- paññāsaṇca yojanānīti ettha hotīti seso. **Parikkhepato** pamāṇaṃ vuccatīti seso. Cakkavāḷassa sabbaṃ parimaṇḍalaṃ chattimsa sataśassāni -pa- satāni ca hontīti yojetabbaṃ. **Tatthāti** cakkavāḷe, dve sataśassāni cattāri nahutāni ca yojanāni yāni ettakaṃ ettakappamāṇaṃ bahalattena ayaṃ vasundharā saṅkhātāti yojanā. Tattha **ettakanti** kiriyāvisesaṇaṃ daṭṭhabbaṃ. Sandhāraṇaṃ jalaṃ ettakaṃ ettakappamāṇaṃ hutvā paṭiṭṭhitanti yojanā. **Etthāti** cakkavāḷe. **Ajjhogāḷhuggatāti** ajjhogāḷhā ca uggatā ca. **Brahāti** mahantā. **Yojanānaṃ satānucco, himavā pañcāti** yojanānaṃ pañcasatāni ucco ubbedho¹. **Tipañcayojanakkhandhaparikkhepāti** pannarasayojanappamāṇakkhandhapariṇāhā². **Nagavhayāti** rukkhābhidhānā jambūti yojanā. **Samantatoti** sabbasobhāgena, āyāmato ca vitthārato ca satayojanavitthārāti attho. **Yassānubhāvenāti** yassā mahantatākappaṭṭhāyikādippakārena pabhāvena. **Parikkhipitvā taṃ sabbaṃ, lokadhātumayaṃ ṭhitoti** heṭṭhā vuttaṃ sabbampi taṃ parikkhipitvā **cakkavāḷasiluccayo ṭhito, ayaṃ ekā lokadhātu** nāmāti attho, **ma-kāro** padasandhivasena vutto. Atha vā taṃ sabbaṃ lokadhātuṃ parikkhipitvā ayaṃ cakkavāḷasiluccayo ṭhitoti yojetabbaṃ.

1. Ubbidho (Ka)

2. Parikkhepā (Sī)

Tatthāti tassam lokadhātuyam. **Tāvatiṃsabhavananti** tidasapuram. **Asurabhavananti** asurapuram. Avīcimahānirayo ca tathā dasasahassayojano, so pana catunnam lohabhittīnamantarā yojanasatāyānavitthāropi samantā soḷasati ussadanirayehi saddhim dasasahassayojano vuttoti veditabbo. **Tadanantaresūti** tesam cakkavālānam antaresu. Lokānam cakkavālānam antare vivare bhavattā **lokantarikā**. Tiṇṇaṇhi sakaṭacakkānam pattānam vā asannaṭṭhapitānam antarasadise tiṇṇam tiṇṇam cakkavālānam antaresu ekeko lokantarikanirayo aṭṭhayaoyanasahassappamāṇo sītanarako sattānam akusalavipākena nibbattati. **Anantānīti** tiriyaṃ aṭṭhasu disāsu cakkavālāni ākāso viya anantāni. Uddham pana adho ca antāneva. **Anantena buddhañāṇenāti** ettha anantañeyyapaṭivedhasāmatthiyayogatova ñāṇam “anantan”ti veditabban.

Attanoti nissakke sāmivacanametam, attatoti attho. Guṇehi attano visiṭṭhatarassāti sambandho, taraggahaṇaṇcettha anuttaroti padassa atthaniddesavasena kataṃ, na visiṭṭhassa kassaci atthitāya. Sadevake hi loka sadisakappopi nāma koci tathāgatassa natthi, kuto sadiso, tenāha **sīlaguṇenāpi asamoti**-ādi. Tattha asamehi sammāsambuddhehi samo **asamasamo**. Natthi paṭimā etassāti **appaṭimo**. Esa nayo sesesupi. Tattha upamāmatam paṭimā, sadisūpamā paṭibhāgo. Yugaggāhavasena ṭhito paṭimo puggaloti veditabbo. **Attanāti** attato. **Purisadammeti**-ādīsu damitabbā dammā, “damma purisā”ti vattabbe visesanassa paranipātam katvā “purisadammmā”ti vuttam, purisaggahaṇaṇcettha ukkaṭṭhavasena itthīnampi dametabbato. **Nibbisā katā** dosavisassa vinodanena. **Atthapadanti** atthābhiyañjanakam padam, vākyanti attho. Ekapadabhāvena ca anaññasādhāraṇo satthu purisadammasārathibhāvo dassito hoti, tenāha **bhagavā hīti**-ādi. **Aṭṭha disāti** aṭṭha samāpattiyo. **Asajjāmānāti** vasībhāvappattiyā nissāṅgacārā.

Diṭṭhadhammo vuccati paccakkho attabhāvo, tattha niyuttoti **diṭṭhadhammiko**, idhalokattho. Kammakilesavasena samparetabbato samāgantabbato

samparāyo, paraloko, tattha niyuttoti **samparāyiko**, paralokattho. Paramo uttamo attho paramattho, nibbānaṃ. Saha atthena vattatīti **sattho**, bhaṇḍamūlena vāṇijjāya desantaraṃ gacchanto janasaṃmūho. So assa atthīti satthā, **satthavāho**ti niruttinayena. So viya bhagavāti āha “satthā, bhagavā satthavāho”ti. Idāni tamattham niddesapālinayena dassetuṃ **yathā satthavāho**ti-ādi vuttaṃ. Tattha **sattheti** satthike jane. Kaṃ udakaṃ tārenti etthāti **kantāro**, nirudako araṇṇappadeso. Corādīhi adhiṭṭhita-araṇṇappadesāpi duggamanaṭṭhena taṃsadisaṭāya kantārātveva niruḷhāti sāmāññato “kantāraṃ tāreti”ti vatvā taṃ vivaranto **corakantāranti**-ādimāha.

Bhagavatoti nissakke sāmivacanaṃ, bhagavantato dhammassavanenāti attho. Yathā “upajjhāyato ajjhetī”ti, bhagavato santiketi vā attho. **Sare nimittaṃ aggahesīti** pubbabuddhuppādesu saddhammassavanaparicayena “dhammo eso vuccatī”ti sare ākāraṃ gaṇhi. Pabbābhiyogavaseneva hi īdisānaṃ tiracchānānaṃ dhammassavanādīsu pasādo uppajjati vagguli-ādīnaṃ viya. Itarathā sabbatiracchānānampi tathā pasāduppattippasaṅgato. Yadi hi uppajjeyya, bhagavā anantacakkavāḷesu sabbasattānampi ekakkaṇṇe sappāṭihāriyadhammaṃ sāvetuṃ sakkotīti sabbasattānampi ito pubbeva vimuttippasaṅgo siyā. Ye pana devamanussanāgasupaṇṇādayo pakatiyāva kammassakataññāṇādiyuttā honti, teyeva pubbe anupanissayāpi bhagavato saddhammassavanādīnā paṭhamāṃ vivaṭṭūpanissayaṃ pasādaṃ uppādetuṃ sakkonti, na itareti gahetabbaṃ. **Are ahampi nāmāti** ettha “kutohaṃ idha nibbattoti oloketvā maṇḍūkabhāvatoti ñatvā”ti idaṃ ettakampi are ahampi nāmāti vimhayavacaneneva sijjhatīti avuttanti veditabbaṃ. **Jalanti** jalanto vijjotamāno. **Maṇḍūkohanti** gāthāya **udaketi** sañjātattṭhānadassanaṃ, tena thalamaṇḍukatā nivattanaṃ kataṃ hoti. Udaḥ jātānampi kacchapādīnaṃ thalagocaratāpi atthīti taṃ nivattanaṭṭhaṃ “vārigocaro”ti vuttaṃ, udakasañcārīti attho.

Vimokkhantikaññānavasenāti ettha sabbaso kilesehi vimuccatīti vimokkho, aggamaḥ, tassa anto, aggaphalaṃ, tattha bhavaṃ vimokkhantikaṃ, sabbaññutaññāṇena saddhiṃ sabbampi buddhaññāṇaṃ. Idāni sammāsambuddhapadato

buddhapadassa visesaṃ dassetuṃ **yasmā vāti**-ādi vuttaṃ.

Sammāsambuddhapadena hi satthu paṭivedhaññānubhāvo vutto, iminā pana buddhapadena desanāññānubhāvopi, tenāha **aññēpi satte bodhesīti**-ādi.

Guṇavisiṭṭhasattuttamagarugāravādhivacananti sabbehi sīlādiḡuṇehi visiṭṭhassa tato eva sabbasattehi uttamassa garuno gāravavasena vuccamānavacanamidam **bhagavāti**. **Seṭṭhanti** seṭṭhavācakaṃ vacanaṃ seṭṭhaguṇasahacaraṇato. Atha vā vuccatīti vacanaṃ, attho, so seṭṭhoti attho. **Uttamanti** etthāpi eseva nayo. **Garugāravayuttoti** ettha garubhāvo gāravaṃ, garuḡuṇayogato garukaraṇaṃ vā gāravaṃ, tena sāvakādīnaṃ asādhāraṇatāya garubhūtena mahantena gāravena yuttoti garugāravayutto. Atha vā garu ca sabbalokassa sikkhakattā teneva gāravayutto cātipi yojetabbaṃ.

Avatthāya viditaṃ **āvattthikaṃ**. Evaṃ **liṅgikaṃ**. Nimittato āgataṃ **nemittikaṃ**. Adhicca yaṃkiñci nimittaṃ adhivacanavasena anapekkhitvā pavattaṃ **adhiccasamuppannaṃ**, tenāha “vacanatthamanapekkhitvā”ti. Yadicchāya āgataṃ yadicchakaṃ. Ettha ca bāhiraṃ daṇḍādi **liṅgaṃ**, abbhantaraṃ tevijjādi **nimittaṃ**. Pacurajanavisayaṃ vā dissamānaṃ **liṅgaṃ**, tabbiparītaṃ **nimittanti** veditabbaṃ. **Sacchikāpaññattīti** sabbadhammānaṃ sacchikiriyānimittā paññatti. Atha vā **sacchikāpaññattīti** paccakkhasiddhā paññatti.¹ Yaṃḡuṇanimittā hi sā, te ḡuṇā satthu paccakkhabhūtāti ḡuṇā viya¹sāpi sacchikatā eva nāma hoti, na paresaṃ, vohāramattenāti adhippāyo. **Yaṃḡuṇanemittikanti** yehi ḡuṇehi nimittabhūtehi **etaṃ nāmaṃ** nemittikañca jātaṃ. **Vadantīti** dhammasenāpatissa garubhāvato bahuvacanenāha, saṅgītikārehi vā katamanuvādaṃ sandhāya.

Issariyādibhedo bhago assa atthīti **bhagī**. Maggaphalādi-ariyaḡuṇaṃ araṇñādivivekaṭṭhānañca bhajī sevi sīlenāti **bhājī**. Cīvaraḡipaccayānaṃ attharasādīnañca sīlādiḡuṇānañca **bhāḡī**, dāyādoti attho. Vibhājī uddesaniddesāḡippakārehi dhammaratanaṃ pavibhajīti **vibhattavā**. Rāḡāḡipāpadhammaṃ **bhaggaṃ**² **akāsīti bhagavāti** vuccatīti sabbattha sambandho. Garupi loke bhagavāti vuccatīti āha “garū”ti, yasmā garu, tasmāpi bhagavāti attho.

1-1. Yā ḡuṇanimittā hisā te satthu paccakkhabhūtā ḡuṇavisesāviya... (Sī)

2. Bhaṅgaṃ (Sī)

pāramitāsaṅkhātāṃ bhagyamassa atthīti **bhagyavā**. **Bahūhi ñāyehīti** kāyabhāvanādikehi anekehi bhāvanākkamehi. **Subhāvitattanoti** paccatte etaṃ sāmivacanāṃ, tena subhāvitasabhāvoti attho. Bhavānaṃ antaṃ nibbānaṃ gatoti **bhavantago**. Tattha tattha bhagavāti saddasiddhi niruttinayeneva veditabbo.

Idāni bhagī bhajīti niddesagāthāya navahi padehi dassitamatthaṃ bhagyavāti gāthāya chahi padehi saṅgahetvā padasiddhiṃ atthayojanāyabhedehi saddhiṃ dassetuṃ **ayaṃ pana aparo nayoti**-ādi vuttaṃ. Tattha **vaṇṇavipariyatoti** ettha **iti**-saddo ādi-attho, teneva vaṇṇavikāro vaṇṇalopo dhātu-atthena niyojanañcāti imaṃ tividhaṃ lakkhaṇaṃ saṅgaṇhāti. **Saddanayenāti** saddalakkhaṇanayena. Pisodarādīnaṃ saddānaṃ ākatigaṇabhāvato¹ vuttaṃ “**pisodarādipakkhepalakkhaṇaṃ gahetvā**”ti. Pakkhipanameva lakkhaṇaṃ. Tappariyāpannatākaraṇaṇhi pakkhipanaṃ. **Bhagyanti** kusalaṃ.

Lobhādayo cattāro dosā ekakavasena gahitā. Ahirikādayo dukavasena. ‘Akkocchi man’ti-ādina² punappunaṃ kujjhanavasena cittapariyonandhano kodhova **upanāho**. Paresaṃ pubbakāritālakkhaṇassa guṇassa nipuñchano **makkho** nāma. Bahussutādīhi saddhiṃ yugaggāho attano samakaraṇaṃ **palāso**. Attano vijjamānadosapaṭicchādanā **māyā**. Avijjamānaguṇappakāsaṇaṃ **sāṭheyyaṃ**. Garūsupi thaddhatā anonatata **thambho**. Taduttarikaṇalakkhaṇo **sārambho**. Jāti-ādiṃ nissāya unnatilakkhaṇo **māno**. Abbhunnatilakkhaṇo **atimāno**. Jāti-ādiṃ nissāya majjanākārappatto mānova **mado** nāma. So sattavīsatividho. Kāmaguṇesu cittassa vossaggo **pamādo**. Kāyaduccaritādīni **tividhaduccaritāni**. Taṇhādiṭṭhiduccaritavasena **tividhasaṃkilesā**. Rāgadosamohāva **malāni**. Teyeva kāyaduccaritādayo ca **tividhavisamāni**. Kāmabyāpādavihiṃsāsāññā **tividhasaṃññā** nāma. Teyeva **vitakkā**. Taṇhādiṭṭhimānā **papañcā**. Subhasukhanicca-attavipariyesā **catubbidhavipariyesā**. Chandādayo **agati**. Cīvarādīsu paccayesu lobhā **cattāro taṇhupādā**. Buddhadhammasaṃghasikkhāsu kaṅkhā, sabrahmacārīsu kopo

1. Ākatigaṇabhāvato (Ka)

2. Khu 1. 13 piṭṭhe Dhammapade.

ca **pañca cetokhīlā**. Kāme kāye rūpe ca avītarāgatā, yāvadattham bhuñjitvā seyyasukhādi-anuyogo, aññataram devanikāyam paṇidhāya brahmacariyacaraṇaṇca **pañca cetovinibandhā**. Rūpābhinandanādayo **pañca abhinandanā**. Kodha makkha issā sāṭheyya pāpicchatā sandiṭṭhiparāmāsā **chavivādamūlāni**. Rūpatanḥādayo **cha tanḥākāyā**. Micchādiṭṭhi-ādayo aṭṭhamaggaṅgapaṭipakkhā **micchattā**. Tanham paṭicca pariyesanā, pariyesanam paṭicca lābho, lābham paṭicca vinicchayo, tam paṭicca chandarāgo, tam paṭicca ajjhosānam, tam paṭicca pariggaho, tam paṭicca macchariyam, tam paṭicca ārakkhā, ārakkhādhikaraṇa daṇḍādānādi-anekākusalarāsīti **nava tanḥāmūlakā** dhammā. Pāṇātipātādayo **dasa akusalakammamāpathā**. Cattāro sassatavādā tathā ekaccasassatavādā antānantikā amarāvikkhepitā dve adhiccasamuppannikā soḷasa saññivādā aṭṭha asaññivādā aṭṭha nevasaññināsaññivādā satta ucchedavādā pañca diṭṭhadhammanibbānavādāti etāni **dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni**.

Rūpatanḥādichatanḥā eva paccekam kāmataṇḥābhavatanḥāvibhavatanḥāvasena aṭṭhārasa honti, tā ajjhattabahiddharūpādīsu pavattivāsena chattiṃsa, puna kālattayavasena **aṭṭhasatatanḥāvicarītāni** honti. **Pabheda**saddam paccekam sambandhitvā lobhappabhedoti-ādinā yojetabham.

Sabbadarathapariḷāhakilesasatasahassānīti sabbāni sattānam darathasaṅkhātapariḷāhakarāni kilesānam anekāni satasahassāni, ārammaṇādivibhāgato pavatti-ākāravibhāgato ca nesam evam pabhedo veditabbo. Pañca māre abhañjīti sambandho. **Parissayānanti** upaddavānam.

Evam bhagyavā bhaggavāti dvinnam padānam attham vibhajitvā idāni tehi dvīhi gahitamattham¹ dassetuṃ **bhagyavantatāya cassāti**-ādi vuttam.

Tattha **satapuññajalakkhaṇadharassāti** anekasatapuññanibbattamahāpurisalakkhaṇadharassa bhagavato. **Sakacitte issariyam** nāma paṭikkūlādīsu appaṭikkūlasaññitādivasappavattiyā ceva cetosamādhivasena ca attano cittassa vasībhāvāpādanameva. **Aṇimā laghimādikanti ādi**-saddena mahimā patti pākammaṃ īsitā vasitā yatthakāmāvasāyitāti ime chapi saṅgahitā. Tattha kāyassa aṇubhāvakaraṇam **aṇimā**. Ākāse

padasā gamānādi-arahabhāvena lahubhāvo **laghimā**. Kāyassa mahantatāpādanam **mahimā**. Itthadesassa pāpuṇanam **patti**. Adhiṭṭhānādivasena icchitatthanipphādanam **pākammaṃ**. Sayamvasitā issarabhāvo **isitā**. Iddhividhe vasībhāvo **vasitā**. Ākāsenā vā gacchato, aññam vā kiñci karoto yattha katthaci vosānappatti **yatthakāmāvasāyitā**, “kumārakarūpādidassanan”tipi vadanti. **Sabbaṅgapaccaṅgasirīti** sabbesam aṅgapaccaṅgānam sobhā. **Atthīti** anuvattati. Luhusādhanam tam tam kālīkam icchitam, garusādhanam cirakālīkam buddhattā dipatthitam. **Bhagā assa santīti bhagavāti** idam saddasatthanayena siddham, sesam sabbam niruttinayena siddhanti veditabham.

Pīlanasaṅkhataśantāpavipariṇāmaṭṭhenāti-ādīsu pīlaṇaṭṭho saṅkhataṭṭhoti-ādinā atthasaddo paccekam yojetabbo. Tattha attano sabhāvena pīlanalakkhaṇam dukkham. Tassa yo pīlaneva attho “pīlaṇaṭṭho”ti vuccati, so sabhāvo. Yasmā pana tamsamudayena saṅkhataṃ, tasmā **saṅkhataṭṭho** samudayadassanena āvibhūto. Yasmā ca maggo kilesasantāpaharattā susītaḥ, tasmāssa maggadassanena **santāpaṭṭho** āvibhūto tappaṭiyogattā. Avipariṇāmadhammassa pana nirodhassa dassanena **vipariṇāmaṭṭho** āvibhūtoti. Ekasseva sabhāvadhammassa sakabhāvato itarasaccattayanivattito ca parikappetabbattā cattāro atthā vuttā. Samudayassa pana rāsikaraṇato **āyūhanaṭṭho** sabhāvo, tasseeva dukkhadassanena **nidānaṭṭho** āvibhūto. Viśamyogabhūtassa nirodhassa dassanena **saṃyogaṭṭho**. Niyyānabhūtassa maggassa dassanena **palibodhaṭṭho** āvibhūto.

Nirodhassa pana **nissaraṇaṭṭho** sabhāvo, tasseeva samudayadassanena **vivekaṭṭho** āvibhūto. Saṅkhataṃ maggassa dassanena **asaṅkhataṭṭho**, viśayabhūtassa maraṇadhammassa vā dukkhassa dassanena **amataṭṭho**. Maggassa pana **niyyānaṭṭho** sabhāvo, tasseeva samudayadassanena dukkhassevāyam hetu, nibbānappattiyā pana ayameva hetūti **hetvaṭṭho**¹, atisukhumanirodhadassanena idhameva dassananti **dassanaṭṭho**, adhipaṇaṇassa dukkhassa dassanena **adhipateyyaṭṭho** āvibhūto. Ete eva ca pīlaṇādayo soḷasa ākāraṇīti vuccanti.

1. Hetvattho (Sī)

Kāmehi vivekaṭṭhakāyatā **kāyaviveko**. Nīvaraṇādihi vivittā aṭṭha samāpattiyo **cittaviveko**. Upadhīyanti ettha yathāsakaṃ phalānīti upadhayo, pañcakāmaguṇasaṅkhātakāmakhandhakilesa-abhisāṅkhārā, tehi catūhi vivittam nibbānam **upadhiviveko** nāma.

Anattānupassanāya paṭiladdho dukkhāniccānupassanāhi ca paṭiladdho ariyamaggo āgamanavasena yathākkamaṃ **suññata-appaṇihita-animittavimokkhasaṅgā**ṇam paṭilabhati, kilesehi vimuttattā hi esa vimokkhoti.

Yathā loke ekekapadato ekekamakkharam gahetvā “mekhalā”ti vuttam, evamidhāpīti attho. **Mehanassā**ti guyhappadesassa. **Khassā**ti okāsassa.

Saha devehīti-ādīsu saha devehi vattatīti **sadevako** loko. **Tam sadevakanti**-ādinā yojanā veditabbā. **Sadevakavacanena**ti sadevakasadde visesanabhāvena ṭhitadevavacanena. Tassāpi sadevakapade antobhūtattā avayave samudāyopacāravasena vohāro kato. Itarathā tena devavisiṭṭhalokasseva gahaṇato pañcakāmāvacaradevaggahaṇam na siyā, evaṃ uparipi. **Samārakavacanena** mārasaddena tena sahacaritā sabbe vasavattidevā ca gahitāti āha “chaṭṭhakāmāvacaradevaggahaṇan”ti. Brahmakāyikā nāma paṭhamajjhānabhūmikā. Te ādi yesaṃ āruppariyantānaṃ brahmānaṃ tesaṃ brahmānaṃ gahaṇaṃ **brahmakāyikā dibrahmaggaḥ** gahaṇaṃ. Lokasaddassa okāsalokādinampi sādharmaṇattā sattalokāveṇikameva pajāgahaṇaṃ katanti āha “pajāvacanena sattalokaggahaṇan”ti. Sadevakādivacanena upapattidevānaṃ, sassamaṇavacanena visuddhidevānaṃ gahitattā āha “sadevamanussavacanena sammutideva-avasesamanussaggahaṇan”ti. Tattha **sammutidevā** rājāno, **avasesamanussā** sammutidevasamaṇabrāhmaṇehi avasiṭṭhā. Sattalokāveṇikassa pajāsaddassa visum gahitattā sadevakam lokanti ettha lokasaddaggahaṇaṃ okāsalokameva niyametīti āha “tīhi padehi okāsaloko”ti. Idaṅca sadevakādipadattayavacanīyassa padhānatthassa vasena vuttam. Okāsalokavisesanassa panettha devamārādisattalokassāpi gahaṇaṃ

veditabbaṃ sāmattihiyato gamyamānattā saputto āgatoti-ādīsu puttādīnaṃ viya. Imasmiṃca naye sadevakam samārakam sabrahmakam okāsalokam sassamaṇabrāhmaṇiṃ sadevamanussa pajañcāti **ca**-kāram ānetvā yojetabbaṃ, okāsasattalokānaṃ gahaṇena cettā tadubhayasammutinimittabhūto saṅkhāralokopi tadavinābhāvato gahito evāti daṭṭhabbo. Apare pana “sadevakanti-ādīhi pañcahi padehi sattalokova attano avayavabhūtadevādivisesanehi visesetvā gahito, taggahaṇena tadādhāro okāsaloko, tadubhayapaññattivisayo saṅkhāraloko ca gahitā eva hontī”ti vadanti. Tesaṃca pajanti idaṃ lokasaddassa visesanaṃ katvā sadevakam pajam lokam -pa- sadevamanussam pajam lokanti yojetabbaṃ.

Arūpāvacaraloko gahito pārisesañāyena itaresaṃ padantarehi gahitattā. Māraggahaṇena tappadhānā taṃsadisā ca upapattidevā saṅgayhantīti āha “chakāmāvacaradevaloko”ti. Khattiyaparisā brāhmaṇa gahapati samaṇa cātumahārājika tāvatimsa māra brahmaparisāti imāsu aṭṭhasu parisāsu cātumahārājikādīnaṃ catunnaṃ parisānaṃ sadevakādipadehi saṅgahitattā idha sassamaṇabrāhmaṇinti iminā samaṇaparisā brāhmaṇaparisā ca, sadevamanussanti iminā khattiyaparisā gahapatiparisā ca vuttāti āha “catuparisavasena”ti. Tassa manussaloko gahitoti iminā sambandho. Tattha **manussalokoti** manussasamūho, tenāha “avasesasabbasattaloko vā”ti.

Vikappantaraṃ dassento āha “sammutidevehi vā saha manussaloko”ti. Devapadena sammutidevā, samaṇabrāhmaṇamanussapadehi sesamanussā ca gahitāti evaṃ vikappadvayepi manussam pajam manussim pajanti pajāsaddam manussasaddena visesetvā taṃ puna saha devehi vattatīti sadevā, pajā. Sadevā ca sā manussā cāti sadevamanussā, taṃ sadevamanussam pajam. Puna kim bhūtaṃ sassamaṇabrāhmaṇinti evaṃ yathā pajāsaddena manussānaññeva gahaṇam siyā, tathā nibbacanaṃ kātappaṃ, itarathā manussānaññeva gahaṇam na sampajjati sabbamanussānaṃ visesanabhāvena gahitattā aññapadatthabhūta¹ kassaci manussassa abhāvā. Idāni pajanti

1. Aññapadantarabhūtaṃ (Sī, Ka)

iminā avasesanāgādisattepi saṅgahetvā dassetukāmo āha
 “avasesasabbasattaloko vā”ti. Etthāpi catuparisavasena
 avasesasabbasattaloko sammutidevamanussehi vā saha
 avasesasabbasattalokoti yojetabbam.

Ettāvatā bhāgaso lokam gahetvā yojanam dassetvā idāni ekekapadena
 abhāgaso sabbalokānam gahaṇapakkhepi tassa tassa visesanassa
 sapphalatam dassetum **api cetthāti**-ādi vuttam. **Ukkaṭṭhaparicchedatoti**
 ukkaṭṭhānam devagatipariyāpannānam paricchinnavasena jānavasena
 kittisaddo sayam attano avayavabhūtena sadevakavacanena tam suṇantānam
 sāvento¹ abbhuggatoti yojanā. **Anusandhikkamoti** atthānañceva padānañca
 anusandhānakkamo, jānavakkamoti attho.

Abhiññāti yakāralopena niddesoti āha “abhiññāyā”ti.

Samantabhadrakattāti sabbabhāgehi sundarattā. **Sāsanadhammoti**
 paṭipattiapaṭivedhasāsanassa pakāsako pariyaṭṭidhammo.

Buddhasubodhitāyāti idam tikam dhammassa hetusarūpaphalavasena
 vuttam, tathā nāthapabhavattikampi, majjhe tikadvayam phalavaseneva
 vuttanti vedittabbam. **Kiccasuddhiyāti** dhammam sutvā yathāsutavasena
 paṭipajjantānam suppaṭipattisaṅkhātakiccasuddhiyā.

Idāni ādikalyāṇādippakārameva dhammam desento bhagavā sotūnam
 yam sāsanabrahmacariyam maggabrahmacariyañca pakāseti, tappakāsakassa
 brahmacariyapadassa **sāthanti**-ādini padāni visesanabhāvena vuttāni, na
 dhammapadassāti dassanamukhena nānappakārato attham vivaritukāmo
sātham sabyañjananti evamādisu panāti-ādimāha. Tattha tisso sikkhā sakalo
 ca tantidhammo **sāsanabrahmacariyam** nāma. Bhagavā hi dhammam
 desento sīlādike viya tappakāsakam tantidhammampi pakāseti eva
 saddatthasamudāyattā pariyaṭṭidhammassa. **Yathānurūpanti** yathāraham.
 Sikkhattayasaṅgahitañhi sāsanabrahmacariyam maggabrahmacariyañca
 atthasampattiyā sampannatthatāya, uparūpari adhigantabbavisesasaṅkhāta-
 atthasampattiyā ca saha atthena payojanena vattatīti sāthameva, na tu
 sabyañjanam, tantidhammasaṅkhātam sāsanabrahmacariyam yathāvuttena
 atthena sātham sabyañjanañca. Kirātādimilakkhavacanānampi
 sāthasabyañjanatte samānepi viṣiṭṭhatthasabyañjanayogam sandhāya

sahattho devadatto savittoti-ādi viya “sāttham sabyañjanan”ti vuttanti āha “atthasampattiyā sāttham, byañjanasampattiyā sabyañjanan”ti. Tattha yaṃ attham sutvā tathā paṭipajjantā sabbadukkhakkhayaṃ pāpuṇanti, tassa tādīsasampatti **atthasampatti** nāma, sampannatthatāti attho.

Byañjanasampatti nāma sithiladhanitādibyañjanaparipuṇṇāya māgadhikāya sabhāvaniruttiyā gambhīrampi attham uttānaṃ katvā dassanasamatthatā sampannabyañjanatāti attho.

Idāni **nettippakaraṇanayenāpi**¹ attham dassetuṃ **saṅkāsanā**ti-ādi vuttaṃ. Tattha saṅkhepato kāsīyati dīpiyatīti **saṅkāsananti** kammaśādhana vasena attho daṭṭhabbo, evaṃ sesesupi. Paṭhamam kāsanaṃ **pakāsanaṃ**. Ubhayampetaṃ uddesatthavacanasāṅkhātassa vitthāravacanaṃ. Sakim vuttassa puna vacanaṃ **vivaraṇavibhajanāni**. Ubhayampetaṃ niddesatthavacanaṃ. Vivaṭassa vitthāratarābhīdhānaṃ vibhattassa ca pakārehi nāpanaṃ **uttānikaraṇapaññattiyo**. Ubhayampetaṃ paṭiniddesatthavacanasāṅkhātassa vitthāravacanaṃ. **Atthapadasamāyogatoti** yathāvuttāni eva cha padāni pariyattiyā atthavibhāgattā atthapadāni, tehi sahitatāya atthakoṭṭhāsuyuttattāti attho. Apariyosite pade ādimajjhagatavaṇṇo **akkharaṃ**, ekakkharaṃ, padam vā akkharaṃ. Vibhattiyantaṃ **padam**. Padābhihitam attham byāñcetīti **byañjanaṃ**, vākyaṃ. Kathitassevatthassa anekavidhena vibhāgākaraṇam **ākāro** nāma. Ākārabhihitassa nibbācanaṃ **nirutti**. Nibbācanatthavitthāro **niddeso**. Atha vā “akkharehi saṅkāseti, padehi pakāseti, byañjanehi vivarati, ākārehi vibhajati, niruttīhi uttāniṃ karoti, niddesehi paññāpeti”ti vacanato saṅkāsanapakāsanasaṅkhāta-uddesatthavācakaṇi vacanāni akkharapadāni nāma. Vivaraṇavibhajanasaṅkhātaniddesatthavācakaṇi vacanāni byañjanākārā nāma. Uttānikaraṇapaññattisaṅkhātapaṭiniddesatthavācakaṇi vacanāni niruttiniddesā nāma, tesam sampattiyā sabyañjananti attho.

Atthagambhīratāti-ādīsu **attho** nāma tanti-attho, hetuphalam vā. **Dhammo** nāma tanti, hetu vā. **Desanā** nāma yathādhammaṃ dhammābhilāpo. **Paṭivedho** nāma yathāvutta-atthādīnaṃ aviparītāvabodho. Te panete atthādayo yasmā sasādihi viya mahāsamuddo mandabuddhīhi dukkhogāhā alabbhaneyyapatiṭṭhā ca, tasmā **gambhīrā**. Tesu paṭivedhassāpi

1. Khu 10. 5 piṭṭhe; Netti-Ṭṭha 32 piṭṭhepi.

atthasannissitattā atthasabhāgattā ca vuttaṃ
 “atthagambhīratāpaṭivedhagambhīratāhi sātthan”ti. Dhammadesanānam
 atthasannissitattepi sayam byañjanarūpattā vuttaṃ
 “dhammagambhīratādesanāgambhīratāhi sabyañjanan”ti. Yathāvutta-
 atthādīsu pabhedagatāni ñāṇāni **atthapaṭisambhidā**dayo. Tattha **niruttī**ti
 tantipadānam niddhāretvā vacanam, nibbacananti attho. Tīsu paṭisambhidāsu
 ñāṇaṃ **paṭibhānapaṭisambhidā**. Lokiyā saddheyyavacanamukheneva atthesu
 paśīdanti, na atthamukhenāti āha **saddheyyatoti**-ādi. **Kevala**-saddo
 sakalādhivacananti āha “sakalaparipuṇṇabhāvenā”ti. **Brahmacariya**-saddo
 idha sikkhattayasāṅgaham sakalam sāsanaṃ dīpetīti āha
sikkhattayapariṅgahitattāti-ādi.

Yathāvuttamevattham aparenāpi pariyāyena dassetuṃ **api cāti**-ādi
 vuttaṃ. Tattha **sanidānanti** desakālādīdīpakena nidānavacanena sanidānam.
Sa-uppattikanti atṭhuppatti-ādiyuttivuttaṃ. Tatrāyam pāliyojanākkamo—
 “veraṅjo brāhmaṇo samaṇo khalu bho -pa- viharatī”ti ca, “taṃ kho pana
 bhavantaṃ gotamaṃ ‘itipi so -pa- pavedetī’ti evaṃ kalyāṇo kittisaddo
 abbhuggato”ti ca, “so dhammaṃ deseti -pa- pariyosānakalyāṇaṃ, desento ca
 sātthasabyañjanādiguṇasaṃyuttaṃ brahmacariyaṃ pakāsetī”ti ca, “sādhu
 kho pana tathārūpānaṃ arahataṃ dassanaṃ hotī”ti ca assosi, sutvā ca atha
 kho veraṅjo brāhmaṇo yena bhagavā tenupasaṅkamīti.

Atṭhakathāyaṃ pana kiñcāpi “dassanamattampi sādhu hotīti evaṃ
 ajjhāsayaṃ katvā atha kho veraṅjo -pa- upasaṅkamī”ti evaṃ sādhu kho
 panāti-ādīpāḥassa brāhmaṇassa parivittakkaṇabhāvena vuttattā
 brahmacariyaṃ pakāsetīti padānantarameva assosīti padaṃ
 sambandhitabbaṃ viya paññāyati, tathāpi “sādhu kho pana tathārūpānaṃ
 arahataṃ dassanaṃ hotī”ti evaṃ yathāvuttanidassanatthena itisaddena
 paricchinditvā vuttattā pana aññattha itisaddassa adassanato ca atha kho
 veraṅjoti-ādīnā kattabbantaradassanamukhena pāliyaṃ pakārantare pavattito
 ca yathāvuttavaseneva “sādhu kho pana tathārūpānaṃ arahataṃ dassanaṃ
 hotī”ti vacanānantarameva assosīti padaṃ ānetvā sambandhanaṃ yuttaṃ.
 Atṭhakathācariyena hi brāhmaṇassa attanā sutavaseneva ajjhāsayo

uppajjatīti upasaṅkamanahetudassanamukhena **dassanamattampi sādhu hotīti evaṃ ajjhāsayaṃ katvā**ti-ādi vuttanti gahetabbaṃ.

2. **Sītodakaṃ viya uṇhodakenā**ti idaṃ ukkamena mukhāruḷhavasena vuttaṃ, anupasantasabhāvatāya brāhmaṇasseva uṇhodakaṃ viya sītodakenāti attho gahetabbo, ñāṇatejayuttatāya vā bhagavā uṇhodakopamoti katvā tabbiraḥitaṃ brāhmaṇaṃ sītodakaṃ viya katvā tathā vuttanti gahetabbaṃ. **Ekibhāvanti** sammodanakiriyāya ekarūpataṃ. **Yāyā**ti-ādīsu yāya kathāya sammodi brāhmaṇo, taṃ sammodanīyaṃ kathanti yojanā. Tattha **khamanīyanti** dukkhabahulaṃ idaṃ sarīraṃ, kacci khamitum sakkuṇeyyaṃ. **Yāpanīyanti** cirappabandha¹saṅkhātāya yāpanāya yāpetum sakkuṇeyyaṃ. Rogābhāvena **appābādhaṃ**. Dukkha jīvitābhāvena **appātaṅkaṃ**. Taṃtaṃkiccakaraṇatthāya lahuṃ akicchena uṭṭhātum yoggatāya **lahuṭṭhānaṃ**. **Balanti** sarīrassa sabbakiccakkhamaṃ balaṃ kacci atthīti pucchati. **Phāsuvihāro**ti sukhavihāro. Saraṇīyameva dīghaṃ katvā “sāraṇīyaṃ”ti vuttanti āha “saritabbabhāvato ca sāraṇīyaṃ”ti. **Pariyāyehī**ti kāraṇehi.

Bhāvoti kiriyā, tasmim vattamāno napuṃsakasaddo **bhāvanapuṃsakaniddeso** nāma, kiriyāvisesanasaddoti attho. Ekamante ekasmiṃ ante yuttappadeseti attho. **Khaṇḍiccādibhāvanti** khaṇḍitadantapalitakesādibhāvaṃ. **Rājaparivatteti** rājūnaṃ parivattanaṃ, paṭipāṭiyoti attho. Purātanuccakulappasutatāya jīṇṇatā, na vayasāti āha “cirakālappavattakulanvaye”ti. Vibhavānaṃ mahantattaṃ lāti gaṇhātīti mahallakoti āha “vibhavamahattatāya² samannāgate”ti. **Vibhāvane nāma attheti** pakativibhāvanasaṅkhāte atthe. Na abhivādeti vāti abhivādetabbanti na sallakkheti, evaṃ asallakkhaṇapakatikoti vuttaṃ hoti. Rūpaṃ niccaṃ vā aniccaṃ vāti etthāpi niccapakatikaṃ aniccapakatikaṃ vāti attho. **Aniccaṃ vāti** ettha **vā**-saddo avadhāraṇattho.

Sampatijātoti muhuttajāto, jātasamanantaramevāti attho. **Sattapadavīti**hārena **gantvā** -pa- **olokesīti** ettha dvāraṃ pidhāya nikkhantoti-ādīsu viya gamanato pure katampi olokanam pacchā

1. Cirappabaddha... (Ka)

2. Vibhavamahantatāya (Sī)

kataṃ viya vuttanti daṭṭhabbaṃ. **Olokesinti** ca lokavivaraṇapāṭihāriye jāte maṃsacakkhunā volokesīti attho. **Seṭṭhoti** pasatthataro. **Patimānesīti** pūjesi. **Āsabhinti** uttamaṃ.

3. **Taṃ vacananti** nāhaṃ taṃ brāhmaṇāti-ādivacanam. **Aññāya saṇṭhaheyyāti** arahatte paṭiṭṭhaheyya. **Jātivasenāti** khattiyādi-jātivasena. **Upapattivasenāti** devesu upapattivasena. **Āviñchantīti** ākaḍḍhanti. Yassa abhivādādikaraṇasaṅkhātassa sāmaggirasassa bhagavati abhāvaṃ maññamāno brāhmaṇo “arasarūpo”ti āha, tabbidhurassa rūpaṇhādikasappa sāmaggirasassa abhāvena bhagavā “arasarūpo”ti dassetuṃ sāmaggirasasaddassa rūparasādīsu vattanappakāraṃ dassento āha **vatthārammaṇādīti**-ādi.

Tālāvatthukatāti ucchinnamūlānaṃ tālānaṃ vatthu viya nesaṃ rūparasādīnaṃ vatthu cittasantānaṃ¹ katanti imasmim atthe majjhepadalopaṃ dīghaṇca katvā niddesoti āha **tālāvatthu viyāti**-ādi. Tālāvatthu viya yesaṃ vatthu kataṃ te tālāvatthukatāti visesanassa paranipāto daṭṭhabbo, kata-tālāvatthukatāti attho. Matthakacchinnatāloyeva pattaphalādīnaṃ akāraṇatāya avatthūti tālāvatthu, taṃ viya yesaṃ vatthu kataṃ² te rūparasādayo tālāvatthukatā, ayaṃ aññapadatthavasena atthaggaḥo heṭṭhā vuttanayena sugamoti visesamatthaṃ dassento āha “matthakacchinnatālo viya katā”ti. Evañca matthakasadisessa rūparasādīsu rāgesu chinnesupi tabbatthubhūtaṃ tālāvatthusadisassa cittasantānaṃ yāva parinibbānaṭṭhānaṃ upapannameva hoti. Yathārutato pana visesanasamāsavasena atthe gayhamāne rūparasādīnaṃ tālāvatthusadisatāya ṭhānaṃ āpajjati. Yaṃ pana **sāratthadīpaniyam**³ etaṃ dosaṃ pariharitum rūparasādīnaṃ kusālākusalattaṃ vuttaṃ, taṃ te tathāgatassa pahīnāti-ādīpāḷiyā, kāmasukhassādasāṅkhātā rūparasāti-ādi aṭṭhakathāya ca na sameti, khīṇāsavānampi yāva parinibbānā kusālākusalānaṃ phaluppattito tesāṃ matthakacchinnatālasadisatāpi na yuttāti gahetabbaṃ. Atha vā matthakacchinnatālassa ṭhitaṃ aṭṭhitaṇca amanasikatvā puna anupattidhammatāsadisamattaṃ upametvā tālāvatthu viya katāti

1. Cittasantāne (Sī, Ka) 2. Vatthu avatthu kataṃ (Sī) 3. Sārattha-Ṭī 1. 340 piṭṭhe.

visesanasamāsavasena atthaggaṇepi na koci doso. **Anu-saddo** pacchāti atthe vattatīti āha **pacchābhāvo na hotīti-ādi**. **Anu abhāvaṃ gatāti** pacchā anupattidhammatāvasena abhāvaṃ gatā. **Anacchariyāti** anu anu uparūpari vimhayakatā¹ti attho. **Yañca kho tvaṃ vadesīti** yaṃ vandanādisāmaggīrasābhāvasaṅkhātāṃ kāraṇaṃ arasarūpatāya vadesi, taṃ kāraṇaṃ na vijjatīti attho.

4. **Sandhāyabhāsitamattanti**² yaṃ atthaṃ sandhāya brāhmaṇo nibbhogo bhavaṃ gotamoti-ādimāha, bhagavā ca yaṃ sandhāya nibbhogatādim attani anujānāti, taṃ sandhāyabhāsitamattam.

5. **Kulasamudācārakamanti** kulācārakammaṃ. Kāyato kāyadvārato pavattaṃ duccaritaṃ **kāyaduccaritaṃ**. **Anekavihitāti** anekappakārā.

6. **Pañcakāmaguṇikarāgassāti** rūpādīsu pañcasu kāmakoṭṭhāsesu ativiya saṅgavasena niyuttassa kāmarāgassa, etena anāgāmīnaṃ vatthābharaṇādīsu saṅganikantivasena uppajjanakāmarāgassa kāmarāgatā'bhāvaṃ dasseti tassa rūparāgādīsu saṅgahato. **Avasesānanti** ettha sakkāyadiṭṭhivicikicchānaṃ paṭhamena maggena, sesānaṃ catūhipi ucchedaṃ vadati, tenāha “yathānurūpan”ti.

7. **Jigucchati maññeti** jigucchati viya, “jigucchati”ti vā sallakkhemi. **Akosallasambhūtaṭṭhenāti** aññāṇasambhūtaṭṭhena.

8-10. **Tatrāti** yathāvuttesu dvīsu atthavikappesu. Paṭisandhipariyāyopi idha gabbhasaddoti āha “devalokapaṭisandhipaṭilābhāyā”ti. **Apunabbhavabhūtāti** khaṇe khaṇe uppajjamānānaṃ dhammānaṃ abhinibbanti.

11. **Dhammadhātunti** sabbaññutaññānaṃ. Tañhi dhamme yāthāvato dhāreti upadhāretīti “dhammadhātū”ti vuccati. **Desanāvilāsappattoti** abhirucivasena³ parivattetvā desetum samatthataṃ desanāvilāso, taṃ patto. **Karuṇāvippphāranti** sabbasattesu mahākaruṇāya pharaṇaṃ. Tādiguṇalakkaṇameva upamāya vibhāvento āha “pathavīsamacittatan”ti.

1. Vimhayakarā (Sī)

2. Sandhāya bhāsitamattanti (Ṭṭha)

3. Rucivasena (Sī)

Tatoyeva akujjhanasabhāvato **akuppadhammatā**. **Jātiyā anugatanti** jātiyā anubaddham. **Jarāya anusaṇṇanti** jarāya paliveṭṭhitam. **Vaṭṭakhāṇubhūṭanti** vaṭṭato uddharitum asakkuṇeyyatāya vaṭṭe niccalabhāvena ṭhitam khāṇu viya bhūtam. Jātānam maccānam niccānam maraṇato bhayanti āha **aṇṇa maritvāti**-ādi. **Appaṭṭisamam purejātabhāvanti** asadisam ariyāya jātiyā paṭhamajātabhāvam, sabbajetṭhabhāvanti attho.

“Apī”ti avatvā “pī”ti vadanto **pi-saddo** visum atthi nipātoti dasseti. **Sammā adhisayikānīti** pādādihi upaghātam akarontiyā sammadeva upari sayitāni, akammakassāpi sayatidhātuno adhipubbatāya sakammakatā daṭṭhabbā. **Nakhasikhāti** nakhaggāni. Sakuṇānam pakkhā hatthapādaṭṭhāniyāti āha “saṅkuṭitahatthapādā”ti. **Etthāti** ālokaṭṭhāne. **Nikkhamantānanti** nikkhamantesu, niddhāraṇe hetam sāmivacanam. **Aṇḍakosanti** aṇḍakapālam.

Lokoyeva **lokasannivāso**. Abujjhi etthāti rukkho **bodhi**, sayam bujjhati, bujjhanti vā tenāti maggopi sabbaññutaññāṇampi bodhi. Bujjhīyatīti nibbānam bodhi. **Antarā ca bodhinti** dutiyamudāharaṇam vināpi rukkhasaddena bodhisaddassa rukkhaṇṇapavattidassanattam. **Varabhūrimedhasoti** mahāpathavī viya patthaṭapaññoti attho. **Tisso vijjāti** arahattamaggo attanā saha vattamānam sammādiṭṭhisāṅkhātam āsavakkhayañāṇaṇceva itarā dve mahaggatavijjā ca tabbinibandhaka¹ kilesaviddhamsanavasena uppādanato “tisso vijjā”ti vuccati. **Cha abhiññāti** etthāpi ese va nayo. **Sāvakaṇṇapāramiññānanti** aggasāvakehi paṭilabhitabbam sabbameva lokiyalokuttarañāṇam. **Paccekaṇṇabodhiññānanti** etthāpi ese va nayo.

Opammasamapaṭipādananti opammatthassa upameyyena samam paṭipādanam. **Atthenāti** upameyyatthena. **Tikkhakharavippasannasūrabhāvoti** iminā saṅkhārupekkhāpattatam vipassanāya dasseti. **Pariṇāmakāloti** iminā vuṭṭhānagāminibhāvāpattim. Tadā ca sā maggañāṇagabbham dhārentī viya hotīti āha “gabbhaggahaṇakālo”ti. **Anupubbādhiḡatenāti** paṭhamamaggādipaṭipāṭiyā adhiḡatena. **Caturaṇḡgasamannāgatanti** “kāmam taco ca nhāru ca aṭṭhi ca

1. Tabbibandhaka (Si)

avasissatu, sarīre upasussatu maṁsalohitan”ti¹ evaṁ
vuttacaturāṅgasamannāgataṁ vīriyaṁ.

Chando kāmoti-ādīsu patthanākārena pavatto dubbalo lobho
icchanatṭhena **chando**. Tato balavā rañjanaṭṭhena **rāgo**. Tatopi balavatāro
chandarāgo. Nimittānubyañjanasaṅkappavasena pavatto **saṅkappo**. Tatopi
balavasāṅkappavaseneva pavatto **rāgo**. Tatopi balavatāro **saṅkapparāgo**.
Svāyaṁ pabhedo ekasseva lobhassa pavatti-ākārabhedena avatthābhedenā ca
vutto.

Paṭhamajjhānakathāvaṇṇanā

Seyyathidanti taṁ kathanti attho. **Etanti** pubbapadeyeva
avadhāraṇakaraṇaṁ, etaṁ atthajātaṁ vā. **Tannissaraṇatoti** tesāṁ kāmānaṁ
nissaraṇatā. **Esāti** evakāro. Kāmadhātu nāma kāmabhavo, **nekkhammanti**
paṭhamajjhānaṁ. **Esāti** niyamo.
Tadaṅgavikkhambhanasamucchedapaṭippassaddhinissaraṇavivekā
tadaṅgavivekādayo. Kāyacitta-upadhivivekā **kāyavivekādayo**, tayo eva idha
jhānakathāya, samucchedavivekādināṁ asambhavā. **Niddeseti** mahāniddese.
Tatthevāti mahāniddese eva. **Vibhaṅgeti** jhānavibhaṅge. **Evañhi satīti**
ubhayesampi kāmānaṁ saṅgahe satī.

Purimenāti kāyavivekena. **Etthāti** etasmiṁ kāyacittavivekadvaye.
Dutiyenāti cittavivekena. **Etesanti** yathāvuttanayena
vatthukāmakilesakāmavivekadvayassa vācakabhūtānaṁ vivicceva kāmehi
vivicca akusalehīti imesaṁ padānaṁ, niddhāraṇe cetāṁ sāmivacanaṁ.
Bālabhāvassa hetupariccāgoti anuvattati. Akusaladhammo hi bālabhāvassa
hetu. **Āsayaposananti** āsayassa visodhanaṁ vaḍḍhanañca. Vibhaṅge
nīvaraṇāneva vuttānīti sambandho. Tattha kāraṇamāha
“uparijhānaṅgapaccanīkaṭṭhapaṭipakkhabhāvadassanato”ti. Tattha upari
savitakkanti-ādinā vuccamānāni jhānaṅgāni, tesāṁ attano paccanīkānaṁ
paṭipakkhabhāvadassanatotī attho. Uparijhānaṅgānaṁ
paccanīkaṭṭhapaṭipakkhabhāvassa dassanatotipi² pāṭho. Tattha “upari
vuccamānajhānaṅgānaṁ ujuvipaccanīkavasena paṭipakkhabhāvadassanato”ti
“nīvaraṇānaṁ tāneva vibhaṅge vuttānī”tipi atthaṁ

1. Ma 2. 146; Saṁ 1. 266; Aṁ 1. 52; Khu 7. 379 piṭṭhādīsu. 2. Bhāvadassanatotipi (Sī)

vadanti. **Peṭaket**i mahākaccāyanattherena kataṃ
nettippakaraṇanayānusāripakaraṇaṃ, taṃ pana piṭakānaṃ vaṇṇanābhūtattā
“peṭakan”ti vuttaṃ, tasminti attho.

Vitakkanāṃ nāma ārammaṇaparikkappananti āha “ūhanan”ti. Rūpaṃ
rūpanti-ādinā visaye ākoṭentassa visayappavatti-āhananaṃ upari āhanananti
veditabbaṃ. **Ārammaṇe cittassa ānayanāṃ** nāma
ārammaṇābhīmukhakaraṇaṃ. **Anusañcāraṇanti** anuparibbhamanaṃ¹, tañca
khaṇantarassa² tathākārena uppādanameva, na hi paramatthato ekassa
sañcāraṇamatthi, evamaññatthāpi īdisesu. **Anumajjananti** parimajjanaṃ.
Tatthāti ārammaṇe. **Sahajātanuyojanaṃ** sakiccānuvattitākaraṇena³.
Katthacīti dutiyajjhānavirahitesu savicāraccittesu sabbatthāti attho. Vicārena
saha uppajjamānopi vitakko ārammaṇe abhiniropanākārena pavattiṃ
sandhāya “paṭhamābhiniṭṭhāto”ti vutto. **Vipphāravāti** avūpasantasabhāvatāya
vegavā, tenevesa dutiyajjhāne pahānaṅgaṃ jātāṃ. **Paṭhamadutiyajjhānesūti**
pañcakanayaṃ sandhāya vuttaṃ. Aṅgavinimuttassa jhānassa abhāvaṃ
dassento **rukko viyāti**-ādimāha.

Vivekasaddassa bhāvasādhanaṃ pakke “tasmā vivekā”ti vuttaṃ,
itarapakke “tasmiṃ viveke”ti. **Pinayatīti** tappeti, vaḍḍheti vā. **Pharaṇarasāti**
paṇītarūpehi kāye byāpanarasā. **Sātalakkhaṇanti** iṭṭhasabhāvaṃ, madhuranti
attho. Sampayuttānaṃ pīḷanajjuhekkhanaṃ akatvā anu anu gaṇhanaṃ
upakāritā⁴ vā **anuggaho**. Vanameva **vanantaṃ**. Udakameva **udakantaṃ**.
Tasmiṃ tasmiṃ samaye pākāṭabhāvatoti iminā
iṭṭhārammaṇādipaṭilābhasamayepi sukhaṃ vijjamānampi apākāṭaṃ, pītiyeva
tattha pākāṭa, paṭiladdharasānubhavanasamaye ca vijjamānapītiṭopi
sukhameva pākāṭataranti dasseti. Ettha ca cetāsikasukhavaseneva
paṭiladdharasānubhavanaṃ veditabbaṃ, na kāyikasukhavasena tassa
pītisampayogasseva abhāvena idhānadhīppetattā. **Ayañca pīti**-ādi
aññapadatthasamāsadassanaṃ, assatthipakkhe taddhitapaccayadassanaṃ vā.
Dutiyavikappena aññapadatthasamāsavaseneva “vivekajaṃ pītisukhaṃ”ti
idaṃ ekaṃ padanti dasseti, vibhattiyā ca alopaṃ.

1. Anuparigamanaṃ (Ka) 2. Khaṇantassa (Ka) 3. ...kāraṇena (Si) 4. Upakārikā (Si)

Gaṇanānupubbatā¹ti desanākkamaṃ sandhāya vuttaṃ. **Paṭhamam samāpajjati**ti idaṃ ādikammikavasena vuttaṃ, ciṇṇavasīnaṃ pana yogīnaṃ uppaṭipāṭiyāpi jhānaṃ uppajjateva. **Jhāpeti**ti dahati. Aniccādilakkhaṇavisayāya vipassanāya upanijjhāyanaṃ kathaṃ nibbānāmbanassa maggassa hoti āha **vipassanāyāti**-ādi. Tattha **maggena sijjhati**ti niccādivipallāsappahāyakena saha maggeneva taṃ lakkhaṇūpanijjhānaṃ asammohato attano sijjhati. Atha vā maggenāti maggakiccena, vipallāsappahānenāti attho.

Aññoti satto. **Avuttattāti** “sacittekaggatan”ti **jhānapāliyaṃ**² avuttattā. **Vuttattāti** tassā jhānapāliyā **vibhaṅge**² vuttattā.

Dutiyajjhānakathāvaṇṇanā

Ajjhattanti jhānavisesanattā vuttaṃ “idha niyakajjhattamadhippetan”ti. Jhānañhi ajjhatajjhattam na hoti chaḷindriyānameva³ tabbhāvato. Khuddakā ūmiyo **vīciyo**. Mahatiyo **tarāṅgā**. **Santā honti samitāti**-ādīni aññamaññavevacanāni, jhānabalena samatikkantāti adhippāyo. **Appitāti** gamitā vināsaṃ pāpitā. **Pariyāyoti** jhānaparikkhāre jhānavohārattā aparamatthato.

Tatiyajjhānakathāvaṇṇanā

Tadadhigamāyāti tatiyamaggādhigamāya. **Upapattito ikkhatīti** paññāya sahacaraṇaparicayena yathā samavāhibhāvo hoti, evaṃ yuttito passati. **Vipulāyāti** mahaggatabhāvappattāya. **Thāmagatāyāti** vitakkavicārapītivigamena thirabhāvappattiyā, teneva vakkhati “vitakkavicārapītihi anabhibhūtattā”ti-ādi⁴. Upekkhābhedaṃ dassetvā idhādhippetaṃ upekkhaṃ pakāsetuṃ **upekkhā panāti**-ādi vuttaṃ. Tattha tatramajjhattatā va khīṇāsavānaṃ iṭṭhāniṭṭhachalārammaṇāpāthe parisuddhapakatibhāvavijahanākārena ajjupekkhanato “chalaṅgupekkhā”ti ca, sattesu majjhattākārappavattattā “brahmavihārupekkhā”ti ca, sahajātadhammānaṃ majjhattākārabhūtā “bojjhaṅgupekkhā”ti ca, kevalā

1. Gaṇanānupubbato (Sī)

3. Cakkhundriyādīnameva (Sī)

2. Abhi 2. 253 piṭṭhe.

4. Vi-Ṭṭha 1. 121 piṭṭhe.

“tatramajjhattupekkhā”ti ca, tatiyajjhānasahagatā aggasukhepi tasmim apakkhapātabhūtā “jhānupekkhā”ti ca, catutthajjhānasahagatā sabbapaccanīkapaṇisuddhitāya “pārisuddhupekkhā”ti ca tena tena avatthābhedenā chadhā vuttā.

Vīriyameva pana anaccāraddha-anatisithilesu saha-jātesu saṅkhāresu upekkhanākārena pavattaṃ “vīriyupekkhā”ti vuttaṃ. Aṭṭhannaṃ rūpārūpajjhānānaṃ paṭilābhato pubbabhāge eva nīvaraṇavitakkavicārādīnaṃ pahānābhīmukhībhūtattā tesāṃ pahānepi abyāpārābhāvūpagamanena majjhattākārappavattā samādhivasena uppannā aṭṭha paññā ceva upādānakkhandhabhūtesu saṅkhāresu ajjhupekkhanākārappavattā vipassanāvasena uppannā catunnaṃ maggānaṃ pubbabhāge tassa tassa adhigamāya catasso catunnaṃ phalasamāpattīnaṃ pubbabhāge tassa tassa adhigamāya appaṇihitavimokkhavasena pavattā catasso suññata animittavimokkhavasena dveti dasa paññā cāti ime aṭṭhārasa paññā **saṅkhārupekkhā** nāma. Yathāvuttavipassanāpaññāva lakkhaṇavicinanepi majjhattabhūtā **vipassanupekkhā** nāma. Adukkhamasukhavedanā **vedanupekkhā** nāma. Imāsaṃ pana dasannampi upekkhānaṃ “tattha tattha āgatanayato vibhāgo **dhammasaṅgaṇī-aṭṭhakathāyaṃ** vuttanayena veditabbo”ti dassento āha **evamayaṃ dasavidhāpīti**-ādi. Tattha tattha āgatanayatoti idampi hi tāsāṃ vibhāgadassanassa bhūmipuggalā dipadam viya visuṃ mātīkāpadavasena vuttaṃ, na pana bhūmipuggalādivasena vibhāgadassanassa āgataṭṭhānaparāmasanaṃ āgataṭṭhānassa aṭṭhasāliniyāti-ādinā vuttattā, tasmā **sāratthadīpaniyaṃ**¹ yaṃ vuttaṃ “imāsaṃ pana dasannampi upekkhānaṃ bhūmipuggalādivasena vibhāgo tattha tattha vuttanayeneva veditabboti dassento āha **evamayaṃ dasavidhāpīti**-ādi”ti, taṃ amanasikatvā vuttanti gahetabbaṃ. **Tattha tattha āgatanayatoti** “idha (Khīṇāsavo)² bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā neva sumano hoti, na dummano, upekkhako viharati sato sampajāno”ti-ādinā³ chaḷaṅgupekkhā āgatā, “upekkhāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharitvā viharati”ti⁴ evaṃ brahmavihārupekkhā āgatāti iminā

1. Sārattha-Ṭī 1. 374 piṭṭhe. 2. (Sabbattha) 3. Dī 3. 224; Am 2. 247 piṭṭhesu.

4. Dī 3. 187; Ma 1. 47; Ma 2. 263; Ma 3. 185 piṭṭhādīsu.

nayena dasannampi upekkhānaṃ tattha tattha vuttapadesesu
āgatanayadassanato ca ayaṃ dasavidhāpi upekkhā
dhammasaṅgahaṭṭhakathāyaṃ vuttanayeneva veditabbāti sambandho.

Bhūmīti-ādīsu pana chaḷaṅgupekkhā kāmāvacarā, brahmavihārupekkhā rūpāvacarāti-ādinā **bhūmito** ca, chaḷaṅgupekkhā asekkhānameva, brahmavihārupekkhā puthujjanādīnaṃ tiṇṇampi puggalānanti-ādinā **puggalato** ca, chaḷaṅgupekkhā somanassupekkhāsahagatacittasampayuttāti-ādinā **cittato** ca, chaḷaṅgupekkhā chaḷārammaṇāti-ādinā **ārammaṇato** ca, “vedanupekkhā vedanākkhandhena saṅgahitā, itarā nava saṅkhārakkhandhena”ti **khandhasaṅgahavasena** ca, “chaḷaṅgupekkhā brahmavihārabojjhaṅga jhāna pārisuddhi tatramajjhattupekkhā ca atthato ekā. Tasmā ekakkhaṇe ca tāsu ekāya sati itarā na uppajjanti, tathā saṅkhārupekkhā vipassanupekkhāpi veditabbā. Vedanāvīriyupekkhānamekakkhaṇe siyā uppattī”ti **ekakkhaṇavasena** ca, “chaḷaṅgupekkhā abyākatā brahmavihārupekkhā kusalābyākatā, tathā sesā. Vedanupekkhā pana siyā akusalāpī”ti evaṃ **kusalattikavasena** ca, “saṅkhepato cattāro ca dhammā vīriyavedanātatramajjhattatāññavasenā”ti eva **saṅkhepavasena** ca ayaṃ dasavidhāpi upekkhā **dhammasaṅgahaṭṭhakathāyaṃ** vuttanayeneva veditabbāti yojanā.

Ettha cetā kiñcāpi **aṭṭhasālīniyaṃ** bhūmipuggalādivasena sarūpato uddharitvā na vuttā¹, tathāpi tattha vuttappakāreheva tāsāṃ bhūmipuggalādivibhāgo nayato uddharitvā sakkā ñātunti tattha sarūpato vuttañca avuttañca ekato saṅgahetvā tattha tattha āgatanayatoti-ādīhi navahi pakārehi atideso kato, teneva “dhammasaṅgahaṭṭhakathāyaṃ vuttavasenā”ti avatvā “**vuttanayenevā**”ti vuttaṃ. Tathāhi khīṇāsavo bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvāti-ādimhi vutte chaḷaṅgupekkhā rūpādi-ārammaṇatāya bhūmito kāmāvacarā ca puggalato asekkhānameva ca uppajjati, cittato somanassupekkhācittasampayuttā, ārammaṇato chaḷārammaṇā, kusalattikato abyākatā cāti paṇḍitehi

1. Uddharitvāna vuttā (Sī)

sakkā ñātum, tathā chaḷaṅgupekkhā ca brahmavihārupekkhā ca tatramajjhattupekkhā ca jhānupekkhā ca pārisuddhupekkhā ca atthato ekāti-ādimhi vutte panassa saṅkhārakkhandhasaṅgahitattā brahmavihārupekkhādīhi saha ekakkhaṇe anuppatti-ādayo ca sakkā ñātum, yathā ca chaḷaṅgupekkhā, evaṃ sesānampi yathārahaṃ aṭṭhasāliniyaṃ vuttanayato bhūmi-ādivibhāguddhāranayo ñātabbo. **Anābhogarasāti** paṇītasukhepi tasmim āvanatipaṭipakkhakiccāti attho.

Puggalenāti puggalādhiṭṭhānena. Kilesehi sampayuttānaṃ **ārakkhā**. **Tīraṇaṃ** kiccassa pāragamaṇaṃ. **Pavicayo** vīmaṃsā. **Idanti** satisampajaññaṃ. Yasmā tassa nāmakāyena sampayuttaṃ sukhanti imassa tasmā etamatthanti-ādinā sambandho. **Tassāti** jhānasamaṅgino. **Taṃsamuṭṭhānenāti** taṃ yathāvuttanāmakāyasampayuttaṃ sukhanti samuṭṭhānaṃ kāraṇaṃ yassa rūpassa tena taṃsamuṭṭhānena rūpena. **Assāti** yogino. **Yassāti** rūpakāyassa. **Phuṭṭatāti** atipaṇītena rūpena phuṭṭatā. **Etamatthaṃ dassentoti** kāyikasukhahetubhūtarūpasamuṭṭhāpakanāmakāyasukhaṃ paṭisaṃvediyamāno eva jhānasamaṅgitākaraṇe kāriyopacārato “sukhaṇca kāyena paṭisaṃvedetī”ti vuccatīti imamatthaṃ dassentoti attho. **Yanti** hetu-atthe nipātoti āha “**yaṃjhānahetū**”ti. **Sukhapāramippatteti** sukhasa ukkaṃsapariyaṇtaṃ patte. Evametesam pahānaṃ veditabbanti sambandho. Atha kasmā jhānesveva nirodho vuttoti sambandho.

Catutthajjhānakathāvaṇṇanā

Kattha cuppannanti ettha **katthāti** hetumhi bhummaṃ, kasmim hetumhi satīti attho. **Nānāvajjaneti** appanāvīthi-āvajjanato nānā bhinnaṃ purimavīthīsu āvajjanaṃ yassa upacārassa, tasmim nānāvajjane. Visamanisajjāya uppannakilamatho visamāsanu’patāpo. **Upacāre vāti**-ādi pakkhantaradassanaṃ ekāvajjanūpacārepi vāti attho. **Pītipharaṇenāti** iminā appanāvīthiyā viya ekavīthiyampi kāmāvacarapīthiyā pharaṇamattassa abhāvaṃ dasseti. Domanassindriyassa assa siyā uppattīti sambandho. **Ekanti** domanassindriyaṃ uppajjatīti sambandho. **Vitakkavicārappaccayepīti** pi-saddo aṭṭhānappayutto. So “pahīnassā”ti heṭṭhā vuttapadānantaraṃ

yojetabbo “pahīnassāpi domanassindriyassā”ti. **Vitakkavicārabhāveti** ettha “uppajjati domanassindriyan”ti ānetvā sambandhitabbaṃ. Nimittatthe cetam bhummaṃ, vitakkavicārabhāvahetūti attho. **Vitakkavicārāti** ettha **itisaddo** tasmāti etasmiṃ atthe daṭṭhabbo, tena yasmā etaṃ domanassindriyaṃ vitakkavicārapaccaye -pa- neva uppajjati, yattha pana uppajjati, tattha vitakkavicārabhāveyeva uppajjati. Yasmā ca appahīnāyeva dutiyajjhānūpacāre vitakkavicārā, tasmā tatthassa siyā uppattīti evamettha yojanā veditabbā.

Tatthāti dutiyajjhānūpacāre. **Assāti** domanassindriyassa. **Siyā uppattīti** idaṃca paccayamattadassanena sambhāvanamattato¹ vuttaṃ. Domanassuppattisambhāvanāpi hi upacārakkhaṇeyeva kātuṃ yuttā, vitakkavicārarahite pana dutiyajjhānakkhaṇe taduppattisambhāvanāpi na yuttā kātunti. Itarathā kusalacittakkhaṇe akusaladomanassuppattiyā asambhavato “tatthassa siyā uppattī”ti na vattabbaṃ siyā. Samīpatthe vā etaṃ bhummaṃ, upacārajjhānānantaravīthīsūti attho. **Dutiyajjhāneti** etthāpi anantaravīthīsūpi na tveva uppajjati attho, evaṃ upari sukhindriyepi. Somanassindriyassa uppattīti sambandho. **Pahīnāti vuttāti** idaṃ “pañcannaṃ orambhāgiyānaṃ saṃyojanānaṃ parikkhayā”ti vuttattā vuttaṃ. **Dukkhābhāvenāti** dukkhatābhāvena. Evaṃ **sukhābhāvenāti** etthāpi. **Etenāti** dukkhasukhapaṭikkhepavacanena. **Itthāniṭṭhaviparītānubhavanalakkhaṇāti** ati-ittha-ati-aniṭṭhānaṃ viparītassa majjhattārammaṇassa anubhavanalakkhaṇā, majjhattārammaṇampi hi itthāniṭṭhesu eva pavitṭhaṃ tabbinimuttassa abhāvā.

Jhānacatukkakathāvaṇṇanāyō niṭṭhito.

Pubbenivāsakathāvaṇṇanā

12. Arūpajjhānānampi aṅgasamatāya catutthajjhāne saṅgahoti āha **kesaṇci abhiññāpādakānīti**-ādi, teneva vakkhati “aṭṭha samāpattiyo nibbattetvā”ti-ādi². Tesu ca catutthajjhānameva abhiññāpādakaṃ

1. Sambhavanamattato (Sī)

2. Vi-Ṭṭha 1. 126 piṭṭhe.

nirodhapādakam hoti, na itarāni. Dūrakāraṇataṃ pana sandhāya “cattāri jhānāni”ti nesampi ekato gahaṇaṃ katanti daṭṭhabbam. **Cittekaggatathānī**ti idaṃ diṭṭhadhammasukhavihāraṃ sandhāya vuttanti āha **khīṇāsavānanti**-ādi.

Sabbakiccasādhakanti dibbavihārādisabbabuddhakiccasādhakam.

Sabbalokiyalokuttaraguṇadāyakanti iminā yathāvuttam

vipassanāpādakattādisabbaṃ sampiṇḍeti. Idañhi jhānaṃ bhagavato sabbabuddhaguṇadāyakassa maggañāṇassa padaṭṭhānattā evaṃ vuttanti daṭṭhabbam. **Yathayidanti** yathā idaṃ. **Abhinīhārakkhamanti** iddhividhādi-atthaṃ tadabhimukhaṃ nīharaṇayoggaṃ.

Jhānapaṭilābhapaccayānanti jhānapaṭilābhahetukānaṃ jhānapaṭilābhaṃ nissāya uppajjanakānaṃ. **Pāpakānanti** lāmakānaṃ.

Ichhāvacarānanti icchāya vasena otiṇṇānaṃ nīvaraṇabhāvaṃ tadekaṭṭhatañca appattānaṃ attukkaṃsanādivasappavattānaṃ aho vata mameva satthā paṭipucchitvā bhikkhūnaṃ evarūpaṃ dhammaṃ deseyyāti-ādinayappavattānaṃ mānādīnaṃ. Potthakesu pana

“jhānapaṭilābhapaccanīkānaṃ”tipi pāṭhaṃ likhanti, so pamādapāṭhoti gahetabbo “jhānapaṭilābhapaccanīkānaṃ nīvaraṇānaṃ abhāvassa nīvaraṇadūribhāvena parisuddho”ti evaṃ pubbe parisuddhapadeyeva vuttattā. **Sāratthadīpaniyaṃ**¹ pana “icchāvacarānanti icchāya avacarānaṃ icchāvasena otiṇṇānaṃ pavattānaṃ nānappakārānaṃ kopa-appaccayānanti atthoti ayampi pāṭho ayutto evāti gahetabbaṃ. Tato eva ca **visuddhimagge** ayaṃ pāṭho sabbena sabbaṃ na dassito”ti vuttam. Tattha ca nānappakārānaṃ kopa-appaccayānanti evaṃ nīvaraṇabhāvappattadosānaṃ parāmaṭṭhattā ayaṃ pāṭho paṭikkhittoti veditabbo.

Abhiijhādīnanti ettha ²abhiijhāsaddena ca² anīvaraṇasabhāvasseva lobhassa mānādīnañca gahaṇaṃ jhānapaṭilābhapaccayānanti anuvattamānattā. **Ubhayampī**ti anaṅgaṇattaṃ vigabhūpattilesattañcāti etaṃ ubhayampi yathākkamaṃ **anaṅgaṇasutta vatthasuttā**anusārenea veditabbaṃ. Tesu ca suttesu kiñcāpi nīvaraṇasabhāvappattā thūladosaṃpi vuttā, tathāpi adhigatacatutthajjhānassa vasena vuttattā idha sukhuma eva te gahitā. Aṅgaṇupakkilesasāmaññena panettha suttaṇaṃ apadisaṇaṃ. Tathā hi “suttānusārenā”ti vuttam, na pana suttavasenāti.

1. Sārattha-Ṭī 1. 387 piṭṭhe.

2-2. Abhiijhāsaddena ādisaddena ca (Sī)

Vihita-saddo vidhasaddapariyāyoti āha “anekaavidhan”ti bhavayoni-
ādivasena bahuvidhanti attho. **Vihitanti** vā payuttaṃ vaṇṇitanti atthaṃ
gahetvā “anekehi pakārehi vihitan”ti vattabbe majjhepadalopaṃ katvā
niddiṭṭhanti āha “anekehi -pa- saṃvaṇṇitan”ti. **Pakārehīti**
nāmagottā dipakārehi. **Saṃvaṇṇitanti** buddhādīhi kathitaṃ. Anusaddo
anantarattadīpakoti āha “abhininnāmitamatte evā”ti etena ca parikamassa
āraddhataṃ dasseti. **Pūritapāramīnañhīti**-ādinā parikammaṃ vināpi siddhiṃ
dasseti.

1. Pārimato (Sī, Ka)

Āraddhappakāradassanattheti anussarituṃ āraddhānaṃ pubbe nivutthakkhandhānaṃ dassanatthe. Jāyatīti jāti, bhavo. So ekakammamūlako ādānanikkhepaparicchinno khandhappabandho idha “jāti”ti adhippetoti āha **ekampīti**-ādi. **Kappoti** asaṅkhyeyyakappo, so pana atthato kālo tathāpavattadhammamupādāya paññatto, tesāṃ vasenassa parihāni ca vaḍḍhi ca veditabbā. Saṃvaṭṭo saṃvaṭṭanaṃ vināso assa atthīti saṃvaṭṭo, asaṅkhyeyyakappo. Saṃvaṭṭena vināsenā saha tiṭṭhati sīlenāti **saṃvaṭṭatṭhāyī**. Evaṃ **vivaṭṭoti**-ādīsūpi. Tattha vivaṭṭanaṃ vivaṭṭo, uppatti, vaḍḍhi vā. Tejena vināso **Tejosaṃvaṭṭo**. **Vitthārato panāti** puthulato pana saṃvaṭṭasīmābhedo natthi, tenāha “sadāpī”ti. Ekanagariyā viya assa jātakkaṇe vikārāpajjanato jātikkhettavohāroti dassetuṃ “paṭisandhi-ādīsū kampaṭī”ti vuttaṃ. **Ānubhāvo pavattatīti** tadantogadhānaṃ sabbesaṃ sattānaṃ rogādi-upaddavo vupasammatīti adhippāyo. **Yaṃ yāvatā vā pana ākaṅkheyyāti vuttanti** yaṃ visayakkhettaṃ sandhāya ekasmiṃ eva kaṇe sabbattha sarena abhiviññāpanaṃ, attano rūpakāyadassanaṇca paṭijānantaṇa bhagavatā “yāvatā vā pana ākaṅkheyyā”ti vuttaṃ.

Etesūti niddhāraṇe bhummaṃ. **Pavattaphalabhojanoti** sayamaṇpatitaphalāhāro, idaṇca tāpasakālaṃ sandhāya vuttaṃ. **Idhūpapattiyāti** idha carimabhava upapattiyā. **Ekagottoti** tusitagottena ekagotto. **Itareti** vaṇṇādayo. **Titthiyāti** kammaphalavādino. **Abhinīhāroti** abhinīhāropalakakhito puññañāṇasambharaṇakālo vutto. **Cutipaṭisandhivasenāti** attano parassa vā tasmim tasmim attabhāve cutim disvā antarā kiñci anāmasitvā paṭisandhiyā eva gahaṇavasena evaṃ jānaṇaṃ icchitappadesokkamananti āha **tesañhīti**-ādi. **Ubhayathāpīti** khandhapaṭipāṭiyāpi cutipaṭisandhivasenapi. **Sīhokkantavāsenapīti** sīhanipātavāsenapi. Kilesānaṃ ātāpanaparitāpanaṭṭhena vīriyaṃ ātāpoti āha “vīriyātāpenā”ti.

Dibbacakkhuñṇāṇakathāvaṇṇanā

13. Divi bhavattā dībanti devānaṃ pasādacakkhu vuccatīti āha “dibbasadisattā”ti. **Dūrepīti pi-**saddena sukhumassāpi ārammaṇassa gahaṇaṃ. Vīriyārambhavasena ijjhanato sabbāpi bhāvanā, padhānasāṅkhārasamannāgato vā iddhipādabhāvanāvīsesato vīriyabhāvanāti āha “vīriyabhāvanābalanibbattan”ti. **Dibbavīhāravasenāti** kasiṇādiijjhānacatukkavasena. Iminā dūrakāraṇatthe assa dībbabhāvamāha. **Dibbavīhārasannissitattāti** iminā āsannakāraṇabhūtapādakajjhānato nibbattanti dibbavīhārasannissitattāti imassa dibbavīhārapariyāpannaṃ attanā sampayuttaṃ rūpāvacaracatutthajjhānaṃ nissayapaccayabhūtaṃ nissāya dibbacakkhuñṇāṇassa pavattattātipi attho. Divudhātussa jutigatiyogaṃ sandhāya **ālokapariggahenāti**-ādi vuttaṃ. Tattha **ālokapariggahenāti** kasiṇālokapariggahavasena. **Dassanattthenāti** rūpadassanabhāvena, iminā “cakkhati rūpaṃ vibhāvetī”ti nibbacanato cakkhuttaṃ dasseti. **Cakkhukiccakaraṇenāti** idaṃ cakkhumiva cakkhūti upamāya sadisanimittadassanaṃ, samavisamādidassanasāṅkhātassa cakkhukiccassa karaṇatoti attho.

Yathāhāti upakkilesasuttappadesaṃ¹ nidasseti. Tattha **vicikicchāti**-ādīsu bhagavato bodhimūle anabhisambuddhasseva dibbacakkhunā nānāvīdhāni rūpāni passantassa “idaṃ nu kho kiṃ, idaṃ nu kho kin”ti vicikicchā uppannā, tato pana vicikicchānivattanatthaṃ tāni rūpāni **amanasikaroto** amanasikarontassa thinamiddhaṃ uppannaṃ, tato nivattanatthaṃ puna sabbarūpāni manasikaroto rakkhasādīsu chambhitattaṃ uppannaṃ, “kimettha bhāyitabban”ti bhayavinodanavasena manasikaroto attano manasikāraṇasallaṃ paṭicca uppīlasāṅkhātā² samādhidūsikā gehasitapīti uppannā, tannisedhāya manasikāravīriyaṃ sithilaṃ karontassa kāyālasīyasaṅkhātāṃ duṭṭhullaṃ, tannisedhāya puna vīriyaṃ paggaṇhato accāradhāvīriyaṃ, puna tannisedhāya vīriyaṃ sithilayato atilīnavīriyaṃ uppannaṃ, tannisedhetvā dibbarūpāni passato abhijappāsāṅkhātā taṇhā uppannā, tannisedhāya hīnādinānārūpāni manasikaroto nānārammaṇavikkhepasāṅkhātā nānattasaññā uppannā. Puna taṃ vihāya ekameva manasikaroto atinijjhāyitattaṃ³ rūpānaṃ

1. Ma 3. 199 piṭṭhe.

2. Ubbīlāsāṅkhātā (Sī)

3. Atinijjhāyitattānaṃ (Sī)

ativiya cintanaṃ uppannaṃ. **Obhāsanti** parikammasamuṭṭhitaṃ obhāsaṃ. **Na ca rūpāni passāmīti** “parikammobhāsamanasikārapasutatāya dibbacakkhunā rūpāni na passāmī”ti evaṃ uppattikkamasahito attho veditabbo, manussānaṃ idanti mānusaṃ mānusakacakkhugocaraṃ thūlarūpaṃ vuccati. Tadeva manussānaṃ dassanūpacārattā manussūpacāroti āha “manussūpacāraṃ atikkamitvā”ti. **Rūpadassanenāti** dūrasukhumādirūpadassanena.

Yasmā niyameṇa purejātaṭṭhitarūpārammaṇaṃ dibbacakkhuñāṇaṃ āvajjanaparikammehi vinā na uppajjati, na ca uppajjamānaṃ bhijjamānaṃ rūpamassa ārammaṇaṃ hoti dubbalattā, cuticittaṇca kammajarūpassa bhaṅgakkhaṇe eva uppajjati, paṭisandhicittaṇca upapattikkhaṇe, tasmā āha **cutikkhaṇeti**-ādi. Rūpadassanamevettha sattadassananti **cavamāneti**-ādinā puggalādhīṭṭhānena vuttaṃ. **Abhirūpe virūpetipīti** idaṃ vaṇṇasaddassa saṇṭhānavācakaṭaṃ sandhāya vuttaṃ mahantaṃ hatthirājavaṇṇaṃ abhinimminivāti-ādīsu¹ viya. Sundaraṃ gatiṃ gatāsugatāti āha “sugatigate”ti. **Iminā pana padenāti** yathākammupageti iminā padena.

Nerayikānaṃ aggijālasatthanipātādīhi vibhinnasarīravaṇṇaṃ disvā tadanantarehi kāmāvacarajaneheva ñātaṃ tesāṃ dukkhānubhavanampi dassanaphalāyattatāya “dibbacakkhukiccamevā”ti vuttaṃ. **Evaṃ manasikarotīti** tesāṃ kammaṇaṃ ñātukāmatāvasena pāḍakajjhānaṃ samāpajjitvā vuṭṭhāya parikammavasena kinu khoti-ādinā manasikaroti. Athassa taṃ kammaṃ ārammaṇaṃ katvā āvajjanaparikammādinā upari uppannena rūpāvacaratutthajjhānena sampayuttaṃ yaṃ ñāṇaṃ uppajjati, idaṃ yathākammupagañāṇaṃ nāmāti yojanā. Devānaṃ dassanepi eseṇa nayo. **Visuṃ parikammanti** pubbenivāsādinā viya dibbacakkhuñāṇaparikammaṃ vinā visuṃ parikammaṃ natthi. Keci panettha “pāḍakajjhānasamāpajjanaparikammehi kiccaṃ natthi, kinu kho kammanti-ādi manasikārānantarameva kammaṃ. Kammasīseṇa taṃsampayutte ca dhamme ārammaṇaṃ katvā appanāvīthi uppajjati. Evamanāgataṃsañāṇepi, teneva visuṃ parikammaṃ nāma natthi -pa-dibbacakkhunā saheva ijjhantīti vuttaṃ”ti vadanti. Taṃ na gahetabbaṃ vasībhūtānampi abhiññānaṃ pāḍakajjhānādiparikammaṃ vinā anuppattito. Pāḍakajjhānādimatthena ca visuṃ parikammaṃ nāma na hotīti dibbacakkhunāva etāni

1. Saṃ 1. 105 piṭṭhe.

ñāṇāni siddhānīti gahetabbaṃ. **Evaṃ anāgataṃsaññāassāpīti** dibbacakkhunā diṭṭhassa sattassa anāgate pavattiṃ ñātukāmatāya pādakajjhānādīnāmanantaraṃ ñāṇabalānurūpaṃ anāgatesu anekakappesu uppajjanārahe pubbe attabhāvapariyāpanne pañcakkhandhe tappaṭibaddhe tadārammaṇe ca sabbe lokiyalokuttaradhamme sammutiñca ekakkhaṇe ālambitvā uppajjanakassa catutthajjhānasampayuttassa anāgataṃsaññāassāpi visum parikammaṃ nāma natthīti yojanā.

Keci panettha “pubbenivāsānussatiyaṃ viya nāmagottādigahaṇampi attheva, tañca na abhiññākkhaṇe, atha kho tadanantaresu kāmāvacarajanakkhaṇesu eva hoti nāmaparikappakāle itaraparikappāsambhavā kammenuppattiyañca pariyantābhāvā. Sabbaparikammanimittesu pana dhammesu atthesupi ekakkhaṇe abhiññāya diṭṭhesu yathārucivasena pacchā evaṃnāmoti-ādinā kāmāvacaracittena vikappo uppajjati cakkhunā diṭṭhesu bahūsu rūpesu thambhakumbhādivikappo viya. Yañca tattha avikappitaṃ, tampi vikappanārahanti sabbam nāmagottādito vikappitameva hoti. Yathā cettha, evaṃ pubbenivāsānussatiyampi parikappārahatampi sandhāya **pāliyaṃ** evaṃnāmoti-ādinā apadesasahitameva vuttan”ti vadanti. Aññe pana “nāmagottādikam sabbampi ekakkhaṇe paññāyati, abhirucitaṃ pana vacasā voharantī”ti vadanti, tepi atthato purimehi sadisā eva, pubbe diṭṭhassa puna vohārakālepi parikappetabbato parikappārahadhammadassanameva tehipi atthato upagataṃ. Eke pana “so tato cuto amutra udapādinti-ādivacanato kameneva atītānāgatadhammajānanena nāmagottādīhi saddhim gahaṇam sukaran”ti vadanti, tam ayuttameva buddhānampi sabbam ñātum asakkuṇeyyatāya sabbaññutāhānippasaṅgato. **Pāliyaṃ** ime vata bhontoti-ādi yathākammupagaññaṇassa pavatti-ākārādassanaṃ. Kāyavācādi cettha kāyavacīviññattiyo.

Bhāriyanti ānantariyasadisattā vuttam. Khamāpane hi asati ānantariyameva. **Tassāti** bhāriyasabhāvassa upavādassa. **Mahallakoti** kevalam vayasāva mahallako, na ñāṇena, “nāyam kiñci lokavohāramattampi jānāti, parisadūsako eva amhākam lajjitabbassa karaṇato”ti adhippāyena hīletvā vuttattā guṇaparidhamāsanena upavadatīti veditabbaṃ.

Āvusoti-ādinā thero uparimagguppattimassa ākaṅkhanto karuṇāya attānamāvikāsi. **Pākatikaṃ aho**sīti maggāvaraṇaṃ nāhosīti adhippāyo. **Attanā vuḍḍhataroti** sayampi vuḍḍho. Etthāpi “ukkuṭikaṃ nisīditvā”ti **visuddhimagge**¹ vuttaṃ. Anāgāmī arahā ca āyatim saṃvaratthāya na khameyyuṃ, sesā dosenapīti āha “sace so na khamatī”ti.

Ye ca -pa- samādapenti, tepi micchādiṭṭhikammasamādānāti yojetabbaṃ. **Sīlasampannoti**-ādīsu nippariyāyato aggamaggaṭṭho adhippeto tasseva aññārādhanaṃ niyamato, sesāpi vā pacchimabhavikā sīlādīsu ṭhitā tesampi aññuppattiniyamato. **Aññanti** arahattaphalaṃ. **Evaṃ sampadanti** evaṃ nibbattikaṃ². Yathā taṃ avirajjhanakanibbattikaṃ, evamidampi etassa niraye nibbattananti attho. Yaṃ sandhāya “evaṃsampadamidan”ti niddiṭṭhaṃ, taṃ dassetuṃ **taṃ vācanti**-ādi vuttaṃ. **Taṃ vācanti** ariyūpavādaṃ. **Cittanti**³ ariyūpavādakacittaṃ. **Diṭṭhinti**⁴ ariyūpavāde dosābhāvadassanadiṭṭhiṃ. “Sabbametaṃ pajahissāmī”ti cittaṃ accayaṃ desetvā khamāpanavasena appahāya appaṭinissajjitvā. **Yathābhataṃ nikkhitto evaṃ nirayeti** yathā nirayapālehi āharitvā niraye ṭhapito, evaṃ niraye ṭhapito eva, ariyūpavādenevassa idaṃ niyameṇa niraye nibbattanaṃ yathā maggena phalaṃ sampajjati, evaṃ sampajjanakanti adhippāyo.

Micchādiṭṭhi sabbapāpamūlattā paramā padhānā yesaṃ vajjānaṃ tāni micchādiṭṭhiparamāni vajjāni, sabbavajjehi micchādiṭṭhiyeva paramaṃ vajjanti attho. Avītarāgassa maraṇato paraṃ nāma bhavantarupādānamevāti āha “paraṃ maraṇāti tadanantaraṃ abhinibbattakkhandhaggaṇe”ti. Yena tiṭṭhati, tassa upacchedeneva kāyo bhijjatīti āha “kāyassa bhedaṃ jīvitindriyassupacchedā”ti. Eti etasmā sukhanti ayo, puññaṃ. **Āyassāti** āgamanassa, hetussa vā. Ayati iṭṭhārammaṇādīhi pavattatīti āyo, assādo. **Asurasadisanti** petāsurasadisam.

1. Visuddhi 2. 55 piṭṭhe. 2. Nippattikaṃ (Sī) 3. Taṃ cittanti (?) 4. Taṃ diṭṭhinti (?)

Āsavakkhayañāṇakathāvaṇṇanā

14. **Sarasalakkhaṇapaṭivedhenā**ti sabhāvasaṅkhātassa lakkhaṇassa asammohato paṭivijjhanena. **Nibbattikanti** nipphādanam. **Yaṁ ṭhānam patvā**ti yaṁ nibbānam maggassa ārammaṇapaccayaṭṭhena ṭhānam kāraṇabhūtam āgamma. **Appavattinti** appavattihetum. **Kilesavasenā**ti yesam āsavānam khepanena idam ñānam āsavakkhayañāṇam jātam, tesam kilesānam vasena, tesam āsavānam vasena sabbakilesānam saṅghaṇato **pariyāyato** pakārantaratoti attho. **Pāliyam** atītakālavasena “abbhaññāsīn”ti vatvāpi abhisamayakāle tassa tassa jānanassa paccuppannatam upādāya “evam jānato evam passato”ti vattamānakālena niddeso kato. Kāmāsavādīnam vimuccaneneva tadavinābhāvato diṭṭhāsavassāpi vimutti veditabbo.

“Khīṇā jātī”ti jānanam kilesakkhayapaccavekkhaṇavasena, vusitam brahmacariyanti-ādijānanam maggaphalanibbānapaccavekkhaṇavasena hotīti āha “khīṇā jātīti-ādīhi tassa bhūmin”ti. Tattha **bhūminti** visayam, tīsu kālesupi jātikkhayam pati ujukameva¹ vāyāmāsambhavepi tam pati vāyāmakaraṇassa sātthakam, tassa anāgatakkhandhānupattiphalatāṇa dassetum **yā panāti**-ādi vuttam. **Yā pana maggassa abhāvitattā**ti-ādinā hi maggenāvihatakilēseveva āyatim khandhānam jāti hessati, tesaṇca kilesānam maggena vināse sati khandhā na jāyissanti, kilesānaṇca tekālikatāya jātiyam vuttanayena kenaci paccayena vināsayogepi cittasantāne kilesaviruddha-ariyamaggakkhaṇuppadanameva tabbināso viruddhapaccayopanipātena āyatim anuppajjanato bījasantāne aggikkhandhopanipātena āyatim bījattānupatti viya, iti maggakkhaṇupattisaṅkhātakilesābhāvena kilesaphalānam khandhānam āyatim anuppattiyeva jātikkhayoti ayamatto vibhāvīyati, tenāha “maggassa bhāvitattā anuppādadhammatam āpajjanena khīṇā”ti. Ettha cāyamatto kilesābhāvasaṅkhātassa maggassa bhāvitattā uppāditattā paccayābhāvena anuppajjantī khandhānam jāti tena āyatim anuppajjanasaṅkhātena anuppādadhammatam āpajjanena vohārato khīṇā me jātīti. Na hi saṅkhatadhammānam paccayantarena vināso sambhavati, sambhave

1. Jātikkhayam paṭi-uppajjanakameva (Sī, Ka)

ca tassa paccayantaratādippasaṅgato¹. Tabbiruddhakkhaṇuppadanameva tabbināsuppadanaṃ. **Tanti** khīṇajātiṃ abbhaññāsinti sambandho. **Itthattāyāti** ime pakārā itthaṃ, tabbhāvo itthattaṃ, tadatthāya. **Dassentoti** nigamanavasena dassentoti.

Vijjāttayakathāvaṇṇanāyō niṭṭhito.

Upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā

15. **Aññāṇanti dhi-saddayogena**² sāmi-atthe upayogavacanaṃ. **Pādānīti** pāde. **Yasasāti** parivārena. **Kotūhalacchareti** kotūhale acchare ca. **Ayanti** abhikkantasaddo. Nayidaṃ āmeḍitavasena dvikkhattuṃ, atha kho atthadvayavasenāti dassento **atha vāti**-ādimāha. Avisesena atthasāmaññena nipphanno abhikkantanti bhāvanapūṃsakaniddeso, desanāpasādādivisesāpekkhāyapi tatheva tiṭṭhati pubbe nipphannattāti āha “abhikkantaṃ -pa- pasādo”ti. **Adhomukhaṭhapitaṃ** kenaci. **Heṭṭhāmukhajātaṃ** sayameva. **Pariyāyehīti** pakārehi, arasarūpattādipaṭipādakakāraṇehi vā.

Gamudhātussa dvikammakattābhāvā gotamaṃ saraṇanti idaṃ padadvayampi na upayogavacanaṃ. Api ca kho purimameva, pacchimaṃ pana paccattavacananti dassetuṃ “gotamaṃ saraṇanti gacchāmī”ti vuttaṃ. Tena ca iti-saddo luttaniddiṭṭhoti dasseti. **Aghassāti** aghato pāpato. **Tātāti** hi padaṃ apekkhitvā nissakkasseva yuttattā. **Adhigatamagge sacchikatanirodheti** padadvayenāpi phalaṭṭhā eva dassitā, na maggaṭṭhāti dassento “yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjamāne cā”ti āha. **Vitthāroti** iminā “yāvata bhikkhave dhammā saṅkhatā vā asaṅkhatā vā, virāgo tesaṃ aggamakkhāyati”ti³ vuttapadaṃ⁴ saṅgaṇhāti. **Anejanti** nittaṇhaṃ. **Appaṭikūlanti** avirodhatthadīpanato aviruddhasuciṃ paṇītaṃ vā. Vācāya paṇṇikattabbato, pakaṭṭhehi saddatthagunaṇehi yogato vā **paṇṇaṃ**. **Saṃhatoti** ghaṭito

1. Padatthantarātādippasaṅgato (Ka)

3. Khu 1. 254; Am 1. 343 piṭṭhādīsu.

2. Dhī-saddayogena (Sī)

4. Yuttapadaṃ (Sī)

sameto. **Yatthā**ti yesu purisayugesūti sambandho. **Aṭṭha ca puggaladhammasā teti** te aṭṭha puggalā ariyadhammassa diṭṭhattā dhammasā.

Saraṇanti-ādīsu ayaṃ saṅkhepattho—bhayaḥimsanādi-atthena ratanattayaṃ **saraṇaṃ** nāma, tadeva me ratanattayaṃ tāṇaṃ leṇaṃ parāyaṇanti buddhasubuddhatādiguṇavasena tapparāyaṇatākārappavatto cittuppādo **saraṇagamanam** nāma. Yathāvuttena iminā cittuppādena samannāgato **saraṇam gacchati** nāma. Etassa ca saraṇagamanassa lokiya lokuttaravasena duvidho pabhedo. Tattha lokuttaraṃ saraṇagamanūpakilesasamucchedena maggakkhaṇe ya eva sijjhati. Lokiyasaraṇagamanam catudhā pavattati ahaṃ attānaṃ buddhassa pariccajāmīti-ādinaṃ attaniyyātanena, yathāvuttatapparāyaṇatāya, sissabhāvūpagamanena, paṇipātena cāti. Sabbatthāpi cettha seṭṭhadakkhiṇe ya bhāvavaseneva saraṇagamanam hoti, na nātibhayaṇācariyādivasenāti veditabbaṃ. Evaṃ nāti-ādivasena titthiyaṃ vandato saraṇam na bhijjati, dakkhiṇe ya bhāvena aññaṃ vandato saraṇam bhijjati. Lokiyassa saraṇagamanassa nibbānappattiniyamam sadisaphalaṃ saraṇagatassa anāgate nibbānappattiniyamato. Sabbalokiyasampattisamadhigamo pana apāyadukkhādisamatikkamo ca ānisaṃsaphalaṃ. Tīsu vatthūsu cassa saṃsayamicchāñāṇādi saṃkilesa. Bhedopissa sāvajjānavajjavasena duvidho. Tattha paṭhamo micchādiṭṭhipubbakehi titthiyapaṇipātādīhi hoti, so ca anīṭṭhaphalattā sāvajjo. Anavajjo pana kālakiriyāya hoti. Lokuttarasaraṇagamanassa sabbathā saṃkilesa vā bhedo vā natthīti veditabbaṃ.

Ko upāsakoti-ādi upāsakattasarūpakāraṇādipucchā. Tattha yo gahaṭṭho manusso vā amanusso vā vuttanayena tisaraṇaṃ gato, ayaṃ **upāsako**. Yo ca saraṇagamanādikiriyāya ratanattayaṃ upāsanato “upāsako”ti vuccati. Pañca veramaṇiyo cassa **sīlaṃ**. Pañcamicchāvāṇijjādipāpājīvaṃ¹ pahāya dhammena samena jīvitakappanamassa **ājīvo**. Assaddhiyadussīlatādayo upāsakattassa **vipatti**, tadabhāvo **sampattīti** veditabbā.

1. Micchāvāṇijjādi-ājīvaṃ (Sī)

Vihāraggenāti ovarakādivasanaṭṭhānakoṭṭhāsena. **Ajjabhāvanti** asmiṃ ahani pavattaṃ pasādādiṃ. Kāyaviññattihetuko sarīrāvayavo **kāyaṅgaṃ**. Vacīviññattihetukaṃ oṭṭhajivhādi **vācaṅgaṃ**. **Acopetvāti** acāletvā. Etena ca vacīpavattiyā pubbabhāge ṭhānakaraṇānaṃ calanapaccayo vāyodhātuyā vikārākāro visum kāyaviññatti na hoti, tena visum viññāpetabbassa adhippāyassa abhāvā vacīviññattiyameva saṅgayhati tadupakārattā. Yathā kāyena kāyakaṇḍuyanādīsu sadduppatthetubhūto pathavīdhātuyā ākāravikāro visum adhippāyassa aviññāpanato vacīviññatti na hoti, evamayampīti dasseti. Adhippāyaviññāpanato hetā viññattiyo nāma jātā, na kevalaṃ vāyupathavīnaṃ calanasadduppatthipaccayabhūtavikārākāramattatāya. Evañca bahiddhā rukkhādīsu calanasadduppatthipaccayānaṃ yathāvuttappakārānaṃ vikārākārānaṃ aviññattitā samatthitā hotīti veditabbā. Keci **vācaṅganti** “hotu sādhu”ti evamādivācāya avayavanti-ādiṃ vadanti, taṃ acopetvāti iminā na sameti. **Khantiṃ cāretvāti** anumatiṃ pavattetvā. “Khantiṃ dhāretvā”tipi pāṭho, bahi anikkhamanavasena gaṇhitvāti attho. **Paṭimukho**ti bhagavati paṭinivattamukho, tenāha “apakkamitvā”ti.

16. Yācadhātussa dvikammakattā “bhagavā vassāvāsaṃ yācito”ti vuttaṃ. **Susassakālepī**ti vuttamevatthaṃ pākaṭaṃ kātuṃ “atisamagghepi”ti vuttaṃ. Ativiya appagghepi yadā kiñcideva datvā bahuṃ pubbaṇṇāparaṇṇaṃ gaṇhanti, tādise kālepīti attho. **Bhikkhamānāti** yācamānā. **Vuttasassanti** vapitasassaṃ. **Tatthāti** verañjāyaṃ, etena “vuttaṃ salākā eva hoti etthāti salākāvuttā”ti visesanassa varanipātena nibbacanaṃ dasseti. Atha vā “sabbam sassaṃ salākāmattameva vuttaṃ nibbattaṃ sampannaṃ etthāti salākāvuttā”tipi nibbacanaṃ datṭhabbaṃ, tenāha “salākā eva sampajjati”ti. “Salākāya vuttaṃ jīvikā etissanti salākāvuttā”tipi nibbacanaṃ dassetuṃ **salākāya vā** ti-ādi vuttaṃ. **Dhaññakaraṇaṭṭhāneti** dhaññaminanaṭṭhāne. **Vaṇṇajjhakkhanti** kahāpaṇaparikkhakaṃ.

Uñchena paggahenāti ettha **paggahenāti** pattena, taṃ gahetvāti attho. Paggayhati etena bhikkhāti hi paggaho, patto. Tenāha

paggahena yo uñchoti-ādi. Atha vā **paggahenā**ti gahaṇena, uñchatthāya gahetabbo pattoti sijjhatīti āha “pattam gahetvā”ti.

Gaṅgāya uttaradisāpadeso uttarāpatho, so nivāso etesaṃ, tato vā āgatāti uttarāpathakā, tenāha **uttarāpathavāsikā**ti-ādi. “Uttarāhakā”tipi pāṭho, so eva attho niruttinayena. **Mandiranti** assasālaṃ. “Mandaran”tipi likhanti, tam na sundaraṃ. Sā ca mandirā yasmā parimaṇḍalākārena bahuvidhā ca katā, tasmā “assamaṇḍalikāyo”ti vuttā.

Gaṅgāya dakkhiṇāya disāya deso dakkhiṇāpatho, tattha jātā manussā **dakkhiṇāpathamanussā**. Buddhaṃ mamāyanti mamevāyanti gaṇhanasīlā **buddhamāmakā**, evaṃ sesesupi. **Evanti** pacchā vuttanayena atthe gayhamāne. **Paṭivīsanti** koṭṭhāsaṃ. **Tadupiyanti** tadanurūpaṃ tappahonakaṃ. **Laddhāti** labhitvā no hoṭīti sambandho. “Laddho”ti vā pāṭho, upaṭṭhākaṭṭhānaṃ neva labhanti attho. Ñāti ca pasatthata maguṇayogato seṭṭho cāti **ñātiseṭṭho**. **Evarūpesu ṭhānesu ayameva patirūpoti** āmisassa dullabhakālesu parikathobhāsādiṃ akatvā paramasallekhavuttiyā ājīvasuddhiyaṃ ṭhatvā bhagavato adhippāyānugūṇaṃ āmisāṃ vicārentena nāma ñātisinehayuttana ariyasāvakeneva kātuṃ yuttanti adhippāyo.

Māravaṭṭanāyāti mārena katacittaparivaṭṭanena, cittasammohanenāti attho. **Tampīti** uttarakuruṃ vā tidasapuraṃ vā āvaṭṭeyya.

“Phussassāhaṃ pāvacane, sāvake paribhāsayaṃ.

Yavaṃ khādatha bhuñjatha, mā ca bhuñjatha sālāyo”ti¹—

apadāne vuttassa akusalassa tadā okāsakatattā. **Nibaddhadānassāti** “dassāmā”ti vācāya niyamitadānassa. **Appitavattassāti** kāyena atiharitvā dinnavatthunopi. **Visahatīti** sakkoti. **Saṅkhepenāti** nīhārena. **Byāmapabbhāyāti** samantato heṭṭhā ca upari ca asīti hatthamatte ṭhāne ghanībhūtāya chabbaṇṇāya pabbhāya, yato chabbaṇṇaramsiyo taḷākato mātikāyo viya nikkhamitvā dasasu

1. Khu 3. 349 piṭṭhe.

disāsu dhāvanti, sā yasmā byāmamattā viya khāyati, tasmā “byāmapabbhā”ti vuccati. Yasmā anubyañjanāni ca paccekam bhagavato sarīre pabhāsampattiyuttā ākāse candasūriyādayo viya vibhātā virocanti, tasmā tāni byāmapabbhāya saha kenaci anabhibhavanīyāni vuttāni.

Anatthasañhiteti ghātāpekkham sāmi-atthe bhumavacanam, tenāha “tādisassa vacanassa ghāto”ti. Attho dhammadesanāya hetu uppajjati ettha, dhammadesanādiko vā attho uppajjati etāyāti **atthupatti**, paccuppannavatthu.

Ekaṃ gahetvāti dhammadesanāsikkhāpadapaññattisaṅkhātesu dvīsu dhammadesanākāraṇam gahetvā. **Ratticchedo vāti** sattāhakaraṇīyavasena gantvā bahi aruṇuṭṭhāpanavasena vutto, na vassacchedavasena tassa viṣum vuccamānattā. Etena ca vassacchedapaccaye sattāhakaraṇīyena gamanam anuññātanti veditabham. **Na kismiñcīti** kismiñci guṇe sambhāvanāvasena na maññanti. **Pacchā sīlam adhṭṭhaheyyāmāti** ājīvahetu santaguṇappakāsanena ājīvavipattiṃ sandhāya vuttam. **Atimaññissatīti** avamaññissati.

17. “Āyasmāti piyavacanametam”ti uccanīcajanasāmaññavasena vatvā puna uccajanāveṇikavaseneva dassento “garugāravasappatissādhivacanam”ti āha. Tattha saha patissayena nissayenāti **sappatisso**, sanissayo, tassa garuguṇayuttesu gāravavacananti attho. Idha pana vacanameva adhvavacanam. **Pappaṭakojanti**-ādikappe udakūpari paṭhamam pathavībhāvena sañjātam navanītapinḍasadisam udayepi uppilanasabhāvam avilīyanakam atisiniddhamadhuram anekayojanasahassabahalam rasātalasaṅkhātam¹ pathavojam. Yam ādikappikehi manussehi rasataṇhāya gahetvā bhuñjamānam tesam kammabalena uparibhāge kakkhaḷabhāvam āpajjitvā heṭṭhā purimākāreneva ṭhitam, yassa ca balena ayaṃ mahāpathavī sapabbatasamuddakānanā heṭṭhā-udake animujjamānā avikiriyaṃ mānā kullupariviya niccalā tiṭṭhati, tam pathavīsāramaṇḍanti attho, tenāha **pathavīmaṇḍoti**-ādi. **Sampannanti** madhurarasena upetam, tenāha “sādurasan”ti.

Upapannaphaloti bahuphalo. “Nimmakkhikan”ti vatvā puna “nimmakkhikaṇḍan”ti makkhikaṇḍānampi abhāvaṃ dasseti. **Ye pathavīnissitā pāṇā, te tattha saṅkāmessāmīti** ettha manussāmanussatiracchānagatitthīnampi hatthasaṅkāmane kiṃ anāmāsadoso na hotīti? Na hoti, kasmā? “Anāpatti bhikkhave iddhimassa iddhivisaye”ti¹ vacanato, teneva bhagavāpi anāmāsadosaṃ adassetvā “vipallāsampi sattā paṭilabheyyun”ti āha, khuddako **gāmo**. Mahanto sāpaṇo **nigamo**. **Padavītiḥārenāti** padanikkhepena.

Vinayapaññattiyācanakathāvaṇṇanā

18. **Vinayapaññattiyā mūlato pabhutīti** pārājikādigarukānaṃ, tadanñesaṅca sikkhāpadānaṃ pātimokkhuddesakkamena yebhuyyena apaññattataṃ sandhāya vuttaṃ, na sabbena sabbaṃ apaññattatāya. Teneva thero bhagavantaṃ “sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ paññapeyya uddiseyya pātimokkhan”ti pātimokkhuddesena saha sikkhāpadapaññattiṃ yāci. **Khandhake** hi ānandattherādīnaṃ pabbajjato puretameva rāhulabhaddassa pabbajjāya “na bhikkhave ananuññāto mātāpitūhi putto pabbājetabbo, yo pabbājeyya āpatti dukkaṭassā”ti² paññattasikkhāpadaṃ dissati. Idheva aṭṭhakathāyampi “sāmapā pacanaṃ -pa- na vaṭṭatī”ti ca, “ratticchedo vassacchedo vā na kato”ti ca vuttatā pubbeva sāmapākādiṭṭhikkhepo atthīti paññāyati. Evaṃ katipayasikkhāpadānaṃ paññattisabbhāvepi apaññattapārājikādiṭṭhikkhe sandhāya “na tāva sārīputta satthā sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ paññapetī”ti vuttanti gahetabbaṃ. Puthuttārammaṇato paṭinivattitvā sammadeva ekārammaṇe cittaṇa līno paṭisallīno nāmāti āha “ekībhāvaṃ gatassā”ti, cittavivekaṃ gatassāti attho. **Ciranti** accantasamyoge upayogavacanāṃ.

Soḷasavidhāya paññāyāti majjhimanikāye **anupadasuttanta desanāyaṃ** “mahāpaṇño bhikkhave sārīputto puthupaṇño hāsapaṇño javanapaṇño tikkhapaṇño nibbedhikapaṇño”ti āgatā cha paññā ca navānupubbavīhārasamāpattipaṇñā ca arahattamaggapaṇñā cāti³ evaṃ soḷasavidhena āgatāya paññāya. Yesaṃ buddhānaṃ sāvakā suddhāvāsesu sandissanti,

1. Vi 1. 85 piṭṭhe.

2. Vi 3. 116 piṭṭhe.

3. Ma 3. 75 piṭṭhe.

teyeva loke pākaṭāti vipassī-ādayova idha uddhaṭā, na itare pubbabuddhā. Teneva **āṭānāṭiyasutte**¹ devāpi attano pākaṭānaṃ tesaññeva gahaṇaṃ akamsu, nāññesanti veditabbaṃ.

19. **Kilāsunoti** appossukkā payojanābhāvena nirussāhā ahesuṃ, na ālasiyena, tenāha **na ālasiyakilāsunoti**-ādi. **Niddosatāyāti** kāyavacīvitikkamasamuṭṭhāpakadosābhāvā. Pāṇaṃ na hane na cādinnaṃādiyeti-ādinā² ovādasikkhāpadānaṃ vijjamaṇattā vuttaṃ **sattāpattikkhandhavasena**-ādi. Channaṃ channaṃ vassānaṃ osānadivasāṃ apekkhitvā “sakiṃ sakin”ti vuttattā tadapekkhamettha sāmivacanaṃ. Sakalajambudīpe sabbopi bhikkhusaṃgho uposathaṃ akāsīti sambandho.

Khantī paramanti-ādīsu titikkhāsaṅkhātā khanti sattaśaṅkhārehi nibbattāniṭṭhākhamaṇakilesatapanato **paramaṃ tapo** nāma. Vānaśaṅkhātāya taṇhāya nikkhantattā **nibbānaṃ** sabbadhammehi **paramaṃ** uttamaṃti buddhā vadanti. Yathāvuttakhantiyā abhāvena paṇavaddhaṃ vā chedanatāḷaṇādiṃ vā karonto **parūpaghātī** parassa haraṇa paradārātikkamaṇādīhi musāpesuññapharusādīhi ca paraṃ **viheṭṭhayanto** ca bāhitapāpatāya abhāvena pabbajito vā samitapāpatāya abhāvena samaṇo vā na hotīti attho. Sīlasaṃvarena sabbapāpassa anuppādanaṃ lokiyasaṃādhivipassanāhi kusalassa upasampādanaṃ nipphādanaṃ sabbehi maggaphalehi attano cittassa parisodhanaṃ pabhassaraḥbhāvakaṇaṃ yaṃ, tametaṃ buddhānaṃ **sāsaṇaṃ** anusīṭṭhi. **Anupavādoti** vācāya kassaci anupavadaṇaṃ. **Anupaghatoti** kāyena, kassaci upaghatākaṇaṃ vuttāvasese ca pātimokkhasaṅkhātē sīle attānaṃ saṃvaraṇaṃ. Bhattasmiṃ mattaññutāsāṅkhātā-ājīvapārisuddhipaccayasannissitasīlasamāyogo tammukhena indriyasamvaro pantasenāsanasaṅkhātāṃ araṇṇavāsaṃ tammukhena pakāsīte catupaccayasantosabhāvanārāmatāsāṅkhātamaḥā-ariyavaṃse patiṭṭhānaṃca adhicitṭasaṅkhātē lokiyalokuttarasamādhimhi taduppādanavasena **āyogo** anuyogo ca yaṃ, tametaṃ buddhānaṃ anusīṭṭhīti yojanā.

1. Dī 3. 158 piṭṭhe.

2. Khu 1. 338 piṭṭhe Suttanipāte.

“Yāva sāsana-pariyantā”ti āṇāpātimokkhassa abhāvato vuttaṃ. Parinibbānato pana uddhaṃ ovādapātimokkhuddesopi nattheva, buddhā eva hi taṃ uddisanti, na sāvakā. **Paṭhamabodhiyanti** bodhito vīsativassaparicchinne kāle, **ācariyadhammapālattherena** pana “pañcacattālīsāya vassesu ādito pannarasa vassāni paṭhamabodhī”ti vuttaṃ, **sikkhāpadapaññattikālato pana pabhuti āṇāpātimokkhameva uddisantīti** idaṃ pātimokkhuddesakkameneva paripuṇṇaṃ katvā sikkhāpadapaññattikālaṃ sandhāya vuttaṃ. **Aṭṭhānaṃ anavakāsoti** yathākkamaṃ hetupaccayaapaṭikkhepavasena kāraṇapaṭikkhepo. **Yanti** yena kāraṇena. **Aparisuddhāya parisāyāti** alajjīpuggalehi vomissatāya asuddhāya parisāya, na kevalaṃ buddhānaññeva aparisuddhāya parisāya pātimokkhuddeso ayutto, atha kho sāvakānampi. Codanāsāraṇādivasena pana sodhetvā saṃvāsakaraṇaṃ sāvakānaññeva bhāro, buddhā pana sikkhāpadāni paññapetvā uposathādikaraṇavidhānaṃ sikkhāpetvā vissajjenti, codanāsāraṇādīni na karonti, teneva bhagavā asuddhāya parisāya pātimokkhaṃ anuddisitvā sakalarattim tuṇhībhūto nisīdi. Bhikkhū ca bhagavato adhippāyaṃ ṇatvā asuddhapuggalaṃ bahi nīharimsu. Tasmā sāvakānampi asuddhāya parisāya ṇatvā uposathādisaṃghakammakaraṇaṃ brahmacariyantarāyakaṇaṃ vinā na vaṭṭatīti veditabbaṃ.

Sammukhasāvakānanti buddhānaṃ sammukhe dharamānakāle pabbajitānaṃ sabbantimānaṃ sāvakānaṃ. Uḷārātisayajotanatthaṃ “uḷāruḷārabhogādikulavasena vā”ti puna uḷārasaddaggaṇaṃ kataṃ. Ādisaddena uḷāramajjhatta-anuḷārādīnaṃ gahaṇaṃ veditabbaṃ. Te pacchimā sāvakā antaradhāpesunti sambandho.

Apaññattepi sikkhāpade yadi sāvakā samāna-jāti-ādikā siyuma, attano kulānugataganthaṃ viya bhagavato vacanaṃ na nāseyyuma. Yasmā pana sikkhāpadaṇca na paññattaṃ, ime ca bhikkhū na samāna-jāti-ādikā, tasmā vināsesunti imamatthaṃ dassetuṃ **yasmā ekanāmā -pa- tasmā aññamaññaṃ viheṭṭhātī-**ādi vuttaṃ. Ciraṭṭhitikavāre pana sāvakānaṃ nānājaccādibhāve samānepi sikkhāpadapaññattiyā paripuṇṇatāya sāsanaṃ cirappavatti veditabbā. Yadi evaṃ kasmā sabbepi buddhā sikkhāpadāni na paññapentīti?

Yasmā ca sāsanaṃ cirappavattiyā na kevalaṃ sikkhāpadapaññattiyeva hetu, atha kho āyatim dhammavinayaṃ gahetvā sāvakehi vinetabbapuggalānaṃ sambhavopi, tasmā tesāṃ sambhave sati buddhā sikkhāpadaṃ paññapenti, nāsatīti paripuṇṇāpaññattiyeva veneyyasambhavassāpi sūcanato sāsanaṃ cirappavattiyā hetu vuttāti veditabbā. Pāliyaṃ **sahassaṃ bhikkhusaṃghaṃ** -pa- **ovadatīti** ettha sahassasaṅkhyāparicchinno saṃgho sahasso sahassilokadhātūti-ādīsu¹ viya. Taṃ sahassaṃ bhikkhusaṃghanti yojanā. Sahassasaddassa ekavacanantatāya “bhikkhusahassassa”ti vatvā avayavāpekkhāya “ovadiyamānānaṃ”ti bahuvacananiddeso katoti daṭṭhabbo.

Anupādāya āsavehi cittāni vimuccimāsiti ettha **āsavehīti** kattu-atthe karaṇavacanaṃ. **Cittānīti** paccattabahuvacanaṃ. **Vimuccimāsi**ti kammasādhanaṃ. Tasmā āsavehi kattubhūtehi anupādāya ārammaṇakaraṇavasena aggahetvā cittāni vimocitaṇīti evamettha attho gahetabboti āha **tesaṃ hi cittānīti**-ādi. **Yehi āsavehīti** etthāpi kattu-atthe eva karaṇavacanaṃ. **Vimuccimāsi**ti kammasādhanaṃ. **Teti** āsavā. **Tānīti** cittāni, upayogabahuvacanañcetaṃ. **Vimuccimāsi**ti kattusādhanaṃ, vimocesunti attho. **Aggahetvā vimuccimāsi**ti ārammaṇavasena tāni cittāni aggahetvā āsavā tehi cittehi muttavanto ahesunti attho. Atha vā **āsavehīti** nissakkavacanaṃ, **vimuccimāsi**ti kattusādhanaṃ. Tasmā kañci saṅkhatadhammaṃ taṇhādivasena anupādiyivā cittāni vimuttavantāni ahesunti attho gahetabbo. **Purimavacanāpekkhanti** aññatarasmim bhimsanake vanasaṇḍeti vuttavacanassa apekkhanaṃ tasmim purimavacaneti evaṃ apekkhananti attho, tenāha **yaṃ vuttanti**-ādi. Bhimsanassa bhayassa kataṃ karaṇaṃ kiriyā bhimsanakataṃ, tasmim bhimsanakiriyāyāti atthaṃ dassento āha “bhimsanakiriyāyā”ti. Bhimsayatīti bhimsano, sova bhimsanako, tassa bhāvo “bhimsanakattan”ti vattabbe takārassa lopaṃ katvā vuttanti pakārantarena atthaṃ dassento āha **atha vāti**-ādi. **Bahutarānaṃ sattānaṃ vāti** yebhuyyenāti padassa atthadassanaṃ. Tena ca yo kocīti padassāpi yo

1. Dī 2. 10 piṭṭhe.

yo pavisatīti vicchāvasena nānatthena attho gahetabboti dasseki, yo yo pavisati, tesu bahutarānanti atthasambhavato.

Nigamananti pakate atthe yathāvuttassa atthassa upasamhāro. Ayañhettha nigamanakkamo—yā hi sārīputta vipassī-ādīnaṃ tiṇṇaṃ buddhānaṃ attano parinibbānato upari pariyattivaseṇa vinetabbānaṃ puggalānaṃ abhāvena tesaṃ atthāya vitthārato sikkhāpadapaññattiyaṃ kilāsutā appossukkatā, yā ca upanissayasampannānaṃ veneyyānaṃ cetasā ceto paricca bhīmsanakavanasañḍepi gantvā ovaḍantānaṃ tesaṃ maggaphaluppadanattāya dhammadesanāya eva akilāsutā sa-ussāhatā, na vitthārato dhammavinayadesanāya, ayaṃ kho sārīputta hetu, ayaṃ paccayo, yena vipassī-ādīnaṃ tiṇṇaṃ buddhānaṃ brahmacariyaṃ na ciraṭṭhitikaṃ ahoṣīti. **Purisayugavaseṇā**ti purisānaṃ yugaṃ pavattikālo, tassa vasena, purisavaseṇāti attho. **Sabbapacchimakoti** parinibbānadivase pabbajito **subhaddasadi**¹. **Satasahassaṃ satṭhimattāni ca vassasahassāni**ti idaṃ bhagavato jātito paṭṭhāya vuttaṃ, bodhito paṭṭhāya pana gaṇiyamānaṃ ūnaṃ hotīti daṭṭhabbaṃ. **Dveyevā**ti dharamāne bhagavati ekaṃ, parinibbute ekanti dve eva purisayugāni.

20-1. **Asambhuṇantenā**ti apāpuṇantena. **Ko anusandhī**ti purimakathāya imassa ko sambandhoti attho. **Yaṃ vuttanti** yaṃ yācitantī attho. **Yesū**ti vītikkamadhammesu. **Nesanti** diṭṭhadhammikādi-āsavānaṃ. **Teti** vītikkamadhammā. **Ñā**tiyeva pitāmahapituputtādivaseṇa parivaṭṭanato parivaṭṭoti **ñātiparivaṭṭo**. **Lokāmisabhū**nti lokapariyāpannaṃ hutvā kilesehi āmasitabbato lokāmisabhūtaṃ. **Pabbajjāsāṅkhepenevā**ti dasasikkhāpadadānādipabbajjāmukhena. **Etanti** methunādīnaṃ akaraṇaṃ. **Thā**manti sikkhāpadapaññāpanasāmatthiyaṃ. **Sañchavinti**² sukkacchaviṃ pakaticchaviṃ, sundaracchaviṃ vā. **Sesanti** sesapadayojanadassanaṃ. Idāni atthayojanaṃ dassento āha **ayaṃ vā hetthā**ti³ādi. Tattha **vā**-saddo avadhāraṇe. **Hi**-saddo pasiddhiyaṃ, ayameva hetthāti attho. Atha satthāti padassa atthaṃ dasseti “tadā satthā”ti. **Ropetvā**ti

1. Vitthāravatthu (Dī 2. 123 piṭṭhe.) 2. Sacchavinti (Sī) 3. Ayaṃ vā etthāti (Tṭha)

phālitaṭṭhāne ninnarū maṃsarū samarū vaḍḍhetvā. **Sake ācariyaketi** attano ācariyabhāve, ācariyakamme vā.

Vipulabhāvenāti bahubhāvena. **Ayoniso ummujjamānāti** anupāyena abhinivisamānā, viparītato jānamānāti attho. **Rasena rasarū sarīsanditvāti** anavajjasabhāvena sāvajjasabhāvarū sammissetvā. **Uddhammarū ubbinayanti** uggatadhammarū uggatavinayaṇa, yathā dhammo ca vinayo ca vinassissati, evaṃ katvāti attho. **Imasmiṃ attheti** imasmiṃ saṃghādhikāre. **Pabhassaroti** pabhāsanasiḷo¹. **Evaṃnāmo evaṃgottoti** soyaṃāyasmā² sotāpannotināmagottena samannāgato, ayaṃ vuccati sotāpannoti pakatena sambandho. **Avinipātadhammoti** ettha **dhamma**-saddo sabhāvavācī, so ca atthato apāyesu khipanako diṭṭhi-ādi-akusaladhammo evāti āha **ye dhammāti**-ādi. Idāni sabhāvavaseneva attharū dassetuṃ **vinipatanarū vāti**-ādi vuttarū. **Niyatoti** sattabhavabbhantare niyatakkhandhapariniḃbāno. Tassa kāraṇamāha “sambodhiparāyaṇo”ti.

22. Anudhammatāti lokuttaradhammānugato sabhāvo.

Pavāraṇāsangharū datvāti “āgāminiya puṇṇamiya pavāressāmā”ti anumatiḍānavasena datvā, pavāraṇarū ukkaḍḍhitvāti attho, etena nayaṇa kenaci paccayaṇa pavāraṇukkaddhanarū kātuṃ vaṭṭatīti ḍipitarū hoti. **Māgasirassa**³ **paṭhamadivaseti** candamāsavasena vuttarū, aparakattikapuṇṇamāya anantare pāṭipadadivaseti attho. **Phussamāsassa paṭhamadivaseti** etthāpi eseva nayo. Idaṇca nidassanamarattarū veneyyānarū aparipākārū paṭicca phussamāsato paraṇca ekadviticatumāsampi tattheva vasitvā sesamāsehi cārikāya pariyoṣāpanato. **Dasasahassacakkavāḷeti** idarū devabrahmānarū vasena vuttarū. Manussā pana imasmiṃyeva cakkavāḷe bodhaneyyā honti. Itaracakkavāḷesu pana manussānarū imasmiṃ cakkavāḷe uppattiyā chanduppādanattharū anantampi cakkavāḷarū oloketvā tadanuguṇānusāsani⁴ pāṭihāriyarū karontiyo.

1. Pabhāyanasiḷo (Ka)

2. Yoyarū (Sī)

3. Māgasiramāsassa (Sī), migasiramāsassa (Ka)

4. Tadanukūlānusāsani (Sī)

Āyāmāti ettha **ā**-saddo āgacchāti iminā samānatthoti āha “āgaccha yāmā”ti, ehi gacchāmāti attho. **Suvaṇṇarasapiṇṇarāhī**ti vilīnasuvaṇṇajalam viya piṇṇarāhi suvaṇṇavaṇṇāhīti attho. **Pāliyaṃ** nimantitamhāti-ādīsu “nimantitā vassamvuttā amhā”ti ca, “nimantitā vassamvutthā atthā”ti ca sambandho.

Yanti deyyadhammajātāṃ, yaṃ kiñcīti attho. **No natthī**ti amhākaṃ natthi, noti vā etassa vivaraṇaṃ natthīti. **Etthā**ti gharāvāse. **Tanti** taṃ kārāṇaṃ, kiccaṃ vā. **Kutoti** katarahetuto. **Yanti** yena kārāṇena. Kiccena vā. Dutīye atthavikappe etthāti imassa vivaraṇaṃ **imasmiṃ temāsabbhantareti**. **Tanti** taṃ deyyadhammaṃ.

Tattha cāti kusale. Tikkhavisadabhāvāpādanena **samuttejetvā**. **Vassetvāti** āyatim vāsanābhāgiyaṃ dhammaratanavassaṃ otāretvā. **Yaṃ divasanti** yasmiṃ divase.

23. **Pattuṇṇapattapaṭe cāti** pattuṇṇapaṭe cīnapaṭe ca. **Tumbānī**ti cammamayatelabhājanāni. **Anubandhitvāti** anupagamaṇaṃ katvā. **Abhirantasaddo** idha abhirucipariyāyoti āha **yathājjhāsanti**-ādi. **Soreyyādīni** mahāmaṇḍalacārikāya maggabhūtāni soreyyanagarādīni. **Payāgapatiṭṭhānanti** gaṅgāya ekassa tiṭṭhavesassāpi, taṃsamīpe gāmassāpi nāmaṃ. **Samantapāsādikāyāti** samantato sabbaso pasādaṃ janetīti samantapāsādikā, tassā.

Ye pana pakāre sandhāya “samantato”ti vuccati, te pakāre vitthāretvā dassetuṃ **tatridanti**-ādi vuttaṃ. Tattha “samantapāsādikā”ti yā samvaṇṇanā vuttā, tatra tassāṃ samantapāsādikāyaṃ samantapasādikabhāve idaṃ vakkhamānagāthāvacanaṃ hotīti yojanā. Bāhiranidāna abbhantaranidāna sikkhāpadanidānānaṃ vasena **nidānappabhedadīpanaṃ** veditabbaṃ. “Theravādappakāsaṇaṃ vatthupphabhedadīpanaṃ”tipi vadanti. “Sikkhāpadānaṃ paccuppannavatthupphabhedadīpanaṃ”tipi vattuṃ vaṭṭati. Sikkhāpadanidānanti pana vesālī-ādi

sikkhāpadapaññattiyā kāraṇabhūta desaviseso veditabbo. **Etthā**ti samantapāsādikāya. Sampassataṃ viññūnanti sambandho, tasmā ayaṃ samantapāsādikāveva pavattāti yojetabbā.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya vimativinodaniyaṃ
Verañjakaṇḍavaṇṇanānayo niṭṭhito.

1. Pārājīkakaṇḍa

1. Paṭhamapārājīka sudinnabhāṇavāraṇṇanā

24. Vikkāyikabhaṇḍassa vikkiṇaṇaṃ iṇadānañca **bhaṇḍappayojanaṃ** nāma. Evaṃ payojitassa mūlassa saha vaḍḍhiyā gahaṇavāyāmo **uddhāro** nāma. **Asuka divase dinnanti**-ādinā pamuṭṭhassa satuppādanādi **sāraṇaṃ** nāma. **Catubbidhāyāti** khattiyabrāhmaṇagahapatisamaṇānaṃ vasena, bhikkhu-ādīnaṃ vā vasena catubbidhāya. **Disvānassa etadahosīti** hetu-atthe ayaṃ disvāna-saddo asaṃānakattukattā, yathā ghataṃ pivitvā balaṃ hotīti, evamaññatthāpi evarūpesu. **Bhabbakulaputtoti** upanissayamattasabhāvena vuttaṃ, na pacchimabhavikatāya. Tenevassa mātādi-akalyāṇamittasamāyogena katavītikkamaṇaṃ nissāya uppannavippaṭṭisārena adhigamantarāyo jāto. Pacchimabhavikānaṃ pubbabuddhuppādesu laddhabyākaraṇānaṃ na sakkā kenaci antarāyaṃ¹ kātuṃ. Teneva **aṅgulimāla**²tttherādayo akusalaṃ katvāpi adhigamasampannā eva ahesunti. **Carimakacittanti** cuticittāṃ. Saṅkhaṃ viya likhitaṃ ghaṃsitvā dhovitaṃ saṅkhalikhitanti āha **dhota**-iccādi. **Ajjhāvasatāti** adhi-saddayogena agāraṇti bhummatthe upayogavacananti āha “agāramajjhe”ti. Kasāyarasarattāni³ kāsāyānīti āha “kasāyarasapītātāyā”ti. Kasāyato nibbattatāya ca hi rasopi “kasāyaraso”ti⁴ vuccati.

26. Yadā jānāti-saddo bodhanattho na hoti, tadā tassa payoge sappino jānāti madhuno jānātīti-ādīsu viya karaṇatthe sāmivacanāṃ saddasatthavidū icchantīti āha “kiñci dukkhena nānubhosī”ti. Kenaci dukkhena⁵ nānubhosīti attho, kiñcīti etthāpi hi karaṇatthe sāmivacanassa lopo kato, teneva vakkhati “vikappadvayepi purimapadassa uttarapadena samānavibhattilopo daṭṭhabbo”ti. Yadā pana jānāti-saddo saraṇattho hoti, tadā mātu saratīti-ādīsu viya upayogatthe

1. Antarāyo (?)

2. Vitthāravatthu (Ma 2. 301 piṭṭhe.)

3. Kāsāyarasarattāni (Sī)

4. Kāsāyarasoti (Sī)

5. Dukkheṇa karaṇabhūtena visayaṃ (Sī)

sānivacanāṃ saddasatthavidū vadantīti āha “atha vā kiñci dukkhaṃ nassaratīti attho”ti, kassaci dukkhassa ananubhūtatāya nassaratīti attho.

Vikappadvayepīti anubhavanasaraṇatthavasena vutte dutiyatatiyavikappadvaye. **Purimapadassāti** kiñcīti padassa. **Uttarapadenāti** dukkhassātipadena. Samānāya sānivacanabhūtāya vibhattiyā “kassaci dukkhassā”ti vattabbe “kiñci dukkhassā”ti lopoti daṭṭhabbo. **Maraṇepi mayāṃ teti** ettha teti padassa sahatthe karaṇavasenapi atthaṃ dassetuṃ **tayā viyogaṃ vā pāpuṇissāmāti** atthantaraṃ vuttaṃ.

28. **Gandhabbā** nāma gāyanakā. **Naṭā** nāma raṅganaṭā. **Nāṭakā** laṅghanakādayo. Sukhūpakaraṇehi attano paricaraṇaṃ karonto yasmā laṅanto kiṅanto nāma hoti, tasmā dutiye atthavikappe **laṭāti**-ādi vuttaṃ. **Dānappadānādīnīti** ettha niccadānaṃ **dānaṃ** nāma, visesadānaṃ **padānaṃ** nāma, **ādi**-saddena sīlādīni saṅgaṇhāti.

30. **Cuddasa bhattānīti** saṃghabhattaṃ uddesabhattaṃ nimantaṇaṃ salākaṃ pakkhikaṃ uposathikaṃ pāṭipadikaṃ āgantukaṃ gamikaṃ gilānaṃ gilānupaṭṭhakaṃ vihāra dhura vārabhattanti imāni cuddasa bhattāni. Ettha ca senāsanādipaccayattayanissitesu ārañṇakaṅgādīpadhānaṅgānaṃ¹ gahaṇavasena sesadhutaṅgānīpi gahitāneva hontīti veditabbaṃ. **Vajjīnanti** vajjirājūnaṃ. **Vajjisūti** janapadāpekkhaṃ bahuvacanaṃ, vajjīnāmake janapadeti attho. Pañcakāmaguṇāyeva upabhuñjitabbato paribhuñjitabbato ca **upabhogaparibhogā**, itthivatthādīni ca tadupakaraṇānīti āha **yehi tesanti**-ādi. **Ukkaṭṭhapīṇḍapātīkattāti** sesadhutaṅgaparivāritena ukkaṭṭhapīṇḍapātīkadhutaṅgena samannāgatattā, tenāha “sapaḍānacāraṃ caritukāmo”ti.

31. **Dosāti** ratti. Tattha abhivutthaṃ parivusitaṃ **ābhidosikaṃ** abhidosam vā paccūsakālaṃ gato patto atikkanto ābhidosiko, tenāha **ekarattātikkantassa vāti**-ādi.

32. **Udakakañjiyanti** pāṇīyaparibhojanīya-udakañca yāgu ca. **Tathāti** samuccayatthe. **Anokappanaṃ** asaddahanaṃ, **amarisanaṃ** asahanaṃ.

1. Ārañṇakaṅgādīdhutaṅgānaṃ (Sī)

34. **Taddhitalopanti** pitāmahato āgataṃ “petāmahan”ti vattabbe taddhitapaccayanimitassa ekārassa lopam katvāti attho. Yesam santakam dhanam gahitam, te **ināyikā**. **Palibuddhoti** mā gaccha mā bhuñjāti-ādinā katāvaraṇo, pīḷitoti attho.

35. **Attanāti** sayam. Sapatino dhanasāmino idam **sāpateyyam**, dhanam. Tadeva **vibhavo**.

36. **Bhijjantī**ti agahitapubbā eva bhijjanti. **Dinnāpi paṭisandhī**ti pitarā dinnam sukkaṃ nissāya uppanassa sattassa paṭisandhipi tena dinnā nāma hotīti vuttam. Sukkameva vā idha paṭisandhinissayattā “paṭisandhī”ti vuttam, tenāha “khippam patiṭṭhātī”ti. Na hi pitu samyogakkhaṇeyeva sattassa uppattiniyamo atthi sukkameva tathā patiṭṭhānaniyamato. Sukke pana patiṭṭhite yāva satta divasāni, aḍḍhamāsamattam vā, tam¹ gabbhasaṇṭhānassa khattameva hoti mātu maṃsassa lohitalessa sabbadāpi vijjamānattā. Pubbepi paññattasikkhāpadānam sabbhāvato **apaññatte sikkhāpadeti** imassa paṭhamapārājikasikkhāpade aṭṭhapiteti attho vutto. **Evarūpanti** evam garukasabhāvam, pārājikasamghādisesavatthubhūtanti attho, tenāha “avasese pañcakhuddakāpattikkhandhe eva paññapesī”ti. Yam ādinavanti sambandho. **Kāyaviññatticopanatotī** kāyaviññattiyā nibbattacalanato.

Tenevāti avadhāraṇena yāni gabbhaggahaṇakāraṇāni nivattitāni, tānapi dassetuṃ **kim panāti**-ādi vuttam. Tattha ubhayesaṃ chandarāgavasena kāyasaṃsaggo vutto. Itthiyā eva chandarāgavasena nābhiparāmasanam visum vuttam. **Sāmapaṇḍitassa** hi mātā puttuppattiyā sañjātādarā nābhiparāmasanakāle² kāmarāgasamākulacittā ahosi, itarathā puttuppattiyā eva asambhavato. “Sakko cassā kāmarāgasamuppattinimittāni akāsī”tipi vadanti, vatthuvaseva vā etaṃ nābhiparāmasanam kāyasaṃsaggato visum vuttanti daṭṭhabbam. **Mātaṅgapaṇḍitassa** diṭṭhamaṅgalikāya nābhiparāmasanena³ maṇḍabyassa nibbatti ahosi. **Caṇḍapajjotamātu**⁴ nābhiyam vicchikā

1. Tāva (?)

2. Vitthāravatthu (Jātaka-Ṭṭha 6. 91 piṭṭhe.)

3. Vitthāravatthu (Ma-Ṭṭha 3. 54; Jātaka-Ṭṭha 4. 378 piṭṭhesu.)

4. Vi-Ṭṭha 2. 399 piṭṭhe.

pharitvā gatā, tena caṇḍapajjotassa nibbatti ahoṣīti āha **eteneva nāyena**ti-ādi.

Ayanti sudinnassa purāṇadutiyaikā. **Yaṃ sandhāyāti** yaṃ ajjhācāraṃ sandhāya. **Mātāpitāro ca sannipatitā** hotīti iminā sukkassa sambhavaṃ dīpeti, **mātā ca utunī** hotīti iminā soṇitassa. **Gandhabboti** tatrupago satto adhippeto, gantabboti vuttaṃ hoti, ta-kārassa cettha dha-kāro kato. Atha vā gandhabbā nāma raṅganaṭṭhā, te viya tatra tatra bhavesu nānāvesaggahaṇato ayampi “gandhabbo”ti vutto, so mātāpitūnaṃ sannipātakkhaṇato pacchāpi sattāhabbhantare tatra upapanno “paccupaṭṭhito”ti vutto. **Gabbhassāti** kalalarūpasahitassa paṭisandhiviniṇṇāṇassa. Tañhi idha “gabbho”ti adhippetam sā tena gabbhaṃ gaṇhīti-ādīsu¹ viya. Assa taṃ ajjhācāranti sambandho. **Pāliyaṃ** nirabbudo vata bho bhikkhusaṃgho nirādīnavoti imassa anantaraṃ tasmim bhikkhusaṃgheti ajjhāharitvā sudinnena -pa- ādīnavo uppāditoti yojanā veditabbo. **Itihāti** nipātasamudāyassa **evanti** idaṃ atthabhavanam². **Muhuttenāti** idaṃ **khaṇenāti** padassa vevacanam. Yāva brahmalokā abbhuggatopi devānaṃ tāvamahanto saddo tesam rūpaṃ viya manussānaṃ gocaro na hoti. Tasmā pacchā sudinnena vutte eva jānimsūti daṭṭhabbam.

37. **Maggabrahmacariyanti** maggapadaṭṭhānaṃ sikkhattayameva upacārato vuttaṃ tasseeva yāvajīvaṃ caritabbattā. **Avipphārikoti** uddesādīsu abyāvaṭo. **Vahacchinnoti** chinnapādo, chinnakhandho vā. **Cintayīti** iminā **pajjhāyīti** padassa kiriyāpadattaṃ dasseti. Tena kiso ahoṣi -pa- pajjhāyī cāti ca-kāraṃ ānetvā pālīyojanā kātabbā.

38. Gaṇe janasaṃāgame sannipātanaṃ gaṇasaṅgaṇikā, sāva papañcā tena **gaṇasaṅgaṇikāpapañcena**. Yassāti ye assa. **Kathāphāsukāti** vissāsikabhāvena phāsukakathā, sukkasambhāsāti attho. Upādārūpaṃ bhūtarūpamukheneva mandanaṃ pīnanañca hotīti āha **pasāda**-iccādi. **Dānīti** nipāto idha pana-saddatthe vattati takkālavācino etarahi-padassa visum vuccamānattāti āha “so pana tvaṃ”ti. No-saddopi nu-saddo

1. Vi 1. 21 piṭṭhe.

2. Atthakathanam (Sī)

viya pucchanatthoti āha “kacci nu tvan”ti. **Tamevāti** gihbhāvapattanālakkhaṇameva. Anabhiratimevāti eva-kārena nivattitāya pana tadaññāya anabhiratiyā vijjamānattam dassetum **adhikusalānanti**-ādi vuttam, samathavipassanā **adhikusalā** nāma. **Idam panāti**-ādi upari vattabbavisesadassanam. **Pariyāyavacanamattanti** saddatthakathanamattam.

Tasminti dhamme, evam virāgāya desite satīti attho. **Nāmāti** garahāyam. **Lokuttaranibbānanti** virāgāyāti-ādinā vuttakilesakkhayanibbānato viseseti. Jātim nissāya uppajjanakamāno eva madajananaatthena madoti **mānamado**. “Aham puriso”ti pavatto māno **purisamado**. “Asaddhammasevanāsamatthattam nissāya māno, rāgo eva vā **purisamado**”ti keci. **Ādi**-saddena balamadādirim saṅgaṇhāti. **Tebhūmakavattanti** tisu bhūmīsu kammakilesavipākā pavattanaatthena vattam. **Virajjāti**ti vigacchati. **Yoniyoti** aṇḍajādayo, tā pana yavanti tāhi sattā amissitāpi samānajātītāya missitā hontīti “yoniyoti”ti vuttā.

Ñātatīraṇapahānavasenāti ettha lakkhaṇādivasena sappaccayanāmarūpapariggaho **ñātapariññā** nāma. Kalāpasammasanādivasena pavattā lokiyavipassanā **tīraṇapariññā** nāma. Ariyamaggo **pahānapariññā** nāma. Idha pana ñātatīraṇakiccānampi asammohato maggakkhaṇe sijjhanato ariyamaggameva sandhāya tividhāpi pariññā vuttā, teneva “lokuttaramaggova kathito”ti vuttam. **Kāmesu pātabyatānanti** vatthukāmesu pātabyatāsaṅkhātānam subhādi-ākārānam tadākāragāhikānam taṇhānanti attho. Visayamukhena hettha visayino gahitā. **Ṭīsu ṭhānesūti** “virāgāya dhammo desito -pa- no sa-upādānāyā”ti evam vuttetu.

39. **Kalisāsanāropanatthāyāti** dosāropanatthāya. Kalīti kodhassa nāmam, tassa sāsanam kalisāsanam, kodhavasena vuccamānā garahā. Ajjhācārova vītikkamo. **Samaṇakaraṇānam dhammānanti** samaṇabhāvakarānam hirottappādidhammānam. **Pāliyam** katham-saddayogena na sakkhissasīti anāgatavacanam katam, “nāma-saddayogena”tipi vadanti. **Ativiya**

dukkhavipākanti gahaṭṭhānaṃ nāṭisāvajjampi kammaṃ pabbajitānaṃ bhagavato āṇāvītikkamato ceva samādinnaṃ sikkhattayavināsanato ca mahāsāvajjaṃ hotīti vuttaṃ. Udaḥ bhavaṃ odakaṃ, dhovanakiccanti āha **udakakiccanti**-ādi. Samāpajjissasīti anāgatavacanaṃ nāma-saddayogena katanti āha “nāma-saddena yojetabban”ti. Dubbharatādīnaṃ hetubhūto asaṃvaro idha dubbharatādi-saddena vutto kāraṇe kāriyopacārenāti āha “dubbharatādīnaṃ vatthubhūtaṃ asaṃvarassā”ti. **Attāti** attabhāvo.

Dubbharatanti attanā upaṭṭhākehi ca dukkhena bharitabbataṃ. Sattēhi kilesehi ca saṅgaṇaṇaṃ samodhānaṃ saṅgaṇikāti āha **gaṇasaṅgaṇikāyāti**-ādi. **Aṭṭhakusītavattupāriyāyati** ettha kammaṃ kātābanti ekaṃ, tathā akāsinti, maggo gantabboti, agamāsinti, nālatthaṃ bhojanassa pāriyāyanti, alatthanti, uppanno me ābādhoti, aciravutṭhito gelaṇṇāti ekanti imāni aṭṭha kusītavattūni nāma. Ettha ca kosajjaṃ kusīta-saddena vuttaṃ. Vināpi hi bhāvajotanaṃ paccayaṃ bhāvattho viññāyati yathā paṭassa sukkanti.

Sabbakilesāpacayabhūtāya vivatṭāyati rāgādisabbakilesānaṃ apacaya hetubhūtāya nibbānāya, nibbānatthanti attho.

Samvarappahānapaṭisaṃyuttanti sīlasaṃvarādīhi pañcahi saṃvarehi ceva tadanāgappahānādīhi pañcahi pahānehi ca upetaṃ. **Asuttantavinibaddhanti** tīsu piṭakesu pāṭisaṅkhātasuttantavasena aracitaṃ, saṅgītikārehi ca anāropitaṃ, tenāha “pālīvinimuttan”ti. Tena ca aṭṭhakathāsu yathānūrūpaṃ saṅgahitanti dasseti. Evarūpā hi pakiṇṇakadesanā aṭṭhakathāya mūlaṃ.

Okkantikadhammadesanā nāma tasmim tasmim pasaṅge otāretvā otāretvā nānāyehi kathiyamānā dhammadesanā, tenāha **bhagavā kirāti**-ādi.

Paṭikkhipanādhippāyati paññattampi sikkhāpadaṃ “kimetenā”ti maddanacittā.

Vuttatthavasenāti patiṭṭhā-adhigamupāyavasena. **Sikkhāpadavibhaṅge** yā tasmim samaye kāmesumicchācārā āraṭi viratīti-ādinā¹ niddiṭṭhaviratiyo ceva, yā tasmim samaye cetanā sañcetanāti-ādinā² niddiṭṭhacetanā ca, kāmesumicchācārā viramantassa phasso -pa- avikkhepoti-ādinā³ niddiṭṭhaphassādidhammā ca sikkhāpadanti dassetuṃ “ayañca

1. Abhi 2. 300 piṭṭhe.

2. Abhi 2. 299 piṭṭhādīsu.

3. Abhi 2. 300 piṭṭhe atthato samānaṃ.

attho sikkhāpadavibhaṅge vuttanayeneva vedītabbo”ti vuttaṃ. “Yo tattha nāmakāyo padakāyoti idaṃ mahā-aṭṭhakathāyaṃ vuttan”ti vadanti.

Nāmakāyoti nāmasamūho nāmapaññattiyeva, sesānipi tasseva vevacanāni. **Sikkhākoṭṭhāsoti** virati-ādayo vuttā tappakāsakaṇṇa vacanaṃ.

Atthavaseti hitavisesse ānisaṃsavisesse, te ca sikkhāpadapaññattiyā hetūti āha “kāraṇavase”ti. Sukhavihārābhāve sahaḥjīvanassa abhāvato **sahaḥjīvitāti**

sukhavihārova vutto. **Dussīlapuggalāti** nissīlā dūsitāsīlā ca.

Pārājikasikkhāpadappasaṅge hi nissīlā adhippetā, sesasikkhāpadappasaṅge tehi tehi vītikkamehi khaṇḍachiddādibhāvappattiyā dūsitāsīlā adhippetā.

Ubhayenapi alajjinova idha “dussīlā”ti vuttāti vedītabbā.

Sabbasikkhāpadānampi dasa atthavase paṭicceva paññattattā upari dussīlapuggale nissāyāti etthāpi eseva nayo, teneva “ye maṅkutaṃ -pa-

niggahessatī”ti sabbasikkhāpadasādhāraṇavasena attho vutto. Tattha

maṅkutaṃ nittejattaṃ adhomukhataṃ. **Dhammenāti**-ādīsu **dhammoti**

bhūtaṃ vatthu. **Vinayoti** codanā ceva sāraṇā ca. **Satthusāsananti**

ñattisampadā ceva anusāvanasampadā ca. **Sandiṭṭhamānāti** saṃsayam

āpajjamānā. **Ubbālḥāti** pīlītā. **Dussīlapuggale** nissāya hi uposatho na tiṭṭhati,

pavāraṇā na tiṭṭhati, saṃghakammāni nappavattanti, sāmaggī na hotīti

iminā alajjīhi saddhim uposathādisakalasaṃghakammaṃ kātuṃ na vaṭṭati

dhammaparibhogattāti dasseti. Uposathapavāraṇānaṃ niyatakālikatāya ca

avassaṃ kattabbattā saṃghakammato visuṃ gahaṇaṃ vedītabbaṃ. **Akitti**

garahā. **Ayaso** parivārahāni.

Cuddasa khandhakavattāni nāma **vattakkhandhake**¹ vuttāni āgantukavattaṃ āvāsika gamika anumodana bhattagga piṇḍacārika ārañṇaka senāsana jantāgharavaccakuṭi upajjhāya saddhivihārika ācariya antevāsikavattanti imāni cuddasa vattāni, etāni ca sabbesaṃ bhikkhūnaṃ sabbadā ca yathārahaṃ caritabbāni. **Dve asīti mahāvattāni** pana tajjanīyakammakatādikāleyeva caritabbāni, na sabbadā. Tasmā visuṃ gaṇitāni. Tāni pana “pārivāsikānaṃ bhikkhūnaṃ vattaṃ paññapessāmī”ti² ārabhitvā “na upasampādetabbaṃ -pa- na chamāya

1. Vi 4. 373 piṭṭhe.

2. Vi 4. 83 piṭṭhe.

caṅkamante caṅkame caṅkamitabban”ti¹ vuttāvasānāni chasaṭṭhi, tato param
 “na bhikkhave pārivāsikena bhikkhunā pārivāsikena vuḍḍhatarena
 bhikkhunā saddhiṃ, mūlāyapaṭikassanārahena, mānattacārikena,
 mānattārahena, abbhānārahena bhikkhunā saddhiṃ ekacchanne āvāse
 vatthabban”ti-ādina² vuttavattāni pakatattena³ caritabbhehi anaññattā visum
 agaṇetvā pārivāsikavuḍḍhatarādīsu puggalantaresu caritabbattā tesam vasena
 sampiṇḍetvā ekekaṃ katvā gaṇitāni pañcāti ekasattativattāni ca
 ukkhepanīyakammakatavattesu ca vuttaṃ “na pakatattassa bhikkhuno
 abhivādanam paccuṭṭhānam -pa- nahāne piṭṭhiparikammaṃ sādītābhan”ti⁴
 idaṃ abhivādanādīnam asādiyanam ekaṃ, “na pakatatto bhikkhu
 sīlavipattiyā anuddhamsetabbo”ti-ādīni⁵ ca dasāti evam dvāsīti vattāni honti,
 etesveva pana kānici tajjanīyakammādivattāni kānici pārivāsikādivattānīti
 aggahitaggahaṇena dvāsītiyeva. Aññattha pana aṭṭhakathāpadese appakaṃ
 ūnamadhikaṃ vā gaṇanūpagaṃ na hotīti asītikhandhakavattānīti āgataṃ.
 Atha vā purimehi cuddasavattehi asaṅgahitāni vinayāgatāni sabbāni vattāni
 yathā dvāsīti vattāni, asīti vattāni eva vā honti, tathā saṅgahetvā ñātābhanī.

Saṃvaravinayoti sīlasaṃvaro satisaṃvaro ñāṇasaṃvaro khantisāṃvaro
 vīriyasāṃvaroti pañcavidhopi saṃvaro yathāsakaṃ saṃvaritabbānaṃ
 vinetabbānaṃ kāyaduccaritādīnaṃ saṃvaraṇato saṃvaro, vinayanato
 vinayoti vuccati. **Pahānavinayoti** tadaṅgappahānaṃ vikkhambhanappahānaṃ
 samucchedappahānaṃ paṭippassaddhippahānaṃ nissaraṇappahānanti
 pañcavidhampi pahānaṃ, yasmā cāgaṭṭhena pahānaṃ, vinayanaṭṭhena
 vinayo, tasmā “pahānavinayo”ti vuccati. **Samathavinayoti** satta
 adhikaraṇasamathā. **Paññattivinayoti** sikkhāpadameva. Tampi hi bhagavato
 sikkhāpadapaññattiyāva anuggahitaṃ hoti tabbhāve eva bhāvato.
 Saṅkhalikanayaṃ katvā dasakkhattum yojanaṃ katvā yaṃ vuttanti
 sambandho. tattha purimapurimapadassa anantarapadeneva yojitattā
 ayosaṅkhalikasadisanti “saṅkhalikanayan”ti vuttaṃ. Dasasu padesu
 ekamekaṃ padaṃ tadavasesehi navanavapadehi yojitattā
 “ekekapadamūlikan”ti vuttaṃ.

1. Vi 4. 83 piṭṭhe.

2. Vi 4. 86 piṭṭhe.

3. Pakatatte (Sī, Ka)

4. Vi 4. 88 piṭṭhe.

5. Vi 4. 52 piṭṭhe.

Atthasataṃ dhammasatanti ettha yo hi so **parivāre**¹ yaṃ saṃghasuṭṭhu, taṃ saṃghaphāsūti-ādiṃ katvā yaṃ saddhammaṭṭhitiyā, taṃ vinayānuggahāyāti pariyosānaṃ khaṇḍacakkavaseneva saṅkhalikanayo vutto, tasmīṃ ekamūlakanaye āgatabaddhacakkanayena yaṃ vinayānuggahāya, taṃ saṃghasuṭṭhūti idampi yojetvā baddhacakke kate purimapurimāni dasa dhammapadāni, pacchimapacchimāni dasa atthapadāni cāti vīsati padāni honti. Ekamūlakanaye pana ekasmiṃ vāre neveva atthapadāni labbhanti. Evaṃ dasahi vārehi navuti atthapadāni navuti dhammapadāni ca honti, tāni saṅkhalikanaye vuttehi dasahi atthapadehi dasahi dhammapadehi ca saddhiṃ yojitāni yathāvuttaṃ atthasataṃ dhammasataṃca hontīti veditabbaṃ. Yaṃ panettha **sāratthadīpaniyaṃ**² saṅkhalikanayepi ekamūlakanayepi paccekāṃ atthasatassa dhammasatassa yojanāmukhaṃ vuttaṃ, taṃ tathā siddhepi atthasataṃ dhammasatanti³ gāthāya na sameti dve atthasatāni dve dhammasatāni cattāri niruttisatāni aṭṭha ñāṇasatānīti vattabbato. Tasmā idha vuttanayeneva atthasataṃ dhammasatanti vuttanti gahetabbaṃ. **Dve ca niruttisatānīti** atthajotikānaṃ niruttīnaṃ vasena niruttisatāṃ, dhammabhūtānaṃ niruttīnaṃca vasena niruttisatanti dve niruttisatāni. **Cattāri ca ñāṇasatānīti** atthasate ñāṇasataṃ, dhammasate ñāṇasataṃ, dvīsu niruttisatesu dve ñāṇasatānīti cattāri ñāṇasatāni. **Atirekānayanattho**ti avuttasamuccayattho.

Paṭhamapaññattikathāvaṇṇanāyo niṭṭhito.

Sudinnabhāṇavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Makkaṭivattukathāvaṇṇanā

40. **Pacuratthe hi vattamānavacananti** ekadā paṭisevitvā pacchā anoramtivā divase divase sevanicchāya vattamānattā sevanāya abhāvakkhaṇepi iha mallā yujjhantīti-ādīsu viya abbhoccinnataṃ bāhullavuttitaṃca upādāya paṭisevatīti vattamānavacanāṃ katanti attho. **Āhiṇḍantāti** vicarantā.

1. Vi 5. 253 piṭṭhe.

2. Sārattha-Ṭī 2. 38 piṭṭhe.

3. Vi 5. 254 piṭṭhe.

41. **Sahoḍḍhaggahitoti** sabhaṇḍaggahito, ayameva vā pāṭho. **Taṃ sikkhāpadam tatheva hotīti** manussāmanussādipuggalavisesam kiñci anupādiyitvā sāmāññato “yo pana bhikkhu methunam dhammam paṭiseveyyā”¹ti vuttattā¹ manussāmanussatiracchānagatānam itthipurisapaṇḍaka-ubhatobyañjanānam tiṃsavidhepi magge methunam sevantassa taṃ sikkhāpadam mūlacchejjakaram hoti evāti adhippāyo. Etena yaṃ anupaññattimūlapaññattiyā eva adhippāyappakāsanavasena subodhatthāya vatthuvaseṇa pavattānam visesatthajotakavaseṇāti dassitam hoti. **Āmasanam** āmaṭṭhamattam. Tato daḥhataṃ **phusanam**. **Ghaṭṭanam** pana tato daḥhataṃ katvā sarīrena sarīrassa saṅghaṭṭanam. **Taṃ sabbampīti**² anurāgeṇa pavattitam dassanādisabbampi.

42. **Pāṇātipātādisacittakasikkhāpadānam**³ **surāpānādi-** acittakasikkhāpadānañca⁴ ekeneva lakkhaṇavacanena lokavajjitaṃ dassetuṃ “yassa sacittakapakkhe cittaṃ akusalameva hoti, taṃ lokavajjitaṃ nāmā”¹ti vuttaṃ. Tattha **sacittakapakkheti** idaṃ kiñcāpi acittakasikkhāpadam sandhāyeva vatthuṃ yuttaṃ tasseva sacittakapakkhasambhavato, tathāpi sacittakasikkhāpadānampi asañcicca caṅkamanādīsu loke pāṇaghātavohārasambhavena acittakapakkham parikappetvā ubhinnaṃpi sacittakācittakasikkhāpadānam sādharmaṇavasena “sacittakapakkhe”²ti vuttaṃ. Itarathā sacittakasikkhāpadānam imasmim vākye lokavajjatālakkhaṇam na vuttaṃ siyā. “Sacittakapakkhe cittaṃ akusalamevā”³ti vutte pana sacittakasikkhāpadānam cittaṃ akusalameva, itaresaṃ sacittakapakkheyeva akusalaniyamo, na acittakapakkhe. Tattha pana yathāsambhavaṃ kusalam vā siyā, akusalam vā, abyākataṃ vāti ayamatto sāmattiyato sijjhatīti veditabbaṃ. **Sacittakapakkheti** vatthuvītikkamavijānanacittena sacittakapakkheti gahetabbaṃ, na paṇṇattivijānanacittena tathā satī sabbasikkhāpadānampi lokavajjatāpasaṅgato. “Paṭikkhittamidaṃ kātum na vaṭṭatī”⁴ti jānantassa hi paṇṇattivajjepi anādariyavasena paṭighacittameva uppajjati, tasmā idaṃ vākyam niratthakameva siyā sabbasikkhāpadānapi lokavajjānīti ettakamattasseva vattabbatāpasaṅgato.

1. Vi 1. 25 piṭṭhe. 2. Taṃ sabbaṃ (Ṭṭha) 3. Vi 2. 165 piṭṭhe. 4. Vi 2. 144 piṭṭhe.

Ettha ca sacittakapakkheya cittaṃ akusalanti niyamassa akatattā surāpānādīsu acittakapakkhe cittaṃ akusalam na hotevāti na sakkā niyametuṃ, kevalam pana sacittakapakkhe cittaṃ akusalameva, na kusalādīti evamettha niyamo sijjhati, evaṇca¹ surāti ajānitvā pivantānampi akusalacitteneva pānam gandhavaṇṇakādibhāvaṃ ajānitvā limpantīnam bhikkhunīnam vināpi akusalacittena limpanaṇca, ubhayatthāpi āpattisambhavo ca samatthito hoti. Yaṃ pana **sāratthadīpaniyam**² “sacittakapakkhe cittaṃ akusalamevāti vacanato acittakassa vatthu-ajānanavasena acittakapakkhe cittaṃ akusalamevāti ayaṃ niyamo natthīti viññāyati”ti vuttaṃ, taṃ na yuttaṃ. Acittakesu hi terasasu lokavajjesu surāpānasseva acittakapakkhepi akusalacittaniyamo, na itaresaṃ dvādasannaṃ akusalādicittena āpajjitabbato. Yaṃ pana evaṃ kenaci anicchamānaṃ saddatopi³ apatīyamānamimaṃ niyamaṃ parādhippāyaṃ katvā dassetuṃ “yadi hi acittakassa acittakapakkhepi cittaṃ akusalameva siyā, sacittakapakkheti idaṃ visesaṃ niratthakaṃ siyā”ti-ādi vuttaṃ, taṃ niratthakameva evaṃ niyamassa kenaci anadhippetattā. Na hi koci saddasatthavidū⁴ niyamaṃ icchati, yena sacittakapakkheti idaṃ visesaṃ niratthakaṃ siyāti-ādi vuttaṃ bhaveyya, kintu sacittakapakkhe cittaṃ akusalameva, acittakapakkhe pana cittaṃ aniyataṃ akusalameva vā siyā, kusalādīsu vā aññataranti evameva icchati. Tena **sacittakapakkheti** visesaṃ sātthakaṃ siyā. Acittakasikkhāpadānaṃ sacittakapakkhesu akusalaniyameṇa lokavajjātā ca sijjhati. Tesu ca surāpānasseva acittakapakkhepi lokavajjātā akusalacittatā ca, itaresaṃ pana sacittakapakkhe evāti vādopi na virujjhatīti na kiñcettha anupapannaṃ nāma.

Yaṃ panettha “surāti ajānitvā pivantassa -pa- vināpi akusalacittena āpattisambhavato -pa- surāpānādi-acittakasikkhāpadānaṃ lokavajjātā na siyā”ti-ādi vuttaṃ. Yaṇca tamatthaṃ sādhetuṃ **gaṇṭhipadesu** āgatavacanāṃ dassetvā bahuṃ papañcitaṃ, taṃ na sārato paccetabbaṃ aṭṭhakathāhi viruddhattā. Tathā hi “vatthu-ajānanatāya cettha acittakatā veditabbā akusaleneva pātabbatāya lokavajjātā”ti vuttaṃ. Yañcetassa

1. Evañhi (?) 2. Sārattha-Ṭī 2. 40 piṭṭhe. 3. Saddatoti (Sī) 4. Saddavidū (Ka)

“sacittakapakkhe akusaleneva pātabbato lokavajjatā”ti vuttam
 aṭṭhakathāvacanam, tam na sundaram. “Sacittakapakkhe cittam
 akusalamevā”ti sabbesam lokavajjānam idheva pārājikaṭṭhakathāya
 sāmāññato vatvā surāpānasikkhāpadaṭṭhakathāyam¹ “akusaleneva
 pātabbatāyā”ti evam acittakapakkhepi akusalacittatāya visesetvā vuttattā. Na
 hi “sāmāññato idha vuttova attho puna **surāpānaṭṭhakathāyampi** vutto”ti
 sakkā vuttum vuttasseva puna vacane payo janābhāvo, tadanñesupi
 acittakalokavajjesu vattabbatāpasaṅgato ca, nāpi ekattha vutto nayo
 tadanñesupi ekalakkhaṇatāya vutto eva hotīti “surāpānasikkhāpadeyeveva²
 vutto”ti sakkā vatthum acittakalokavajjānam sabbapaṭhame
 uyyuttasikkhāpadeyeveva³ vattabbato, surāpānasikkhāpadeyeveva vā vatvā eseva
 nayo sesesu acittakalokavajjesupīti atidisitabbato ca.

Apica vuttamevattham vadantena “sacittakapakkhe akusaleneva
 pātabbatāyā”ti pubbe vuttakkameneva vattabban sandehādivigamatthattā
 puna vacanassa. Sikkhāpadavisaye ca visesitabban visesetvā vuccati,
 itarathā āpattānāpattādibhedassa duviññeyuttā. Tathā hi
bhikkhunīvibhaṅgaṭṭhakathāyam⁴ “vināpi cittena āpajjitabbattā acittakāni,
 citte pana sati akusaleneva āpajjitabbattā lokavajjāni ceva akusalacittāni
 cā”ti giraggasamajjādīnam sacittakapakkhe eva lokavajjatā akusalacittatā ca
 visesetvā vuttā, na evam surāpānassa. Tassa pana pakkhadvayassāpi
 sādharmaṇavasena “akusaleneva pātabbatāyā”ti vuttam, na pana
 “sacittakapakkhe”ti visesetvā. Tasmā idam surāpānam
 sacittakācittakapakkhadvayepi lokavajjam akusalacittāñcāti dassetumeva
 “akusaleneva pātabbatāyā lokavajjatā”ti visum vuttanti suṭṭhu sijjhati.
 Eteneva yaṁ **sāratthadīpaniyam**⁵ “sacittakapakkhe akusaleneva pātabbatāyā
 lokavajjatā”ti vuttassa imasseva adhippāyassa paṭipādakametanti saññāya
 iminā eva hi adhippāyena aññesupi lokavajjesu acittakasikkhāpadesu
 akusalacittatā eva vuttā, na pana ticittatā. Teneva

 1. Vi-Ṭṭha 2. 127 piṭṭhe.

2. Vi 2. 144 piṭṭhe.

3. Vi 2. 139 piṭṭhe.

4. Vi-Ṭṭha 2. 229 piṭṭhe.

5. Sārattha-Ṭṭi 2. 41 piṭṭhe.

bhikkhunīvibhaṅgaṭṭhakathāyaṃ¹ vuttaṃ “giraggasamajjāṃ cittaṅgārasikkhāpadaṃ saṅghāṇi itthālaṅkāro gandhavaṇṇako vāsitaḥapīṇṇāko bhikkhunī-ādihi ummaddanaparimaddanānīti imāni dasa sikkhāpadāni acittakāni akusalacittāni, ayaṃ panettha adhippāyo vināpi cittaṇa āpajjitabbattā acittakāni, citte pana sati akusaleneva āpajjitabbattā lokavajjāni ceva akusalacittāni cā”ti vuttaṃ, tampi paṭisiddhaṃ hoti tabbiparītasappa atthassa yathāvuttanayena sādhanato. Tasmā surāpānassa acittakapakkhepi cittaṃ akusalamevāti imaṃ visesaṃ dassetumeva idaṃ vacanaṃ vuttanti gahetabbaṃ. Ayaṇhettha attho vatthu-ajānanatāya cetthāti ettha ca-kāro visesatthajotako apicāti iminā samānattho. Tasmā yadidaṃ añṇesu acittakalokavajjesu vināpi cittaṇa āpajjitabbattā acittakāni, citte pana sati akusaleneva āpajjitabbattā lokavajjāni ceva akusalacittāni cāti lokavajjatāya akusalacittatāya ca lakkhaṇaṃ vuccati, taṃ ettha surāpānasikkhāpade nāgacchati, idha pana viseso atthīti vuttaṃ hoti. So kataroti ce? Vatthu-ajānanatāya eva vatthujānanacittena vināpi āpajjitabbatāya eva acittakatā veditabbā, natthettha acittakatāya viseso. Kintu vatthu-ajānanasaṅkhātā-acittakapakkhepi akusalacitteneva surāmerayassa ajjhoharitabbatāyāti imassa sikkhāpadassa sacittakapakkhepi acittakapakkhepi lokavajjatā akusalacittatā ca veditabbāti ayamettha viseso. Idha hi “citte pana sati”ti avisesetvā “akusalenevā”ti sāmāñṇato vuttattā ubhayapakkhepi lokavajjatā akusalacittatā ca siddhāti veditabbā. Teneva **paramatthajotikāya** khuddakaṭṭhakathāya² sikkhāpadavaṇṇanāya “surāmerayamajjapamādaṭṭhānaṃ kāyato ca kāyacittato cāti dvisamuṭṭhānaṃ”ti vuttaṃ. Surāti jānanacittābhāveneva hettha cittaṅgavirahito kevalopi kāyo ekasamuṭṭhānaṃ vutto, tasmiṇca ekasamuṭṭhānakkhaṇe pi yāya cetanāya pivati, sā ekanta-akusalā eva hoti. Teneva tattheva aṭṭhakathāyaṃ “paṭhamā cettha pañca ekanta-akusalacittasamuṭṭhānattā pañātipātādīnaṃ pakativajjato veramaṇiyo, sesa paṇṇattivajjato”ti evaṃ pañcannampi sāmāñṇato akusalacittatā lokavajjatāsaṅkhātā pakativajjatā ca vuttā. Aṅgesu ca jānanaṅgaṃ na vuttaṃ. Tathā hi

1. Vi-Ṭṭha 2. 229 piṭṭhe.

2. Khuddakapāṭha-Ṭṭha 25 piṭṭhe.

“surāmerayamajjapamādaṭṭhānassa pana surādīnaṃ aññatarāṃ hoti madanīyaṃ, pātukāmatācittaṃ paccupaṭṭhitaṃ hoti, tājjaṃ vāyāmaṃ āpajjati, pīte ca pavasatīti imāni cattāri aṅgāni”ti vuttaṃ, na pana surāti jānanaṅgena saddhiṃ pañcāti. Yadi hi surāti jānanampi aṅgaṃ siyā, avassameva taṃ vattabbaṃ siyā, na ca vuttaṃ. Yathā cettha, evaṃ aññāsopi **suttapiṭakādi-aṭṭhakathāsu** katthaci jānanaṅgaṃ na vuttaṃ. Tasmā “akusaleneva pātabbatāya lokavajjatā”ti imassa aṭṭhakathāpāṭhassa acittakapakkhepi “akusaleneva pātabbatāya lokavajjatā”ti evameva atthoti niṭṭhamettha gantabbaṃ.

Apica yaṃ **gaṇṭhipadesu** “etaṃ¹ sattaṃ māressāmīti tasminīyeva padese nipannaṃ aññaṃ mārentassa pānasāmaññaṃ atthitāya yathā pāṇātipāto hoti, evaṃ etaṃ¹ majjaṃ pivissāmīti aññaṃ majjaṃ pivantassa majjasāmaññaṃ atthitāya akusalameva hoti, yathā pana kaṭṭhasaññāya sappāṃ ghātentassa pāṇātipāto na hoti, evaṃ nāḷikerapānasaññāya majjaṃ pivantassa akusalaṃ na hoti”ti pāṇātipātena saddhiṃ sabbathā samānattena upametvā vuttaṃ, taṃ ativiya ayuttaṃ sabbesaṃ sikkhāpadānaṃ pāṇātipātādi-akusalānaṃ aññamaññaṃ samānatāya niyamābhāvā. Pāṇātipāto hi pariyāyenāpi sijjhati, na tathā adinnādānaṃ. Taṃ pana āṇattiyāpi sijjhati, na ca methunādīsu. Tasmā payogaṅgādīhi bhinnānameva saṃsaṭṭhaṃ sabbathā samīkaraṇaṃ ayuttameva. “Pāṇātipāto viya adinnādānamethunādīni pariyāyakathādīhi sijjhanti”ti kenaci vutte taṃ kinti na gayhati tathā vacanābhāvāti ce? Idhāpi “tathā pāṇātipātasadisāṃ surāpānaṃ”ti vacanābhāvā idampi na gahetabbameva. Kiñci aṭṭhakathāvacaneneva siddhamevatthaṃ paṭibāhantena vinayaññunā suttasuttānulomādīhi tassa virodhaṃ dassetvā paṭibāhetabbaṃ, na pana payogaṅgādīhi accantavibhinnena sikkhāpadantarena saha samīkaraṇamattena. Na hi “surāti ajānitvā pivantassāpi akusalamevā”ti ettha suttādivirodho atthi, vinayapiṭake tāva etassa atthassa viruddhaṃ suttādikāṃ na dissati, nāpi suttapiṭakādīsu.

Yaṃ panettha keci vadanti “manopubbaṅgamā dhammā² vuttattā sabbāni akusalāni pubbe vitikkamavatthunā jānantasseva honti”ti. Taṃ tesāṃ

1. Ekaṃ (Sī)

2. Khu 1. 13 piṭṭhe Dhammapade.

suttādhīppāyānabhiññātameva pakāseti. Na hi “manopubbaṅgamā dhammā”ti idaṃ vacanaṃ pubbe vītikkamavatthuṃ jānantasseva akusalā dhammā uppajjantīti imamatthaṃ dīpeti, atha kho kusalākusalā dhammā uppajjamānā uppādapaccayaṭṭhena pubbaṅgamabhūtaṃ sahaajātacittaṃ nissāyeva uppajjanti, na vinā cittenāti imamatthaṃ dīpeti. Na hettha “surāti ajānitvā pivantassa akusalamevā”ti vutte sahaajātacittaṃ vināpi lobhādi-akusalacetāsikā dhammā uppajjantīti ayamatto āpajjati. Yena taṃ nisedhāya idaṃ suttaṃ āharaṇīyaṃ siyā, abhidhammavirodhopettha natthi pubbe nāmajāti-ādivasena ajānantasseva pañcaviññāṇavīthiyaṃ kusalākusalajavanuppattivacanato.

Apica bālaputhujjanānaṃ chasu dvāresu uppajjamānāni javanāni yebhuyyena akusalāneva uppajjanti. Kusalāni pana tesāṃ kalyāṇamittādi-upanissayabalena appakāṇ eva uppajjanti, tuṇhībhūtānampi niddāyitvā supinaṃ passantānampi uddhaccādi-akusalajavanasseva yebhuyyappavattito kusalākusalavirahitassa javanassa tesāṃ abhāvā. Akusalā hi¹ visayānuguṇaṃ vāsanānuguṇaṃca yathāpaccayaṃ samuppajjanti, tattha kiṃ pubbe jānanājānanabaddhena². Ye pana jānanādi-aṅgasampannā pāṇātipātādayo, ye ca jānanādiṃ vināpi sijjhamānā surāpānamicchādiṭṭhi-ādayo, te te tathā tathā yāthāvato ñatvā sammāsambuddhena niddiṭṭhā, tesaṃca yathāniddiṭṭhavasena gahaṇe ko nāma abhidhammavirodho. Evaṃ suttādivirodhābhāvato, aṭṭhakathāya ca vuttattā yathāvuttavasenevettha attho gahetabbo. Yadi evaṃ kasmā “sāmaṇero jānitvā pivanto sīlabhedāṃ āpajjati, na ajānitvā”ti aṭṭhakathāyaṃ vuttanti? Nāyaṃ doso sīlabhedassa bhagavato āṇāyattattā ukkhittānuvattikādīnaṃ sīlabhedo viya. Na hi tāsāṃ akusaluppattiyā eva sīlabhedo hoti saṃghāyattasamanubhāsanānantareyeva vihitattā. Evamidhāpi jānitvā pivane eva vihito, na ajānitvā pivane. Añño hi sikkhāpadavisayo, añño akusalavisayo. Teneva sāmaṇerānaṃ purimesu pañcasu sikkhāpadesu ekasmiṃ bhinne sabbānapi sikkhāpadāni bhijjanti. Akusalaṃ pana yaṃ bhinnaṃ, tena ekeneva hoti, nāññehi. Tasmā

1. Na akusalā hi (Sī)

2. ...nibandhena (Sī)

sāmaṇerassa ajānitvā pivantassa sīlabhedābhāvepi kammaṭṭhappattaṃ akusalamevāti gahetabbaṃ.

Yaṃ pana **sāratthadīpaniyaṃ**¹ “sāmaṇerassa surāti ajānitvā pivantassa pārājikaṃ natthi, akusalaṃ pana hotī”ti kehici vuttavacanāṃ “taṃ tesāṃ matimattan”ti paṭikkhipitvā “bhikkhuno ajānitvāpi bījato paṭṭhāya majjāṃ pivantassa pācittiyaṃ. Sāmaṇero jānitvā pivanto sīlabhedāṃ āpajjati, na ajānitvāti ettakameva hi aṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ, akusalaṃ pana hotīti na vuttan”ti tattha kāraṇaṃ vuttaṃ², taṃ akāraṇaṃ. Na hi aṭṭhakathāyaṃ sāmaṇerānaṃ jānitvā pivane eva sīlabhedo, na ajānitvāti sīlabhedakathanaṭṭhāne akusalaṃ pana hotīti avacanāṃ ajānanapakke akusalābhāvassa kāraṇaṃ hoti, tattha pasaṅgābhāvā, vattabbaṭṭhāne eva “akusaleneva pātabbatāya lokavajjātā”ti vuttattā ca. Na ca te “akusalaṃ pana hotī”ti vadantā ācariyā imaṃ sāmaṇerānaṃ sīlabhedappakāsakaṃ khandhakaṭṭhakathāpāṭhameva gahetvā avocaṃ, yena³ “ettakameva aṭṭhakathāyaṃ vuttan”ti vattabbaṃ siyā, atha kho surāpānaṭṭhakathāgataṃ suttaṭṭhakaṭṭhakathāgataṃ anekavidhaṃ vacanaṃ, mahāvihāravāsīnaṃ paramparopadesaṃ gahetvā avocaṃ. Bhinnaladdhikānaṃ abhayaḡirikādīnaṃ matañhetāṃ, yadidaṃ jānitvā pivantasseva akusalanti gahaṇaṃ. Tasmā yaṃ vuttaṃ kehici “sāmaṇerassa surāti ajānitvā pivantassa pārājikaṃ natthi, akusalaṃ pana hotī”ti, taṃ suvuttanti gahetabbaṃ.

Yaṃca **sāratthadīpaniyaṃ**⁴ “ajānitvā pivantassāpi sotāpannassa mukhaṃ surā na pavisati kammaṭṭhappatta-akusalacitteneva pātabbato”ti kehici vuttavacanāṃ “na sundaraṃ”ti paṭikkhipitvā”bodhisatte kucchigate bodhisattamātu sīlaṃ viya hi idampi ariyasāvakānaṃ dhammatāsiddhanti veditabbaṃ”ti vatvā dhammatāsiddhattaṃyeva samatthetuṃ “bhavantarepi hi ariyasāvako jīvitahetupi neva paṇaṃ hanati, na suraṃ pivati. Sace pissa suraṃca khīraṃca missetvā mukhe pakkhipanti, khīrameva pavisati, na surā. Yathā kiṃ? Yathā koṇcasakuṇānaṃ khīramissake uḡake khīrameva pavisati, na uḡakaṃ. Idaṃ yonisiddhanti ce, idampi dhammatāsiddhanti veditabbaṃ”ti idaṃ aṭṭhakathāvacanaṃ dassitaṃ, tampi na yuttameva. Yathā hi bodhisattamātu sīlaṃ viya ariyasāvakānaṃ dhammatāsiddhanti

1. Sārattha-Ṭī 2. 40 piṭṭhe.

3. Tena (Sī, Ka)

2. Dassitaṃ (Sī)

4. Sārattha-Ṭī 2. 41 piṭṭhe.

ettha bodhisattamātu dhammatā nāma bodhisattassa ca attano ca pāramitānubhāvena akusalānuppattiniyamo eva. Tathā ariyasāvakānampi bhavantare pāṇātipātādīnaṃ dasannaṃ kammaṭṭhānaṃ aññesañca apāyahetukānaṃ akusalānaṃ accantappahāyakassa maggassa ānubhāvena taṃtaṃsīlavīṭikkamahetukassa akusalassa anuppattiniyamo eva dhammatā. Na hi sabhāvavādīnaṃ dhammatā viya ahetukatā idha dhammatā nāma. Yathā vā evaṃdhammatānaye kāraṇassa bhāve abhāve ca kāriyassa bhāvo abhāvo ca dhammatā, na ahetu-appaccayābhāvābhāvo, evamidhāpi pāṇātipātādīkammaṭṭhānaṃ hetubhūtaṃ kilesassa accantābhāvena tesāṃ abhāvo, tadavasesānaṃ akusalānaṃ hetuno bhāvena bhāvo ca dhammatā, na ahetukatā. Tasmā apāyahetuno rāgassa abhāveneva ariyānaṃ ajānitvāpi surāya anajjhoharaṇanti suvuttamevidaṃ kehici “ajānitvā pivantassāpi sotāpannassa mukhaṃ surā na pavisati kammaṭṭhappatta-akusalacitteneva pāṭabbato”ti, taṃ kena hetunā na sundaraṃ jātanti na ñāyati, dhammatāsiddhanti vā kathanena kathaṃ taṃ paṭikkhittanti.

Yampi **dīghanikāyatṭhakathāyaṃ**¹ “surañca khīrañca missetvā -pa- idaṃ dhammatāsiddhan”ti vacanaṃ, tampi surāpānassa acittakapakkhepi akusalacittaññeva sādheti. Tathā hi “bhavantarepi hi ariyasāvako jīvitahetupi pāṇaṃ na hanati, nādinnaṃ ādiyati -pa- na suraṃ pivati”ti vutte “purimānaṃ tāva catunnaṃ kammaṭṭhānaṃ sacittakattā viramaṇaṃ sukaraṃ, pacchimassa pana surāpānassa acittakattā kathaṃ viramaṇaṃ bhaveyyā”ti codanāsambhavaṃ manasikatvā vatthu-ajānanaśasena acittakattepi yasmā kammaṭṭhappatta-akusaleneva surā ajjhoharitaṭṭhā, tādisī ca akusalappavatti ariyasāvakassa maggeneva hatā, tasmāssa paragaḷaṃ surāya pavisaṇaṃ natthīti atthato gamyamānattham pariḥāravacanaṃ vadaṭā “sace pissa surañca khīrañca”ti-ādi vuttaṃ. Tattha khīrameva pavisati, na surāti idaṃ surāya sabbathāpi paragalappavesābhāvadassanaparaṃ, na pana surāmissakhīrassa surāya viyojanasāmatthiyadassanaparaṃ. Ayañhettha adhippāyo—yadi hi surāmissa khīre kiñci paviseyya, khīrameva paviseyya, na surā. Khīre pana surāya aviyyutte na kiñci

1. Dī-Ṭṭha 1. 273 piṭṭhe.

pavisatīti. **Idaṃ yonisiddhanti** udakassa mukhe appavisanam yonisiddham. Yonīti cettha jāti adhippetā. Tasmā koñcajātikānam mukhatuṇḍasaṅkhātānam rūpadhammānam khīramissa-udakajjhoharaṇahetuttābhāvena taṃ appavisanam siddhanti attho. Idampi hi khīramissāya surāya khīre pavisantepi paragalāpavisananti¹.

Dhammatāsiddhanti ariyasāvakassa arūpadhammānam surāpivanahetubhūtakilesasahitattābhāvasaṅkhātāya dhammatāya siddham. Evamettha acittakapakkhepi surāya akusalacitteneva pātabbato ariyasāvakānam apivanam samatthitanti veditabham. Athāpi siyā ajānanapakkhe akusalacittena vināva pātabbattepi surāya apivanam ariyānam dhammatāti samatthanaparametanti, taṃ na, aṭṭhakathāvacanantarehi virujjhanato. Yathā hi vacanantarehi na virujjhati, tathāyeva attho gahetabbo.

Apica pāṇātipātādīnam pañcannam kammaṭṭhānam bhavantarepi akaraṇam ariyānam dhammatāsīlameva, tesaṅca yadi sacittakataṃ samānam. Surāpānam viya itarānīpi cattāri ajānantenāpi ariyasāvakena na kattabbāni siyūṃ, tathā ca ajānantānam ariyānam kusalābyākatacittehi viromaṇa paramāraṇa parasantakagahaṇādīsu kāyavacīpavatti na sampajjeyya, no ce sampajjati, cakkhupālaththerassa caṅkamanena pāṇaviyogassa, uppalavaṇṇattheriyā balakkārena maggenamaggaphusanassa ca pavattattā. Tasmā surāpānassa acittakapakkhepi akusaleneva pātabbatāya surā ariyānam paragalam na pavisatīti visesetvā vuttanti veditabham.

Nanu vatthum jānantasseva sabbe kammaṭṭhā vuttātī? Na, micchādiṭṭhiyā viparītaggahaṇeneva pavattattā. Kathañhi nāma asabbaññum sabbaññuto, aniccādim niccādito ca gahaṇantī diṭṭhi vatthum vijānātī. Yadi hi jāneyya, micchādiṭṭhiyeva na siyā. Sā ca kammaṭṭhesu gaṇitātī kuto jānantasseva kammaṭṭhappavattiniyamo. Atha sabbaññum sabbaññūti gaṇhantīpi “ayaṃ satto”ti tassa sarūpaggahaṇato diṭṭhipi vatthum vijānātīti ce? Na, surāpānassapi “ayaṃ na surā”ti sarūpaggahaṇassa samānattā. “Ayaṃ”ti ca vatthuparāmasanepi “surā”ti visesavijānanābhāvā na jānātīti ce? “Ayaṃ”ti puggalattam jānantīpi “asabbaññū”tipi visesajānanābhāvā diṭṭhipi vatthum na jānātīti samānameva. Evañhi

1. ...pavisanampi (Sī, Ka)

tesaṃ buddhāti ahitoti ahitaṃ vā pūraṇakassapādim hito paṭighassa vā anunayassa vā uppādanepi eseṇa nayo. Vipallāsapubbakaṇhi sabbam akusalam.

Apica surāya pīyamānāya niyāmena akusaluppādanam sabhāvo pītāya viya. Khirādisaññāya pītasurassa puggalassa mātubhagini-ādīsupi rāgadosādi-akusalappabandho vatthusabhāveneva uppajjati, evam pīyamānakkhaṇepi tikkhaṇo rāgo uppajjateva, teneva sāgatattherassa ajānitvā pivanakāle pañcābhinnādi-jhānaparihāni, pacchā ca buddhādīsu agāravādi-akusalappabandho yāva surāvigamā pavattittha. Teneva bhagavāpi tassa agāravādi-akusalappavattidassanamukhena surādosam pakāsetvā sikkhāpadaṃ paññāpesi. Na hi pañcanīvaraṇupattim vinā jhānaparihāni hoti. Tasmā ajānantassāpi surā pīyamānā pītā ca attano sabhāveneva akusaluppādikāti ayamatto sāgatattherassa jhānaparihāniyā anvayatopi, ariyānam kilesābhāvena mukhena surāya appavesasaṅkhātabyatirekatopi sijjhatīti niṭṭhamettha gantabham, evam gahaṇameva hi vibhajjavādīmatānusāram.

Yaṃ pana “jānitvā pivantasēva akusalan”ti gahaṇam, tam bhinnaladdhikānam abhayagirikādīnameva matam, tam pana gaṇṭhipadakārakādīhi “paravādo”ti ajānantehi attano matiyā saṃsanditvā likhitam vibhajjavādīmaṇḍalampi pavisitvā yāvajjatanā sāsanaṃ dūseti, purāpi¹ kira **imasmimpi damīḷaratthe** koci bhinnaladdhiko nāgaseno nāma thero kuṇḍalakesivattum paravādamathananayadassanattham damīḷakabbarūpena kārento “imaṃ surāpānassa jānitvāva pivane akusalānayaṃ, aññaṇa desakālādibhedena anantampi ñeyyaṃ sabbaññutaññāṇaṃ salakkhaṇavaseneva ñātum na sakkoti ñāṇena paricchinntena ñeyyassa anantattahānippasaṅgato. Aniccādisāmaññalakkhaṇavaseneva pana ñātum sakkoti”ti ca, “paramatthadhammesu nāmarūpanti-ādibhedo viya puggalādisammutipi visuṃ vatthubhedo evā”ti ca evamādikaṃ bahum viparītatthanayaṃ kabbākārassa kavino upadisitvā tasmim pabandhe kāraṇābhāsehi satim sammohetvā pabandhāpesi, taṇca kabbam nissāya imaṃ bhinnaladdhikamataṃ idha

vibhajjavādimate sammissaṃ ciraṃ pavattittha. Taṃ pana pacchā ācariyabuddhappiyamahātherena bāhirabbhārikam diṭṭhijālaṃ vighāṭetvā idha parisuddhaṃ sāsanaṃ paṭiṭṭhāpentena sodhitampi **sāratthadīpaniyā**¹ vinayaṭīkāya surāpānassa sacittakapakkheya cittaṃ akusalanti samatthanavacanaṃ nissāya kehici vipallattacittehi puna ukkhittasiraṃ jātaraṃ, taṃca mahātherehi vinicchinitvā gārayhavādaṃ katvā madditvā laddhigāhake ca bhikkhū viyojetvā dhammena vinayena satthusāsana cireneva vūpasamitaṃ. Tenevettha mayaṃ evaṃ vitthārato idaṃ paṭikkhipimha “mā aññe pi vibhajjavādino ayaṃ laddhi dūsesī”ti. Tasmā idha vuttāni avuttāni ca kāraṇāni suṭṭhu sallakkhetvā yathā āgamavirodho na hoti, tathā attho gaṇetabbo.

Sesanti yassa vatthuvijānanacittena sacittakapakkhepi cittaṃ akusalamevāti niyamo natthi, taṃ sabbanti attho. **Rundhantī** “tiracchānagatitthiyā doso natthi”ti-ādinā anāpattiyā lesaggahaṇaṃ nivārentī. **Dvāraṃ pidahantī** “taṃca kho manussitthiyā”ti-ādinā² lesaggahaṇassa kāraṇasaṅkhātaraṃ dvāraṃ pidahantī. **Sotaṃ pacchindamānāti** tadubhayalessaggahaṇadvārānaṃ vasena avicchinnaṃ vītikkamasotaṃ pacchindamānā. **Gāhataṃ karontī** yathāvuttehi kāraṇehi paṭhamapaññattisiddhaṃ āpattiññeva daḥhaṃ karontī, anāpattiyā okāsaṃ adadamānāti attho. Sā ca yasmā vītikkamābhāve, avisayatāya abbohārike vītikkame ca lokavajjēpi sithilaṃ karontī uppajjati, tasmā tathā uppattiṃ uppattikāraṇaṃca dassento āha **aññatra adhimānāti**-ādi. Aññatra adhimānāti imissā anupaññattiyā “vītikkamābhāvā”ti kāraṇaṃ vuttaraṃ. Aññatra supinantāti imissā “abbohārikattā”ti kāraṇaṃ vuttaraṃ. Tattha **vītikkamābhāvāti** pāpicchāya avijjamānassa uttarimanussadhammassa vijjamānato pakāsanavasappavattavisaṃvādanādhippāyasaṅkhātassa vītikkamassa abhāvato. Adhimānikassa hi anadhigate adhigatasaññitāya yathāvuttavītikkamo natthi. **Abbohārikattāti** “atthesā bhikkhave cetanā, sā ca kho abbohārikā”ti³ vacanato mocanassādacetanāya upakkamaṇassa ca vijjamānattepi thinamiddhena

1. Sārattha-Ṭī 2. 40 piṭṭhe.

2. Vi 1. 25 piṭṭhe.

3. Vi 1. 153 piṭṭhe.

abhibhūtātāya avasattena abbohārikattā, āpattikāraṇavohārābhāvāti attho. **Vā**-saddo cettha samuccayattho daṭṭhabbo, “abbohārikattā cā”ti vā pāṭho. **Vuttā**ti duvidhāpi cesā anupaññatti anāpattikarā vuttāti adhippāyo.

Akate vītikkameti āpadāsupi bhikkhūhi sikkhāpadavītikkame akate, kukkuccā na bhuñjimsūti-ādīsu viya vītikkamaṃ akatvā bhikkhūhi attano dukkhuppattiyā ārocitāyāti attho. **Sithilaṃ karontī**ti paṭhamam sāmāññato baddhasikkhāpadaṃ mocetvā attano visaye anāpattikaraṇavasena sithilaṃ karontī. **Dvāraṃ dadamānāti** anāpattiyā dvāraṃ dadamānā. **Aparāparampi anāpattim kurumānāti** dinnena tena dvārena uparūpari anāpattibhāvaṃ dīpentī. Paññattepi sikkhāpade udāyinā “muhuttikāya vesiyā na doso”ti lesena vītikkamitvā **sañcarittāpajjanavatthusmim**¹ paññattattā “kate vītikkame”ti vuttaṃ. **Paññattigatīkā**ti atthato mūlapaññattiyevāti adhippāyo.

Makkaṭṭivatthukathāvaṇṇanāyaya niṭṭhito.

Santhatabhāṇavāra

Vajjiputtakavatthukathāvaṇṇanā

43-44. Vajjiputtakavatthukathāya **pāḷiyam** “viselike -pa- methunaṃ dhammaṃ paṭisevimsū”ti ettha te nātikulam gantvā gihiliṅgaṃ gahetvā “gihibhūtā mayan”ti saññāya methunaṃ paṭisevimsūti gahetabbarṃ, tenāha **ñātibyasane nāpi phutṭhāti**-ādi. Nātīnaṃ vināso rājadaṇḍādikāraṇena hotīti āha **rājadaṇḍa**-iccādi. Dhaññahiraññadāsīdāsagomahimsādidhanāni **bhogā** nāma, tesampi rājadaṇḍadināva vināsoti āha “esa nayo dutiyapadepi”ti. Na sabbaññubuddhoti-ādinā tisu vatthūsu appasannāva sāsane abhabbāti saññāya attano bhabbataṃ² pakāsentā **na mayanti**-ādimāhamsūti veditabbarṃ. “Aṭṭhatimsārammaṇesū”ti **pāḷiyam** anāgate ālokākāsakaṣiṇe vajjetvā vuttaṃ, tehi

1. Vi 1. 197 piṭṭhe.

2. Abhabbataṃ (Sī, Ka)

pana saddhiṃ cattālīsa honti. **Vibhattā kusalā dhammā**ti “imasmiṃ ārammaṇe idaṃ hoti”ti vibhāgaso dassitā sa-upacārajjhānā mahaggatakusalā dhammā. **Ghipalibodhanti** sahasokitādivasena gihīsu byāvaṭataṃ. **Āvāsapalibodhanti**¹ senāsanesu navakammādivasena niccabyāvaṭataṃ. Duppariccāgānaṃ imesaṃ dvinnāṃ palibodhānaṃ vasena sabbe pi palibodhā saṅgahitā evāti veditabbaṃ.

Yenāti kāraṇena. **Asaṃvāsoti** idaṃ tasmiṃ attabhāve kenacipi pariyāyena bhikkhu hutvā bhikkhūhi saddhiṃ saṃvāsaṃ nārahatīti imamatthaṃ sandhāya vuttanti āha “asaṃvāso”ti. **Paññattaṃ samūhaneyyāti** “so āgato na pabbājetabbo”ti avatvā “na upasampādetabbo”ti ettakasseva vuttattā pārājikassa sāmaṇerabhūmi anuññātāti viññāyati², tenāha **sāmaṇerabhūmiyaṃ pana ʈhitoti**-ādi. “Yo pana bhikkhū”ti vuttattā³ paccakkhātasikkho yasmā bhikkhu na hoti, methunasevane ca pārājikaṃ nāpajjati, tasmāssa “āgato upasampādetabbo”ti upasampadaṃ anujānanto pārājikaṃ na samūhanati nāma, tenāha “bhikkhubhāve ʈhatvā avipannasīlatāyā”ti. **Uttamatthaṃ** arahattaṃ, nibbānameva vā.

Catubbidhavinayādikathāvaṇṇanā

45. **Nīharitvāti** pālito uddharitvā, tathā hi “pañcahupālī aṅgehi samannāgatena bhikkhunā nānuyuñjitaṃ. Katamehi pañcahi? Suttaṃ na jānāti, suttānulomaṃ na jānāti”ti-ādi pālito⁴ suttaṃ suttānulomaṇa nīharīmsu. “Anāpatti evaṃ amhākaṃ ācariyānaṃ uggaho paripucchāti bhaṇāti”ti evamādito ācariyavādaṃ. “Āyasmā upālī evamāha ‘anāpatti āvuso supinantenā’ti” evamādito attano matiṃ nīharīmsu, sā ca therassa attanomati suttena saṅgahitattā suttaṃ jātāṃ, evamaññāpi suttādīhi saṅgahitāva gahetabbā, netarāti veditabbaṃ. Atha vā **nīharitvāti** vibhajitvā sātṭhakathaṃ sakalaṃ vinayapiṭakaṃ suttādīsu catūsu padasesu⁵ pakkhipitvā catudhā vibhajitvā vinayaṃ

1. Senāsanapalibodhanti (Sī)

2. Paññāyati (Sī)

3. Vi 1. 25 piṭṭhe.

4. Vi 5. 303 piṭṭhe.

5. Pakāresu (Ka)

pakāsesuṃ tabbinimuttassa abhāvāti adhippāyo. **Vuttanti** nāgasenattherena **milindapañhe**¹ vuttaṃ. Kaṇṭhādivaṇṇupattiṭṭhānakaraṇādīhi āharitvā attano vacīviññattiyāva bhāsitavacanāṃ **āhaccapadaṃ**. **Rasoti** sāro “pattaraso”ti-ādīsu² viya, paṭikkhitta-anuññātasuttasāroti attho, **rasoti** vā lakkhaṇaṃ paṭivatthukaṃ anuddharitvā lakkhaṇānulomena vuttattā. Dhammasaṅgāhakādi-ācariyavaṃsena ābhatā aṭṭhakathā ācariyavaṃsoti āha “ācariyavaṃsoti ācariyavādo”ti.

Vinayapiṭake pālīti idha adhikāravasena vuttaṃ. Sesapiṭakesupi suttādicatunayā yathānurūpaṃ labbhanteva. **Mahāpadesāti** mahā-okāsa mahāvisayā, te atthato “yaṃ bhikkhave”ti³ādipālīvasena akappiyānulomato kappiyānulomato ca puggalehi nayato tathā tathā gayhamānā atthanayā eva. Te hi bhagavatā sarūpato avuttasesu paṭikkhittānulomesu, anuññātānulomesu ca sesesu kiccesu nivattipavattihetutāya mahāgocarāti “mahāpadesā”ti vuttā, na pana “yaṃ bhikkhave mayā idaṃ na kappatī”ti-ādīnā³ vuttā sādhippāyā pālīyeva tassā sutte pavīṭṭhattā. “Suttānulomampi sutte otāretabbāṃ -pa-suttameva balavataran”ti⁴ hi vuttaṃ, na hesā sādhippāyā pālī sutte otāretabbā, na gahetabbā vā hoti, yenāyaṃ suttānulomaṃ siyā. Tasmā imaṃ pālī-adhippāyaṃ nissāya puggalehi gahitā yathāvutta-atthāva suttānulomaṃ. Tappakāsakattā pana ayaṃ pālīpi suttānulomanti gahetabbāṃ, tenāha **ye bhagavatā evaṃ vuttāti**-ādi. Yaṃ bhikkhaveti-ādipālīnayena hi puggalehi gahetabbā ye akappiyānulomādayo atthā vuttā, te mahāpadesāti attho.

Bhagavato pakiṇṇakadesanābhūtā ca suttānulomabhūtā ca aṭṭhakathā. Yasmā dhammasaṅgāhakattherehi pālīvaṇṇanākkamena saṅgahetvā vuttā, tasmā “ācariyavādo”ti vuttā, etena ca aṭṭhakathā suttasuttānulomesu atthato saṅgayhatīti veditabbo. Yathā ca esā, evaṃ attanomatipi pamāṇabhūtā. Na hi bhagavato vacanaṃ vacanānulomañca anissāya aggasāvakaḍḍayopi attano ñāṇabalena

1. Khu 11. 150 piṭṭhe.

3. Vi 3. 384 piṭṭhe.

2. Abhi 1. 167 piṭṭhe.

4. Vi-Ṭṭha 1. 196 piṭṭhe.

suttābhidhammavinayesu kañci sammutiparamatthabhedam attham vattum sakkonti, tasmā sabbampi vacanam sutte suttānulome ca saṅgayhati. Visum pana aṭṭhakathādīnam saṅgahitattā tadavasesam suttasuttānulomato gahetvā catudhā vinayo niddiṭṭho. Suttādayo nissāyeva pavattāpi attanomati tesu sarūpena anāgatattā vuttam “suttasuttānuloma-ācariyavāde muñcitvā”ti, tenāha “anubuddhiyā nayaggāhenā”ti. Tattha suttādīni anugatāya eva buddhiyā tehi laddhanayaggāhena cāti attho.

Theravādoti mahāsumattherādīnam gāho. Suttādīm nissāyeva viparītato pi attanomati uppajjati āha **taṁ panāti**-ādi. **Atthenā**ti attanā nayaggahitena atthena. **Pāḷinti** attano gāhassa nissayabhūtam sāṭṭhakatham pāḷim. **Pāḷiyā**ti tappaṭikkhepattham parenāhaṭāya sāṭṭhakathāya pāḷiyā, attanā gahitam attham nissāya pāḷiṇca saṁsantidivāti attho. **Ācariyavādeti** attanā parena ca samuddhaṭa-aṭṭhakathāya. **Otarati ceva sameti cāti** attanā uddhaṭehi saṁsandanavasena otarati, parena uddhaṭena sameti. **Sabbadubbalā**ti asabbaññupuggalassa dosavāsānāya yāthāvato atthasampañipatti-abhāvato vuttam. Pamādapāṭhavasena ācariyavādassa suttānulomena asaṁsandanāpi siyāti āha “itaro na gahetabbo”ti.

Samentameva gahetabbanti ye suttana saṁsantanti, evarūpāva atthā mahāpadesato uddharitabbāti dasseti tathā tathā uddhaṭa-atthānameva suttānulomattā, tenāha “suttānulomato hi suttameva balavataran”ti. **Appaṭivattiyanti** appaṭibāhiyam. **Kāraṇasamghasadisanti** pamāṇattā saṅgītikāraṇasamghasadisam. **Buddhānam ṭhitakālasadisanti** dharmānakabuddhasadisanti attho. **Sakavādī suttam gahetvā kathetī**-ādīsu yo yathābhūtamattham gahetvā kathanasīlo, so **sakavādī**. **Suttanti** saṅgītittayārulham pāḷivacanam. **Paravādī**ti mahāvihāravāsī vā hotu aññanikāyavāsī vā, yo viparītato attham gahetvā kathanasīlo, so vā idha “paravādī”ti vutto. **Suttānulomanti** saṅgītittayārulham vā anārulham vā yamkiñci vipallāsato vā vañcanāya vā “saṅgītittayāgatamidan”ti dassiyamānam suttānulomam. Keci “aññanikāye

suttānuloman”ti vadanti, taṃ na yuttaṃ sakavādīparavādīnaṃ ubhinnampi saṅgītittayāruḷhasuttādīnaṃ eva gahetabbato. Tathā hi vakkhati “tisso saṅgītiyo āruḷhaṃ pāḷi-āgataṃ paññāyati, gahetabban”ti-ādi¹. Na hi sakavādī aññanikāyasuttādīṃ pamāṇato gaṇhāti, yena tesu suttādīsu dassitesu tattha ṭhātabbaṃ bhaveyya, vakkhati ca “paro tassa akappiyabhāvasādhakaṃ suttato bahuṃ kāraṇaṃ vinicchayaṃ dasseti -pa- ‘Sādhū’ti sampaṭicchitvā akappiyeveva ṭhātabban”ti². Tasmā paravādīnāpi saṅgītittaye anāruḷhampi anāruḷhamicceva dassīyati, kevalaṃ tassa tassa suttādīno saṅgītittaye anāgatassa kūṭatā, āgatassa ca byañjanacchāyāya aññathā adhippāyayaṃ ca viseso. Tattha ca yaṃ kūṭaṃ, taṃ apanīyati. Yaṃ aññathā yojitaṃ, tassa viparītātāsandassanattamaṃ tadanāññena suttādīnaṃ saṃsandanaṃ karīyati. Yo pana paravādīnaṃ gahito adhippāyo suttantādīnaṃ saṃsandati, so sakavādīnāpi attano gāhaṃ vissajjetvā gahetabboti ubhinnampi saṅgītittayāgatameva suttādīpamāṇanti veditabbaṃ. Teneva **kathāvatthupakaraṇe** sakavāde pañca suttasatāni paravāde pañcāti³ suttasahassampi adhippāyaggahaṇanānattena saṅgītittayāgatameva gahitaṃ, na nikāyantare kiñcīti.

Khepanti “kim iminā”ti paṭikkhepaṃ chaḍḍanaṃ. **Garahanti** “kimesa bālo jānāti”ti nindanaṃ. **Sutte otāretabbanti** yassa suttassa anulomanato idaṃ suttānulomaṃ akāsi, tasmīṃ, tadanurūpe vā aññatarasmīṃ sutte attanā gahitaṃ suttānulomaṃ atthato saṃsandanavasena otāretabbaṃ, “iminā ca iminā ca kāraṇena imasmīṃ sutte saṃsandati”ti saṃsanditvā dassetabbanti attho. **Ayanti** sakavādī. **Paroti** paravādī. **Ācariyavādo sutte otāretabboti** yassa suttassa vaṇṇanāvasena ayaṃ ācariyavādo pavatto, tasmīṃ, tādise ca aññatarasmīṃ sutte pubbāpara-atthasaṃsandanavasena otāretabbaṃ. **Gārayhācariyavādoti** pamādalikhito, bhinnaladdhikehi vā ṭhapito, esa nayo sabbattha.

Yaṃ kiñci kūṭasuttaṃ bāhirakasuttādivacanaṃ na gahetabbanti dassetuṃ **suttaṃ suttānulome otāretabbanti**-ādi vuttaṃ. Guḷhavessantarādīni mahāsaṃghikādhinnaladdhikānaṃ pakaraṇāni. **Ādi**-saddena guḷha-ummaggādīnaṃ

1. Vi-Ṭṭha 1. 196 piṭṭhe.

2. Vi-Ṭṭha 1. 198 piṭṭhe.

3. Abhi-Ṭṭha 1. 6; Abhi-Ṭṭha 3. 105 piṭṭhe.

gahaṇaṃ. Sakavādi suttam gahetvā katheti, paravādiṇi suttanti-ādinā aññeṇi vādālambanā vuttanayena sakkā ñātunti idha na vuttā.

Evam suttasuttānulomādimukhena sāmāññato vivādaṃ dassetvā idāni viśesato vivādavatthum tabbinicchayamukhena suttādīnaṃ dassetuṃ **atha paṇāyaṃ Kappiyanti**-ādi vuttam. **Sutte ca suttānulome cāti** ettha **ca-kāro** vikappattho, tena ācariyavādādīnampi saṅgaho, tenāha “kāraṇaṃ vinicchayaṃ dasseti”ti. Tattha **kāraṇanti** suttādinayaṃ nissāya attanomatiyā uddhaṭaṃ hetum. **Vinicchayanti** aṭṭhakathāvinicchayaṃ. **Kāraṇacchāyā**ti suttādīsu “kappiyaṃ”ti gāhassa, “akappiyaṃ”ti gāhassa ca nimittabhūtaṃ kicchena paṭipādanīyaṃ avibhūtakāraṇaṃ kāraṇacchāyā, kāraṇapatirūpakanti attho. **Vinayañhi patvā**ti imassa vivaraṇaṃ **kappiyākappiyavicāraṇamāgammāti**. **Rundhitabbanti** kappiyasaññāya vītikkamakāraṇaṃ rundhitabbaṃ, taṃnivāraṇacittaṃ dāḥataraṃ kātabbaṃ. **Sotaṃ pacchinditabbanti** tattha vītikkamappavatti pacchinditabbā. **Garukabhāveti** akappiyabhāve. **Suttavinicchayakāraṇehī**ti suttena aṭṭhakathāvinicchayena ca laddhakāraṇehi. **Evanti**-ādi yathāvuttassa atthassa nigamanavacanāṃ. **Atirekakāraṇanti** suttādīsu purimaṃ purimaṃ atirekakāraṇaṃ nāma, bahukāraṇaṃ vā.

Vācuggatanti vācāya uggataṃ, tattha nirantaraṃ ṭhitanti attho. “Suttam nāma sakalaṃ vinayapiṭakaṃ”ti vuttattā puna **suttatoti**¹ tadatthapaṭipādakaṃ suttābhidhammapāḷivacanāṃ adhippetam. **Anubyañjanatoti**² imassa vivaraṇaṃ **paripucchato ca aṭṭhakathāto cāti**. Tattha **paripucchāti** ācariyassa santikā pāliya atthasavanaṃ. **Aṭṭhakathāti** pāḷimuttakavinicchayo. Tadubhayampi hi pāḷim anugantvā atthassa byañjanato “anubyañjanan”ti vuttam. **Vinayeti** vinayācāre, teneva vakkhati **vinayaṃ avijahanto avokkamantoti**-ādi. Tattha paṭiṭṭhānaṃ nāma sañcicca āpattiya anāpajjanādi hotīti āha “lajjibhāvena paṭiṭṭhito”ti, tena lajjī hotīti vuttam hoti. Vinayadharassa lakkhaṇe vattabbe kiṃ iminā lajjibhāvenāti āha **alajjī hīti**-ādi. Tattha **bahussutopīti** iminā paṭhamalakkaṇasamannāgamaṃ dasseti. **Lābhagarutāyāti**-ādinā vinaye ṭhitatāya abhāve paṭhamalakkaṇayogo kiccakaro na hoti,

1. Suttasoti (Sī)

2. Anubyañjanasoti (Sī)

atha kho akiccakaro anattakaro evāti dasseti. Saṃghabhedassa pubbabhāgo kalaho **saṃgharāji**.

Vitthunatīti vitthambhati, nitthunati vā santiṭṭhitum na sakkoti, tenāha **yaṃ yanti**-ādi. **Ācariyaparamparāti** ācariyānaṃ vinicchayaparamparā, teneva vakkhati “attano matiṃ pahāya -pa- yathā ācariyo ca ācariyācariyo ca pālīṇca paripucchaṇca vadanti, tathā ñātum vaṭṭatī”¹. Na hi ācariyānaṃ nāmamattato paramparājānane payojanamatti. **Pubbāparānusandhitoti** pubbavacanassa aparavacanena saha atthasambandhajānanato. **Atthatoti** padatthapiṇḍattha-adhippetatthādito. **Kāraṇatoti** tadatthupapattito. **Theravādaṅganti** theravādapaṭipāṭim, tesaṃ vinicchayapaṭipāṭinti attho.

Imehi ca pana tīhi lakkhaṇehīti ettha paṭhamena lakkhaṇena vinayassa suṭṭhu uggahitabhāvo vutto. Dutiyenassa lajjibhāvena ceva acalatāya ca patiṭṭhitatā. Tatiyena pālī-aṭṭhakathāsu anurūpena anāgatampi tadanulomato ācariyehi dinnanayato vinicchinitum samatthata. **Otiṇṇe vatthusminti** codanāvasena vītikkamavatthusmiṃ saṃghamajjhe otiṇṇe. **Codakena cuditakena ca vutte vattabbeti** evaṃ otiṇṇe vatthum nissāya codakena “diṭṭhaṃ sutan”²ti-ādinā cuditakena “atthi natthi”³ti-ādinā ca yaṃ vattabbaṃ, tasmim vattabbe vutteti attho. Thullaccayadubbhāsītānaṃ mātikāya anāgatattā “pañcannaṃ āpattīnaṃ”⁴ti vuttaṃ. **Tikadukkaṭanti** “anupasampanne upasampannasaññi ujjhāyati vā khīyati vā āpatti dukkaṭassā”²ti-ādinā āgataṃ tikadukkaṭaṃ. **Aññataraṃ vā āpattinti** “kāle vikālasaññi āpatti dukkaṭassa, kāle vematiko āpatti dukkaṭassā”³ti-ādikam³ dukadukkaṭaṃ sandhāya vuttaṃ. **Antarāpattinti** tasmim tasmim sikkhāpade āgatavatthuvītikkamaṃ vinā aññasmim vatthuvītikkame nidānato pabhuti vinītavatthupariyosānā antaranarā vuttaṃ āpattim. Idha pana “vatthum oloketi”⁴ti visum gahitattā tadavasesā antarāpattīti gahitā. **Paṭilātaṃ ukkhipatīti** idaṃ visibbanasikkhāpade⁴ āgataṃ. Tattha ḍayhamānaṃ alātaṃ aggikapālādito bahi patitaṃ avijjhāameva

1. Vi-Ṭṭha 1. 200, 201 piṭṭhesu.

3. Vi 2. 116 piṭṭhe.

2. Vi 2. 57 piṭṭhe thokaṃ visadisam.

4. Vi 2. 152 piṭṭhe.

paṭi-ukkipati, puna yathāthāne ṭhapetīti attho. Vijjhātaṃ pana pakkhipantassa pācittiyameva. **Anāpattinti** ettha antarantarā vuttā anāpattipi atthi, “anāpatti bhikkhave iddhimassa iddhivisaye”ti-ādi¹ viya sāpi saṅgayhati.

Pārājikāpattīti na tāva vattabbanti idaṃ āpannapuggalena lajjīdhamme ṭhatvā yathābhūtaṃ āvikaraṇepi² dubbinicchayaṃ adinnādānādim sandhāya vuttaṃ. Yaṃ pana methunādīsu vijānanam, taṃ vattabbameva, tenāha **methunadhammavītikkamo** hīti-ādi. Yo pana alajjitāya paṭiññaṃ adatvā vikkhepaṃ karoti, tassa āpatti na sakkā oḷārikāpi vinicchinituṃ, yāva so yathābhūtaṃ nāvi karoti, saṅghassa ca āpattisandeho na vigacchati, tāva nāsitakova bhavissati. **Sukhumāti** cittaparivattiyā sukhumatāya sukhumā. Tenāha “cittalahukā”ti, cittaṃ tassa lahukanti attho. **Teti** vītikkame. **Taṃvatthukanti** adinnādānādimūlakam. **Yaṃ ācariyo bhaṇati, taṃ karohīti-**ādi sabbaṃ lajjīpesalaṃ kukkuccakameva sandhāya vuttaṃ. Yo yāthāvato pakāsetvā suddhimeva gavesati, **tenāpi, pārājikosīti na vattabboti** anāpattikoṭiyāpi saṅkiyamānattā vuttaṃ, teneva “pārājikacchāyā”ti vuttaṃ. **Sīlāni sodhetvāti** yasmiṃ vītikkame pārājikāsāṅkā vattati, tattha pārājikābhāvapakkaṃ³ gahetvā desanāvuttānagāminīnaṃ āpattīnaṃ sodhanavasena sīlāni sodhetvā. **Dvattimsākāraṇti** pakaṭabhāvato upalakkhaṇavasena vuttaṃ, yaṃ kiñci abhirucitaṃ manasikātuṃ vaṭṭateva. **Kammaṭṭhānaṃ ghaṭiyatīti** vippaṭisāramūlakena vikkhepena antarantarā khaṇḍaṃ adassetvā pabandhavasena cittaṃ saṅghaṭiyati. **Saṅkhārāti** vipassanākammaṭṭhānavasena vuttaṃ. Sāpattikassa hi paguṇampi kammaṭṭhānaṃ na suṭṭhu upaṭṭhāti, pageva pārājikassa. Tassa hi vippaṭisāraninnatāya cittaṃ ekaggaṃ na hoti. Ekassa pana vitakkavikkhepādibahulassa suddhasīlassapi cittaṃ na samādhiyati, taṃ idha pārājikamūlakanti na gahetabbaṃ. Katapāpamūlakena vippaṭisārenevettha cittassa asamādhiyanam sandhāya⁴ “kammaṭṭhānaṃ na ghaṭiyatī”ti vuttaṃ, tenāha **vippaṭisāraggināti**-ādi. **Attanāti** cittaṃ karaṇabhūtena puggalo kattā jānāti, paccatte vā karaṇavacanam, attā sayam pajānātīti attho.

Catubbidhavinayādikathāvaṇṇanānayo niṭṭhito.

1. Vi 1. 85 piṭṭhe.

3. Pārājikābhāve sikkhaṃ (Ka)

2. Āvikaraṇampi (Sī)

4. Santāpaṃ (Ka)

Padabhājanīyavaṇṇanā

Yo viya dissatīti **yādiso**, yaṃ-saddatthe yathā-saddo vattatīti āha “yena vā tena vā yutto”ti. Yena tenāti hi padadvayena aniyamato yaṃ-saddatthova dassito. **Vāsadhurayuttoti** vipassanādhurayutto. Yā jāti assāti yaṃjāti, puggalo, sova **yaṃjacco** sakatthe yapaccayaṃ katvā. Gottavasena yena vā tena vā gottena yathāgotto vā tathāgotto vā hotūti sambandho. **Sīlesūti** pakatīsu. **Atha khoti** idaṃ kintūti imasmiṃ atthe. Kiṃ vuttaṃ hotīti attho. **Imasmiṃ attheti** imasmiṃ pārājikavisaye. **Esoti** yathāvuttehi pakārehi yutto. **Ariyāyāti** “uddissa ariyā tiṭṭhanti, esā ariyānaṃ yācanā”ti evaṃ vuttāya, na, “dehi me”ti kapaṇāya. **Līngasampaṭicchanenāti** “bhikkhaṃ carissāmi”ti cittābhāvepi bhikkhāhāranissitapabbajjālīngassa sampaṭicchanena.

Kājabhattanti kājeḥi ānītabhattaṃ. **Adhammikāyāti**

adhisīlasikkhādibhikkhuguṇābhāvato vuttaṃ, tenāha “abhūtāyā”ti. “Mayaṃ bhikkhū”ti vadantā paṭiññāmatteveva bhikkhū, na atthatotī attho. Idaṃca “mayaṃ bhikkhū”ti paṭijānanassāpi¹ sambhavato vuttaṃ. “Mayaṃ bhikkhū”ti appaṭijānantāpi hi bhikkhuvohāranimittassa līngassa gahaṇena ceva bhikkhūnaṃ dinnapaccayabhāgaggahaṇādinā ca bhikkhupaṭiññā eva nāma honti. Tathā hi vuttaṃ **puggalapaññatti-aṭṭhakathāyaṃ**—

“Abrahamacārī brahmacāripaṭiñño”ti aññe brahmacārino sunivatthe supārute sumbhakapattadhare gāmanigamajanapadarājadhānisu piṇḍāya caritvā jīvikam² kappente disvā sayampi tādisena ākārena tathā paṭipajjanato ‘ahaṃ brahmacārī’ti paṭiññānaṃ dento viya hoti. ‘Ahaṃ bhikkhū’ti vatvā uposathaggādīni pavisanto pana brahmacāripaṭiñño hoti yeva, tathā saṃghikaṃ lābhaṃ gaṇhanto”ti³.

Tasmā evarūpehi paṭiññāya bhikkhūhi gotrabhupariyosānehi saddhim sambhogaparibhogo na vaṭṭati, alajjīparibhogova hoti. Sañcicca āpatti-āpajjanādi-alajjīlakkhaṇaṃ pana ukkaṭṭhānaṃ bhikkhūnaṃ vasena vuttaṃ

1. Paṭijānantassāpi (Sī)

2. Jīvitam (Ka)

3. Abhi-Ṭṭha 3. 57 piṭṭhe.

sāmaṇerādīnampi alajjivohāradassanato. “Alajjīsāmaṇerehi hatthakammampi na kāretabban”ti hi vuttam. Yathāvihitapaṭipattiyam atitṭhanañhi sabbasādhāraṇam alajjilakkhaṇam. Dussilā liṅgaggahaṇato paṭṭhāya yathāvihitapaṭipattiyā abhāvato ekantā lajjinova mahāsaṃghikādinikāyantarikā viya, liṅgatthenakādayo viya, ca. Yāva ca tesam bhikkhupaṭiñṇā anuvattati, tāva bhikkhu eva, tehi ca paribhogo alajjiparibhogova, tesaṇca bhikkhusaṃghasaññāya dinnam saṃghe dinnam nāma hoti. Vuttañhi bhagavatā—

“Bhavissanti kho panānanda anāgatamaddhānam gotrabhuno kāsāvakaṇṭhā dussilā pāpadhammā, tesu dussilesu saṃgham uddissa dānam dassanti, tadāpāham ānanda saṃghagatam dakkhiṇam asaṅkhyeyyam appameyyam vadāmī”ti¹.

Bhagavato saṃgham uddissa dinnattā dakkhiṇā asaṅkhyeyyā appameyyā jātā. Dussilānam dinnattā nāti ce? Na, tesu saṃgham uddissāti gotrabhūnam paṭiggahakattena parāmaṭṭhattā, itarathā “yesu kesuci gahaṭṭhesu vā pabbajitesu vā saṃgham uddissā”ti vattabbatāpasaṅgato, tathā ca “tadāpāham ānandā”ti heṭṭhimakoṭidassanassa payojanam na siyā. Tasmā gotrabhūnampi abhāve saṃgham uddissa dānam natthi, heṭṭhimakoṭiyā tesupi dinnā saṃghagatā dakkhiṇā asaṅkhyeyyā, na tato param sijjhatīti tepi paṭiñṇāya bhikkhu evāti gahetabbam.

Brahmaghosanti uttamaghosam, brahmuno ghosasadisam vā ghosam. **Ehi bhikkhūti** “bhikkhū”tisambodhanam. Saṃsāre bhaya-ikkhaka tassa bhayassa sabbaso vināsanattham tisaraṇam, sāsanaṃ vā **ehi** manasā “tāṇam leṇam”ti pavisa upagaccha. Upagantvāpi **cara brahmacariyanti**² sāsana brahmacariyam maggabrahmacariyaṇca carassu. **Bhaṇḍūti** muṇḍitakeso. **Vāsīti** dantakaṭṭhādicchedanavāsi. **Bandhananti** kāyabandhanam. Yutto yogo samādhipaññāvasena so **yuttayogo**, tassa aṭṭhete parikkhārāti seso. Sarīre paṭimukkehiyeva upalakkhitoti seso. “Tīṇi satāni”ti vattabbe gāthābandhasukhattham “tīṇi satan”ti vuttam.

1. Ma 3. 299 piṭṭhe.

2. Cara brahmacariyam (?)

Tasmāti bhagavā heṭṭhā vuttaṃ parāmasati. Heṭṭhā hi “ahaṃ kho pana kassapa jānaññeva vadāmi ‘jānāmi’¹ti, passaññeva vadāmi ‘passāmi’¹ti”¹ vuttaṃ, taṃ parāmasati, yasmā ahaṃ jānaṃ vadāmi, tasmāti attho. **Ihāti** imasmiṃ sāsane. **Tibbanti** mahantaṃ. **Paccupaṭṭhitaṃ bhavissatī** therādi-upasaṅkamanato puretameva tesu yannūna me hirottappaṃ upaṭṭhitaṃ bhavissatīti attho. **Kusalūpasamhitanti** anavajjadhammanissitaṃ. **Aṭṭhiṃ katvāti** attānaṃ tena dhammena aṭṭhikaṃ katvā, taṃ vā dhammaṃ “esa me attho”²ti atthaṃ katvā. **Ohitasototi** dhamme nihitasoto. **Evañhi te kassapa sikkhitabbanti** ñāṇasotañca pasādasotañca odahitvā “dhammaṃ sakkaccameva suṇissāmi”²ti evameva tayā sikkhitabbaṃ. **Sātasahagatā ca me kāyagatāsati**ti asubhesu ceva ānāpāne ca paṭhamajjhānavasena sukkhasampayuttakāyagatāsati. Yaṃ panetassa ovādassa sakkaccapaṭiggahaṇaṃ, ayameva therassa pabbajjā ca upasampadā ca ahosi².

Uddhumātakapaṭibhāgārammaṇaṃ jhānaṃ **uddhumātakasaññā**. Kasiṇārammaṇaṃ rūpāvacarajjhānaṃ **rūpasaññā**. **Imeti** saññāsīsena niddiṭṭhā ime dve jhānadharmā. Sopāko ca bhagavatā puṭṭho “rūpāvacarabhāvena ekatthā, byañjanaṃ nāna”²ti āha. **Āraddhacittoti** ārādhitacitto. Garudhammapaṭiggahaṇādi-upasampadā upari sayameva āvi bhavissati.

Sabbantimena pariyāyenāti sabbantimena paricchedena. Ñatticatutthā kammavācā upasampadākammassa kāraṇattā ṭhānaṃ, tassa ṭhānassa arahaṃ anucchavikanti vatthudosādivinimuttakammaṃ “ṭhānārahaṇa”²ti vuttaṃ vatthādidosaṃvuttassa kammassa sabhāvato kammavācārahattābhāvā. Atha vā ṭhānanti nibbānappattihetuto sikkhattayasaṅgahaṃ sāsanaṃ vuccati, tassa anucchavikaṃ kammaṃ ṭhānārahaṇaṃ. Yathāvihitalakkhaṇena hi kammena upasampannova sakalaṃ sāsanaṃ samādāya paripūretumarahati. Tasmā parisuddhakammavācāpariyosānaṃ sabbaṃ saṃghakiccaṃ ṭhānārahaṇaṃ nāma, tenāha “satthusāsanaṇāraheṇā”²ti, sīlādisakalasāsanaparipuṇṇassa anucchavikenāti attho. **Ayaṃ imasmiṃ attheti** ñatticatutthakammena upasampannesseva sabbasikkhāpadesu vuttattā kiñcāpi ehibhikkhūpasampadādihi upasampannānaṃ suddhasattānaṃ paṇṇattivajjasikkhāpadavītikkamepi abhabbatā vā dosābhāvo

1. Saṃ 1. 420 piṭṭhe.

2. Saṃ-Ṭṭha 2. 183 piṭṭhepi passitabbaṃ.

vā saddato paññāyati, tathāpi atthato tesampi paṇṇattivajjesu, lokavajjesupi vā surāpānādilahukesu magguppattito pubbe asaṇciccādinā āpatti-āpajjanam sijjhatiyeva. Tathā hi “dve puggalā abhabbā āpattiṃ āpajjitum buddhā ca paccekabuddhā ca. Dve puggalā bhabbā āpattiṃ āpajjitum bhikkhū ca bhikkhuniyo cā”¹ti vuttam. **Ñatticatutthena kammēna upasampannoti** idam pana sabbasikkhāpadavīttikamārahe sabbakālike ca bhikkhū gahetvā yebhuyyavasena vuttam. **Niruttivasenāti** nibbācanavasena. **Abhilāpavasenāti** vohāravasena. **Guṇavasenāti** bhikkhuvohāranimittānam guṇānam vasena.

Sājīvapadabhājanīyavaṇṇanā

Vivaṭṭūpanissayā sīlādayo lokiyeḥi abhivisiṭṭhattā adhisīlādivohārena vuttāti dassetuṃ **katamam panāti**-ādi āradham. Tattha **pañcaṅgadasaṅgasīlanti** abuddhuppādakāle sīlam sandhāya vuttam tassa vivaṭṭūpanissayattābhāvā. Yam pana buddhuppāde ratanattayaguṇam tathato ñatvā sāsane sunivīṭṭhasaddhāhi upāsakopāsikāhi ceva sāmaṇerasikkhamānāhi ca rakkhiyamānam pañcaṅga-aṭṭhaṅgadasaṅgasīlam, tampi adhisīlameva magguppattihetuto. Vipassanāmagguppattinimittatāya hi pātimokkhasamvarasīlam lokiyānam sīlehi adhisīlam jātam adhiccittam viya. Na hi vipassanāmagganimittatam muñcitvā lokiyacittato adhiccittassa añño koci viseso upalabbhati, tadubhayaṅca anādimato saṃsāravaṭṭassa attādisāravirahitatāya tilakkhaṇabbhāhatattam, “aham mamā”ti ākārena pavatta-avijjātaṇhādidosamūlakattaṅca, taṃdosamūlaviddhamśanasamatthāya sīlacittabalopattihaddhāya vipassanāya ukkaṃseneva tassa saṃsāravaṭṭassa vigamaṅca, tadupadesakassa sammāsambuddhassa sabbaññūtādi-aparimitaguṇagaṇayogena aviparītasaddhammadesakattaṅca yāthāvato ñatvā paṭipannena samādāya sikkhitabbatāya vivaṭṭūpanissayam jātam, na aññena kāraṇena, taṅca vivaṭṭūpanissayattam yadi sāsane pañcasīlādissāpi samānam, kimidaṃ adhisīlam na siyā. Pañcasīlādimatte ṭhitānāhi anāthapiṇḍikādīnam gahaṭṭhānampi maggo uppajjati. Na hi adhisīlā’dhiccittam vinā magguppatti hoti, taṅca kiñcāpi

1. Vi 5. 214 piṭṭhe.

kesaṇci anupanissayatāya tasmim attabhāve magguppattiyā hetu na hoti, tathāpi bhavantare avassam hotevāti adhisīlameva kālam karontānam kalyāṇaputhujjanānam pātimokkhasamvarasīlam viya, tenāha **buddhuppādeyeva ca pavattatī**-ādi. Vivaṭṭam patthetvā rakkhiyamānampi pañcasīlādi buddhuppādeyeva pavattati. **Na hi tam paññattinti**-ādi pana ukkaṭṭhavasena sabbam pātimokkham sandhāya vuttam.

Tadekadesabhūtampi hi pāṇātipātādinnādānādīgahaṭṭhasīlampi. Buddhāyeva vinaye pārājikasuttavibhaṅgādīsu āgatavasena sabbaso kāyavacīdvāresu magguppattiyā vibandhaka-ajjhācārasotaṃ vicchinditvā magguppattiyā padaṭṭhānabhāvena paññāpetum sakkonti, na aññe. Magguppattim sandhāya hissa adhisīlatā vuttā. Tenāha “pātimokkhasamvaratopi ca maggaphalasampayuttameva sīlam adhisīlan”ti. Tasseva hi adhisīlanti abyavadhānena maggādhiṭṭhānāti. **Idha anadhippetanti** imasmim paṭhamapārājikavisaye “sikkhā”ti anadhippetam.

Lokiya-aṭṭhasamāpatticittānīti sāsanasabhāvaṃ ajānantehi lokiyajanehi samāpajjitabbāni aṭṭha rūpārūpajjhānasampayuttacittāni sandhāya vuttam. Na hi mahaggatesu lokiyalokuttarabhedo atthi, yena lokiyavisesanam lokuttaranivattanam siyā. Tasmā sāsanikehi samāpajjitabbamahaggatajjhānanivattanameva¹ lokiyavisesanam kataṃ. Yathā cettha, evaṃ **kāmāvacarāni pana aṭṭha kusalacittānī**ti etthāpi lokiyavisesanam kātabbameva. Ayameva hi adhiccittato cittassa bhedo, yaṃ sāsanaṃ ajānantassa puggalassa samuppajjanaṃ. Evañca abuddhuppādepi sāsanasabhāvaṃ jānantānaṃ paccekabuddhādīnampi sīlacittānaṃ adhisīlā’dhicittatā samatthitā hoti. **Na vinā buddhuppādāti** idam pana aññesaṃ abhisamayahetubhāvena paccekabuddha bodhisattādīnaṃ desanāsāmatthiyābhāvato vuttam. Āyatiṃ vāsanāhetum pana sīlacittam tepi desentiyeva, tañca maggahetutāya adhisīlā’dhicittampi hontam² appakatāya vipphārikatābhūjaññattābhāvena abbohārikanti “buddhuppādeyevā”ti avadhāraṇam katanti veditabbam. **Na hi tam samāpannoti**-ādi-aṭṭhakathāvacanehi idha adhiccittaniddese, upari adhipaññāniddese ca maggaphalasampayutta-adhiccitta-adhipaññānameva paṭikkhepato lokiyā’-

1. ...nivattanatthameva (?)

2. Hoti (Sī)

dhicittā’ dhipaññānaṃ idha adhippetatā, taṃ dvayaṃ samāpannassāpi methunadhammasamāpajjanasabhāvo ca viññāyati, **pāḷiyam** pana “yāyaṃ adhisīlasikkhā, ayaṃ imasmiṃ atthe adhippetā sikkhā”ti vuttattā lokiyāpi adhicittā’ dhipaññā anadhippetāti viññāyati. Tasmā **pāḷiyam** aṭṭhakathāyañca evamadhippāyo veditabbo—“methunaṃ dhammaṃ paṭisevissāmī”ti citte uppannamatte lokiyaṃ adhicitṭaṃ adhipaññā ca parihāyati, adhisīlaṃ pana cittuppadamattena na parihāyatīti **pāḷiyam** adhisīlasikkhāva vuttā. Aṭṭhakathāyaṃ pana paṭiladdhalokuttaramaggassa bhikkhuno “methunaṃ paṭisevissāmī”ti cittampi na uppajjati sabbaso akuppadhammattā, puthujjanānaṃ samāpattilābhīnampi kenaci kāraṇena uppajjati kuppadhammattāti imaṃ visesaṃ dassetuṃ “na hi taṃsamāpanno”ti lokuttarāva paṭikkhittāti veditabbaṃ.

Atthi dinnanti ettha **dinnanti** dānacetanā adhippetā, tassa dinnassa phalaṃ atthīti attho. Esa nayo **atthi yiṭṭhanti** etthāpi. **Ādi**-saddena hutādīnaṃ saṅgaho. Tattha **yiṭṭhanti** mahāyāgo sabbasādhāraṇaṃ mahādānameva. **Hutanti** pahonakasakkāro, attano vā hotu, paresaṃ vā dasa akusalakammapathā, sabbepi vā akusalā dhammā anathuppadānato na sakaṃ kammaṃ nāma, tabbiparītā kusalā dhammā sakaṃ nāma, tadubhayampi vā kusalākusalaṃ kammassakomhīti-ādivacanato sati saṃsārappavattiyāṃ adhimuccanaṭṭhena sattānaṃ sakanti evaṃ kammassakatāya sakabhāve attano santakatāya uppajjanakaññaṃ **kammassakataññānaṃ**, upalakkhaṇamattañcetaṃ. Sāsananissitā pana sabbāpi vaṭṭagāminikusalapaññā kammassakataññāṇe pavīṭṭhā. Sāsananissitā hi vivaṭṭagāminī sabbāpi paññā “saccānulomikaññaṇaṃ”ti vuccati. Sā eva ca adhipaññā tadavasesaṃ sabbāṃ kammassakataññāṇanti veditabbaṃ, teneva bhagavā “kammassakataññāṇaṃ saccānulomikaññaṇaṃ maggasamaṅgissa ñāṇaṃ phalasamaṅgissa ñāṇaṃ”ti sabbampi ñāṇacatukkeyeva saṅgahesi. **Tilakkhaṇākārāparicchedakaṃ pana vipassanāññaṇanti** idaṃ pana maggassa āsannapaccayatāya ukkaṭṭhavasena vuttaṃ. Taditarāsaṃ hi¹ ratanattayānussaraṇādhipaññānampi maggahetutāya adhipaññatā samānāvāti gahetabbaṃ.

Sājīvapadabhājanīyavaṇṇanāyayo niṭṭhito.

1. Taditarāsaṃpi (Sī, Ka)

Paccakkhānavibhaṅgavaṇṇanā

Dubbalye āvikateti yannūnāhaṃ buddhaṃ paccakkheyyanti-ādinaṃ dubbalabhāve pakāsite. **Mukhāruḷhatāti** lokajanānaṃ sattatṭhāti-ādīsu mukhāruḷhañāyenāti adhippāyo. **Dirattatirattanti**¹ ettha yathā antaranārā sahaseyyāvasena tirattaṃ aggahetvā niranārameva tisso rattiyo anupasampanna sādhamiṃ sahaseyyāya aruṇatṭhāpanavasena tirattaggahaṇatthaṃ “dirattatirattan”ti abyavadhānena vuttanti dirattaggahaṇassa payo janampi sakkā gahetum, evamidhāpi **dubbalyaṃ anāvikatvāti** imassāpi gahaṇassa payo janamatthevāti dassetum **yasmā vā sikkhāpaccakkhānassāti**-ādi vuttaṃ.

Idāni dubbalyaṃ anāvikatvāti imassa purimāpadasseva vivaraṇabhāvaṃ vināpi viṣum atthasabbhāvaṃ dassetum **apicāti**-ādi vuttaṃ. **Visesāvisesanti** ettha yena vākyena dubbalyāvīkammameva hoti, na sikkhāpaccakkhānaṃ, tattha sikkhāpaccakkhānadubbalyāvīkammānaṃ aññamaññaṃ viseso hoti. Yena pana vacanena tadubhayampi hoti, tattha nevatthi viseso avisesopi, taṃ visesāvisesaṃ. “Kaṭṭha kicchajīvane”ti dhātūsu paṭhitattā vuttaṃ “kicchajīvīkappatto”ti. Ukkaṇṭhanañhi ukkaṇṭhā, taṃ ito gatoti ukkaṇṭhito, kicchajīvīkaṃ pattoti attho. Uddhaṃ gato kaṇṭho etissāti ukkaṇṭhā, anabhiratiyā vaje niruddhagogaṇo viya gamanamaggaṃ gavesanto puggalo ukkaṇṭho hoti, taṃ ukkaṇṭhaṃ. Anabhiratiṃ itotipi ukkaṇṭhitoti atthaṃ dassento āha “uddhaṃ kaṇṭhaṃ katvā viharamāno”ti. Sā ca ukkaṇṭhatā vikkhepenevāti **vikkhattoti**-ādi vuttaṃ.

Samaṇabhāvatoti upasampadato. **Bhāvavīkappākārenāti** bhikkhubhāvato cavitvā yaṃ yaṃ gihi-ādibhāvaṃ pattukāmo “ahaṃ assaṇ”ti attano bhavaṇaṃ vīkappeti, tena tena gihi-ādi-ākārena, attano bhavaṇassa vīkappanākārenāti adhippāyo.

46. **Pāḷiyaṃ yadi paṇāhanti** ahaṃ yadi buddhaṃ paccakkheyyaṃ, sādhu vatassāti attho. **Apāhaṃ, handāhanti** etthāpi vuttanayeneva² attho gahetabbo. “Hoti me buddhaṃ paccakkheyyaṃ”ti mama cittaṃ uppajjatīti vadati.

1. Vi 2. 27. 28 piṭṭhesu.

2. Yannūnāhantivuttanayeneva (Sī)

50. **Na ramāmīti** pabbajjāya dukkhabahulatāya sukhābhāvaṃ dasseti. **Nābhīramāmīti** pabbajjāya vijjamānepi anavajjasukhe attano abhirati-abhāvaṃ dasseti.

51. **Teneva vacībhedenāti** vacībhedaṃ katvāpi aññena kāyappayogena viññāpanaṃ nivatteti. **Ayaṃ sāsanaṃ jahitukāmoti**-ādinā bhāsākosallābhāvena sabbaso padatthāvabodhābhāvepi “ayaṃ attano pabbajitabhāvaṃ jahitukāmo imaṃ vākyabhedaṃ karotī”ti ettakaṃ adhippetatthamattaṃ cepi so tāva jānāti, paccakkhānameva hotīti dasseti. Tenāha “ettakamattampi jānāti”ti. **Padapacchābhatṭhanti** padaparāvatti, māgadhabhāsato avasiṭṭhā sabbāpi bhāsā “milakkhabhāsā”ti veditabbā. **Khettameva otiṇṇanti** sikkhāpaccakkhānassa ruhanaṭṭhānabhūtaṃ khettameva otiṇṇaṃ.

Dūtanti mukhasāsanaṃ. **Sāsanti** paṇṇasāsanaṃ, bhittithambhādīsu akkharāṃ vā chinditvā dasseti. Paccakkhātukāmatācittē dharanteyeva vacībhedasamuppattiṃ sandhāya “cittasampayuttaṃ”ti vuttaṃ, cittasamuṭṭhānanti attho. Niyamitāniyamitavasena vijānanabhedaṃ dassetumāha **yadi ayameva jānātūti**-ādi. Ayañca vibhāgo vadati **viññāpetīti** ettha yassa vadati, tasseva vijānanaṃ adhippetanti iminā vuttanayena laddhoti daṭṭhabbaṃ, na hettha ekassa vadati aññassa viññāpetīti ayamattho sambhavati. “Tesu ekasmiṃ jānantepi”ti vuttattā “dveveva jānantu eko mā jānātū”ti evaṃ dvinnampi jānanaṃ niyametvā ārocitepi tesu ekasminpi jānante paccakkhānaṃ hotiyevāti gahetabbaṃ. **Parisaṅkamānoti** “vāressanti”ti¹ āsaṅkamāno. **Samayaññūti** sāsanaśaṅketaññū, idha pana adhippāyamattajānanenāpi samayaññū nāma hoti, tenāha **ukkaṇṭhitoti**-ādi. Tasmā buddhaṃ paccakkhāmīti-ādikhettapadānaṃ sabbaso atthaṃ ñatvāpi sace “bhikkhubhāvato cavitukāmatāya esa vadatī”ti adhippāyaṃ na jānāti, appaccakkhātāva hoti sikkhā. Atthaṃ pana ajānitvāpi “ukkaṇṭhito vadatī”ti taṃ jānāti, paccakkhātāva hoti sikkhā. Sotaviññāṇavīthiyā saddamattaggahaṇameva, atthaggaṇaṃ pana manoviññāṇavīthiparamparāyāti āha **taṅkhaṇaṇñevāti**-ādi.

53. **Vaṇṇapaṭṭhānanti** satthuguṇavaṇṇappakāsakaṃ pakaraṇaṃ. **Upāligāthāsūti** upālisutte upāligahapatinā dhīrassa vigatamohassāti-ādinā¹ vuttagāthāsu. **Yathārutanti** pāḷiyaṃ vuttamevāti attho. **Anantabuddhīti**-ādīni vaṇṇapaṭṭhāne āgatanāmāni. **Dhīranti**-ādīni¹ pana upāligāthāsu. Tattha bodhi vuccati sabbaññutaññānaṃ, sā jānanahetuttā paññānaṃ etassāti **bodhipaññāṇo**. **Svākkhātaṃ dhammanti**-ādīsu **dhamma**-saddo svākkhātādiṇāpādanāṃ dhammavevacanabhāvaṃ dassetuṃ vutto. Tasmā svākkhātaṃ paccakkhāmīti-ādinā vutteyeva vevacanena paccakkhānaṃ nāma hoti. Dhamma-saddena saha yojetvā vutte pana yathārutavasena paccakkhānanti vedittabbaṃ. **Suppaṭipannaṃ saṃghanti**-ādīsupi eseṇa nayo. **Kusalaṃ dhammanti**-ādīnipi kusalā dhammā akusalā dhammāti-ādīdhammameva² sandhāya vuttanāmāni, itarathā akusaladhammapaccakkhāne dosābhāvappasaṅgatoti, tenāha **caturāsītīdhammakkhandaśasassasūti**-ādi. **Paṭhamapārājikanti**-ādinā sikkhāpādanāmyeva gahaṇaṃ vedittabbaṃ, na āpattīnaṃ.

Yassa mūlenāti yassa santike. Ācariyavevacanesu yo upajjhaṃ adattvā ācariyova hutvā pabbājesi, taṃ sandhāya “yo maṃ pabbājesi”ti vuttaṃ. **Tassa mūlenāti**³ tassa santike. **Okallakoti**⁴ khuppiṇāpāsādidukkhāturaṇaṃ kisaḷūkhasarīravesānaṃ gahaṭṭhamanussānaṃ adhivacanaṃ. **Moḷibaddhoti** baddhakesakalāpo gahaṭṭho. **Kumārakoti** kumārāvattho ativiya daharo sāmaṇero. **Cellakoti** tato kiñci mahanto. **Cetākoti** majjhimo. **Moḷigalloti** mahāsāmaṇero. **Samaṇuddesoti** avisesato sāmaṇerādhivacanaṃ. **Asucisaṅkassarasaṃācāro**ti asuci hutvā “mayā kataṃ pare jānanti nu kho, na nu kho”ti attanā, “asukena nu kho idaṃ katan”ti parehi ca saṅkāya saritabbena anussaritabbena saṃācārena yutto. Sañjātarāgādikacavarattā **kasambujāto**. **Koṇṭhoti** dussīlādhivacanametam.

54. **Tihetukapaṭṭisandhikā**ti atikhippaṃ jānanasamatthe sandhāya vuttaṃ, na duhetukānaṃ tattha asambhavato. **Sabhāgassāti** purisassa. **Visabhāgassāti** mātugāmassa. **Potthakarūpasadisassāti** mattikādihi

1. Ma 2. 48 piṭṭhe. 2. Abhi 1. 1 piṭṭhe. 3. Tassa mūleti (Sī, Ka) 4. Otallakoti (Sī)

katarūpasadisassa. **Garumedhassā**ti ārammaṇesu lahuppavattiyā abhāvato dandhagatikatāya garupaññassa, mandapaññassāti vuttaṃ hoti.

Idānettha sikkhāpaccakkhānavārassa **pāliyaṃ** aṭṭhakathāyañca vuttanayānaṃ sampiṇḍanatthavasena evaṃ vinicchayo veditabbo—tattha hi sāmāññā cavitukāmoti-ādīhi padehi cittaniyamaṃ dasseti. Buddhanti-ādīhi padehi khattaniyamaṃ, paccakkhāmi dhārehīti etena kālaniyamaṃ, vadatīti iminā payoganiyamaṃ, alaṃ me buddhena, kiṃ nu me, na mamattho, sumuttāhanti-ādīhi anāmaṭṭhakālavasena paccakkhānaṃ hotīti dasseti, viññāpetīti iminā vijānananiyamaṃ, ummattako sikkhaṃ paccakkhāti ummattakassa santiketi-ādīhi puggalaniyamaṃ, so ca nappaṭivijānātīti-ādīhi vijānananiyamābhāvena paccakkhānābhāvaṃ dasseti, davāyāti-ādīhi cittaniyamābhāvena, sāvetukāmo na sāvetīti iminā payoganiyamābhāvena, aviññussa sāveti viññussa na sāvetīti etehi yaṃ puggalaṃ uddissa sāveti, tasseva savane sīsaṃ eti, nāññassāti. Sabbaso vā pana na sāveti appaccakkhātā hoti sikkhāti idaṃ pana cittādiniameneva sikkhāpaccakkhānaṃ hoti, na aññathāti dassanatthaṃ vuttaṃ. Tasmā cittakhettaḥkālāpayogapuggalavijānanavasena sikkhāya paccakkhānaṃ ñatvā tadabhāvena appaccakkhānaṃ veditabbaṃ.

Kathaṃ? Upasampannabhāvato cavitukāmatācitteneva hi sikkhāpaccakkhānaṃ hoti, na davā vā ravā vā bhaṇantassa. Evaṃ cittavasena sikkhāpaccakkhānaṃ hoti, na tadabhāvena. Tathā buddhaṃ paccakkhāmīti-ādinā vuttānaṃ buddhādīnaṃ sabrahmacāripariyosānānaṃ catuddasannañceva gihīti maṃ dhārehīti-ādinā vuttānaṃ gihi-ādīnaṃ asakyaputtiyapariyosānānaṃ aṭṭhannañcāti imesaṃ dvāvīsatiyā khettaḥpadānaṃ yassa kassaci savevacanassa vasena tesu yaṃ kiñci vattukāmassa yaṃ kiñci vadatopi sikkhāpaccakkhānaṃ hoti. Evaṃ khettaḥavasena sikkhāpaccakkhānaṃ hoti, na tadabhāvena. Tattha yadetam “paccakkhāmīti ca maṃ dhārehīti cā”ti vuttaṃ vattamānakālavacanānaṃ, yāni ca “alaṃ me buddhena, kiṃnu me buddhena, na mamattho buddhena, sumuttāhaṃ buddhena”ti-ādinā nayena ākhyātavasena kālaṃ anāmasitvā purimehi cuddasahi padehi saddhiṃ yojetvā vuttāni alaṃ meti-ādīni cattāri padāni, tesameva ca savevacanānaṃ

vasena paccakkhānaṃ hoti, na pana “paccakkhāsin”ti vā, “paccakkhissan”ti vā, “maṃ dhāresī”ti vā, “maṃ dhāressasī”ti vā, “yannūna paccakkheyyan”ti vāti-ādīni atītānāgataparikkappavacanāni bhaṇantassa. Evaṃ vattamānakālavasena ceva anāmaṭṭhakālavasena ca paccakkhānaṃ hoti, na tadabhāvena. Payogo pana duvidho kāyiko vācasiko, tattha buddhaṃ paccakkhāmīti-ādinā nayena yāya kāyaci bhāsāya vacībhedaṃ katvā vācasikapayogeneva paccakkhānaṃ hoti, na akkharalikhaṇaṃ vā hatthamuddādidassanaṃ vā kāyapayogaṃ karontassa. Evaṃ vācasikapayogeneva paccakkhānaṃ hoti, na tadabhāvena.

Puggalo pana duvidho yo ca paccakkhāti, yassa ca paccakkhāti, tattha yo paccakkhāti, so sace ummattakakhittacittavedanaṭṭhānaṃ aññataro na hoti, yassa pana paccakkhāti, so sace manussajātiko hoti, na ca ummattakādīnaṃ aññataro sammukhībhūto ca, sikkhāpaccakkhānaṃ hoti. Na hi asammukhībhūtaṃ dūtena vā paṇṇena vā ārocanaṃ ruhati. Evaṃ yathāvuttapuggalavasena paccakkhānaṃ hoti, na tadabhāvena. Vijānanampi niyamitāniyamitavasena duvidhaṃ. Tattha yassa yesaṃ vā niyametvā imassa imesaṃ vā ārocemīti vadati, sace te yathā pakatīyā loke manussā vacanaṃ sutvā āvajjanasamaye jānanti, evaṃ tassa vacanānantarameva “ayaṃ ukkaṇṭhito”ti vā, “gihibhāvaṃ patthayati”ti vā yena kenaci ākārena manussajātiko vacanatthaṃ jānāti, paccakkhātāva hoti, sikkhā. Atha aparabhāge “kiṃ iminā vuttan”ti cintetvā jānanti, aññe vā jānanti, appaccakkhātāva hoti. Aniyametvā ārocentassa pana sace vuttanayena yo koci manussajātiko vacanatthaṃ jānāti, paccakkhātā hoti sikkhā, evaṃ jānanavasena paccakkhānaṃ hoti, na tadabhāvena. Iti imesaṃ vuttappakārānaṃ cittādīnaṃ vaseneva sikkhāpaccakkhānaṃ hoti, na aññathāti daṭṭhabbaṃ.

Sikkhāpaccakkhānavañṇanāyāyo niṭṭhito.

Mūlapaññattivāṇṇanā

55. **Ito paṭṭhāyāti** duṭṭhullapadato paṭṭhāya. Methunadhammo yathā sarūpeneva duṭṭhullam, evaṃ dassanādiduṭṭhulladhammaparivārattāpi duṭṭhullanti dassetum **yasmāti**-ādi vuttam. **Avassutānanti** methunarāgena tintānam. **Pariyutṭhitānanti** methunarāgena abhibhūtacittānam. Methunasaddassa sadisasaddapariyāyattā vuttam “sadisānan”ti, rattatādīhi sadisānanti attho. Idañca yebhuyyato vuttam ubhosu aññatarassa rāgābhāvepi itarassa methunasevanasamsiddhito. Methunasaddo vā ubhayasaddapariyāyo, methunam yugaḷam yamakam ubhayanti hi atthato ekam, tenāha “ubhinnaṃ rattānan”ti. “Dvayaṃdvayasamāpatti”ti hi **pāliyampi** vuttam. **Nimittenāti** bhummatthe karaṇavacanam, itthinimittē attano nimittam pavesetīti attho. Nimittam aṅgajātanti atthato ekam. Tilaphalanti sāsapamattam tilabījāṃ adhippetam, na kosasahitam phalanti āha “tilabījāmatampī”ti. **Allokāseti** sabhāvena pihitassa nimittassa pakativātena asamphuṭṭhe tintappadeso. Tādiso padeso sacepi kenaci vātādivikārena sukkhati, tathāpi anallokāsoti upakkamato pārājikameva.

Vemajjhanti yathā cattāri passāni aphasanto paveseti, evaṃ katavivarassa itthinimittassa abbhantaratalam vuccati. Purisanimittē pana **majjhanti** aggakoṭṭim sandhāya vadati. **Uparīti** majjhimapabbena samīñjitvā pavesiyamānassa aṅgajātassa samīñjitaṅguliya majjhimapabbapiṭṭhisadisā-aggakoṭṭiyeva. **Hetṭhā pavesentoti** itthinimittassa hetṭhābhāgena chupiyamānam pavesento, yathā itthinimittassa allokāsaṃ hetṭhimatalam tilabījāmatampī attano nimittena chupati, evaṃ pavesentoti attho. Chupanameva hetṭha pavesanam, evaṃ sesesupi. **Majjhena pavesentoti** abbhantaratalena chupiyamānam pavesento, yathā abbhantaratalam chupati, evaṃ pavesentoti attho. Katthaci acchupantam pavesetvā ākāsagatameva nīharantassa natthi pārājikam, dukkaṭam pana hoti **chinnasīsavatthusmim**¹ viya. **Majjheneva chupantam pavesentoti** aggakoṭṭiyā chupantam pavesento. **Majjhimapabbapiṭṭhiyā saṅkocetvāti** nimittam attano

1. Vi 1. 46 piṭṭhe.

majjhimapabbapiṭṭhiyā samiñjitvā uparibhāgena chupantaṃ pavesentopi. Kim viya? Samiñjitaṅguli viyāti yojanā. Atha vā majjhimapabbapiṭṭhiyā samiñjitaṅguli viyāti sambandho, samiñjitaṅgulim vā majjhimapabbapiṭṭhiyā pavesento viyātipi yojetabbaṃ. **Uparibhāgenā**ti saṅkocitassa nimittassa uparikoṭiyā.

Idāni purisanimittassa heṭṭhā vuttasu chasu “uparī”ti vuttassa chaṭṭhassa ṭhānassa vasena visum cattāri passāni gahetvā purisanimitte dasaṭṭhānabhedam dassento **tatthā**ti-ādimāha. Heṭṭhā pana agahitaḡgahaṇavasena cha ṭhānāni vuttāni. **Tulādaṇḍasadisam pavesentassāpī**ti asamiñjitvā ujukaṃ pavesentassa. **Cammakhīlanti** eḷakādīnaṃ gīvāya viya nimitte jātaṃ cammaṅkuraṃ, “uṇṇigaṇḍo”tipi vadanti. “Upahataḡkāyappasādan”ti avatvā **naṭṭhakāyappasādanti** vacanena upādinnaḡbhāve sati kenaci paccayena upahatepi kāyappasāde **upahatindriyavatthusmim**¹ viya pārājikamevāti dasseti. Itthinimittassa pana naṭṭhepi upādinnaḡbhāve sati matasarīre viya pārājikakkhattatā na vijahatīti veditabbā. **Methunassādenā**ti idam kāyasaṃsaggarāge sati saṅghādiseso hotīti vuttaṃ. **Bījānī**ti aṇḍāni.

Mukhaṃ apidhāyāti pamādena samuppannampi hāsaṃ bījaniyā paṭicchādanampi akatvā nisīdanam agāravanti vuttaṃ. Atha vā **apidhāyāti** pidahitvā, bījaniyā mukhaṃ paṭicchādetvā hasamānena na nisīditabbanti attho. **Dantavidaṃsakanti** dante dassetvā. **Gabbhitenā**ti “ayuttakathā”ti saṅkocaṃ anāpajjantena, niravasesādhippāyakathane sañjātussāhenāti attho.

Anupaññāttivaṇṇanā

Pārājikavatthubhūtāti yesaṃ tīsu maggesu tilabījamattampi nimittassa pavesokāso hoti, te itthipurisādibhedā sabbe saṅgayhanti, na itare. Idha pana tiracchānagatāyātipāḷipadānurūpato na sabbāti-ādinā itthiliṅgavasena vuttaṃ. **Gonasāti** sappavisesā, yesaṃ piṭṭhīsu mahantamahantāni maṇḍālāni honti. Kacchapamaṇḍūkānaṃ catuppadattepi

1. Vi 1. 46 piṭṭhe.

odakatāsāmaññaena apadehi saha gahaṇaṃ. **Mukhasaṇṭhānanti** oṭṭhacammaṣaṇṭhānaṃ. **Vaṇasaṅkhepanti** vaṇasaṅgahaṃ. Vaṇe thullaccayaṇca “amaggena amaggaṃ paveseti, āpatti thullaccayassā”ti imassa suttassa¹ vasena veditabbaṃ. **Maṅgusāti** nakulā. **Etameva hi atthanti** yo naṃ ajjhāpajjati, taṃ parājetīti imamatthaṃ vuttānaṃyeva pārājikādisaddānaṃ nibbanappasaṅge imissā parivāragāthāya pavattattā. **Bhaṭṭhoti** sāsanato parihīno. **Niraṅkatoti** nirākato. **Etanti** āpattirūpaṃ pārājikaṃ. **Chinnoti** antarākhaṇḍito.

Pakatattehi bhikkhūhīti ettha **pakatattā** nāma pārājikaṃ anāpannā anukkhittā ca. Keci pana “pakatattehi bhikkhūhi ekato kattabbattāti atṭhakathāyaṃ vuttattā pakatattabhūtehi alajjīhipi saddhiṃ uposathādisaṅghakammakaraṇe doso natthī”ti vadanti, taṃ na yuttaṃ, iminā vacanena tassa atthassa asijjhanato. Yadi hi saṅghakammaṃ karīyati, pakatatteheva karīyati, na apakatattehīti evaṃ apakatattehi sahasaṃvāsapaṭikkhepaparaṃ idaṃ vacanaṃ, na pana pakatattehi sabbehi alajjī-ādīhi ekato saṅghakammaṃ kattabbamevāti. Evaṃ saṃvāsavidhānaparaṃ pakatattesupi sabhāgāpattiṃ āpannehi aññaṃaññaṇca alajjīhi ca saddhiṃ ekato kammakaraṇassa paṭikkhattattā. Vuttañhi “sace sabbo saṅgho sabhāgāpattiyā sati vuttavidhiṃ akatvā uposathaṃ karoti, vuttanayeneva sabbo saṅgho āpattiṃ āpajjati”ti-ādi². “Yattha āmisaparibhogo vaṭṭati, dhammaparibhogopi tattha vaṭṭati”ti alajjīhi saha paribhogo ca atṭhakathāyaṃ paṭikkhitto ekato kammakaraṇassāpi dhammaparibhogattā. Tasmā yathā hi **pāliyaṃ** pārājikāpatti-āpajjanakapuggalanīyamatthaṃ yvāyaṃ ñatticatutthena kammena -pa-upasampanno, ayaṃ imasmiṃ atthe adhippeto bhikkhūti imasmiṃ vacane sabbehi ñatticatutthakammena upasampannā pārājikāpajjanakapuggalāyevāti niyamo na sijjhati pārājikānāpajjanakānampi sekkhādīnaṃ sambhavā, atha kho ñatticatutthakammena upasampannesuyeva pārājikāpatti-āpajjanakā alajjī bālaputhujjanā labbhanti, na pana ehibhikkhu-ādīsūti evaṃ niyamo sijjhati, evamidhāpi pakatattesuyeva ekato kammakaraṇārahā anāpattikā lajjī kukkucakā sikkhākāmā

1. Vi 1. 41 piṭṭhe.

2. Kaṅkhā-Ṭṭha 92 piṭṭhe.

upalabbhanti, na apakatattesūti evameva niyamo sijjhati apakatattānaṃ gaṇapūraṇattābhāvena asaṃvāsikattaniyamato. Alajjino pana gaṇapūrakā hutvā kammaṣṣa sādhanato asaṃvāsikesu na gahitā kattabbavidhiṃ akatvā tehi saha madditvā kammaṃ karontānaṃ āpatti alajjitā ca na vigacchatīti veditabbaṃ. “Eko alajjī alajjisatampi karotī”ti¹ hi vuttaṃ, teneva vakkhati “sabbepi lajjino etesu kammādisu saha vasantī”ti-ādi². Ayañcattho upari vitthārato āvi bhavissati.

Tathā³ sīmāparicchinnehīti-ādiṃ parāmasati. Ekato vandanabhuñjana gāmappavesana vattapaṭivattakaraṇa uggaha paripucchā sajjhāyakaraṇādisāmaggikiriyaavasena bhagavatā paññattasikkhāpadasikkhaṇaṃ samasikkhatā nāma, tañca lajjīheva samaṃ sikkhitabbaṃ, na alajjihīti dassetuṃ “paññattaṃ pana -pa- samasikkhatā nāmā”ti vuttaṃ. Tattha anatikkamanavasena uggahapariipucchādivasena ca lajjipuggalehi samaṃ ekato sikkhitabbā samasikkhāti sikkhāpadāni vuttāni, tāsāṃ samasikkhaṇaṃ yathāvuttanayena lajjīhi sikkhitabbabhāvo samasikkhatā nāmāti adhippāyo. Yathāvuttesu ekakammādisu alajjīnaṃ lajjidhamme anokkante lajjīhi saha saṃvāso natthi, tato bahiyeva te sandissantīti āha **sabbepi lajjinoti**-ādi.

56. Yaṃ taṃ vuttanti sambandho. **Vatthumeva na hotīti** suvaṇṇādīhi kata-itthirūpānaṃ aṅga-jātesupi nimittavohāradassanato tattha pārājikāsaṅkānivattanatthaṃ vuttaṃ. Teneva vinītavatthūsu lepacittādivatthūsu sañjātakukkuccassa pārājikena anāpatti vuttā.

Paṭhamacatukkavaṇṇanā

57. **Assāti** ākhyātapadanti tassa atthaṃ dassento “hotī”ti āha, bhāveyyāti attho, hotīti vuttaṃ hoti. Dutīye atthavikappe “hotī”ti idaṃ vacanaseso.

58. **Sādiyantassevāti** ettha sādiyaṇaṃ nāma sevetukāmatācittassa uppādanamevāti āha “paṭisevanacittasamaṅgissā”ti. **Paṭipakkhanti**

1. Vi-Ṭṭha 2. 273 piṭṭhe.

2. Vi-Ṭṭha 1. 224 piṭṭhe.

3. Tattha (Sī)

aniṭṭhaṃ ahitaṃ. “Bhikkhūnaṃ paccatthikā bhikkhupaccatthikā”ti vutte upari vuccamānā rājapaccatthikādayopi idheva pavisantīti taṃ nivattanatthaṃ **bhikkhū eva paccatthikā**ti rājapaccatthikānurūpena attho dassito. **Tasmim khaṇeti** pavesanakkhaṇe. Aggato hi yāva mūlā pavesanakiriyāya vattamānakālo pavesanakkhaṇo nāma. **Paviṭṭhakā**leti aṅgajātassa yattakaṃ ṭhānaṃ pavesanārahaṃ, tattakaṃ anavasesato paviṭṭhakāle, pavesanakiriyāya niṭṭhitakkhaṇeti attho. Evaṃ paviṭṭhassa uddharaṇārambhato antarā ṭhitakāle ṭhitaṃ aṅgajātaṃ, tassa ṭhiti vā **ṭhitaṃ** nāma, **aṭṭhakathāyaṃ**¹ pana mātugāmassa sukkavissatṭhiṃ patvāsabbathā vāyāmato oramitvā ṭhitakālaṃ sandhāya “sukkavissatṭhisamaye”ti vuttaṃ, tadubhayampi ṭhitamevāti gahetabbaṃ. **Uddharaṇaṃ** nāma yāva aggā nīharaṇakiriyāya vattamānakāloti āha “nīharaṇakāle paṭisevanacittaṃ upaṭṭhāpeti”ti.

Ettha ca yasmā parehi upakkamiyamānassa aṅgajātādikāyacalanassa vijjamānattā sevanacitte upaṭṭhitamatte tasmim khaṇe cittajarūpena sañjāyamānaṃ aṅgajātādicalanam iminā sevanacittena uppāditameva hoti. Apica sevanacitte uppanne parehi anupakkamiyamānassāpi aṅgajāte calanaṃ hoteva, taṅca tena kataṃ nāma hoti, tasmā kāyacittato samuṭṭhitaṃ pārājikāpattiṃ so āpajjatiyeva **ubbhajāṇumaṇḍalikā**² viya. Tatthāpi hi “adhakkhakaṃ ubbhajāṇumaṇḍalaṃ āmasanaṃ vā -pa- paṭipīlanam vā sādiyeyyā”ti³ sādiyanamatteyeva āpatti vuttā, bhikkhuno kāyasaṃsagge pana “kāyasaṃsaggaṃ samāpajjeyyā”ti⁴ attano upakkamassa āpattinimittabhāvena vuttattā itthiyā phusiyamānassa kāyasaṃsaggarāge ca itthiyā sañjanitakāyacalane ca vijjamānepi attano payogābhāvena anāpattiyeva vuttāti gahetabbaṃ. Keci pana “paṭhamasaṃghādisesavisayepi parehi balakkārena hatthādihi upakkamiyamānassa mocanassādo ca uppajjati, tena ca asucimhi mutte saṃghādiseso, amutte thullaccayaṃ evā”ti vadanti. **Aṅgārakāsunti** aṅgārārāsinaṃ, aṅgārapuṇṇāvāṭaṃ vā. Itthiyā upakkamiyamāne asādiyanam nāma na sabbesaṃ

1. Vi-Ṭṭha 1. 226 piṭṭhe. 2. Vi 2. 276 piṭṭhe. 3. Vi 2. 276 piṭṭhe. 4. Vi 3. 173 piṭṭhe.

visayoti āha **imaññhīti**-ādi. **Ekādasahi aggīhīti** rāgadosamohajāti jarā maraṇa soka parideva dukkha domanassupāyāsasaṅkhātehi ekādasaggīhi. **Assāti** asādiyantassa. **Catukkam nīharitvā ṭhapesīti** ettha ekapuggalavisayatāya ekopi anāpattivāro pavesana pavitṭha ṭhita-uddharaṇasaṅkhātānaṃ catunnaṃ padānaṃ vasena “catukkan”ti vutto. **Paṭhamacatukkakathāti** ettha pana anāpattivārena saddhim pañcannaṃ vārānaṃ vuttanayena “pañca catukkā”ti vattabbepi ekamaggavisayatāya tesam ekattaṃ āropetvā paṭhamacatukkatā vuttā. Teneva vakkhati **tiṇṇaṃ maggānaṃ vasena tīpi suddhikacatukkānīti**-ādi.

Ekūnasattatidvisatacatukkakathāvaṇṇanā

59-60. **Mattanti** surādīhi mattaṃ. Akkhāyitanimittā idha uttarapadalopena akkhāyitasaddena vuttāti āha “akkhāyitanimittan”ti. **Jāgarantinti**-ādi visesanarahitattā “suddhikacatukkānī”ti vuttaṃ. **Samānācariyakātherāti** ekācariyassa uddesantevāsikā. Gaṅgāya aparabhāgo **aparagaṅgaṃ**. **Vatareti** garahatthe nipāto. **Evaṃ vinaya-garukānanti** iminā upari upatissattherena vuccamānavinicchayassa garukaraṇīyatāya kāraṇaṃ vuttaṃ. **Sabbaṃ pariyādiyitvāti** sabbaṃ pārājikakhettaṃ anavasesato gahetvā. Yadi hi sāvasesaṃ katvā paññapeyya, alajjīnaṃ tattha lesena ajjhācārasoto pavattatīti āha “sotaṃ chinditvā”ti. Sahaseyyādipaṇṇattivajjasikkhāpadesuyeva¹ sāvasesaṃ katvāpi paññāpanaṃ sambhavati, na lokavajjesūti āha **idaññhīti**-ādi. **Sahaseyyasikkhāpade**² hi kiñcāpi yebhuyyacchanne yebhuyyaparicchanne heṭṭhimaparicchedato pācittiyaṃ dassitaṃ, upaḍḍhacchanne upaḍḍhaparicchanne dukkaṭaṃ, tathāpi sāvasesattā paññattiyā yebhuyyacchanna-upaḍḍhaparicchannādīsupi **aṭṭhakathāyaṃ**³ pācittiyameva dassitaṃ. Idha pana niravasesattā paññattiyā bhagavatā dassitaṃ yebhuyyena akkhāyitanimittato heṭṭhā pārājikakkhettaṃ natthi, thullaccayādimeva tattha labbhati.

Upatissattherena vuttasseva vinicchayassa aññampi upatthambhakāraṇaṃ dassento **apicāti**-ādimāha. Nimitte appamattikāpi maṃsarāji sace

1. Vi 2. 26 piṭṭhe.

2. Vi 2. 27 piṭṭhe.

3. Vi-Ṭṭha 2. 15 piṭṭhe.

avasiṭṭhā hoti, taṃ yebhuyyakkhāyitameva hoti, tato paraṃ pana sabbaso khāyite nimitte dukkaṭamevāti dassento āha “tato paraṃ thullaccayaṃ natthi”ti. Keci panettha vaccamaggādiṃ cattāro koṭṭhāse katvā “tesu dve koṭṭhāse atikkamma yāva tatiyakotṭhāsassa pariyosānā khāyitaṃ yebhuyyakkhāyitaṃ nāma, tato paraṃ thullaccayaṃ natthi, yāva catutthakoṭṭhāsassa pariyosānā khāyitaṃ, tampi dukkaṭavattahuyevā”ti ca vadanti, taṃ na yuttaṃ. **Matasarīrasmiṃyeva veditabbanti** mataṃ yebhuyyena akkhāyitanti-ādivacanato vuttaṃ. **Yadipi nimittanti**-ādi jīvamānakasarīrameva sandhāya vuttaṃ tasseva adhikatattā. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ**¹ “jīvamānakasarīrassa vuttappakāre magge sacepi tacādiṃ anavasesetvā sabbaso chinne”ti-ādi vuttaṃ. **Sabbaso khāyitanti** nimittamaṃsaṃ sabbam chinnanti attho. **Nimittasaṇṭhānanti** chinnamaṃsassa anto yāva muttavatthikosā chiddākāro abbhantarachavicammamatto itthinimittākāro, tenāha “pavesanaṃ jāyati”ti. **Nimittasaṇṭhānaṃ pana anavasesetvāti** pavesanārahachiddākārena ṭhita-abbhantaramaṃsādiṃ anavasesetvā. Etena yāva paveso labbhati, tāva maggoyevāti dasseti. **Nimittato patitāya maṃsapesiyāti** idaṃ nimittasaṇṭhānavirahitaṃ abbhantaramaṃsakhaṇḍaṃ sandhāya vuttaṃ. Nimittasaṇṭhānaṃ akopetvā samantato chinditvā uddhaṭamaṃsapesiyā pana matasarīre yebhuyyena akkhāyitanimutte viya upakkamantassa pārājikameva.

Evam jīvamānakamanussasarīre labbhamānavisesaṃ dassetvā idāni matasarīre dassetuṃ **matasarīre panāti**-ādimāha. **Vatthikosesūti** purisānaṃ aṅgajātakosacammesu. “Navadvāro mahāvaṇo”ti-ādi² vacanato manussānaṃ akkhināsādiṃ vaṇasaṅkhepena thullaccayakkhettānīti tesupi thullaccayaṃ vuttaṃ, evaṃ manussānaṃ matasarīrepi, tenāha **mate allasarīreti**-ādi. Tattha **allasarīreti** akuthitaṃ sandhāya vuttaṃ. **Pārājikakkhetteti** yebhuyyena akkhāyitampi sandhāya vuttaṃ. **Thullaccayakkhetteti** upaḍḍhakkhāyitādimpi sandhāya vuttaṃ. Ettha ca akkhināsādithullaccayakkhettesu yebhuyyena akkhāyitesupi thullaccayaṃ, upaḍḍhakkhāyitādisu dukkaṭanti veditabbaṃ. **Sabbesampīti** yathāvuttahatthi-ādīhi aññesaṃ

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 113 piṭṭhe.

2. Khu 11. 78 piṭṭhe.

tiracchānānaṃ saṅgaṇhanatthaṃ vuttaṃ. Tiracchānagatānaṃ akkhikaṇṇavaṇesu dukkaṭaṃ pana aṭṭhakathāppamāṇena gahetabbaṃ, “amaggena amaggaṃ paveseti, āpatti thullaccayassā”¹ ti hi sāmāññato vuttaṃ, na pana manussānanti visesetvā. Yadi hi manussānaññeva vaṇesu thullaccayaṃ siyā, hatthi-assādīnaṃ nāsavattthikosesupi paṭaṅgamukhamaṇḍūkassa mukhasaṇṭhānepi ca vaṇasaṅkhepato thullaccayaṃ na vattabbaṃ siyā, vuttaṇca. Tasmā aṭṭhakathācariyā evettha pamāṇaṃ. Matānaṃ tiracchānagatānanti matakena sambandho.

Methunarāgena vatthikosam pavesentassa thullaccayaṃ vuttanti āha “vatthikosam appavesento”² ti. **Methunarāgo** ca nāma kāyasaṃsaggarāgaṃ mocanassādaṇca muñcitvā visum dvayaṃdvayasamāpattiyā rāgo, so ca purisādisupi uppajjati, tena ca apārājikakkhette itthisarīrepi upakkamantassa asucimhi muttepi saṅghādiseso na hoti, khettānurūpaṃ thullaccayaḍukkaṭameva hotīti veditabbaṃ. **Appavesentoti** iminā tīsu maggesu pavesanādhippāye asatipi methunarāgena bahi ghaṭṭanaṃ sambhavaṭīti dasseti, teneva thullaccayaṃ vuttaṃ, itarathā pavesanādhippāyena bahi chupantassa methunassa pubbaḍpayogattā dukkaṭameva vattabbaṃ siyā. **Nimittena nimittaṃ chupati thullaccayanti** idaṇca “na ca bhikkhave rattacittena aṅgaṇātaraṃ chupitabbaṃ, yo chupeyya, āpatti thullaccayassā”² ti imassa cammakkhandhake āgatassa suttassa vasena vuttaṃ. Tattha ca kesaṇci aññathāpi atthavikappassa bījaṃ dassento **mahā-aṭṭhakathāyaṃ paṇāti**-ādimāha. **Mukheneva chupanaṃ sandhāyāti** oṭṭhājivhādimukhāvayavena chupanaṃ sandhāya. **Oḷārīkattāti** ajjhācārassa thullattā. **Taṃ sandhāyabhāsanti** taṃ yathāvuttasuttaṃ. Suttaṇhi ajjhācāraṃ sandhāya paṭicca vuttattā “sandhāyabhāsitaṃ”² ti vuccati. **Suṭṭhu sallakkhetvāti** piṭṭhiṃ abhiruhantānaṃ aṅgaṇātamukheneva nimittachupanassa sambhavaṃ methunarāgīnaṇca aṅgaṇātena chupanasseva anurūpataṇca sutte ca “mukhenā”² ti avuttataṇca aññaṇca nayaṃ yathābalaṃ suṭṭhu sallakkhetvāti attho. **Saṅghādisesoti** manussitthiṃ sandhāya vuttaṃ. **Passāvamagganti** idaṃ cammakkhandhake nidānavasena vuttaṃ. Itaramaggadvayaṃ pana nimittamukhena chupantassa vaṇasaṅkhepena thullaccayaṃeva. **Vuttanayenevāti** methunarāgeneva. Nimittamukhena pana vinā methunarāgena manussitthiyā vā tiracchānagatitthiyā vā

1. Vi 1. 41 piṭṭhe.

2. Vi 3. 280 piṭṭhe.

passāvamaggaṃ pakatimukhena chupantassa dukkaṭameva pakatimukhena pakatimukhachupane viya, itarathā tatthāpi thullaccayena bhavitabbaṃ, tañca na yuttam khandhakasuttepi tathā avuttattā. **Kāyasamsaggarāgena dukkaṭanti** nimittamukhena vā pakatimukhādīm itarakāyena vā kāyasamsaggarāgena chupantassa dukkaṭameva.

Ettha ca kāyasamsaggarāgena bahinimitte upakkamato ajānantasseva aṅgajātaṃ yadi pārājikkakhettaṃ chupati, tattha kim hotīti? Keci tāva “methunarāgassa abhāvā manussitthiyā saṅghādiseso, sesesu vatthuvasena thullaccayadukkaṭānī”ti vadanti. Aññe pana “pavesanakkhaṇe phassassa sādiyanasambhavato balakkārena upakkamanakkhaṇe viya pārājikamevā”ti vadanti, idameva yuttataraṃ. Maggattayato hi aññasmiṃ padeseyeva kāyasamsaggādirāgabhedato āpattibhedo labbhati, na maggattaye. Tattha pana yena kenaci ākārena phassassa sādiyanakkhaṇe pārājikameva, teneva paropakkamena pavesanādīsu rāgabhedam anuddharitvā sādiyanamattena pārājikaṃ vuttam.

Santhatacatukkabheda kathāvaṇṇanā

61-2. **Paṭipannakassāti** āradhavi-passakassa. **Upādinnaṅanti** kāyindriyaṃ sandhāya vuttam. **Upādinnaṅkena phusatīti** upādinnaṅkasarīrena phusīyatīti kamma-sādhanena attho daṭṭhabbo. Atha vā evaṃ karonto bhikkhu kiñci upādinnaṅkaṃ upādinnaṅkena na phusatīti attho. **Lesam oḍḍessantīti** lesam ṭhapessanti, parikappessantīti attho. **Santhatādivihedehi bhinditvāti** santhatādivisesanehi visesetvā. **Santhatāyāti** samudāye ekadesavohāro daḍḍhassa paṭassa chiddanti-ādīsu viya. Yathā hi paṭassa ekadesova vatthato¹ daḍḍhoti vuccati, taṃ ekadesavohāraṃ samudāye paṭe upacārato āropetvā puna taṃ samudāyaṃ daḍḍhappadesasaṅkhātachidda-sambandhībhāvena “daḍḍhassa paṭassa chiddan”ti voharanti, evamidhāpi itthiyā maggappadesavohāraṃ samudāyabhūtāya itthiyā āropetvā puna taṃ itthiṃ santhatamaggasambandhiniṃ katvā **santhatāya itthiyā vaccamaggenāti**-ādi vuttam. Sāratthadīpaniyaṃ² panettha “ekadesa samudāyavohāro”ti vuttam, taṃ

1. Ekadesa daḍḍhe paṭo (?)

2. Sārattha-Ṭī 2. 92 piṭṭhe.

na vuttaṃ avayavavohārena samudāyasappa patiyamānattā. Itarathā hi santhatāya vaccamaggenāti itthilingatā maggasambandhitā ca na siyā, ekadesa samudāyopacārassa pana ekadesova attho sākāya chijjamānāya rukkhā chijjatīti-ādīsu viya.

Vatthādīni maggassa anto appavesetvā bahiyeva veṭṭhanā sandhāya “paliveṭṭhetvā”ti vuttaṃ. Samudāye avayavūpacāreणा bhikkhupi **santhato nāmāti**-ādi vuttaṃ. **Yattake pavittṭheti** tilabījamatte pavittṭhe. Akkhiṇāsādīnaṃ santhattatthepi¹ yathāvatthukamevāti āha **thullaccayakkhetṭe thullaccayanti**-ādi. **Khāṇum ghaṭṭentassa dukkaṇṭanti** itthinimittassa anto khāṇum pavesetvā samatāraṃ, atirittāṃ vā ṭṭhitāṃ khāṇum sace ghaṭṭeti, ghaṭṭentassa dukkaṇṭaṃ pavesābhāvato. Sace pana īsakaṃ anto allokāse pavesetvā ṭṭhitāṃ anupādinnaeva khāṇusīsaṃ āṅgajātena chupati, pārājikameva. **Tassa talanti** veḷunaḍādikassa antatāraṃ. **Bahiddhā khāṇuketi** anto pavesitaveḷupabbādikassa bahi nikkhantaśīsaṃ sandhāya vuttaṃ. **Yathā ca itthinimitteti**-ādīsu yathā itthiyā passāvamagge khāṇum katvā ghaṭṭanādikāṃ vuttaṃ, evaṃ sabbattha vaccamaggādīsipi lakkhaṇaṃ veditabbanti attho.

Rājapaccatthikādicatukkabheda kathāvaṇṇanā

65. **Kerāṭikā**ti vañcakā. Paṭhamā itthidhuttameva dassetvā idāni itaradhuttepi saṅgahetvā dassetuṃ “itthidhuttasurādhuttādayo vā”ti vuttaṃ.

Āpattānāpattivāraṇṇanā

66. Paṭiññātakaraṇaṃ natthi sevetukāmatā maggena maggappaṭipattīti² dvinnāṃ āṅgaṇaṃ siddhattā. Dūsitassa pana maggena maggappaṭipatti evamekaṃ āṅgaṇaṃ siddhaṃ, sevetukāmatāsaṅkhātāṃ³ sādiyaṇaṃ asiddhaṃ. Tasmā so pucchitvā “sādiyaṇaṃ”ti vuttapaṭiññāya nāsetabbo. **Tatthevāti** vesāliyaṃ mahāvane eva. **Sabbaṅgagatanti** sabbakāyagataṃ. “Lohitaṃ viyā”ti vuttattā kesādīnaṃ vinimuttaṭṭhāne sabbatthāti gahetabbaṃ. **Niccameva ummattako**

1. Santhattatthepi (Sī) 2. Maggappaṭipattīnaṃ (Sī, Ka) 3. Pavesetukāmatā... (Ka)

hotiti yassa pittakosato pittaṃ calitvā sabbadā bahi nikkhantaṃ hoti, taṃ sandhāya vuttaṃ. Yassa pana pittaṃ calitvā pittakoseyeva ṭhitaṃ hoti, kadāci vā nikkhantaṃ puna nikkhamati, sopi antaranantarā saññaṃ paṭilabhati bhesajjena ca pakati-ārogyaṃ paṭilabhatīti veditabbaṃ.

Padabhājanīyavaṇṇanāyayaṃ nīṭṭhito.

Pakiṇṇakakathāvaṇṇanā

Pakiṇṇakanti vomissakanayaṃ. **Samuṭṭhānanti** uppattikāraṇaṃ. **Kiriya**ti-ādi nidassanamattaṃ akiriyaādīnampi saṅgahato. Vedanāya saha kusalaṇca veditabbanti yojetabbaṃ. **Sabbasaṅgāhakavaseṇā**ti sabbesaṃ sikkhāpadānaṃ saṅgāhakavaseṇa “kāyo vācā kāyavācā kāyacittaṃ vācācittaṃ kāyavācācittan”ti evaṃ vuttāni cha āpattisamuṭṭhānāni. Samuṭṭhānādayo hi āpattiyā eva honti, na sikkhāpadassa. Taṃtaṃsikkhāpadassa niyata-āpattiyā eva gahaṇatthaṃ pana sikkhāpadasīseṇa samuṭṭhānādīnaṃ kathanāṃ. Evañhi āpattiviseṣo paññāyati āpattisaddassa sabbāpattisādhāraṇattā, imesu pana chasu samuṭṭhānesu purimāni tīṇi acittakāni, pacchimāni sacittakāni. Samāsato taṃ¹ imaṃ pakiṇṇakaṃ viditvā veditabbanti sambandho. Cha samuṭṭhānāni etassāti **chasamuṭṭhānaṃ**. Evaṃ sesesupi.

Atthi kathinasamuṭṭhānanti-ādi samuṭṭhānasīsavaseṇa dvisamuṭṭhāna-ekasamuṭṭhānānaṃ dassanaṃ. Terasa hi samuṭṭhānasīsaṇi paṭhamapārājikasamuṭṭhānaṃ adinnādānasamuṭṭhānaṃ sañcarittasamuṭṭhānaṃ samanubhāsanāsamuṭṭhānaṃ kathinasamuṭṭhānaṃ eḷakalomasamuṭṭhānaṃ padasodhammasamuṭṭhānaṃ addhānasamuṭṭhānaṃ theyyasatthasamuṭṭhānaṃ dhammadesanāsamuṭṭhānaṃ bhūtārocanasamuṭṭhānaṃ corīvuṭṭhāpanasamuṭṭhānaṃ ananuññātasamuṭṭhānanti. Tattha **atthi chasamuṭṭhānanti** iminā sañcarittasamuṭṭhānaṃ vuttaṃ, pañcasamuṭṭhānassa abhāvato “atthi pañcasamuṭṭhānaṃ”ti avatvā “atthi catusamuṭṭhānaṃ”ti vuttaṃ, iminā ca addhānasamuṭṭhānaṃ ananuññātasamuṭṭhānaṇca saṅgahitaṃ. Yañhi paṭhamatatiyacatutthachattṭhehi samuṭṭhānehi

1. Imaṃ sikkhāpadaṃ (?)

samuṭṭhāti, idaṃ addhānasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ pana dutiyatatiyapañcamachatṭhehi samuṭṭhāti, idaṃ ananuññātasamuṭṭhānaṃ. **Atthi tisamuṭṭhānanti** iminā adinnādānasamuṭṭhānaṃ bhūtārocanasamuṭṭhānañca saṅgahitaṃ. Yañhi sacittakehi tīhi samuṭṭhāti, idaṃ adinnādānasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ pana acittakehi tīhi samuṭṭhāti, idaṃ bhūtārocanasamuṭṭhānaṃ. **Atthi kathinasamuṭṭhānanti**-ādinā pana avasesasamuṭṭhānasīsavasena dvisamuṭṭhānaṃ ekasamuṭṭhānañca saṅgaṇhāti. Tattha hi yaṃ tatiyachatṭhehi samuṭṭhāti, idaṃ kathinasamuṭṭhānaṃ nāma. Yaṃ pana paṭhamacatutṭhehi samuṭṭhāti, idaṃ eḷakalomasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ chatṭheneva samuṭṭhāti, idaṃ dhuranikkhepasamuṭṭhānaṃ, “samanubhāsanasamuṭṭhānaṃ”tipi tasseva nāmaṃ. Iti sarūpena aṭṭha āpattisīsāni dassitāni. Ādisaddena panettha avasesāni paṭhamapārājikasamuṭṭhāna padasodhamma theyyasattha dhammadesanā corīvuṭṭhāpanasamuṭṭhānāni pañcapi samuṭṭhānasīsāni saṅgahitāni. Tattha yaṃ kāyacittato samuṭṭhāti, idaṃ paṭhamapārājikasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ dutiyapañcamehi samuṭṭhāti, idaṃ padasodhammasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ catutṭhachatṭhehi samuṭṭhāti, idaṃ theyyasatthasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ pañcameneva samuṭṭhāti, idaṃ dhammadesanāsamuṭṭhānaṃ. Yaṃ pañcamachatṭhehi samuṭṭhāti, idaṃ corīvuṭṭhāpanasamuṭṭhānaṃ. Ettha ca pacchimesu tīsu sacittakasamuṭṭhānesu ekekasamuṭṭhānavasena ekasamuṭṭhānāni tividhāni. Dvisamuṭṭhānāni pana paṭhamacatutṭhehi vā dutiyapañcamehi vā tatiyachatṭhehi vā catutṭhachatṭhehi vā pañcamachatṭhehi vā samuṭṭhānavasena pañcavidhānīti veditabbāni.

Evam samuṭṭhānavasena sabbasikkhāpadāni terasadhā dassetvā idāni kiriyāvasena pañcadhā dassetuṃ **tatrāpīti**-ādi vuttaṃ. **Kiñcīti** sikkhāpadāni. **Kiriyatoti** pathavīkhaṇanādi¹ viya kāyavacīviññattijanitakammato. **Akiriyatoti** paṭhamakathinādi² viya kattabbassa akaraṇeneva. **Kiriyākiriyatoti** aññātikāya bhikkhuniyā hatthato cīvarapaṭiggahaṇādi³ viya. **Siyā kiriyato, siyā akiriyato** rūpiyapaṭiggahaṇādi⁴ viya, **siyā kiriyato, siyā kiriyākiriyato** kuṭikārādi⁵ viya. Vītikkamasaññāya abhāvena vimokkho assāti **saññāvimokkhanti** majjhepadaloṇisamāso daṭṭhabbo. **Cittaṅgaṃ labhati**

1. Vi 2. 49 piṭṭhe.

2. Vi 1. 294 piṭṭhe.

3. Vi 1. 308 piṭṭhe.

4. Vi 1. 344 piṭṭhe.

5. Vi 1. 218 piṭṭhe.

sacittakasamuṭṭhāneheva samuṭṭhahanato. **Itaranti** yassa cittaṅganiyamo natthi, taṃ anāpattimukhena cetarṃ saññādukaraṃ vuttarṃ, āpattimukhena sacittakadukanti ettakameva viseso, atthato samānāva.

Kāyavacīdvārehi āpajjitabbampi kāyakamme vā vacīkamme vā saṅgayhati. Tattha bāhullavuttito adinnādāna¹ musāvādādayo² viyāti **atthi sikkhāpadaṃ kāyakammanti**-ādinaṃ kāyakammarṃ vacīkammañcāti dukameva vuttarṃ, vibhāgato pana kāyavacīkammena saddhim tikameva hoti. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ**³ vuttarṃ “sabbā ca kāyakammavacīkammataḍḍhayavasena tividhā honti”ti. Tatoyeva idhāpi adinnādānādīsu⁴ kāyakammavacīkammanti taḍḍhayavasena dassitarṃ. **Atthi pana sikkhāpadaṃ kusanti**-ādi āpattisamuṭṭhāpakacittavasena kāriye kāraṇopacārena vuttarṃ, na pana āpattiyā kusalādiparamatthadhammatāvasena āpattiyā sammutisabhāvattā. Kusalākusalādiparamatthadhamme upādāya hi bhagavatā āpattisammuti paññattā. Vakkhati hi “yaṃ kusalacittena āpajjati, taṃ kusalan”ti-ādi⁵. Na hi bhagavato āṇāyattā āpatti kusalādiparamatthasabhāvā hoti anupasampannānaṃ ādikammikānañca āpattippasaṅgato, tassā desanādihi visuddhi-abhāvappasaṅgaho ca. Na hi kāraṇabalena uppajjamānā kusalādisabhāvā āpatti anupasampannādīsu nivattati, uppannāya ca tassā kenaci vināso na sambhavati. Sarasavināsato desanādinā ca āpatti vigacchatīti vacanamatthi, na pana tena akusalādi vigacchati. Pitughātādikammena hi pārājikaṃ āpannassa bhikkhuno gihiliṅgaṃ gahetvā bhikkhubhāvapariccāgena pārājikāpatti vigacchati, na paṇātipātādi-akusalaṃ ānantariyādibhāvato. Tasmā dummaṅkūnaṃ niggahādidasa-atthavase⁶ paṭicca bhagavatā yathāpaccayaṃ samuppajjamāne kusalākusalādināmarūpadhamme upādāya paññattā sammutiyeva āpatti, sā ca yathāvidhipaṭikammakaraṇena vigatā nāma hotīti vedītabbarṃ, tenāha **dvattimseva hi āpattisamuṭṭhāpakacittānī**-ādi. Āpattisamuṭṭhāpakatteneva hettha kusalādīnaṃ āpattito bhedo siddho.

1. Vi 1. 50 piṭṭhe.

2. Vi 2. 1 piṭṭhe.

3. Kaṅkhā-Ṭṭha 112 piṭṭhe.

4. Vi 1. 55 piṭṭhe.

5. Vi-Ṭṭha 1. 235 piṭṭhe.

6. Vi 1. 24; Vi 5. 2 piṭṭhesu.

na hi taṃsamuṭṭhitassa tato abhedo yutto

samuṭṭhānasamuṭṭhitabhedabyavahārupacchedappasaṅgato.

Sāratthadīpaniyaṃ¹ pana āpattiyā paramatthato kusalattameva na sambhavati “āpattādhikaraṇaṃ siyā akusalaṃ, siyā abyākataṃ, natthi āpattādhikaraṇaṃ kusalan”ti vacanato, “akusalattaṃ pana abyākatattañca āpattiyā sambhavatī”ti saññāya kusalacittasamuṭṭhānakkhaṇepi rūpābyākatattaṃ āpattiyā samatthetum yaṃ kusalacittena āpajjati, taṃ kusalaṃ, itarehi itaranti² imaṃ aṭṭhakathāvacanaṃ nissāya vuttaṃ “yaṃ kusalacittena āpajjatīti yaṃ sikkhāpadasīse gahitaṃ āpattiṃ kusalacittamaṅgī āpajjati, iminā pana vacanena taṃ kusalanti āpattiyā vuccamāno kusalabhāvo pariyāyato, na paramatthato dasseti. Kusalacittena hi āpattiṃ āpajjanto saviññattikaṃ aviññattikaṃ vā sikkhāpadavītikkamākārappavattaṃ rūpakkhandaṃhasaṅkhātaṃ abyākatāpattiṃ āpajjati”ti. Tattha yaṃ kusalacittena āpajjatīti imaṃ vacanaṃ uddissa “iminā pana vacanena taṃ kusalanti āpattiyā vuccamāno kusalabhāvo pariyāyato, na paramatthato dasseti”ti vuttaṃ, evaṃ itarehi itaranti vacanena “yaṃ akusalacittena āpajjahi, taṃ akusalaṃ, yaṃ abyākatacittena āpajjati, taṃ abyākataṃ”ti imassa atthassa vuttattā itarehīti vacanaṃ uddissa “imināpi vacanena itaranti āpattiyā vuccamāno akusalabhāvo abyākatabhāvo ca pariyāyato dasseti”ti vattabbaṃ. Evaṃ avatvā kusalapakkhe eva kathanassa kāraṇaṃ na passāma. Yaṃ pana āpattādhikaraṇaṃ siyā akusalanti-ādivacanaṃ kāraṇattena vuttaṃ, tampi akāraṇaṃ ()³ yaṃ akusalacittena āpajjati, taṃ akusalanti-ādinā heṭṭhā vuttanayena akusalādivhāvassa pariyāyadesitattā, āpattiyā kusalavohārassa ayuttatāya natthi āpattādhikaraṇaṃ kusalanti vuttattā ca. Āpattiyā hi kusalacittasamuṭṭhitattepi bhagavatā paṭikkhittabhāvena sāvajjadhammattā⁴ kāraṇūpacārenāpi anavajjakusalavohāro na yutto sāvajjānavajjānaṃ aññamaññaviruddhattā. Yathā ākāśādisammutisaccānaṃ uppannatādivohāro viya jātijarābhaṅgānaṃ uppannatādivohāro anavaṭṭhānādidesato ayutto, evamidhāpi kusalavohāro ayutto viruddhattā. Akusalādivohāro pana

1. Sārattha-Ṭī 2. 98 piṭṭhe.

3. (Tathā hi) (Ka)

2. Vi-Ṭītha 1. 235 piṭṭhe.

4. Sāvajjadhammatā (Sī, Ka)

yutto, kāraṇūpacārena pana akusalādisabhāvatā yathāvuttadosānavattanato. Suttassāpi hi yathā suttasuttānulomādīhi virodho na hoti, tatheva attho gahetabbo.

Yaṃ pana vuttaṃ “kusalacittena hi āpattiṃ āpajjanto -pa-rūpakkhandhasaṅkhātāṃ abyākatāpattiṃ āpajjati”ti, taṃ ayuttameva rūpakkhandhassa khaṇikatāya āpattiyāpi desanādipaṭikammaṃ vināva paṭipassaddhippasāṅgato. Rūpaparamparā āpattīti ce? Tanna, paṭikammenāpi avigamappasāṅgato. Na hi rūpasantatidesanādīhi vigacchati sakāraṇāyattattā, iti sabbathā āpattiyā paramatthataṃ ayuttā, eteneva yaṃ vuttaṃ “nipajjitvā nirodhasamāpannassa sahasseyyavasena tathākārappavattarūpadhammasseva āpattibhāvato”ti-ādi, tampi paṭisiddhanti veditabbaṃ. Idha pana nirodhasamāpannānaṃ rūpadhammeva paṭicca uppannattā āpatti acittā avedanā, aññattha pana sacittā savedanāva, sabbatthāpi paññattisabhāvāti veditabbā. Teneva **duṭṭhadosasikkhāpadaṭṭhakathāyaṃ** āpattiyā akusalādisabhāvaṃ paraparikkappitaṃ nisedhetuṃ “ādikammikassa anāpattivacanato -pa- paññattimattameva āpattādhikaraṇanti veditabbaṃ”ti¹ sayameva vakkhati, tasmā “taṃtaṃkusalādidhammasamuppattiyā bhagavatā paññattā āpattisammuti samuṭṭhitā”ti ca, “yāva paṭipassaddhikāraṇā tiṭṭhati”ti ca, “paṭipassaddhikāraṇehi vinassati”ti ca vohariyati. Āpattiyā² ca sammutisabhāvattepi hi sañcicca taṃ āpajjantassa, paṭikiriyaṃ akarontassa ca anādare akusalarāsi ceva saggamaggantarāyo ca hotīti lajjino yathāvidhiṃ nātikkamanti, anatikkamanappaccayā ca tesāṃ anantappabhedā sīlādayo dhammā parivaḍḍhantīti gahetabbaṃ. Dvattiṃsevāti niyamo āpattinimittānaṃ kāyavacīviññattīnaṃ eteheva samuppajjanato kato, na pana sabbāpattīnampi eteheva samuppajjanato. Nipajjitvā niddāyantānaṃ hi jhānanirodhasamāpannānaṃ aviññattijanakehi vipāka-appanācittēhi ceva rūpadhammehi ca sahasseyyādi-āpatti sambhavati.

Dasāti kiriyāhetukamanoviññāṇadhātudvayena saha aṭṭha mahākiriya-cittāni. Paññattiṃ ajānitvā iddhivikubbanādīsu abhiññānaṃ āpattisamuṭṭhāpakattaṃ veditabbaṃ. Ettha ca kiñci sikkhāpadaṃ akusalacittameva,

1. Duṭṭhadosasikkhāpadaṭṭhakathāyaṃ na dissati.

2. Yassā āpattiyā (Sī)

kiñci kusalābyākatavasena dvicittam, kiñci ticittanti ayameva bhedo labbhati, nāññoti veditabham. **Kiriyāsamuṭṭhānanti** parūpakkamena jāyamānaṃ aṅgajātādicalanaṃ sādīyanacittasaṅkhāte sevanacitte uppanne tena cittaṃ samuppāditameva hotīti vuttam itarathā “siyā kiriyasamuṭṭhānaṃ, siyā akiriyasamuṭṭhānaṃ”ti vattabbato.

Yaṃ pana **sāratthadīpaniyaṃ**¹ vuttam “kiriyasamuṭṭhānanti idaṃ yebhuyyavasena vuttam parūpakkame sati sādīyantassa akiriyasamuṭṭhānabhāvato”ti-ādi, taṃ na gahetabham paṭhamapārājikassa akiriyasamuṭṭhānatāya pāli-aṭṭhakathāsu avuttattā. “Manodvāre āpatti nāma natthi”ti hi² vuttam. Kathaṃhi nāma parūpakkamena methunaṃ sādīyanto attano aṅgajātādikāyacalanaṃ na sādīyeyya³, sādīyanacittānugūṇameva pana sakalasarīre cittajarūpasamuppattiyā viññattipi sukhumā samuppannā eva hotīti daṭṭhabham, tenāha **kāyadvāreneva samuṭṭhānato kāyakammanti**-ādi. **Cittam panettha aṅgamattam hotīti** kāyaviññatti eva kāyakammabhāve kāraṇam, na cittaṃ. Tam panettha kāyasaṅkhātāya viññattiyāyeva aṅgamattam, na kāyakammabhāvassa, itarathā methunassa “manokamman”ti vattabbato, tenāha “na tassa vasena kammabhāvo labbhati”ti. **Kammabhāvoti** kāyakammabhāvo. **Sabbañceti** taṃ samuṭṭhānādikaṃ. **Sikkhāpadasīsenāti** taṃtaṃsikkhāpadaniyata-āpattiyā eva gahaṇattham sikkhāpadamukhena.

Pakiṇṇakakathāvaṇṇanānayo niṭṭhito.

Vinītavatthuvaṇṇanā

Idam kinti kathetukāmatāpucchā. **Imāti**-ādi vissajjanaṃ. Vinītāni āpattiṃ tvaṃ bhikkhu āpannoti-ādinā⁴ bhagavatā vinicchinitāni vatthūni **vinītavatthūni**. Tam taṃ vatthum uddharitvā dānato dassanato uddānabhūtā gāthā **uddānagāthā**, saṅgahagāthā, uddesagāthāti vuttam hoti. **Vatthu gāthāti** tena kho pana samayena aññataro bhikkhūti⁴ ādikā vinītavatthupāḷīyeva tesam tesam vinītavatthūnaṃ ganthanato “vatthugāthā”ti

1. Sārattha-Ṭī 2. 98 piṭṭhe.

3. Sādīyeyya (Sī, Ka)

2. Kaṅkhā-Ṭītha 112; Vi-Ṭītha 2. 270 piṭṭhesu.

4. Vi 1. 42 piṭṭhādisu.

vuttā, na chandovicibhilakkhaṇena. Uddānagāthānaṃ vatthu vatthugāthāti evaṃ vā ettha attho daṭṭhabbo. **Etthāti** vinītavatthūsu. **Dutiyaḍḍanti** dutiyapārājikādhānaṃ. Yaṃ passitvā cittakārādayo sippikā cittakammādhāni sikkhanti, taṃ **paṭicchannakarūpaṃ**, paṭimārūpanti attho.

67. **Purimāni dveti** makkaṭṭivajjiputtakavatthūni dve. Tānipi bhagavatā vinītabhāvena puna vinītavatthūsu pakkhittāni. Tattha tassa kukkucçaṃ ahoṣīti-ādi pana kiñcāpi tesāṃ paṭhamāṃ kukkucçaṃ na uppannaṃ, bhikkhūhi pana bhagavatā ca garahitvā vuttavacanāṃ sandhāya pacchā uppannattaṃ sandhāya vuttaṃ. Bhagavato etamatthaṃ ārocesunti-ādi ca bhikkhūhi ānandattherena ca paṭhamāṃ bhagavato ārocite, bhagavatā ca tesāṃ pārājikatte pakāsite bhītā te sayampi gantvā attano kukkucçaṃ pacchā ārocenti eva. Saccāṃ kira tvanti-ādinā bhagavatā puṭṭhā pana “saccāṃ bhagavā”ti paṭijānavasenaṃ ārocenti. Bhagavāpi āpattiṃ tvanti-ādinā tesāṃ pārājikattaṃ vinicchinoti eva. Anupaññattikathāyaṃ pana taṃ sabbāṃ avatvā anupaññattiyā anuṇaṃ kiñcimattaṃ vuttaṃ, idhāpi tesāṃ vatthūnaṃ bhagavatā vinītabhāvadassanattaṃ evaṃ vuttanti veditabbāṃ. Keci imaṃ adhippāyaṃ amanasikatvā “aññānevetāni vatthūni”ti vadanti. **Kuseti** kusatiṇāni. **Kesehīti** manussakesehi.

68. **Vaṇṇapokkharatāyāti** ettha pokkhalāṃ nāma samiddhaṃ sundaraṇa, tassa bhāvo “pokkharatā”ti ra-kāraṃ katvā vutto, samiddhataṃ sundaratāti attho. **Padhamāsesīti** abhibhavi. **Na limpatīti** na allīyati.

69. Evarūpā parivattaliṅgā bhikkhuniyo atthato ekato upasampannāpi ubhatosaṃghe upasampannāsuyeva saṅgayhanti bhikkhūpasampadāya bhikkhunī-upasampadatopi ukkaṭṭhattā. **Pāliyaṃ** “tāhi āpattihi anāpattiṃ”ti upayogavacanāṃ katvā anujānāmīti padena sambandhitabbāṃ. Itthiliṅgāni thanādikaṃ itthisaṇṭhānaṃ vuttanti āha “purisa -pa- itthisaṇṭhānaṃ uppannaṃ”ti. Taṃ nānantarikato pana “purisindriyampi antarahitaṃ, itthindriyaṇa uppannaṃ”ti vuttameva hoti, evaṃ uparipi liṅgaggahaṇeneva itthindriyādiggaṇaṃ veditabbāṃ. **Tāti** āpattiyo, tassa vuṭṭhātunti iminā sambandho, tāhi āpattihi

vuṭṭhāpetunti attho. Kathanti āha **tā sabbāpi bhikkhunīhi kātabbanti**-ādi.

Tena paṭicchannāyapi appaṭicchannāyapi garukāpattiyā

pakkhamānattacaraṇādikaṃ vidhiṃ dasseti.

Okkantikavinicchayoti pasaṅgānugūṇaṃ otaraṇakavinicchayo. **Balava-akusalenāti** paradārikakammādinā. **Dubbalakusalenāti**

yathāvuttabalavākusalopahatasattinā tato eva dubbalabhūtena kusalena.

Dubbala-akusalenāti

purisabhāvuppadakabrahmacariyādibalavakusalopahatasattinā tato eva

dubbalabhūtena paradārikādi-akusalena. Sugatiyaṃ bhāvadvyassa

kusalakammajattā akusaleneva vināso kusaleneva uppattīti āha **ubhayampīti**-

ādi. Duggatiyaṃ pana akusaleneva ubhinnampi uppatti ca vināso ca, tattha dubbalabalavabhāvova viseso.

“Ehi mayaṃ gamissāmā”ti bhikkhunīyā saddhiṃ saṃvidhāya ekaddhānagamane pācittiyāpattiparihāratthaṃ vuttaṃ “saṃvidahanam parimocetvā”ti. Tena ekagāmakkhettepi bahigāmato antaragharaṃ saṃvidhāya gamanampi āpattikaramevāti dasseti. Parimocanavidhiṃ dassento āha **mayanti**-ādi. **Bahigāmeti** gāmantare. Dutiyikā bhikkhunī pakkantā vā hotīti-ādinā¹ vutta-anāpattilakkhaṇaṃ anulometīti vuttaṃ “gāmantara -pa- anāpatti”ti. **Kopetvāti** pariccajītvā. **Lajjiniyo -pa- labbhatīti** liṅgaparivattanadukkhapīlitassa saṅgahepi asati hīnāyāvattanampi bhaveyyāti “āpadāsū”ti vutta-anāpatti-anulomena vuttaṃ. Tāya dutiyikaṃ gahetvāva gantabbaṃ. **Alajjiniyo -pa- labbhatīti** alajjinīhi saddhiṃ ekakammādisaṃvāse āpattisambhavato tā asantapakkaṃ bhajantīti vuttaṃ, imināpetam veditabbaṃ “alajjinīhi saddhiṃ paribhogo na vaṭṭatī”ti. Yadi hi vaṭṭeyya, tatopi dutiyikaṃ vinā gāmantaragamanādisu āpatti eva siyā saṅgāhikattā tāsāṃ saṅgāhikalajjinigaṇato viya. **Ñātikā na honti -pa- vaṭṭatīti vadantīti** iminā aṭṭhakathāsu anāgatabhāvaṃ dīpeti. Tatthāpi viśāsikañātikabhikkhunīyo vinā bhikkhunibhāve aramantassa² mānapakatikassa āpadaṭṭhānasambhavena³ tam vacanaṃ appaṭikkhittampi tadanñesaṃ na vaṭṭatiyevāti gahetabbaṃ. **Bhikkhubhāvepīti**

1. Vi 2. 296 piṭṭhe.

2. Āmantayassa (Ka)

3. Apadaṭṭhānasambhavena (Sī, Ka)

bhikkhukālepi. **Taṃ nissāyāti** taṃ nissayācariyaṃ katvā. **Upajjhā gahetabbā**ti upasampadāgahaṇatthaṃ upajjhā gahetabbā.

Vinayakammanti vikappanaṃ sandhāya vuttaṃ. **Puna kātabbanti** puna vikappetabbaṃ. **Puna paṭiggahetvā sattāhaṃ vaṭṭatīti** “anujānāmi bhikkhave bhikkhunīnaṃ sannidhiṃ bhikkhūhi, bhikkhūnaṃ sannidhiṃ bhikkhunīhi ca paṭiggāhāpetvā paribhuñjitun”¹ti vacanato puna paṭiggahetvā paribhuñjitum vaṭṭatīti dassanattthaṃ vuttaṃ. **Sattame divaseti** idaṃca nissaggiyaṃ anāpajjitvāva punapi sattāhaṃ paribhuñjitum vaṭṭatīti dassanattthaṃ vuttaṃ. **Pakatattoti** aparivattalingo. **Rakkhatīti** taṃ paṭiggahaṇavijahanato rakkhati, avibhattatāya paṭiggahaṇaṃ na vijahatīti adhippāyo.

Sāmaṃ gahetvāna nikkhipeyyāti sahatthena paṭiggahetvāna nikkhipeyya. **Paribhuñjantassa āpattīti** liṅgaparivatte jāte puna appaṭiggahetvā paribhuñjantassa āpatti.

Hīnāyāvattanenāti ettha keci “pakatattassa bhikkhuno sikkhaṃ appaccakkhāya ‘gihī bhavissāmī’²ti gihiliṅgaggahaṇaṃ hīnāyāvattanan”³ti vadanti, taṃ na yuttaṃ tattakena² bhikkhubhāvassa avijahanato. Aññe pana “pārājikaṃ āpannassa bhikkhupaṭiññaṃ pahāya gihiliṅgabhāvūpagamanampi hīnāyāvattanan”³ti vadanti, taṃ yuttameva. Pārājikaṃ āpanno hi taṃ paṭicchādetvā yāva bhikkhupaṭiñño hoti, tāva bhikkhu eva hoti bhikkhūnameva pārājikassa paññattattā. “Yo pana bhikkhū”³ti hi vuttaṃ. Tathā hi so saṃvāsaṃ sādiyantopi theyyasaṃvāsako na hoti, sahaseyyādi-āpattiñca na janeti, attānaṃ omasantassa pācittiyañca janeti. Vuttañhi—

“Asuddho hoti puggalo aññataraṃ pārājikaṃ dhammaṃ ajjhāpanno, tañce suddhadiṭṭhi samāno okāsaṃ kārāpetvā akkosādhippāyo vadeti, āpatti omasavādassā”³ti.

Eke pana “pārājikaṃ āpannānaṃ dosaṃ paṭijānitvā gihiliṅgaggahaṇaṃ nāma sikkhāpaccakkhāne samodhānaṃ gacchati tenāpi paṭiññāya bhikkhubhāvassa vijahanato. Teneva vinayavinicchayādīsu hīnāyāvattanaṃ sikkhāpaccakkhāne

1. Vi 4. 462 piṭṭhe.

2. Ettakena (Sī)

3. Vi 1. 254 piṭṭhe.

samodhānetvā visum tam na vuttam. Tasmā bhikkhunīnaṃ vibbhamitukāmatāya gililiṅaggahaṇaṃ idha hīnāyāvattanāṃ tāsāṃ sikkhāpaccakkhānassa abhāvato. Tāsāṃ paṭiggahaṇavijahanassāpi sabbaso vattabbattā”ti vadanti, tampi appaṭibāhiyameva. Tasmā pārājikānaṃ¹ bhikkhunīnaṃ “uppabbajissāmi”ti gihiliṅaggahaṇaṃ hīnāyāvattananti gahetabbaṃ. Vibbhamotipi etasseva nāmaṃ, teneva tam **khuddasikkhāyaṃ**² “acchedavissajjanagāhavibbhamā”ti adhiṭṭhānavijahane vibbhamanāmena vuttam.

Anapekkhavissajjanenāti aññassa adatvāva anattikasessa paṭiggahitavatthūnaṃ bahi chaḍḍanena. Keci “paṭiggahitavatthūsu sāpekkhassa pure paṭiggahitabhāvato parimocanattamā tattha paṭiggahamattassa vissajjanampi anapekkhavissajjanameva cīvarādi-adhiṭṭhānapaccuddhāro viyā”ti vadanti, tam na sundaraṃ tathāvacanābhāvā. Yatheva hi cīvarādīsu anapekkhavissajjanena adhiṭṭhānavijahanāṃ vatvāpi visum paccuddhāro ca vutto, evamidhāpi vattabbaṃ, yathā ca cīvarādīsu kāyapaṭibaddhesupi paccuddhārena adhiṭṭhānaṃ vigacchati, na evamidha. Idha pana paṭiggahitavatthusmiṃ anapekkhassāpi kāyato mutteyeva tasmiṃ paṭiggahaṇaṃ vijahati. Tathā hi vuttam “satakkhattumpi pariccajatu, yāva attano hatthagataṃ paṭiggahitamevā”ti³. Anapekkhavissajjanenāti ettha ca “anapekkhāyā”ti ettakameva vattabbaṃ anapekkhataṃ muñcitvā idha visum vissajjanassa abhāvā. Na hettha paccuddhāre viya vissajjanavidhānamatthi. Apica paṭiggahaṇamattavissajjane sati pure paṭiggahitopi āhāro bhuñjitukamyatāya uppannāya paṭiggahaṇamattamā vissajjetvā puna paṭiggahetvā yathāsukhaṃ bhuñjitabbo siyāti⁴, tathā ca **sannidhikāra****sikkhāpade** vuttā sabbāpi vinicchayabhedā niratthakā eva siyūṃ. Vuttañhi tattha—

“Gaṇṭhikapattassa vā gaṇṭhikantare sneho pavitṭho hoti -pa- tādise pattepi punadivase bhuñjantassa pācittiyaṃ”ti-ādi⁵.

Tattha pana “paṭiggahaṇaṃ anapekkhacittena vissajjetvā bhuñjitabbaṃ”ti ettakameva vattabbaṃ, na ca vuttam. Katthaci īdisesu ca gaṇṭhikapattādīsu paṭiggahaṇe apekkhā kassacipi nattheva tappahānāya vāyāmato, tathāpi tattha gata-āmise paṭiggahaṇaṃ na vigacchati. Kasmā? Bhikkhussa patte puna

1. Pārājikaṃ āpannānaṃ (?)

4. Siyā, (?)

2. Cīvare (25 gāthā)

3. Vi-Ṭṭha 3. 114 piṭṭhe.

5. Vi-Ṭṭha 3. 104 piṭṭhe.

bhuñjitukāmatāpekkhāya vijjamānattā pattagatike āhārepi tassā vattanato. Na hi pattam avissajjetvā taggatikam āhāram vissajjetum sakkā, nāpi āhāram avissajjetvā taggatikam paṭiggahaṇam vissajjetum. Tasmā vatthuno vissajjanameva anapekkhavissajjanam, na paṭiggahaṇassāti niṭṭhamettha gantabbam. Teneva sannidhisikkhāpadassa **anāpattivāre**—

“Antosattāham adhiṭṭheti, vissajjeti, nassati, vinassati, ḍayhati, acchinditvā gaṇhanti, vissāsam gaṇhanti, anupasampannassa cattena vantena muttena anapekkho datvā paṭilabhitvā paribhuñjati”¹—

evam sabbattha vatthuvissajjanameva vuttam. Ettha ca “antosattāham adhiṭṭheti”²ti bāhiraparibhogāya adhiṭṭhānavacanato vatthum avissajjetvāpi kevalam anajjhoharitukāmatāya suddhacittena bāhiraparibhogatthāya niyamanampi visum ekam paṭiggahaṇavijahanakāraṇameva, idaṇca sandhāya paṭiggahaṇamattavissajjanam vuttam siyā, suvuttameva siyā, tathā ca “puna paṭiggahetvā paribhuñjissāmī”³ti paṭiggahaṇavissajjanam na vattabbam siyā bāhiraparibhogādhiṭṭhānassa idhādhippetattā.

Sāratthadīpaniyaṇhi² “anapekkhavissajjanenāti ettha aññassa adatvāva anatthikatāya ‘natthi iminā kammaṃ na dāni nam paribhuñjissāmī’⁴ti vatthūsu vā ‘puna paṭiggahetvā paṭibhuñjissāmī’⁵ti paṭiggahaṇe vā anapekkhavissajjanenā”⁶ti evam paribhuñjitukāmasseva paṭiggahaṇamattavissajjanampi paṭiggahaṇavijahanakāraṇam vuttam, tam na gahetabbam. Purimameva pana bāhiraparibhogādhiṭṭhānam gahetabbam. Idam pana **aṭṭhakathāsu** “anapekkhavissajjanasaṅkhāte vissajjeti”⁷ti vuttapālīpadatthe saṅgahetvā visum na vuttam. Nassati, vinassati, ḍayhati, vissāsam vā gaṇhanti imāni pana padāni acchinditvā gaṇhanti imasmim pade saṅgahitānti veditabbam.

Acchinditvā gahaṇenāti anupasampannānam balakkārādinā acchinditvā gahaṇena. Upasampannānaṇhi acchindanavissāsaggāhesu paṭiggahaṇam na vijahati. **Etthāti** bhikkhuvihāre. **Upaṇipakāti** tena ropitā rukkhagacchā.

1. Vi 1. 364 piṭṭhe.

2. Sārattha-Ṭī 2. 105 piṭṭhe.

Terasasu sammutīsūti bhattuddesaka senāsana paññāpaka
bhaṇḍāgārikacīvarapaṭiggāhaka cīvarabhājaka yāgubhājaka phalabhājaka
khajjabhājaka appamattaka vissajjakasādiyagāhāpaka pattagāhāpaka
ārāmikapesaka sāmaṇerapesakasammutisaṅkhātāsu terasasu sammutīsu.

Pacchimikāya senāsanaggāhe paṭippassaddhepi appaṭippassaddhepi
kathinatthārassa, tammūlakānaṃ pañcānisamsānañca abhāvassa samānattā
tattha vijjamānampi senāsanaggāhapaṭippassaddhiṃ adassetvā tattha
bhikkhūhi kattabbaṃ saṅgahameva dassetuṃ **sace pacchimikāyāti**-ādi
vuttaṃ. **Sace akusalavipāke -pa- chārattaṃ mānattameva dātabbanti** idaṃ
paṭicchannāya sādharmaṇāpattiyā parivasantassa asamādinna-parivāsassa vā
liṅge parivatte pakkhamānattaṃ carantassa vasena vuttaṃ. Sace panassa
pakkhamānatte asamādinne eva puna liṅgaṃ parivattati, parivāsaṃ datvā
parivutthaparivāsasseva chārattaṃ mānattaṃ dātabbaṃ. **Parivāsadānaṃ
natthi** bhikkhukāle appaṭicchannabhāvato. Sace pana bhikkhukālepi sañcicca
nāroceti, āpatti paṭicchannāva hoti, āpattipaṭicchannabhāvato parivāso ca
dātabboti vadanti. Pārājikaṃ āpannānaṃ itthipurisānaṃ liṅge parivattepi
pārājikattassa ekasmiṃ attabhāve avijahanato puna upasampadā na dātabbāti
gahetabbaṃ. Teneva tesāṃ sīsacchinnapurisādayo nidassitā.

71. **Tathevāti** muccatu vā mā vāti imamatthaṃ atidisati. **Aññesanti**
puṭhujjane sandhāya vuttaṃ. Tesañhi īdise ṭhāne asādiyaṇaṃ dukkaraṃ
sotāpannādi-ariyaṇaṃ tattha dukkarattābhāvā. Na hi ariyā
pārājikādilokavajjāpattiṃ āpajjanti.

73. **Suphusitāti** uparimāya dantapantiyā heṭṭhimā dantapanti āhacca
ṭhitā, avivaṭāti attho. Tenāha “antomukhe okāso natthī”ti. **Uppāṭite pana
oṭṭhamāse dante suyeva upakkamantassa thullaccayanti** nimittena
bahinimitte chupanattā vuttaṃ. Bahinikkhantadantajivhāsupi eseva nayo.
Nijjhāmatanḥikā nāma lomakūpehi samuṭṭhita-aggi-jālāhi daḍḍhasarīratāya
ativiya tasitarūpā. **Ādi**-saddena khuppi-pāsāsura aṭṭhicammāvasiṭṭhā
bhayānakasarīrā petiyo saṅgahitā. **Visaññaṃ katvāti** yathā so

katampi upakkamaṃ na jānāti, evaṃ katvā. Tena ca visaññī ahutvā sādiyantassa pārājikamevāti dasseti. **Upahatakāyappasādoti** vātapittādidosehi kāyaviññānānuppādakabhāvena dūsitakāyappasādo, na pana vinatṭhakāyappasādo. **Sīse patteti** maggena maggappaṭipādane jāte. Appavesetukāmatāya eva nimittena nimittachupane thullaccayaṃ vuttaṃ, sevetukāmassa pana tatthāpi dukkaṭamevāti āha “dukkhaṭameva sāmantaṃ”ti.

74. Jāti-saddena sumanapupphapariyāyena tannissayo gumbo adhippetoti āha “jātipupphagumbānaṃ”ti. Tena ca jātiyā upalakkhitaṃ vanaṃ jātiyāvananti aluttasamāsoti dasseti. **Ekarasanti** vithicittehi asammissaṃ.

77. **Uppanne vatthumhīti** itthihi kata-ajjhācāravatthusmiṃ. **Rukkhasūcikaṇṭakadvāraṃti** rukkhasūcidvāraṃ kaṇṭakadvāraṃ, evameva vā pāṭho. Tattha yaṃ ubhosu passesu rukkathambhe nikhanitvā tattha majjhe vijjhivā dve tisso rukkhasūciyo pavesetvā karonti, taṃ **rukkhasūcidvāraṃ** nāma. Pavesananikkhamanakāle pana apanetvā thakanakayoggena kaṇṭakasākhāpaṭalena yuttaṃ dvāraṃ **kaṇṭakadvāraṃ** nāma. Gāmadvārassa pidhānatthaṃ padarena kaṇṭakasākhādīhi vā katassa kavāṭassa udukkhalapāsarahitatāya ekena saṃvaritum vivarituṇca asakkuṇeyyassa heṭṭhā ekaṃ cakkam yojenti, yena parivattamānena taṃ kavāṭam sukhatthakanam hoti, taṃ sandhāya vuttaṃ “cakkalakayuttadvāraṃ”ti. Cakkameva hi lātabbaṭṭhena saṃvaraṇavivaraṇatthāya gahetabbaṭṭhena cakkalakam, tena yuttampi kavāṭam cakkalakam nāma, tena yuttaṃ dvāraṃ cakkalakayuttadvāraṃ. Mahādvāresu pana dve tīṇipi cakkalakāni yojentīti āha **phalakesūti**-ādi. **Kiṭikāsūti** veḷupesikāhi kaṇṭakasākhādīhi ca katathakanakesu. **Saṃsaraṇakiṭikadvāraṃti** cakkalakayantena saṃsaraṇakiṭikāyuttamahādvāraṃ. **Goppheṭvāti** āvuṇitvā, rajjūhi ganthetvā vā. **Ekaṃ dussasāṇidvāramevāti** ettha kilañjasāṇidvārampi saṅghaṃ gacchati taggatikattā. **Atha bhikkhū -pa- nisinnā** hontīti idaṃ bhikkhūnaṃ sannihitabhāvadassanatthaṃ vuttaṃ. Nipannepi ābhogaṃ kātum vaṭṭati, nipajjitvā niddāyante pana ābhogaṃ kātum na vaṭṭati asantapakkhe ṭhitattā.

Raho nisajjāya viya dvārasamvaraṇaṃ nāma mātugāmānaṃ pavesananivāraṇatthaṃ anuññātanti āha **bhikkhuniṃ vāti**-ādi. **Nisseṇim āropetvāti** idaṃ heṭṭhimatalassa sadvārabandhatāya vuttaṃ. Catūsu disāsu parikkhittassa kuṭṭassa ekābaddhatāya “ekakuṭṭake”ti vuttaṃ. **Pacchimānaṃ bhāroti** pāliya āgacchante sandhāya vuttaṃ. **Yena kenaci parikkhitteti** ettha parikkhepassa ubbedhato pamāṇaṃ sahaseyyappahonake vuttasadisameva.

Mahāpariveṇanti mahantaṃ aṅgaṇaṃ, tena ca bahujaṇasañcāraṃ dasseti, tenāha **mahābodhīti**-ādi. **Aruṇe uggate vuṭṭhahati, anāpatti** anāpattikhettabhūtāya rattiyā suddhacittena nipannattā. **Pabujjhivā puna supati āpattīti** aruṇe uggate pabujjhivā aruṇuggamaṇaṃ ñatvā vā añatvā vā anuṭṭhahivā sayitasantānena supati uṭṭhahivā kattabbassa dvārasamvaraṇādino akatattā akiriyasamuṭṭhānā āpatti hoti anāpattikhette katanipajjanakiriyāya anaṅgattā. Ayañhi āpatti idise ṭhāne akiriyā, divā asaṃvaritvā nipajjanakkhaṇe kiriyā ca acittakā cāti veditabbā. Purāruṇā pabujjhivāpi yāva aruṇuggamanā sayantassāpi purimanayena āpattiyeva. **Aruṇe uggate vuṭṭhahissāmīti -pa- āpattiyevāti** ettha kadā tassa āpattīti? Vuccate—na tāva rattiyaṃ “divā āpajjati no rattin”ti¹ vuttattā. “Anādariyadukkaṭā na muccatī”ti vuttadukkaṭaṃ pana divāsayanadukkaṭameva na hoti anādariyadukkaṭattā. Evaṃ aruṇuggamane pana acittakaṃ akiriyasamuṭṭhānaṃ āpattiṃ āpajjatīti veditabbaṃ. So sace dvāraṃ saṃvaritvā “aruṇe uggate vuṭṭhahissāmī”ti nipajjati, dvāre ca aññehi aruṇuggamanakāle vivaṭepi tassa anāpattiyeva dvārapidahanassa rattidivābhāgesu visesābhāvā. Āpatti-āpajjanasseva kālaviseso icchitabbo, na tapparihārassāti gahetabbaṃ, “dvāraṃ asaṃvaritvā rattim nipajjati”ti² hi vuttaṃ. Divā saṃvaritvā nipannassa kenaci vivaṭepi dvāre anāpattiyeva. Attanāpi anuṭṭhahivāva sati paccaye vivaṭepi anāpattīti vadanti. **Yathāparicchedameva ca navuṭṭhātīti**³ aruṇe uggateyeva uṭṭhāti. **Āpattiyevāti** mūlāpattiṃ yeva sandhāya vuttaṃ, anādariya-āpatti pana purāruṇā uṭṭhitassāpi tassa hoteva

1. Vi 5. 217 piṭṭhe.

2. Vi-Ṭṭha 1. 245 piṭṭhe.

3. Vuṭṭhātīti (Sī)

“dukkaṭā na muccatī”ti vuttattā, dukkaṭā na muccatīti ca purāruṇā uṭṭhahitvā mūlāpattiyā muttopi anādariyadukkaṭā na muccatīti adhippāyo.

Niddāvasena nipajjatiti vohāravasena vuttaṃ, pādānaṃ pana bhūmito amocitattā ayaṃ nipanno nāma na hoti, teneva anāpatti vuttā. **Apassāya supantassā**ti kaṭiṭṭhito uddhaṃ piṭṭhikaṇṭake appamattakampi padesaṃ bhūmiṃ aphasāpetvā thambhādiṃ apassāya supantassa. Kaṭiṭṭhiṃ pana bhūmiṃ phusāpentassa sayanaṃ nāma hoti. Piṭṭhipasāraṇalakkaṇā hi seyyā. Dīghavandanādīsupi tiriyaṃ piṭṭhikaṇṭakānaṃ pasāritattā nipajjanamevāti āpatti pariharitabbāva “vandāmīti¹ pādāmūle nipajjī”ti-ādīsu nipajjanasseva² vuttattā. **Tassāpi anāpatti** patanakkhaṇe avisayattā, visaye jāte sahasā vuṭṭhitattā ca. Yassa pana visaññitāya pacchāpi avisayo, etassa anāpattiyeva patitakkhaṇe viya. **Tattheva sayati na vuṭṭhātī**ti iminā visayepi akaraṇaṃ dasseti, teneva “tassa āpatti”ti vuttaṃ.

Ekabhaṅgenāti ubho pāde bhūmito amocetvāva ekapassena sarīraṃ bhañjitvā nipanno. Mahā-aṭṭhakathāyaṃ pana mahāpadumattherena vuttanti sambandho, tena “mahā-aṭṭhakathāya likhitamahāpadumattheravādo ayan”ti dasseti. Tattha supantassāpi avisayattamatthīti³ mahāpadumattherena “avisayattā pana āpatti na dissati”ti vuttaṃ. Ācariyā pana supantassa visaññattābhāvena visayattā anāpattiṃ na kathayanti. Visaññatte sati anāpattiyeva. **Dve pana janāti**-ādipi mahā-aṭṭhakathāyameva vacanaṃ, tadeva pacchā vuttattā pamāṇaṃ. Yakkhagahitaggahaṇeneva cettha visaññībhūtopi saṅgahito. Ekabhaṅgena nipanno pana anipannattā āpattito muccatiyevāti gahetabbaṃ.

78. **Apadeti** ākāse. **Padanti** padavaḷaṇjaṃ, tenāha “ākāse padan”ti. **Etadagganti** eso aggo. **Yadidanti** yo ayaṃ. Sesam uttānameva.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya vimativinodaniyaṃ

Paṭhamapārājikavaṇṇanāyayaṃ niṭṭhito.

1. Vandantāpi hi (Sī, Ka)

2. Nipajjanameva (Sī)

3. Avasattamatthīti (Sī)

2. Dutiyapārājikavaṇṇanā

Adutiyenāti asadisena jinena yaṃ dutiyaṃ pārājikaṃ pakāsitaṃ, tassa idāni yasmā saṃvaṇṇanākkamo patto, tasmā assa dutiyassa ayaṃ saṃvaṇṇanā hotīti yojanā.

Dhaniyavattthuvaṇṇanā

84. Rājūhi gahitanti rājagahanti āha “mandhātū”ti. Rājapurohitena pariggahitampi rājapariggahitamevāti **mahāgovinda**ggahaṇaṃ, nagarasaddāpekkhāya cettha “rājagahan”ti napuṃsakaniddeso. **Aññepettha pakāreti** susaṃvihitārakkhattā rājūnaṃ gahaṃ gehabhūtanti rājagahanti-ādike pakāre. **Vasantavananti** kilāvaṇaṃ, vasantakāle kilāya yebhuyyattā pana vasantavananti vuttaṃ.

Sadvārabandhāti vassūpagamanayoggaṭṭadassanaṃ. **Nālakapaṭipadanti suttanipāte**¹ nālakattherassa desitaṃ moneyyapaṭipadaṃ. **Pañcannaṃ chadanānanti** tiṇapaṇṇa-iṭṭhakaṣilāsudhāsaṅkhātānaṃ pañcannaṃ. **No ce labhati -pa- sāmampi kātabbanti** iminā nāvāsathavaje ṭhapetvā aññattha “asenāsaniko ahan”ti ālayakaraṇamattena upagamaṇaṃ na vaṭṭati. Senāsaṇaṃ pariyesitvā vacībhedanā katvā vassaṃ upagantabbamevāti dasseti. Na bhikkhave asenāsanikenāti-ādinā² hi **pāliyaṃ** “nālakapaṭipadaṃ paṭipannenāpī”ti aṭṭhakathāyañca avisesena dāḥaṃ katvā vuttaṃ, nāvāsathavajesuyeva ca anujānāmi bhikkhave nāvāya vassaṃ upagantunti-ādinā³ asatipi senāsane ālayakaraṇavasena vassūpagamaṇaṃ anuññātāṃ, nāññatthāti gahetabbaṃ. **Ayamanudhammatāti** sāmīcivattaṃ. **Katikavattānīti** bhassārāmatādiṃ viḥāya sabbadā appamattehi bhavitabbanti-ādikatikavattāni. **Khandhakavattānīti** “āgantukādikhandhakavattaṃ pūretabban”ti evaṃ khandhakavattāni ca adhiṭṭhahitvā.

Vassaṃvutthāti padassa aṭṭhakathāyaṃ “purimikāya upagatā mahāpavāraṇāya pavāritā paṭipadaḍḍhasato paṭṭhāya ‘vutthavassā’ti vuccanti”ti⁴ vuttattā mahāpavāraṇādivase pavāretvā vā appavāretvā vā aññattha

1. Khu 1. 385 piṭṭhe.

3. Vi 3. 211 piṭṭhe.

2. Vi 3. 212 piṭṭhe.

4. Vi-Ṭṭha 1. 248 piṭṭhe.

gacchantehi sattāhakaraṇīyanimutte sati eva gantabbaṃ, nāsati, itarathā vassacchedo dukkaṭaṇca hotīti veditabbaṃ. “Imaṃ temāsaṃ vassaṃ upemī”ti hi “na bhikkhave vassaṃ upagantvā purimaṃ vā temāsaṃ pacchimaṃ vā temāsaṃ avasitvā cārikā pakkamitabbā”ti¹ ca vuttaṃ. Idheva ca vassaṃvutthā temāsaccayena -pa- pakkamimsūti vuttaṃ.

Pavāraṇādivasopi temāsapariyāpannova. Keci pana “anujānāmi bhikkhave vassaṃvutthānaṃ bhikkhūnaṃ tīhi tīhānehi pavāretunti”² pavāraṇākammaṃ pubbeyeva vassaṃvutthānanti vutthavassatāya vuttattā mahāpavāraṇādivase sattāhakaraṇīyanimittaṃ vināpi yathāsukhaṃ gantum vaṭṭati”ti vadanti, taṃ tesam matimattaṃ, vutthavassānañhi pavāraṇānujānanaṃ anupagatachinnavassādīnaṃ nivattanatthaṃ kataṃ, na pana pavāraṇādivase avasitvā pakkamitabbanti dassanattaṃ tadatthassa idha pasaṅgābhāvā, pavāraṇaṃ kātuṃ anucchavikānaṃ pavāraṇā idha vidhīyati, ye ca vassaṃ upagantvā vassacchedaṇca akatvā yāva pavāraṇādivasā vasimsu, te tattakena pavāraṇākammaṃ pati pariyāyato vutthavassāti vuccanti, appakaṃ ūnamadhikaṃ vā gaṇanūpagaṃ na hotīti ñāyato, na kathinakammaṃ pati temāsassa aparipuṇṇattā, itarathā tasmiṃ mahāpavāraṇādivasepi kathinatthārappasaṅgato. “Anujānāmi bhikkhave vassaṃvutthānaṃ bhikkhūnaṃ kathinaṃ attharituṃ”ti³ idaṃ pana “na bhikkhave vassaṃ upagantvā purimaṃ vā temāsaṃ pacchimaṃ vā temāsaṃ avasitvā cārikā pakkamitabbā”ti-ādi⁴ ca nippariyāyato mahāpavāraṇāya anantarapāṭipadadivasato paṭṭhāya kathinatthāraṃ pakkamanaṇca sandhāya vuttaṃ, **parivāre** ca “kathinassa atthāramāso jānitabbo”ti⁵ vatvā “vassānassapacchimo māso jānitabbo”ti⁵ vuttaṃ. Yo hi kathinatthārassa kālo, tato paṭṭhāyeva cārikāpakkamanassāpi kālo, na tato pure vassaṃvutthānaṃyeva kathinatthārārahattā. Yadaggena hi pavāraṇādivase kathinatthāro na vaṭṭati tadaggena bhikkhūpi vutthavassā na honti pavāraṇādivasassa avutthattā.

Yaṃ pana **sārattadīpaniyaṃ**⁶ “ekadesena avutthampi taṃ divasaṃ vutthabhāgāpekkhāya vutthameva hoti”ti-ādi vuttaṃ, taṃ na yuttaṃ, taṃdivasapariyosāne aruṇuggamanakāle vasantova hi taṃ divasaṃ vuttho nāma

1. Vi 3. 193 piṭṭhe.

4. Vi 3. 193 piṭṭhe.

2. Vi 3. 223 piṭṭhe.

5. Vi 5. 308 piṭṭhe.

3. Vi 3. 351 piṭṭhe.

6. Sāratta-Ṭī 2. 116 piṭṭhe.

hoti parivāsa-araññavāsādisu viya, ayañca vicāraṇā upari
vassūpanāyikakkhandhake āvi bhavissatīti tattheva taṃ pākaṭaṃ karissāma.

Mahāpavāraṇāya pavāritāti purimikāya vassaṃ upagantvā
acchinnavassatādassanaparaṃ etaṃ kenaci antarāyena appavāritānampi
vuttavassattā. Na ovassiyatīti **anovassakanti** kammaśādhanaṃ daṭṭhabbaṃ,
yathā na temiyati, tathā katvāti attho. **Anavayoti** ettha anusaddo vicchāyaṃ
vattatīti āha **anu anu avayoti**-ādi. Ācariyassa kammaṃ ācariyakanti āha
“ācariyakamme”ti. Kaṭṭhakammaṃ **thambhādi**. **Telatambamattikāyāti**
telamissāya tambamattikāya.

85. **Kuṭṭikāya karaṇabhāvanti** kuṭiyā katabhāvaṃ. Kiṃ saddappayoge
anāgatappaccayavidhānaṃ sandhāya **tassa lakkhaṇanti**-ādi vuttaṃ. Kiñcāpi
therassa pāṇaghātādhippāyo natthi, anupaparikkhitvā karaṇena pana
bahūnaṃ pāṇānaṃ maraṇattā **pāṇe byābādhentassāti**-ādi vuttaṃ.

Pāṭabyabhāvanti vināsetabbataṃ. **Pāṇātipātaṃ karontānanti** therena akatepi
pāṇātipāte pāṇakānaṃ maraṇamattena pacchimānaṃ lesena gahaṇākāraṃ
dasseti, tena ca “mama tādisaṃ akusalaṃ natthi”ti pacchimānaṃ
vipallāsalesaggahaṇanimittakiccaṃ na kattabbanti dīpitaṃ hoti.

Diṭṭhānugatinti diṭṭhassa kammaṃ anupagamaṇaṃ anukiriyaṃ, diṭṭhiyā vā
laddhiyā anugamaṇaṃ gāhaṃ. **Ghaṇṣitabbeti** madditabbe, vināsitabbeti
attho. **Kataṃ labhitvā tattha vasantānampi dukkaṭamevāti** idaṃ bhagavatā
kuṭiyā bhedāpanavacanena siddhaṃ, sāpi tiṇadabbasambhārehi
tulāthambhādihi amissā suddhamattikāmayāpi iṭṭhakāhi katā vaṭṭati. Keci hi
iṭṭhakāhiyeva thambhe cinitvā tadupari iṭṭhakāhiyeva vitānādisaṇṭhānena
tulādidārusambhāravirahitaṃ chadanampi bandhitvā iṭṭhakāmayameva
āvasathaṃ karonti, tādisaṃ vaṭṭati. **Giṇjakāvasathasaṅkhepena katāti** ettha
giṇjakāvuccanti iṭṭhakā, tāhiyeva kato āvasatho giṇjakāvasatho.

Vayakammampiti mattikuddhāraṇa-iṭṭhakadārucchadanādikāraṇaṃ
dinnabhavattavattanādivatthubbayena nipphannakammampi atthi, etena
kuṭibhedakānaṃ gīvādibhāvaṃ parisaṅkati. **Titthiyadhajoti** titthiyānameva
saññāṇabhūtattā vuttaṃ. Te hi idisesu cāṭi-ādīsu vasanti. **Aññānipīti pi-**
saddena attanā vuttakāraṇadvayampi **mahā-aṭṭhakathāyameva** vuttanti
dasseti. Yasmā

sabbamattikāmayā kuṭi sītakāle atisītā uṇhakāle ca uṇhā sukarā ca hoti corehi bhinditum, tasmā tattha ṭhapitapattacīvarādikaṃ sītuṇhacorādihi vinassatīti vuttam “pattacīvaraguttatthāyā”ti. Chindāpeyya vā bhindāpeyya vā anupavajjoti idaṃ ayaṃ kuṭi viya sabbathā anupayogārahaṃ sandhāya vuttam. Yaṃ pana pañcavaṇṇasuttehi vinaddhachattādikaṃ, tattha akappiyabhāgo va chinditabbo, na tadavaseso tassa kappiyattā, taṃ chindanto upavajjova hoti. Teneva vakkhati “ghaṭakampi vālarūpampi bhinditvā dhāretabban”ti-ādi¹.

Pālimuttakavinicchayaṇṇanā

Chattadaṇḍaggāhakaṃ salākapañjaranti ettha yo pañjarasalākānaṃ majjhaṭṭho bunde puthulo ahicchattakasadiṣṭo agge sachiddo yattha daṇḍantaraṃ paveṣṭvā chattaṃ gaṇhanti, yo vā sayameva dīghatāya gahaṇaḍḍo hoti, ayaṃ chattadaṇḍo nāma, tassa aparigaḷanattāya chattasalākānaṃ mūlappadesadaṇḍassa samantato dalhapañjaraṃ katvā suttehi vinandhanti, so padeso chattadaṇḍaggāhakaṃ salākapañjaraṃ nāma, taṃ vinandhitum vaṭṭati. **Na vaṇṇamaṭṭhatthāyāti** iminā thirakaraṇattameva ekavaṇṇasuttēna vinandhiyamānaṃ yaḍi vaṇṇamaṭṭhaṃ hoti, na tattha dosoti dasseti. **Āraggenāti** nikhādanamukhena. **Daṇḍabundeti** daṇḍamūle koṭiyam. **Chattamaṇḍalikanti** chattapañjare maṇḍalākāreṇa baddhadaṇḍavalayaṃ. **Ukkiritvāti** ninnam, unnatam vā katvā.

Nānāsuttakehīti nānāvaṇṇehi suttehi. Idañca tathā karontānaṃ vasena vuttam, ekavaṇṇasuttakenāpi na vaṭṭatiyeva, “pakatisūcikkammameva vaṭṭatī”ti hi vuttam. **Paṭṭamukheti** dvinnam paṭṭānaṃ saṅghaṭṭitaṭṭhānaṃ sandhāyetaṃ vuttam. **Pariyanteti** cīvarapariyante, anuvātaṃ sandhāyetaṃ vuttam. **Veṇinti** varakasīsākāreṇa sibbanam. **Saṅkhalikanti** diguṇasaṅkhalikākāreṇa sibbanam, veṇim vā saṅkhalikaṃ vā karontīti pakatena sambandho. **Agghiyam** nāma cetiyasaṅghānaṃ, yaṃ agghiyatthambhoti vadanti. **Ukkiranti** utthapenti. **Catukkoṇameva vaṭṭatīti** gaṇṭhikapāsakaṭṭāni sandhāya vuttam. **Koṇasuttaṭṭhāni** gaṇṭhikapāsakaṭṭānaṃ koṇehi bahi

1. Vi-Ṭṭha 1. 251 piṭṭhe.

niggatasuttānaṃ piḷakākārena ṭhapitakoṭṭiyoti keci vadanti, te piḷake chinditvā duviññeyyā kātabbāti tesāṃ adhippāyo. Keci pana “koṇasuttā ca piḷakāti dveyyevā”ti vadanti, tesāṃ matena gaṇṭhikapāsakapaṭṭānaṃ koṇato koṇehi nīhatasuttā koṇasuttā nāma. Samantato pana pariyantena katā caturassasuttā piḷakā nāma. Taṃ duvidhampi keci cīvarato visuṃ paññāyanatthāya vikārayuttaṃ karonti, taṃ nisedhāya “duviññeyyarūpā vaṭṭanti”ti vuttaṃ, na pana sabbathā acakkhugocarabhāvena sibbanatthāya tathāsibbanassa asakkuṇeyyattā. Yathā pakaticīvarato vikāro na paññāyati, evaṃ sibbitabbanti adhippāyo. Rajanakammato pubbe paññāyamānopi viśeso cīvare ratte ekavaṇṇatāya na paññāyatīti āha “cīvare ratte”ti. **Maṇināti** nīlamaṇi-ādimaṭṭhapāsāṇena, aṃsavaddhakakāyabandhanādikaṃ pana acīvarattā saṅkhādīhi ghaṃsitaṃ vaṭṭatīti vadanti. **Kaṇṇasuttakanti** cīvarassa dīghato tiriyaṇca sibbitānaṃ catūsu kaṇṇesu koṇesu ca nikkhantānaṃ suttasīsānametaṃ nāmaṃ, taṃ chinditvāva pārupitabbaṃ, tenāha “rajitakāle chinditabban”ti. Bhagavatā anuññātaṃ ekaṃ kaṇṇasuttampi atthi, taṃ pana nāmena sadisampi ito aññamevāti dassetuṃ **yaṃ panāti**-ādi vuttaṃ. **Lagganattāyāti** cīvararajjuyam cīvarabandhanatthāya. **Gaṇṭhiketi** dantādimaye. **Piḷakāti** binduṃ binduṃ katvā uṭṭhāpetabbapiḷakā.

Thālake vāti tambādimaye puggalike tividhepi kappiyathālake. **Na vaṭṭatīti** maṇivaṇṇakaraṇappayogo na vaṭṭati, telavaṇṇakaraṇatthaṃ pana vaṭṭati. **Pattamaṇḍaleti** tipusīsādimaye. “Na bhikkhave cittāni pattamaṇḍalāni dhāretabbāni rūpakākiṇṇāni bhittikammakatānī”ti¹ vuttattā “bhittikammaṃ na vaṭṭatī”ti vuttaṃ. “Anujānāmi bhikkhave makaradantakaṃ chinditun”ti¹ vuttattā “makaradantakaṃ pana vaṭṭatī”ti vuttaṃ, idaṃ pana pāḷiyā laddhampi idha pāḷiyā muttattā pāḷimuttakanaye vuttaṃ. Evamaññampi īdisaṃ.

Lekhā na vaṭṭatīti āraggena dinnalekhāva na vaṭṭati, jātihiṅgulikādivaṇṇehi katalekhā vaṭṭati. **Chattamukhavatṭiyanti** dhamakaraṇassa hatthena

gahaṇachattākārassa mukhavaṭṭiyam, “parissāvanacoḷabandhanaṭṭhāne”ti keci.

Dedḍubhasīsanti udakasappasīsam. **Acchīnīti** kuñjaracchisaṇṭhānāni. **Ekameva vaṭṭatīti** ettha ekarajjukam diguṇam tiguṇam katvāpi bandhitum na vaṭṭati, ekameva pana satavārampi sarīram parikkhipitvā bandhitum vaṭṭati, bahurajjuka ekato katvā ekena nirantaram veṭhetvā katham “bahurajjukan”ti na vattabham “vaṭṭatī”ti vuttattā, tam murajasaṅkham na gacchatīti veditabham. Murajāhi nānāvaṇṇehi suttehi murajavaṭṭisaṇṭhānam veṭhetvā katham, idam pana murajam maddavīṇasaṅkhātaram pāmaṅgasaṇṭhānaṅca dasāsu vaṭṭati “kāyabandhanassa dasā jīranti, anujānāmi bhikkhave murajam maddavīṇam”ti¹ vuttattā.

Vidheti dasāpariyosāne thirabhāvāya dantavisāṇasuttādīhi kattaḃbe vidhe. **Aṭṭha maṅgalāni** nāma saṅkho cakkam puṇṇakumbho gayā sirīvaccho aṅkuso dhajam sovattikanti² vadanti.

Macchayugalaḥchattanandiyāvaṭṭādivasenapi vadanti.

Paricchedalekhāmattanti dantādīhi katavidhassa ubhosu koḷisu kataparicchedarājimattam.

“Ujukamevā”ti vuttattā caturassādisaṇṭhānāpi añjanī vaṅkagatikā na vaṭṭati. **Sipāṭikāyāti** vāsi-ādibhaṇḍanikkhipanapasibbake. **Āraṇṭakam** nāma potthakādi-abhisāṅkhāraṇattham katadīghamukhasatthakanti vadanti.

“Bhamakārānam dāru-ādilikhanasatthakan”ti keci. **Vaṭṭamaṇikanti** vaṭṭam katvā uṭṭhapetabham pupphulakam. **Aññanti** iminā piḷakādīm saṅgaṇhāti.

Vipphalikiti yam kiñci chedanake khuddakasatthe. **Valitakanti** nakhacchedanakāle daḷhaggahaṇattham valīhi yuttameva karonti. **Tasmā tam vaṭṭatīti** iminā yam aññampi vikāram daḷhikammādi-atthāya karonti, na vaṇṇamaṭṭhatthāya, tam vaṭṭatīti dīpitam, tena ca kattaraḍaṇḍakoṭiyam aññamaññampi ghaṭṭanena saddaniccharaṇatthāya katham ayovalayādikam saṃyuttampi kappiyato upapannam hoti. **Maṇḍalanti** uttarāraṇiyā pavesanattham āvāṇamaṇḍalam hoti. Ujukameva bandhitunti sambandho, ubhosu vā passesu ekapasse vāti vacanaseso, vāsidaṇḍassa ubhosu passesu daṇḍakoṭīnam acalanattham bandhitunti attho.

1. Vi 4. 277 piṭṭhe.

2. Sovattikanti (Sī)

Āmaṇḍasāraketi āmalakaphalāni pisitvā tena kakkena katatelabhājane. Tattha kira pakkhittam telam sītalam hoti. **Bhūmattharaṇeti** kaṭasārādimaye parikkammakatāya bhūmiyā attharitaḍḍa-attharaṇe. **Pāṇiyaghaṭeti** sabbam bhājanavikatiṃ saṅgaṇhāti. **Sabbam -pa- vaṭṭatīti** yathāvuttesu mañcādīsu itthipurisarūpampi vaṭṭati telabhājanesueva itthipurisarūpānam paṭikkhattattā, telabhājanena saha agaṇetvā visum mañcādīnam gahitattā cāti vadanti, kiñcāpi vadanti, etesaṃ pana mañcādīnam hatthena āmasitabbabhaṇḍattā itthirūpamevettha na vaṭṭatīti gahetabbam. **Aññesanti** sīmasāmikānam. **Rājavallabhehīti** lajjīpesalādīnam uposathādi-antarāyakarā alajjino bhinnaladdhikā ca bhikkhū adhippetā tehi saha uposathādikaraṇāyogā, teneva “sīmāyā”ti vuttam. **Tesaṃ lajjīparisāti** tesaṃ sīmasāmikānam anubalam dātuṃ samatthā lajjīparisā. **Bhikkhūhi katanti** yaṃ alajjīnam senāsanabhedanādikaṃ lajjībhikkhūhi kataṃ, sabbañcetaṃ sukatameva alajjīniggahatthāya pavattitabbato.

88. **Avajjhāyantīti** nīcato cintenti. **Ujjhāyanatthoti** bhikkhuno theyyakammanindanatto “kathañhi nāma adinnaṃ ādiyissatī”ti, na pana dārusaddavisesanatto tassa bahuvacanattā. **Vacanabhedeti** ekavacanabahuvacanānam bhede. **Sabbāvantanti** bhikkhubhikkhunī-ādisabbāvayavavantaṃ. **Bimbisāroti tassa nāmanti** ettha **bimbīti** suvaṇṇam. Tasmā sārasuvaṇṇasadisavaṇṇatāya “bimbisāro”ti vuccatīti veditabbam. Porāṇasatthānūrūpaṃ uppādito vīsatiṃsappamāṇa-uttamasuvaṇṇagghanako lakkhaṇasampanno **nīlakahāpaṇoti** veditabbo. Rudradāmena nāma kenaci uppādito **rudradāmakō**. So kira nīlakahāpaṇassa tibhāgaṃ agghati. Yasmim pana dese nīlakahāpaṇā na santi, tatthāpi kālakavirahitassa niddhantasuvaṇṇassa pañcamāsagghanakena bhaṇḍena pādaparicchedo kātabbo. **Tenāti** nīlakahāpaṇassa catutthabhāgabhūtena. **Pārājīkavatthumhi vāti**-ādi pārājīkānam sabbabuddhehi paññattabhāvena vuttam, saṃghādisesādīsu pana itarāpattīsūpi tabbatthūsu ca nānattam nattheva, kevalam keci sabbākārena paññapenti, keci ekadesenāti ettakameva viseso. Na hi kadācipi sammāsambuddhā yathāparādham atikkamma ūnamadhikaṃ vā sikkhāpadaṃ paññapenti.

Padabhājanīyavaṇṇanā

92. **Punapi** “āgantukāmā”ti vuttattā ca sabbathā manussehi anivutthapubbe abhinavamāpite, “puna na pavisissāmā”ti nirālayehi pariccatte ca gāme gā mavohārābhāvā gā mappavesanāpucchanādikiccaṃ natthīti veditabbaṃ. **Araññāparicchedadassan atthanti** gāmagāmūpacāresu dassitesu tadanñāṃ araññanti araññāparicchedo sakkā ñātunti vuttaṃ. **Mātikāyaṃ**¹ pana gāmaggaṇeṇeva gāmūpacāropi gahitoti daṭṭhabbo. **Indakhīleti** ummāre. **Araññasaṅkhepaṃ gacchati** tathā **abhidhamme**² vuttattā. Asatipi indakhīle indakhīlaṭṭhāniyattā “vemaṃjjhameva indakhīloti vuccatī”ti vuttaṃ. Yattha pana dvārabāhāpi natthi, tattha pākāravemaṃjjhameva indakhīloti gahetabbaṃ. **Luṭṭhitvāti** pavaṭṭitvā.

Majjhima purisassa **suppapāto vāti**-ādi mātugāmassa kākuṭṭhāpanavasena gahetabbaṃ, na baladassanavasena “mātugāmo bhājanadhovana-udakaṃ chaḍḍetī”ti³ upari vuccamānattā, teneva “leḍḍupāto”ti avatvā **suppapātoti**-ādi vuttaṃ. **Kurundaṭṭhakathāyaṃ mahāpaccariyaṇca** gharūpacārova gāmoti adhippāyena “gharūpacāre ṭhitassa leḍḍupāto gāmūpacāro”ti vuttaṃ. **Kataparikkhepoti** iminā parikkhepato bahi upacāro na gahetabboti dasseti. Suppamusalapātopi aparikkhittagehasseva, so ca yato pahoti, tattheva gahetabbo, appahonaṭṭhāne pana vijjāmānaṭṭhānameva gahetabbaṃ. Yassa pana gharassa samantato pākārādihi parikkhepo kato hoti, tattha sova parikkhepo gharūpacāroti gahetabbaṃ.

Pubbe vuttanayenāti parikkhittagāme vuttanayena. **Saṅkariyati** missīyati. Vikāle gāmapavesane “parikkhittassa gāmassa parikkhepaṃ atikkamantassa āpatti pācittiyassa. Aparikkhittassa gāmassa upacāraṃ okkamantassa āpatti pācittiyassā”ti⁴ vuttattā gāmagāmūpacārānaṃ asaṅkaratā icchitabbāti āha **asaṅkarato cāti**-ādi. Keci panettha **pāliyaṃ** “aparikkhittassa gāmassa upacāraṃ okkamantassāti idaṃ parikkhepārahaṭṭhānaṃ sandhāya vuttaṃ, na tato paraṃ ekaḷeḍḍupātaparicchinnāṃ

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 2 piṭṭhe pātimokkhe.

3. Vi-Ṭṭha 1. 259 piṭṭhe.

2. Abhi 2. 260 piṭṭhe.

4. Vi 2. 216 piṭṭhe.

upacāraṃ. Tasmā parikkhepārahaṭṭhānasaṅkhātāṃ gāmaṃ okkamantasseva āpatti, na upacāraṃ”ti vadanti, taṃ na gahetabbaṃ “gharūpacāre ṭhitassa majjhimassa purisassa leḍḍupātabbhantaraṃ gāmo nāma. Tato aññassa leḍḍupātassa abbhantaraṃ gāmūpacāro nāmā”ti¹ idheva **aṭṭhakathāyaṃ** vuttattā. Vikāle gāmappavesanasikkhāpadaṭṭhakathāyaṃhi aparikkhittassa gāmassa upacāro adinnādāne vuttanayeneva veditabboti² ayameva nayo atidisito. Teneva **mātikāṭṭhakathāyampi** “yvāyaṃ aparikkhittassa gāmassa upacāro dassito, tassa vasena vikāle gāmappavesanādīsu āpatti paricchinditabbā”ti³ vuttaṃ, tasmā parikkhittassa gāmassa parikkhepaṃ atikkamantassa, aparikkhittassa gāmassa gharūpacārato paṭṭhāya dutiyaleḍḍupātasāṅkhātāṃ gāmūpacāraṃ okkamantassa vikāle gāmappavesanāpatti hoti, **mātikāyaṃ**ca vikāle gāmaṃ paviseyyāti⁴ gāmaggaḥaṇeneva gāmūpacāropi gahitoti veditabbaṃ. **Vikāle gāmappavesanādīsūti ādi**-saddena gharagharūpacārādīsu ṭhitānaṃ uppannalābhabhājanādim saṅgaṇhāti.

Nikkhamitvā bahi indakhilābhi indakhilato bahi nikkhamitvā ṭhitānaṃ ṭhānaṃ sabbametaṃ araṇṇanti yojanā. **Ācariyadhanu** nāma pakatihatthena navavidatthipamaṇaṃ, jiyāya pana āropitāya sattaṭṭhavidatthimattanti vadanti.

Kappiyanti anurūpavasena vuttaṃ akappiyassāpi appaṭiggahitassa paribhoge pācittiyattā. Pariccāgādimhi akate “idaṃ mayhaṃ santakaṃ”ti vatthusāminā aviditampi pariggahitameva bālummattādīnaṃ santakaṃ viya, tādīsaṃ avaharantopi nātakādīhi pacchā ṇatvā vatthusāminā ca anubandhitabbato pārājikova hoti. Yassa vasena puriso theno hoti, taṃ theyyanti āha “avaharaṇacittassetāṃ adhivacanan”ti. **Papañcasāṅkhāti** taṇhāmānadiṭṭhisāṅkhātā papañcakotṭhāsā. **Eko cittakotṭhāsoti** ṭhānācāvanapayogasamuṭṭhāpako eko cittakotṭhāsoti attho.

Abhiyogavasenāti aṭṭakaraṇavasena. **Saviññāṇakenevāti** idaṃ saviññāṇakānaññeva āveṇikavinicchayaṃ sandhāya vuttaṃ. Pāṇo apadanti-ādīsū⁵ hi “padasā nessāmi”ti paṭhamāṃ pādāṃ saṅkāmeti, āpatti thullaccayassāti-ādīnā **pāliyaṃ**⁶, bhikkhu dāsaṃ disvā sukhadukkhaṃ

1. Vi-Ṭṭha 1. 259 piṭṭhe.

3. Kaṅkhā-Ṭṭha 115 piṭṭhe.

5. Vi 1. 58 piṭṭhe.

2. Vi-Ṭṭha 3. 154 piṭṭhe.

4. Kaṅkhā-Ṭṭha 26 piṭṭhe paṭimokkhe.

6. Vi 1. 63 piṭṭhe.

pucchitvā vā apucchitvā vā “gaccha, palāyitvā sukhaṃ jīvā”ti vadati, so ce palāyati, dutiyapadavāre pārājikanti-ādinā¹ **aṭṭhakathāyañca** yo saviññāṇakānaññeva āveṇiko vinicchayo vutto, so ārāmādi-aviññāṇakesu na labbhatīti tādisaṃ sandhāya “saviññāṇakenevā”ti vuttaṃ. Yo pana vinicchayo ārāmādi-aviññāṇakesu labbhati, so yasmā saviññāṇakesu alabbhanako nāma natthi, tasmā vuttaṃ “nānābhaṇḍavasena saviññāṇakāviññāṇakamissakenā”ti. Saviññāṇakena ca aviññāṇakena cāti attho. Yasmā cettha aviññāṇakeneva ādiyanādīni chapi padāni na sakkā yojetuṃ iriyāpathavikopanassa saviññāṇakavaseneva yojetabbato, tasmā “aviññāṇakenevā”ti tatiyaṃ pakāraṃ na vuttanti daṭṭhabbariṃ.

Ārāmanti idaṃ upalakkhaṇamattaṃ dāsādisaviññāṇakassāpi idha saṅghetabbato, nānābhaṇḍavasena hettha yojanā dassiyati.

Parikappitaṭṭhānanti parikappitokāsaṃ. **Suñkaghātanti** ettha maggaṃ gacchantehi satthikehi² attanā nīyamānabhaṇḍato rañño dātabbabhāgo suñko nāma, so ettha haññati adatvā gacchantehi avaharīyati, taṃ vā hanti ettha rājapurisā adadantānaṃ santakaṃ balakkārenāti suñkaghāto, “ettha pavitṭhehi suñko dātabbo”ti rukkhapabbatādisaññāṇena niyamitabbadesassetāṃ adhivacanāṃ.

Pañcavīsati-avahārakathāvaṇṇanā

Katthacīti ekissā aṭṭhakathāyaṃ. **Ekam pañcakaṃ dassitanti** “parapariggahitañca hoti, parapariggahitasaññī ca, garuko ca hoti parikkhāro pañcamāsako vā atirekapañcamāsako vā, theyyacittañca paccupaṭṭhitaṃ hoti, ṭhānā cāveti”ti³ vuttapañca-avahāraṅgāni ekam pañcakanti dassitaṃ. **Dve pañcakāni dassitānīti** “chahi ākārehi adinnaṃ ādiyantassa āpatti pārājikassa. Na ca sakasaññī, na ca vissāsaggāhī, na ca tāvakālikaṃ, garuko ca hoti parikkhāro pañcamāsako vā atirekapañcamāsako vā, theyyacittañca paccupaṭṭhitaṃ hoti, ṭhānā cāveti, āpatti pārājikassā”ti⁴ evaṃ vuttesu chasu padesu ekam apanetvā

1. Vi-Ṭṭha 1. 316 piṭṭhe.

3. Vi 1. 67 piṭṭhe.

2. Satthakehi (Ka)

4. Vi 1. 67, 68 piṭṭhesu.

sesāni pañca padāni ekaṃ pañcakaṃ katvā heṭṭhā vuttapañcakañca gahetvā dve pañcakāni dassitāni. **Ettha panāti** pañcahākārehīti-ādīsu. **Sabbehipi padehīti** parapariggahitañca hotīti-ādīhi sabbehi pañcahi padehi.

Pañcannaṃ avahārānaṃ samūho **pañcakaṃ**. Sako hattho sahattho, tena nibbatto, tassa vā sambandhīti sāhatthiko, avahāro. Sāhatthikādi pañcakaṃ **sāhatthikapañcakanti**-ādipadavasena nāmalābho daṭṭhabbo. Evaṃ sesesupi. **Tatiyapañcomesu pañcakesūti** sāhatthikapañcakatheyyāvahārapañcakesu. **Labhamānapadavasenāti** sāhatthikapañcake labbhamānassa nissaggiyāvahārapadassa vasena, theyyāvahārapañcake labbhamānassa parikkappāvahārapadassa ca vasena yojetabbanti attho.

Nissaggiyo nāma -pa- pārājikassāti iminā bahisuṅkaghātapātanaṃ nissaggiyapayogoti dasseti. “Hatthe bhāraṃ theyyacitto bhūmiyaṃ nikkhipati, āpatti pārājikassā”¹ti vuttattā pana suddhacittena gahitaparabhaṇḍassa theyyacittena gumbādipaṭicchannaṭṭhāne khipanampi imasmiṃ nissaggiyapayoge saṅgayhatīti daṭṭhabbaṃ. Kiriyaśiddhito puretameva pārājikāpattisaṅkhātaraṃ attharaṃ sādhetīti **atthasādhako**. Atha vā attano vattamānakkhaṇe avijjamānampi kiriyaśiddhisāṅkhātaraṃ attharaṃ avassaṃ āpattiṃ sādhetītipi **atthasādhako**. **Asukaṃ nāma bhaṇḍaṃ yadā sakkosīti** idaṃ nidassanamattaṃ parassa telakumbhiyā upāhanādīnaṃ nikkhepayogassāpi atthasādhakattā. Tathā hi vuttaṃ **mātikāṭṭhakathāyaṃ**—

“**Atthasādhako** nāma ‘asukassa bhaṇḍaṃ yadā sakkoti, tadā taṃ avaharā’²ti aññaṃ āṇāpeti. Tattha sace paro anantarāyiko hutvā taṃ avaharati, āṇāpakassa āṇattikkhaṇeyeva pārājikaṃ. Parassa vā pana telakumbhiyā pādagghanakatelaṃ avassaṃ pivanakāni upāhanādīni pakkhipati, hatthato muttamatteyeva pārājikaṃ”²ti.

1. Vi 1. 60 piṭṭhe.

2. Kaṅkhā-Ṭṭha 117 piṭṭhe.

Imassa atthasādhakassa āṇattiyā ca ko visesoti? Taṅkhaṇaṇṇeva gahaṇe niyuñjanam **āṇattikapayogo**, kālantarena gahaṇattham niyogo **atthasādhakoti** ayam nesaṃ viseso. Tenevāha “asukam nāma bhaṇḍam yadā sakkosī”ti-ādi. **Dhuranikkhepo pana upanikkhittabhaṇḍavasena veditabboti** idam nidassanamattam, āramābhīyuñjanādisupi tāvakālikabhaṇḍadeyyānam adānepi eśeva nayo. Bhaṇḍaggahaṇappayogato āṇattiyā pubbatā āha “āṇattivasena pubbapayogo veditabbo”ti. Payogena saha vattamāno avahāro sahapayogoti āha “ṭhānācāvanavasena”ti, idaṇca nidassanamattam khīlasaṅkamanādisupi asati ṭhānācāvane sahapayogattā. Vuttaṇhi **mātikāṭṭhakathāyam** “ṭhānācāvanavasena khīlādini saṅkāmetvā khettādiggaṇavasena ca **sahapayogo** veditabbo”ti¹.

Tulayitvāti upaparikkhitvā. **Sāmīcī**ti vattam. Sakasaṇṇāya adentassa āpatti natthīti vadanti. **Sammaddoti** nividdhatāsāṅkhobho. **Bhaṭṭhe janakāyeti** apagate janasamūhe. **Attano santakam katvā etasseva bhikkhuno dehīti** idam ubhinnaṃpi kukkuccavinodanattam vuttam. Avahārakassa hi “mayā sahatthena na dinnam, bhaṇḍadeyyam etan”ti kukkuccam uppajjeyya, itarassa ca “mayā paṭhamam dhuranikkhepam katvā pacchā adinnam gahitan”ti kukkuccam uppajjeyyāti.

Samagghanti appaggham. **Dāru-attham pharatīti** dārūhi kattabbakiccam sādheti. Ekadivasam dantakaṭṭhacchedanādinā yā ayam agghahāni vuttā, sā sabbā bhaṇḍasāminā kiṇitvā gahitameva sandhāya vuttā. Sabbam panetaṃ aṭṭhakathācariyappamaṇena veditabbam. Pāsāṇaṇca sakkharaṇca **pāsāṇasakkharam**.

Akkhadassāti ettha akkha-saddena kira vinicchayasālā vuccati, tattha nisīditvā vajjāvajjam nirūpayantīti “akkhadassā”ti vuccanti dhammavinicchanaṇā. Hananam nāma hatthapādādīhi pothanaṇceva hatthanāsādicchedanaṇca hotīti āha “haneyyunti potheyyūṇceva chindeyyuṇcā”ti.

Padabhājanīyaṇca “hatthena vā pādena vā kasāya vā vettana vā aḍḍhadaṇḍakena vā chajjāya vā haneyyun”ti² vuttam. Tattha **aḍḍhadaṇḍakenāti**

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 117 piṭṭhe.

2. Vi 1. 57 piṭṭhe.

dvihatthappamāṇena rassamuggarena, veḷupesikāya vā. **Chejjāya vāti** hatthādīnaṃ chedanena. Chindanti etāya hatthapādādīnīti chejjā, sattham, tena satthenātipi attho. **Nīhareyyunti** raṭṭhato nīhareyyum. Corosi -pa- thenosīti ettha paribhāseyyunti padaṃ ajjhāharitvā attho veditabboti āha “Corosi -pa- paribhāseyyun”ti. Yaṃ taṃ bhaṇḍaṃ dassitanti sambandho.

93. **Yattha yattha ṭhitanti** bhūmiyādīsu yattha yattha ṭhitam. **Yathā yathā ādānam gacchatīti** yena yena ākārena gahaṇam upagacchati.

Bhūmaṭṭhakathāvaṇṇanā

94. **Vācāya vācāyāti** ekekatthadīpikāya vācāya vācāya. **Upaladdhoti** ñāto. **Pāliyam** sesa-aṭṭhakathāsu ca kudālam vā piṭakam vāti idameva dvayam vatvā vāsipharasūnam avuttattā tesampi saṅkhepaṭṭhakathādīsu āgatabhāvam dassetum **saṅkhepaṭṭhakathāyanti**-ādi vuttam. Theyyacittena katattā “dukkaṭehi saddhim pācittiyānī”ti vuttam.

Aṭṭhavidham hetanti-ādīsu etaṃ dukkaṭam nāma therehi dhammasaṅgāhakehi imasmim ṭhāne samodhānetvā aṭṭhavidhanti dassitanti yojanā. Sabbesampi dukkaṭānam imesuyeva aṭṭhasu saṅghetabbabhāvato pana itarehi sattahi dukkaṭehi vinimuttam vinayadukkaṭeyeva saṅghetabbam. **Dasavidham ratananti** muttā maṇi veḷuriyo saṅkho silā pavālam rajatam jātarūpaṃ lohitaḥ masāragallan”ti evamāgataṃ dasavidham ratanam.

“Muttā maṇi veḷuriyo ca saṅkho,
Silā pavālam rajatañca hemaṃ¹.
Lohitakañca masāragallam²,
Dasete³ dhīro ratanāni jaññā”ti—

hi vuttam. **Sattavidham dhaññanti** sāli vīhi yavo kaṅgu kudrūsam varako godhumoti imam sattavidham dhaññam. **Āvudhabhaṇḍādinti** ādi-saddena turiyabhaṇḍa-itthirūpādīm saṅgaṇhāti. Anāmasitabbe vatthumhi dukkaṭam **anāmāsadukkaṭam**. **Durūpaciṇṇadukkaṭanti** “akattabban”ti vāritassa katattā

1. Rajatam suvaṇṇam (Sī)

2. Masāragallampi ca lohitaṅkam (Sī)

3. Dase’ti (Sī)

duṭṭhu upaciñṇaṃ caritanti durūpaciñṇaṃ, tasmim dukkaṭaṃ durūpaciñṇadukkaṭaṃ. Vinaye paññattaṃ avasesaṃ dukkaṭaṃ **vinayadukkaṭaṃ. Ekādasa samanubhāsanā** nāma bhikkhupābhimokkhe cattāro yāvatatīyakā saṃghādisesā ariṭṭhasikkhāpadanti pañca, bhikkhunīpātimokkhe ekaṃ yāvatatīyakapārājikaṃ cattāro saṃghādisesā caṇḍakālīsikkhāpadanti cha.

Sahapayogato paṭṭhāya cettha purimapurimā āpattiyo paṭippassambhantīti āha **atha dhuranikkhepaṃ akatvā**ti-ādi. “Dhuranikkhepaṃ akatvā”ti vuttattā dhuranikkhepaṃ katvā puna khaṇantassa purimāpattiyo na paṭippassambhantīti vadanti. “Chedanapaccayā dukkaṭaṃ desetvā muccatī”ti vatvā pubbapayoge āpattinaṃ desetabbatāya avuttattā sahapayoge patte pubbapayoge āpattiyo paṭippassambhantīti veditabbaṃ.

Aparaddhaṃ viraddhaṃ khalitanti sabbametaṃ **yañca dukkaṭanti** ettha vuttassa dukkaṭassa pariyāyavacanāṃ, **yaṃ manusso kareti**-ādi panettha opammanidassanaṃ. **Samyogabhāvoti** dvittaṃ sandhāya vuttaṃ, tena rassattassāpi nimittaṃ dassitanti veditabbaṃ. **Ekassa mūleti** ekassa santike. Sabbathāpi āmasane dukkaṭaṃ, phandāpane thullaccayañca visuṃ visuṃ āmasanaphandāpanapayogaṃ karontasseva hoti, ekapayogena gaṇhantassa pana uddhāre pārājikameva, na dukkaṭathullaccayānīti vadanti, ekapayogena gaṇhantassāpi āmasanaphandāpanānampi labbhamānattā taṃ na gahetabbaṃ. Na hi sakkā anāmasitvā aphanāpetvā ca kiñci gahetuṃ. “Ekameva desetvā muccatī”ti paṃsukhaṇanādisamānapayogepi purimā āpatti uttaramuttaraṃ āpattiṃ patvā paṭippassambhantīti saññāya **kurundaṭṭhakathāyaṃ** vuttaṃ. **Itaraṭṭhakathāsu** pana khaṇanapayogabhedehi payoge payoge āpannā āpattiyo uttaramuttaraṃ patvā na paṭippassambhanti aññamaññaṃ sadisattā viyūhanaṃ patvā tā sabbāpi paṭippassambhanti visadisapayogattāti iminā adhippāyena paṭippassaddhividhānaṃ vuttanti veditabbaṃ. Iminā hi avahārakassa āsannaṃ orimantaṃ parāmasati.

Tatthevāti mukhavaṭṭiyameva. **Bundenāti** kumbhiyā heṭṭhimatalena. Ekaṭṭhāne ṭhitāya kumbhiyā ṭhānā cāvanaṃ chahi ākārehi veditabbanti sambandho. **Ekaṭṭhāneti** ca saṅkhalikabaddhabhāvena¹ ekasmim

1. ...bandhanabhāvena (Sī)

patiṭṭhitokāsaṭṭhāneti attho. **Khāṇukam kesaggamattampi ṭhānā cāveti** khāṇukam attano patiṭṭhitatṭhānato pañcahi ākārehi ṭhānā cāveti.

Chinnamatte pārājikanti avassam ce patati, chinnamatte pārājikam.

Paricchedoti pañcamāsakādigarubhāvaparicchedo. **Apabyūhantoti** ṭhitatṭhānato apanayanavasena viyūhanto rāsim karonto. **Evam katvāti** bhājanamukhavaṭṭiyā kumbhigatena bhājanagatassa ekābaddhabhāvam viyojetvāti attho. **Upaḍḍhakumbhīyanti** upaḍḍhapuñṇāya kumbhiyā.

Vinayadhammatāti adhikakāraṇālābhe vinayaginicchayadhammatāti adhippāyo. Na kevalaṇcetha garukatāva, suttānugamanampi atthīti dassento **apicāti**–ādimāha. **Kaṇṭhena pana paricchinnakāleti** mukhagatam ajjhohataṇakāleti attho. Ajjhoharaṇameva hettha paricchindanam, na kaṇṭhapidahanam. **Cikkananti** thaddham, bahalam ghananti attho.

Yopi theyyacittena parassa kumbhiyā pādagghanakam sappim vā telam vā avassam pivanakam yam kiñci dukūlasāṭakam vā cammakhaṇḍādīnam vā aññataram pakkhipati, hatthato muttamatte pārājikanti ettha avahāro vīmaṁsitabbo. Yadi ca dukūlādīsu sappitelānam pavisanam sandhāya pārājikam bhaveyya, tattha pavitṭhatelādino kumbhigatena ekābaddhatāya na tāva avahāro bhājanantaram pavesetvā gahaṇakāye viya. Tathā hi vuttam “bhājanam pana nimujjāpetvā gaṇhantassa yāva ekābaddham hoti, tāva rakkhatī”ti-ādi¹. Atha telādivināsena pārājikam bhaveyya, tadāpi tiṇajjhāpanādīsu viya avahāro natthi, dukkaṭena saddhim bhaṇḍadeyyameva hoti, tathā ca pādagghanakam telādim pītam dukūlādim uddharantassāpi pārājikam na siyā tattha pavitṭhassa telādino vinaṭṭhatṭhena gahaṇakkhaṇe avijjamānattā, vijjamānattena ca uddhāreyeva pārājikam vattabham, na hatthato muttamatteti. **Sabba-aṭṭhakathāsu** ca dukūlādīnam pakkhipane hatthato muttamatte pārājikassa vuttattā na tam paṭikkhipitum sakkā. Aṭṭhakathāppamāṇena panetam gahetabham, yutti panettha paṇḍitehi pubbāparam saṁsanditvā uddhāretabbā.

Palibujjhissatīti nivāressati. **Vuttanayena pārājikanti** hatthato muttamatteyeva pārājikam. **Neva avahāro, na gīvāti** attano

1. Vi-Ṭṭha 1. 276 piṭṭhe.

bhājanattā vuttaṃ, anāpattimattameva vuttaṃ, na pana evaṃ vicāritanti adhippāyo. **Bahigataṃ nāma hotīti** tato paṭṭhāya telassa aṭṭhānato adhomukhabhāvato ca bahigataṃ nāma hoti. Anto paṭṭhāya chidde kariyamāne telassa nikkhamitvā gatagataṭṭhānaṃ bhājanasaṅkhyameva gacchatīti āha “bāhiraṇṭato pādagghanake gaḷite pārājikaṇ”ti. **Yathā tathā vā katassāti** bāhiraṇṭato vā abbhantarantaṇṭato vā paṭṭhāya katassa. **Majjhe ṭhapetvā katachiddeti** majjhe thokaṃ kapālaṃ ṭhapetvā pacchā taṃ chindantena katachidde.

Paṭṭhīnassa¹ khādanāṃ itarassa pānaṇca sappi-ādīnaṃ paribhogoti āha “akhāditabbaṃ vā apātabbaṃ vā karotī”ti. Kasmā panettha dukkaṭaṃ vuttanti āha “ṭhānācāvanassa natthitāya dukkaṭaṇ”ti. **Purimadvayanti** bhedaṇaṃ chaḍḍanaṇca. **Kumbhijajjarakaraṇenāti** puṇṇakumbhiyā jajjarakaraṇena. **Mātikā-ujukaraṇenāti** udakapuṇṇāya mātikāya ujukaraṇena. **Ekalakkhaṇanti** bhedaṇaṃ kumbhiyā jajjarakaraṇena, chaḍḍanaṃ mātikāya ujukaraṇena ca saddhiṃ ekasabhāvaṃ. **Pacchimaṃ pana dvayanti** jhāpanaṃ aparibhogakaraṇaṇca. **Ettha evaṃ vinicchayaṃ vadantīti** etasmiṃ **mahā-aṭṭhakathāyaṃ** vutte atthe eke ācariyā evaṃ vinicchayaṃ vadanti. **Pacchimadvayaṃ sandhāya vuttanti** ettha purimapadadvaye vinicchayo heṭṭhā vuttānusārena sakkā viññātunti tattha kiñci avatvā pacchimapadadvayaṃ sandhāya “ṭhānācāvanassa natthitāya dukkaṭaṇ”ti idaṃ vuttanti adhippāyo. **Theyyacittenāti** attano vā parassa vā kātukāmatāvasena uppannatheyyacittena. **Vināsetukāmatāyāti** hatthapādādīni chindanto viya kevalaṃ vināsetukāmatāya. **Vuttanayena bhindantassa vā chaḍḍentassa vāti** muggarena pothetvā bhindantassa vā udakaṃ vā vālikaṃ vā ākiritvā uttarāpentassa vāti attho. **Ayuttanti ceti** pāliyaṃ purimadvayepi dukkaṭasseva vuttattā “purimadvaye pārājikaṇ”ti idaṃ ayuttanti yadi tumhākaṃ siyāti attho. **Nāti** ayuttabhāvaṃ nisedhetvā tattha kāraṇamāha “aññathā gahetabbatthato”ti.

Evameke vadantīti heṭṭhā vuttassa atthanayassa attanā anabhimatabhāvaṃ dassetvā sayam² aññathāpi pāliṃ aṭṭhakathaṇca saṃsanditvā atthaṃ

1. Patthiṇṇassa (Sī)

2. Ayam (Ka)

dassetukāmo **ayaṃ panettha sāroti**-ādimāha. **Acāvetukāmovāti** theyyacittena ṭhānā acāvetukāmo. **Achaḍḍetukāmoyevāti** etthāpi theyyacittenāti sambandhitabbaṃ. Idañhi theyyacittapakkaṃ sandhāya vuttaṃ nāsetukāmatāpakkhassa vakkhamānattā. Tenevāha **nāsetukāmatāpakke panāti**-ādi. **Itarathāpi yujjatīti** theyyacittābhāvā ṭhānā cāvetukāmassāpi dukkaṭaṃ yujjatīti vuttaṃ hoti.

Bhūmaṭṭhakathāvaṇṇanāyo niṭṭhito.

Ākāsaṭṭhakathāvaṇṇanā

96. Ākāsaṭṭhakathāyaṃ **antovatthumhīti** parikkhittassa vatthussa anto. **Antogāmeti** parikkhittassa gāmassa anto. Aparikkhitte pana vatthumhi gāme vā ṭhitaṭṭhānameva ṭhānaṃ. **Aṭavimukhaṃ karoti -pa- rakkhātīti** tena payogena tassa icchitaṭṭhānaṃ āgatattā rakkhati. **Gāmato nikkhantassāti** parikkhittagāmato nikkhantassa. **Kapiṇjaro** nāma aññamaññaṃ yujjhāpanatthāya bālajanehi posāvaniyapakkhijāti.

Vehāsaṭṭhakathāvaṇṇanā

97. Vehāsaṭṭhakathāyaṃ **chinnamatte muttamatteti** yathā chinnaṃ muttañca pakatiṭṭhāne na tiṭṭhati, tathā chedanaṃ mocanañca sandhāya vuttaṃ.

Udakaṭṭhakathāvaṇṇanā

98. Udakaṭṭhakathāyaṃ sandamāna-udake nikkhittaṃ na tiṭṭhatīti āha “asandanake udate”ti. **Anāpattīti** hatthavārapadavāresu dukkaṭāpattiyā abhāvaṃ sandhāya vuttaṃ. **Kaḍḍhatīti** heṭṭhato osāreti. **Sakalamudakanti** daṇḍena phuṭṭhokāsagataṃ sakalamudakaṃ. **Na udakaṃ ṭhānanti**¹ attanā kataṭṭhānassa aṭṭhānattā. **Paduminiyanti** padumagacche. **Kalāpabaddhanti** hatthakavasena khuddakaṃ katvā baddhaṃ kalāpabaddhaṃ. **Bhārabaddhaṃ** nāma sīsabhārādivasena baddhaṃ. **Muḷālanti** kandaṃ. **Pattaṃ vā pupphaṃ vāti** idaṃ kaddamassa

1. Na udakaṃ ṭhānaṃ (?)

anto pavisitvā ṭhitaṃ sandhāya vuttaṃ. **Niddhamanatumganti** vāpiyā udakassa nikkhamananāḷaṃ. **Udakavāhakanti** mahāmātikaṃ. **Avahārena so na kāretabboti** iminā pāṇaṃ jīvitaṃ voropane āpattiyaṃ sabbattha na muccatīti dīpeti. **Mātikaṃ āropetvā**ti khuddakamātikaṃ āropetvā. **Maritvā -pa-tiṭṭhanti** ettha matamacchānaṃyeva tesāṃ santakattā amate gaṇhantassa natthi avahāro.

Nāvaṭṭhakathāvaṇṇanā

99. Nāvaṭṭhakathāyaṃ **thullaccayampi pārājikampi hotīti** ettha paṭhamāṃ ṭhānā acāvetvā mutte thullaccayaṃ, paṭhamāṃ pana ṭhānā cāvetvā mutte pārājikanti veditabbaṃ. Pāse baddhasūkaro viyāti-ādinā¹ vuttaṃ sandhāyāha “tatha yutti pubbe vuttā evā”ti. **Vipannaṭṭhanāvā**ti visamavātehi desantaraṃ palātā, bhijjivā vā vināsaṃ patvā udae nimujjivā heṭṭhā bhūmitalaṃ appatvā sāmikehi ca apariccattālayā vuccati. **Balavā ca vāto āgammā**ti iminā asati vāte ayaṃ payogo katoti dasseti. **Puggalassa natthi avahāro**ti sukkhamātikāyaṃ ujukaraṇanayena vuttaṃ. Taṃ attano pādena anakkamitvā hatthena ca anukkipitvā aññasmiṃ daṇḍādīsu bandhitvā ṭhapite yujjati, attano pādena akkamitvā hatthena ca ukkipitvā ṭhitassa pana balavavātena chattacīvarādīsu pahaṭesu pakatiṃ vijahitvā daḷhatarāṃ akkamanagahaṇādipayogo abhinavo kātabbo siyā. Itarathā chattacīvarādīni vā vigacchanti, avahārako vā sayāṃ patissati, nāvā ca tadā na gamissati. Tasmā īdise abhinavappayoge sati avahārena bhavitabbaṃ. Sukkhamātikāyaṃ ujukatāya udakāgamanakāle kātabbakiccaṃ natthīti taṃ idha nidassanaṃ na hoti. Dāsaṃ pana pakatiyā palāyantaṃ “sīghaṃ yāhī”ti vatvā pakatigamanato turitagamanuppādanādinā idha nidassanena bhavitabbanti amhākaṃ khanti, vīmaṃsitvā gahetabbaṃ. Vāte āgatepi yattha atilahukattā nāvāya kañci payogaṃ akatvā pakatiyā avahārako tiṭṭhati, tatthidaṃ aṭṭhakathāyaṃ vuttanti gahetabbaṃ.

1. Vi-Ṭṭha 1. 274 piṭṭhe.

Yānaṭṭhakathāvaṇṇanā

100. Yānaṭṭhakathāyaṃ **ubhosu passesūti** catunnaṃ thambhānaṃ upari caturassaṃ dārusaṅghātaṃ āropetvā tassa vāmadakkhiṇapassesu ubhosu vātātapādiparissayavinodanattamaṃ garuḷapakkhino ubho pakkhā viya katā **sandamānikā**. **Dukayuttassāti** dvīhi goṇehi yuttassa. **Ayuttakanti** goṇehi ayuttam. **Kappakatāti** dvinnaṃ sikhānaṃ sandhiṭṭhāne gosiṅgāni viya dve koṭiyo ṭhapetvā upatthambhanī kappakatā nāma, sā dvīhipi koṭīhi bhūmiyaṃ patiṭṭhāti, tenāha “cha ṭhānānī”ti. **Tīṇi vā cattāri vā ṭhānānī**ti akappakatāya upatthambhaniyā ca dvinnaṃ cakkānaṇca vasena tīṇi ṭhānāni, kappakatāya vasena cattāri ṭhānāni, tathā pathaviyaṃ ṭhapitassa tīṇi ṭhānānīti sambandho. **Akkhasīsehīti** akkhadārūno dvīhi koṭīhi. **Akkhuddhīhīti** akkhadārūnā sampaṭicchakā heṭṭhimabhāge kappakatā dve dārūkhaṇḍā akkhuddhiyo nāma, tāsāṃ kappakatānaṃ dvinnaṃ kappasīsāni cattāri idha “akkhuddhiyo”ti vuccanti, tenāha “catūhi ca akkhuddhīhi”ti. Tāhi patiṭṭhitāhi patiṭṭhitatṭhānāni cattāri dhurena patiṭṭhitatṭhānaṃ ekanti **pañca ṭhānāni** honti. Uddhiyova “uddhikhāṇukā”ti vuttā, uddhikhāṇukānaṃ abhāve akkhasīsānaṃ patiṭṭhānokāsaṃ dassento āha **samameva bāhaṃ katvāti**-ādi. Tattha **samamevāti** uddhiyo heṭṭhā anolambetvā bāhuno heṭṭhimabhāgaṃ samaṃ katvā dvinnaṃ bāhudārūnaṃ majjhe akkhasīsappamaṇena chiddaṃ katvā tattha akkhasīsāni pavesitāni honti, tena bāhānaṃ heṭṭhābhāgaṃ sabbaṃ bhūmiṃ phusitvā tiṭṭhati, tenāha “sabbaṃ pathaviṃ phusitvā tiṭṭhati”ti. Sesāṃ nāvāyaṃ **vuttasadisanti** iminā yadi pana taṃ evaṃ gacchantāṃ pakatigamaṇaṃ pacchinditvā aññaṃ disābhāgaṃ neti, pārājikaṃ. Sayameva yaṃ kiñci ṭhānaṃ sampattaṃ ṭhānā acālentova vikkiṇitvā gacchati, nevatti avahāro, bhaṇḍadeyyaṃ pana hotīti imaṃ nayaṃ atidisati.

Bhāraṭṭhakathāvaṇṇanā

101. Bhāraṭṭhakathāyaṃ bhāraṭṭhanti mātikāpadassa bhāro nāmāti idaṃ attadassananti āha “bhāroyeva bhāraṭṭhan”ti. **Purimagaleti** galassa purimabhāge. **Galavāṭakoti** gīvāya uparimagalavāṭako.

Uraparicchedamajjheti urapariyantassa majjhe. **Sāmikehi anāṇattoti** idaṃ yadi sāmikehi “imaṃ bhāraṃ netvā asukaṭṭhāne dehī”ti āṇatto bhaveyya, tadā tena gahitabhaṇḍaṃ upanikkhattaṃ siyā, tañca theyyacittena sīsādito oropentassāpi avahāro na siyā, sāmikānaṃ pana dhuranikkhepe eva siyāti tato upanikkhattabhaṇḍabhāvato viyojetuṃ vuttaṃ, teneva vakkhati “tehi pana anāṇattattā pārājikaṃ”ti¹. **Ghaṃsantoti** sīsato anukkipanto, yadi ukkhipeyya, ukkhittamatte pārājikaṃ, tenāha **sīsato kesaggamattampīti**-ādi. **Yo cāyanti** yo ayaṃ vinicchayo.

Ārāmaṭṭhakathāvaṇṇanā

102. Ārāmaṭṭhakathāyaṃ **ārāmaṃ abhiyuñjati**ti idaṃ abhiyogakaraṇaṃ paresaṃ bhūmaṭṭhabhaṇḍādīsupi kātuṃ vaṭṭatiyeva. Ārāmādithāvaṇṇesu pana yebhuyyena abhiyogavaseneva gahaṇasambhavato etheva **pāḷiyaṃ** abhiyogo vutto, iti iminā nayena sabbatthāpi sakkā ñātunti gahetabbaṃ. **Adinnādānassa payogattāti** sahapayogamāha. Vatthumhiyeva katapayogattā sahapayogavasena hetarū dukkaṭaṃ. **Sayampīti** abhiyuñjakopi. “Kiṃ karomi kiṃ karomī”ti evaṃ kiṃkārameva paṭissuṇanto viya caratīti kiṃkārapaṭissāvī, tassa bhāvo **kiṃkārapaṭissāvibhāvo**, tasmim, attano vasavattibhāveti vuttaṃ hoti. **Ukkocanti** lañjaṃ. **Sabbesaṃ pārājikanti** kūṭaviniicchayikādīnaṃ ayaṃ vatthusāmīti-ādikassa ubhinnaṃ dhuranikkhepakaraṇahetuno payogassa karaṇakkhaṇeva pārājikaṃ hotīti veditabbaṃ. Sace pana sāmikassa vimati ca dhuranikkhepo ca kamena uppajjanti, payogasamuṭṭhāpakacittakkhaṇe pārājikameva hoti, na thullaccayaṃ. Yadi vimatiyeva uppajjati, tadā thullaccayamevāti veditabbaṃ, ayaṃ nayo sabbattha yathānurūpaṃ gahetabbo. **Dhuranikkhepavaseneva parājayoti** sāmiko “ahaṃ na muccāmī”ti dhuraṃ anikkhipanto aṭṭo parājito nāma na hotīti dasseti.

1. Vi-Ṭṭha 1. 293 piṭṭhe.

Vihāraṭṭhakathāvaṇṇanā

103. Vihāraṭṭhakathāyaṃ **vihāranti** upacārasīmāsaṅkhātāṃ sakalāṃ vihāraṃ. **Pariveṇanti** tassa vihārassa abbhantare visum visum pākārādiparicchinnatṭhānaṃ. **Āvāsanti** ekaṃ āvasathamattāṃ. Gaṇasantake paricchinnasāmikattā sakkā dhuraṃ nikkhipāpetunti āha “dīghabhāṇakādibhedassa pana gaṇassā”ti. Idhāpi sace ekopi dhuraṃ na nikkhipati, rakkhatiyeva. Esa nayo bahūnaṃ santake sabbattha.

Khettatṭhakathāvaṇṇanā

104. Khetatṭhakathāyaṃ **nirumbhitvā vāti**-ādīsu gaṇhantassāti paccekāṃ yojetabbaṃ, tattha nirumbhitvā gahaṇaṃ nāma vīhisīsaṃ acchinditvā yathāṭṭhitameva hatthena gahetvā ākaḍḍhitvā bījamattasseva gahaṇaṃ. **Ekamekanti** ekaṃ vīhisīsaṃ. **Yasmim bīje vāti**-ādi nirumbhitvā gahaṇādīsu yathākkamaṃ yojetabbaṃ. “Tasmim bandhanā mocitamatte”ti vacanato tasmim bījādimhi bandhanā mutte sati tato anapanītepi ṭhānantarassa abhāvā pārājikameva. Yassa pana sīsādikassa santarādinā saha saṃsibbanāṃ vā ekābaddhatā vā hoti, tassa bandhanā mocite thullaccayaṃ, itaratṭhānato mocite pārājikanti gahetabbaṃ, tenāha **vīhināṇanti**-ādi. **Sabhusanti** palālasahitaṃ. **Khīlenāti** khāṇukena. Ettha ca khīlasaṅkamanādīsu sahapayogo dhuranikkhepo cāti ubhayaṃ sambhavati. **Khīlasaṅkamanādi** ettha sahapayogo. Tasmiṃca kate yadi sāmikā dhuraṃ na nikkhipanti puna gaṇhitukāmāva honti, na tāva avahāro, “khīlaṃ saṅkāmetvā khettādim asuko rājavallabho bhikkhu gaṇhitukāmo”ti ñatvā tassa balāṃ kakkhaḷādibhāvaṇṇa nissāya khīlasaṅkamanādikiriyāniṭṭhānato paṭhamameva sāmikā dhuraṃ nikkhipanti, na avahāro etassa payoganiṭṭhānato puretarameva dhurassa nikkhattatā. Yadā pana khīlasaṅkamanādīpayogeneva dhuranikkhepo hoti, tadāyeva avahāro, tenevettha “taṇha kho sāmikānaṃ dhuranikkhepenā”ti vuttaṃ. Khīlādīnaṃ saṅkamitabhāvaṃ ajānitvā sāmikānaṃ sampañicchanampettha dhuranikkhepoti veditabbo. **Evam sabbatthāti** yathāvuttamatthaṃ rajjusaṅkamanādīsopi atidisati. **Yaṭṭhinti** mānadaṇḍaṃ. **Ekasmim anāgate thullaccayaṃ, tasmim āgate**

pārājikanti sace dārūni nikhaṇitvā tattakeneva gaṇhitukāmo hoti, avasāne dārumhi pārājikaṃ. Sace tattha kaṇṭakasākhādīhi pādānaṃ antaraṃ paṭicchādetvā kassaci appavesārahaṃ katvā gahetukāmo hoti, avasānasākhāya pārājikaṃ, tenāha “sākhāparivārenea attano kātum sakkotī”ti, dārūni ca nikhaṇitvā sākhāparivāraṇa katvā eva attano santakaṃ kātum sakkotīti attho. Khetamariyādanti vuttamevatthaṃ vibhāvetum “kedārapālin”ti vuttaṃ. Idaṇca khīlasaṅkamanādinā gahaṇaṃ āramādīsupi labbhateva.

Vatthuṭṭhakathāvaṇṇanā

105. Vatthuṭṭhakathāyaṃ **tiṇṇaṃ pākārānanti** iṭṭhakasilādārūnaṃ vasena tiṇṇaṃ pākārānaṃ.

106. Gāmaṭṭhakathāyaṃ “gāmo nāmā”ti **pāliyaṃ** na vuttaṃ sabbaso gāmalakkhaṇassa pubbe vuttatā.

Araññaṭṭhakathāvaṇṇanā

107. Araññaṭṭhakathāyaṃ **vinivijjhivāti** ujukameva vinivijjhivā. **Lakkhaṇacchinnassāti** araññasāmikānaṃ hatthato kiṇitvā gaṇhantehi kata-akkarādisaññānaṃ. **Challiyā pariyaṇaddhanti** iminā sāmikānaṃ nirāpekkhatāya cirachadditabhāvaṃ dīpeti, tenāha “gahetum vaṭṭatī”ti. Yadi sāmikānaṃ sāpekkhatā atthi, na vaṭṭatī. **Tāni katāni ajjhāvuttāni ca hontīti** tāni gehādīni katāni pariniṭṭhitāni manussehi ca ajjhāvutthāni ca hontī. **Dārūnīti** gehādīnaṃ katattā avasiṭṭhadārūni. **Gahetum vaṭṭatīti** sāmikānaṃ anālayattā vuttaṃ, te ca yadi gahaṇakāle disvā sālayā hutvā vārenti, gahetum na vaṭṭatiyeva. **“Dehī”ti vutte dātabbamevāti** “dehī”ti vutte “dassāmī”ti ābhogaṃ katvā gacchantassa “dehī”ti avutte adatvā gamane āpatti natthi. Pacchāpi tehi codite dātabbameva.

Adisvā gacchati, bhaṇḍadeyyanti suddhacittena gatassa bhaṇḍadeyyaṃ. **Ārakkhaṭṭhānampi** suddhacittena atikkamitvā theyyacitte uppannepi avahāro

natthi ārakkhaṭṭhānassa atikkantattā. Keci pana “yattha katthaci nītānampi dārūnaṃ araṇṇasāmikānaññeva santakattā puna theyyacittaṃ uppādetvā gacchati, pārājikamevā”ti vadanti, taṃ na yuttaṃ “ārakkhaṭṭhānaṃ patvā -pa- assatiyā atikkamatī”ti, sahasā taṃ ṭhānaṃ atikkamatīti-ādinā¹ ca ārakkhaṭṭhānātikkameyeva āpattiyā vuccamānattā, ārakkhaṭṭhānātikkamameva sandhāya “idaṃ pana theyyacittena parihaarantassa ākāseṇa gacchatopi pārājikamevā”ti vuttaṃ. Yaṇca “yattha katthaci nītānampi dārūnaṃ araṇṇasāmikānaññeva santakattā”ti kāraṇaṃ vuttaṃ, tampi ārakkhaṭṭhānato bahi pārājikāpajjanassa kāraṇaṃ na hoti bhaṇḍadeyyabhāvasseva kāraṇattā. Tesāṃ santakatteneva hi bahi katassāpi bhaṇḍadeyyaṃ jātaṃ, itarathā ca bhaṇḍadeyyampi na siyā suṅkaghātātikkame viya. Addhikehi dinnameva suṅkikānaṃ santakaṃ hoti, nādinnaṃ, tena taṃ ṭhānaṃ yato kutoci paccayato suddhacittena atikkantassa bhaṇḍadeyyampi na hoti. Idha pana araṇṇasāmikānaṃ santakattā sabbatthāpi bhaṇḍadeyyameva hoti, tenevetāṃ araṇṇe ārakkhaṭṭhānaṃ suṅkaghātatoṃ garutaraṃ jātaṃ. Yadi hi ārakkhaṭṭhānato bahipi theyyacitte sati avahāro bhavēyya, ārakkhaṭṭhānaṃ patvāti-ādinā ṭhānaniyamo niratthako siyā yattha katthaci theyyacitte uppanne pārājikanti vattabbato. Tasmā ārakkhaṭṭhānato bahi theyyacittena gacchantassa avahāro na bhavati evāti niṭṭhamettha gantabbaṃ. **Idaṃ pana theyyacittena parihaarantassāti** yasmiṃ padese atikkante tesāṃ araṇṇaṃ ārakkhaṭṭhānañca atikkanto nāma hoti, taṃ padesaṃ ākāseṇāpi atikkamanavasena gacchantassāpīti attho.

Udakakathāvaṇṇanā

108. Udakakathāyaṃ mahākucchikā udakacāti **udakamaṇiko**, “samekhalā cāti udakamaṇiko”tipi vadanti. **Tatthāti** tesu bhājanesu. **Bhūtagāmena saddhimpīti** pi-saddena akappiyapathavimpi saṅgaṇhāti. **Taḷākarakkhaṇatthāyāti** “mahodakaṃ āgantvā taḷākamariyādaṃ mā chindī”ti taḷākarakkhaṇatthaṃ. **Nibbāhana-udakanti** ettha taḷākassa ekena unnatena passena adhikajalaṃ nibbāhati nigacchati etenāti “nibbāhanan”ti

1. Vi-Ṭṭha 1. 299 piṭṭhe.

adhikajalanikkhamanamātikā vuccati. Tattha gacchamānaṃ udakaṃ nibbahana-udakaṃ nāma. **Niddhamanatumbanti** sassādīnaṃ atthāya iṭṭhakādīhi kataṃ udakanikkhamanapanāḷi. **Mariyādaṃ dubbalaṃ katvāti** ettha dubbalaṃ akatvāpi yathāvuttappayoge kate mariyādaṃ chinditvā nikkhanta-udakagghānurūpena avahārena kattabbameva. **Yattakaṃ tappaccayā sassaṃ uppajjati**ti bījakasikammādibbayaṃ ṭhapetvā yaṃ adhikalābhaṃ uppajjati, taṃ sandhāya vuttaṃ. Na hi tehi kātappaṃ vayakaraṇampi etassa dātappaṃ. Idañca taruṇasasse jāte udakaṃ vināsentassa yujjati, sasse pana sabbathā akateyeva udakaṃ vināsentena ca udakagghameva dātappaṃ, na tappaccayā sakalaṃ sassaṃ tena vināsitabhaṇḍasseva bhaṇḍadeyyattā, itarathā vāṇijjādi-atthāya parehi ṭhapitabhaṇḍaṃ avaharantassa tadubhayampi gahetvā bhaṇḍagghaṃ kātappaṃ siyā, tañca na yuttanti amhākaṃ khanti. **Sāmikānaṃ dhuranikkhepenāti** ettha ekassa santake taḷāke khette ca jāte tasseeva dhuranikkhepena pārājikaṃ, yadi pana taṃ taḷākaṃ sabbasādhāraṇaṃ, khettāni pāṭipuggalikāni, tassa tassa puggalasseva dhuranikkhepe avahāro, atha khettānipi sabbasādhāraṇāni, sabbesaṃ dhuranikkhepeyeveva pārājikaṃ, nāsatiṭi daṭṭhabbaṃ.

Aniggateti anikkhante, taḷākeyeva ṭhiteti attho. **Paresaṃ mātikāmukhanti** khuddakamātikāmukhaṃ. **Asampattevāti** taḷākato nikkhamitvā mahāmātikāyaṃ eva ṭhite. **Anikkhante baddhā subaddhāti** taḷākato anikkhante bhaṇḍadeyyampi na hoti sabbasādhāraṇattā udakassāti adhippāyo. Nikkhante pana pāṭipuggalikaṃ hoti āha “nikkhante baddhā bhaṇḍadeyyan”ti. Idha pana khuddakamātikāyaṃ appaviṭṭhattā avahāro na jāto, “taḷākato aniggate paresaṃ mātikāmukhaṃ asampattevā”ti heṭṭhā vuttassa vikappadvayassa “anikkhante baddhā subaddhā, nikkhante baddhā bhaṇḍadeyyan”ti idaṃ dvayaṃ yathākkamena yojanatthaṃ vuttaṃ. **Natthi avahāro**ti ettha “avahāro natthi, bhaṇḍadeyyaṃ pana hoti”ti keci vadanti, taṃ na yuttaṃ. **Vatthum -pa- na sameti**ti ettha taḷākagata-udakassa sabbasādhāraṇattā parasantakavattu na hoti adhippāyo.

Dantaponakathāvaṇṇanā

109. Dantakaṭṭhakathāyaṃ **tato paṭṭhāya avahāro natthīti** “yathāsukhaṃ bhikkhusaṃgho paribhuñjatū”ti abhājetvāva yāvadicchakaṃ¹ gahaṇatthameva ṭhapitattā arakkhitattā sabbasādhāraṇattā ca aññaṃ saṃghikaṃ viya na hotīti theyyacittena gaṇhantassāpi natthi avahāro. **Khādantu, puna sāmaṇerā āharissantīti keci** therā vadeyyunti yojetabbam.

Vanappatikathāvaṇṇanā

110. Vanappatikathāyaṃ **sandhāritattāti** chinnassa rukkhassa patitum āraddhassa sandhāraṇamattena vuttam, na pana maricavalli-ādīhi pubbe veṭhetvā ṭhitabhāvena. Tādise hi chinnepi² avahāro natthi araṇṇaṭṭhakathāyaṃ veṭhitavalliyam viya³. **Ujukameva tiṭṭhatīti** iminā sabbaso chindanameva valli-ādīhi asambaddhassa rukkhassa ṭhānācāvanam pubbe viya ākāśādisu phuṭṭhasakalapadesato mocananti āveṇikamidha ṭhānācāvanam dasseti. Keci pana “rukkhabhārena kiñcideva bhassitvā⁴ ṭhitattā hotieva ṭhānācāvanam”ti vadanti, tanna, rukkhena phuṭṭhassa sakalassa ākāśapadesassa pañcahi chahi vā ākārehi anatikkamitattā. **Vātamukhaṃ sodhetīti** yathā vāto āgantvā rukkham pātetī, evam vātassa āgamanamaggaṃ rundhitvā ṭhitāni sākhāgumbādīni chinditvā apanento sodheti. **Maṇḍūkakaṇṭakaṃ vāti** maṇḍūkānam naṅguṭṭhe aggakoṭiyam ṭhitakaṇṭakanti vadanti, eke “visamacchakaṇṭakan”tipi vadanti.

Haraṇakakathāvaṇṇanā

111. Haraṇakakathāyaṃ **haraṇakanti** vatthusāminā hariyamānam. **So ca pādaṃ agghati, pārājikamevāti** “antaṃ na gaṇhissāmi”ti⁵ asallakkhittattā sāmāññato “gaṇhissāmi etan”ti sallakkhittasseva paṭassa ekadesatāya tampi gaṇhitukāmovāti pārājikaṃ vuttam. **Sabhaṇḍahāraṇakanti** sahabhaṇḍahāraṇakam, sakārādesassa vikappattā saha saddova ṭhito, bhaṇḍahāraṇakena saha tam bhaṇḍanti attho. **Sāsaṅkoti** “yadi

1. Yadicchakaṃ (Sī)

2. Tādisehi chinnehi (Sī, Ka)

3. Vi 1. 62 piṭṭhe.

4. Phusitvā (Ka)

5. Addham gaṇhissāmīti (Sī)

upasaṅkamitvā bhaṇḍaṃ gaṇhissāmi, āvudhena maṃ pahareyyā”ti bhayena sañjātāsaṅko. **Ekamantaṃ paṭikkammā**ti bhayeneva anupagantvā maggato sayam paṭikkamma. **Santajjetvā**ti pharusavācāya ceva āvudhaparivattanādikāyavikārena ca santajjetvā. **Anajjhāvutthakanti** apariggahitakaṃ. Ālayena anadhimuttampi bhaṇḍaṃ anajjhāvutthakaṃ nāma hotīti āha “āharāpente dātabban”ti, iminā paṭhamam paṛiccattālayānampi yadi pacchāpi sakasaññā uppajjati, tesaññeva taṃ bhaṇḍaṃ hoti, balakkārenāpi sakasaññāya tassa gahaṇe doso natthi, adadantasseva avahāroti dasseti. Yadi pana sāmīno “pariccattaṃ mayā paṭhamam, idāni mama santakaṃ vā etaṃ, no”ti āsaṅkā hoti, balakkārena gahetuṃ na vaṭṭati sakasaññābaleneva puna gahetabbabhāvassa āpannattā. “Adentassa pārājikan”ti vacanato corassa sakasaññāya vijjamānāyapi sāmīkesu sālāyesu adātuṃ na vaṭṭatīti dīpitaṃ hoti. **Aññesūti** mahāpaccariyādīsu. **Vicāraṇāyeva natthīti** iminā tatthāpi paṭikkhepābhāvato ayameva atthoti dasseti.

Upanidhikathāvaṇṇanā

112. Upanidhikathāyaṃ saṅgopanattāya attano hatthe nikkhattassa bhaṇḍassa guttaṭṭhāne paṭisāmanappayogaṃ vinā nāhaṃ gaṇhāmīti-ādinā aññasmiṃ payoge akate rajjasaṅkhobhādikāle “na dāni tassa dassāmi, na mayhaṃ dāni dassatī”ti ubhohipi sakasakaṭṭhāne nisīditvā dhuranikkhepe katepi avahāro natthi. Keci panettha “pārājikameva paṭisāmanappayogassa katattā”ti vadanti, taṃ tesaṃ matimattaṃ, na sārato paccetabbaṃ. Paṭisāmanakāle hissa theyyacittaṃ natthi, “na dāni tassa dassāmī”ti theyyacittupattikkhaṇe pana sāmīno dhuranikkhepacittupattiyā hetubhūto kāyavacīpayogo natthi, yena so āpattiṃ āpajjeyya. Na hi akiriyasamuṭṭhānā’yaṃ āpattīti. **Dāne sa-ussāho, rakkhati tāvāti** avahāraṃ sandhāya avuttattā nāhaṃ gaṇhāmīti-ādinā musāvādarkaṇe pācittiyameva hoti, na dukkaṭaṃ theyyacittābhāvena sahapayogassāpi abhāvatoti gahetabbaṃ. **Yadipi mukhena dassāmīti vadati -pa- pārājikanti** ettha katarapayogena āpatti, na tāva paṭhamena bhaṇḍapaṭisāmanappayogena tadā theyyacittābhāvā, nāpi

“dassāmī”ti kathanappayogena tadā theyyacitte vijjamānēpi payogassa kappiyattāti? Vuccate—sāminā “dehī”ti bahuso yāciyamānōpi adatvā yena payogena attano adātukāmataṃ sāmikassa ñāpeti, yena ca so “adātukāmo ayaṃ vikkhipatī”ti ñatvā dhuraṃ nikkhipati, teneva payogenassa āpatti. Na hettha upanikkhittabhaṇḍe pariyāyena mutti atthi. Adātukāmatāya hi kadā te dinnam, kattha te dinnanti-ādi pariyāyavacanenāpi sāmikassa dhure nikkhipāpate āpattiyeva. Teneva **atṭhakathāyaṃ** vuttam “kiṃ tumhe bhaṇatha -pa- evaṃ ubhinnaṃ dhuranikkhepena bhikkhuno pārājikan”ti¹. Parasantakassa parehi gaṇhāpane eva pariyāyato mutti, na sabbatthāti gahetabbaṃ. **Attano hatthe nikkhattattāti** ettha attano hatthe sāminā dinnatāya bhaṇḍagārikatṭhāne ṭhitattā ca ṭhānācāvanepi natthi avahāro, theyyacittena pana gahaṇe dukkaṭato na muccatīti veditabbaṃ.

Eseva nayoti uddhāreyeva corassa pārājikaṃ, kasmā? Aññehi sādharmaṇassa abhiññāṇassa vuttattā. **Aññaṃ tādīsameva gaṇhante yujjatīti** saññāṇato okāsato ca tena sadīsameva aññaṃ gaṇhante yujjati, corena sallakkhitappadesato taṃ apanetvā kehici tattha tādise aññasmim patte ṭhapite taṃ gaṇhanteyeva yujjatīti adhippāyo, tena corena divā sallakkhitapattam aññattha apanetvā tadanñe tādise patte tattha ṭhapitepi corassa pacchā rattibhāge uppajjamānaṃ theyyacittam divā sallakkhitappadesa ṭhapitam aññaṃ tādīsaṃ pattameva ālambitvā uppajjatīti dassitam hoti. **Padavārenāti** therena nīharitvā dinnam pattam gahetvā gacchato corassa padavārena. **Atādīsameva gaṇhante yujjatīti** atādīsaṃ therena gahaṇakkhaṇe avahārābhāvato pacchā hatthapattam “tan”ti vā “aññaṃ”ti vā saññāya “idaṃ gahetvā gacchāmī”ti gamane padavāreneva avahāro yujjatīti adhippāyo.

Pārājikaṃ natthīti padavārepi pārājikaṃ natthi upanidhibhaṇḍe viyāti gahetabbaṃ. **Gāmadvāranti** bahigāme viharassa patiṭṭhitattā gāmapavesassa ārambhappadesadassanavasena vuttam, antogāmanti attho. **Dvinnampi uddhāre-**

1. Vi-Ṭṭha 1. 305 piṭṭhādīsu.

yeva pārājikanti therassa abhaṇḍāgārikattā vuttaṃ. Yadi hi so bhaṇḍāgāriko bhaveyya, sabbampi upanikkhittameva siyā, upanikkhittabhaṇḍe ca theyyacittena gaṇhatopi na tāva therassa avahāro hoti, corasseva avahāro. **Ubhinnaṃpi dukkaṇṭanti** therassa attano santakatāya corassa sāmikena dinnattā avahāro na jāto, ubhinnaṃpi asuddhacittena gahitattā dukkaṇṭanti attho.

Āṇattiyā gahitattāti “pattacīvaraṃ gaṇhā”ti evaṃ therena kata-āṇattiyā gahitattā. **Aṭṭaviṃ pavisati, padavārena kāretabboti** “pattacīvaraṃ gaṇhā, asukaṃ nāma gāmaṃ gantvā piṇḍāya carissāmā”ti therena vihārato paṭṭhāya gāmamaggepi sakalepi gāme vicaraṇassa niyamtattā maggato okkamma gacchantasseva padavārena āpatti vuttā. Vihārassa hi parabhāge upacārato paṭṭhāya yāva tassa gāmassa parato upacāro, tāva sabbaṃ daharassa therāṇattiyā saṇcaraṇupacārova hoti, na pana tato paraṃ. Teneva “upacārātikame pārājikaṃ. Gāmupacārātikame pārājikaṃ”ti ca vuttaṃ. Paṭinivattane cīvaradhovanādi-atthāya pesanepi eseva nayo. **Aṭṭhatvā anisīditvāti** ettha vihāraṃ pavisitvā sīsādīsu bhāraṃ bhūmiyaṃ anikkhipitvā tiṭṭhanto vā nisīdanto vā vissamitvā theyyacitte vūpasante puna theyyacittaṃ uppādetvā gacchati ce, pāduddhārena kāretabbo. Sace bhūmiyaṃ nikkhipitvā puna taṃ gahetvā gacchati, uddhārena kāretabbo. Kasmā? Āṇāpakassa āṇattiyā yaṃ kattaḃbaṃ, tassa tāvatā pariniṭṭhitattā. “Asukaṃ nāma gāmaṃ”ti aniyamtvā “antogāmaṃ gamissāmā”ti avisesena vutte vihārasāmantā pubbe piṇḍāya pavitṭhapubbā sabbe gocaragāmāpi khattamevāti vadanti. **Sesanti** maggukkamanavihārābhimukhagamanādi sabbaṃ. **Purimasadisamevāti** anāṇattiyā gahitepi sāmikassa kathetvā gahitattā heṭṭhā vuttavihārūpacārādi sabbaṃ khattamevāti katvā vuttaṃ. **Eseva nayoti** antarāmagge theyyacittaṃ uppādetvāti-ādinā¹ vuttaṃ nayaṃ atidisati.

Nimitte vā kateti cīvaraṃ me kiliṭṭhaṃ, ko nu kho rajitvā dassatīti-ādinā nimitte kate. **Vuttanayenevāti** anāṇattassa

1. Vi-Ṭṭha 1. 308 piṭṭhe.

therena saddhim paccācivaram gahetvā gamanavāre vuttanayeneva.

Ekapasseti viharassa mahantatāya attānam adassetvā ekasmiṃ passe.

Theyyacittena paribhuñjanto jīrāpetīti theyyacitte uppanne ṭhānācāvanam akatvā nivatthapārutanīhāreneva paribhuñjanto jīrāpeti, ṭhānā cāventassa pana theyyacitte sati pārājikameva sīse bhāram khandhe karaṇādīsu viya¹.

Yathā vā tathā vā nassatīti aggi-ādinā nassati, **añño vā kocīti** iminā yena ṭhapitam, sopi saṅgahitoti veditabbam.

Itarassāti corassa. **Itaram gaṇhato uddhāre pārājikanti** ettha “pavisitvā tava sāṭakam gaṇhāhi”ti imināva upanidhibhāvato mocitattā, sāmikassa itaram gaṇhato attano sāṭake ālayassa sabbhāvato ca “uddhāre pārājikan”ti vuttam. Sāmiko ce “mama santakam idam vā hotu, aññam vā, kim tena, alam mayham iminā”ti evam suṭṭhu nirālayo hoti, corassa pārājikam natthīti gahetabbam. **Na jānantīti** tena vuttavacanam asuṇantā na jānanti. **Eseva nayoti** ettha sace jānitvāpi cittena na sampañcchanti, eseva nayoti daṭṭhabbam. **Paṭikkhipantīti** ettha cittena paṭikkhepopi saṅgahitovāti veditabbam. **Upacāre vijjamāneti** bhaṇḍāgārassa samīpe uccārapassāvattāhāne vijjamāne. **Mayi ca mate saṅghassa ca senāsane vinatṭheti** ettha “tam māressāmā”ti ettake vuttepi vivaritum vaṭṭati gilānapakkhe ṭhitattā avisayoti vuttattā. Maraṇato hi param gelaññam avisayattañca natthi. “Dvāram chinditvā parikkhāram harissāmā”ti ettake vuttepi vivaritum vaṭṭatiyeva. **Sahāyehi bhavitabbanti** tehipi bhikkhācārādīhi pariyesitvā attano santakepi³ kiñci kiñci dātabbanti vuttam hoti. **Ayam sāmīcīti** bhaṇḍāgāre vasantānam idam vattam.

Lolamahātheroti mando momūho ākiṇṇavihārī. **Itarehīti** tasmimyeva gabbhe vasantehi itarabhikkhūhi. Vihārarakkhaṇavāre niyutto **vihāravāriko**, vuḍḍhapaṭipāṭiyā attano vāre vihārarakkhaṇako. **Nivāpanti** bhattavetanam. **Corānam paṭipatham gatesūti** corānam āgamanam ṇatvā “paṭhamataraññeva gantvā saddam karissāmā”ti corānam

1. Vi 1. 60 piṭṭhe.

2. Vi-Ṭṭha 1. 311 piṭṭhe.

3. Santakāpi (?)

abhimukhaṃ gatesu, “corehi haṭṭabhaṇḍaṃ āharissāmā”ti tadanupathaṃ gatesupi eseva nayo. **Nibaddhaṃ katvāti** “asukakule yāgubhattaṃ vihāravārikānaññevā”ti evaṃ niyamaṇaṃ katvā. **Dve tisso yāgusalākā cattāri pañca salākabhattāni ca labhamānovāti** idaṃ nidassanaṃ mattaṃ, tato ūnaṃ vā hotu adhikaṃ vā attano veyyāvaccakarassa ca yāpanaṃ mattaṃ labhanaṃ eva paṃṇanti gaheṭṭabbaṃ. **Nissitake jaggentīti** tehi vihāraṃ jaggāpentīti attho. **Asahāyakassāti** sahāyarahitassa. **Attadutiyaṃ** appicchassa attā sarīraṃ eva dutiyo assa nāññoti attadutiyo. Tadubhayassāpi atthassa vibhāvaṇaṃ **yassāti**-ādi, etena sabbe ekekassa vāro na pāpetabboti dassitanti veditaṃ. **Pākavattatthāyāti** niccaṃ pacitabbayāgubhattasaṅkhātavattatthāya. **Ṭhapentīti** dāyakaṃ ṭhapenti. **Taṃ gahetvāti** taṃ ārāmaṇikādīhi diyyamaṇaṃ bhāgaṃ gahetvā. **Na gāhāpetabboti** ettha abbhokāsikassāpi attano adhikapaṇikkhāro vā ṭhapito atthi, cīvaraḍisaṃghikaḥāgepi ālayo vā atthi, sopi gāhāpetabboti. **Diguṇanti** aññeḥi labbhamānato diguṇaṃ. **Pakkhavārenāti** aḍḍhamāsavārena.

Suṅkaghātakathāvaṇṇanā

113. Suṅkaghātakathāyaṃ suṅkaṃ yattha rājapurisaṃ hananti adadantānaṃ santakaṃ acchinditvāpi gaṇhanti, taṃ ṭhānaṃ **suṅkaghātanti** evampi attho daṭṭhabbo. Vuttamevatthaṃ pākāṇaṃ kātuṃ **tañhīti**-ādi vuttaṃ. **Dutiyaṃ pādaṃ atikkāmetīti** ettha paṭṭamaḥpādaṃ paṇicchedato baḥi ṭhapetvā dutiyaḥpāde uddhaṭṭamatte **pārājikaṃ**. Uddharitvā baḥi aṭṭhapitepi baḥi ṭhito eva nāma hotīti katvā evaṃ sabbattha paḍavāresupīti daṭṭhabbaṃ. **Parivattitvā abbhantaraṃ baḥi ṭhapeti, pārājikanti** idaṃ sayamaṃ baḥi ṭhatvā paṭṭamaṃ abbhantaraṃ ukkhipitvā vā samaḥkaṃ ukkhipitvā vā parivattanaṃ sandhāya vuttaṃ. Baḥi ṭhatvā ukkhittamatte ḥi sabbaṃ baḥigataṃ eva hotīti. Sace paṇa so baḥi ṭhatvāpi bāḥirapaṭṭakaṃ paṭṭamaṃ anto ṭhapetvā paḇḇā abbhantaraṃ ukkhipitvā baḥi ṭhapeti, tadāpi ekābaddhatāya avijahitattā avahāro na dissati. Keci paṇa “bhūmiyaṃ patitvā vattantaṃ paṇa anto paḇisati, pārājikamevāti¹ vuttattā

1. Vi-Ṭṭha 1. 314 piṭṭhe.

bāhirapuṭake antopaviṭṭhepi bahigatabhāvato na muccati, antogataṃ pana puṭakaṃ paṭhamam, pacchā eva vā bahi ṭhapitamatte vā pārājikamevā”ti vadanti, taṃ na yuttam. Bahi bhūmiyaṃ pātitaṃ kenaci saddhiṃ ekābaddhatāya abhāvena antopaviṭṭhepi pārājikamevāti vattum yuttam, idaṃ pana ekābaddhattā tena saddhiṃ na sameti. Tasmā yathā antobhūmigatena ekābaddhattā na hoti, evaṃ ubhayassāpi bahigatabhāve sādhitēya eva avahāroti viññāyati, vīmaṃsitvā gahetabbaṃ. Ye pana parivattitvāti imassa nivattitvāti atthaṃ vadanti, tehi pana abbhantarimaṃ bahi ṭhapetīti ayamatto gahito hotīti tattha saṅkāyeva natthi. **Ekābaddhanti kājakoṭiyaṃ rajjuyā bandhanaṃ sandhāya vuttam. Abandhitvā kājakoṭiyaṃ ṭhapitamattameva hoti, pārājikanti** bahi gahitakājakoṭiyaṃ ṭhapitaṃ yadi pādaṃ agghati, pārājikameva, antoṭhapitena ekābaddhatāya abhāvāti adhippāyo. **Gacchante yāne vā -pa- ṭhapetīti** suṅkaghātaṃ pavisitvā appavisitvā vā ṭhapeti. **Suṅkaṭṭhānassa bahi ṭhitanti** yānādīhi nīhaṭattā bahi ṭhitaṃ. Keci pana “bahi ṭhapitaṃ”ti pāṭhaṃ vikappetvā suṅkaṭṭhānato pubbeva bahi ṭhapitanti atthaṃ vadanti, taṃ na sundaraṃ suṅkaṭṭhāne pavisitvā yāne ṭhapitepi pavattitvā gate viya dosābhāvato. Yo pana suṅkaṭṭhānassa antova pavisitvā “suṅkaṭṭhānan”ti ṇatvā theyyacittena āgata maggena paṭinivattitvā gacchati, tassāpi yadi tena disābhāgena gacchantānampi hatthato suṅkaṃ gaṇhanti, pārājikameva. **Imasmim ṭhāneti** yānādīhi nīharaṇe. **Tatrāti** tasmiṃ eḷakalomasikkhāpade¹.

Pānakathāvaṇṇanā

114. Pānakathāyaṃ **āṭhapitoti** mātāpitūhi iṇaṃ gaṇhantehi “yāva iṇadānā ayaṃ tumhākaṃ santike hotū”ti iṇadāyakānaṃ niyyātito. **Avahāro natthīti** mātāpitūhi puttassa apariccattattā mātāpitūnaṃ asantakattā avahāro natthi. **Dhanaṃ pana gataṭṭhāne vadḍhatīti** iminā āṭhapetvā gahitadhaṇaṃ vadḍhiyā saha āṭhapitaputtahāraṇassa gīvāti dassitanti vadanti. **Dāsassa jātoti** ukkaṭṭhalakkhaṇaṃ dassetum vuttam. Dāsikucchiyaṃ pana adāsassa jātopi ettheva

1. Vi 1. 340 piṭṭhe.

saṅgahito. **Paradesato paharitvā**ti paradesavilumpakehi rājacorādīhi paharitvā. **Sukhaṃ jīvāti vadatī**ti theyyacittena sāmikānaṃ santikato palāpetukāmatāya vadati, tathā pana acintetvā kāruṇṇena “sukhaṃ gantvā jīvā”ti vadantassa natthi avahāro, gīvā pana hoti. **Dutiyapadavāreti** yadi dutiyapadaṃ avassaṃ uddharissati, bhikkhussa “palāyitvā sukhaṃ jīvā”ti vacanakkhaṇeyeva pārājikaṃ. **Anāpatti pārājikassā**ti tassa vacanena vegavaḍḍhane akatepi dukkaṭā na muccatīti dasseti. “Adinnaṃ theyyasaṅkhātāṃ ādiyeyyā”ti¹ ādānasseva vuttattā vuttapariyāyena muccatīti.

Catuppadakathāvaṇṇanā

117. Catuppadakathāyaṃ **pāliyaṃ āgatāvasesā**ti pāliyaṃ āgatehi hatthi-ādīhi aññe pasu-saddassa sabbasādhāraṇattā. **Bhiṅkacchāpanti** “bhiṅkā bhiṅkā”ti saddāyanato evaṃ laddhanāmaṃ hatthipotakaṃ. **Antovatthumhī**ti parikkhitte. **Bahinagare ṭhitassā**ti parikkhittanagaraṃ sandhāya vuttaṃ, aparikkhittanagare pana antonagare ṭhitassāpi ṭhitaṭṭhānameva ṭhānaṃ. **Khaṇḍadvāraṇti** attanā khaṇḍitadvāraṃ. **Eko nipannoti** etthāpi bandhoti ānetvā sambandhitabbaṃ, tenāha “nipannassa dve”ti. **Ghātetī**ti ettha theyyacittena vināsentassa sahapayogattā dukkaṭamevāti vadanti.

Ocarakakathāvaṇṇanā

118. Ocarakakathāyaṃ **pariyāyena hi adinnādānato muccatī**ti idaṃ āüattikapayogaṃ sandhāya vuttaṃ, sayameva pana abhiyuñjanādisu pariyāyenapi makkho natthi.

Oṇirakkhakathāvaṇṇanā

Oṇirakkhakathāyaṃ **oṇinti** oṇitaṃ, ānīṇanti attho. Oṇirakkhassa santike ṭhapitabhaṇḍaṃ **upanidhi** viya² guttaṭṭhāne ṭhapetvā saṅgopanattāya anikkhipitvā yathāṭhapitaṭṭhāne eva muhuttamattaṃ olokanattāya ṭhapitattā tassa bhaṇḍassa ṭhānācāvanamattena oṇirakkhakassa pārājikaṃ hoti.

1. Vi 1. 55, 56 piṭṭhesu.

2. Vi 1. 63 piṭṭhe.

Saṁvidāvahāarakathāvaṇṇanā

Saṁvidāvahāarakathāyaṁ **saṁvidhāyā**ti saṁvidahitvā. **Tena nesam dukkaṭṭāpattiyoti** āṇattivasena pārājikāpattiyā asambhave satīti vuttam. Yadi hi tena āṇattā yathāṇattivasena haranti, āṇattikkhaṇe eva pārājikāpattim āpajjanti. **Pāḷiyaṁ** “sambahulā saṁvidahitvā eko bhaṇḍam avaharati, āpatti sabbesaṁ pārājikassā”¹ti¹ etthāpi āṇāpakānaṁ āṇattikkhaṇe eva āpatti, avahāarakassa uddhāreti gahetabbo. **Sambahulā bhikkhū ekam āṇāpentī ‘gacchetaṁ āharā’**ti, tassuddhāre sabbesaṁ pārājikanti-ādīsupi evameva attho gahetabbo. **Sāhatthikam vā āṇattikassa āṇattikam vā sāhatthikassa aṅgam na hotī**ti bhinnakālikattā aññamaññassa aṅgam na hoti. Tathā hi sahatthā avaharantassa ṭhānācāvanakkhaṇe āpatti, āṇattiyā pana āṇattikkhaṇe vāti bhinnakālikattā āpatthiyoti.

Saṅketakammakathāvaṇṇanā

119. Saṅketakammakathāyaṁ **ocarake vuttanayenevā**ti ettha avassaṁ hāriye bhaṇḍeti-ādīnā² vuttanayeneva. **Pāḷiyaṁ** “taṁ saṅketam pure vā pacchā vā”ti tassa saṅketassa pure vā pacchā vāti attho. “Taṁ nimittam pure vā pacchā vā”ti etthāpi ese va nayo.

Nimittakammakathāvaṇṇanā

120. Nimittakammakathāyaṁ akkhinikhaṇanādinimittakammaṁ pana lahukam ittarakālam, tasmā taṅkhaṇe eva taṁ bhaṇḍam avaharituṁ na sakkā. Nimittakammānantameva gaṇhituṁ āradhantā teneva nimittena avaharati vuccati. Yadi evaṁ purebhattappayogova esoti vādo pamāṇabhāvaṁ āpajjati? Nāpajjati. Na hi **saṅketakammaṁ** viya¹ nimittakammaṁ kālaparicchedayuttam. Kālavasena hi saṅketakammaṁ vuttam, kiriya vasena nimittakammanti ayameva tesam viseso. “Taṁ nimittam pure vā pacchā vā taṁ bhaṇḍam avaharati, mūlaṭṭhassa anāpatti”¹ti idam pana nimittakaraṇato

1. Vi 1. 65 piṭṭhe.

2. Vi-Ṭṭha 1. 320 piṭṭhe.

pure gaṇhantassa ceva nimittakamme ca katepi gaṇhitum anārabhitvā
pacchā sayameva gaṇhantassa ca vasena vuttaṃ.

Āṇattikathāvaṇṇanā

121. Āṇattikathāyaṃ **asammohatthanti** yasmā
saṅketakammanimittakammāni karonto na kevalaṃ
purebhaddikālasaṅketakammaṃ akkhinikhaṇanādinimittakammameva vā
karoti, atha kho evaṃvaṇṇasaṅghānabhaṇḍaṃ gaṇhā'ti, bhaṇḍaniyamampi
karoti, tvaṃ itthannāmassa pāvada, so aññassa pāvadatūti-ādina
puggalapaṭipāṭiyā ca āṇāpeti, tasmā pubbaṇhādikālavasena
akkhinikhaṇanādikiriyāvasena bhaṇḍapuggalapaṭipāṭivasena ca āṇatte etesu
saṅketakammanimittakammesu visaṅketā visaṅketabhāve¹ sammoho jāyati,
tadapagamena asammohatthaṃ. **Yaṃ āṇāpakena nimittasaññāṃ katvā**
vuttanti pubbaṇhādīsu akkhinikhaṇanādīsu vā gahaṇatthaṃ āṇāpentena
īdisavaṇṇasaṅghānādiyuttaṃ gaṇhā'ti evaṃ gahaṇassa nimittabhūtasaññāṃ
katvā yaṃ bhaṇḍaṃ vuttaṃ. **Ayaṃ yutti sabbatthāti** heṭṭhā vuttesu upari
vakkhamānesu ca sabbattha āṇattippasaṅgesu āṇattikkhaṇe²yeva
pārājikādīnaṃ bhāvasaṅkhātā vinayayutti, sā ca āṇattassa
kiriyāniṭṭhāpanakkhaṇe āṇāpakassa payoge² theyyacittānaṃ abhāvā
āṇattikkhaṇe ekā eva āpatti hotīti evaṃ upapattiyā pavattattā yuttīti vuttā.
“Mūlaṭṭhassa thullaccayan”ti vuttattā saṃgharakkhitena paṭiggahitepi
buddharakkhitadhammarakkhitānaṃ dukkaṭameva, kasmā panettha
ācariyassa thullaccayanti āha “**mahājano hī**”ti-ādi. Mahājanoti ca
buddharakkhitadhammarakkhitasamgharakkhitte sandhāya vuttaṃ.
Mūlaṭṭhasseva dukkaṭanti buddharakkhitassa dukkaṭaṃ. Idañca mūlaṭṭhassa
thullaccayābhāvadassanattānaṃ paṭhamānaṃ āṇattikkhaṇe dukkaṭaṃ sandhāya
vuttaṃ, na pana saṃgharakkhitassa paṭiggahaṇapaccayā puna
dukkaṭasambhavaṃ sandhāya. Na hi so ekapayogena dukkaṭadvayaṃ
āpajjati. Keci pana “visaṅketattā **pāliyaṃ** ‘mūlaṭṭhassā’ti avatvā
‘paṭiggahāti, āpatti dukkaṭassā’ti sāmāññena vuttattā idaṃ
saṃgharakkhitassa dukkaṭaṃ sandhāya vuttaṃ”ti vadanti, taṃ kiñcāpi
aṭṭhakathāya na sameti, pālito pana yuttaṃ viya dissati. Na hi tassa
paṭiggahaṇappayoge anāpatti hotīti. Imināva heṭṭhā āgatavāresupi

1. Vibhāge (Sī)

2. Payogassa (Sī)

paṭiggaṇhantānaṃ dukkaṭaṃ veditabbaṃ. “Paṇṇe vā silādīsu vā ‘coriyaṃ kātābbaṃ’ ti likhitvā ṭhapite pārājikamevā” ti keci vadanti, taṃ pana “asukassa gehe bhaṇḍaṃ” ti evaṃ niyamevā likhite yujjati, na aniyamevā likhite vīmaṃsitabbaṃ. **Maggānantaraphalasadisāti** iminā yathā ariyapuggalānaṃ maggānantare phale uppanne kilesapaṭippassaddhipariyosānaṃ bhāvanākiccaṃ nipphannaṃ nāma hoti, evametissā atthasādhakacetanāya uppannāya āṇattikiccaṃ nipphannaṃ evāti dasseti, tenāha “tasmā ayaṃ āṇattikkhaṇe eva pārājiko” ti, āṇattivacīpayogasamuṭṭhāpakacetanākkhaṇe eva pārājiko hotīti attho.

Āṇattikathāvaṇṇanānayo niṭṭhito.

Āpattibhedavaṇṇanā

122. **Tattha tatthāti** bhūmaṭṭhathalaṭṭhādīsu. **Pāliyaṃ** manussapariggahitaṃ sandhāya “parapariggahitaṃ” ti vuttaṃ. Āmasati phandāpeti ṭhānā cāvetīti imehi tīhi padehi pubbapayogasahitaṃ pañcamaṃ avahāraṅgaṃ vuttaṃ, ṭhānā cāvetīti ca idaṃ upalakkhaṇamattaṃ. Āṇattikādayo sabbepi payogā dhuraṇikkhepo ca idha saṅghetabbā vāti daṭṭhabbaṃ.

125. **Ṭhānācāvananti** idaṃ pāli-anusārato vuttaṃ dhuraṇikkhepassāpi saṅghetabbato. Esa nayo uparipi sabbattha. Tattha hi na ca sakasaññīti iminā parapariggahitā vuttā, na ca vissāsaggāhī na ca tāvakālikanti imehi parapariggahitasāññitā, tīhi vā etehi parapariggahitā parapariggahitasāññitā ca vuttāti veditabbā. **Anajjhāvutthakanti** “mamedan” ti pariggahavasena anajjhāvutthakaṃ araññe dāruṇapaṇṇādī. **Chaḍḍitanti** paṭhamam pariggahetvā pacchā anattikatāya chaḍḍitaṃ yaṃ kiñci. **Chinnamūlakanti** naṭṭhaṃ pariyesitvā ālayasaṅkhātassa mūlassa chinnattā chinnamūlakaṃ. **Assāmikanti** anajjhāvutthakādīhi tīhi ākārehi dassitaṃ assāmikavatthu. **Ubhayampīti** assāmikaṃ attano santakañca.

Anāpattibhedavaṇṇanā

131. **Tasmiṃyeva attabhāve nibbattāti** tasmiṃyeva matasarīre petattabhāvena nibbattā. **Rukkhādīsu laggitasātake vattabbameva natthīti** manussehi agopitaṃ sandhāya vuttaṃ, sace panetaṃ devālayacetiyarukkhādīsu niyuttehi purisehi rakkhitagopitaṃ hoti, gahetuṃ na vaṭṭati. **Thoke khāyite -pa- gahetuṃ vaṭṭatīti** idaṃ adinnādānābhāvaṃ sandhāya vuttaṃ. Jighacchitapāṇinā khādiyamānamamsassa acchinditvā khādanaṃ nāma kāruṇṇahānito lolabhāvato ca asāruppameva. Teneva hi ariyavaṃsikā attano patte bhattaṃ khādantampi sunakhādīṃ tajjetvā na vārenti, tiracchānānaṃ āmisadāne kusalaṃ viya tesaṃ āmisassa acchindanepi akusalamevāti gahetabbaṃ, teneva vakkhati “parānuddayatāya ca na gahetabbaṃ”ti¹.

Pakiṇṇakakathāvaṇṇanā

Bahu ekato dāru-ādibhāriyassa ekassa bhaṇḍassa ukkhipanakāle “gaṇhatha ukkhipathā”ti vacīpayogena saddhiṃ kāyapayogasabbhāvaṭṭhānaṃ sandhāya “sāhatthikāṇattikaṇ”ti vuttaṃ. “Tvaṃ etaṃ vatthuṃ gaṇha, ahaṃ aññaṃ”ti evaṃ pavatte pana avahāre attanā gahitaṃ sāhatthikameva, parena gāhāpitaṃ āṇattikameva, teneva tadubhayagghena pañcamāsepi pārājikaṃ na hoti, ekekabhaṇḍagghavasena thullaccayādimeva hoti. Vuttañhi “sāhatthikaṃ vā āṇattikassa aṅgaṃ na hoti”ti-ādi². Upanikkhittabhaṇḍaṃ bhaṇḍadeyyaṇca adātukāmatāya “demi dammī”ti vikkhipanto tuṇhībhāvena viheṭṭhenti tena tena kāyavikārādikiriyaṃ parassa dhuraṃ nikkhipāpesīti “kiriyaṃsamuṭṭhānaṇcā”ti vuttaṃ.

Padabhājanīyavaṇṇanāyā niṭṭhito.

1. Vi-Ṭṭha 1. 334 piṭṭhe.

2. Vi-Ṭṭha 1. 321 piṭṭhe.

Vinītavatthuvaṇṇanā

135. Vinītavatthūsu niruttiyeva taṃtaṃatthaggaṇassa upāyatāya pathoti niruttipatho, tenevāha “vohāravacanamatte”ti. **Yathākammaṃ gatoti** tato petattabhāvato matabhāvaṃ dasseti. **Abbhunṇeti** āsannamaraṇatāya sarīrassa uṇhasamaṅgitaṃ dasseti, tenevāha “allasarīre”ti. Kuṇapabhāvaṃ upagatampi bhinnameva allabhāvato bhinnattā. **Visabhāgasarīreti** itthisarīre. **Sīse vāti**-ādi adhakkhake ubbhajāṇumaṇḍale padese cittavikārappattim sandhāya vuttaṃ, yattha katthaci anāmasantena kataṃ sukatameva. Matasarīrampi hi yena kenaci ākārena sañcicca phusantassa anāmāsadukkaṭamevāti vadanti, taṃ yuttameva. Na hi apārājikavatthukepi cittādi-itthirūpe bhavantaṃ dukkaṭaṃ pārājikavatthubhūte matitthisarīre nivattati.

Kusasaṅkāmanavatthukathāvaṇṇanā

138. **Balasāti** balena. **Sāṭako bhavissati, gaṇhissāmīti** anāgatavacanāṃ pasibbakagggaṇato puretaraṃ samuppannaparikappadassanavasena vuttaṃ. Gahaṇakkhaṇe pana “sāṭako ce, gaṇhāmī”ti pasibbakaṃ gaṇhātīti evamettha adhippāyo gahetabbo, na pana bahi nīharitvā sāṭakabhāvaṃ ñatvā gahessāmīti, tenāha “uddhāreyeva pārājikan”ti. Itarathā “idāni na gaṇhāmī¹, pacchā andhakāre jāte vijānanakāle vā gaṇhissāmi, idāni olokento viya hatthagataṃ karomī”ti gaṇhantassāpi gahaṇakkhaṇe avahāro bhaveyya, na ca taṃ yuttaṃ tadā ghaṇe sannitṭhānābhāvā. Sannitṭhāpakacetanāya eva hi pāṇātipātādi-akusalaṃ viya. Na hi “pacchā vadhissāmī”ti pāṇaṃ gaṇhantassa tadeva tasmim̐ matepi pāṇātipāto hoti vadhakacetanāya payogassa akatattā, evamidhāpi atthaṅgate sūriye avaharissāmīti-ādinā kālaparikappanavasena ṭhānā cāvitepi tadāpi avahāro na hoti **okāsaparikappe** viya², tasmim̐ pana yathāparikappitaṭṭhāne kāle āgate bhaṇḍaṃ bhūmiyaṃ anikkhipitvāpi theyyacittena gacchato padavārena avahāroti khāyati. Tasmā bhaṇḍaparikappo okāsaparikappo kālaparikappoti tividhopi

1. Na gaṇhāmīti (Sī, Ka)

2. Vi-Ṭṭha 1. 331 piṭṭhe.

parikappo gahetabbo. **Aṭṭhakathāyaṃ** pana okāsaparikappe samodhānetvā kālāparikappo visum na vuttoti amhākaṃ khanti, vīmaṃsitvā gahetabbaṃ.

Padavārena kāretabboti bhūmiyaṃ anikkhipitvā vīmaṃsitattā vuttaṃ.

Pariyutṭhitoti anubaddho.

Parikappo dissatīti gahaṇakkhaṇe parikappo dissati, na tadā tesam matena avahāroti dasseti. **Disvā haṭattā parikappāvahāro na dissatīti** pacchā pana bahi vīmaṃsitvā sāṭakabhāvaṃ ṇatvā tato pacchā theyyacittena haṭattā pubbe katassa parikappassa avahārānaṅgattā “suttan”ti ṇatvā haraṇe viya theyyāvahāro eva siyā. Tasmā parikappāvahāro na dissati. Sāṭako ce bhavissatīti-ādikassa parikappassa tadā avijjamānattā kevalaṃ avahāro eva, na parikappāvahāroti adhippāyo, tena bhaṇḍaparikappāvahārassa “sāṭako ce bhavissati, gahessāmī”ti evaṃ bhaṇḍasanniṭṭhānābhāvakkhaṇeyeva pavattim dasseti, tenāha “yaṃ parikappitaṃ, taṃ adiṭṭhaṃ parikappitabhāve ṭhitaṃyeva uddharantassa avahāro”ti. Yadi evaṃ kasmā okāsaparippāvahāro bhaṇḍaṃ disvā avaharantassa parikappāvahāro siyāti? Nāyaṃ doso abhaṇḍavisayattā tassa parikappassa, pubbeva disvā ṇātabhaṇḍasseva hi okāsaparikappo vutto. **Taṃ maññamāno taṃ avaharīti** idaṃ suttaṃ kiñcāpi “taññevetan”ti niyametvā gaṇhantassa vasena vuttaṃ, tathāpi “tañce gaṇhissāmī”ti evaṃ pavatte imasmiṃ parikappepi “gaṇhissāmī”ti gahaṇe niyamasabbhāvā avahāratthasādhakaṃ hotīti uddhaṭaṃ, teneva “sametī”ti vuttaṃ.

Kecīti mahā-aṭṭhakathāyameva ekacce ācariyā. **Mahāpaccariyaṃ panāti-**ādināpi kecivādo gārayho, mahā-aṭṭhakathāvādova yuttataroti dasseti.

Alaṅkārabhaṇḍanti aṅgulimuddikādi. **Kusaṃ pātetvāti** vilīvamayaṃ vā tālapaṇṇādimayaṃ vā katasaññānaṃ pātetvā. Parakoṭṭhāsato kuse uddhaṭepi na tāva kusassa parivattanaṃ jātanti vuttaṃ “uddhāre rakkhatī”ti. **Hatthato muttamatte pārājikanti** iminā ṭhānācāvanaṃ dhuranikkhepaṇca vinā kusasaṅkāmanaṃ nāma visum ekoyaṃ avahāroti dasseti. Sabbepi hi

avahārā sāhatthikāṇattikādhippāyayogehi nipphādiyamānā atthato
 ṭhānācāvanadhuranikkhepakusasaṅkāmanesu tīsu samosarantīti daṭṭhabbāṃ.
Itaro tassa bhāgaṃ uddharati, uddhāre pārājikanti purimassa attano koṭṭhāse
 ālayassa avigatattā vuttaṃ, ālaye pana sabbathā asati avahāro na hoti, tenāha
 “vicinitāvasesaṃ gaṇhantassāpi avahāro natthevā”ti.

Nāyaṃ mamāti jānantopīti ettha **pi**-saddena tattha vematikopi hutvā
 theyyacittena gaṇhantopi saṅgayhati. **Siveyyakanti** siviraṭṭhe jātāṃ.

140-1. **Kappiyaṃ kārāpetvāti** pacāpetvā. **Tasmīṃ pācittiyanti**
 adinnādānabhāvena sahapayogassāpi abhāvā dukkaṭaṃ na vuttanti
 veditabbāṃ. **Āṇattehīti** sammatena āṇattehi. **Āṇattenāti** sāmikehi āṇattena.
Bhaṇḍadeyyanti sammatādīhi dinnattā na parājikaṃ jātāṃ, asantaṃ
 puggalaṃ vatvā gahitattā pana bhaṇḍadeyyaṃ vuttaṃ. **Aññena**
diyyamānanti sammatādīhi catūhi aññena diyyamānaṃ. **Gaṇhantoti**
 “aparassa bhāgaṃ dehī”ti vatvā gaṇhanto. (**Aparassāti**)¹ asantaṃ puggalaṃ
 adassetvā pana “aparaṃ bhāgaṃ dehī”ti vā kūṭavassāni gaṇetvā vā gaṇhato
 gihisantake sāmīnā ca “imassa dehī”ti evaṃ āṇattena ca dinne
 bhaṇḍadeyyampi na hoti, saṅghasantake pana hotīti imaṃ visesaṃ
 dassetuṃ **asammatena vā anāṇattena vāti**-ādi puna vuttaṃ. **Itarehi**
diyyamānanti sammatena āṇattena vā diyyamānaṃ. **Evam gaṇhatoti**
 “aparampi bhāgaṃ dehī”ti vatvā kūṭavassāni gaṇetvā vā gaṇhato. **Sāmikena**
panāti ettha **pana**-saddo visesatthajotako, tena “aparampi bhāgaṃ dehī”ti vā
 kūṭavassāni gaṇetvā vā gaṇhante sāmikena sayāṃ dente vā dāpente vā
 viseso atthīti vuttaṃ hoti. **Sudinnanti** bhaṇḍadeyyaṃ na hotīti adhippāyo.
 Heṭṭhā pana sāmikena tena āṇattena vā diyyamānaṃ gihisantaṃ “aparassa
 bhāgaṃ dehī”ti vatvā gaṇhato aparassa abhāvato sāmisantakameva hotīti
 bhaṇḍadeyyaṃ jātāṃ, idha² pana tehiyeva diyyamānaṃ “aparampi bhāgaṃ
 dehī”ti vatvā vā kūṭavassāni gaṇetvā vā gaṇhato “dehī”ti

1. () Sabbattha, so adhikapāṭho.

2. Tam idha (Sī, Ka)

vuttattā aññātakaviññattimattam̐ ṭhapetvā bhaṇḍadeyyam̐ na hotīti sudinnamevāti vuttam̐. Assāmikena pana āṇattena dinnam̐ bhaṇḍam̐ gaṇhato bhaṇḍadeyyamevāti vadanti, pattacatukke viya avahāratāvettha yuttā, saṁghasantake pana “dehī”ti vuttepi sāmikassa kassaci abhāvā sammatena dinnepi bhaṇḍadeyyam̐ vuttanti gahetabban̐.

146-9. **Āharāpentesu bhaṇḍadeyyanti** “gahite attamano hotī”ti¹ vacanato anattamanassa santakam̐ gahitampi puna dātabbamevāti vuttam̐. “Sammukhībhūtehi bhājetabban̐”ti vacanato bhājanīyabhaṇḍam̐ upacārasīmattṭhānameva pāpuṇātīti āha “anto-upacārasīmāyam̐ ṭhitasseva gahetum̐ vaṭṭatī”ti. **Bhaṇḍadeyyanti** ubhinnaṁ sālāyabhāvepi corassa adatvā sāmikasseva dātabban̐ coreṇāpi sāmikasseva dātabbato. **Eseva nayoti** paṁsukūlasaññāya gahite bhaṇḍadeyyam̐, theyyacittena pārājikanti attho.

Vuṭṭhahantesūti gāmaṁ chaḍḍetvā palāyantesu. **Avisesenāti** sa-ussāhatādivisesam̐ aparāmasitvā sāmāññato. Sa-ussāhamattameva āpattibhāvassa pamāṇam̐ sāmikānam̐ paricchinnabhāvato. **Tatoti** gaṇasantakādito. **Kulasaṅgahaṇatthāya detīti** paṁsukūlavissāsikādisaññāya gahetvā deti, tadā kulasaṅgahapaccayā ca dukkaṭam̐ bhaṇḍadeyyaṇca, theyyacitte pana satī kulasaṅgahaṇatthāya gaṇhatopi pārājikameva. Ūnapañcamāsakādīsū kuladūsakadukkaṭena saddhim̐ thullaccayadukkaṭāni. **Senāsanatthāya niyamitanti** idam̐ issaravatāya dadato thullaccayadassanattham̐ vuttam̐. Itarapaccayatthāya dinnampi attheyyacittena issaravatāya kulasaṅgahaṇatthāya vā ñātakādīnam̐ vā dadato dukkaṭam̐ bhaṇḍadeyyaṇca hoteva. **Issaravatāyāti** “mayi dente ko nivāressati, ahamevettha pamāṇan̐”ti evaṁ attano issariyabhāvena. **Thullaccayanti** kulasaṅgahaṇatthāya vā aññathā vā kāraṇena dadato senāsanatthāya niyamitassa garubhaṇḍatāya thullaccayam̐ bhaṇḍadeyyaṇca. **Gīvāti** ettha senāsanatthāya niyamite thullaccayena saddhim̐ gīvā, itarasmim̐ dukkaṭena saddhinti veditabban̐. **Sukhādītamevāti** anto-upacārasīmāyam̐ ṭhatvā bhājetvā attano santakam̐ katvā khādītattā vuttam̐. Saṁghikañhi

1. Vi-Ṭṭha 1. 326 piṭṭhe.

vihārapaṭibaddham vebhaṅgiyaṃ bahi-upacārasīmaṭṭham bhaṇḍaṃ anto-upacāraṭṭhehi bhikkhūhi eva bhājetabbam, na bahi ṭhitehi upacārasīmāya bhājetabbanti.

150. “Vutto vajjemī”ti vuttabhikkhusmiṃ “vutto vajjehī”ti vuttassa pacchā uppajjanakapārājikādidosāropanato, gahaṭṭhānam vā “bhadantā aparicchedaṃ katvā vadantī”ti evaṃ dosāropanato.

153-5. **Chātajjhanti** tena chātena jighacchāya udaragginā jhattaṃ, daḍḍhaṃ pīḷanti attho. **Dhanukanti** khuddakadhanusaṇṭhānaṃ lagganakadaṇḍaṃ. **Maddanto gacchati, bhaṇḍadeyyanti** ettha ekasūkaragghanakabhaṇḍaṃ dātabbaṃ ekasmiṃ bandhe aññesaṃ tattha abajjhanato. **Adūhalanti** yantapāsāṇo, yena ajjhottaṭattā migā palāyituṃ na sakkonti. **Pacchā gacchati**ti tena katapayogena agantvā pacchā sayameva gacchati, heṭṭhā vuttasupī ḍisesu ṭhānesu eseva nayo. **Rakkhaṃ yācitvāti** rājapurisānaṃ santikaṃ gantvā anuddissa rakkhaṃ yācitvā. **Kumīnamukhanti** kumīnassa anto macchānaṃ pavisanamukhaṃ.

156. **Therānanti** āgantukattherānaṃ. **Tesampīti** āvāsikabhikkhūnampi. **Paribhogatthāyāti** saṅghike kattabbavidhiṃ katvā paribhuñjanatthāya. Gahaṇeti pāṭhaseso daṭṭhabbo. **Yatthāti** yasmim āvāse. **Aññesanti** aññesaṃ āgantukānaṃ. **Tesupī āgantukā anissarāti** senāsane niranantaraṃ vasantānaṃ cīvaratthāya dāyakehi bhikkhūhi vā niyametvā dinnattā bhājetvā khādituṃ anissarā, āgantukehipi icchantehi tasmiṃ vihāre vassānādisu pavisitvā cīvaratthāya gahetabbam. **Tesaṃ katikāya ṭhātabbanti** sabbāni phalāphalāni abhājetvā “ettakesu rukkesu phalāni bhājetvā paribhuñjissāma, aññesu phalāphalehi senāsanāni paṭijaggissāmā”ti vā, “piṇḍapātādipaccayaṃ sampādessāmā”ti vā, “kiñcīpi abhājetvā catupaccayatthāyeva upanemā”ti vā evaṃ sammā upanentānaṃ āvāsikānaṃ katikāya āgantukehi ṭhātabbam. **Mahā-aṭṭhakathāyaṃ** “anissarā”ti vacanena dīpito eva attho, **mahāpaccariyaṃ** catunnaṃ paccayānanti-ādinā vitthāretvā dassito. **Paribhogavasenevāti** ettha **eva**-saddo aṭṭhānappayutto, paribhogavasena tameva bhājetvāti yojetabbam. **Etthāti** etasmiṃ vihāre, raṭṭhe vā.

Senāsanapaccayanti senāsanañca tadatthāya niyametvā ṭhapitañca. **Ekaṃ vā dve vā varasenāsanāni ṭhapetvāti** vuttamevatthaṃ puna byatirekamukhena dassetuṃ “mūlavatthucchedaṃ pana katvā na upanetabban”ti vuttaṃ, senāsanasaṅkhātavattuno mūlacchedaṃ katvā sabbāni senāsanāni na vissajjetabbānīti attho. Keci panettha “ekaṃ vā dve vā varasenāsanāni ṭhapetvā lāmakato paṭṭhāya vissajjentehipi senāsanabhūmiyo na vissajjetabbāti ayamattho vutto”ti vadanti, tampi vuttameva imassāpi atthassa avassaṃ vattabbato, itarathā keci saha vatthunāpi vissajjetabbaṃ maññeyyūṃ.

Paṇṇaṃ āropetvāti “ettake rukkhe rakkhitvā tato ettakaṃ gahetabban”ti paṇṇaṃ āropetvā. **Nimittasaññaṃ katvāti** saṅketam katvā. **Dārakāti** tesam puttanaṭṭādayo ye keci gopenti, te sabbepi idha “dārakā”ti vuttā. **Tatoti** yathāvuttadārusambhārato. **Āpucchitvāti** kārakasaṃghaṃ āpucchitvā. **Tam sabbampi āharitvāti** anāpucchitvāpi tāvakālikam āharitvā. **Ayameva bhikkhu issaroti-ādito** paṭṭhāya attano santakehi dārusambhārādīhi ca kārāpitattā paṭijaggitattā ca saṃghikasenāsane bhāgitāya ca ayameva issaro, na ca so tato vuṭṭhāpetabboti vuttaṃ hoti. **Udakapūjanti** cetiyaṅgaṇe siñcanādipūjam. **Vattasīsenāti** kevalam saddhāya, na vetanādi-atthāya¹. **Savatthukanti** saha bhūmiyā. **Kuṭṭanti** gehabhittim. **Pākāranti** parikkhepapākāram. **Tatoti** chaḍḍitavihārato. **Tato āharitvā senāsanam kataṃ hotīti** sāmantaḡāmaṃvāsīhi bhikkhūhi chaḍḍitavihārato dārusambhārādīm āharitvā senāsanam kataṃ hoti.

157. “Puggalikapariabhogena paribhuñjati”ti vuttamatthamyeva pākāṇam kātuṃ “āgatāgatānam vuḍḍhatarānam na deti”ti vuttaṃ. **Catubhāga-udakasambhinneti** catutthabhāgena sambhinne. **Pāliyam** “anāpatti bhikkhave pārājikassā”ti² sāmikehi thullanandaṃ uddissa etissā hatthe dinnattā, attheyyacittena paribhuñjitattā ca vuttaṃ. Theyyacittena paribhuttepi cassā bhaṇḍadeyyameva upanikkhittabhaṇḍaṭṭhāniyattā. **Odanabhājanīyavatthusminti** “aparassa bhāgaṃ dehi”ti āgatavatthusmin³.

1. Vettanādi... (Ka)

2. Vi 1. 84 piṭṭhe.

3. Vi 1. 74 piṭṭhe.

1. Vi 1. 85 piṭṭhe. 2. Dī 1. 73, 74; Ma 1. 98; Khu 9. 107 piṭṭhādīsu.
3. Khu 9. 388 piṭṭhe Paṭisambhidāmagge.

Parājitakilesenāti vijitakilesena, nikkilesenāti attho. **Idhā**ti imasmim̐ sāsane, tena dutiyapārājikasikkhāpadena samam̐ aññam̐ anekanayavokiṇṇam̐ gambhīratthavinicchayam̐ kiñci sikkhāpadam̐ na vijjatīti yojanā. Tattha attho nāma pāli-attho, vinicchayo pālimuttakavinicchayo, te gambhīrā yasmim̐, tam̐ **gambhīratthavinicchayam̐**. **Vatthumhi otiṇṇeti** codanāvasena vā attanāva attano vītikkamārocanavasena vā saṅghamajjhe adinnādānavatthusmim̐ otiṇṇe. **Etthā**ti otiṇṇavatthumhi. **Vinicchayoti** āpattānāpattiniyamanam̐. **Kappiyepi ca vatthusminti** attanā¹ gahetum̐ yutte mātāpitādīnam̐ santakepi.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya vimativinodaniyam̐

Dutiyapārājikavaṇṇanānayo niṭṭhito.

3. Tatiyapārājika

Tīhīti kāyavacīmanodvārehi.

Paṭhamapaññattinidānavāṇṇanā

162. Yā ayam̐ heṭṭhā tam̐ panetaṃ buddhakāle ca cakkavattikāle ca nagaram̐ hotīti-ādīnā² rājagahassa buddhuppādeyeva vepullappatti vuttā, sā etthāpi samānāti dassetuṃ “idampi ca nagaran”ti vuttam̐, tena ca na kevalam̐ rājagahādayo evāti dasseti. **Mahāvanam̐ nāmā**ti-ādi majjhimabhāṇakasaṃyuttabhāṇakānam̐ matena vuttam̐, dīghabhāṇakā pana “himavantena saddhim̐ ekābaddham̐ hutvā ṭhitam̐ mahāvanan”ti vadanti. **Haṃsavatṭakacchadanēnā**ti³ haṃsavatṭakapaṭicchannena⁴, haṃsamaṇḍalākārenāti attho. **Kāyavicchandaniyakathanti** karajakāye virāguppādanakatham̐. **Chandoti** dubbalarāgo. **Rāgoti** balavarāgo. “Kesalomādin”ti saṅkhepato vuttamattham̐ vibhāgena dassetuṃ **yepi hī**ti-ādi vuttam̐. **Pañcapañcappabhedanē**ti ettha pañca pañca pabhedā etassa pariyāyassāti

1. Attano (Sī)

3. Haṃsavatṭakacchannenāti (Sī, Ka)

2. Vi-Ṭṭha 1. 247 piṭṭhe.

4. ...paricchannena (Ka)

pañcapañcappabhedo, tena pañcapañcappabhedenāti evaṃ
bāhiratthasamāsavasena pariyāyavisesanatā daṭṭhabbā.

Asubhāyāti asubhamātikāya. Vaṇṇetabbamātikañhi apekkhitvā itthiliṅge
sāmivacanāṃ, tenāha **mātikāṃ nikkhipitvāti**-ādi. **Taṃ vibhajantoti** mātikāṃ
vibhajanto. **Phātikammanti** nipphattikaraṇaṃ. **Pañcaṅgavippahīnanti**
kāmacchandādipañcanīvaraṇaṅgavigamena pañcaṅgavippahīnatā,
appanāppattavitakkādijjhānaṅgānaṃ uppattivaseṇa pañcaṅgasamannāgatatā
ca veditabbā. **Tividhakalyāṇaṃ dasalakkaṇasampannanti** ettha pana
jhānassa ādimajjhapariyosānānaṃ vaseṇa tividhakalyāṇatā, tesāṃyeva
ādimajjhapariyosānānaṃ lakkhaṇavasena dasalakkaṇasampannatā ca
veditabbā. **Atṭhakathāyaṃ** pana “dasalakkaṇavibhāvaneneva
tannissayabhūtā tividhakalyāṇatāpi jhānassa pākaṭā hotīti **tatrimānīti**-ādi
vuttaṃ.

Tatrāyaṃ pālīti tasmim dasalakkaṇavibhāvanavisaye ayaṃ pālī.
Paṭipadāvisuddhīti gotrabhupariyosānāya pubbabhāgapapaṭipadāya jhānassa
nīvaraṇādiparibandhato visuddhi, sāyaṃ yasmā upekkhānubrūhanādīnampi
paccayattena padhānā purimakāraṇasiddhā ca, tasmā vuttaṃ
“paṭipadāvisuddhi ādi”ti. **Upekkhānubrūhanāti** visodhetabbatādīnaṃ
abhāvato tatramajjhattupekkhāya kiccanipphattiyā anubrūhanā, sā pana
paribandhavisuddhisamakālāvibhāvinīpi tabbisuddhiyāva nipphannāti
dīpanatthamāha “upekkhānubrūhanā majjhe”ti. **Sampahaṃsanāti**
vatthudhammādīnaṃ¹ anativattanādisādhakassa ñāṇassa
kiccanipphattivaseṇa pariyodapanā, sā pana yasmā kattabbassa
sabbakiccasa nipphattiyāva siddhā nāma hoti, tasmā vuttaṃ
“sampahaṃsanā pariyosānaṃ”ti. Tīṇipi cetāni kalyāṇāni ekakkhaṇe
labbhamānāni paccayapaccayuppannatādivaseṇa pavattantīti dassanatthaṃ
ādimajjhapariyosānabhāvena vuttāni, na pana jhānassa uppādādikkhaṇattaye
yathākkamaṃ labbhamānattāti daṭṭhabbaṃ. **Majjhimaṃ samādhinimittam**²
paṭipajjatiti-ādīsu majjhimaṃ samādhinimittam nāma samappavatto
appanāsamādhiyeva. So hi līnuddhaccasaṅkhātānaṃ ubhinnaṃ antānaṃ
anupagamanena majjhimo, savisesaṃ cittassa ekattārammaṇe ṭhapanato
samādhiyeva uparivisesānaṃ kāraṇabhāvato “samādhinimittan”ti vuccati,
taṃ paṭipajjati paṭilabhatīti attho.

1. Tattha dhammādīnaṃ (Sī)

2. Samathanimittam (Vi-Ṭṭha 2)

Evam paṭipannattā majjhimena samādhinimittena tattha ekattārammaṇe appanāgocare pakkhandati upaṭiṭṭhati, evam visuddhassa pana tassa cittassa puna visodhetabbābhāvato visodhane byāpāraṃ akaronto puggalo visuddham cittam ajjuhekkhati nāma. Samathabhāvūpagamanena samathapaṭipannassa puna samādhāne byāpāraṃ akaronto samathapaṭipannaṃ ajjuhekkhati, samathapaṭipannabhāvato evamassa kilesasaṃsaggaṃ pahāya ekattena upaṭṭhitassa puna ekattupaṭṭhāne byāpāraṃ akaronto ekattupaṭṭhānaṃ ajjuhekkhati nāma.

Tattha jātānanti-ādīsu ye pana te evam upekkhānubrūhite tasmim jhānacitte jātā samādhipaññāsaṅkhātā yuganaddhadhammā¹, tesam aññamaññaṃ anativattanasabhāvena sampahaṃsanā visodhanā pariyodapanā ca, saddhādīnaṃ indriyānaṃ kilesehi vimuttattā vimuttirasena ekarasatāya sampahaṃsanā ca, yañcetaṃ tadupagaṃ tesam anativattana-ekarasabhāvānaṃ anucchavikaṃ vīriyaṃ, tassa tadupagavīriyassa vāhanaṭṭhena pavattanaṭṭhena sampahaṃsanā ca, tasmim khaṇe yathāvuttadhammānaṃ āsevanaṭṭhena sampahaṃsanā ca, pariyodapanā ca pariyodapanakassa ñāṇassa kiccanipphattivaseneva ijjatīti veditabbaṃ. **Evam tividdhattagataṃ cittanti-**ādīni tasseva cittassa thomanavacanāni. **Vitakkasampannanti** vitakkaṅgena sundarabhāvamupagataṃ. **Cittassa adhiṭṭhānasampannanti** tasmiññeva ārammaṇe cittassa niranterappavattisaṅkhātēna samādhinā sampannaṃ, idaṃ jhānaṅgavasena vuttaṃ. **Samādhisampannanti** idaṃ pana indriyavaseṇāti veditabbaṃ.

Paṭikuṭṭatīti saṅkucati. **Paṭivaṭṭatīti** paṭinivaṭṭati. **Nhārudaddulanti** nhārukhaṇḍaṃ. **Payuttavācanti** paccayapariyesane niyuttavācaṃ. **Daṇḍavāgurāhīti** daṇḍapaṭibaddhāhi dīghajālasaṅkhātāhi vāgurāhi.

Samaṇakuttakoti kāsāyanivāsanādisamaṇakiccako. **Vaggumudāti** ettha “vaggumatā”ti vattabbe lokikā “mudā”ti vohariṃsūti dassento āha “vaggumatā”ti. “Vaggū”ti matā, suddhasammatāti attho, tenāha “puññasammatā”ti. Sattānaṃ pāpunanena² sodhanena sā puññasammatā.

163. Mārassa dheyyaṃ ṭhānaṃ, vatthu vā nivāso mārādheyyaṃ, so atthato tebhūmakadhammā eva, idha pana pañca kāmagaṇā adhippetā, taṃ

1. Yuganandhadhammā (Sī)

2. Pāpapunanena (Sī)

māradheyyaṃ. “Ayaṃ samaṇakuttako yathāsamuppannasamvegamūlakena samaṇabhāvūpagamanena atikkamituṃ sakkhissatī”¹ti¹ cintetvā avoca, na pana “arahattappattiyā tīsu bhavesu appaṭṭisandhikatāya taṃ atikkamituṃ sakkhissatī”¹ti¹ maraṇeneva sattānaṃ saṃsāramocanaladdhikattā devatāya. Na hi matānaṃ² katthaci paṭisandhi gacchati. **Iminā atthena evameva bhavitabbanti** iminā paresaṃ jīvitā voropanatthena evameva saṃsāramocanasabhāveneva bhavitabbaṃ. “Attanāpi attānaṃ jīvitā voropenti, aññaṃaññaṃpi jīvitā voropenti”³ti³ vuttattā **sabbānīpi tāni pañcabhikkhusatāni jīvitā voropesīti** idaṃ yebhuyyavasena vuttanti gahetabbaṃ. Tasmā ye attanāpi attānaṃ aññaṃaññaṃca jīvitā voropesuṃ, te puthujjanabhikkhū ṭhapetvā tadavasese ca puthujjanabhikkhū, sabbe ca ariye ayaṃ jīvitā voropesīti veditabbaṃ.

164. **Ekībhāvatoti** pavivekato. **Uddesaṃ paripucchāṃ gaṇhantīti** attano attano ācariyānaṃ santike gaṇhanti, gahetvā ca ācariyehi saddhiṃ bhagavantaṃ upaṭṭhahanti. Tadā pana uddesādidāyakaṃ tanubhūtehi bhikkhūhi bhagavantaṃ upagatā, taṃ sandhāya bhagavā pucchati.

Ānāpānassatisamādhikathāvaṇṇanā

165. Dasānussatīsu antogadhāpi ānāpānassati tadā bhikkhūnaṃ bahūnaṃ sappāyataṃ dassetuṃ puna gahitā. Tathā hi taṃ bhagavā tesāṃ desesi. Āhāre paṭikkūlasaṇṇā asubhakammaṭṭhānasadisā, cattāro pana āruppā ādikammikānaṃ ananurūpāti tesāṃ idha aggahaṇaṃ daṭṭhabbaṃ. **Aññaṃ pariyāyanti** arahattādhigamatthāya aññaṃ kāraṇaṃ. **Atthayojanākkamanti** atthaṅca yojanākkamaṅca. **Assāsavasenāti** assāsaṃ ārammaṇaṃ katvāti vuttaṃ hoti. **Upaṭṭhānaṃ satīti** appamussanatāya tameva assāsaṃ passāsaṅca upagantvā ṭhānaṃ, tathā tiṭṭhanakadhammo sati nāmāti attho. Idāni sativaseneva puggalaṃ niddisitukāmena **yo assasatīti**-ādi vuttaṃ. Tattha yo assasati, tassa sati assāsaṃ upagantvā tiṭṭhatīti-ādinā attho gahetabbo. **Akosallasambhūtetī**

1. Na sakkhissatīti (Sī)

2. Na hi sā matānaṃ (Sī)

3. Vi 1. 86 piṭṭhe.

avijjāsambhūte. **Khaṇenevā**ti attano pavattikkhaṇeneva. Ariyamaggassa pāḍakabhūto ayaṃ samādhī anukkamena vaḍḍhitvā ariyamaggabhāvaṃ upagato viya hotīti āha “ariyamaggavuḍḍhippatto”ti. **Opammanidassananti** ettha upamāva opammaṃ, tassa nidassanaṃ.

Bāhirakā ānāpānassatiṃ jānanta ādito catuppakārameva jānanti, na sabbaṃ soḷasappakāraṃti āha **sabbappakāra**-iccādi. **Evamassetam** **senāsananti** ettha **evanti** bhāvanāsatiyā yathāvuttanayena ārammaṇe cittassa nibandhane satiyeva, nāsatiṃti attho, tena muṭṭhassatissa araṇṇāvāso niratthako ananurūpoti dasseti. **Avasesasattavidhasenāsananti** “pabbataṃ kandaraṃ giriguhaṃ susānaṃ vanapatthaṃ abbhokāsaṃ palālapuñjaṃ”ti¹ evaṃ vuttaṃ. **Ututtayānukūlaṃ dhātucariyānukūlanti** gimhānādi-ututtayassa semhādidhātuttayassa mohādicariyattayassa ca anukūlaṃ. Nisajjāya dalhabhāvaṃ pallaṅkābhujanena, assāsapassāsānaṃ pavattanasukhataṃ uparimakāyassa ujukaṃ ṭhapanena, ārammaṇapariggahūpāyaṃ parimukhaṃ satiyā ṭhapanena **upadisanto**². **Na paṇamantīti** na oṇamanti. **Pariggahitaniyyānaṃ satinti** sabbathā gahitaṃ sammosaṇipakkhato³ niggaṃanaṃsaṅkhātāṃ satim katvā, paramaṃ satinepakkam upaṭṭhapetvāti attho.

Satovāti satiyā samannāgato eva. **Bāttimsāya ākārehī**ti catūsu catukkesu āgatāni dīgharassādīni soḷasa padāni assāsapassāsavasena dvidhā vibhajitvā vuttehi dvittimsākārehi. **Dīghamassāsavasena**ti dīgha-assāsavasena, vibhatti-alopaṃ katvā niddeso, dīghanti vā bhagavatā vutta-assāsavasena. **Cittassa ekaggataṃ avikkhepanti** vikkhepapaṭipakkhabhāvato “avikkhepo”ti laddhanāmaṃ cittassa ekaggabhāvaṃ **pajānato**. **Paṭinissaggānupassī assāsavasena**ti paṭinissaggānupassī hutvā assāsavasena, “paṭinissaggānupassī-assāsanavasena”ti vā pāṭho, tassa paṭinissaggānupassino assāsavasenaṃti attho. Ā paṭhamam bahimukhaṃ sasaṃ assāso, tato antomukhaṃ paṭisaṃsaṃ passāsoti āha **assāsoti bahinikkhamanavātoti**-ādi, **suttantaṭṭhakathāsu** pana ākaḍḍhanavasena anto sasaṃ assāso, bahi paṭisaṃsaṃ passāsoti katvā uppaṭipāṭiyā vuttaṃ.

1. Abhi 2. 253 piṭṭhe.

2. Dassento (Sī, Ka)

3. Sammoha... (Sī)

Tatthāti bahinikkhamana-antopavisanavātesu, tassa ca paṭhamam abbhantaravāto nikkhamatīti iminā sambandho. “**Sabbesampi gabbhaseyyakānanti**-ādinā dāraṇānaṃ pavattikkamena assāso bahinikkhamanavātoti gahetabbanti dīpeti”ti keci vadanti. Suttanayo eva cettha “assāsādimajjhapariyosānaṃ satiyā anugacchato ajjhataṃ vikkhepagatena cittaṇa kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca passāsādimajjhapariyosānaṃ satiyā anugacchato bahiddhā vikkhepagatena cittaṇa kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā cā”ti imāya pāṇiyā sameṭṭi gahetabbaṃ. **Addhānavasenā**ti kāladdhānavasena. Ayañhi addhāna-saddo kālassa desassa ca vācako. Tattha **yathā hīti**-ādinā desaddhānaṃ upamāvasena dassitaṃ. Idāni tabbisiṭṭhakāladdhānavasena assāsapassāsānaṃ dīgharassataṃ upameyyavasena vibhāvetuṃ **evanti**-ādi vuttaṃ. **Cuṇṇavicuṇṇā** anekakalāpabhāvena. Ettha ca hatthi-ādisarīre sunakhādisarīre ca assāsapassāsānaṃ desaddhānavisiṭṭhakāladdhānavaseneva dīgharassatā vuttāti veditabbā attabhāvasaṅkhātā dīghaṃ addhānaṃ saṇikaṃ pūretvāti-ādivacanato. **Tesanti** sattānaṃ. **Teti** assāsapassāsā. **Ittaramaddhānanti** appakaṃ kālaṃ. **Navahākārehīti** bhāvanamanuyuñjantassa pubbenāparaṃ aladdhavisessassa kevalaṃ addhānavasena ādito vuttā tayo ākāra, te ca kassaci assāsova, kassaci passāsova, kassaci tadubhayampi upaṭṭhātīti tiṇṇaṃ puggalānaṃ vasena vuttā, tathā chandavasena tayo, tathā pāmojjavasenāti imehi navahi ākārehi. **Ekenākārenāti** dīghaṃ assāsādisu ekenākārena.

Addhānasāṅkhāteti dīghe okāsaddhānasāṅkhāte attabhāve kāladdhānepi vā, evaṃ upari **ittarasāṅkhāteti** etthāpi. **Chando uppajjatīti** bhāvanāya pubbenāparaṃ visesaṃ āvahantiyā laddhassādattā tattha sātisayo kattukāmatālakkaṇo kusalacchando uppajjati. **Chandavasenāti** tathāpavattachandassa vasena. **Pāmojjaṃ uppajjatīti** assāsapassāsānaṃ sukhumatarabhāve ārammaṇassa santataratāya, kammaṭṭhānaṃ ca vīthipaṭipannatāya bhāvanācittasahagato pamodo khuddakādibhedā taruṇā pīti uppajjati. **Cittaṃ vivattatīti**¹ paṭibhāganimitte

uppanne pakati-assāsapassāsato cittaṃ nivattati. **Upekkhā saṇṭhātī**ti tasmim paṭibhāganimitte upacārappanābhede samādhimhi uppanne puna jhānanibbattanatthaṃ byāpārābhāvato ajjhupekkhanaṃ hoti, sā paṇāyaṃ upekkhā tatramajjhattupekkhāti veditabbā. **Anupassanāñāṇanti** samathavasena nimittassa anupassanā, vipassanāvasena assāsapassāsasamukhena tannissayanāmarūpassa anupassanā ca ñāṇaṃ. **Kāyo upaṭṭhānanti** assāsapassāsasaṅkhāto kāyo upagantvā tiṭṭhati ettha satīti upaṭṭhānaṃ, no sati, sati pana sarasato upatiṭṭhanaṭṭhena saraṇaṭṭhena ca upaṭṭhānañceva sati ca. **Tena vuccatī**ti-ādīsu yā ayaṃ yathāvutta-assāsapassāsakāye, tannissayaabhūte karajakāye ca kāyasessa anupassanā niccādhāvaṃ vā itthipurisasattaajivādhāvaṃ vā ananupassitvā assāsapassāsakāyamattasseva aniccādhāvassa ca anupassanā, tāya kāyānupassanāya satisaṅkhātassa paṭṭhānassa bhāvanā vadḍhanā **kāye kāyānupassanā satipaṭṭhānabhāvanā**ti ayaṃ saṅkhepattho.

Ittaravasenāti parittakālavasena. **Tādisoti** dīgho rasso ca. **Vaṇṇā**ti dīghādi-ākārā. **Nāsikagge va bhikkhunoti** nāsikagge vā, **vā-saddena** uttarotṭhe vāti attho. **Tasmāti** yasmā “ādimajjhapariyosānavasena sabbaṃ assāsapassāsakāyaṃ viditaṃ pākaṭaṃ karissāmī”ti pubbe pavatta-ābhogavasena pacchā tathā samuppannena ñāṇasampayuttacittena taṃ assāsapassāsakāyaṃ evaṃ viditaṃ pākaṭaṃ karonto assasati ceva passasati ca, tasmā evaṃbhūto sabbakāyapaṭisaṃvedī assasissāmi passasissāmīti sikkhati nāma, na pana “anāgate evaṃ karissāmī”ti cintanamattena so evaṃ vuccatīti adhippāyo. **Tathābhūtassāti** ādimajjhapariyosānaṃ viditaṃ karontassa. **Saṃvaroti** sati vīriyampi vā. **Na aññaṃ kiñcīti** sabbakāyaṃ viditaṃ karissāmīti-ādikaṃ pubbābhogaṃ sandhāya vadati.

Ñāṇuppādanādisūti ādi-saddena

kāyasaṅkhārappassambhanapītipaṭisaṃvedanādim saṅgaṇhāti.

Kāyasaṅkhārananti assāsapassāsāsaṃ. So hi cittasamuṭṭhānopi samāno karajakāyapaṭibaddhavuttitāya tena saṅkharīyatīti kāyasaṅkhāroti vuccati.

Apariggahitakāleti kammaṭṭhānassa anāraddhakāle, tadārambhatthāya kāyacittānampi apariggahitakāleti attho. Nisīdati

pallaṅkaṃ ābhujitvā ujum kāyaṃ paṇidhāyāti hi iminā kāyapariggaho, parimukhaṃ satim upaṭṭhapetvāti iminā cittapariggaho vutto. **Adhimattanti** balavaṃ oḷārikaṃ, liṅgavipallāsena vuttaṃ. Kāyasaṅkhāro hi adhippeto. Adhimattaṃ hutvā pavattatīti kiriyāvisesanaṃ vā etaṃ. **Sabbesaṃyevāti** ubhayesampi.

Mahābhūtapariggahe sukhumoti catudhātumukhena vipassanābhinivesaṃ sandhāya vuttaṃ. **Lakkhaṇārammaṇikavipassanāyāti** kalāpasammasanamāha. Nibbidānupassanato paṭṭhāya balavavipassanā, tato oraṃ dubbalavipassanā. **Pubbe vuttanayenāti** apariggahitakāleti-ādinā samathanaye vuttanayena.

Codanāsodhanāhīti anuyogaparihārehi. **Kathanti**-ādi paṭisambhidāpāli, tattha kathaṃ sikkhatīti sambandho. **Iti kirāti**-ādi codakavacanaṃ. **Iti kirāti** evañceti attho. Assāsapassāso sabbathā abhāvaṃ upaneti ceti codakassa adhippāyo. **Vātūpaladdhiyāti** assāsapassāsavātassa abhāvena tabbisayāya upaladdhiyā bhāvanācittassa uppādo vaḍḍhi ca na hotīti attho. **Na ca nanti** ettha **nanti** nipātamattaṃ. **Puna iti kirāti**-ādi yathāvuttāya codanāya vissajjanā, tattha **iti kira sikkhatīti** mayā vuttākārena yadi sikkhatīti attho. **Pabhāvanā hotīti** yadipi oḷārikā kāyasaṅkhārā paṭippassambhanti, sukhumā pana atthevāti bhāvanāyapi vaḍḍhi hotevāti adhippāyo. **Kamseti** kamsabhājane. **Nimittanti** nimittassa, tesaṃ saddānaṃ pavatti-ākārassāti attho. **Sukhumakā saddāti** anurave āha. **Sukhumasaddanimittārammaṇatāpīti** sukhumo saddova nimittaṃ tadārammaṇatāyapi.

Ābhisamācārikasīlanti ettha abhisamācāroti uttamasamācāro, tadeva ābhisamācārikaṃ sīlaṃ, khandhakavattapariyāpannassa sīlassetaṃ adhivacanaṃ. **Ahaṃ sīlaṃ rakkhāmīti** ubhatovibhaṅgapariyāpannaṃ sīlaṃ sandhāya vuttaṃ. **Āvāsoti** āvāsapalibodho. **Kulanti**-ādisupi eseva nayo. **Kammanti** navakammaṃ. **Iddhīti** pothujjanikā iddhi, sā vipassanāya palibodho. **So upacchinditabboti visuddhimagge**¹ vuttena

1. Visuddhi 1. 86 piṭṭhe.

tassa tassa palibodhassa upacchedappakārena upacchinditabbo.

Yogānuyogoti yogassa bhāvanāya anuyuñjanam. **Aṭṭhatimsārammaṇesūti** ālokākāsakaṣiṇadvayaṃ vajjetvā **pāliyaṃ** āgatānaṃ aṭṭhannaṃ kaṣiṇānaṃ vasena vuttaṃ, cattārīsaññeva pana kammaṭṭhānāni. **Yathāvutteneva nayanēti** yogānuyogakamassa padaṭṭhānattāti imamattthaṃ atidisati.

Imināva kammaṭṭhānenāti iminā ānāpānassatikammaṭṭhānena.

Mahāhatthipathaṃ nīharanto viyāti kammaṭṭhānavīthim mahāhatthimaggam katvā dassento viya.

Vuttappakāramācariyanti “imināva kammaṭṭhānena catutthajjhānaṃ nibbattetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pattassā”ti-ādinā heṭṭhā vuttappakāraṃ ācariyaṃ. “Piyo garu bhāvanīyo”ti-ādinā¹ **visuddhimagge**² vuttappakāramācariyantipi vadanti. **Pañcasandhikanti** pañcapabbam, pañcabhāganti attho. **Kammaṭṭhānassa uggaṇṇanti** kammaṭṭhānaganthassa uggaṇṇanaṃ. Tadattaparipucchā **kammaṭṭhānassa paripucchā**, tattha saṃsayaparipucchā vā. **Kammaṭṭhānassa upaṭṭhānanti** evaṃ bhāvanamanuyuñjantassa evamidha nimittaṃ upaṭṭhātīti upadhāraṇam. Tathā **kammaṭṭhānappanā** evaṃ jhānamappetīti. **Kammaṭṭhānassa lakkhaṇanti** gaṇanānubandhanāphusaṇānaṃ vasena bhāvanaṃ ussukkāpetvā ṭhapanāvasena matthakappatti idha bhāvanāti kammaṭṭhānasabhāvassa sallakkhaṇam, tenāha “kammaṭṭhānasabhāvūpadhāraṇanti vuttaṃ hotī”ti.

Aṭṭhārasasenāsanadosavivajjitanti mahattaṃ navattaṃ jīṇṇattaṃ panthanissitattaṃ soṇḍipaṇṇapupphaphalayuttatā patthanīyatā nagaradārukhettasannissitatā visabhāgānaṃ puggalānaṃ atthitā paṭṭanasannissitatā paccantasannissitatā rajjasīmasannissitatā asappāyatā kalyāṇamittānaṃ alābhoti imehi aṭṭhārasahi senāsanadosehi vivajjitaṃ.

Pañcasenāsanāṅgasamannāgatanti—

“Idha bhikkhave senāsaṇaṃ nātidūraṃ hoti nāccāsannaṃ gamanāgamanasampannaṃ divā appākiṇṇam rattiṃ appasaddam appanigghosaṃ appaḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassaṃ, tasmim kho pana senāsane viharantassa appakasīrena uppajjanti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārā, tasmim kho pana

1. Am 2. 422; Khu 10. 142; Khu 11. 356 piṭṭhesu.

2. Visuddhi 1. 95 piṭṭhe.

senāsane therā bhikkhū viharanti -pa-. Evaṃ kho bhikkhave senāsanaṃ pañcaṅgasamannāgataṃ hotī”ti¹—

evaṃ bhagavatā vutthehi pañcahi senāsanaṅgehi samannāgataṃ, ettha ca nātidūratādi ekaṃ, divā appākiṇṇatādi ekaṃ, appaḍaṃsāditā ekaṃ, cīvarādilābho ekaṃ, therānaṃ bhikkhūnaṃ nivāso ekanti evaṃ pañcaṅgāni veditabbāni.

Upacchinnakhuddakapalibodhenāti dīghānaṃ kesādīnaṃ haraṇena pattacīvarādīnaṃ pacanatunnakaraṇarajanādikaraṇehi ca upacchinnā khuddakā palibodhā yena, tena. **Bhattasammadanti** bhojananimittaṃ parissamaṃ. Ācariyato uggaho **ācariyuggaho**,²sabbopi kammaṭṭhānavidhi, na pubbe vutta-uggahamattaṃ, tato². **Ekapadampī**ti ekakoṭṭhāsampi.

Anuvahanāti assāsapassāsānaṃ anugamanavasena satiyā niranantaraṃ anuppavattanā. Yasmā pana gaṇanādivasena viya phusanāvasena viṣuṃ manasikāro natthi, phuṭṭhaphuṭṭhaṭṭhāne eva gaṇanādi kātābanti dassetuṃ idha phusanāgahaṇanti dīpento “phusanāti phuṭṭhaṭṭhānaṃ”ti āha. Ṭhapanāti samādhānaṃ, samādhippadhānā pana appanāti āha “ṭhapanāti appanā”ti. Aniccatādīnaṃ lakkhaṇato **sallakkhaṇā vipassanā**. Pavattato nimittato ca vinivaṭṭanato **vinivaṭṭanā maggo**. Kilesapaṭippassaddhibhāvato **pārisuddhi phalaṃ**. **Tesanti** vinivaṭṭanāpārisuddhīnaṃ. **Khaṇḍanti** “ekaṃ tīṇi pañcā”ti ekantarikādibhāvena gaṇanāya khaṇḍanaṃ. Atha vā khaṇḍanti antarantarā katipayakālaṃ agaṇetvā puna gaṇanavasena antarā odhiparicchedo na dassetabbo. Tathā khaṇḍaṃ dassentassa hi “kammaṭṭhānaninnaṃ pavattati nu kho me cittaṃ, no”ti vīmaṃsuppattiyā vikkhepo hoti, tenāha **sikhāppattaṃ nu kho meti**-ādi, idaṃca evaṃ khaṇḍaṃ dassetvā cirataraṃ gaṇanāya manasikarontassa vasena vuttaṃ. So hi tathā laddhaṃ avikkhepamattaṃ nissāya evaṃ maññeyya. **Yo upaṭṭhāti, taṃ gahetvāti** idaṃ assāsapassāsesu yassa ekova paṭhamaṃ upaṭṭhāti, taṃ sandhāya vuttaṃ, yassa pana ubhopi upaṭṭhahanti, tena ubhayampi gahetvā gaṇitabbaṃ. Yo upaṭṭhātīti imināva dvīsu nāsāpuṭavātesu yo pākaṭo hoti, so

1. Am 3. 268 piṭṭhe. 2-2. Sabbopi kammaṭṭhānavidhinā pubbe vutta-uggahamattato (Sī)

gahetabboti ayampi attho dīpitoti gahetabbaṃ. Paṭhamāṃ ekekasmim upaṭṭhitepi upalakkhetvā gaṇantasseva kamena ubhopi pākaṭā hontīti āha “assāsapassāsā pākaṭā hontī”ti. Evaṃ sīghaṃ sīghaṃ gaṇetabbamevāti sambandho. Evaṃ sīghagaṇanārambhassa okāsaṃ dassetuṃ **imassāpi purimanayena gaṇayatoti**-ādi vuttaṃ. Tattha **purimanayenāti** dandhagaṇanāya, **pākaṭā hutvāti** iminā dandhagaṇanāya āraddhakāle cittassa avisadatāya sukhumassāsādīnaṃ apākaṭataṃ,¹ pacchā visadakāle pākaṭatañca tesu ca pākaṭesu dandhagaṇanaṃ pahāya sīghagaṇanā katabbāti dasseti. Sīghagaṇanāya nippariyāyato niranterappavatti appanāvīthiyameva, na kāmāvacare bhavaṅgantarikattāti āha “niranterappavattaṃ viyā”ti. **Purimanayenevāti** sīghagaṇanāya. Anto pavisantaṃ vātaṃ manasikaronto anto cittaṃ paveseti nāma.

Etanti etaṃ assāsapassāsajātaṃ. **Anugamananti** phuṭṭhaṭṭhāne manasikaraṇameva, na assāsapassāsānaṃ anuvattanaṃ, tenāha “tañca kho na ādimajjhapariyosānānugamanavasena”ti. **Phusanāṭṭhapanāvasena visuṃ manasikāro natthīti** iminā yathā gaṇanāya phusanāya ca manasikaroti, evaṃ anubandhanaṃ vinā kevalaṃ ṭhapanāya ca phusanāya ca manasikāropi natthīti dassentena gaṇanaṃ paṭisaṃharitvā yāva appanā uppajjati², tāva anubandhanāya ca phusanāya ca manasikaroti, appanāya pana uppannāya anubandhanāya ṭhapanāya ca manasikaroti nāmāti dīpitaṃ hoti, **aṭṭhakathāyaṃ** pana anubandhanāya vinā ṭhapanāya manasikāro natthīti dassanattamaṃ “anubandhanāya ca phusanāya ca ṭhapanāya ca manasikarotīti vuccatī”ti ettakameva vuttanti gahetabbaṃ. Yā accantāya na minoti na vinicchanati, sā mānassa samīpeti upamānaṃ siddhasādisena³ sādhyasādhanaṃ yathā go viya gavayoti. **Paṅguloti** pīṭhasappī. **Dolāti** peṅkhola. **Kīlatanti** kīlantānaṃ. **Upanibandhanatthambhamūleti** nāsikaggaṃ mukhanimittaṃ sandhāya vuttaṃ. **Ādito pabhutīti** upameyyatthadassanato paṭṭhāya. **Nimittanti** upanibandhananimittaṃ nāsikaggaṃ, mukhanimittaṃ vā. **Anārammaṇamekacittassāti** assāsapassāsānaṃ ekakkhaṇe appavattanato ekassa cittassa tayopi ārammaṇaṃ na honti, nimittena saha assāso passāso vāti dveveva ekakkhaṇe

1. Pākaṭataṃ (Ka)

2. Na uppajjati (Sī)

3. Upamānasiddhasādisena (Sī)

ārammaṇaṃ hontīti attho. **Ajānato ca tayo dhammeti** nimittaṃ assāso passāsoti ime tayo dhamme ārammaṇakaraṇavasena avindantassa, **ca-saddo** byatireko tena evaṇca sati ayaṃ aṇiṭṭhappasaṅgoti byatirekaṃ dasseti. **Bhāvanāti** ānāpānassatibhāvanā.

Kathaṃ ime -pa- visesamadhigacchatīti idaṃ parihāragāthāya vuttamevattham **kakacopamāya**¹ vivarituṃ pucchāṭṭhapanam. Tattha kathaṃ saddo paccekaṃ yojetabbo “kathamime aviditā -pa- kathaṃ visesamadhigacchatī”ti. **Padhānanti** bhāvanānipphādakaṃ vīriyaṃ. **Payoganti** nīvaraṇavikkhambhakaṃ bhāvanānuyogaṃ. **Visesanti** arahattapariyosānavisesaṃ. **Padhānanti** rukkhassa chedanavīriyaṃ. **Payoganti** tasseva chedanakakiriyaṃ. Kiñcāpettha “visesamadhigacchatī”ti upamāyaṃ na vuttaṃ, tathāpi atthato yojetabbameva. **Yathā rukkhoti-ādi** upamāsaṃsandanaṃ. **Nāsikagge vā mukhanimutte vāti** dīghanāsiko nāsikagge, itaro mukhaṃ nimiyati chādiyati etenāti mukhanimittanti laddhanāme uttarotṭhe.

Idaṃ padhānanti yena vīriyārambhena kāyopi cittampi bhāvanākammassa araham idha padhānanti phalena hetuṃ dasseti. **Upakkilesāti** nīvaraṇā. **Vitakkāti** kāmavitakkādīmicchāvitakkā, nīvaraṇappahānena vā paṭhamajjhānādhigamaṃ dassetvā vitakkūpasamāpadesena dutiyajjhānādhigamamāha. **Ayaṃ payogoti** ayaṃ jhānādhigamassa hetubhūto kammaṭṭhānānuyogasaṅkhāto payogo. **Samyojanā pahīyantīti** dasapi samyojanāni maggapaṭipāṭiyā samucchadavasena pahīyanti. **Byantī hontīti** tathā sattapi anusayā bhaṅgamattassapi anavasesato vigatantā honti. **Ayaṃ visesoti** imaṃ samādhim nissāya anukkamena labbhamāno ayaṃ samyojanappahānādiko imassa samādhissa visesoti attho. **Evaṃ ime tayo dhammāti-ādi** nigamanavacanaṃ. **Paripunṇāti** soḷasannaṃ vatthūnaṃ pāripūriyā sabbaso punṇā. **Anupubbanti** anukkamena. **Paricitāti** pariciṇṇā. **Imaṃ lokanti** khandhādilokaṃ paññāpabhāsenā pabhāseti.

Idhāti imasmim ṭhāne. **Assāti** upamābhūtaṃ kakacassa. **Ānayane** payojananti yojetabbaṃ. **Nimittanti** paṭibhāganimittaṃ. **Avasesajhānaṅgaṭimaṇḍitāti** vitakkādi-avasesajhānaṅgaṭimaṇḍitāti vadanti.

1. Ma 1. 173 piṭṭhe.

Vicārādīhīti pana vattabbaṃ nippariyāyena vitakkassa appanābhāvato. So hi “appanā byappanā”¹ti niddiṭṭho. Evañhi sati avasesa-saddo upapanno hoti, vitakkasampayogato vā jhānaṅgesu padhānabhūto samādhi appanāti katvā “avasesajhānaṅgaṭimaṇḍitā appanāsaṅkhātā ṭhapanā ca sampajjati”²ti vuttaṃ. **Kassaci pana gaṇanāvaseneva manasikārakālato pabhutīti** ettha “anukkamato -pa- pattaṃ viya hotī”²ti upari vakkhamāno gantho purāṇapotthakesu dissati, tasmā ayaṃ pāṭho etthāpi likhitabbo, lekhakānaṃ pana dosena gaḷitoti veditabbo.

Oḷārike assāsapassāse niruddheti-ādi heṭṭhā vuttanayampi vicetabbākārappattassa kāyasaṅkhārassa vicayanavidhiṃ dassetuṃ ānītaṃ. **Desatoti** pubbe phusanavasena gahitaṭṭhānato. **Nimittaṃ paṭṭhapetabbanti** pubbe gahitākāranimittaggāhikā saññā phusanaṭṭhāne paṭṭhapetabbā. **Imameva hi atthavasanti** imaṃ anupaṭṭhahantassa ārammaṇassa upaṭṭhānavidhisāṅkhātāṃ kāraṇaṃ paṭicca. **Itoti** ānāpānakammaṭṭhānato. Garukatā ca bhāvanādukkaratāyāti āha “garukabhāvanan”²ti. **Caritvāti** gocaraṃ gahetvā. **Nimittanti** uggahanimittaṃ, paṭibhāganimittaṃ vā. Ubhayampi hi idha ekajjhaṃ vuttaṃ. Tathā hi tūlapicu-ādi-upamattayaṃ uggāhe yujjati, sesaṃ ubhayattha.

Tārakarūpaṃ viyāti tārakāya sarūpaṃ viya. **Saññānānatāyāti** nimittupaṭṭhānato pubbe pavattasaññānaṃ nānatāya. **Saññajanti** bhāvanāsaññāya parikappitaṃ, na uppāditaṃ avijjamānattā, tenāha “nānato upaṭṭhāti”²ti. **Evaṃ hotīti** bhāvanamanuyuttassa evaṃ upaṭṭhāti. **Evanti** evaṃ sati, yathāvuttanayena nimitte eva cittassa ṭhapanā satīti attho. **Ito pabhutīti** ito paṭibhāganimittupattito paṭṭhāya. **Nimitteti** paṭibhāganimitte. **Ṭhapayanti** ṭhapanāvasena cittaṃ ṭhapanto. **Nānākāranti** “cattāro vaṇṇā”²ti evaṃ vuttaṃ nānākāraṃ. **Vibhāvayanti** vibhāvento antaradhāpento. Nimittupattito paṭṭhāya hi te ākāra aṃasikaroto antarahitā viya honti. **Assāsapassāseti** assāse passāse ca yo nānākāro, taṃ vibhāvayaṃ assāsapassāsasambhūte vā nimitte cittaṃ ṭhapaṃ sakāṃ cittaṃ nibandhati

1. Abhi 1. 18 piṭṭhe.

2. Vi-Ṭṭha 2. 27 piṭṭhe.

nāmāti yojanā. Keci pana vibhāvayanti etassa vibhāvento viditaṃ pākaṭaṃ karontoti atthaṃ vadanti, taṃ pubbabhāgavasena yujjeyya. Ayañhettha attho—assāsapassāse nānākāraṃ vibhāvento pajānanto tattha yaṃ laddhaṃ nimittaṃ, tasmim cittaṃ ṭhapento anukkamena sakaṃ cittaṃ nibandhati appetīti.

Kilesāti avasesakilesā. **Sannisinnāyevā**ti aladdhanīvaraṇasahāyā olīnāyeva. **Upacārabhūmiyanti** upacārāvatthāyaṃ. **Lakkhaṇatoti** vikkhambhanādisabhāvato vā aniccādisabhāvato vā. **Gocaroti** bhikkhācāragāmo. Yattha dullabhā sappāyabhikkhā, so asappāyo, itaro sappāyo. **Bhassanti** dasakathāvatthunissitaṃ bhassaṃ, taṃ sappāyaṃ, itaramasappāyaṃ. Seseṣu āvāsādisu yattha yattha asamāhitaṃ cittaṃ samādhīyati, taṃ taṃ sappāyaṃ, itaramasappāyanti gahetabbaṃ. Yassa pana evaṃ sattavidhaṃ asappāyaṃ vajjetvā sappāyameva sevantassapi appanā na hoti, tena sampādetabbaṃ dasavidhaṃ appanākosallaṃ dassento **vatthuvisadakiriya**ti-ādimāha. Tattha **vatthuvisadakiriya** nāma kesanakhacchedanādihi ajjhāttikassa sarīravatthussa, cīvarasenāsanādihovanaparikkammādihi bāhiravatthussa ca visadabhāvakaraṇaṃ. Evañhi nāṇampi visadakiccanipphattikaraṃ hoti. **Indriyasamattapaṭipādanatā** nāma saddhādīnaṃ indriyānaṃ samabhāvakaraṇaṃ. **Nimittakusalatā** nāma bhāvanāya laddhanimittassa rakkhaṇakosallaṃ. **Yasmim samaye cittaṃ niggaḥetabbanti**-ādīsu yasmim samaye cittaṃ accāraddhatādihi kāraṇehi uddhatatāya niggaḥetabbam, tadā dhammavicayasambojjhaṅgādayo tayo abhāvetvā passaddhādīnaṃ tiṇṇaṃ bhāvanena cittassa niggaṇhanā hoti. Yadāssa cittaṃ atisithilavīriyatādihi līnatāya paggaḥetabbam, tadā passaddhisammojjhaṅgādayo tayo abhāvetvā dhammavicayādīnaṃ tiṇṇaṃ bhāvanena cittassa paggaṇhanaṃ hoti. Yadāssa paññāpayogamandatādihi nirassādaṃ cittaṃ hoti, tadā tassa cittassa aṭṭhasaṃvegavatthu¹ paccavekkhaṇādīnā sampahaṃsanasaṅkhātā saṃvejanā hoti. Yadā panassa evaṃ paṭipajjanato alīnaṃ anuddhataṃ anirassādaṃ ārammaṇe samappavattaṃ samathavīthipaṭipannaṃ cittaṃ hoti, tadā tassa paggaṇhaniggahasampahaṃsanesu abyāpārātāsamāpajjanena ajjupekkhanā hoti.

1. Am-Ṭṭha 1. 401 piṭṭhe.

Tadadhimuttatā nāma samādhi-adhimuttatā, samādhininnapoṇapabbhāratāti attho. **Etthā**ti etissaṃ kāyānupassanāyaṃ.

Pārisuddhiṃ pattukāmoti phalaṃ adhigantukāmo samāpajjitukāmo ca. Tattha sallakkhaṇāvivaṭṭanāvasena paṭhamam maggānantaraphalaṃ adhigantukāmo. Tato paraṃ sallakkhaṇavasena phalasamāpattiṃ samāpajjitukāmapīti evamattho gahetabbo. **Āvajjanasamāpajjana -pa-vasippattanti** ettha paṭiladdhajhānato vuṭṭhāya vitakkādīsu jhānaṅgesu ekekaṃ āvajjayato bhavaṅgaṃ upacchinditvā uppannāvajjanānantaraṃ vitakkādīsu yathāvajjitajhānaṅgārammaṇāni kāmāvacarajavanāni bhavaṅgantaritāni yadā nirantaraṃ pavattanti, athassa **āvajjanavasī** siddhā hoti. Taṃ pana jhānaṃ samāpajjitukāmatānantaraṃ sīghaṃ samāpajjanasamatthatā **samāpajjanavasī** nāma. “Accharāmattaṃ vā dasaccharāmattaṃ vā khaṇaṃ jhānaṃ ṭhapetuṃ samatthatā **adhiṭṭhānavasī** nāma. Tatheva lahuṃ khaṇaṃ jhānasamaṅgī hutvā jhānato bhavaṅgupattivasena vuṭṭhātuṃ samatthatā **vuṭṭhānavasī** nāma. “Ettakameva khaṇaṃ samāpajjissāmī”ti “ettakameva khaṇaṃ jhānasamaṅgī hutvā jhānato vuṭṭhahissāmī”ti ca pavattapubbaparikkammabhedenettha adhiṭṭhānavuṭṭhānavasiyo bhinnā, na sarūpabhedena, yā “samāpattikusalatā, vuṭṭhānakusalatā”ti vuccanti. **Paccavekkhaṇavasī** pana āvajjanavasiyā eva vuttā. Paccavekkhaṇavīthiyaṃhi sīghaṃ āvajjanupattiyaṃ āvajjanavasī tadanantarānaṃ javanānaṃ samuppattiyaṃ paccavekkhaṇavasīti āvajjanavasīsiddhiyāva paccavekkhaṇavasī siddhā eva hotīti veditabbā. **Jhānaṅgāni pariggahetvā**ti jhānacittasampayuttāni jhānaṅgāni lakkhaṇādivasena pariggahetvā. **Tesaṇca nissayanti** tesaṃ vatthunissayānaṃ bhūtānaṃ nissayaṃ. Idaṇca karajakāyassa vatthudasakassa bhūtanissayattā suttantanayena vuttaṃ, na paṭṭhānanayena. Na hi kalāpantaragatāni bhūtāni kalāpantaragatānaṃ bhūtānaṃ nissayapaccayā honti, suttantanayena pana upanissayapaccayoti veditabbāni. Paṭṭhāne hi asaṅgahitā sabbe paccayā suttantikanayena upanissayapaccaye saṅgayhantīti veditabbāni. **Taṃnissitarūpānī**ti upādārūpāni. **Yathāpariggahitarūpavatthudvārārammaṇaṃ vā**ti ettha yathāpariggahitakesādirūpārammaṇaṃ tato pubbe vuttanayavatthārammaṇaṇca¹

1. Vuttahadayavatthārammaṇaṇca (Sī)

tannissayakarakāyapariggahamukhena upaṭṭhitacakkhādidvāraṇca
sasampayuttadhammaviññāṇaṃ vāti yojetabbaṃ. **Kammāragaggarīti**
kammārāṇaṃ aggidhamanabhastā. **Tajjanti** tadanurūpaṃ. **Tassāti**
nāmarūpassa. **Taṃ disvāti** avijjātaṇhādipaccayaṃ disvā. **Kaṅkhaṃ vitaratīti**
ahosiṃ nu kho ahaṃ atītamaddhānanti¹ ādinayappavattaṃ soḷasavatthukaṃ
vicikicchāṃ atikkamati. **Kalāpasammasanavasena**ti yaṃ kiñci rūpaṃ
atītānāgatapaccuppannanti-ādinā² pañcasu khandhesu atītādikotṭhāsaṃ
ekekakalāpato gahetvā aniccādivasena sammasaṇaṃ kalāpasammasanaṃ,
tassa vasena. **Pubbabhāgeti** paṭipadañāṇadassanavisuddhipariyāpannāya
udayabbayānupassanāya pubbabhāge. **Obhāsādayoti** obhāso ñāṇaṃ pīti
passaddhi sukhaṃ adhimokkhaṃ paggaho upekkhā upaṭṭhānaṃ nikanti ca.
Tattha **adhimokkhoti** saddhā. **Upaṭṭhānanti** sati. **Upekkhāti** tatramajjhataṭṭa.
Ettha ca obhāsādayo nava nikantisāṅkhātataṇhupakkilesavatthutāya
upakkilesā vuttā, nikanti pana upakkilesatāya tabbatthutāya ca. **Nibbindanto**
ādinavānupassanāpubbaṅgamāya nibbidānupassanāya nibbindanto.
Muñcitukamyatāpaṭisaṅkhānupassanāsāṅkhārupekkhānulomañāṇānaṃ
ciṇṇapariyante uppannagotrabbhuññāṇānantaraṃ uppannena maggañāṇena
sabbasaṅkhāresu **virajjanto vimuccanto**. Phalakkhaṇe hi vimutto nāma
vuccati, maggakkhaṇe vimuccantoti. **Ekūnavīsati**hedassāti catunnaṃ
maggavīthīnaṃ anantaraṃ paccekaṃ uppajjantassa
maggaphalanibbānapahīnāvasiṭṭhakilesānaṃ pañcannaṃ
paccavekkhitabbānaṃ vasena ekūnavīsatihedassa. Arahato hi
avasiṭṭhakilesābhāvena ekūnavīsatiṭṭhā. **Assāti** ānāpānakammaṭṭhānikassa.

Sappīṭike dve jhāneti pītisahagatāni catukkanaye dve
paṭhamadutiyajjhānāni. **Tassāti** tena yoginā. **Samāpattikkhaṇeti**
samāpannakkhaṇe. **Ārammaṇatoti** paṭibhāgārammaṇaggahaṇamukhena **pīti**
paṭisaṃviditā hoti, ārammaṇassa paṭisaṃviditattā. Ārammaṇe hi vidite
tabbisayā cittacetasikā dhammā sayāṃ attano paṭisaṃviditā nāma hoti
salakkhaṇato sāmāññalakkhaṇato ca pacchā gahaṇe sandehābhāvato.
Vipassanākkhaṇeti vipassanāpaññāya visayato dassanakkhaṇe. Evaṃ pītiṃ
aniccādivasena gahaṇameva **asammohato** pītipaṭisaṃvedanaṃ nāma.

1. Ma 1. 10; Saṃ 1. 265 piṭṭhesu. 2. Ma 1. 297; Ma 3. 67, 69; Aṃ 1. 490 piṭṭhesu.

Dīghaṃ assāsavasenāti dīghassa assāsassa ārammaṇabhūtaṃ vasena, pajānato sā pīti paṭisaṃviditā hotīti sambandho. **Cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānatoti** jhānapariyāpannaṃ avikkhepāpannaṃ nāma cittassekaggataṃ taṃsampayuttāya paññāya pajānato. Yatheva hi ārammaṇamukhena pīti paṭisaṃviditā hoti, evaṃ taṃsampayuttadhammāpi paṭisaṃviditā eva hontīti. **Sati upaṭṭhitā hotīti** dīghaṃ assāsavaseṇa jhānasampayuttā sati tassa ārammaṇe upaṭṭhitā tadārammaṇajjhānepi upaṭṭhitā nāma hotīti. **Dīghaṃ passāsavasenā**ti-ādīsupi imināva nayena attho veditabbo. Evaṃ dassitaṃ pītipaṭisaṃvedanaṃ ārammaṇato asammohato ca vibhāgato dassetuṃ **āvajjatoti**-ādī vuttaṃ. Tattha **āvajjatoti** jhānaṃ āvajjantassa. **Sā pīti**ti sā jhānapariyāpannā pīti. **Jānatoti** samāpannakkhaṇe ārammaṇamukhena jānato, tassa sā pīti paṭisaṃviditā hotīti sambandho. **Passatoti** dassanabhūtena ñāṇena jhānato vuṭṭhāya passantassa. **Paccavekkhatoti** jhānaṃ paccavekkhantassa. **Cittaṃ adhiṭṭhahatoti** “ettakaṃ velaṃ jhānasamaṅgī bhavissāmī”ti jhānacittaṃ adhiṭṭhahantassa. Evaṃ pañcannaṃ vasibhāvānaṃ vasena jhānassa pajānanamukhena ārammaṇato pītiyā paṭisaṃvedanā dassitā. **Adhimuccatoti** saddahantassa, samathavipassanāvasenāti adhippāyo. **Vīriyaṃ paggaṇhatoti**-ādīsupi eseṇa nayo. **Abhiññeyyanti** viṣiṭṭhāya paññāya jānitabbaṃ catusaccaṃ vipassanāpaññāpubbaṅgamāya maggapaññāya abhijānatoti-ādī yojanā. Evaṃ **pariññeyyanti**-ādīsupi parijānatoti-ādinā yojanā veditabbā. Tattha **pariññeyyanti** dukkhasaccaṃ. **Avasesapadānīti** sukhapaṭisaṃvedī cittasaṅkhārapaṭisaṃvedīti padāni.

Vedanādayoti ādi-saddena saññā gahitā, tenāha “dve khandhā”ti. **Vipassanābhūmidassanatthanti** kāyikasukhādisīseṇa pakiṇṇakasaṅkhārādasanato vuttaṃ samathe kāyikasukhābhāvato. **Soti** passambhanapariyāyena vutto nirodho. **Vuttanayenā**ti imassa hi bhikkhuno pubbe apariggahitakāletī-ādinā¹ kāyasaṅkhāre vuttanayena. **Pītisīseṇa vedanā vuttā**ti pīti-apadesena vedanā vuttā,

1. Vi-Ṭṭha 2. 17 piṭṭhe.

sukhaggaṇato vedanānupassanāpasaṅgatoti adhippāyo. **Dvīsu cittasaṅkhārapadesūti** “cittasaṅkhārapaṭisaṁvedī passambhayaṁ cittasaṅkhāraṇ”ti imesu dvīsu koṭṭhāsesu. **Saññāsampayuttā vedanāti** vedanānupassanābhāvato vuttaṁ. **Cittapaṭisaṁveditā veditabbāti** ārammaṇato asammohatoti-ādinā vuttanayaṁ sandhāya vuttaṁ. **Cittanti** jhānasampayuttaṁ vipassanāsampayuttaṇca cittaṁ. **Āmodetīti** sampayuttāya pītiyā jhānavisayāya¹ modeti. **Vipassanākkhaṇeti**-ādinā vuttaḥhaṅgānupassanakkhaṇe.

Ānāpānassatisamādhikathāvaṇṇanāyayaṁ niṭṭhito.

167. Yadipi ariyā neva attanāva attānaṁ aññamaññaṁ vā jīvitā voropenti, nāpi parehi samādapenti, tathāpi yathāvuttehi tihi pakārehi matānaṁ puthujjanānaṁ antare migalaṇḍikena māritānaṁ ariyapuggalānaṁpi atthitāya “ariyapuggalamissakattā”ti vuttaṁ. Atha vā puthujjanakāle attanāva attānaṁ ghātetvā maraṇasamaye vipassanaṁ vaḍḍhetvā ariyamaggaṁ paṭilabhitvā matānaṁpi sabbhāvato² evaṁ vuttanti gahetabbāṁ.

Padabhājanīyavaṇṇanā

172. **Byañjane ādaraṁ akatvāti** jānitvā sañjānitvāti-ādinā byañjanānurūpaṁ avuttattā vuttaṁ. **Pāṇoti jānantoti** idaṁ manussoṭi ajānitvāpi kevalaṁ sattasaññāya eva pārājikabhāvadassanattamaṁ vuttaṁ. **Vadhakacetanāvasena cetetvāti** “imaṁ māremī”ti vadhakacetanāya cintetvā. **Pakappetvāti** “vadhāmi naṁ”ti evaṁ cittaṇa paricchinditvā. **Abhivitaritvāti** sanniṭṭhānaṁ katvā, tenāha “nirāsaṅkacittaṁ pesetvā”ti. **Sikhāppatto atthoti** sañciccāti pubbakālakiriyāvasena vuttassapi vītikkamabhūtaṁ aparakālakiriyāyuttadassanena koṭṭipatto attho. **Jāti-unṇā** nāma tadahujāta-eḷakassa lomaṁ. **Evaṁ vaṇṇappaṭibhāganti** evaṁ vaṇṇasaṇṭhānaṁ. **Tato vā uddhanti** dutiyasattāhādīsu abbudādibhāvappattaṁ sandhāya vuttaṁ. **Parihīnavegassa santānassa paccayo**

1. Jhānavisayā (Si)

2. Sambhavato (Ka)

hotīti sahakārīpaccayo hoti, na janako. Kammameva hi khaṇe khaṇe uppajjamānānaṃ kammajarūpānaṃ janakapaccayo, tañca pavattiyaṃ pubbe uppajjitvā ṭhitaṃ anupahataṃ catusantirūpaṃ sahakārīpaccayaṃ labhitvāva kātuṃ sakkoti, na aññathā, yena kenaci virodhipaccayena niruddhacakkhādippasādānaṃ puggalānaṃ vijjamānampi kammaṃ cakkhādikaṃ janetuṃ na sakkotīti siddhameva hoti.

Atipātentoti atipātentō vināsento. **Vuttapakāramevāti** jīvitindriyātipātanavidhānaṃ vuttappakārameva. Saraseneva patanasabhāvassa saṇikaṃ patituṃ adatvā atīva pātanaṃ sīghapātanaṃ atipāto, pāṇassa atipāto pāṇātipāto. **Āthabbanīkāti** athabbaṇavedino. **Athabbananti** athabbaṇavedavihitaṃ. **Mantaṃ payojentīti** aloṇabhojanadabbasayanasusānagamanādihi payogehi mantaṃ parivattenti, tena yathicchitapāṇavadhādiphalaṃ upapajjati, tasmā taṃ kāyavacīkammesu pavittṭhaṃ. **Ītinti** pīlaṃ. **Upaddavanti** tato adhikataṃ pīlaṃ. **Pajjarakanti** visamajjaraṃ. **Sūcikanti** sūcīhi viya vijjhamānaṃ sūlaṃ. **Visūcikanti** sasūlaṃ āmātisāraṃ. **Pakkhandiyanti** rattātisāraṃ. **Vijjaṃ parivattetvāti** gandhāravijjādikaṃ attano vijjaṃ katūpacāraṃ mantapaṭhanakkamena parijappitvā. **Tehīti** tehi vatthūhi. **Payojananti** pavattanaṃ. **Aho vatāyanti** ayaṃ taṃ kucchigataṃ. **Gabbhanti** idaṃ kucchigataṃ gabbhaṃ. **Kulumbassāti** gabbhassa, kulasseva vā, kuṭumbassāti vuttaṃ hoti. **Bhavanāmayiddhiyāti** adhiṭṭhāniddhiṃ sandhāya vuttaṃ. **Taṃ tesāṃ icchāmattanti** suttatthato na sametīti adhippāyo. Athabbaṇiddhivaseneva hi sutte “iddhimā cetovasippatto”ti vuttaṃ, na bhāvanāmayiddhivasenāti daṭṭhabbaṃ.

Itarathāti pariyeseyyāti padassa gavesanamattameva yathārutavasena attho siyā, tadā pariyiṭṭhamattena pariyesitvā satthādīnaṃ laddhamattenāti attho. Sasanti himsanti etenāti satthanti vadhopakaraṇassa pāsāṇarajju-ādino sabbassāpi nāmanti āha **laguḷāti**-ādi. **Laguḷanti** muggarassetāṃ adhivacanaṃ. **Satthasaṅgahoti** mātikāyaṃ **satthahāarakanti**¹ ettha vuttasatthasaṅgaho. **Parato vuttanayattāti**

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 2 piṭṭhe pātimokkhe.

parato nigamanavasena vuttassa duttiyapadassa padabhājane vuttanayattā.
Cittasaddassa atthadīpanattham vuttoti citta-saddassa vicittādi-
 anekatthavisayattā itarehi nivattetvā viññāṇattham niyametuṃ vutto.

174. **Kammunā bajjhatī**ti pāṇātipātakammunā bajjhati, taṃ
 kammamassa siddhanti attho. **Ubhayathāpī**ti uddisakānuddisakavasena.
Pacchā vā tena rogenāti etena anāgatampi jīvitindriyaṃ ārabha
 pāṇātipātassa pavattiṃ dasseti. Evañca “yadā sakkoti, tadā taṃ jīvitā
 voropehī”ti āṇattiyā cirena samiddhiyampi āṇattikkhaṇeyeva pāṇātipāto.
 Opātakhaṇanādithāvarapayogesu payogakaraṇato pacchā
 gahitapaṭisandhikassāpi sattassa maraṇe pāṇātipāto ca anāgatārammaṇo
 upapanno hoti. Yaṃ pana **sikkhāpadavibhaṅge** “pañca sikkhāpadāni
 paccuppannārammaṇāyevā”ti¹ vuttaṃ, taṃ pāṇātipātādito viratiṃ sandhāya
 vuttaṃ, na pāṇātipātādinti gahetabbaṃ. **Aññacittenāti** amāretukāmatācittena.
Dutiappahārena maratīti paṭhamappahāraṃ vinā dutiyeneva maratīti attho.
Paṭhamappahārenevāti paṭhamappahārasamuṭṭhāpakacetanākkhaṇeyevāti
 attho. Kiñcāpi paṭhamappahāro sayameva na sakkoti māretuṃ, dutiyaṃ
 pana labhitvā sakkonto jīvitavināsaḥetu hoti, tasmā paṭhamappahāraṃ vinā
 maraṇassa asiddhattā “payogo tena ca maraṇan”ti iminā saṃsandanato
 paṭhamappahāreneva kammabaddho yutto, na dutiyena tassa aññacittena
 dinnattā. Yathā cettha, evaṃ aññena puggalena dutiappahāradānādīsu viya.
 Yadi pana dutiappahāradāyakassāpi puggalassa vadhakacetanā atthi, tassāpi
 attano payogenāpi matattā payogakkhaṇe pāṇātipātoti veditabbaṃ.

Kammāpattibhāvatthanti ānantariyādikammavibhāgassa²
 pārājikādi-āpattivibhāgassa ca pākāṭabhāvattham. “Eḷakam māremī”ti
 viparītaggaṇepi “īman”ti yathānipannasseva paramatthato gahitattā
 yathāvatthukaṃ kammabaddho hotiyevāti āha **īman vatthunti**-ādi. **Ghātako**
ca hotīti pāṇātipātakammena baddhoti attho. Mātādiguṇamahante ārabha

1. Abhi 2. 305 piṭṭhe.

2. ...vipākassa (Ka)

pavattavadhakacetanāya mahāsāvajjatāya vuttaṃ “idha pana cetanā dāruṇā hotī”ti.

Lohitakanti lohitamakkhitaṃ. **Kammaṃ karonteti** yuddhakammaṃ karonte. **Yathādhippāyaṃ gateti** yodhaṃ vijjhivā pitari viddhe, yodhaṃ pana avijjhivā kevalaṃ pitari viddhepi visaṅketo natthiyeva pitaripi vadhakacittassa atthitāya, kevalaṃ yodhe viddhepi eseva nayo. **Ānantariyaṃ pana natthīti** pituvisayaṃ pāṇātipātakammaṃ natthīti attho.

Evaṃ vijjhāti evaṃ pādehi bhūmiyaṃ tthatvā evaṃ dhanuṃ gahetvā ākaḍḍhitvāti-ādinā vijjhanappakārasikkhāpanamukhena āṇāpetīti attho. **Evaṃ paharāti** daḷhaṃ asiraṃ gahetvā evaṃ pahara. **Evaṃ ghātehīti** evaṃ kammakāraṇaṃ katvā mārehi. **Tattakā ubhinnaṃ pāṇātipātāti** anuddisitvā yesaṃ kesañci māraṇatthāya ubhopi payogassa katattā vuttaṃ. Sace hi āṇāpako “evaṃ viddhe asuko evaṃ maratī”ti saññāya “evaṃ vijjhā”ti āṇāpeti, niyamitasseva maraṇe āṇāpakassa kammabaddhoti vadanti. Sace āṇatto “asukan”ti niyametvā uddissa saraṃ khipati āṇāpako aniyametvā āṇāpeti, āṇāpakassa yesaṃ kesañci maraṇepi kammabaddho, āṇattassa pana niyamitamaraṇeyevāti veditabbaṃ. **Majjheti** hatthino piṭṭhino majjhe. **Etenāti** adhiṭṭhahitvā āṇāpetīti-ādipāḷivacanena. **Tatthāti** āṇattikapayoge.

Kiñcāpi kiriyāviseso aṭṭhakathāsu anāgato, **pāliyaṃ** pana “evaṃ vijjha, evaṃ pahara, evaṃ ghātehī”ti¹ kiriyāvisesassaparāmaṭṭhattā ācariyaparamparā āgataṃ kiriyāvisesampi pāḷisaṃsandanato gahetvā dassento **aparo nayoti**-ādimāha. **Vijjhananti** ususatti-ādīhi vijjhanam. **Chedananti** asi-ādīhi hatthapādādicchedanam. **Bhedananti** muggarādīhi sīsādibhedanam dvidhākaraṇam. **Saṅkhamuṇḍakanti** sīsakaṭāhe cammaṃ saha kesehi uppāṭetvā thūlasakkharāhi sīsakaṭāhaṃ ghaṃsitvā saṅkhavaṇṇakaraṇavasena saṅkhamuṇḍakammakaraṇam. **Evaṃādīti ādi-**saddena bilaṅgathālikādiṃ saṅgaṇhāti. Ure paharivā piṭṭhiyaṃ paharivā gīvāyaṃ paharivāti-ādinā sarīrāvayavappadesesu paharaṇavijjhanādinīyamopi kiriyāviseseyeva saṅgayhati aṭṭhakathāsu saṅkhamuṇḍakādisarīrappadesavisayāyapi ghātanāya

1. Vi 1. 94 piṭṭhe.

tattha pavesitattā, yaṃ pana **sāratthadīpaniyaṃ**¹ purato paharitvā mārehīti-
 ādikassa aṭṭhakathāpāṭhassa “purimapassādīnampi vatthusabhāgato
 vatthuggahaṇeneva gahaṇanti āha purato paharitvāti-ādī”ti²
 evamadhippāyakathanāṃ, taṃ saṅkhamuṇḍakādikassa sarīrappadesa
 kammakāraṇākaraṇassa aṭṭhakathāya kiriyāvisesavisaye vuttattā na yujjati.
 Yathāṇattaṃ muñcitvā puggalantaramāraṇameva hi vatthuvisaṃvādo, na
 paharituṃ āṇattaṃ sarīrappadesavisamaṃvādanāṃ, tenāha “vatthuṃ visaṃ
 vādetvā -pa- tato aññaṃ māreti. Purato paharitvā mārehīti vā -pa- natthi
 kammabaddho”ti, idaṃ pana yathāṇattavatthusmimpi
 kiriyāvisesavisāṅketena kammabaddhābhāvaṃ dassetuṃ vuttanti paññāyati.
 Tena “vatthuṃ avisaṃvādetvā mārentī”ti ettakameva avatvā “yathāṇattiyā”ti
 kiriyāvisesaniyamopi dassito, itarathā yathāṇattiyāti vacanassa
 niratthakatāpattito. **Vatthuniddese** ca “vatthūti māretabbo satto”ti³
 ettakameva vuttaṃ, na pana “yathāṇattassa paharitabbasarīrappadesopi”ti
 vuttaṃ. Tasmā purato paharaṇādipi kiriyāvisese eva saṅgayhatīti amhākaṃ
 khanti, vīmaṃsitvā gahetabbaṃ. **Vatthuvisesenāti** mātu-
 ādimatasattavisesena. **Kammavisesoti** ānantariyādikammaviseso.
Āpattivisesoti pārājikādi-āpattiviseso.

Yadā kadāci pubbaṇheti āṇattadivasato aññassapi yassa kassaci
 divasassa pubbaṇhe. **Etaṃ gāme thitanti** gāmo puggalaniyamanatthaṃ vutto,
 na okāsaniyamanatthaṃ, tasmā “yattha katthaci māreti, natthi visaṅketo”ti,
 vuttaṃ, etena kālokāsa-āvudha-iriyāpathakiriyāvisesānaṃ niyamicchāya
 asati yena kenaci pakārena maraṇameva icchantassa āṇāpakassa
 mukhāruḷhavasena vuttassa desakālādiniamassa visaṅketepi
 kammabaddhoyevāti nāpitaṃ hoti. Yo pana cittaṇa yattha katthaci yadā
 kadāci yena kenaci pakārena maraṇameva icchantopi kālādivisaṅketena
 akusalato codanato vā muccitukāmo lesena kālādiniamāṃ karoti, tassa
 manussaviggahapārājikato pariyāyena amuccanato kālādivisaṅketepi
 kammabaddhovāti gahetvā vicāraṇato gahetabbaṃ, keci panetaṃ na
 icchanti, vīmaṃsitabbaṃ.

 1. Sārattha-Ṭī 2. 263 piṭṭhe.

2. ...ādīhi (Sī)

3. Vi-Ṭīha 2. 45 piṭṭhe.

Tuṇḍenāti aggakoṭiyā. **Tharunā**ti khaggamuṭṭhinā. **Etaṃ gacchantanti** gamanena puggalova niyamito, na iriyāpatho, tenāha “natthi visaṅketan”ti.

“Dīghaṃ mārehī”ti vuttepi dīghasaṇṭhānānaṃ bahubhāvato “itthannāmaṃ evarūpaṇca dīghaṃ”ti aññesaṃ asādhāraṇalakḥhaṇena aniddiṭṭhattā “aniyametvā āṇāpeti”ti vuttaṃ, tenevāha “yaṃ kiñci tādisaṃ māremi”ti. Ettha ca cittena bahūsu dīghasaṇṭhānesu ekaṃ niyametvā vuttepi vācāya aniyamitattā aññasmiṃ tādise mārite natthi visaṅketoti vadanti. Attānaṃ muñcitvā parapāṇimhi pāṇasaññitālakkhaṇassa aṅgassa abhāvato nevatthi pāṇātipātoti āha “āṇāpako muccatī”ti. Attānaṃ uddissa “asukaṭṭhāne nisinnan”ti okāsaniyame tasmim padese nisinnassa yassa kassaci jīvitindriyaṃ ārabba vadhakacittaṃ uppajjatīti vuttaṃ “neva vadhako muccati na āṇāpako”ti. Okāsañhi niyametvā niddisanto tasmim okāse nisinnaṃ māretukāmo hoti, sayam pana tadā tattha natthi, tasmā okāse saha tattha nisinnasseva jīvitindriyaṃ ārammaṇaṃ hoti, na attanoti gahetabbaṃ. Sace pana sayam tattheva nisīditvā attano nisinnaṭṭhānameva niyametvā “mārehī”ti vuttepi añño tattha nisinno māriyati, tassāpi attanopi jīvitaṃ ārabba vadhakacetanā pavattati, parasmim tattha mārite āṇāpakassa kammabaddhoti gahetabbaṃ. Evarūpe ṭhāne cittappavattiniyamo buddhavisayo, na aññesaṃ visayoti āha “tasmā ettha na anādariyaṃ kātabban”ti.

Evaṃ āṇāpentassa ācariyassa tāva dukkaṭanti sace āṇattiko yathādhippāyaṃ na gacchati, ācariyassa āṇattikkhaṇe dukkaṭaṃ. Sace pana so yathādhippāyaṃ gacchati, yaṃ parato thullaccayaṃ vuttaṃ, āṇattikkhaṇe tadeva hoti. Atha so avassaṃ ghātetī, yaṃ parato “āpatti sabbesaṃ pārājikassā”ti¹ vuttaṃ, tato imassa āṇattikkhaṇe yaṃ pārājikaṃ hoti, na dukkaṭathullaccayānīti gahetabbaṃ. **Tesampi dukkaṭanti** buddharakkhitādīnampi ārocanapaccayā dukkaṭaṃ, idaṅca yathāṇattivasena saṃgharakkhitassa jīvitā voropane asati² yujjati, voropane sati tesampi ārocanakkhaṇe yaṃ pārājikaṃ. **Paṭiggahitamatteti** idaṃ avassaṃ paṭiggahaṇasabhāvadīpanatthaṃ vuttaṃ, na paṭiggahitakkhaṇe yaṃ

1. Vi 1. 95 piṭṭhe.

2. Sati (Si, Ka)

thullaccayanti dassanattam. Sace hi so avassam paṭiggahessati, kammam pana na nipphādessati, tadā ācariyassa āṇattikkhaṇeyeva thullaccayam hotīti daṭṭhabbam.

Mūlaṭṭhasseva dukkaṭanti idam mahā-aṭṭhakathāyam āgatanayadassanamattam, na panetaṃ attanā adhippetam, tenāha **evam santeti**-ādi, evam mahā-aṭṭhakathāyam vuttanayena atthe satīti attho. **Paṭiggahaṇe āpattiyeva na siyāti** vadhakassa “sādhū suṭṭhū”ti maraṇapaṭiggahaṇe dukkaṭāpatti neva siyā, evam anolārikavisayepi tāva dukkaṭam, kimaṅgam pana maraṇapaṭiggahaṇeti dassanattam sañcarittapaṭiggahaṇādi nidassitam. “Aho vata itthannāmo hatto assā”ti¹ evam maraṇābhinandanadassanattam sañcaritta paṭiggahaṇādiabhinandane dukkaṭe satī¹ pageva “aham tam māressāmī”ti maraṇapaṭiggahaṇeti adhippāyo. **Paṭiggaṇhantassevetam dukkaṭanti** avadhāraṇena saṃgharakkhitassa paṭiggahaṇapaccayā mūlaṭṭhassa nattheva āpattīti dasseti, visaṇketattā paṭhamam āṇattadukkaṭamevassa hoti. Keci pana “mūlaṭṭhassāpi dukkaṭamevā”ti vadanti, tam na yuttam ekena payogena dvinnam dukkaṭānnam asambhavā. **Purimanayeti** samanantarātīte avisakkiyadūtaniddese. **Etanti** dukkaṭam. **Okāsābhāvenāti** mūlaṭṭhassa thullaccayassa vuccamānattā paṭiggaṇhantassa dukkaṭam na vuttam okāsābhāvena, na pana āpatti-abhāvatoti adhippāyo.

175. Sayam saṃghattherattā “upaṭṭhānakāle”ti vuttam. **Vācāya vācāya dukkaṭanti** “yo koci mama vacanam sutvā imam māretū”ti iminā adhippāyena avatvā kevalam maraṇābhinandanavaseneva vuttattā **corāpi nāma tam na hanantīti**-ādivācāyapi dukkaṭameva vuttam. **Dvinnam uddissāti** dve uddissa, dvinnam vā maraṇam uddissa. Ubho uddissa maraṇam saṃvaṇṇentassa payogasamuṭṭhāpikāya cetanāya ekattepi “dve pāṇātipātā”ti vattabbatāsāṅkhātā balavabhāvam āpajjitvā paṭisandhipavattīsu mahāvīpākattā “akusalarāsi”ti vuttam, bahū uddissa maraṇasaṃvaṇṇanepi eseva nayo. **Tattakā pāṇātipātāti** yattakā saṃvaṇṇanam sutvā marissanti, tatthakānampi vattamānam anāgatañca jīvitindriyam sabbam ālambitvāva cetanāya

1-1. Evam maraṇābhinandane dukkaṭe satī (?)

pavattanato tattakā pāṇātipātā honti, tattakāhi cetanāhi dātabbāṃ pavattivipākāṃ ekāva sā cetanā dātuṃ sakkotīti attho, paṭisandhivipākāṃ pana sayañca pubbāparacetanā ca ekekameva dātuṃ sakkotīti gahetabbāṃ.

176. **Yesāṃ hatthato**ti yesāṃ ñātakapavāritādīnaṃ hatthato, idañca bhikkhuno rūpiyamūlassa abhāvaṃ sandhāya vuttaṃ, ¹attanova dhanañce, sayameva¹ mūlaṃ gahetvā muñcati, mūlaṃ pana aggahetvāpi potthakassa potthakasāmino santakattā'pādanamevettha² pamāṇanti gahetabbāṃ. **Lekhādassanakotūhalakā**ti sundarakkharaṃ disvā vā “kīdisaṃ nu kho potthakan”ti vā oloketukāmā.

Pāṇātipātassa payogattāti sarīrato pāṇaviyojanassa niṭṭhāpakapayogattā. Opātakhaṇanatthaṃ pana kudālādi-atthāya ayobijasamuṭṭhāpanatthaṃ akappiyapathaviṃ vā kudāladaṇḍādīnaṃ atthāya bhūtagāmaṃ vikopentassa pācittiyameva. Pāṇātipātapayogattābhāvā adinnādānapubbapayoge viya dutiyapariyesanādisupi ettha dukkaṭaṭṭhāne dukkaṭaṃ, musāvādādipācittiyaṭṭhāne pācittiyamevāti gahetabbāṃ. **Pamāṇeti** attanā sallakkhite pamāṇe. **Tacchetvāti** unnatappadesaṃ tacchetvā. **Paṃsupacchinti** sabbantimaṃ paṃsupacchiṃ. **Ettakaṃ alanti** niṭṭhāpetukāmatāya sabbantimapayogasādhikā cetanā sannitiṭṭhāpakacetanā, **mahā-aṭṭhakathāyaṃ** “ekasmiṃ divase avūpasanteneva payogena khaṇitvā niṭṭhāpentaṃ sandhāya sabbantimā sannitiṭṭhāpakacetanā vuttā, itarāsu pana **aṭṭhakathāsu** “imasmiṃ patitvā marantū”ti adhippāyena ekasmiṃ divase kiñci khaṇitvā aparasmimpi divase tato kiñci kiñci khaṇitvā niṭṭhāpentaṃ sandhāya vuttanti evaṃ aṭṭhakathānaṃ aññamaññāvirodho ñātabbo. **Attano dhammatāyāti** ajānitvā, pakkkhalitvā vā. **Arahantāpi saṅghaṃ gacchantīti** aññeḥi pātiyamānānaṃ amaritukāmānampi arahantānaṃ maraṇaṃ sambhavatīti vuttaṃ. **Purimanayeti** “maritukāmā idha marissantī”ti vuttanaye. **Visaṅketoti** maritukāmānaṃ māretukāmānañca uddissa khatattā amaritukāmānaṃ maraṇe kammabaddho natthīti attho.

1-1. Attano vacanajjhāsayaṃ (Sī) 2. ...pādakamevettha (Sī), ...pādamevettha (Ka)

Tattha patitaṃ bahi nīharitvāti idaṃ tattha patanapaccayā maraṇassa pavattattā vuttaṃ. Āvāṭe patitvā thokaṃ cirāyitvā gacchantaṃ gahetvā mārīte tattha patitarogena pīḷitassa gacchato¹ pakkhalitvā pāsāṇādīsu patanenāpi maraṇepi opātakhaṇako na muccatīti veditabbaṃ. Amaritukāmā vāti adhippāyassa sambhavato opapātike uttaritum asakkuṇitvā matepi pārājikaṃ vuttaṃ. “Nibbattitvā”ti vuttattā patanaṃ na dissatīti ce? Tatthassa nibbattiyeva patananti natthi virodho. Yasmā mātuyā patitvā parivattitaliṅgāya matāya so mātughātaḥ hoti, na kevaṃ manussapurisaghātaḥ, tasmā patitasseva vasena āpattīti adhippāyena “patanarūpaṃ pamāṇaṃ”ti vuttaṃ, idaṃ pana akāraṇaṃ “liṅge parivattepi ekasantānattassa avigatattā. Manussabhūtaṃ mātaraṃ vā pitaraṃ vā api parivattaliṅgaṃ jīvitaṃ voropentassa kammaṃ ānantariyaṃ”ti hi **aṭṭhakathāyaṃ** vuttaṃ. Yena pana sabhāvena sattā jāyanti, teneva maranti, sova tesāṃ rūpantaraggahaṇepi sabhāvoti “maraṇarūpameva pamāṇaṃ, tasmā pācittiyaṃ”ti vutto. Pacchimo vādo pamāṇaṃ, evaṃ sante **pāḷiyaṃ** “yakkho vā peto vā tiracchānagatamanussaviggaho vā tasmim patati, āpatti dukkaṭassa. Patite dukkhā vedanā uppajjati, āpatti dukkaṭassa. Marati, āpatti thullaccayassā”ti kasmā vuttanti ce? Nāyaṃ doso. “Yakkho vā peto vā”ti hi paṭhamāṃ sakarūpaṃ dassetvā rūpantaraṃ gahetvāpi ṭhiteyeva yakkhapete dassetum “tiracchānagatamanussaviggaho vā”ti vuttaṃ. Tasmā tiracchānagataviggaho manussaviggaho vā yakkho vā peto vāti evamettha yojanā kātabbā. Keci pana “manussaviggahena ṭhitatiracchānagatānaṃ āveṇikaṃ katvā thullaccayaṃ vuttaṃ viya dissatī”ti vadanti, taṃ na yuttaṃ tiracchāno vā manussaviggahoti vattabbato, aṭṭhakathāsu ca imassa visesassa avuttattā. **Yakkhapetarūpena matepi eseva nayoti** iminā maraṇarūpasseva pamāṇattā thullaccayaṃ atidisati.

Mudhāti amūlena. **So niddosoti** tena tattha katapayogassa abhāvato, yadi pana sopi tattha kiñci karoti, na muccati evāti dassento **evaṃ patitā**ti-ādimāha. Tattha **evanti** evaṃ mayā kateti

attho. **Na nassissantīti** adassanaṃ na gamissanti, na palāyissantīti adhippāyo. **Su-uddharā¹ vā bhavissantīti** idaṃ gambhīrassa opātassa pūraṇe payo janadassanaṃ. Uttāne kate opāte sīghaṃ amhehi gahetvā māretuṃ su-uddharā¹ bhavissantīti adhippāyo. **Vippaṭṭisāre uppanneti** mūlaṭṭhaṃ sandhāya vuttaṃ. ²Yadi pana pacchimopi² labhitvā tattha vuttappakāraṃ kiñci katvā puna vippaṭṭisāre uppanne evaṃ karoti, tassāpi ese va nayo. **Jātapathavī jātāti** īdise puna aññena opāte khate tadā muccatīti dassanattthaṃ vuttaṃ, jātapathavīsadisaṃ katvā puna suṭṭhu koṭṭetvā daḥhataraṃ pūritepi muccatiyevāti gahetabbaṃ.

Thaddhataranti thirakaraṇattthaṃ aparāparāya pāsayaṭṭhiyā saddhiṃ bandhitvā vā tameva vā sithilabhūtapāsaṃ thaddhatarāṃ bandhitvā ṭhapeti. **Khāṇukanti** pāsayaṭṭhibandhanakhāṇukaṃ. **Tatthajātakayaṭṭhiṃ chinditvā muccatīti** idaṃ araññe yathāṭṭhitameva daṇḍaṃ mūle acchinditvā pāsabandhanayoggaṃ katvā ṭhapitattā tattha aññopi koci pāsaṃ bandheyya, mūlaṭṭho na muccati, taṃ pana mūlepi chinditvā khaṇḍākhaṇḍaṃ katvā muccatīti dassanattthaṃ vuttaṃ. **Rajjuketi** vākehi ekavāraṃ vaṭṭitarajjuke. **Sayaṃ vaṭṭitanti** tanukavaṭṭitaṃ diguṇatiguṇatāpādanena attanā vaṭṭitaṃ. **Ubbatṭetvāti** pākati kaṃ katvā. **Gopentopīti** hīraṃ hīraṃ katvā gopentopi.

177. **Ālambanarukkho vāti** tatthajātakaṃ sandhāya vuttaṃ. **Tadatthameva katvāti** māraṇattthameva ayobijasa muṭṭhāpanādinā vāsi-ādiṃ satthaṃ kāretvā. **Pākatikanti** aññe hi kataṃ pakatisattthameva labhitvā mūlaṭṭhena ṭhapitaṃ hotīti³ attho. **Muccatīti** mūlaṭṭho muccati. **Visamaṇḍalanti** mañcapīṭhādīsu ālittaṃ visamaṇḍalaṃ.

Vatvā asim upanikkhipatīti ettha mukhena avatvā manasāva cintetvā upanikkhipanepi ese va nayo. **Purimanayenāti** yesaṃ hatthato mūlaṃ gahitanti-ādinā. **Visabhāgarogo** nāma kuṭṭhādivirūpabhāvato, gaṇḍapīḷakādi vā jīvitappavattiyā paccanīkattā.

178. **Manāpiyepi ese va nayo**ti etena manāpiyaṃ rūpaṃ upasaṃharatīti ettha yaṃ vā manāparūpaṃ, tassa saṃīpe ṭhapeti, attanā vā manāpiyena

1. Su-uddharā (Sī)

2-2. Yadi pi puna (Ka)

3. Cetanti (Ka), hotimevāti (Sī)

rūpena samannāgato tiṭṭhatīti-ādi yojetabbanti dasseti. **Alaṅkaritvā upasaṁharatīti** “alābhakena sussitvā maratū”ti iminā adhippāyena upasaṁharati, teneva “sace uttasitvā marati, visaṅketo”ti vuttaṁ. **Alābhakena sussitvā maratīti** ettha pārājikoti pāṭhaseso daṭṭhabbo. **Mahākacchu** nāma valliphalaviseso, yassa majjārapādasessa saṅghānaṁ dukkhasamphassāni sukhumalomāni ca honti. **Haṁsapupphanti** haṁsādīnaṁ pakkhalomaṁ sandhāya vadanti. **Attano dhammatāya marati, anāpattīti** pārājikaṁ sandhāya vuttaṁ dukkaṭā na muccanato.

179. Asañciccāti idaṁ maraṇasaṁvattanika-upakkamassa asallakkhaṇaṁ sandhāya vuttanti āha **iminā upakkamenāti**-ādi. Ajānantassāti idaṁ pana maraṇasaṁvattanikavisādi-upakkamakaraṇassa ajānanaṁ sandhāya vuttanti āha **iminā ayaṁ marissatīti**-ādi. Na maraṇādhippāyassāti idaṁ dukkhupādakaṁ upakkamanti jānantassāpi maraṇādhippāyassa abhāvaṁ sandhāya vuttanti āha **marāṇaṁ anicchantassāti**-ādi. **Anuppabandhābhāvāti** domanassavīthīnaṁ niranantarappavatti-abhāvā.

Padabhājanīyavaṇṇanāyayaṁ nīṭṭhito.

Vinītavatthuvaṇṇanā

180. **Vohāravasenāti** pubbabhāgavohāravasena, maraṇādhippāyassa sanni ṭṭhāpakacetanākkhaṇe karuṇāya abhāvato kāruṇṇena pāse baddhasūkaramocanaṁ viya¹ na hotīti adhippāyo. “Yathāyuna”ti vuttamevattham “yathānusandhinā”ti pariyāyantarena vuttaṁ. Heṭṭhā kismiñci vijjamāne sātakaṁ valim gaṇhātīti āha “yasmiṁ vali na paññāyati”ti. Paṭivekkhaṇaṇcetaṁ gihīnaṁ santake evāti daṭṭhabbaṁ. Pāḷiyaṁ **musale ussiteti** aññamaññaṁ upatthambhetvā dvīsu musalesu bhittim apassāya ṭhapitesūti attho. **Udukkhalabhaṇḍikanti** udukkhalatthāya ānītaṁ dārubhaṇḍaṁ. **Paribandhanti**² bhojanaparibandhaṁ, bhojanantarāyanti vuttaṁ hoti.

1. Vi 1. 79 piṭṭhe.

2. Paṭibandhanti (Sī)

181. Aggākārikanti ettha kārika-saddassa bhāvavacanattā “aggakiriyaṇ”ti atthaṃ vatvāpi yasmā kiriyaṃ dātuṃ na sakkā, tasmā dānasāṅkhātāya aggakiriyaṇa yuttapiṇḍapātameva idha upacārayuttiyā aggakiriyaṇi gaheṭṭabbanti āha **paṭhamāṃ laddhapiṇḍapātanti**-ādi.

182-3. **Daṇḍamuggaranikhādanavemādīnaṃ vasaṇāti** ettha **daṇḍo** nāma dīghadaṇḍo. **Muggaro** nāma rasso¹. **Vemaṇ** nāma tantavāyānaṃ vatthavāyana-upakaraṇaṃ, yena vītaṃ tantaṃ ghaṭṭenti.

Vibhattibhattayenāti vibhattivipariṇāmena. **Visesādhigamoti** samādhi vipassanā ca. **Visesādhigamanti** lokuttaradhammapaṭilābhaṃ. **Byākaritvāti** ārocetvā, idaṇca visesassa adhigatabhāvadassanattamaṃ vuttaṃ.

Adhigatavisesā hi dīṭṭhānugati-āpajjanattamaṃ lajjibhikkhūnaṃ avassaṃ adhigamaṃ byākaronti, adhigatavisesena pana abyākaritvāpi āhāraṃ upacchindituṃ na vaṭṭati, adhigamantarāyavinodanattameva āhārūpacchedassa anuññātattā tadadhigame so na kātabbova. Kiṃ panādhigamaṃ ārocetuṃ² vaṭṭatīti āha **sabhāgānanti**-ādi. **Bhaṇḍakam vā dhovantāti** cīvaraṃ vā dhovantā. **Dhovanadaṇḍakanti** cīvaradhovanadaṇḍam.

185. **Maddāpetvā pāṭeti, visaṅketoti** yathāṇattiyā akatattā vuttaṃ, yadi pana āṇāpako maddanampi maddāpanampi sandhāya vohāravasena “madditvā pāṭeti”ti vadati, visaṅketo natthīti veditabbaṃ. “Maraṇavaṇṇaṃ vā saṃvaṇṇeyyā”ti³ vuttattā āha “pariyāyo nāma natthī”ti, pariyāyena āpattimokkho na hotīti adhippāyo. Avijāyanattāya gabbhaggahaṇato puretameva bhesajjaṃ dentassa kucchiyaṃ uppajjitvā gabbho vinassatīti iminā adhippāyena dinne tathāmarantānaṃ vasena kammabaddho, kucchiyaṃ na uppajjissatīti iminā adhippāyena dinne uppajjitvā maratu vā mā vā, nevatti kammabaddho.

Sahadhammikānanti ekassa satthu sāsane sahasikkhamānadhammānaṃ, sahadhamme vā sikkhāpade sikkhanabhāvena niyuttānaṃ.

Samasīlasaddhānanti-ādinā dussīlānaṃ bhinnaladdhikānaṃ akātumpi labbhatīti dasseti.

1. Rasso thūlamuggaro (Sī)

2. Nārocetuṃ (Ka)

3. Vi 1. 92 piṭṭhe.

Ñātakapavāritatṭhānatoti attano tesam vā ñātakapavāritatṭhānato. Ariyehi akatā ayuttavasena akatapubbā viññatti **akataviññatti**.

Paṭiyādiyatīti sampādiyati. **Akātuṃ na vaṭṭatīti** ettha dukkaṭaṃ vadanti, ayuttatāvaseneva panettha akaraṇapaṭikkhepo yutto, na āpattivasenāti gahetabbaṃ. **Yāva ñātakā passantīti** yāva tassa ñātakā passantī.

Pitubhaginī **pitucchā**. Mātubhātā **mātulo**. **Nappahontīti** kātuṃ na sakkonti. **Na yācantīti** lajjāya na yācanti. “Ābhogaṃ katvā”ti vuttattā aññathā dentassa āpattiyeva. Keci pana “ābhogaṃ akatvāpi dātuṃ vaṭṭatī”ti vadanti, taṃ na yuttaṃ bhesajjakaraṇassa **pāḷiyam** “anāpatti bhikkhu pārājikassa, āpatti dukkaṭassā”ti¹ evaṃ antarāpattidassanavasena sāmāññato paṭikkhattattā, aṭṭhakathāyaṃ avuttappakārena karontassa sutteneva āpatti siddhāti daṭṭhabbā, teneva aṭṭhakathāyampi “tesaññeva santakan”ti-ādi vuttaṃ. **Aññesanti** asālohitānaṃ, tenāha **etesam puttaparamparāyāti**-ādi. **Kulaparivaṭṭoti** kulasmim ñātiparamparā. **Bhesajjam karontassāti** yathāvuttavidhinā karontassa, “tāvakālikam dassāmī”ti ābhogaṃ akatvā dentassāpi pana antarāpatti dukkaṭaṃ vinā micchājīvaṃ vā kuladūsanam vā na hotiyeva, tenāha “vejjakammaṃ vā kuladūsakāpatti vā na hotī”ti. Ñātakānañhi santakaṃ yācitvāpi gahetuṃ vaṭṭati, tasmā tattha kuladūsanādi na siyā. **Sabbapadesūti** “cūḷamātuyā”ti-ādīsu sabbapadesu.

Upajjhāyassa āharāmāti idaṃ upajjhāyena “mama ñātakānaṃ bhesajjam āharathā”ti āpattehi kattabbavidhidassanatthaṃ vuttaṃ, iminā ca sāmaṇerādīnaṃ apaccāsāyapi parajanassa bhesajjakaraṇam na vaṭṭatīti dasseti. **Vuttanayena pariyesitvāti** iminā “bhikkhācāravattena vā”ti iminā, “ñātisāmaṇerehī”ti iminā ca vuttamatthaṃ atidisati. **Apaccāsīsantenāti** āgantukacorādīnaṃ karontenāpi “manussā nāma upakārakā hontī”ti attano tehi lābham apatthayantena. Paccāsāya karontassa pana vejjakammakuladūsanādidoso hotīti adhippāyo. “Evaṃ upakāre kate

1. Vi 1. 108 piṭṭhe.

sāsanaguṇaṃ ñatvā pasīdanti, saṃghassa vā upakāraṇā hontī”ti karaṇe pana doso natthi. Keci pana “apaccāsīsentena āgantukādīnaṃ paṭikkhittapuggalādīnaṃpi dātuṃ vaṭṭatī”ti vadanti, taṃ na yuttaṃ kattabbākattabbatṭhānavibhāgassa niratthakattappasaṅgato “apaccāsīsentena sabbesaṃ dātuṃ kātuṇca vaṭṭatī”ti ettakamattasseva vattabbato. Apaccāsīsanaṇca micchājīvakuladūsanādidosanisedhanatthameva vuttaṃ bhesajjakaraṇasaṅkhātāya imissā antarāpattiyā muccanattham āgantukacorādīnaṃ anuññātānaṃ dāneneva tāya āpattiyā muccanatoti gahetabbaṃ. Teneva apaccāsīsantenāpi akātabbatṭhānaṃ dassetuṃ **saddhaṃ kulanti**-ādi vuttaṃ. **Pucchantī**ti iminā diṭṭhadiṭṭharogīnaṃ pariyāyenāpi vatvā vicaraṇaṃ ayuttanti dasseti. Pucchitassāpi pana paccāsīsantassa pariyāyakathāpi na vaṭṭatīti vadanti.

Samullapesīti apaccāsīsanto evaṃ aññamaññaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesi. **Ācariyabhāgo**ti vinayācāraṃ akopetvā bhesajjācikkhaṇeṇa vejjācariyabhāgo¹ attho. Pupphapūjanatthāya sampaṭicchiyamānaṃ rūpiyaṃ attano santakattabhajanena nissaggiyamevāti āha “kappiyavasena gāhāpetvā”ti, “amhākaṃ rūpiyaṃ na vaṭṭatī, pupphapūjanatthaṃ pupphaṃ vaṭṭatī”ti-ādinaṃ paṭikkhipitvā kappiyena kammaṇa gāhāpetvāti attho.

Yadi “parittaṃ karoṭhā”ti vutte karonti, bhesajjakaraṇaṃ viya gihikammaṃ viya hotīti “na kātabban”ti vuttaṃ. “Parittaṃ bhaṇathā”ti vutte pana dhammajjhesanattā anajjhīṭṭhenapi bhaṇitabbo dhammo, pageva ajjhīṭṭhenāpīti “kātabban”ti vuttaṃ. **Cāletvā suttaṃ parimajjitvāti** idam “parittānaṃ ettha pavesemī”ti cittena evaṃ kate parittānā tattha pavesitā nāma hotīti vuttaṃ. **Vihārato -pa- dukkaṇanti** idam aññātakagahaṭṭhe sandhāya vuttanti vadanti. **Pādesu udakaṃ ākiritvāti** idam tasmim̐ dese cārittasena vuttaṃ. Vuttañhi “tattha pāḷiyā nisinnānaṃ bhikkhūnaṃ pādesu rogavūpasamanādi-atthāya udakaṃ siñcitvā parittaṃ kātuṃ suttāṇca ṭhapetvā ‘parittaṃ bhaṇathā’ti vatvā gacchanti. Evañhi kariyamāne yadi pāde apanenti, manussā taṃ avamaṅgalanti maññanti, rogo vā na vūpasamissatī”ti. Tenāha “na pādā apanetabbā”ti. Matasarīradassane viya kevalaṃ susānadassanepi “idam̐ jātānaṃ sattānaṃ khayagamaṇatṭhānaṃ”ti maraṇasaññā

1. Vejjācariyabhāgo ayanti (Si)

uppajjatīti āha “sīvathikadassane -pa- maraṇassatim paṭilabhissāmā”ti kammaṭṭhānasīsenā gantum vaṭṭatī”ti. Lesakappaṃ akatvā samuppannasuddhacittena “parivāratthāya āgacchantū”ti vuttepi gantum vaṭṭati.

Anāmatṭhapiṇḍapātoti aggahita-aggo, aparibhuttoti attho.

Kahāpaṇagghanako hotīti iminā dāyakehi bahubyañjanena sampādetvā sakkaccaṃ dinnabhāvaṃ dīpeti. **Thālaketī** saṅghike kaṃsādimaye thālake, pattopi ettha saṅgayhati. **Na vaṭṭatīti** iminā dukkaṇanti dasseti.

Dāmarikacorassāti rajjaṃ patthentassa pākaṭacorassa. Adīyamānepi “na denti”ti kujjhantīti sambandho. Āmisassa dhammassa ca alābhena attano parassa ca antare sambhavantassa chiddassa ca vivarassa paṭisantharaṇaṃ pidahanaṃ **paṭisanthāro**, so pana dhammāmisavasena duvidho. Tattha āmisapaṭisanthāraṃ sandhāya “kassa kātabbo, kassa na kātabbo”ti vuttaṃ. “Āgantukassa vā -pa- katabbo yevā”ti saṅkhepato vuttamatthaṃ pākaṭaṃ kātuṃ **āgantukaṃ tāvāti**-ādimāha. **Khīṇaparibbayanti** iminā agatibhāvaṃ kāruṇṇabhājanatañca dasseti, tena ca tabbidhurānaṃ samiddhānaṃ dāyakādīnaṃ āgantukattepi dātuṃ na vaṭṭatīti siddhaṃ hoti. Taṇḍulādīmhi dātabbe satī “avelāyaṃ -pa- na vattabbo”ti vuttaṃ. “Apaccāsīsantenā”ti vatvā paccāsīsanappakāraṃ dassetuṃ **manussā nāmāti**-ādi vuttaṃ. Ananuññātānaṃ pana apaccāsīsantenāpi dātuṃ na vaṭṭati saddhādeyyavinipātattā, paccāsīsāya pana satī kuladūsanampi hoti.

Ubbāsetvāti¹ samantato tiyojanaṃ vilumpante manusse palāpetvā.

Varapottthakacittattharaṇanti anekappakāra-itthipurisādi-uttamarūpavicittaṃ attharaṇaṃ.

187. Sattarasavaggiyesu pubbe ekassa aṅgulipatodakena māritattā sesesu soḷasajanesu udaraṃ āruhitvā nisinnaṃmekāṃ ṭhapetvā “sesāpi pannarasa jānā”ti vuttaṃ. **Adūhalapāsāṇā viyāti** adūhale āropitapāsāṇā viya. **Kammādhippāyāti** tajjanīyādikammakaraṇādhippāyā.

1. Uppātetvāti (Sī, Syā)

Āvāhetvāti āvisāpetvā. **Rūpaṃ katvā hatthapādādāni chindantī**ti tasmim piṭṭhādimaye rūpe amanussaṃ āpāhetvā tassa hatthapādādāni chindanti. **Sakkaṃ devarājānaṃ māreyyā**ti idaṃ sambhāvanavasena vuttaṃ. Na hi tādisā mahānubhāvā yakkhā satthaghātārahā honti devāsura yuddhepi tesam satthappahārena maraṇābhāvā.

188. Pahāro na dātabboti sambandho. Amanussaṃ kodhacittena paharantassa dukkaṭameva. Cikicchādhippāyena paharantassa anācāroti gahetabbo. **Tālapaṇṇaṃ -pa- bandhitabbanti** amanussā tālapaṇṇabandhanena palāyantīti katvā vuttaṃ, idaṃca gihīnaṃ vejjakammavasena kātuṃ na vaṭṭati.

189. **Yo rukkhena otthatopi¹ na maratī**ti-ādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ bhūtagāmasikkhāpadaṭṭhakathāyaṃ² sayameva vakkhati, taṃ tattheva gahetabbaṃ.

190. **Dabbūpakaraṇānī**ti kehici chinditvā ṭhapitāni sapariggahitāni sandhāya vuttaṃ. Tattha hi ṭhānācāvanābhāvena vināsādhippāyassa dukkaṭaṃ vuttaṃ. **Khiḍḍādhippāyenāpi dukkaṭanti** sukkhatiṇādīsu aggikaraṇaṃ sandhāya vuttaṃ, allesu pana kīḷādhippāyenāpi karontassa pācittiyameva. Paṭipakkhabhūto, paṭimukhaṃ gacchanto vā aggi **paṭaggi**, tassa allatiṇādīsopi dānaṃ anuññātaṃ, taṃ dentena dūrato āgacchantam dāvaggim disvā viharassa samantato ekakkhaṇe adatvā ekadesato paṭṭhāya viharassa samantato saṇikaṃ jhāpetvā yathā mahantopi aggi vihāraṃ pāpūnituṃ na sakkoti, evaṃ viharassa samantā abbhokāsaṃ katvā paṭaggi dātabbo, so dāvaggino paṭipathaṃ gantvā ekato hutvā tena saha nibbāti. **Parittakaraṇanti** samantā rukkhatiṇādicchedanaparikhākhaṇanādi-ārakkhakaraṇaṃ, tenāha **tiṇakuṭikānaṃ samantā bhūmitacchananti**-ādi.

191. **Khettameva otiṇṇattā pārājikanti** dvīsu ekassāpi antogadhattā “dvīhi”ti vuttakhette ekassāpi otiṇṇattā pārājikaṃ, “dvīhi eva mārehi na ekenā”ti niyamite pana ekeneva mārite natthi pārājikanti vadanti, evaṃ dve eva purisāti-ādīsopi. Pubbe katasīsa cchedapayogato añño payogo jīvitindriyupacchedako³ na upalabbhati, paṭhamena

1. Otthatopi (?)

2. Vi-Ṭṭha 3. 33 piṭṭhe.

3. Jīvitindriyupacchedato (Sī)

payogenassa jīvitindriyaṃ upacchijjati “sīsacchedakassā”ti vuttaṃ, yaṃ pana **sāratthadīpaniyaṃ**¹ “jīvitindriyassa avijjamānattā”ti kāraṇaṃ vuttaṃ, taṃ akāraṇaṃ jīvitindriyasannissitacittasantatiṃ vinā ukkhipanasannirujjhanādivasappavattassa gamanassa asambhavato. Na hi vāyuvegena paṇṇapaṭādayo viya kāyo gacchati, na ca ukkhipane pavattāva cittaḥaviññatti-ādayova nikkhipanādinopi hetubhūṭāti sakkā vattum vicchinditvā pavattanato. Pubbe anāhitavegāpi hi kāci sarīsapajāti dvidhā chinnā chedanamattā dvīhi vibhāgehi katipayakkhaṇaṃ dvīsu disāsu gacchati, tattha ca yasmiṃ bhāge hadayavatthu tiṭṭhati, tatratṭhaṃ pañcadvārāvajjanacittaṃ dvīsupi bhāgesu kāyappasāde ghaṭṭitaṃ phoṭṭhabbaṃ ālambitvā uppajjati, tato tadārammaṇameva yathārahamekasmiṃ bhāge ekadā aññasmiṃ aññadāti evaṃ pariyāyena kāyaviññāṇaṃ uppajjati, tato hadayavatthusmiṃyeva sampañcicchanādivīthiccittāni bhavaṅgantariṭāni manodvāravīthiviññāṇāni ca viññattijanakāni uppajjanti, ye hi ubhayabhāgā gacchanti vā calanti vā phandanti vā. Cittassa pana lahuparivattiyā ekakkhaṇe ubhayabhāgāpi calantā viya upaṭṭhahanti, seyyathāpi nāma kukkuḷādinarakesu nimuggasakalasarīrassa sattassa ekasmiṃ khaṇe sakalasarīrepi kāyaviññāṇadukkhaṃ uppajjamānaṃ viya upaṭṭhāti, evaṃsampaadamidaṃ daṭṭhabbaṃ, tato pana yasmiṃ bhāge jīvitindriyaṃ sasesakammajarūpaṃ nirujjhati, tattha kāyaviññāṇaṃ nappavattati, hadayavatthusahitabhāgeyeva yāva jīvitindriyanirodhā pavattati.

Nanu narakādīsu ekābaddhe sarīre sabbattha pariyāyena kāyaviññāṇasamuppatti yuttā hotu, dvidhā hutvā vicchinne pana bhāgadvaye kathanti? Nāyaṃ doso. Sarīre hi ekābaddhatā nāma paramatthadhammabyatirittā kāci natthi paravādīnaṃ avayavī-ādi viya, kammādi-ekakāraṇapuñjāyattatāya bahūnaṃ sahuppattiyeva ekābaddhatā. Tattha ca satthappahārādiviruddhapaccayopanipātena vibhinnānampi kammādi-ekakāraṇānaṃ puñjāyattatā na vigacchati, yāva sā na vigacchati, tāva avicchinnāva² tattha viññāṇappavatti. Vibhinnānaṃ pana kammajarūpānaṃ aññesaṇca sesatisantatirūpānaṇca upatthambhanabhāvena ciraṃ pavattitum na sakkonti, yāva ca dharanti, tāva viññāṇapaccayā honti, viññāṇena ca

1. Sārattha-Ṭī 2. 278 piṭṭhe.

2. Avachinnā (Ka)

tesaṃ calanagamanādidesantaruppatti. Tasmā kabandhassapi dhāvakkhaṇe saviññāṇajīvitindriyaṃ attheva, tañca sīsacchedakappayyogeneva sīghaṃ patati, tato aññappayogassa sarīre visesuppādanato puretarameva paṭhameneva kiccanipphattito sīsacchedakasseva kammabaddhoti gahetabbo. **Evarūpānī**ti kabandhavatthusadisāni. **Imassa vatthussāti** āghātanavatthussa. **Atthadīpaneti** ekena purisena payogena vā māritatāsaṅkhātassa atthassa dīpane.

192. Pānaparibhogena vaṭṭatīti sambandho. Evaṃ pana vuttattā “loṇasovīrakam yāmakālīkan”ti keci vadanti, keci pana “gilānānaṃ pākatikameva, agilānānaṃ pana udakasambhinnan”ti vuttattā “guḷam viya sattāhakālīkan”ti.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya vimativinodaniyaṃ
Tatīyapārājikavaṇṇanānayo niṭṭhito.

4. Catutthapārājika

Vaggumudātīriyabhikkhuvatthuvaṇṇanā

193. **Adhiṭṭhemā**ti saṃvidahāma. **Iriyāpathaṃ saṇṭhapetvāti** padhānānurūpaṃ katvā. **Anāgatasambandhe pana asatīti** bhāsito bhavissatīti pāṭhasesaṃ katvā anāgatasambandhe asati. Bhāsitoti atītavacanam katham anāgatavacanena sambandhamupagacchatīti āha **lakkhaṇam panāti**-ādi. Īdise hi ṭhāne dhātusambandhe paccayāti iminā lakkhaṇena dhātuvatthasambandhe sati ayathākālavihitāpi paccayā sādhave bhavanti saddasatthavidū vadanti.

194. **Vaṇṇavāti** iminā abhinavuppannavanṇatā vuttā. **Pasannamukhavaṇṇāti** iminā mukhavaṇṇassa atipaṇītatā vuttā. **Vippasannacchavivaṇṇāti** iminā pakatisarīravaṇṇasseva yathāvuttanayena vippasannatā vuttā. Yasmā indriyānaṃ upādārūpattā nissayavaseneva pīṇananti āha “abhiniviṭṭho kāsassa paripuṇṇatā”ti. Pañcappasādānaṃ viya hadayarūpassāpi paripuṇṇatā

vuttāyevāti āha “manacchaṭṭhānam indriyānam”ti. Uddesaṃ paripucchaṃ anuyuñjantā imaṃ sarīrasobhaṃ neva pāpuṇimsūti sambandho. **Yathā tanti** ettha **tanti** nipātamattaṃ. **Catucakkanti** ettha pavattanaṭṭhena iriyāpathova cakkanti vutto.

195. **Upalabbhantīti** dissanti, ñāyantīti attho. **Pacantoti** pīlento, gehādīni vā sayam ḍahanto, aññehi vā pācento. **Uddhateti** uddhaccapakatike. **Unnaleti** uggatanaḷasadisena uggatatucchamānena sahite. **Capaleti** pattacīvamaṇḍanādīnā cāpallena yutte. **Mukhareti** kharavacane. **Pākatindriyeti** asaṃvutattā gihikāle viya pakatiyaṃ ṭhitindriye. **Iriyāpathasaṇṭhapanādīnīti ādi-**saddena paccayapaṭisevana¹ sāmantaḷappānaṃ gahaṇaṃ veditabbaṃ. Paramasallekhavuttīhi mahā-ariyavaṃsehi bhikkhūhi nivutthasenāsanāni **lokasammatasenāsanāni** nāma. **Paripācetunti** vimhāpanavasena pariṇāmetuṃ. **Bhikkhācāre asampajjamāneti** idaṃ **janapadacārikaṃ carantīti** iminā sambandhitabbaṃ, na pana **pāliṃ vācentoti-**ādīhi, tāni pana padāni attano niran taravāsāṭṭhānēpi janapadesupi kattabbakiccadassanavasena vuttāni, tāni ca te vattasīsena karonti, na lābhanimittaṃ, tenāha **tantīti-**ādi. **Kicchenāti** imasseva vevacanaṃ **kasirenāti**. Tadubhayampi pāramīpūraṇavāyāmaṃ sandhāya vuttaṃ. **Sādhāraṇaparikkhārabhāvenāti** saṃghikaparikkhārabhāvena. **Tathābhāvato thenetvāti** avissajjiya-avebhaṅgiyabhāvato thenetvā, na ṭhānācāvanavasenāti² adhippāyo, tenāha “kuladūsakadukkaṭaṃ āpajjati”ti. **Asantanti** imassa **abhūtanti** idaṃ kāraṇavacanaṃ, anuppannattā avijjamānanti attho. **Kitavassevāti** kitavassa sakunaḷagahaṇamiva. **Kerāṭikassāti** saṭhassa. Samaṇoti gottamattaṃ anubhonti dhārentīti **gotrabhuno**, nāmamattasamaṇāti attho. **Dujjānaparicchedanti** anantadukkhattā “ettaṃ dukkhaṃ”ti saṅkhyāvasena paricchinditvā ñātum sabbaññutaññāṇēpi dukkaraṃ, na pana sarūpavasena ñātum buddhaññāṇassa avisayabhāvā.

Adhimānavatthuvaṇṇanā

196. **Arahatteti** aggaphale. **Ñāṇacakkhunāti** paccavekkhaṇaṇāṇasaṅkhātena cakkhunā, atha vā phalacittasampayutteneva ñāṇacakkhunā. Attanā

1. Paccayapaṭisedhana... (Sī)

2. Ṭhānācāvanavasenāti (Sī, Ka)

sampayuttenāpi hi nāṇena asammohato sayam diṭṭham nāma hoti, tathā tasmim̐ adiṭṭheti attho. Sabbesam̐ kilesānam̐ pahāyakavasena ājānāti, samantato sabbena vā pakārena jānātīti “aññā”ti aggamaggo vuccati, tadupacārena pana tapphalampīti āha “aññam̐ byākarimsūti arahattam̐ byākarimsū”ti. **Antarā ṭhapetīti** sekhabhūmiyam̐ adhimāno ṭhapeti. **Kilesasamudācāram̐ apassantoti** purimamaggattayavajjhānam̐yeva kilesānam̐ vasena vuttam̐, na bhavarāgādīnam̐.

Savibhaṅgasikkhāpadavaṇṇanā

197. Pakatimanussehi uttaritarānam̐ buddhādi-uttamapurisānam̐ adhigamadhammo uttarimanussadhammoti āha **uttarimanussānanti-**ādi. **Pāliyam̐**¹ “atthi ca me ete dhammā mayī”ti ettha **meti** idam̐ padapūraṇamattam̐. Adhigantabbato adhigamasaṅkhātassa jhānādino pucchā **adhigamapucchā**, sā ca jhānādīsu sāmāññato pavattāti idāni tattha paṭhamajjhānam̐ vā dutiyādīsu aññataram̐ vā tatthāpi kasiṇādi-ārammaṇesu kataramārammaṇam̐ jhānam̐ vā lokuttaresu ca sotāpattimaggaṃ vā sakadāgāmimaggādīsu aññataram̐ vā tatthāpi suññatavimokkham̐ vā appaṇihitavimokkhādīsu aññataram̐ vāti evam̐ paccekam̐ bhedaniddhāraṇavasena pucchanākāram̐ dassetuṃ **pāliyam̐**² “puna katamesam̐ tvaṃ dhammānam̐ lābhī”ti ayam̐ pucchā dassitāti datṭhabbā, tenāha **paṭhamamaggādīsūti-**ādi. Yāya anukkamaṇapaṭipattiyā lokuttaro adhigamo āgacchati, sā pubbabhāgaṇapaṭipatti **āgamanapaṭipadā**. **Na sujḡhatīti** pucchiyamāno paṭipattikkamam̐ ullaṅghitvā katheti. **Apanetabboti** tayā vuttakkamenāyam̐ na sakkā adhigantunti adhigatamānato apanetabbo. Sannihitesu kappiyesupi catūsu paccayesu alaggattā “ākāse pāṇisamena cetasā”ti vuttam̐. Vuttasadisam̐ byākaraṇam̐ hotīti yojanā. **Khīṇāsavapaṭipattisadisā paṭipadā hoti** suvikkhambhi takilesattā. Idaṇca arahattam̐ paṭijānantassa vasena vuttam̐, tenāha **khīṇāsavassa nāmāti-**ādi. Evam̐ suvikkhambhitakilesassa vattanasekkhadhammapaṭijānanam̐ iminā bhayuppādanena, ambilādidassane kheḷuppādādīnā ca na sakkā vīmaṃsitum̐, tasmā tassa vacaneneva tam̐ saddhātabbam̐. **Ayam̐ bhikkhu**

1. Vi 1. 117 piṭṭhe.

2. Vi 1. 117 piṭṭhe.

sampannabyākaraṇoti idaṃ na kevalaṃ abhāyanakameva sandhāya vuttaṃ ekaccassa sūrajātikassa puthujjanassāpi abhāyanato, rajjanīyārammaṇānaṃ badarasālavādi-ambilamaddanādīnaṃ upanayanepi kheḷuppādāditaṇhāpavattarahitaṃ sabbathā susodhitameva sandhāya vuttanti gahetabbaṃ.

Asantaguṇasambhāvanalakkhaṇā pāpicchāti āha **yā sā idhekaccoti**-ādi. **Ādi**-saddena assaddhoti-ādipāṭhaṃ saṅgaṇhāti. **Sāmaññaṃ dupparāmaṭṭhanti** samaṇadhammasaṅkhātāṃ sāmaññaṃ khaṇḍasīlāditāya dupparāmaṭṭhaṃ duṭṭhu gahitaṃ nirayāya nirayadukkāya taṃ puggalaṃ tattha niraye upakaḍḍhati nibbattāpetīti attho. **Sithiloti** olīyitvā karaṇena sithilagāhena kato, sathena vā sāṭheyyena ādiṇṇo sithilo. **Paribbajoti** samaṇabhāvo. **Bhiyyoti** pubbe vijjamānānaṃ rāgarajādīnaṃ upari aparampi rajaṃ ākiratīti attho. **Bhikkhubhāvoti** adhammikapaṭiññāmattasiddho bhikkhubhāvo. **Ajānamevāti** ettha evasaddo avadhāraṇe ajānanto evāti, “ajānamevan”tipi pāṭho, tattha pana evaṃ jānāmi evaṃ passāmīti yojetabbaṃ.

Padabhājanīyavaṇṇanā

199. **Evanti** ca paṭhamajjhānādiparāmasanaṃ paṭhamajjhānaṃ jānāmi dutiyādijhānanti. **Asubhājjhānādīnīti ādi**-saddena kāyagatāsatiijhānaṃ kasiṇajjhānaṃ kasiṇamūlakāni āruppajjhānāni ca saṅgaṇhāti. **Vimokkhoti** catubbidho maggo, tassa saguṇato suññatādināmaṃ dassento āha **so panāyanti**-ādi. Maggo hi nāma pañcahi karaṇehi nāmaṃ labhati sarasena vā paccanīkena vā saguṇena vā ārammaṇena vā āgamanena vā. Sace hi saṅkhārupekkhā aniccato saṅkhāre sammāsivā vuṭṭhāti, maggo animittavimokkhena vimuccati. Sace dukkhato sammāsivā vuṭṭhāti, appaṇihitavimokkhena vimuccati. Sace anattato sammāsivā vuṭṭhāti, suññatavimokkhena vimuccati, idaṃ **sarasato** nāmaṃ nāma. Yasmā panesa saṅkhāresu aniccānupassanāya niccanimittaṃ pajahanto āgato, tasmā animitto. Dukkhanupassanāya sukhasaññaṃ paṇidhiṃ patthanāṃ pahāya āgatattā appaṇihito. Anattānupassanāya attasaññaṃ pahāya attasuññatādassanavasena suññatā hoti, idaṃ **paccanīkato** nāmaṃ nāma.

Rāgādīhi panesa suññatattā suññato, rūpanimittādīnaṃ, rāganimittādīnaṃ eva vā abhāvena animitto, rāgapañidhi-ādīnaṃ abhāvato appaṇihitoti vuccati, idaṃ assa **saguṇato** nāmaṃ¹. Rāgādisuññāṃ animittāṃ appaṇihitañca nibbānaṃ ārammaṇaṃ karotīti suññato animitto appaṇihitoti vuccati, idamassa **ārammaṇato** nāmaṃ¹. Āgamaṇaṃ pana duvidaṃ vipassanāgamaṇaṃ maggāgamaṇaṃ. Tattha magge vipassanāgamaṇameva, phale pana maggānantare maggāgamaṇaṃ, phalasamāpattiyaṃ vipassanāgamaṇampi. Anattānupassanāvasena maggo suññato aniccadukkhānupassanāhi animitto appaṇihitoti evaṃ vipassanā attano nāmaṃ maggassa deti, maggo phalassāti idaṃ **āgamaṇato** nāmaṃ.

Suññattāti vivittattā. Rāgādayova paṭiṭṭhānaṭṭhena paṇidhīti āha “rāgadosamohapaṇidhīnaṃ”ti. **Imissā vijjāyāti dibbacakkhuvijjāyāti**-ādina ekekavijjāṃ sandhāya vadanti. Evaṃ ekissāpi nāmaṃ aggahetvāpi tā eva sandhāya “vijjānaṃ lābhimhi”ti bhaṇantopi pārājiko hotīti saṅkhepaṭṭhakathāyaṃ adhippāyo. Vatthuvijjādīni pana sandhāya vadanto na hoti. **Ekekakoṭṭhāsavasenāti** mahā-aṭṭhakathāyaṃ vuttanayena lokuttaravisesaṃ akatvā kevalaṃ “satipaṭṭhānānaṃ lābhī”ti ekekakoṭṭhāsavasenāti adhippāyo. **Tatthāti** tesu koṭṭhāsesu. Kilesānaṃ pahānaṃ nāma abhāvamattampi lokuttarakiccattā lokuttaranti samatthetum **taṃ panāti**-ādi vuttaṃ. **Rāgā cittaṃ vinīvaraṇatāti** rāgato cittassa vinīvaraṇatā, tato rāgato vimuttattā eva vītarāganīvaraṇatāti attho, yā ca pañca vijjāti yojetabbaṃ. **Na āgatāti** idha padabhājane “nāṇanti tisso vijjā”ti² vuttattā sesā pañca vijjā na āgatāti attho. **Nibbattitalokuttarattāti** lokiya dhammasādhāraṇasaṅkhatassāpi abhāvā lokiyeḥi sabbathā asaṃmissalokuttarattā. **Aññanti** saṅkhepaṭṭhakathādiṃ vadanti, tampi tattheva paṭikkhittanti sambandho.

200. **Puna ānetvā paṭhamajjhānādīhi na yojitanti** ettha “paṭhamajjhānenāti pāṭho”ti keci vadanti, taṃ yuttameva ādisaddena

1. Nāmaṃ nāma (Sī)

2. Vi 1. 119 piṭṭhe.

gahetabbassa jhānassa abhāvā. Paṭhamajjhānamūlakañhi ekameva khaṇḍacakkaṃ. Kattusāadhanopi bhaṇita-saddo hotīti āha **atha vāti**-ādi. Yena cittaena musā bhaṇati, teneva cittaena na sakkā “musā bhaṇāmī”ti jānitum, antarantarā pana aññāhi manodvāravīthihi “musā bhaṇāmī”ti jānātīti vuttaṃ “bhaṇantassa hoti musā bhaṇāmī”ti. **Ayamettha attho dassitoti** tihi aṅgehi samannāgato musāvādoti ayamattho dassito. **Davāti** sahasā. **Ravāti** aññaṃ vatthukāmassa khalitvā aññabhaṇanaṃ. Taṃ jānātīti taṃñānaṃ, tassa bhāvo **taṃñānatā**, ñāṇassa visayavisayībhāvena attasaṃvedananti¹ attho. **Ñāṇasamodhānanti** bahūnaṃ ñāṇānaṃ ekasmiṃ khaṇe samodhānaṃ, sahupattīti attho. **Yena cittaena “musā bhaṇissan”ti jānātīti** idaṃ pubbabhāgacetanañca sannitṭhānacetanañca ekato katvā vuttaṃ. Yena cittaena pubbabhāgacetanābhūtena sannitṭhānacetanābhūtena ca visamvāditabbasattasaṅkhāre jānāti, yena cittaena musā bhaṇissanti² attho. **Teneva -pa- pariccajītabbāti** teneva cittaena “evaṃ ahaṃ musā bhaṇāmī”ti vā “bhaṇitaṃ”ti vā tadeva musāvādacittamārammaṇaṃ katvā bhikkhu jānātīti evaṃ pubbāparasannitṭhānacetanākkhaṇesu tīsu ekeneva³ cittaena ñāṇavisayañca ñāṇaṇcāti ubhayampi ekakkhaṇe puggalo jānātīti ayaṃ taṃñānatā pariccajītabbā visayasappa tadā pakāsanatoti adhippāyo, tenāha **na hīti**-ādi. Yadi ñāṇassa attano sarūpaṃ na ñāyati, kathaṃ pacchimaṃ cittaṃ jānātīti āha **purimaṃ purimanti**-ādi. Tattha **bhaṇissāmīti**-ādinā tīsu kālesu uppannaṃ purimapurimacittaṃ attānaṃ visayaṃ katvā uppajjamānassa pacchimassa pacchimassa cittassa tathā uppattiyā paccayo hotīti attho. **Tenāti** yena kāraṇena tīsu khaṇesu cittāni tadanñecheva cittehi jānitabbāni, tāni ca purimapurimacitteneva avassaṃ uppajjanti, tena kāraṇenāti attho. **Tasmiṃ satīti** bhaṇissāmīti pubbabhāge satī. **Sesadvayanti** bhaṇāmi, bhaṇitanti idaṃ dvayaṃ na hessatīti etaṃ natthīti yojanā hotiyevāti attho. **Ekam viya pakāsatīti** bhinnakkhaṇānampi nirantaruppattiyā “tadevedan”ti gahetabbataṃ sandhāya vadati.

1. Attha... (Sī)

2. Bhaṇinti (Ka)

3. Ekekena (Ka)

Balavadhammavinidhānavasenāti balavagāhassa vinidhānavasena.
Dubbaladubbalānanti dubbaladubbalānaṃ gāhānaṃ.
Sakabhāvapariccajanavasenati attano santakabhāvassa pariccajanavasena.

207. **Uttāsitattā**ti bhayaṃ janetvā viya palāpitattā. Evaṃ palāpito na puna taṃ ṭhānaṃ āgacchatīti āha “puna anallīyanabhāvadassanavasena”ti. Kheṭṭa-saddaṃ¹ saddatthavidū uttāsatthe paṭhantīti āha **svāyamatt**hoti-ādi. Aṇu eva aṇusahagataṃ, aṇuttena vā yuttanti attho.

Vatthukāmaṇākaṭṭhāvaṇṇanā

215. **Kevalañhiyanti** kevalañhi ayaṃ vāroti ajjhāharitabbaṃ.
Taṅkhaṇaṇṇeva jānātiti pakatiyā vacanānantaraṃ vijānaṃ sandhāya vuttaṃ. Evaṃ pana vacībhedaṃ akatvā “yo imamahā āvāsā paṭhamam pakkamissati, naṃ mayaṃ ‘arahā’ti jānissāmā”ti evaṃ katasāṅketā vihārā paṭhamam pakkamanena tasmim khaṇe avītivattepi nikkhantamattepi pārājikaṃ aññataro bhikkhu “maṃ ‘arahā’ti jānantū”ti tamhā āvāsā paṭhamam pakkāmīti āgatavatthumhi viya². **Viññattipatheti** kāyavacīviññattinaṃ gahaṇayogge padese, tena viññattipathaṃ atikkamitvā ṭhito koci dibbena cakkhunā kāyavikāraṃ disvā dibbāya sotadhātuyā vacībhedaṇca sutvā jānāti, na pārājikanti dīpeti. **Paḷiyam** “paṭivijānantassa āpatti pārājikassa”ti³ imasmim paṭivijānavāre yasmiṃ akkhare vā uccārite kāyappayoge vā kateyeva ayaṃ paṭhamajjhānaṃ samāpannoti-ādi-atthaṃ paro vijānāti, tato purimesu akkharuccāraṇādippayogesu thullaccayaṃ āpajjitvā pacchimeva paṭivijānapayogakkhaṇe pārājikaṃ āpajjatīti veditabbaṃ thullaccayasasevetha sāmantaṭṭā, teneva **buddhadattācariyena**—

“Dukkaṭaṃ paṭhamasseva, sāmantaṃti vaṇṇitaṃ.

Sesānaṃ pana tiṇṇampi, thullaccayamudīritan”ti⁴—

1. Kheṭṭasaddaṃ (Ka)

2. Vi 1. 144 piṭṭhe.

3. Vi 1. 132 piṭṭhe.

4. Vinayavinicchaye paṭhamapārājikakathāyaṃ (35 gāthā)

vuttaṃ, ayañcattho “na paṭivijānantassa āpatti thullaccayassā”ti iminā suttena saṅgahitoti daṭṭhabbo. **Uggahapariṭṭhādivasenā**ti-ādinā jhānasamādhī-ādisaddānamatthesu pubbe akataparicayattā sutvā “atthaṃ īdisan”ti ajānitvā kevalaṃ “visiṭṭho koci samaṇaguno anena laddho”ti parena nātepi pārājikamevāti dasseti.

Anāpattibhedakathāvaṇṇanā

220. **Anullapanādhīppāyassā**ti “evaṃ vutte uttarimanussadhammo mayā pakāsito hoti”ti amanasikatvā “nāhaṃ āvuso maccuno bhāyāmi”ti-ādikaṃ kathentassa. Evaṃ kathento ca vohārato aññaṃ byākaronto nāma hoti vuttaṃ “aññaṃ byākarontassā”ti. **Bhāyantoti** “ñatvā garahanti nu kho”ti bhāyanto.

Padabhājanīyavaṇṇanāyoti nīṭhito.

Vinītavatthuvaṇṇanā

223. **Sekkhabhūmiyanti** iminā jhānabhūmimpi saṅgaṇhāti. **Tiṇṇaṃ vivekānanti** kāyacitta-upadhivivekānaṃ. Piṇḍāya caraṇassa bhojanapariyosānatāya vuttaṃ “yāva bhojanapariyosānaṃ”ti. Antaraghare bhutvā āgacchantassāpi vuttanayeneva sambhāvanicchāya cīvarasaṇṭhāpanādīni karontassa dukkaṭameva, **pāṭiyāṃ** pana dukkarādivatthūsu “anāpatti anullapanādhīppāyassā”ti idaṃ thullaccayenāpi anāpattidassanattā vuttaṃ. Ullapanādhīppāyassāpi hi “nāvuso dukkaraṃ aññaṃ byākātun”ti vutte thullaccayameva attupanāyikattābhāvatoti daṭṭhabbaṃ.

227. **Na dānāhaṃ tattha gamissāmi**ti puna tattha vasitaṭṭhāne na gamissāmi, evaṃ sati paṭhamāṃ gato ayaṃ puna ca nāgato, tasmā arahāti maññissanti adhippāyo. **Taṃ thānanti** āvāsaṃ vāti-ādinā pubbe paricchinnaṭṭhānaṃ. Padasā gamanaṃ sandhāya katikāya katattā **yānenā**ti-ādi vuttaṃ. Vijjāmayiddhiṃ sandhāya “iddhiyā”ti vuttaṃ ullapanādhīppāyassa abhiññiddhiyā asambhavato. **Aññaṃaññaṃ rakkhanti**

ullapanādhippāye satipi ekassāpi paṭhamagamanābhāvā rakkhanti. Sace pana katikaṃ katvā nisinnesu ekaṃ dve ṭhapetvā avasesā ullapanādhippāyena ekato gacchanti, gatānaṃ sabbesaṃ pārājikameva. Tesu yassa ullapanādhippāyo natthi, tassa anāpatti. **Etanti** heṭṭhā vuttaṃ sabbāṃ katikavattaṃ. **Nānāverajjakāti** nānājanapadavāsino. **Samṅhalābhoti** yathāvuḍḍhaṃ pāpuṇanakakoṭṭhāso. Ayañca paṭikkhepo avisesetvā karaṇaṃ sandhāya kato, visesetvā pana “ettako asukassā”ti paricchinditvā apaloketvā dātuṃ vaṭṭati.

228. **Dhammadhātūti** sabbaññutaññānaṃ, dhammānaṃ sabhāvo vā. **Upapattīti** attabhāvaṃ sandhāya vadati. **Dussaddhāpayā hontīti** puthujjane sandhāya vuttaṃ, na lakkhaṇattherādike ariyapuggale. **Vitudentīti** vinivijjhivā denti gacchanti, phāsuṇantarikāyo chiddāvachiddaṃ katvā tāhi gacchantīti nissakkavasena attho. Vitudentīti¹ pāṭhe phāsuṇantarikāhīti ādhāratthe nissakkavacanaṃ. **Lohatuṇḍehīti** kālālohamayehi tuṇḍehi. **Acchariyaṃ vatāti** garahitabbatāya accharaṃ paharituṃ yuttarūpaṃ. **Cakkhubhūtāti** lokassa cakkhu viya bhūtā sañjātā, cakkhusadisātipi attho. **Tasseva kammassāti** yena goghātakakammeneva niraye nibbato, tassevāti atthe gayhamāne ekāya cetanāya bahupaṭisandhiyo hontīti āpajjati, na cetāṃ yuttaṃ ekassa ambādibijassa aneakaṅkuruppatti viyāti taṃ pariharanto āha **tassa nānācetanāhi āyūhitassāti**-ādi, tena goghātakakammakkhaṇe pubbacetanā-aparacetanā sanniṭṭhāpakacetanāti ekasmimpi pāṇātipāte bahū cetanā honti, nānāpāṇātipātesu vattabbameva natthi. Tattha ekāya cetanāya narake pacitvā tadanācetanāsu ekāya aparāpariyacetanāya imasmiṃ petattabhāve nibbattoti dasseti, tenāha “avasesakammaṃ vā kammanimittaṃ vā”ti. Ettha ca kammasarikkhavipākuppattiṃ sandhāya kammakammanimittānameva gahaṇaṃ kataṃ, na gahinimittassa, tenāha “aṭṭhirāsiyeva nimittaṃ ahoṣī”ti. **Pāliyaṃ**² vitacchentīti tuṇḍehi tacchento viya luṇcanti. **Virājentīti** vilikhanti.

1. Vitudanti (Sī)

2. Vi 1. 144 piṭṭhe.

229. **Vallūravikkayenā**ti sukkhāpitamaṃsavikkayena.
Nippakkhacammeti vigatapakkhalomacamme. **Ekam** miganti dīpakamigaṃ.
Kāraṇāhiti ghātanāhi¹. **Ñatvā**ti kammaṭṭhānaṃ² ñatvā.

230. Maṅganavasena ulatīti **maṅguli**, virūpabībhacchabhāvena
 pavattatīti attho. **Cittakeḷinti** cittaruciyaṃ anācārakīlaṃ.

231. **Nissevālapaṇakakaddamoti** tilabījakādisevālena
 nīlamaṇḍūkapiṭṭhivaṇṇena udakapiṭṭhe udakaṃ nīlavaṇṇaṃ kurumānena
 paṇakena kaddamena ca virahito. Uṇhabhāvena tapanato tapaṃ udakaṃ
 assāti tapodakāti vattabbe kakāralopaṃ katvā “tapodā”ti vuccati. **Petalokoti**
 pakaṭṭhena akusalakammena sugatito duggatiṃ itānaṃ gatānaṃ loko
 samūho, nivāsaṭṭhānaṃ vā. **Katahatthā**ti dhanusippe suṭṭhu sikkhitahatthā,
 avirajjhanalakkhavedhāti attho. Sippadassanavasena rājakulādīsu
 rājasamūhaṃ upecca kataṃ asanaṃ sarakkhepo etesanti **katupāsana**,
 sabbattha dassitasippāti attho. **Pabhaggoti** pabhañjito, parājitoti attho.

232. **Āneñjasamādhinti** arūpasamāpattiyaṃ niruddhe satipi
 saddakaṇṭakena utṭhānāraho rūpāvacarasamādhiyeva idha vattabboti āha
anejaṃ acalanti-ādi. **Samādhiparipanthaketi**³ vitakkādi ke sandhāya vadati,
 idaṃ pana paṭhamabodhiyaṃ uppannampi vatthum anācāramattavasena
 bhikkhūhi coditepi bhagavatā “anāpatti bhikkhave moggallānassā”ti⁴ evaṃ
 āyatiṃ attanā paññapiyamānapārājikānugunaṃ tadā eva vinīṭanti⁵
 dhammasaṅgāhakattherehi pacchā paññattassa imassa sikkhāpadassa
 vinīṭavattubhāvena saṅghamāropitanti daṭṭhabbaṃ. Sāvakaṇaṃ
 uppaṭipāṭiyā anussaraṇābhāvaṃ dassetuṃ “na uppaṭipāṭiyā”ti vuttaṃ.
Dukkaraṃ katanti anantare pañcakappasatike kāle viññāṇasantatiṃ adisvāpi
 asammuyhitvā parato tatiyattabhāve diṭṭhacuticittena saddhim
 vattamānabhavapaṭisandhiyā anumānenāpi kāriyakāraṇābhāvagahaṇaṃ
 nāma sāvakaṇaṃ dukkarattā vuttaṃ.

1. Yātanāhi (Sī)

2. Mammaṭṭhānaṃ (Sī)

3. Samādhiparibandhaketi (Ka)

4. Vi 1. 145 piṭṭhe.

5. Vinicchitanti (Sī)

Paṭividdhāti paṭividdhasadisā. Yathā nāma sattadhā phālitaṣṣa cāmaravāḷalomassa ekāya aggakoṭṭiyā aparassa vāḷalomamsuno koṭṭim dūre ṭhatvā vijjheyya āvunanto viya paṭipādeyya, evameva imināpi dukkaraṃ katanti vuttaṃ hoti. **Etadagganti** eso aggo. **Yadidanti** yo ayaṃ.

Nigamanavaṇṇanā

233. **Idhāti** bhikkhuvibhaṅge. **Uddiṭṭhapārājikaparidīpananti** sikkhāpadesu pātimokkhuḍdesavasena uddiṭṭhapārājikaparidīpanaṃ, na pana sabbasmiṃ pārājikavibhaṅge āgata-āpattiparidīpanaṃ tattha thullaccayādīnampi āgatattā teneva uddiṭṭhasaddena vuttavibhaṅgassa niddesattā. **Bhikkhunīnaṃ asādhāraṇāni cattārīti** ubbhajāṇumaṇḍalikā¹ vajjappaṭicchādikā² ukkhittānuvattikā³ aṭṭhavatthukā⁴ti imāni bhikkhūhi asādhāraṇāni bhikkhūnīyaṃ eva paññattāni pārājikānīti attho. **Vatthuvipannāti** pabbajjupasampadānaṃ vatthubhāvo vatthu nāma, tena vatthumattena vipannā, vipannavatthukāti attho. **Ahetukapaṭisandhikāti** maggānuppattikāraṇamāha. Kiñcāpi duhetukānampi maggo nuppajjati, te pana pabbajjupasampadāsu ṭhatvā āyatim maggaḥetuṃ sampādetuṃ sakkonti, ahetukā pana parisuddhe catupārisuddhisīle ṭhatvā sampādetuṃ na sakkonti, tasmā te tampi paṭicca vatthuvipannāvāti veditabbā. **Pārājikāti** kammavipattiyaṃ paṭisandhikkhaṇeṇeva parājayaṃ āpannā. Theyyasamvāsakādīnaṃ gihibhāve ṭhatvā vipassanāya vāyamanānampi tasmim attabhāve magguppatti-abhāvato “maggo pana vārīti”ti vuttaṃ. **Dīghatāya lambamānaṃ aṅgajātaṃ lambaṃ nāma**, taṃ yassa atthi so **lambī**. So ettāvātā na pārājiko, taṃ pana dīghaṃ aṅgajātaṃ attano mukhe vā vaccamagge vā sevanādhippāyena pavesentova pārājiko, idha pana vaccamagge pavesentova adhippeto mudupiṭṭhikeneva mukhe pavesanassa vuttattā. Sopi hi kataparikkamatāya mudubhūtāya piṭṭhiyā onamitvā attano aṅgajātaṃ mukhena gaṇhantova pārājiko hoti, na kevalo. Yo pana mukhena attano vaccamaggaṃ vā paresaṃ vaccamaggamukhaṃ vā itthīnaṃ passāvamaggaṃ vā gaṇhāti, tassa ca purisanimittena purisanimittaṃ chupantassa ca maggena maggapaṭipādanepi pārājikaṃ na hoti purisanimittena taditaramaggasampāṭipādaneneva

1. Vi 2. 276 piṭṭhe. 2. Vi 2. 280 piṭṭhe. 3. Vi 2. 282 piṭṭhe. 4. Vi 2. 285 piṭṭhe.

methunadhammavohārato. **Parassa aṅgajāte abhinisīdatīti** parassa uttānaṃ sayantassa kammaniye aṅgajāte attano vaccamaggaṃ pavesento tassūpari nisīdati, idaṇca upalakkhaṇamattaṃ paresaṃ aṅgajātaṃ vaccamagge pavesento sādiyantopi pārājikova, balakkārena pana vaccamagge vā mukhe vā parena pavesiyamāno yadi na sādiyati, anāpattikova. Ettha asādiyaṇaṃ nāma dukkaraṃ virajjitabbato. Ettha ca anupasampannabhāve ṭhatvā mātupitu-arahantesu aññataraṃ ghātento bhikkhunim dūsentō ca sāmaṇeraṇapabbajjampi na labhatīti dassanattamaṃ visum gahitattā mātughātakādīnaṃ catunnaṃ tatiyapaṭhamapārājikesu antogadhātā veditabbā. Yathā ettha, evaṃ gihibhāve¹ ṭhatvā lohituppādaṃ karonto lohituppādakovāti gahetabbam. **Etena pariyāyenāti** ubhinnaṃ rāgapariyuṭṭhānasaṅkhātena pariyāyena. Dutiyavikappe kacci atthāti padacchedo veditabbo.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya vimativinodaniyaṃ

Catutthapārājikavaṇṇanānayo niṭṭhito.

Niṭṭhito ca pārājikakaṇḍavaṇṇanānayo.

1. Gihibhāvepi bhikkhubhāvepi (Sī)

2. Saṃghādisesakaṇḍa

1. Sukkavissatṭhisikkhāpadavaṇṇanā

234. **Terasakassā**ti terasa sikkhāpadāni parimāṇāni assāti terasako, kaṇḍo, tassa. Samathe vipassanāya vā abhiratirahito idha **anabhirato**, na pabbajjāyāti āha “vikkhittacitto”ti. Vikkhittatāya kāraṇamāha **kāmarāgā-**iccādi.

235. **Abbohārikā**ti sīlavipattivohāraṃ nārahatīti katvā vuttaṃ. Akusalabhāve panassā abbohāratā natthi.

236-7. Cetanā-saddato visum saṃ-saddassa atthābhāvaṃ ikapaccayassa ca atthavantataṃ dassetuṃ **sañcetanā vā**ti-ādi dutiyavikappo vutto. **Sikhāppatto atthoti** adhippetattham sandhāya vuttaṃ. **Āsayabheda**toti pittasemhapubbalohitānaṃ catunnaṃ āsayānaṃ bhedenā. **Dhātunānattatoti** rasaruhirādīnaṃ sattannaṃ, pathavādīnaṃ vā catunnaṃ dhātūnaṃ nānattena. **Vatthisī**santi muttavatthito¹ matthakapassaṃ. Hatthimadacalanāṃ nāmañca sambhavoti āha “sambhavo nikkhamati”ti. **Sambhavaveg**anti sambhavassa ṭhānato cavitvā dakasotābhimukhaṃ otaraṇena sañjātasarīrakkhobhavegaṃ. **Bāhusī**santi khandhappadesaṃ. **Dassesī**ti ettha **īti**-saddo hetuttho, tena yasmā kaṇṇacūlikāhi sambhavo nikkhamati -pa- sambhavañca dassesī. Tasmā tatiyassa bhāsitaṃ subhāsitaṃ evaṃ yojanā veditabbā. **Dakasota**nti muttassa vatthito nikkhamanamaggaṃ, aṅgajātappadesanti vuttaṃ hoti. Sukkañca nāmetaṃ rasaruhirādisattadehadhātūsu majjhimadhātucatujaṃ aṭṭhimiñjādi viya pathavīdhātusaṅgahitaṃ āhārūpajīvīnaṃ sakalakāyagataṃ atidaharadārakānampi attheva, taṃ pana pannarasasoḷasavassuddesato paṭṭhāya sattānaṃ samuppajjanakakāmarāgeheva ṭhānato calati, calitañca āpodhātubhāvena cittajameva hutvā dakasotaṃ otarati, dakasotato pana paṭṭhāya citta-paccaya-utujaṃ hoti matthaluṅgato calitasīṅghāṇikā viya. Yesaṃ pana samucchedanavikkhambhanādīhi rāgapariyuṭṭhānaṃ

1. Muttavatthino (?)

natthi, tesam sukkavissatṭhi na siyā. Iti yathāṭhānato sukkassa vissatṭhiyeva rāgacittasamuṭṭhānā, na pakatirūpaṃ, teneva **kathāvatthu-aṭṭhakathāyaṃ**¹ “sukkavissatṭhi nāma rāgasamuṭṭhānā hoti”ti sukkassa vissatṭhi eva rāgasamuṭṭhānā vuttā, na pakatirūpaṃ. Channaṃ pana kāmāvacaradevānaṃ vijjamānāpi sukkadhātu dvayaṃdvayasamāpattivāsena pariyuṭṭhitarāgenāpi ṭhānato na gaḷati, yathāṭhāne eva ṭhatvā kiñci vikāraṃ āpajjamānā taṅkhaṇikapariḷāhavūpasamāvahā methunakiccaniṭṭhāpitā hotīti veditabbaṃ. Keci pana “kāyasamphassasukhameva tesam kāmakiccan”ti vadanti. Khīṇāsavānaṃ pana anāgāmīnañca sabbaso kāmāragābhāvena sukkadhātuvikārampi nāpajjatīti veditabbaṃ. Rūpībrahmānaṃ pana vikkhambhitakāmāragena janitattā anāhārūpajīvitattā ca sabbathā sukkadhātupi nattheva. **Tathevā**ti mocanassādena nimitte upakkamatoti-ādiṃ atidisati. “Vissatṭhīti ṭhānācāvanā vuccatī”ti padabhājane² vuttattā “dakasotaṃ otiṇṇamatte”ti kasmā vuttanti āha **dakasotorohaṇaṇcettthāti**-ādi. **Etthāti** tīsupi vādesu. **Adhivāsetvāti** nimitte upakkamitvā puna vipphaṇṇasāre uppanne mocanassādaṃ vinodetvā. **Antarā nivāretunti** attano³ nimitte katūpakkamena ṭhānā cutaṃ dakasotaṃ otarituṃ adatvā antarā nivāretuṃ. Mocanassādena hatthaparikkammādiṃ karontassa muttepi dukkaṭameva, nimitte upakkamābhāvato pana saṃghādiseso na hotīti āha “hattha -pa-anāpatti”ti. Dakasotorohaṇaṇcettthāti-ādinā vuttavinicchayaṃ sandhāya “ayaṃ sabbācariyasādhāraṇavinicchayo”ti vuttaṃ.

Khobhakaranapaccayo nāma visabhāgabhesajjasenāsanāhārādipaccayo. **Nānāvidhaṃ supinanti** khubhitavātādidhātūnaṃ anuṇaṃ. **Anubhūtapubbanti** pubbe bhūtapubbaṃ manasā parikkappitapubbaṃ. Sagganarakadesantarādinampi hi saṅgahetvā vuttaṃ. **Atthakāmatāya vā anattakāmatāya vāti** idaṃ devatānaṃ hitāhitādhippāyataṃ dassetuṃ vuttaṃ. **Atthāya vā anattthāya vāti** sabhāvato bhavitabbaṃ hitāhitaṃ sandhāya vuttaṃ. Nanu devatāhi upasaṃhariyamānāni ārammaṇāni paramatthato natthi, kathaṃ tāni puriso passati, devatā vā tāni avijjamānāni upasaṃharantīti codanaṃ manasi

1. Abhi-Ṭṭha 3. 160 piṭṭhe.

2. Vi 1. 153 piṭṭhe.

3. Attanā (Ka)

katvā āha **so tāsanti**-ādi. Tena “evameso parikappatū”ti devatāhi cintitamattena supantassa cittaṃ bhavaṅgasantatito nipatitvā devatāhi cintitaniyāmeneva parikappamānaṃ pavattati, evaṃ tena parikappamānāni ārammaṇāni devatāhi upasaṃhaṭṭāni nāma honti, tāni ca so devatānubhāvena passati nāmāti dasseti. **Bodhisattamātā viya puttapaṭilābhanimittanti**-ādīsu bodhisattassa gabbhokkantidivase mahāmāyādeviyā attano dakkhiṇapassena ekassa setavaravāraṇassa antokucchipaviṭṭhabhāvadassanaṃ puttapaṭilābhanimittaṃ supinaṃ nāma. Amhākaṃ pana bodhisattassa “sve buddho bhavissati”ti¹ cātuddasiyaṃ pakkhassa rattivibhāyanakāle himavantaṃ bibbohanaṃ katvā puratthimapacchimasamuddesu vāmadakkhiṇahatthe dakkhiṇasamudde pāde ca odahitvā mahāpathaviyā sayanaṃeko, dabbatiṇasaṅkhātāya tiriya nāma tiṇajātiyā naṅgalamattarattadaṇḍāya nābhito uggaṭāya khaṇena anekayojanasahassaṃ nabhaṃ āhacca ṭhānaṃ eko, setānaṃ kaṇhasīsānaṃ kimīnaṃ pādehi ussakkitvā yāva jāṇumaṇḍalaṃ āhacca ṭhānaṃ eko, nānāvaṇṇānaṃ catunnaṃ sakuṇānaṃ catūhi disāhi āgantvā pādamūle setavaṇṇatāpajjanaṃ eko, bodhisattassa mahato mīlhapabbatassa upari alimpamānassa caṅkamaṃ ekoti ime pañca mahāsupinā nāma, ime ca yathākkamaṃ sambodhiyā,² devamanussesu ariyamaggappakāsanassa, gihinaṃ saraṇūpagamanassa, khattiyādicatuvaṇṇānaṃ pabbajitvā arahattapaṭilābhassa, catunnaṃ paccayānaṃ lābhe alittabhāvassa ca pubbanimittānīti veditabbaṃ. Soḷasa supinā pākāṭā eva. **Ekantasaccamevāti** phalaniyamuppattito vuttaṃ. Dassanaṃ pana sabbattha vipallatthameva. Dhātukkhobhādīsu catūsu mūlakāraṇesu dvīhi tīhipi kāraṇehi kadāci supinaṃ passantīti āha “saṃsaggabhedato”ti. **Supinabhedoti** saccāsaccatthātābhedo.

Rūpanimittādi-ārammaṇanti ettha kammanimittagatinimittato aññarūpameva viññāṇassa nimittanti rūpanimittaṃ, taṃ ādi yesaṃ sattanimittādīnaṃ tāni rūpanimittādīni ārammaṇāni yassa bhavaṅgacittassa taṃ rūpanimittādi-ārammaṇaṃ. **Īdisānīti** rūpanimittādi-ārammaṇāni rāgādisampayuttāni ca. **Sabbahārikacittenāti** paṭibuddhassa pakativīthiccitena. **Ko nāma passatīti**

1. Bhavissāmīti (Sī, Ka)

2. Sammāsambodhiyā (Sī)

suttapaṭibuddhabhāvaviyuttāya cittappavattiyā abhāvato supinaṃ passanto nāma na siyāti adhippāyo, tenāha “supinassa abhāvova āpajjati”ti.

Kapimiddhaparetoti iminā niddāvasena

pavattamānabhavaṅgasantatibhavahitāya kusalākusalāya manodvāravīthiyā ca passatīti dasseti, tenāha **yā niddāti**-ādi. **Dvīhi antehi muttoti** kusalākusalasaṅkhātehi dvīhi antehi mutto. **Āvajjanatadārammaṇakkhaṇeti** supine pañcadvāravīthiyā abhāvato manodvāre uppajjanārahaṃ gahetvā vuttaṃ.

Ettha ca supinantepi tadārammaṇavacanato anubhūtesu sutapubbesu vā rūpādīsu purāpattibhāvena parikappetvā vipallāsato pavattamānāpi kāmāvacaravipākadhammā parittadhamme nissāya parikappetvā pavattattā parittārammaṇā vuttā, na pana sarūpato parittadhamme gahetvā pavattattā evāti gahetabbaṃ. Evaṃca itthipurisādi-ākāraṃ āropetvā pavattamānānaṃ rāgādisavipākadhammānampi tesaṃ ārammaṇaṃ gahetvā uppannānaṃ paṭisandhādivipākānampi parittārammaṇatā kammanimittārammaṇatā ca upapannā eva hoti. Vatthudhammavinimuttaṃ pana sammutibhūtaṃ kasiṇādipaṭibhāgārammaṇaṃ gahetvā uppannā upacārappanādivasappavattā cittacetasikadhammā eva parittattike¹ na vattabbārammaṇāti² gahetabbā.

Svāyanti supino. Vipallāsena parikappitaparittārammaṇatā “dubbalavatthukattā”ti vuttaṃ, avijjamānārammaṇe avasavattitoti adhippāyo, tenāha **avisaye uppannattāti**-ādi.

Āpattinikāyassāti idaṃ saṃghādisesoti pulliṅga-saddassa anurūpavasena vuttaṃ. **Assāti** assa āpattinikāyassa, vuṭṭhāpetuṃ icchitassāti attho, tenāha **kiṃ vuttanti**-ādi. **Ruḷisaddenāti** ettha samudāye nipphannassāpi saddassa tadekadesepe pasiddhi idha ruḷhī nāma, tāya ruḷhiyā yutto saddo ruḷhīsaddo, tena. Ruḷhiyā kāraṇamāha **avayave**-iccādinā.

Kālañcāti “rāgūpatthambhe”ti-ādinā dassitakālañca, “rāgūpatthambhe”ti vutte rāgūpatthambhe jāte tasmiṃ kāle mocetīti

1. Abhi 1. 2 piṭṭhe.

2. Parittattikena vattabbārammaṇāti.

atthato kālo gammati. **Navamassa adhippāyassā**ti vīmaṃsādhippāyassa.
Vatthūti visayaṃ.

238. Lomā etesaṃ santīti **lomasā**, bahulomapāṇakā.

239. **Mocanenā**ti mocanappayogena. **Mocanassādasampayuttāyā**ti ettha mocanicchāva mocanassādo, tena sampayuttā cetanā mocanassādacetanāti attho, na pana mocane assādaṃ sukhaṃ patthentiya cetanāyāti evaṃ attho gahetabbo, itarathā sukhatthāya mocentasseva āpatti, na ārogyādi-atthāyāti āpajjati. Tasmā ārogyādīsu yena kenaci adhippāyena mocanicchāya cetanāyāti atthova gahetabbo.

240. **Vāyamatoti** āṅgajāte kāyena upakkamato. **Dve āpattisahassānī**ti khaṇḍacakkādīni anāmasitvāva vuttaṃ, icchantena pana khaṇḍacakkādibhedenāpi gaṇanā kātabbā. **Ekena padenā**ti gegasitapemapadena. **Tathevā**ti mocanassādacetanāya eva gāḷhaṃ pīḷanādippayogaṃ avijahitvā supanena saṃghādisesoti vuttaṃ. **Suddhacittoti** mocanassādassa nimitte ūru-ādīhi kata-upakkamassa vijahanam sandhāya vuttaṃ. Tena asubhamanasikārābhāvepi payogābhāveneva¹ mocanepi anāpatti dīpitāti veditabbā.

Tena upakkamena mutteti muccamānaṃ vinā aññasmimpi sukke ṭhānato mutte. Yadi pana upakkame katepi muccamānameva dakasotaṃ otarati, thullaccayameva payogena muttassa abhāvā. **Jagganatthāyā**ti cīvarādīsu limpanaparihārāya hatthena āṅgajātaggahaṇaṃ vaṭṭati, tappayogo na hotīti adhippāyo. **Anokāsanti** āṅgajātappadesaṃ.

262. **Supinantena kāraṇenā**ti supinante pavatta-upakkamahetunā. **Āpattiṭṭhāneyeva** hi ayaṃ anāpatti avisayattā vuttā. Tenāha “**sacassa visayo hoti niccalena bhavitabban**”ti-ādi.

1. Cittapayogābhāveneva (Sī)

263. Vinītavatthupāliyaṃ **aṇḍakaṇḍuvanavatthusmiṃ** mocanādhippāyena aṇḍacalanena aṅgajātassāpi calanato nimitte upakkamo hotīti saṃghādiseso vutto. Yathā pana aṅgajātaṃ na calati, evaṃ aṇḍameva kaṇḍuvanena phusantassa muttepi anāpatti aṇḍassa anaṅgajātattā.

264. **Vatthinti** aṅgajātasīśacchādakacammaṃ. **Udaraṃ tāpentassa -pa-anāpattiyevā**ti udaratāpanena aṅgajātepi tatte tāvattakena nimitte upakkamo kato nāma na hotīti vuttaṃ.

265. **Ehi me tvaṃ āvuso sāmaṇerāti vatthusmiṃ** aññaṃ āṇāpetu, tena¹ kariyamānassa aṅgajātacalanassa mocanassādena sādiyanato taṃ calanaṃ bhikkhussa sādiyanacittasamuṭṭhitampi hotīti sukkavissaṭṭhipaccayassa aṅgajātacalanassa hetubhūtā assādacetanāva āpattiyā aṅgaṃ hoti, na āṇāpanavācā tassā pavattikkhaṇe saṃghādisesassa asijjhanato. Evaṃ āṇāpetvāpi yonisomanasikārena mocanassādaṃ paṭivinodentassa āpatti-asambhavato idaṃ sikkhāpadaṃ anāṇattikaṃ, kāyakammaṃ, kiriyaṃsamūṭṭhānaṃ jātanti gahetabbaṃ, āṇāpanavācāya pana dukkaṭaṃ āpajjati. Yo pana parena anāṇattena balakkārenāpi kariyamānappayogaṃ mocanassādena sādiyati, tassāpi mutte **paṭhamapārājike**² viya saṃghādisesova, amutte thullaccayaṃ. Mocanassāde cetanāya pana asati kāyasāṃsaggarāgena sādiyantassāpi muttepi saṃghādisesena anāpattīti ācariyā vadanti, taṃca yuttameva.

266. **Kāyatthambhanavatthusmiṃ** calanavasena yathā aṅgajāte upakkamo sambhavati, tathā vijambhitattā āpatti vuttā.

Upaṇijjhāyanavatthusmiṃ aṅgajātanti jīvamāna-itthīnaṃ passāvamaggova adhippeto, netaro.

267. **Pupphāvalīti** kilāviseso. Taṃ kira kilāntā nadī-ādīsu chinnataṭaṃ udakena cikkhallaṃ katvā tattha ubho pāde pasāretvā nisinnā

1. Aññaṃ āṇāpentena (Ka)

2. Vi 1. 35, 36 piṭṭhesu.

patanti, “pupphāvaliyan”ti pi pāṭho. **Pavesentassā**ti payojakattena dvikammikattā “vālikam̐ aṅgajātan”ti ubhayatthāpi upayogavacanam̐ kataṃ. Cetanā, upakkamo, muccananti imānettha tīṇi aṅgāni veditabbāni.

Sukkavissatṭhisikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Kāyasaṃsaggasikkhāpadavaṇṇanā

269. Dutiye kesuci vātapānesu vivaṭesu bahipi andhakārattā āloko na pavisati, vivaṭakavāṭena aññato āgacchantassa ālokassa nivāraṇato kavāṭassa piṭṭhipasse ghanandhakārova hoti, tādisāni sandhāya **“yesu vivaṭesu andhakāro hoti”**ti-ādi vuttaṃ.

Brāhmaṇī attano aṅgamaṅgānam̐ parāmasanakkhaṇe anācārānukūlā hutvā na kiñci vatvā bhikkhuno vaṇṇabhaṇanakkhaṇe vuttattā āha **“pabbajitukāmo maññeti sallakkhetvā”**ti, pabbajitukāmo viyāti sallakkhetvāti attho. Kulitthīnam̐ evaṃ parehi abhibhavanam̐ nāma accantāvamānoti āha **“attano vippekāran”**ti.

270. Otiṇṇasaddassa kammasāadhanapakkaṃ sandhāya **“yakkhādīhi”**ti-ādi vuttaṃ, kattusāadhanapakkaṃ sandhāya **“kūpādīni”**ti-ādi vuttaṃ. **Tasmim̐ vatthusminti** itthisarīrasaṅkhāte vatthusmim̐.

271. **Assā**ti hatthagāhādikassa sabbassa.

273. **Etesam̐ padānanti** āmasanādipadānam̐. **Itthisaññī**ti manussitthisaññī. **Nam̐**-saddassa kāyavisesanabhāvena etaṃ kāyanti attham̐ dassetum̐ **“atha vā”**ti-ādi vuttaṃ. **Omasanto -pa- ekāva āpattī**ti anivattham̐ sandhāya vuttaṃ, na nivattham̐. Sanivatthāya pana matthakato paṭṭhāya hattham̐ otārentassa nivatthasāṭakopari hatthe āruḷhe thullaccayam̐. Sāṭakato hattham̐ otārāpetvā jaṅghato paṭṭhāya omasantassa puna saṃghādiseso.

Yathāniddiṭṭhaniddeseti yathāvuttakāyasamsagganiddese. **Tenā**ti yena kārāṇena vatthusaññādayo honti, tena kārāṇena. Yathāvuttasikkhāpadaniddese vuttaṃ garukaṃ bhikkhuno kareyya pakāseyyāti yojanā.

Saññāya virāgitamhīti saññāya viraddhāya. **Idaṃ nāma vatthunti** imasmiṃ sikkhāpade āgataṃ, anāgatañca yaṃ kiñci saviññāṇakāviññāṇakaṃ phusantassa anāpatti-abhāvaṃ sandhāya vuttaṃ.

Sārattanti kāyasamsaggarāgeneva sārattaṃ. **Virattanti** kāyasamsaggarāgarahita mātu-ādiṃ sandhāya vadati. **Dukkaṭanti** mātupemādivasena gaṇhantassa vasena vuttaṃ, virattampi itthiṃ kāyasasaggarāgena gaṇhantassa pana saṃghādiseso eva. Imāya pāliya sametīti sambandho. Kathaṃ sametīti ce? Yadi hi “itthiyā kāyappaṭibaddhaṃ gaṇhissāmī”ti citte uppanne itthisaññā virāgitā bhaveyya. Kāyappaṭibaddhaggaṇepi thullaccayenāpi na bhavitabbaṃ itthisaññāya eva **pāliyaṃ**¹ thullaccayassa vuttattā, tasmā “itthiyā kāyappaṭibaddhaṃ gaṇhissāmīti kāyaṃ gaṇhantassa itthisaññā virāgitā nāma na hotīti kāyappaṭibaddhaṃ gaṇhissāmīti kāyaṃ gaṇhato itthisaññāya ceva kāyasamsaggarāgassa ca kāyaggahaṇassa ca sambhavā yathāvatthukaṃ saṃghādisesameva āpajjati”ti **mahāsumattherena** vuttavādova imāya pāliya sameti. Aṭṭhakathāyañhi “sambahulā itthiyo bāhāhi parikkhipitvā gaṇhāmī”ti saññāya parikkhipato majjhagatānaṃ vasena thullaccayaṃ vuttaṃ. Na hi tassa “majjhagatā itthiyo kāyappaṭibaddhena gaṇhāmī”ti saññā atthi, tasmā aṭṭhakathāyapi sametīti gahetabbaṃ. Nīlena duviññeyyabhāvato **kālittī** vuttā.

279. **Sevanādhippāyobhi** phassasukhasevanādhippāyo. Kāyappaṭibaddhāmasanavāre kāyappaṭibaddhavasena phassapaṭivijānaṃ veditabbaṃ. **Cuttuppādamatte āpattiyābhāvato anāpattī**ti idaṃ kāyasamsaggarāgamattena kāyacalanassa anuppattito itthiyā kariyamānakāyacalanāṃ sādīyatopi payogābhāvaṃ sandhāya vuttaṃ. Paṭhamapārājike pana parehi upakkamiyamānassa abhāvato sevanādhippāye uppanne tena adhippāyena

1. Vi 1. 179 piṭṭhe.

aṅgaṭākkhobho sayameva avassaṃ sañjāyati, so ca tena kato nāma hotīti pārājikaṃ vuttaṃ, teneva nayena paṭhamasaṃghādisesepi parena kariyamānapayogasādiyamānepi aṅgaṭākkhobhasambhavana āpatti hotīti veditabbaṃ. **Catuttheti** “na ca kāyena vāyamati, na ca phassaṃ paṭivijānāti”ti imasmim vāre. **Phassapaṭivijānanampīti api**-saddena tatiyavāre viya vāyānopi natthīti dasseti. **Nissaggiyena nissaggiyāmasane viyāti** idaṃ pana phassapaṭivijānanābhāvamattasseva nidassanaṃ, na payogābhāvassāti daṭṭhabbaṃ. **Mokkhādhippāyoti** ettha cittassa lahuparivattitāya antaranāra kāyasaṃsaggarāge samuppannepi mokkhādhippāyassa avicchinnaṭāya anāpattiyeva, vicchinne pana tasmim āpatti eva.

Padabhājanīyavaṇṇanāyayo.

281. **Ettha gaṇhāhīti na vattabbāti** gehasitapemena kāyappaṭibaddhena phusane dukkaṭaṃ sandhāya vuttaṃ, kāruṇṇena pana vatthādiṃ gahetuṃ asakkontiṃ “gaṇhā”ti vadantassāpi avasasabhāvappattaṃ uduke nimujjantiṃ kāruṇṇena sahasā anāmāsanti acintetvā kesādisu gahetvā mokkhādhippāyena ākaḍḍhatopi anāpattiyeva. Na hi mīyamānaṃ mātaraṃ ukkhipituṃ na vaṭṭati. Aññātikāya itthiyāpi eseva nayo. Ukkatṭhāya mātuyāpi āmāso na vaṭṭatīti dassanattamaṃ “**mātaraṃ**”ti vuttaṃ. Tassā kātappaṃ pana aññāsampi itthinaṃ karontassāpi anāpattiyeva anāmāsatte visesābhāvā.

Tiṇaḍḍupakanti hiriverādimūlehi kesālaṅkāratthāya katacumbaṭakaṃ. **Parivattetvāti** attano nivāsanādiabhāvato apanetvā. Pūjādi-atthamā pana tāvakālikampi āmasituṃ vaṭṭati. **Sīsapaśādanakadantasūci-ādīti** idaṃ sīsālaṅkāratthāya paṭapilotikādīhi kataṃ sīsapaśādanakañceva dantasūci-ādī cāti dvidhā yojetvā sīsapaśādanamā sipāṭīkopakaraṇatthāya ceva dantasūci-upakaraṇatthāya ca gahetabbanti yathākkamaṃ atthamā dasseti. Kesakalāpaṃ bandhitvā tattha tiriyaṃ pavesanattāya katā dantasūci eva sīsapaśādanakadantasūcīti ekameva katvā sipāṭīkāya pakkipitvā pariharitabbasūciyeva tassa tassa kiccassa upakaraṇanti sipāṭīkāsūci-upakaraṇanti evam vā yojanā

kātabbā. **Potthakarūpanti** sudhādīhi katam, pārājikavatthubhūtānaṃ tiracchānagatitthīnaṃ saṇṭhānena katampi anāmāsameva. Itthirūpādīni dassetvā katam, vatthabhitti-ādīṇca itthirūpaṃ anāmasitvā vaḷaṇjetuṃ vaṭṭati. Evarūpehi anāmāse kāyasamsaggarāge asati kāyappaṭibaddhena āmasato doso natthi. **Bhinditvā**ti ettha anāmāsampi daṇḍapāsāṇādīhi bhedanassa aṭṭhakathāyaṃ vuttattā, pāḷiyampi āpadāsu mokkhādhippāyassa āmasanepi anāpattiyā vuttattā ca. Sappinī-ādīhi vālamigīhi ca gahitapāṇakānaṃ mocanattāya taṃ sappinī-ādiṃ vatthadaṇḍādīhi parikkhipitvā gahetuṃ, mātu-ādiṃ udake mīyamānaṃ vatthādīhi gahetuṃ, asakkontiṃ kesādīsu gahetvā kāruṇṇena ukkhipituṃ vaṭṭatīti ayamatto gahetabbova. Aṭṭhakathāyaṃ “na tveva āmasitabbā”ti idaṃ pana vacanaṃ amīyamānavatthuṃ sandhāya vuttanti ayaṃ amhākaṃ khanti.

Maggaṃ adhiṭṭhāyāti “maggo ayan”ti maggasaññaṃ uppādetvāti attho. **Paññāpetvā dentīti** idaṃ sāmīcivasena vuttaṃ, tehi pana āsanaṃ apaññāpetvā nisīdathāti vutte sayameva paññāpetvā nisīditumpi vaṭṭati. **Tatthajātakānīti** acchinditvā bhūtagāmaabhāveneva ṭhitāni. **Kīḷantenāti** vuttattā sati paccaye āmasantassa anāpatti. Bhikkhusantakaṃ pana paribhogārahaṃ sabbathā āmasituṃ na vaṭṭati durupaciṇṇattā. **Anupasampannānaṃ dassāmīti** idaṃ appaṭiggahetvā gahaṇaṃ sandhāya vuttaṃ. Attanopi atthāya paṭiggahetvā gahaṇe doso natthi anāmāsattābhāvā.

Maṇīti veḷuriyādito añño jotirasādibhedo sabbopi maṇi. **Veḷuriyoti** allaveḷuvaṇṇo maṇi, “majjārakkhi¹ maṇḍalavaṇṇo”tipi vadanti. **Silābhi** muggamāsavaṇṇā atisiniddhā kālāsila, maṇivohāraṃ āgatā rattasetādivaṇṇā sumatṭhāpi silā anāmāsā evāti vadanti. **Rajatanti** kahāpaṇamāsādibhedam jatumāsādiṃ upādāya sabbam vuttāvesaṃ rūpiyaṃ gahitaṃ. **Lohitaṅkoti**² rattamaṇi. **Masāragallanti** kabaravaṇṇo maṇi, “marakatan”tipi vadanti. Bhesajjattāya pisitvā yojitānaṃ muttānaṃ ratanabhāvavirahato gahaṇakkhaṇepi ratanākārena apekkhitābhāvā “**bhesajjattāya pana vaṭṭatī**”ti vuttaṃ. Yāva

1. Mañjārakkhi (Ka)

2. Lohitaṅgoti (Ka)

pana tā muttā ratanarūpena tiṭṭhanti, tāva āmasitum na vaṭṭati eva. Evaṃ aññampi ratanapāsāṇaṃ pisitvā bhesajje yojanattḥāya gahetum vaṭṭati eva, jātārūparajataṃ pana pisitvā yojanabhesajjattḥāyapi sampaṭicchitum na vaṭṭati, gahaṭṭhehi yojetvā dinnampi yadi bhesajje suvaṇṇādirūpena tiṭṭhati, viyojetuñca sakkā, tādisaṃ bhesajjampi na vaṭṭati. Taṃ abbohārikattaṃ gataṃ ce, vaṭṭati. **“Jātiphalikaṃ upādāyā”**ti vuttattā, sūriyakantacandakantādikaṃ jātipāsāṇaṃ maṇimhi eva saṅgahitanti daṭṭhabbariṃ. Dhamanasāṅkho ca dhotaviddho ca ratanamisso cāti yojetabbariṃ. **Viddhoti** maṇi-ādibhāvena katachiddo.

Ratanamissoti kañcanalatādivicitto, muttādiratanakhacito ca, etena dhamanasāṅkhato añño ratanamissova anāmāsoti dasseti. Silāyampi eseva nayo. **Pāṇīyasāṅkhoti** imināva thālakādi-ākārena katasāṅkhamayabhājanāni bhikkhūnaṃ sampaṭicchitum vaṭṭatīti siddhaṃ. **Sesāti** ratanasamyuttaṃ ṭhapetvā avasesā.

Bījato paṭṭhāyāti dhātupāsāṇato paṭṭhāya. **Paṭikkhipīti** suvaṇṇamayadhātukaraṇḍakassa, buddharūpādissa¹ ca attano santakakaraṇe nissaggiyattā vuttaṃ. **“Rūpiyachaddakattḥāne”**ti vuttattā rūpiyachaddakassa jātārūparajataṃ āmasitvā chaddetum vaṭṭatīti siddhaṃ. **Keḷāpayituntī** āmasitvā ito cito ca sañcāretum. **Vuttanti** mahā-aṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ. **Kacavameva haritum vaṭṭatīti** gopakā vā hontu aññe vā, hatthena puñchitvā kacavaraṃ apānetum vaṭṭati, malampi pamajjitum vaṭṭati evāti vadanti, taṃ aṭṭhakathāya na sameti keḷāyanasadisattā. **Ārakūṭalohanti**² suvaṇṇavaṇṇo kittimalohaviseso. Tividhañhi kittimalohaṃ kaṃsalohaṃ vaṭṭalohaṃ hārakūṭalohanti. Tattha tiputambe missetvā kataṃ **kaṃsalohaṃ** nāma. Sīsatambe missetvā kataṃ **vaṭṭalohaṃ**. Rasatambe missetvā kataṃ³ **hārakūṭalohaṃ** nāma. Taṃ pana **“jātārūpagatikan”**ti vuttattā uggaṇhato nissaggiyampi hotīti keci vadanti. Rūpiyesu pana agaṇitattā nissaggiyaṃ na hoti, āmasane, sampaṭicchane ca dukkaṭamevāti veditabbariṃ. **Sabbakappiyoti**

1. Buddhādirūpassa (Ka)

2. Hārakūṭalohanti (Sī)

3. Rasatambehi rañcitaṃ tambaṃ (Ka) Sārattha-Ṭī 2. 321 piṭṭhe passitabbariṃ.

yathāvuttasuvannaḍimayānaṃ senāsanaparikkhārānaṃ
āmasanagopanādivasena paribhogo sabbathā kappiyoti adhippāyo. Tenāha
“**tasmā**”ti-ādi. “**Bhikkhūnaṃ dhammavinayavaṇṇanaṭṭhāne**”ti vuttattā
saṃghikameva suvaṇṇaḍimayaṃ senāsaṇaṃ, senāsanaparikkhārā ca vaṭṭanti,
na puggalikānīti gahetabbaṃ.

Bhinditvāti paṭhamameva anāmasitvā pāsāṇādinā kiñcimattaṃ bhedaṃ
katvā pacchā kappiyabhaṇḍatthāya adhiṭṭhahitvā hatthena gahetum vaṭṭati.
Tenāha “**kappiyabhaṇḍaṃ karissāmīti sabbampi sampatichitum vaṭṭati**”ti.
Etthāpi kiñci bhinditvā, viyojetvā vā āmasitabbaṃ.

Phalakajālikādinīti ettha saraparittāṇāya hatthena gahetabbaṃ
kiṭikāphalakaṃ akkhirakkhaṇatthāya ayalohādīhi jālakārena katvā sīsādīsu
paṭimuñcitabbaṃ jālikaṃ nāma. **Ādi**-saddena kavacādiṃ saṅgaṇhāti.
Anāmāsānīti macchajālādīparūparodhakaṃ sandhāya vuttaṃ, na
saraparittāṇaṃ tassa āvudhabhaṇḍattābhāvā. Teneva vakkhati
“parūparodhanivāraṇaṃ hi”ti-ādi. **Āsanassā**ti cetiyassa samantā
kataparibhaṇḍassa. **Bandhissāmī**ti kākādihi adūsanatthāya bandhissāmi.

“**Bherisaṅghā**toti saṅghaṭṭitacammabherī. **Vīṇasaṅghā**toti
saṅghaṭṭitacammavīṇā”ti **sāratthadīpaniyaṃ**¹ vuttaṃ. “Cammavinaddhāni
vīṇābheri-ādīnī”ti mahā-aṭṭhakathāyaṃ vuttavacanato visesābhāvā,
“**kurundiyaṃ panā**”ti-ādinā tato visesassa vattumāraddhattā ca bheri-ādīnaṃ
vinaddhanopakaraṇasamūho bherivīṇasaṅghātoti veditabbaṃ saṅghaṭṭitabboti
saṅghātoti katvā. **Tucchapokkharanti** avinaddhacammabherivīṇānaṃ
pokkharaṃ. **Āropitacammanti** pubbe āropitaṃ hutvā pacchā tato apanetvā
visum ṭhapitamukhacammamattaṃ, na sesopakaraṇasahitaṃ. Sahitaṃ pana
saṅghātoti ayaṃ viseso. **Onahitunti** bheripokkharādīni cammaṃ āropetvā
cammavaṭṭi-ādīhi sabbehi upakaraṇehi vinandhitum.

Pāliyaṃ **paṇḍakassā**ti paṇḍakena. **Pārājikappahonakakā**leti akuthitakāle.
Kāyasamsaggarāgādibhāve sabbāvatthāyapi itthiyā

1. Sārattha-ṭī 2. 321 piṭṭhe.

saṇṭhāne paññāyamāne anāmāsadukkaṭaṃ na vigacchatīti daṭṭhabbaṃ.
Saṅkamādīnaṃ ṭhānācāvanavasena acāletabbatāya na
kāyappaṭibaddhavohāroti dukkaṭaṃ vuttaṃ.

282. **Ekapadikasāṅkamoti** tanukasetu. “**Āviñchanto**”ti vuttattā cāletuṃ
yuttāya eva rajjuyā thullaccayaṃ, na itarāya bhittithambhādigatikattāti āha
“**yā mahārajju hotī**”ti-ādi. Tena cāletuṃ yutte tanukarajjudandaṅke acāletvā
phusantassāpi thullaccayamevāti dīpitanti veditabbaṃ. **Paṭicchādetabbā**
chādanādivasena gūhitaḥ. Manussitthī, manussitthisaññitā,
kāyasamsaggarāgo, vāyāmo, tena hatthādīsu phusananti imānettha pañca
aṅgāni.

Kāyasamsaggasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Duṭṭhullavācāsikkhāpadavaṇṇanā

285. Tatiye **asaddhammapaṭisaññuttanti**
methunadhammapaṭisaṃyuttaṃ. **Bālā**ti subhāsidadubbhāsitaṃ ajānantī,
surāmadamattatāya ummattakādibhāvena ca ajānantīpi ettheva saṅgayhati.
Na tāva sīsaṃ etīti saṅghādisesapaccayattasaṅkhātāṃ matthakaṃ pāripūri
na hoti, maggamethunehi aghaṭitattā dukkaṭaṃ pana hoti, eva.

Apasādetīti apasādakaravacanāṃ karoti. **Dosaṃ detī**ti dosaṃ
paṭiṭṭhāpeti. **Tīhī**ti animittāsīti-ādīnaṃ padānaṃ aduṭṭhullabhāvenāpi
atthayojanārahattā passāvamaggādiṭṭhāsaññuttatāniyamo natthīti vuttaṃ, tehi
pana aṭṭhahi padehi **paribbājikāvatthusmim**¹ viya thullaccayanti veditabbaṃ.

Kuñcikapanālimattanti² kuñcikāchiddamattaṃ. **Sukkhasotā**ti³
dakasotassa sukkhatāya lohitavaṇṇavigamo hotīti vuttaṃ.

Suddhānīti methunādipadehi ayojitānīpi. **Methunadhammena**
ghaṭitānevāti idaṃ upalakkaṇamattaṃ, vaccamaggapassāvamaggehipi
animitte

1. Vi 1. 191 piṭṭhe.

2. Kuñciyapanālimattanti (Ka)

3. Sukkhasoṇitāti (Ka)

“tava vaccamaggo, passāvamaggo vā īdiso”ti-ādinā ghaṭitepi āpattikarāneva.

286. **Garukāpattinti** bhikkhuniyā ubbhajāṇumaṇḍalikāya pārājikāpattim sandhāya vadati.

287. **Hasanto hasantoti** upalakkhaṇamattaṃ, ahasantopi yena kenaci ākārena attano vipariṇatacittataṃ itthiyā pakāsento vadati, āpattiyeva.

Kāyacittatoti hatthamuddāya obhāsenta kāyacittato samuṭṭhāti.

288. **Tasmā dukkaṇanti** appaṭivijānanato dukkaṇaṃ, paṭivijānane pana sati thullaccayameva **paribbājikāvatthusmim**¹ viya akhettapadattā. Khettapade hi paṭivijānantiyā saṃghādisesova siyā **methunadhammayācanavattudvaye**² viya, taṃ pana vatthudvayaṃ methunayācanato catutthasaṃghādisese vattabbampi duṭṭhullavācassādamattena pavattattā idha vuttanti veditabbaṃ. Evaṃ khettapadena vadantassa itthiyā appaṭivijānantiyā kim hotīti? Kiñcāpi ayaṃ nāma āpattīti pāḷi-aṭṭhakathāsu na vuttaṃ, atha kho thullaccayenevettha bhavitabbaṃ. Tathā hi akhettapade appaṭivijānantiyā dukkaṇaṃ, paṭivijānantiyā thullaccayaṃ vuttaṃ. Khettapade pana paṭivijānane saṃghādisesova vutto, appaṭivijānane thullaccayameva bhavituṃ yuttaṃ, na dukkaṇaṃ, akhettapadato visesābhāvappasaṅgoti gahetabbaṃ. Yathā cettha, evaṃ catutthasikkhāpadehi akhettapade paṭivijānantiyā thullaccayaṃ, appaṭivijānantiyā dukkaṇaṃ, khettapade pana appaṭivijānantiyā thullaccayanti veditabbaṃ. Pāḷiyaṃ **navāvutanti** navavītaṃ.

289. **Asaddhammaṃ sandhāyā**ti methunaṃ sandhāya vuttaṃ. Tañhi puttasaṃupattiyā bījanikkhepato vappapariyāyaṃ labhatīti.

Saṃsīdatīti vahati, saṃsariyati vā attho. Manussitthī, tathāsaññitā, duṭṭhullavācassādarāgo, tena obhāsanaṃ, taṅkhaṇavijānananti imānettha pañca aṅgāni.

Duṭṭhullavācāsikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Vi 1. 191 piṭṭhe.

2. Vi 1. 191-2 piṭṭhesu.

4. Attakāmapāricariyasikkhāpadavaṇṇanā

290. Catutthe parehi patte pātiyamānānaṃ bhikkhāpiṇḍānaṃ pāto sannipātoti piṇḍapātoti bhikkhāhāro vuccati, taṃsadiṣatāya aññopi yo koci bhikkhācariyaṃ vinā bhikkhūhi laddho piṇḍapātoteva vuccati. Pati eti etasmāti paccayoti āha “**patikaraṇaṭṭhena**¹ **paccayo**”ti. Rogadukkhānaṃ vā paṭipakkhabhāvena ayati pavattatīti paccayo. **Sappāyassāti** hitassa. **Nagaraparikkhārehīti** nagaraṃ parivāretvā rakkhaṇakehi. Rājūnaṃ gehaparikkhepo parikhā uddāpo pākāro esikā paligho aṭṭoti ime satta nagaraparikkhārāti vadanti. **Setaparikkhāro**ti visuddhisīlālaṅkāro. Ariyamaggo hi idha “ratho”ti adhippeto, tassa ca sammāvācādayo alaṅkāraṭṭhena “parikkhārā”ti vuttā. **Cakkavīriyoti** vīriyacakko. **Jīvitaparikkhārāti** jīvitassa pavattikāraṇāni. **Samudānetabbāti** sammā uddham ānetabbā pariyesitabbā.

291. **Upacāreti** yattha ṭhito viññāpetuṃ sakkoti, tādise ṭhāne. **Kāmo ceva hetu ca pāricariyā ca atthoti** pāliyaṃ “attano kāmāṃ, attano hetuṃ, attano adhippāyaṃ, attano pāricariyaṃ”ti² vuttesu imesu catūsu padesu kāmo, hetu, pāricariyā ca **aṭṭhakathāyaṃ** vutte paṭhame atthavikappe viggahavākyādhippāyasūcanato attho. **Sesanti** adhippāyapadamekaṃ. **Byañjananti** byañjanamattaṃ, paṭhamavikappānupayogitāya vacanamattanti attho. Dutiye atthavikappepi eseṇa nayo.

Yathāvuttameva atthaṃ padabhājanena saṃsanditvā dassetuṃ “**attano kāmāṃ attano hetuṃ attano pāricariyanti hi vutte jānissanti paṇḍitā**”ti-ādi āraddhaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—“attano hetuṃ”ti vutte attano atthāyāti ayamattho viññāyati, “attano kāmāṃ attano pāricariyaṃ”ti vutte kāmēna pāricariyāti ayamattho viññāyati. Tasmā imehi tīhi padehi attano atthāya kāmēna pāricariyā attakāmapāricariyāti imaṃ atthavikappaṃ viññū jānissanti.

1. Pītikaraṇaṭṭhena (Ka), paṭi-ayanaṭṭhena (Visuddhi 1. 33 piṭṭhe sīlaniddese.)

2. Vi 1. 194 piṭṭhe.

“Attano adhippāyan”ti vutte pana adhippāyasaddassa kāmītasaddena samānatthabhbhāvato attanā adhippetakāmitaṭṭhena attakāmapāricariyāti imamattham vikappam viññū jānissanti.

Etadagganti esā aggā. **Duṭṭhullavācāsikkhāpade**¹ kāmam “yācatipi āyācatipī”ti evam methunayācanam āgataṃ, tam pana duṭṭhullavācassādarāgavasena vuttam, idha pana attano methunassādarāgavasenāti ayam viseso.

Vinītavatthūsu “**aggadānam dehī**”ti idam attano atthāya vuttam, duṭṭhullavācāsikkhāpade pana paratthāyapi vutte sīsam eṭṭi vedītabbam. **Subhagā**ti issariyādīhi sundarehi bhagehi samannāgatā. Manussitthī, tathāsaññitā, attakāmapāricariyāya rāgo, tena kāmāpāricariyayācanam, taṅkhaṇavijānananti imānettha pañca aṅgāni.

Attakāmapāricariyasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Sañcarittasikkhāpadavaṇṇanā

296. Pañcame **paṇḍiccenā**ti sabhāvañāṇena. **Gatimantā**ti sabhāvañāṇagatiyuttā. **Veyyattiyenā**ti itthikattabbesu sikkhitañāṇena. **Medhāyā**ti asikkhitesupi tam-itthikattabbesu ṭhānuppattiyā paññāya. **Chekā**ti kāyena pacanādikusalā.

Āvahanam **āvāho**, dārikāya gahaṇam. Vidhinā parakule vahanam pesanam **vivāho**, dārikāya dānam.

297. **Randhāpanam** bhattapacāpanam. Byañjanādisampādanam **pacāpanam**. Na **upāhaṇanti** na dinnam. **Kayo** nāma gahaṇam. **Vikkayo** nāma dānam. Tadubhayam saṅgahetvā “**vohāro**”ti vuttam.

300. “**Abbhutam kātum na vaṭṭatī**”ti iminā dukkaṭam hotīti dīpeti. “**Parājītena dātabban**”ti vuttattā adento dhuranikkhepena kāretabbo.

1. Vi 1. 188 piṭṭhe.

Acirakāle adhikāro etassa atthīti **acirakālādhikārikam**, sañcarittam.

“Acirakālācārikan”ti vā pāṭho. Acirakāle ācāro ajjhācāro etassāti yojanā.

301. Kiñcāpi ehibhikkhu-ādikāpi sañcarittādipaṇṇattivajjam āpattim āpajjanti, tesam pana asabbakālikattā, appakattā ca idhāpi ñatticatuttheneva kammena upasampannam sandhāya “**yvāyan**”ti-ādipadabhājanamāha. Sañcaraṇam sañcaro, so etassa atthīti sañcarī, tassa bhāvo sañcarittam. Tenāha “**sañcaraṇabhāvan**”ti. Sañcaratīti sañcaraṇo, puggalo, tassa bhāvo **sañcaraṇabhāvo**, tam itthipurisānam antare sañcaraṇabhāvanti attho.

Jāyabhāveti bhariyabhāvāya. **Jārabhāveti** sāmibhāvāya, tamnimittanti attho. Nimittatthe hi etaṃ bhumavacanam. Kiñcāpi “jārattane”ti padassa padabhājane “jārī bhavissasī”ti¹ itthiliṅgavasena padabhājanam vuttam, “sañcarittam samāpajjeyyā”ti padassa pana niddese “itthiyā vā pahito purisassa santike gacchati, purisena vā pahito itthiyā santike gacchati”ti¹ vuttattā purisassāpi santike vattabbākāram dassetum “jārattane”ti niddesassa itthipurisasādhāraṇattā “**itthiyā matim purisassa ārocento jārattane ārocetī**”ti vuttam. **Pāliyam**¹ pana purisassa matim itthiyā ārocanavaseneva padadvayepi yojanā katā, tadanusārena itthiyā matim purisassa ārocanākāropi sakkā viññātunti.

Idāni **pāliyam**¹ vuttanayenāpi attham dassento “**apicā**”ti-ādimāha. “**Pati bhavissasī**”ti idaṃ jāyāsaddassa itthiliṅganiyamato purisapariyāyena vuttam, nibaddhasāmiko bhavissasīti attho. **Jāro bhavissasīti** micchācārabhāvena upagacchanako bhavissasīti adhippāyo.

303. **Serivihāranti** sacchandacāram. **Attano vasanti** attano āṇam. Gottavantesu gottasaddo, dhammacārīsu ca dhammasaddo vattatīti āha “**sagottehī**”ti-ādi. Tattha **sagottehīti** samānagottehi. **Sahadhammikehīti** ekassa satthu sāsane sahacaritabbadhammehi,

1. Vi 1. 202 piṭṭhe.

samānakuladhammehi vā. Tenevāha “**ekam satthāran**”ti-ādi.

Ekagaṇapariyāpannehīti mālākārādi-ekagaṇapariyāpannehi.

Sassāmikā **sārakkhā**. Yassā gamane raññā daṇḍo ṭhapito, sā **saparidaṇḍā**. **Pacchimānaṃ dvinnanti** sārakkhasaparidaṇḍānaṃ. **Micchācāro hotīti** tāsū gatapurisānaṃ viya tāsampi micchācāro hoti sassāmikabhāvato. **Na itarāsanti** māturakkhitādīnaṃ aṭṭhannaṃ micchācāro natthi assāmikattā, tāsū gatānaṃ purisānameva micchācāro hoti mātādīhi rakkhitattā. Purisā hi parehi yehi kehici gopitaṃ itthiṃ gantūṃ na labhanti, itthiyo pana kenaci purisena bhariyābhāvena gahitāva purisantaraṃ gantūṃ na labhanti, na itarā attano phassassa sayāṃ sāmikattā. Na hi mātādayo sayāṃ tāsāṃ phassānubhavanatthaṃ tā rakkhanti, kevalaṃ purisagamanameva tāsāṃ vārenti. Tasmā kenaci apariggahitaphassattā, attano phassattā ca itthīnaṃ na micchācāro, purisānaṃ pana parehi vārite attano asantakaṭṭhāne pavīṭṭhattā micchācāroti vedītabbo.

Bhogenāti bhogahetu. Udapattam¹ āmasitvā gahitā **odapattakinī**. Dhajasaddena senā eva upalakkitāti āha “**ussitaddhajāyā**”ti-ādi.

305. **Bahiddhā vimaṭṭhanti** aññattha ārocitaṃ. **Taṃ kiriyaṃ sampādessatīti** tassā ārocetvā taṃ kiccaṃ sampādetu vā mā vā, taṃ kiriyaṃ sampādane sāmattiyaṃ sandhāya vuttaṃ. Dārakaṃ, dārīkaṃ aṇāpetaṃ mātāpitu-ādīhi mātāpitu-ādīnaññeva santikaṃ sāsane pesitepi paṭiggaṇṇhanavīmaṃsanapaccāharaṇasaṅkhātāya tivaṅgasampattiyaṃ saṃghādiseso hoti evāti daṭṭhabbaṃ.

Yaṃ uddissa sāsanaṃ pesitaṃ, taṃ eva sandhāya tassā mātu-ādīnaṃ ārocitepi khattameva oṭiṇṇabhāvaṃ dassetuṃ “**buddhaṃ paccakkhāmi**”ti-ādi udāhaṭaṃ, idaṇca vacanabyattaya hetubhāvanānaṃ bhede pi byattayasāmaññato udāhaṭanti daṭṭhabbaṃ. Tampi udāharaṇadosaṃ pariharitvā suttānulomataṃ dassetuṃ “**taṃ panā**”ti-ādi vuttaṃ. **Iminā sametīti**

1. Udayapattam (Ka), Sārattha-Ṭī 2. 328 piṭṭhepi.

etthāyamadhippāyo—yathā sayam anārocetvā aññesaṃ antevāsikādīnaṃ vatvā vīmaṃsāpetvā paccāharantassa natthi visaṅketo, evaṃ tassā sayam anārocetvā ārocanatthaṃ mātu-ādīnaṃ vadantassāpi mātu-ādayo taṃ kiriyaṃ sampādentu vā mā vā. Yadi hi tesaṃ mātu-ādīnaṃ tuṇhībhūtabhāvampi paccāharati, visaṅketo natthīti.

Gharakiccaṃ netīti **gharaṇī**. Aññataraṃ vadantassa visaṅketam adinnādānādīsu āṇattiyaṃ vatthusāṅketo viyāti adhippāyo. **Mūlaṭṭhānañca vasenā**ti ettha purisassa mātu-ādayo sāsanaṃ pesane mūlabhūtattā “mūlaṭṭhā”ti vuttā.

322. Pāliyaṃ **māturakkhitāya mātā bhikkhuṃ paḥiṇatī**ti ettha attano vā dhītu santikaṃ “itthannāmassa bhariyā hotū”ti bhikkhuṃ paḥiṇati, purisassa vā tassa ñātakānaṃ vā santikaṃ “mama dhītā itthannāmassa bhariyā hotū”ti paḥiṇatīti gahetabbaṃ. Eeva nayo sesesupi. **Pubbe vuttanayattāti paṭhamasaṃghādisese**¹ vuttanayattā.

338. **Ante ekenā**ti ekena padena. **Ettova pakkamatī**ti apaccāharitvā tatova pakkamati. “**Anabhinanditvā**”ti idaṃ tathā paṭipajjamānaṃ sandhāya vuttaṃ. Satipi abhinandane sāsanaṃ anārocento pana **na vīmaṃsati** nāma. **Tatīyapade vuttanayenā**ti “so tassā vacanaṃ anabhinanditvā”ti-ādīnā vuttanayena. Pāliyaṃ **antevāsīṃ vīmaṃsāpetvā**ti “ayaṃ tesaṃ vattum samattho”ti antevāsīnā vīmaṃsāpetvā. Sace pana so antevāsiko taṃ vacanaṃ ādiyitvā tuṇhī hoti, tassāpi taṃ pavattim paccāharantassa ācariyassa saṃghādisesova mātu-ādīsu tuṇhībhūtesu tesaṃ tuṇhībhāvaṃ paccāharantassa viyāti daṭṭhabbaṃ.

Pāliyaṃ catutthavāre asatipi gacchanto sampādeti, āgacchanto viśaṃvādeti anāpattīti atthato āpannamevātikatvā vuttaṃ “**catutthe anāpattī**”ti.

1. Vi 1. 156 piṭṭhe.

340. **Kārukānanti** vaḍḍhakī-ādīnaṃ tacchaka-
ayokāratantavāyaraḥaṇhāpitakā pañca kāravo “kārukā”ti vuccanti.
Evarūpena -pa- anāpattīti tādīsaṃ gihiveyyāvacca mpi na hotīti katvā
vuttaṃ.

Kāyato samuṭṭhātīti paṇṇattim vā alaṃvacanīyabhāvaṃ vā tadubhayaṃ
vā ajānantassa kāyato samuṭṭhātī. Esa nayo itaradvayepi. **Alaṃvacanīyā**
hontīti itthī vā puriso vā ubhopi vā jāyābhāve, sāmikabhāve ca
nikkhattachandatāya¹ accantaviyuttattā puna aññamaññaṃ samāgamatthaṃ
“mā evaṃ akaritthā”ti-ādīnā vacanīyatāya vattabbatāya alaṃ arahāti
alaṃvacanīyā, alaṃ vā kattuṃ arahāṃ sandhānavacanametesu itthipurisesūti
alaṃvacanīyā, sandhānakārassa vacanaṃ vinā asaṅgacchanakā
pariccattāyevāti adhippāyo.

Paṇṇattim pana jānitvāti ettha alaṃvacanīyabhāvaṃ vāti vattabbam.
Teneva **mātikāṭṭhakathāya**ñca “tadubhayaṃ pana jānitvā”ti-ādi² vuttaṃ.
Bhikkhuṃ ajānāpetvā attano adhippāyaṃ paṇṇe likhitvā “imaṃ paṇṇam
asukassa dehī”ti dinnam harantassa sañcarittam na hoti. Paṇṇatti-
alaṃvacanīyabhāva-ajānavaseneva hi imaṃ sikkhāpadaṃ acittakam, na
sabbena sabbam sañcaraṇabhāvampi ajānavasena, pāḷiyañca
aṭṭhakathāyañca ārocanameva dassitam. Tasmā sandassanattam ñatvā
paṇṇasandassanavasenāpi kāyena vā vācāya vā ārocentasseva āpatti hotīti
gahetabbam.

341. **Yathā yathā yesu yesu janapadesūti**
pariccattabhāvappakāsanattam kattabbam
paṇṇadānañātijanissarādiajānāpanāditamdesaniyataṃ pakāram dasseti,
idañca nibaddhabhāriyābhāvena gahitaṃ sandhāya vuttaṃ. Attano ruciyā
saṅgatānaṃ pana itthīnaṃ, muhuttikāya ca purise cittassa virajjanameva
alaṃvacanīyabhāve kāraṇanti daṭṭhabbam. **Duṭṭhullādisupīti ādi-**saddena
attakāmasañcarittāni saṅgaṇhāti, ettha pana pāḷiyaṃ kiñcāpi “itthī nāma
manussitthī na yakkhī”ti-ādīnā manussitthipurisā na dassitā, tathāpi “dasa
itthiyo māturakkhitā”ti-ādīnā³ manussitthīnaññeva dassitattā purisānampi
tadanugūṇānameva gahetabbato

1. Anikkhitta... (Ka)

2. Kañkhā-Ṭṭha 133 piṭṭhe.

3. Vi 1. 202 piṭṭhe.

manussajātikāva itthipurisā idhādhippetā. Tasmā yesu sañcarittam samāpajjati, tesam manussajātikatā, na nālamvacanīyatā, paṭigganhana, vīmaṃsana, paccāharaṇānīti imānettha pañca aṅgāni.

Sañcarittasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Kuṭikārasikkhāpadavaṇṇanā

342. Chaṭṭhe **ettakenā**ti ettakena dāru-ādinā. **Aparicchinnappamāṇāyoti** aparicchinnadāru-ādipamāṇāyo. **Mūlacchejjāyāti** parasantakabhāvato mocetvā attano eva santakakaraṇavasenāti attho. Evaṃ yācato aññātakaviññattidukkaṭaṇceva dāsapaṭiggahaṇadukkaṭaṇca hoti “dāsīdāsapaṭiggahaṇā paṭivirato hoti”¹ti vacanam nissāya aṭṭhakathāsu paṭikkhattattā. **Sakakammanti** paṇavadhakammam. Idañca pāṇātipātadosaparihārāya dukkaṭam vuttam, na viññattiparihārāya. **Aniyametvāpi na yācitabbāti** sāmīcidassanattam vuttam, suddhacittena pana hatthakammam yācantassa āpatti nāma natthi. **Yadicchakam kārāpetum vaṭṭatīti** hatthakammam yācāmi, dethā”²ti-ādinā ayācitvāpi² vaṭṭati. Sakiccapasutampi evam kārāpentassa viññatti natthi eva, sāmīcidassanattam pana vibhajivā vuttam.

Sabbakappiyabhāvadīpanatthanti sabbaso kappiyabhāvadīpanattham. **Mūlam dethāti vattum vaṭṭatīti** “mūlam dassāmā”³ti paṭhamam vuttattā viññatti vā mūlanti vacanassa kappiyākappiyavatthusāmaññavacanattepi niṭṭhitabhatikiccānam dāpanato akappiyavatthusādiyanam vā na hotīti katvā vuttam. **Anajjhāvutthakanti** apariggahitam.

Mañca -pa- cīvarādīni kārāpetukāmenāpīti-ādīsu cīvaram kārāpetukāmassa aññātaka-appavāritatantavāyehi hatthakammayācanavasena vāyāpane viññattipaccayā dukkaṭābhāvepi **cīvaravāyāpanasikkhāpadena**³ yathāraham pācittiyadukkaṭāni hontīti veditabbam. **Akappiyakahāpaṇādi na dātabbanti** kappiyamukhena laddhampi hatthakammakaraṇatthāya

1. Dī 1. 5, 60 piṭṭhesu.

2. Ayācetvāpi (Ka)

3. Vi 1. 370 piṭṭhe.

imassa kahāpaṇaṃ dehīti vatvā dānaṃ na vaṭṭatīti vuttaṃ. Pubbe katakammasa dāpane kiñcāpi doso na dissati, tathāpi asāruppamevāti vadanti. Katakammatthāyapi kātabbakammatthāyapi kappiyavohārena pariyāyato bhatim dāpentassa natthi doso. **Vattanti** cārittaṃ, āpatti na hotīti adhippāyo.

Kappiyaṃ kārāpetvā paṭiggahetabbānīti sakhāya makkhikabījanena paṇṇādicchede bījagāmakopanassa ceva tattha laggarajādi-appaṭiggahitassa ca pariḥaratthāya vuttaṃ. Tadubhayāsāṅkāya asati tathā akaraṇe doso natthi. Nadīyādisu udakassa apariggahitatāya **“āharāti vattum vaṭṭatī”**ti vuttaṃ. **“Na āhaṭaṃ paribhuñjitun”**ti vacanato viññattiyā āpannaṃ dukkaṭaṃ desetvāpi taṃ vatthum paribhuñjantassa puna paribhoge dukkaṭameva, pañcannampi sahadhammikānaṃ na vaṭṭati. **“Alajjīhi pana bhikkhūhi vā sāmaṇerehi vā hatthakammaṃ na kāretabban”**ti sāmāññato vuttattā attano atthāya yaṃkiñci hatthakammaṃ kāretum na vaṭṭati. Yaṃ pana alajjī nivāriyamānopi bījanādiṃ karoti, tattha doso natthi. Cetiyaṃkammādiṃ pana tehi kārāpetum vaṭṭati. Ettha ca “alajjīhi sāmaṇere hī”ti vuttattā “sañcicca āpattim āpajjati”ti-ādi¹ alajjīlakkaṇaṃ ukkaṭṭhavasena upasampanne paṭicca upalakkhaṇato vuttanti taṃlakkaṇavirahitānaṃ sāmaṇerādīnaṃ liṅgathenakagotrabhupariyosānānaṃ bhikkhupaṭiññānaṃ dussīlānampi sādharmaṇavasena alajjītalakkhaṇaṃ yathāvihitapaṭipattiyaṃ sañcicca atīṭṭhanamevāti gahetabbaṃ.

Āharāpentassa dukkaṭanti viññattikkhaṇe viññattipaccayā, paṭilābhakkhaṇe goṇānaṃ sādiyanapaccayā ca dukkaṭaṃ. Goṇāhi attano atthāya aviññattiyā laddhampi sādītum na vaṭṭati “hatthigavassavaḷavapaṭiggahaṇā paṭivirato hoti”ti² vuttattā. Tenevāha **“ñātipavāritatṭhānatopi mūlacchejjāya yāciturū na vaṭṭatī”**ti. Ettha ca viññattidukkaṭābhāvepi akappiyavatthuyācanepi paṭiggahaṇepi dukkaṭameva. **Rakkhitvā**ti corādi-upaddavato rakkhitvā. **Jaggitvā**ti tiṇadānādīhi posetvā.

Ñātipavāritatṭhāne pana vaṭṭatīti sakaṭassa sampaṭicchitabbattā mūlacchejjasena yāciturū vaṭṭati. **Tāvakālikam vaṭṭatīti** ubhayatthāpi vaṭṭatīti

1. Vi 5. 279 piṭṭhe.

2. Dī 1. 5, 61 piṭṭhesu.

attho. Vāsi-ādīni puggalikānipi vaṭṭantīti āha “**esa nayo vāsī**”ti-ādi. Valli-ādīsu ca parapariggahitesu ca eseva nayoti yojetabbaṃ.

“**Garubhaṇḍappahonakesuyevā**”ti idaṃ viññattim sandhāya vuttaṃ. Adinnādāne pana tiṇasalākaṃ upādāya parapariggahitaṃ theyyacittena gaṇhato avahāro eva, bhaṇḍagghena kāretabbo. **Villi-ādīsūti** ettha **ādi-**saddena pāḷi¹ āgatānaṃ veḷu-ādīnaṃ saṅgaho. Tattha yasmim padese haritālaajātihiṅgulādi appakampi mahagghaṃ hoti, tattha taṃ tālapakkapamāṇato ūnampi garubhaṇḍameva, viññāpetuṅca na vaṭṭati.

Sāti viññatti. Parikathādīsu “senāsaṇaṃ sambādhan”ti-ādina² pariyaēyena kathaṇaṃ **parikathā** nāma. Ujukameva akathetvā “bhikkhūnaṃ kiṃ pāsādo na vaṭṭatī”ti-ādina² adhippāyo yathāvibhūto hoti, evaṃ bhāsaṇaṃ **obhāso** nāma. Senāsanādi-atthaṃ bhūmiparikammādikaraṇavasena paccayuppādāya nimittakaraṇaṃ **nimittakammaṃ** nāma. **Ukkamantīti** apagacchanti.

344. Maṇi kaṇṭhe assāti **maṇikaṇṭho**. **Devavaṇṇanti** devattabhāvaṃ.

345. Pāḷiyaṃ³ **pattena me atthoti** anattikampi pattena bhikkhuṃ evaṃ vadāpento bhagavā sotthiyā mantapadavasena vadāpesi. Sopi bhikkhu bhagavatā āṇattavacanāṃ vademīti avoca, tenassa musā na hoti. Atha vā “**pattena me attho**”ti idaṃ “**pattaṃ dadantū**”ti iminā samānatthanti daṭṭhabbaṃ. Esa nayo **maṇinā me atthoti** etthāpi. Tasmā aññesampi evarūpaṃ kathentassa, kathāpentassa ca vacanadoso natthīti gaṇetabbaṃ.

349. Uddhammukhaṃ littā ullittā, chadanassa anto limpantā hi yebhuyyena uddhammukhā limpanti. Tenāha “**antolittā**”ti. Adhomukhaṃ littā avalittā. Bahi limpantā hi yebhuyyena adhomukhā limpanti. Tenāha “**bahilittā**”ti.

Byañjanaṃ vilomitaṃ bhaveyyāti yasmā “kārayamānenā”ti imassa hetukattuvacanassa “karontenā”ti idaṃ suddhakattuvacanāṃ pariyaēyavacanāṃ

1. Vi 1. 224 piṭṭhe.

2. Visuddhi 1. 39 piṭṭhe.

3. Vi 1. 222 piṭṭhe.

na hoti, tasmā “karontena vā karāpentena vā”ti kārāyamānenāti bahu-
uddesapadānuguṇaṃ karaṇavacaneneva padatthaṃ katvā niddese kate
byañjanaṃ viruddhaṃ bhaveyya, tathā pana padatthavasena adassetvā
sāmatthiyato siddhamevatthaṃ dassetuṃ paccattavasena “karonto vā
karāpento vā”ti padabhājanaṃ vuttanti adhippāyo. Tenāha
“**atthamattamevā**”ti-ādi. Padatthato, sāmatthiyato ca labbhamānaṃ
atthamattamevāti attho. Yañhi kārāyamānena paṭipajjitabbaṃ, taṃ
karontenāpi paṭipajjitabbamevāti idamettha sāmatthiyaṃ daṭṭhabbaṃ.

Uddesoti sāmibhāvena uddisitabbo. **Setakammanti**

setavaṇṇakaraṇatthaṃ setavaṇṇamattikāya vā sudhāya vā katatanukalepo,
tena pana saha miniyamāne pamāṇātikkantaṃ hotīti saṅkānivāraṇatthaṃ āha
“**abbohārikan**”ti. Tena pamāṇātikkantavohāraṃ na gacchati kuṭiyā
anaṅgattāti adhippāyo.

Yathāvuttassa atthassa vuttanayaṃ dassentena “**vuttañhetan**”ti-ādi
vuttaṃ. Tattha “Āyāmato ca vitthārato cā”ti avatvā “āyāmato vā vitthārato
vā”ti vikappatthassa vā-saddassa vuttattā ekatobhāge vaḍḍhitepi āpattīti
pakāsīti adhippāyo. **Tihatthāti** pakatihatthena tihatthā,
“vaḍḍhakīhatthenā”tipi¹ vadanti, taṃ “yattha -pa- ayaṃ kuṭīti saṅkhyāṃ na
gacchatī”ti iminā virujjhati vaḍḍhakīhatthena tihatthāyapi kuṭiyā
pamāṇayuttassa mañcassa sukhena parivattanato. “**Ūnakacatuhatthā vā**”ti
idañca pacchimappamāṇayuttassa mañcassa aparivattanārahaṃ sandhāya
vuttaṃ. Yadi hi pakatihatthena catuhatthāyapi kuṭiyā pamāṇayutto mañco na
parivattati, sā akuṭīyeva, tasmā mañcaparivattanamatteneva pamāṇanti
gahetabbaṃ. **Pamāṇayutto mañcoti** sabbapacchimappamāṇayutto mañco. So
hi pakativadatthiyā navavidatthiko, aṭṭhavidatthiko vā hoti, tato khuddako
mañco sīsūpadhānaṃ ṭhapetvā pādaṃ pāsāretvā nipajjitum na pahoti.
Pamāṇato ūnatarampīti ukkaṭṭhappamāṇato ūnatarampi, idañca
heṭṭhimappamāṇayuttāyapi vatthudesanā kātabbā, na vāti
sandehanivattanatthaṃ vuttaṃ.

1. Sārattha-Ṭī 2. 334 piṭṭhe.

Kalalalepoti kenaci silesena katalepo, setarattādivaṇṇakaraṇattham katatambamattikādikalalalepo vā. Tenāha “**alepo evā**”ti. Tena taḷākādisu ghanena kalalena katabahalalepo mattikālepane eva pavisati le pavohāragamanatoti dasseti. **Piṭṭhasaṅghāto** nāma dvārabāhasaṅkhāto caturassadārusaṅghāto, yattha sa-uttarapāsam kavāṭam apassāya dvāram pidahanti.

Oloketvāpīti apaloketvāpi, apalokanakammavasenāpīti attho, apasaddassāpi o-ādeso katoti daṭṭhabbo.

353. **Nibaddhagocarattṭhānampī**ti ettha gocarāya pakkamantānam hatthīnam nibaddhagamanamaggopi saṅgayhati. **Etesanti** sīhādīnam. **Gocarabhūmī**¹ āmisaggahaṇattṭhānam. **Na gahitā**ti paṭikkhipitabbabhāvena na gahitā, na vāritāti attho. Sīhādīnāhi gocaraggahaṇattṭhānam hatthīnam viya nibaddham na hoti, yattha pana gomahimsādipāṇakā santi, dūrampi tam ṭhānam sīgham gantvā gocaram gaṇhanti. Tasmā tesam tam na vāritam, nibaddhagamanamaggova vārito āsayato gamanamaggassa nibaddhattā. **Aññesampi vālānanti** araṇṇamahimsādīnam. **Ārogyatthāyā**ti nirupaddavāya. **Sesānī**ti pubbaṇṇanissitādīni soḷasa. Tāni ca janasammaddamahāsammaddakuṭṭivilopasarīrapīḷādi-upaddavehi **sa-upaddavānī**ti veditabbāni. Abhihananti etthāti **abbhāghātam**. “Verigharan”ti vuttamevattham vibhāvetum “**corānam māraṇatthāya katan**”ti vuttam.

Dhammagandhikā² dhammena daṇḍanītiyā hatthapādādicchindanagandhikā. Gandhikāti ca yassa upari hatthādīm ṭhapetvā chindanti, tādisam dārukhaṇḍaphalakāti vuccati, tena ca upalakkhitam ṭhānam. Pāḷiyam **racchānissitanti** rathikānissitam. **Caccaranissitanti** catunnam rathikānam sandhinissitam. **Sakaṭenā**ti iṭṭhakasudhādibhaṇḍāharaṇasakaṭena.

Pācinanti³ senāsanassa bhūmito paṭṭhāya yāva talāvasānam cinitabbavatthukam adhiṭṭhānam, yassa upari bhittithambhādīni ca patiṭṭhapenti. Tenāha “**tato paṭṭhāyā**”ti-ādi. Kiñcāpi idha pubbapayogasahapayogānam adinnādāne⁴ viya viseso natthi, tathāpi tesam vibhāgena

1. Cāribhūmī (Sī), cārabhūmī (Syā)

3. Pācīranti (Sī, Syā)

2. Dhammagandhikā (Sī)

4. Vi 1. 50 piṭṭhe.

dassanaṃ bhinditvā vā puna kātabbāti ettha kuṭiyā bhedena paricchedadassanatthaṃ kataṃ. **Tadatthāyāti** tacchanatthāya. **Evaṃ katanti** adesitavattukaṃ pamāṇātikkantaṃ vā kataṃ. **Paṇṇasālanti** paṇṇakuṭiyā tiṇapaṇṇacuṇṇassa aparipatanatthāya anto ca bahi ca limpinti, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Teneva vakkhati “paṇṇasālaṃ limpati”ti.

Antolepeneva niṭṭhāpetukāmaṃ sandhāya “**antolepe vā**”ti-ādi vuttaṃ. **Bahilepe vāti** etthāpi eseva nayo. **Tasminti** dvārabandhe vā vātapāne vā ṭhapiteti yojetabbaṃ. **Tassokāsanti** tassa dvārabandhādissa okāsabhūtaṃ chiddaṃ. **Puna vaḍḍhetvāti** pubbe ṭhapitokāsaṃ khuddakaṃ ce, taṃ dvāravātapānacchiddabhedanena puna vaḍḍhetvā, **ṭhapiteti** dvārabandhe vā gavakkhasaṅghāṭe vā ānetvā tasmim vaḍḍhite vā avaḍḍhite vā chidde patiṭṭhāpīte. **Lepo na ghaṭīyati**ti samantato dinno lepo tathā ṭhapitena dvārabandhanena vā vātapānena vā saddhiṃ na ghaṭīyati, ekābaddhaṃ na hotīti vuttaṃ hoti. **Tanti** dvārabandhaṃ vā vātapānaṃ vā. **Paṭhamameva saṃghādisesoti** tesāṃ samantato pubbeva lepassa ghaṭetvā niṭṭhāpitattā dvārabandhavātapānānaṃ ṭhapanato pubbe eva saṃghādiseso.

Lepaghaṭanenevāti iṭṭhakāhi katavātapānādīni vinā samantā lepaghaṭaneneva āpatti vātapānādīnaṃ alepokāsattā, iṭṭhakāhi katattā vā, vātapānādīsūpi lepassa bhittilepena saddhiṃ ghaṭanenevātipi atthaṃ vadanti. **Tatthāti** paṇṇasālāyaṃ. **Ālokatthāya aṭṭhaṅgulamattaṃ ṭhapetvā limpati**ti dārukuṭṭassa dārūnamantarā aṭṭhaṅgulamattaṃ vivaraṃ yāva limpati, tāva ālokatthāya ṭhapetvā avasesaṃ sakuṭṭacchadanaṃ limpati, pacchā etaṃ vivaraṃ limpissāmīti evaṃ ṭhapane anāpattīti adhippāyo. Sace pana evaṃ akatvā sabbadāpi ālokatthāya vātapānavasena ṭhapeti, vātapānadvārasaṅghāṭe ghaṭite lepo ca ghaṭīyati, paṭhamameva saṃghādisesoti dassento āha “**sace**”ti-ādi. Mattikākuṭṭameva mattikālepasasāṅkhyāṃ gacchatīti āha “**sace mattikāya kuṭṭaṃ karoti, chadanalepena saddhiṃ ghaṭane āpatti**”ti. **Ubhinnaṃ anāpattīti** purimassa lepassa aghaṭitattā dutiyassa attuddesikatāya asambhavato.

354. **Āpatti**bhedadassanattanti tattha “sārambhe ca aparikkamane ca dukkaṭaṃ adesitavattthukatāya, pamāṇāṭikkantatāya ca saṃghādiseso”ti evaṃ āpattiyeva vibhāgadassanattam.

361. **Aniṭṭhite kuṭīkammeti** lepapariyosāne kuṭīkamme ekapiṇḍamattenapi aniṭṭhite. “**Aññassa puggalassa vā**”ti idaṃ mūlaṭṭhassa anāpattidassanattam vuttam. Yena pana laddham, tassāpi taṃ niṭṭhāpentassa “parehi vippakataṃ attanā pariyosāpeti, āpatti saṃghādisesassā”ti-ādi¹vacanato āpattiyeva. Pubbe katakammampi laddhakālato paṭṭhāya attano atthāyeva kataṃ nāma hoti, tasmā tenāpi saṃghassa vā sāmaṇerādīnam² vā datvā niṭṭhāpetabbaṃ. “**Aññassa vā**”ti idaṃ anupasampannaṃyeva sandhāya vuttanti gahetabbaṃ, keci pana “parato laddhāya kuṭiyā niṭṭhāpane anāpatti-ādito paṭṭhāya attano atthāya akatattā”ti vadanti. **Apacinitabbāti** yāva pācinā³ viddhamsetabbā. **Bhūmisamaṃ**⁴ **katvāti** pācinatalāvasānaṃ katvā.

364. **Leṇanti** pabbataleṇaṃ. **Na hettha lepo ghaṭṭiyatīti** chadanalepassa abhāvato vuttam, visuṃ eva vā anuññātattā. Sace leṇassa anto uparibhāge cittakammādikaraṇattam lepaṃ denti, ullittakuṭisaṅkhyāṃ na gacchati, vaṭṭati eva. Itthakādīhi kataṃ caturassakūṭāgārasaṇṭhānaṃ ekakaṇṇikābaddham nāti-uccaṃ paṭissayavisesaṃ “**guhā**”ti vadanti, tādisaṃ mahantampi ullittāvalittaṃ karontassa anāpatti. **Bhūmiguḥanti** umaṅgaguhaṃ⁵.

Aṭṭhakathāsūti kukkuṭacchikagehanti-ādīsu aṭṭhakathāsu tiṇakuṭikā kukkuṭacchika gehanti vatvā puna taṃ vivarantehi aṭṭhakathācariyehi chadanaṃ daṇḍakehi -pa- vuttāti yojanā daṭṭhabbā. Tattha **daṇḍakehi jālabaddham katvāti** dīghato, tiriyato ca ṭhapetvā vallyādīhi baddhadaṇḍakehi jālaṃ viya katvā. **So cāti** ullittādibhāvo. **Chadana**meva **sandhāya vuttoti** chadanassa anto ca bahi ca limpanameva sandhāya vutto. Mattikākuṭṭe bhittilepaṃ vināpi bhittiyā

1. Vi 1. 236 piṭṭhe.

2. Sāmaṇerānaṃ (Ka)

3. Pācīrā (Sī)

4. Bhūmiṃ samaṃ (Sī)

5. Ummaggaguhaṃ (Sī)

saddhiṃ chadanalepassa ghaṭanamattenāpi āpattisambhavato chadanalepova padhānanti veditabbaṃ. Kiñcāpi evaṃ, atha kho “upacikāmocanattameva heṭṭhā pāsāṇakuṭṭam katvā taṃ alimpitvā upari limpati, lepo na ghaṭīyati nāma, anāpattiyevā”ti-ādivacanato pana chadanalepaghaṭananattham¹ sakalāyapi bhittiyā lepo avassaṃ icchitabbova tassā ekadesassa alepepi chadanalepassa aghaṭanato. Tenāha **“lepo na ghaṭīyati”**ti. **Etthāti** tiṇakuṭṭikāyaṃ. Na kevalaṅca tiṇakuṭṭikāyaṃ eva, leṇaguhādīsupi sārambhāparikkamanapaccayāpi anāpatti eva, iminā pana nayena aññassatthāya kuṭṭim karontassāpi sārambhādipaccayāpi anāpattibhāvo atthato dassito eva hotīti.

Tattha pālīvirodham pariharitum **“yaṃ panā”**ti-ādi vuttaṃ. Ayañhettha adhippāyo—aññassa upajjhāyādino atthāya karontassa sārambhādipaccayāpi anāpatti eva, yaṃ pana pālīyaṃ “āpattikārukānaṃ tiṇṇaṃ dukkaṭānaṃ”ti-ādivacanāṃ, taṃ aññassatthāya karontassa, na sārambhādipaccayā āpattidassanattam vuttaṃ, kiñcarahi yathāsamādiṭṭhāya² kuṭṭiyā akaraṇapaccayā āpattidassanattanti. Tattha **yathāsamādiṭṭhāyati** “bhikkhu samādisitvā pakkamati, ‘kuṭṭim me karoṭhā’ti samādisati ca, desitavattukā ca hotu anārambhā ca saparikkamanā cā”ti evaṃ kārāpakena āṇattikkamaṃ muñcivā karaṇapaccayāti adhippāyo. Katthaci pana potthake “kuṭṭilakkhaṇappattampi kuṭṭim aññassa -pa- karontassa anāpatti”ti imassa pāṭhassa anantaram **“yaṃ pana āpatti kārukānaṃ”**ti-ādi pāṭho dissati, sova yuttataro. Evañhi sati tattha adhippāyo pākaṭo hoti.

Anāpattīti vatvāti vāsāgārattāya eva aniyamitattā anāpattīti vatvā. **Adesāpetvā karototi** pamāṇayuttampi karoto. **Acittakanti** paṇṇatti-ajānanacittena acittakaṃ. Ullittādīnaṃ aññataratā, heṭṭhimappamāṇasambhavo, adesitavattukatā, pamāṇātikkantatā, attuddesikatā, vāsāgāratā, lepaghaṭanāti satta vā pamāṇayuttaṅgādīsu cha vā aṅgāni.

Kuṭṭikārasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Vavatthā nattham (Ka)

2. Samādiṭṭhāya (Ka)

7. Vihārakārasikkhāpadavaṇṇanā

365. Sattame pūjāvacanappayoge kattari sāmivacanassapi icchitattā “**gāmassa vā pūjitan**”ti vuttam. Rūpindriyesu vijjamānaṃ sandhāya ekindriyatā vuccatīti āha “**kāyindriyaṃ sandhāyā**”ti. Te hi manindriyampi bhūtagāmānaṃ icchanti.

366. **Kiriyato samuṭṭhānābhāvoti** vatthuno adesaṇāsāṅkhātāṃ akiriyaṃ vinā na kevalaṃ¹ kiriyāya samuṭṭhānābhāvo. Kiriyākiriyaṃ hi idaṃ samuṭṭhāti. Imasmim sikkhāpade **bhikkhū vā anabhineyyā**ti ettha **vā**-saddo samuccayattho, tena “mahallakaṇṇa vihāraṃ kareyya, bhikkhū ca anabhineyyā”ti kiriyaṇa akiriyaṇa samuccinoti.

Vihārakārasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Paṭhamaduṭṭhadosasikkhāpadavaṇṇanā

380. Aṭṭhame pākārena ca parikkhittanti sambandho. **Gopuraṭṭālakayuttanti** ettha pākāresu yuddhatthāya kato vaṅkasaṇṭhāno sarakkhepachiddasahito patissayaviseso **aṭṭāloko** nāma.

Soḷasavidhassāti catūhi maggehi paccekaṃ catūsu saccesu kattabbassa pariññāpahānasacchikiriyābhāvanāsāṅkhātassa soḷasavidhassa. **Te gāravenāti** te kilantarūpā bhikkhū bhattuddesakaṭṭhāne sannipatitānaṃ bhikkhūnaṃ purato attano kilantasarīraṃ dassetvā uddisāpane gāravena, lajjāyāti attho. **Terasapīti** bhattuddesaka senāsanagāhāpaka bhaṇḍāgārika cīvarapaṭiggāhaka cīvarabhājaka yāgubhājaka phalabhājaka khajjabhājaka appamattakavissajjaka sāṭiyagāhāpaka pattagāhāpaka ārāmikapesaṇa sāmānerapesakasammutīnaṃ vasena terasapi.

Pāḷiyaṃ “**apisū**”ti idaṃ “apicā”ti iminā samānattho nipāto. **Evam sabbapadesūti** pīṭhādīsu senāsanasādhāraṇesu, katikasaṇṭhānapavesanikkhamanakālādīsu pana visuṃ visuṃ adhiṭṭhahitvā kathāpetīti

1. Vinā kevalaṃ (Sī)

veditabban̄. **Ayañhi nimmitānaṃ dhammatāti** aniyametvā nimmittānaṃ vasena vuttaṃ, niyametvā pana “ettakā idañcidañca kathentu, ettakā tuṇhī bhavantu, nānāppakāraṃ iriyāpathaṃ, kiriyañca kappentu, nānāvaṇṇasaṇṭhānavayoniyamā ca hontū”ti parikammaṃ katvā samāpajjitvā vuṭṭhāya adhiṭṭhite icchiticchitappakārā aññamaññampi visadisāva honti. **Avatthukavacananti** niratthakavacanam̄.

383. **Ekacārikabhattanti** atimanāpattā sabbesampi paṭilābhatthāya visum̄ ṭhitikāya pāpetabbabhattam̄. **Taddhitavohārenāti** cattāri pamāṇamassa catukkanti evaṃ taddhitavohārena. **Bhavoti** bhavitabbo. **Atītaṃ divasabhāganti** tasmiññeva divase salākadānakkhaṇam̄ sandhāya vuttaṃ. **Hiyyoti** imassa ajja icceva attho. Tenevāhaṃsu “sve amhe”ti-ādi. **Padhūpāyantāti** punappunam̄ uppajjanakodhavasena padhūpāyantā. Pāliyaṃ **kissa manti** kena kāraṇena mayāti attho.

384. “Sarasi tvan”ti idaṃ ekaṃ vākyam̄ katvā, “kattā”ti idañca kattari ritupaccayantaṃ katvā, “asī”ti ajjhāhārapadena saha ekavākyam̄ katvā, “evarūpan”ti idaṃ, “yathāyam̄ bhikkhunī āhā”ti idañca dvīsu vākyesu paccekam̄ yojetabbanti dassetuṃ “**atha vā**”ti-ādimāha. **Ujukamevāti** tvāpaccayantavasena paṭhamam̄ atthaggahaṇam̄ ujukanti adhippāyo.

Dutiyo dabbasaddo paṇḍitādivacanoti āha “**na kho dabbā dabbā paṇḍitā**”ti. **Nibbeṭhentīti** dosato mocenti. **Vinayalakkhaṇe tantinti** vinayavinicchayalakkhaṇavisaye āgamaṃ ṭhapento. Pāliyaṃ **yato ahanti-**ādīsu yasmim̄ kāle ahaṃ jāto, tato pabhuti supinantenapi methunam̄ dhammaṃ nābhijānāmi, na ca tassa methunadhammassa paṭisevitā ahosinti attho daṭṭhabbo. Tenāha “**supinantenapī**”ti-ādi. Idāni ekavākyavasena yojanaṃ dassetuṃ “**atha vā**”ti-ādi vuttaṃ. **Na ghaṭatīti** yasmā khīṇāsavassa vacanena etissā vacanaṃ na sameti, tañca na ghaṭanaṃ yasmā pubbe bhikkhūsu pasiddhāya eva accantadussīlatāya eva ahosi, tasmā mettiyaṃ bhikkhunim̄ nāsethāti adhippāyo.

Cara pireti cara gaccha pire para amāmaka tvaṃ. **Vinassāti** adassanaṃ gaccha. **Akārikāti** amūlakena codanāya na kārikā. **Kārako**

hotīti “ayyenamhi dūsitā”ti imāya paṭiññāya yadi nāsītā. Tadā thero bhikkhunīdūsakattasiddhito tassa dosassa kārako hoti. **Akārako hotīti** tāya katapaṭiññāṃ anapekkhitvā sāmāññato “mettiyaṃ bhikkhunim nāsethā”ti bagavatā vuttattā akārako hoti. Yadi hi thero kārako bhavēyya, avassam tameva dosaṃ apadisitvā iminā nāma kāraṇena “mettiyaṃ bhikkhunim nāsethā”ti vattabbaṃ siyā, tathā avuttattā, “dabbañca anuyuñjathā”ti avatvā “ime ca bhikkhū anuyuñjathā”ti vuttattā ca sāmattihiyato mettiyāya bhikkhuniyā aññena dosena nāsanārahātā, vatthussa ca amūlakabhāvo, therassa akārakabhāvo ca siddho hotīti adhippāyo.

Attano suttanti “sakāya paṭiññāyā”ti iminā pakkhepavacanena sahitaṃ kūṭasuttanti. **Thero kārako hotīti** ettha ayamadhippāyo—“sakāya paṭiññāyā”ti avatvā sāmāññato “mettiyaṃ bhikkhunim nāsethā”ti otiṇṇavatthusimiyeva tassā nāsanā vihitāti tumhākaṃ vāde thero kārako hoti, “sakāya paṭiññāyā”ti pana vutte pubbeyeve siddhassa pārājikassa sucikāya assā sakāya paṭiññāya nāsethāti sijjhanato amhākaṃ vāde thero akārako hotīti.

Mahāvihāravāsīnampi pana “sakāya paṭiññāyā”ti vutte otiṇṇavatthusimiyeve tassā nāsanā vihitā hoti, na sāmāññatoti adhippāyo.

Etthāti imesu dvīsu vādesu, suttesu vā. **Yaṃ pacchā vuttanti** mahāvihāravāsīhi yaṃ vuttaṃ, taṃ yuttanti attho. **Vicāritaṃ hetanti** etaṃ pacchimassa yuttantaṃ vicāritaṃ, “tatra saṃghādiseso vuṭṭhānagāminī -pa-asuddhatāyeve nāsesī”ti vakkhamānanayena vinicchitanti attho.

“Bhikkhunim anuddhamseti dukkaṭaṇ”ti iminā mahā-aṭṭhakathāvādo dassito.

Tatrāti tesu dukkaṭapācittiyesu. **Dukkaṭanti** vuttamahā-aṭṭhakathāvādassa adhippāyaṃ dassetvā “pācittiyaṃ”ti pavattassa kurundivādassa adhippāyaṃ dassetuṃ **“pacchimanayepī”**ti-ādi vuttaṃ. **Vacanappamāṇatoti** viśamvādanādhippāye samānepi anuddhamsanādivisese saṃghādisesādino vidhāyakavacanabalenāti attho. **Bhikkhussa pana bhikkhuniyā dukkaṭanti** bhikkhunim anuddhamsentassa bhikkhussa dukkaṭaṃ.

Evam dvīsupi aṭṭhakathāvacanesu adhippāyaṃ vibhāvetvā idāni pacchime pācittiyavāde dosaṃ dassetvā purimadukkaṭavādameva patiṭṭhāpetum **“tatra panā”**ti-ādi vuttam. Tattha **visunti sampajānamusāvāde pācittiyato**¹ visum pācittiyaṃ vuttam, tattha anantogadhabhāvāti² adhippāyo. **Tasmāti** yasmā amūlakānuddhamasane visuññeva pācittiyaṃ paññattam, tasmā purimanayoti dukkaṭavādo. Evam antarā pavīṭṭham dukkaṭapācittiyavādam dassetvā idāni pākaṭameva attham vibhāvetum **“tathā bhikkhuni”**ti-ādi āraddham. Tattha **tathāti** yathā bhikkhussa bhikkhum, bhikkhuniṅca anuddhamsentassa saṃghādisesadukkaṭāni vuttāni, tathāti attho. **Etehi nāsanā natthīti** sāmāññato vuttam, dukkaṭena imissā pana nāsanā natthīti adhippāyo. **Dussīlāti** pārājikā.

386. **Ākāranānattenāti** dūsitākārassa, dūsakākārassa ca nānattena. **Anabhiraddhoti** atuṭṭho. Tenāha **“na sukhito”**ti. **Na pasāditoti** anuppāditappasādo. Khīla-saddo thaddhabhāvavacano, kacavarapariyāyo ca hotīti āha **“citta -pa- khīlan”**ti. **Nappatītoti** pītisukhādīhi na abhigato na upagato. Tenāha **“na abhisāṭo”**ti.

Yena duṭṭhoti ca kupitoti ca vuttoti ettha yena duṭṭhoti ca vutto yena kupitoti ca vutto, tam **mātikāyaṅca**³ **padabhājane**³ ca vuttam ubhayampetanti yojetabbaṃ. **Dvīhīti** “tena ca kopena, tena ca dosenā”ti vuttakopadosapadehi dvīhi, atthato pana dvīhipi dosova dassitoti āha **“saṅkhārakkhandhameva dassetī”**ti. **Yāyāti** anattamanatāya.

Na cuditakavasenāti yadi cuditakavasenāpi amūlakaṃ adhippetam siyā, amūlakaṃ nāma anajjhāpananti padabhājanam vadeyyāti adhippāyo. **Yaṃ pārājikanti** bhikkhuno anurūpesu ekūnavāsatiyā pārājikesu aññataram. **Padabhājane**⁴ pana **bhikkhuvibhaṅge**⁵ āgatāneva gahetvā “catunnam aññatarenā”ti vuttam. **Etaṃ idha appamāṇanti** etaṃ āpannānāpannataṃ

1. Vi 2. 1 piṭṭhe.

2. Anantābhāvāti (Sī, Ka)

3. Vi 1. 249 piṭṭhe.

4. Vi 1. 250 piṭṭhe.

5. Vi 1. 25, 56, 92, 116 piṭṭhesu.

idhānuddhamṣane āpattiyā anaṅgaṃ, āpattiṃ pana āpanne vā anāpanne vā puggale “anāpanno eso suddho”ti suddhasaññāya vā vimatiyā vā cāvanādhippāyova idha aṅganti adhippāyo.

Tathevāti pasādasotena, dibbasotena vāti imamatthaṃ atidisati. Diṭṭhānusāreneva samuppannā parisāṅkāva **diṭṭhaparisāṅkitaṃ** nāma. Evaṃ sesesupi. “**Adisvā vā**”ti idaṃ ukkaṭṭhavasena vuttaṃ, disvā pakkantesupi doso natthiyeva. **Imesanti** imehi. **Karissantīti** tasmim khāṇe uppajjanākāradassanaṃ, pacchā pana ettakena kālena kataṃ vāti saṅkāya codeti. Na hi karissantīti codanā atthi. “**Ariṭṭhaṃ pītan**”ti idaṃ mukhe surāgandhavāyananimittadassanaṃ. Ariṭṭhañhi surāsadisavaṇṇagandhaṃ kappiyabhesajjaṃ.

Diṭṭhaṃ atthi samūlakanti-ādīsu ajjhācārassa sambhavāsambhavānaṃ mūlāmūlabhāvadassanaṃ. **Atthi saññāsamūlakanti**-ādi pana diṭṭhasaññāya sambhavāsambhavānaṃ mūlāmūlabhāvadassanaṃ. **Disvāva diṭṭhasaññī hutvā codetīti** ettha yaṃ codeti, tato aññaṃ puggalaṃ vītikkamantaṃ, paṭicchannokāsato nikkhamantaṃ vā disvā “ayaṃ so”ti saññāya codentopi saṅgayhati. Esa nayo sutādisupi. **Samūlakena vā saññāsamūlakena vāti** ettha pārājikamāpannaṃ diṭṭhādīmūlakena ca “ayaṃ āpanno”ti asuddhasaññāya codento samūlakena codeti nāma. Saññāsamūlakatte eva anāpattisambhavato āpanne vā anāpanne vā puggale āpannasaññī diṭṭhādīsu, adiṭṭhādīsu vā mūlesu diṭṭhasutādīsaññī tena diṭṭhādīmūlakena taṃ puggalaṃ codento saññāsamūlakena codeti nāma. Imesaṃ anāpatti, vuttavipariyāyena āpattivāre attho veditabbo.

Samīpe thatvāti hatthavikāravacīghosānaṃ codanāvasena pavattiyamānānaṃ dassanasavanūpacāre thatvāti attho. Keci pana “dvādasahatthabbhantare thatvā”ti¹ vadanti, taṃ na yuttaṃ. Parato byatirekato anāpattiṃ dassentena “dūtaṃ vā paṇṇaṃ vā sāsanaṃ vā pesetvā”ti ettakameva vuttaṃ, na pana “dvādasahatthaṃ muñcitvā codentassa sīsaṃ na eti”ti vuttaṃ. **Vācāya vācāyāti** sakim āṇattassa sakalampi divasaṃ vadato

1. Sārattha-Ṭī 2. 348 piṭṭhe.

vācāya vācāya codāpakasseva āpatti. **Sopīti** āṇattopi. Tassa ca “mayāpi diṭṭhan”ti-ādiṃ avatvāpi “amūlakan”ti saññāya cāvanādhippāyena “tvam pārājikaṃ dhammaṃ ajjhāpannosī”ti idameva vācaṃ parassa vacanaṃ viya akatvā sāmāññato vadantassāpi saṃghādiseso eva. Satipi pana anuddhamśanādhippāye “asukena evaṃ vuttan”ti parena vuttameva vadantassa natthi saṃghādiseso. Sace pana parena avuttampi vuttanti vadati, āpatti eva.

Sambahulā sambahule sambahulehi vatthūhīti ettha **sambahuleti** cuditakabahuttaniddesena purimesu tīsu vāresu cuditakabahuttenāpi vārabhedasabbhāvaṃ nāpeti. Ekasmiñhi cuditakavatthu codakabhedenā idam catukkaṃ vuttaṃ, cuditakabahuttenāpi catukkantaraṃ labbhatīti atṭhakaṃ hoti eva.

Amūlakacodanāpasāṅgena samūlakacodanālakkhaṇādiṃ dassetuṃ “**codetuṃ pana ko labhati**”ti-ādi āraddhaṃ. **Bhikkhussa sutvā codetīti**-ādi suttaṃ yasmā ye codakassa aññesaṃ vipattiṃ pakāsentī, tepi tasmīṃ khaṇe codakabhāve ṭhatvāva pakāsentī, tesañca vacanaṃ gahetvā itaropi yasmā codetuñca asampaṭicchantaṃ tehi titthiyasāvakapariyosānehi paṭhamacodakehi sampāṭicchāpetuñca labhati, tasmā idha sāvakaabhāvena uddhaṭanti veditabbaṃ.

Dūtaṃ vāti-ādīsu “tvam evaṃ gantvā codehī”ti dūtaṃ vā pesetvā yo codetuṃ sakkoti, tassa paṇṇaṃ, mūlasāsaṇaṃ vā pesetvā. **Samayenāti** pakatiyā jānanakkhaṇe.

Garukānaṃ dvinnanti pārājikasamghādisesānaṃ. **Micchādiṭṭhi** nāma “natthi dinnan”ti¹ ādinayappavattā dasavatthukā diṭṭhi, sassatucchedasaṅkhātāṃ antaṃ gaṇhāpakadiṭṭhi **antaggāhikā** nāma. **Ājīvahetu paññattānaṃ channanti** ājīvahetupi āpajjitabbānaṃ uttarimanussadhammapārājikaṃ², sañcaritte³ saṃghādiseso, “yo te vihare vasati, so arahā”ti⁴ pariāyena thullaccayaṃ, bhikkhussa paṇītabhojanaviññattiyaṃ pācittiyaṃ,⁵

1. Ma 1. 362; Ma 2. 62, 64, 182; Ma 3. 72, 99, 116; Sam 2. 169 piṭṭhādīsu.

2. Vi 1. 116 piṭṭhe. 3. Vi 1. 202 piṭṭhe. 4. Vi 1. 136 piṭṭhe. 5. Vi 2. 118 piṭṭhe.

bhikkhuniyāpaṇītabhojanaviññattiyā pāṭidesanīyam¹, sūpodanaviññattiyā² dukkaṭanti imesaṃ **parivāre**³ vuttānaṃ channaṃ. Na hetā āpattiyo ājīvahetu eva paññattā sañcarittādīnaṃ aññathāpi āpajjitabbato. Ājīvahetupi etāsaṃ āpajjanaṃ sandhāya evaṃ vuttaṃ, ājīvahetupi paññattānanti attho. Na kevalaṇca etā eva, aññāpi adinnādānakuladūsanapāṇavadvavejjakammādivasena ājīvahetu āpajjitabbāpi santi, tā pana āpattisabhāgatāya pārājikādīsu chasu eva saṅgayhantīti visuṃ na vuttāti veditabbā.

Ettāvatā pana sīsaṃ na etīti saṅghādisesaṃ sandhāya vuttaṃ, codanā pana katā eva hoti. **Timsānīti** timsaṃ etesamatthīti timsāni, timsādhikānīti vuttaṃ hoti. **Navutānīti** etthāpi eseṇa nayo.

Attādānaṃ ādātukāmenāti ettha attanā ādātābbato diṭṭhādimūlakehi gahetābbato parassa vipphanditum adavā paggayhanato attādānanti codanā vuccati, taṃ ādātukāmena, codanaṃ kattukāmenāti attho.

Ubbahikāyāti ubbahanti viyojenti etāya alajjīnaṃ tajjanaṃ vā kalahāṃ vāti ubbāhikā, saṅghasammuti, tāya. Vinicchīnaṃ nāma tāya sammatabhikkhūhi vinicchīnaṃ nāma tāya. Alajjussannāya hi parisāya **samathakkhādhake**⁴ āgatehi dasaṅgehi samannāgatā dve tayo bhikkhū tattheva vuttāya ñattidutiyakammavācāya sammannitabbā, tehi ca sammatehi visuṃ vā nisīditvā, tassā eva vā parisāya “aññehi na kiñci kathetabban”ti sāvetaṃ taṃ adhikaraṇaṃ vinicchitabbaṃ.

Kimhīti kismiṃ vatthusmiṃ, kataravipattiyanti attho. **“Kimhi naṃ nāmā”**ti idaṃ “katarāya vipattiyā etaṃ codesī”ti yāya kāyaci viññāyamānāya bhāsāya vuttepi codakassa vinaye apakataññutāya “sīlācāradiṭṭhi-ājīvavipattīsu katarāyāti maṃ pucchati”ti ñātuṃ asakkontassa pucchā, na pana kimhīti-ādīpadatthamattaṃ ajānantassa. Na hi anuvijjako codakaṃ bālaṃ aparicitabhāsāya “kimhi naṃ”ti pucchati. **“kimhi nampi na jānāsī”**ti idampi vacanamattaṃ sandhāya vuttaṃ na hoti,

1. Vi 2. 466 piṭṭhe. 2. Vi 2. 253 piṭṭhe. 3. Vi 5. 178 piṭṭhe. 4. Vi 4. 220 piṭṭhe.

“kataravipattiyā”ti vutte “asukāya vipattiyā”ti vattumpi na jānāsīti vacanassa adhippāyameva sandhāya vuttanti gahetabbaṃ. Teneva vakkhati “bālassa lajjissa nayo dātabbo”ti vatvā ca “kimhi naṃ codesīti silavipattiyā”ti-ādi adhippāyappakāsanameva nayadānaṃ vuttaṃ, na pana kimhi-naṃ-padānaṃ pariyāyamattadassanaṃ. Na hi bālo “kataravipattiyāṃ naṃ codesī”ti imassa vacanassa atthe ñātepi vipattippabhedanaṃ, attanā codiyamānaṃ vipattisarūpaṇca jānitum sakkoti, tasmā teneva ajānana alajjī apasādetabbo. “Kimhi naṃ”ti idampi upalakkhaṇamattaṃ, aññena vā yena kenaci ākārena aviññutaṃ pakāsetvā vissajjetabbova.

“Dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāyā”ti-ādi¹ vacanato “**alajjīniggahatthāya -pa- paññattan**”ti vuttaṃ. **Ehitīti hi-kāro** ettha āgamo daṭṭhabbo, āgamiṣṣatīti attho. **Diṭṭhasantānenā**ti diṭṭhaniyāmena. **Alajjissa paṭiññāya eva kātābanti** vacanapaṭivacanakkameneva dose āvibhūtepi alajjissa “asuddhohan”ti dosasamapaṭicchanapaṭiññāya eva āpattiyā kātābanti attho. Keci pana “alajjissa etaṃ natthīti suddhapaṭiññāya eva anāpattiyā kātābanti ayamettha attho saṅgahito”ti vadanti, taṃ na yuttaṃ anuvijjakasseva niratthakattāpattito codakeneva alajjipaṭiññāya ṭhātabbato. Dosāpagamapaṭiññā eva hi idha paṭiññāti adhippetā. Teneva vakkhati “etampi natthīti paṭiññaṃ na detī”ti-ādi².

Tadatthadīpanatthanti alajjissa dose āvibhūtepi tassa dosāpagamapaṭiññāya eva kātābbaṭādīpanatthaṃ. Vivādavatthusāṅkhāte atthe paccatthikā **atthapaccatthikā**. **Saññaṃ datvā**ti nesaṃ kathāpacchedatthaṃ, abhimukhakaraṇatthaṃca saddaṃ katvā. **Vinicchinitum ananucchavikoti** “asuddho”ti saññāya codakapakkhe pavitṭhattā anuvijjakabhāvato bahibhūtattā anuvijjituṃ asakkuṇeyyataṃ sandhāya vuttaṃ. Sandehe eva hi sati anuvijjituṃ sakkā, asuddhadiṭṭhiyā pana sati cuditakena vuttaṃ sabbaṃ asaccatopi paṭibhāti, kathaṃ tattha anuvijjanā siyāti.

1. Vi 1. 24; Vi 5. 2 piṭṭhādīsu.

2. Vi-Ṭṭha 2. 176 piṭṭhe.

“**Tathā nāsitakova bhavissatī**”ti iminā vinicchayaṃ adatvā saṃghato viyojanaṃ nāma liṅganāsanā viya ayampi eko nāsanappakāroti dasseti. **Viraddhaṃ hotīti** sañcicca āpattiṃ sahasā āpanno hoti. “**Ādito paṭṭhāya alajjī nāma natthī**”ti idaṃ “pakkhānurakkhaṇatthāya paṭiññāṃ na detī”ti imassa alajjilakkhaṇasambhavassa kāraṇavacanāṃ. Paṭicchāditakālato paṭṭhāya alajjī nāma eva, purimo lajjibhāvo na rakkhatīti attho. **Paṭiññāṃ na detīti** sace mayā katadosaṃ vakkhāmi, mayhaṃ anuvattakā bhijjissantīti paṭiññāṃ na deti. **Thāne na tiṭṭhatīti** lajjitṭhāne na tiṭṭhati, kāyavācāsu vītikkamo hoti evāti adhippāyo. Tenāha “**vinicchayo na dātabbo**”ti, pubbe pakkhikānaṃ paṭiññāya vūpasamitassāpi adhikaraṇassa duvūpasantatāya ayampi tathā nāsitakova bhavissatīti adhippāyo.

Cuditakacodakesu paṭipattiṃ ñatvāti “tumhe amhākaṃ vinicchayena tuṭṭhā bhavissathā”ti-ādinā vuttaṃ cuditakacodakesu anuvijjakena paṭipajjitabbakammaṃ ñatvā. **Vinicchayo majjheti** āpattīti vā anāpattīti vā vinicchayapariyosāna-anuvijjanānaṃ majjhaṃ nāmāti attho.

Amūlakampi samūlakam katvā vadantīti āha “**dve mūlānī**”ti. **Kālena vakkhāmīti**-ādīsu okāsaṃ kārāpetvā vadanto **kālena vadati** nāma.

Salākaggayāgu-aggabhiikkhācārattṭhānādīsu codento **akālena vadati** nāma.

Dosato vuṭṭhāpetukāmatāya vadanto **atthasamhitena vadati** nāma.

Dosantaroti dosacitto. Pannarasasu dhammesūti

“**parisuddhakāyasamācārātā**, tathā vacīsamācārātā, sabrahmācārīsu mettacittatā, bahussutatā, ubhinnaṃ pātimokkhānaṃ svāgatāditā, kālena vakkhāmī”ti-ādinā¹ vuttapañcadhammā ca kāruññatā, hitesitā, anukampatā, āpattivuṭṭhānatā, vinayapurekkhāratātī² imesu pannarasasu. Tattha “**kāruññatā**”ti iminā karuṇā dassitā. **Hitesitāti** hitagavesanatā. **Anukampatāti** tena hitena saṃyojanatā, imehi dvīhipi mettā dassitā. **Āpattivuṭṭhānatāti** suddhante paṭiṭṭhāpanatā. Vatthum codetvā sāretvā paṭiññāṃ āropetvā yathāpaṭiññāya kammakaraṇaṃ **vinayapurekkhāratā** nāma.

1. Vi 5. 283 piṭṭhe.

2. Vi 4. 439 piṭṭhe.

Adhikaraṇaṭṭhenāti adhikātabbatṭhena, samathehi vūpasametabbatṭhenāti attho. **Taṃ nānattaṃ dassetunti** idha anadhippetampi atthuddhāravasena taṃ nānattaṃ dassetunti adhippāyo. Teneva vakkhati “sesāni atthuddhāravasena vuttānī”ti¹. **Yaṃ adhikiccā**ti-ādinaṃ adhikaraṇasaddassa kammaśādhanaṭā vuttā.

Gāhanti “asukāṃ codessāmī”ti manasā codanākārassa gahaṇaṃ. **Cetananti** “codessāmī”ti uppannacittabyāpārasaṅkhātāṃ cittakammaṃ. **Akkhantinti** cuditaḥkassa vipattiṃ disvā uppannaṃ kodhaṃ asahaṇaṃ, tathā pavattaṃ vā yaṃ kiñci cittacetasaṅkarāsiṃ. **Vohāranti** codanāvasappavattavacanāṃ. **Paṇṇattinti** codanāvasappavattaṃ manasā parikkappitaṃ nāmapaṇṇattiṃ. **Attādānaṃ gahetvā**ti codanaṃ manasā gahetvā. **Taṃ adhikaraṇanti** taṃ gāhalakkhaṇaṃ adhikaraṇaṃ. **Nirujjhati** cetanāya khaṇikattā, sā ca samathappattā hotīti evamettha anīṭṭhappasaṅgo veditaḥko. Evaṃ uparipi “**tuṇhī hotī**”ti iminā vohāravacanassa nirodhaṃ dasseti. Tenāha “**taṃ adhikaraṇaṃ samathappattaṃ bhavissatī**”ti. “Tasmā paṇṇatti adhikaraṇaṃ”ti aṭṭhakathāsu katasanniṭṭhānaṃ dassetvā idāni tassāpi ekaccehi paṭikkhattabhāvaṃ dassetvā puna tampi paṭisedhetvā aṭṭhakathāsu vuttapaṇṇattiyā eva adhikaraṇataṃ samatthetum “**taṃ panetan**”ti-ādimāha. Tattha **taṃ panetanti** paṇṇatti adhikaraṇanti etaṃ gahaṇaṃ virujjhatīti sambandho. Pārājikādi-āpatti ekanta-akusalasabhāvā vā abyākatasabhāvā vā hotīti saññāya “**methunadhammapārājikāpattī**”ti-ādikaṃ suttaṃ paṇṇatti-adhikaraṇavādena virujjhatīti dassetum uddhaṭaṃ. Tenāha “**na hi te -pa-accanta-akusalattā**”ti-ādi. **Teti** aṭṭhakathācariyā.

Amūlakañceva taṃ adhikaraṇanti ettha amūlakapārājikameva adhikaraṇa-saddena adhippetanti dassetum “**yañcetan**”ti-ādi vuttaṃ. **Yasmā paṇā**ti-ādi pana idhādhippetāya amūlakapārājikāpattiyā eva paṇṇattibhāvo yujjhatīti dassetum āraddhaṃ. Tattha **yāya paṇṇattiyā**ti sabhāvato parisuddhepi puggale “pārājiko”ti-ādinā codakena pavattitaṃ nāmapaṇṇattiṃ sandhāya vadati. **Paññattoti** kathito. **Adhikaraṇe pavattattā**ti

1. Vi-Ṭṭha 2. 180 piṭṭhe.

avijjamānepi manasā āropitamatte āpattādhikaraṇe vācakabhāvena pavattattā.

Evam nāmapaṇṇattivasena imasmim sikkhāpade āpattādhikaraṇassa paññattibhāvaṃ dassetvā idāni atthapaṇṇattivasenāpi dassetuṃ “**yasmā vāyan**”ti-ādi vuttaṃ. **Paññattimattamevā**ti avijjamānassa vijjamānākārena manasā āropita-atthapaṇṇattimattamevāti attho. **Taṅca kho idhevā**ti taṅca yathāvuttapariyāyena paṇṇattiyā adhikaraṇattaṃ idheva imasmim eva sikkhāpade. **Eketi keci. Taṃ na yuttanti** yaṃ ekaccehi aṭṭhakathāsu vuttaṃ, adhikaraṇassa paṇṇattibhāvaṃ nisedhetvā kusalādiparamatthabhāvaṃ sādhetuṃ “taṃ panetaṃ methunadhammapārājikāpattī”ti-ādinā papañcato dassito, taṃ na yuttanti attho. Tattha kāraṇamāha “**ādikammikassā**”ti-ādinā, tena ca tasmim vāde yadi āpatti nāma akusalā vā abyākātā vā bhaveyya, kathaṃ ādikammikassa anāpatti bhaveyya? Tassāpi¹ akusalādīnaṃ uppannattā bhagavato sikkhāpadapaññattito paṭṭhāya yāva āpattītipi na sakkā vattuṃ, methunādīsu akusalādīnaṃ sikkhāpadapaññattito pubbepi samuppattito. Tato eva anupasampannānampi āpattippasaṅgo, gilānādīnaṃ uppannattā anupaññattiyāpi anāpatti-abhāvappasaṅgo ca siyā. Atha mataṃ “na kevaḷaṃ² akusalādi eva, atha kho bhagavatā paṭikkhittabhāvaṃ jānantassa samuppajjamānā eva akusalādayo āpattī”ti, tampi asāraṃ, sikkhāpadapaññattim ajānitvā vītikkamantassa methunādīsu anāpattippasaṅgato, akusalādisabhāvāya ca āpattiyā ekapayogādīsu ekattādīpi na siyā. Na hi sakalampi divasaṃ itthim kāyato amocetvā phusantassa ekamevākusalaṃ uppajjati, bahū vā itthiyo phusitvā apagacchantassa bahūni, yenāpattiyā ekattaṃ, bahuttaṃ vā siyāti evamādikam ayuttim saṅgahetvā dassitanti veditabbaṃ.

Tattha vatthuñcāti vītikkamo. Tañhi āpattisammutipaññāpanassa okāsaṭṭhena “vatthū”ti vuccati. Gottanti adinnādānādito buddhisaddhanivattanatthena parikappitasāmaññākāro gottaṃ. **Nāmanti** avijjamānanāmapaṇṇatti. **Tassa pana pārājikanti** nāmassa atthabhūtā āpatti atthapaññatti evāti

1. Tathā hi (Ka)

2. Atha na kevaḷaṃ (Sī)

daṭṭhabbam. Yam pana “vivādādhikaraṇaṃ siyā kusalan”ti-ādi¹,
 “āpattādhikaraṇaṃ siyā akusalan”ti-ādi² ca suttaṃ tehi samuddhaṭṭam.
 Tampi na vivādādīnaṃ kusalādibhāvassa pariyāyadesitattāti yaṃ ettha
 vattabbaṃ, taṃ heṭṭhā paṭhamapārājikasamuṭṭhānādivaṇṇanāya
sāratthadīpanīyaṃ³ viraddhaṭṭhānasodhanatthaṃ vitthārato vuttanti tattveva
 taṃ gahetabbaṃ, sāratthadīpanīkārakassa akusalādirūpāva āpattīti laddhi,
 teneva so idhāpi “tasmā paṇṇatti-adhikaraṇanti aṭṭhakathāsu
 katasannitṭhānaṃ dassetvā idāni tampi na yuttanti dassetuṃ ‘taṃ panetan’ti-
 ādimāhā”ti⁴ evaṃ attano laddhiṃ aṭṭhakathācariyassapi laddhiṃ katvā
 ganthavirodhampi anoloketvā dassesi. Na hettha buddhaghosācariyo
 aṭṭhakathāvādaṃ ayuttanti dassetuṃ “taṃ panetan”ti-ādimārabhi
 “paṇṇattimattameva āpattādhikaraṇanti veditabbaṃ”ti sayameva upari
 kathanato, atha kho dulladdhikānaṃ ekaccānaṃ tattha vipaṭṭipattiṃ
 dassetvā puna taṃ paṭisedhetukāmo ārabhi, teneva ante “eke”ti vuttanti
 veditabbaṃ. Vivādādīnaṃ kusalādikatte taṃsamathānampi tabbhāvo āpajjati
 paramatthesu paṇṇattiyā samathāyogāti āha **“kusalādisamatthehi”**ti.
 Paññattisabhāvānameva catunnaṃ adhikaraṇānaṃ samatthehi adhikaraṇīyatā,
 na pana kusalādīparamattharūpānaṃ tesaṃ tesaṃ khaṇikatāya sayameva
 samathappattitoti heṭṭhā samatthitamatthaṃ nigamanavasena dassentena **“iti
 iminā adhikaraṇaṭṭhenā”**ti vuttaṃ, tassa yathāvuttanayena samatthehi
 adhikaraṇīyatāyāti attho. **“Idhekacco”**ti iminā idhādhippetam vivādaṃ
 nivatteti.

Anuvādoti vipattīhi upavadanā ceva codanā ca. Tattha upavadanā nāma
 garahā, akkoso ca. **Pañcapīti** mātīkāpariyāpannāpattiyo sandhāya vuttaṃ.
Kiccayatāti kattabbatā. **Sapadānukkamaniddesassāti** ettha
padānukkamaniddesoti padabhājanam vuccati, tena sahitassa
 sikkhāpadassāti attho.

387. **Assāti** kattu-atthe sāmivacananti āha **“etena codakenā”**ti-ādi.
Diṭṭhamūlake panāti “diṭṭhassa hoti pārājikaṃ dhammaṃ

1. Vi 4. 216; Vi 5. 191 piṭṭhesu.

3. Sārattha-Ṭī 2. 96 piṭṭhe.

2. Vi 4. 217 piṭṭhe.

4. Sārattha-Ṭī 2. 353 piṭṭhe.

ajjhāpajjanto”ti-ādi¹ pālīvāraṃ sandhāya vuttaṃ. Tattha itthiyā saddhiṃ rahonisajjādidassanamattavasena pārājikaṃ dhammaṃ ajjhāpajjanto puggalo tena diṭṭho, na pana maggena maggappaṭipādanādidassanavasena. Yadi hi tena so tathā diṭṭho bhaveyya, asuddhasaññī evāyaṃ tasmim puggale siyā, asuddhasaññāya ca suddhaṃ vā asuddhaṃ vā codentassa saṃghādiseso na siyā “anāpatti suddhe asuddhadiṭṭhissa, asuddhe asuddhadiṭṭhissā”ti-ādi²vacanato. Tasmā itthiyā saddhiṃ rahonisajjādimattameva disvāpi “saddho kulaputto, nāyaṃ pārājikaṃ āpajjati”ti tasmim suddhasaññissa vā vematikassa vā “suto mayā pārājikaṃ dhammaṃ ajjhāpajjanto”ti-ādinā niyametvā codentasseva saṃghādiseso, na asuddhasaññissa, tassa pana diṭṭhaṃ sutanti musāvādādiṭṭhacayā lahuṇāpatti evāti veditabbaṃ. Yadi pana so tasmim suddhadiṭṭhicāvanādhippāyopi diṭṭhaṃ rahonisajjādimattameva vadati, adiṭṭhaṃ pana maggenamaggappaṭipādanādiṭṭhacayā vā “assamaṇosi”ti-ādikaṃ vā na vadati, tassa anāpatti. Adhikaṃ vadantassa pana āpattiyeva “adiṭṭhaṃ diṭṭhaṃ”ti³ vuttattā. Yo pana diṭṭhena rahonisajjādinā paṭhamapārājikena asuddhasaññī hutvā cāvanādhippāyo adinnādānaṃ ajjhāpajjanto “diṭṭho”ti vā “suto”ti vā ādim vadati, tassāpi na saṃghādiseso asuddhe asuddhadiṭṭhitāyāti keci vadanti. Aññe pana “yena pārājikena codeti, tena suddhasaññābhāvā āpattiyevā”ti vadanti, idaṃ yuttaṃ. Tathā hi vuttaṃ **mātikāṭṭhakathāyaṃ** “yena pārājikena codeti, taṃ ‘ayaṃ anajjhāpanno’ti ñatvā cāvanādhippāyena -pa- saṃghādiseso”ti⁴. Iminā nayena sutādimūlakesupi vinicchayo veditabbo. **Aññatra āgatesūti** omasavādādisu āgatesu. **Avassutoti** tīhipi dvārehi pārājikavatthubhūtaḍḍharitānuvassanena tinto. **Kasambujātoti** kacavarabhūto, nissāroti attho.

Koṇṭhoti coro, dussīloti attho. **Jeṭṭhabbatikoti** kālakaṇṇidevivate niyutto titthiyoti vadati, sā kira kālakaṇṇisirideviyā jeṭṭhāti vuttā. **Yadaggenāti** yena kāraṇena, yattakenāti

1. Vi 1. 251 piṭṭhe.

3. Vi 1. 250 piṭṭhe.

2. Vi 1. 255 piṭṭhe.

4. Kaṅkhā-Ṭṭha 138 piṭṭhe.

attho. **Tadaggenā**ti etthāpi eseṇa nayo. **No kappetī**ti-ādi
vematikabhāvadīpanatthameṇa vuttanti mahāpadumattherassa adhippāyo.

389. **Etthā**ti codanāyaṃ. Tajjanīyādikammaṃ karissāmīti-āpattiyā
codentassa adhippāyo **kammādhippāyo** nāma. Parivāsadānādikkamena
āpattito vuṭṭhāpetuṃ āpattiyā codentassa adhippāyo **vuṭṭhānādhippāyo**.
Uposathaṃ, pavāraṇaṃ vā saṃghe kātuṃ adānatthāya āpattiyā codayato
adhippāyo **uposathapavāraṇaṭṭhapanādhippāyo**. **Asammukhā -pa-** dukkaṭanti
anuddhamsentassapi akkosantassapi dukkaṭaṃ.

Sabbatthevāti sabbāsu aṭṭhakathāsu. Uposathapavāraṇānaṃ
ñattikammabhāvato ñattiyā vattamānāya eva uposathapavāraṇaṭṭhapanāṃ
hoti, na niṭṭhitāya, sā ca yya-kāre patte niṭṭhitā nāma hotīti āha “**yya-kāre
patte na labbhati**”ti.

Anupāsakoti upāsakopi so bhikkhu na hoti saraṇagamanassāpi
paṭippassaddhattāti vadanti. “**Anodissa dhammaṃ kathentassā**”ti iminā
odissa kathentena okāsaṃ kāretabbanti dasseti. **Āpattiṃ desetvā**
okāsākārāpanāpattiṃ desetvā. Yaṃ codeti, tassa upasampannoti
saṅkhyupagamanāṃ, tasmīṃ suddhasaññitā vematikatā vā, yena pārājikena
codeti, tassa diṭṭhādivasena amūlakatā, cāvanādhippāyena “tvam pārājiko”ti-
ādinā niyametvā sammukhā codanā codāpanā, tassa taṅkhaṇavijānananti
imānettha pañca aṅgāni.

Paṭhamaduṭṭhadosasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Dutiyaduṭṭhadosasikkhāpadavaṇṇanā

391. Navame **mettīyaṃ bhikkhuninti** liṅganāsanāya nāsītāyapi tassā
bhūtapubbavohāraṃ gahetvā vuttaṃ. **Aññabhāgassā**ti therassa
manussajātibhikkhubhāvato aññassa
tiracchānajātichagalakabhāvasaṅkhātassa koṭṭhāsassa. **Idanti** sāmāññato
napuṃsakaliṅgena vuttaṃ,

ayaṃ chagalakoti attho. **Aññabhāgoti** yathāvuttatiracchānājāticchagalakabhāvasaṅkhāto añño koṭṭhāso, aññabhāgassa idanti aññabhāgiyanti paṭhamaviggahassa attho, aññabhāgamatthīti dutiyaviggahassa, dvīhipi chagalakova vutto. Idāni dvīhipi viggahēhi vuttamevatthaṃ vitthārato dassento **“yo hi so”**ti-ādimāha. Tattha yo hi so chagalako vutto, so aññassa bhāgassa hotīti ca aññabhāgiyasaṅkhyāṃ labhatīti ca yojanā. Dutiyaviggahassa atthaṃ dassetuṃ **“so vā”**ti-ādi vuttaṃ. **Adhikaraṇanti veditabboti** etthāpi yo hi so “dabbo mallaputto nāma”ti chagalako vutto, soti ānetvā sambandhitabbaṃ. **Taṃhi sandhāyāti** “dabbo”ti nāmakaraṇassa adhiṭṭhānabhūtaṃ chagalakaṃ sandhāya. **Te bhikkhūti** te anuyuñjantā bhikkhū. Āpattiyaṃ puggalādhiṭṭhānattā **“puggalānaṃyeva lesā”**ti vuttaṃ.

393. **Yā ca sā avasāne -pa- codanā vuttāti** “bhikkhu saṃghādisesaṃ ajjhāpajjanto diṭṭho hoti saṃghādisese saṃghādisesadiṭṭhi hoti, tañce pārājikena codetī”ti-ādim¹ codanābhedaṃ sandhāya vadati. Sattannampi āpatṭinaṃ paccekaṃ pārājikattādisāmaññepi methunādinnādānādivatthuto, rāgadosattādisabhāvato ca visabhāgatāpi atthīti āha **“yasmā pana -pa- na hotī”**ti.

Vuttanayenevāti “sabhāgavisabhāgavatthuto”ti-ādinā² vuttanayena. Kammalakkhaṇaṃ, taṃmanasikāro ca avipannakammassa nimittato phalūpacārena kammani vuccatīti āha **“taṃ nissāya uppajjanato”**ti. Parivāsādiṃ nissāya mānattādīnaṃ uppajjanato **“purimaṃ purimaṃ”**ti-ādi vuttaṃ.

395. **Savatthukaṃ katvāti** puggalādhiṭṭhānaṃ katvā. **Dīghādinoti** dīgharassādilingassa. **Diṭṭhādinoti** diṭṭhapubbādino.

408. **Evam tathāsaññīti** aññassa methunādikiriyaṃ disvā “ayaṃ so”ti evaṃ tathāsaññī. Aṅgāni paṭhamaduṭṭhadose vuttasadisāni, idha pana kiñcidesaṃ lesamattaṃ upādiyaṇā adhikā.

Dutiyaduṭṭhadosasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Vi 1. 262 piṭṭhe.

2. Vi-Ṭṭha 2. 185 piṭṭhe.

10. Paṭhamasaṃghabhedasikkhāpadavaṇṇanā

410. Dasame **bahūnanti** dubbalatāya araṇṇādisevāya cittaṃ samāhitam kātuṃ asakkontānaṃ. Dukkassantakiriyāya tasmim attabhāve buddhavacanaggahaṇadhāraṇādisaṅkhātāṃ byañjanapadameva paramaṃ assa, na maggalābhoti **padaparamo**. **Abhisambhūṇitvā**ti nipphādetvā. Dhammato apetaṃ **uddhammaṃ**. **Paṭikkhittamevā**ti “na bhikkhave asenāsanikena vassaṃ upagantabban”¹ vacanato vuttaṃ, idameva vacanaṃ sandhāya pāliyaṃpi “**aṭṭha māse**”²ti-ādi² vuttaṃ.

Tīhi koṭṭhīti asuddhamūlehi. Ettha ca bhikkhūnaṃ catūsu kulesu pakkapiṇḍiyālopabhojananissitatāya, macchamaṃsabhojanavirahitassa ca kulassa dullabhatāya tattha laddhesu bhattabyañjanesu macchamaṃsasamaṃsaggasaṅkāya, dunnivāraṇatāya ca bhikkhūnaṃ sarīrayāpanampi na siyāti bhagavatā macchamaṃsaṃ sabbathā appaṭikkhipitvā tīhi koṭṭhī aparisuddhameva paṭikkhittaṃ. Yadi hi taṃ bhagavā sabbathā paṭikkhipeyya, bhikkhū maramānāpi macchādisamaṃsaggasaṅkitaṃ bhattaṃ na bhuñjeyyūṃ, tato taṇḍuladhaṇṇādimaṃ paṭiggahetvā nidahitvā sayam pacitvā bhuñjituṃ tadupakaraṇabhūtaṃ dāsīdāsaṃ, udukkhalamusalādikaṃca bhikkhūnaṃ pattādi viya avassaṃ gahetuṃ anujānitabbaṃ siyāti titthiyānaṃ viya gahaṭṭhāvāso eva siyā, na bhikkhu-āvāsoti veditabbaṃ. **Jālaṃ** macchabandhanaṃ. **Vāgura**³ migabandhanī. **Kappatī**ti yadi tesam vacanena saṅkā na vattati, vaṭṭati, na taṃ vacanaṃ lesakappaṃ kātuṃ vaṭṭati. Teneva vakkhati “yattha ca nibbematiko hoti, taṃ sabbaṃ kappatī”⁴ti.

Pavattamaṃsanti āpaṇādīsu pavattaṃ vikkāyikaṃ matamaṃsaṃ. **Bhikkhūnaṃyeva atthāya akatanti** ettha aṭṭhānappayutto eva-saddo, bhikkhūnaṃ atthāya akatamevāti sambandhitabbaṃ, tasmā bhikkhūnaṃca maṅgalādīnaṃcāti missetvā katampi na vaṭṭatīti veditabbaṃ. Keci pana yathāṭṭhitavasena avadhāraṇaṃ gahetvā “vaṭṭatī”⁵ti vadanti, taṃ na sundaraṃ. “**Vattan**”⁶ti iminā āpatti natthīti dasseti.

Kappanti asaṅkheyyakappaṃ, “āyukappaṃ”⁷tipi⁴ keci. Mahākappassa hi catutthabhāgo asaṅkheyyakappo, tato vīsatimo bhāgo

1. Vi 3. 212 piṭṭhe. 2. Vi 1. 264 piṭṭhe. 3. Vākarā (Sī) 4. Sārattha-Ṭī 2. 360 piṭṭhe.

saṁghabhedakassa āyukappanti vadanti, taṁ aṭṭhakathāsu kappatṭhakathāya na sameti kappavināse eva muccatī”ti-ādi¹ vacanato. **Brahmaṁ puññaṁ** seṭṭhaṁ puññaṁ. **Kappaṁ saggamhīti** ettha paṭisandhiparamparāya kappatṭhatā veditabbā.

411. **Laddhinānāsamvāsakenāti** ukkhittānuvattakabhāvena bhāvappadhānattā niddesassa. **Kammaṇānāsamvāsakenāti** ukkhittabhāvena. “Bhedāya parakkameyyā”ti visum vuttattā bhedanasamvattanikassa adhikaraṇassa samādāya paggaṇhanato pubbepi pakkhapariyesanādivasena saṁghabhedāya parakkamantassa samanubhāsanakammaṁ kātuṁ vaṭṭatīti veditabbaṁ. Yopi cāyaṁ saṁghabhedo hotīti sambandho.

Kammenāti apalokaṇādinā. **Uddesenāti** pātimokkhuddesena. **Vohārenāti** tāhi tāhi upapattihi “adhammaṁ dhammo”ti-ādinā² vohārena, paresaṁ paññāpanenāti attho. **Anusāvanāyāti** attano laddhiyā gahaṇatthameva anu punappunaṁ kaṇṇamūle mantasāvanāya, kathanenāti attho. **Salākaggāhenāti** evaṁ anusāvanāya tesaṁ cittaṁ upatthambhetvā attano pakkhe pavitṭhabhāvassa saññāpattham “gaṇhatha imaṁ salākaṁ”ti salākaggāhena. Ettha ca kammameva, uddeso vā saṁghabhede padhānaṁ kāraṇaṁ, vohārādayo pana saṁghabhedassa pubbabhāgāti veditabbā. **Abbhussitanti** abbhuggataṁ. **Accheyyāti** vihareyya.

“Lajjī rakkhissatī”ti³ vacanato āpattiḥayena ārocaṇaṁ lajjinaṁ eva bhāroti āha “**lajjīhi bhikkhūhi**”ti, alajjissapi anārocentassa āpattiyeva. **Appaṭinissajjato dukkaṭanti** visum visum vadantānaṁ gaṇanāya dukkaṭaṁ. **Pahontenāti** gantuṁ samatthena, icchantenāti attho. Āpatti pana aḍḍhayaḥjanabbhantareneva agilānassa vasena veditabbā.

416. **Ñattiyādīhi dukkaṭādisabbhāvaṁ sandhāya “saṁghādisesena anāpatti”**ti vuttaṁ. **Assāti** devadattassa. Apaññatte sikkhāpade samanubhāsanakammasseva abhāvato “**na hi paññattaṁ sikkhāpadaṁ vītikkamantassā**”ti vuttaṁ. Sikkhāpadaṁ paññapenteneva hi samanubhāsanakammaṁ anuññātaṁ. **Uddissa anuññātati** “anujānāmi bhikkhave romanthakassa

1. Abhi-Tṭha 2. 409 piṭṭhe.

2. Am 3. 315, 317; Vi 4. 368 piṭṭhādīsu.

3. Visuddhi 1. 95; Vi-Tṭha 1. 199; Vinayaśaṅgaha-Tṭha 323 piṭṭhesu.

romanathanan”ti-ādim¹ uddissānuññātaṃ sandhāya vadati. **Anāpattiyaṃ** anāpattivāre. **Āpattiṃ ropetabboti** samanubhāsanāya pācittiya-āpattiṃ ropetabbo. **Āpattiyeva na jātāti** saṃghādisesāpatti na jātā eva.

“Na paṭinissajjāmī”ti saññāya abhāvena mucchanato **saññāvimokkhaṃ**. **Sacittakanti** “na paṭinissajjāmī”ti jānanacittena sacittakaṃ. Yo visaññī vā bhīto vā vikkhitto vā “paṭinissajjitabban”tipi, “kammaṃ karissatī”ti vā na jānāti, tassa anāpatti. Bhedāya parakkamaṃ, dhammakammaṃ samanubhāsaṃ, kammavācāpariyosānaṃ, na paṭinissajjāmīti cittena appaṭinissajjananti imānettha cattāri aṅgāni.

Paṭhamasaṃghabhedasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Dutiyasaṃghabhedasikkhāpadavaṇṇanā

418. ekādasame yasmā ubbāhikādisammutikammaṃ bahūnampi kātuṃ vaṭṭati, tasmā “**na hi saṃgho saṃghassa kammaṃ karotī**”ti idaṃ niggaḥavasena kattabbakammaṃ sandhāya vuttanti veditabbaṃ. Aṅgāni panettha bhedāya parakkamaṃ pahāya anuvattanaṃ pakkhipitvā heṭṭhā vuttasadisāneva gahetabbāni.

Dutiyasaṃghabhedasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Dubbacasikkhāpadavaṇṇanā

424. Dvādasame **vambhanavacananti** garahavacanaṃ. Saṭa-saddo² patita-saddena samānattho, tassa ca visesanassa paranipātoti āha “**tattha tattha patitaṃ tiṇakatṭhapaṇṇan**”ti. **Kenāpīti**³ vātādisadisena upajjhāyādina.

426. Cittapariyonāho dalhakodhova **upanāho**. Tatopi balavatāro dummocanīyo **kodhābhisaṅgo**. **Codakaṃ paṭippharaṇatāti**

1. Vi 4. 272 piṭṭhe.

2. Kasaṭasaddo (Sī, Ka)

3. Tenāpīti (Sī, Ka)

codakassa paṭiviruddho hutvā avaṭṭhānaṃ. **Codakaṃ apasādanā**ti vācāya ghaṭṭanā. **Paccāropanā**ti “tvampi sāpattiko”ti codakassa āpatti-āropanā. **Paṭicaraṇatā**ti paṭicchādanatā. **Apadānenā**ti attano cariyāya. **Na sampāyanatā**ti “yaṃ tvaṃ codako vadesi”¹ ‘mayā esa āpattiṃ āpanno diṭṭho’ti, tvaṃ tasmaṃ samaye kiṃ karosi, ayaṃ kiṃ karoti, kattha ca tvaṃ ahosi, kattha ayaṃ”ti-ādinā nayena cariyaṃ puṭṭhena sampādetvā akathanāṃ.

“Yassa siyā āpatti”ti² iminā nidānavacanena sabbāpi āpattiyo saṅgahitāti āha “**yassa siyā**”ti-ādi. Aṅgāni cettha paṭhamasaṃghabhedasadisāni, ayaṃ pana viseso yathā tattha bhedāya parakkamaṃ, idha avacanīyakaraṇatā daṭṭhabbā.

Dubbacasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

13. Kuladūsakasikkhāpadavaṇṇanā

431. Terasame **kīṭāgiri**ti tassa nigamassa nāmaṃ. Tañhi sandhāya parato “na assajipunabbasukehi bhikkhūhi kīṭāgirismiṃ vatthabban”ti vuttaṃ, gāmanigamato ca pabbājanaṃ, na janapadato. Tena pana yogato janapadopi “kīṭāgiri”icceva saṅkhyāṃ gatoti āha “**evaṃnāmake janapade**”ti.

Tatrāti sāvattiyaṃ. **Dhuraṭṭhā**neti abhimukhaṭṭhāne, jetavanadvārasamīpeti attho. **Dvīhi meghehī**ti vassikena, hemantikena cāti dvīhi meghehi. Gaṇācariyehi chahi adhikatāya “**samadhikan**”ti vuttaṃ.

Udakassāti akappiya-udakassa “kappiya-udakasiñcanan”ti visum vakkhamānattā, tañca “ārāmādi-atthāya rukkharopane akappiyavohāresupi kappiya-udakasiñcanādi vaṭṭati”ti vakkhamānattā idhāpi vibhāgaṃ katvā

1. Yaṃ taṃ codako vadati (Sī, Ka), Sārattha-Ṭī 2. 364 piṭṭhe passitabbaṃ.

2. Vi 3. 140, 141 piṭṭhesu.

kappiya-udakasiñcanādi visum dassitam. Yathā koṭṭanakhāṇanādikāyikakiriyāpi akappiyavohāre saṅgahitā, evaṃ mātikā-ujukaraṇādikappiyavohārepīti āha “**sukkhāmātikāya ujukaraṇan**”ti. Ettha purāṇapaṇṇādi haraṇampi saṅgayhati. Mahāpaccariyavādova pamāṇattā pacchā vutto. Akappiyavohārepi ekaccaṃ vaṭṭatīti dassetum “**na kevalañca sesan**”ti-ādimāha. **Yamkiñci mātikanti** sukkhaṃ vā asukkhamaṃ vā. **Tatthāti** āramādi-atthāya rukkharopane. **Tathāti** kappiyavohārapariyāyādīhi ganthāpanaṃ sandhāya vuttaṃ. Iminā ca kulasaṅgahatthāya ganthāpanādīpi na vaṭṭatīti dasseti.

Vatthupūjanatthāya sayam ganthanaṃ kasmā na vaṭṭatīti codento “**nanu cā**”ti-ādimāha. Yathā āramādi-attham kappiyapathaviyaṃ sayam ropetumpi vaṭṭati, tathā vatthupūjanatthāya sayam ganthanaṃ kasmā na vaṭṭatīti codakassa adhippāyo. **Vuttanti**-ādi parihāro. Atha “**na pana mahā-aṭṭhakathāyan**”ti kasmā vadati? Mahāpaccari-ādīsu vuttampi hi pamāṇamevāti nāyaṃ virodho, mahā-aṭṭhakathāyaṃ avuttassa sayam ropanassa tattheva vuttena udakasiñcanena saha saṃsandananayadassanamukhena pamāṇamevāti patiṭṭhāpetum vuttattā. “Maññeyyāsi”ti padaṃ “taṃ kathan”ti iminā sambandhitabbaṃ. Tatthāyaṃ adhippāyo—kiñcāpi mahā-aṭṭhakathāyaṃ sayam ropanaṃ na vuttaṃ, kappiya-udakassa sayam āsiñcanaṃ vuttameva, tasmā yathā āramādi-atthāya kappiya-udakaṃ sayam siñcitumpi vaṭṭati, tathā vatthupūjanatthāya ganthanaṃ kasmā na vaṭṭatīti. **Tampi na virujjhatīti** yadetaṃ vatthupūjanatthāyapi ganthanaṃ paṭikkhipitvā āramādi-atthāya sayam ropanasiñcanaṃ vuttaṃ, tampi pāḷiyā saṃsandanato pubbāparaṃ na virujjhati.

Taṃ kathanā na virujjhatīti āha “**tatra hī**”ti-ādi. **Tatrāti** ropanasiñcanavisaye. Pupphādīhi kulasaṅgahappasaṅge “mālāvacchan”ti visesitattā kulasaṅgahatthameva ropanaṃ adhippetanti viññāyatīti āha “**mālāvacchanti vadanto**”ti-ādi. **Etaṃ vuttanti** “mālāvacchaṃ ropentipi ropāpentipi, siñcantipi siñcāpentipī”ti etaṃ vuttaṃ. **Aññatra panāti** āramādi-atthāya mālāvacchādīnaṃ ropane pana. **Pariyāyoti** sayamkaraṇakārāpanasaṅkhāto pariyāyo vohāro atthavisesoti attho **atthi**

upalabbhati, kulasaṅgahatthattābhāvāti adhippāyo. Evamettha pariyāyasaddassa karaṇakārāpanavasena atthe gayhamāne “ganthentipi ganthāpentipī”ti pāḷiyaṃ paṭikkhittaganthanaganthāpanaṃ ṭhapetvā yaṃ parato “evaṃ jāna, evaṃ kate sobheyyā”ti-ādikappiyavacanēhi ganthāpanaṃ vuttaṃ, tattha dosābhāvo samatthito hoti, “ganthehi”ti āṇattiyā kārāpanasseva ganthāpananti adhippetattā. **Tattha pariyāyaṃ idha ca pariyāyābhāvaṃ ñatvāti** tattha “mālāvacchaṃ ropenti”ti-ādīsu “mālāvacchan”ti kulasaṅgahatthattāsūcanakassa visesanassa sabbhāvato karaṇakārāpanasaṅkhātāpariyāyasabbhāvaṃ. Idha “ganthenti”ti-ādīsu tathāvidhavisēsavacanābhāvato tassa pariyāyassa abhāvaṃca ñatvā. Taṃ suvuttamevāti veditabbanti yojanā.

Sabbaṃ vuttanayeneva veditabbanti aṭṭhakathāsu āgatanayeneva ropanādi, ganthāpanādi ca sabbaṃ veditabbāṃ. Na hettha sandeho kātābboti nigameti.

Haraṇādīsuti vatthupūjanatthāya haraṇādīsu. **Kulitthi-ādīnaṃ atthāya haraṇatoti** kulitthi-ādīnaṃ haraṇasseva viśeṣetvā paṭikkhittattāti adhippāyo. Tenāha “haraṇādhikāre hī”ti-ādī. **Mañjarīti** pupphagocchaṃ. **Vaṭṭamsakoti** kaṇṇassa uparī piḷandhanatthaṃ katapupphavikati, so ca “vaṭṭamso”ti vuccati. **Kaṇṇikāti** bahūnaṃ pupphānaṃ vā mālānaṃ vā ekato bandhitassa nāmaṃ, “kaṇṇābharaṇaṃ”tipi vadanti. **Hārasadisanti** muttāhārasadisāṃ.

Kappiyenāti kappiya-udakena. **Tesaṃyeva dvinnanti** kuladūsanaparibhogānaṃ dvinnaṃ. **Dukkaṭanti** kulasaṅgahatthāya sayāṃ siṅcane, kappiyavohārena vā akappiyavohārena vā siṅcāpane ca dukkaṭaṃ, paribhogatthāya pana sayāṃ siṅcane, akappiyavohārena siṅcāpane ca dukkaṭaṃ. **Payogabahulatāyāti** sayāṃ karaṇe, kāyapayogassa kārāpane ca vacīpayogassa ca bahuttena.

Ganthena nibbattaṃ dāmaṃ **ganthimaṃ**. Eṣeva nayo sesesupi. **Na vaṭṭatīti** vatthupūjanatthāyapi na vaṭṭati, dukkaṭanti attho. **Vaṭṭatīti** vatthupūjanatthāya vaṭṭati, kulasaṅgahatthāya pana kappiyavohārena kārāpentassāpi dukkaṭameva.

Nīpapuppham nāma kadambapuppham. **Purimanayenevā**ti “bhikkhussa vā”ti-ādinā vuttanayena.

Kadalikkhandhamhīti-ādinā vuttam sabbameva sandhāya “**taṃ ati-olārikamevā**”ti vuttam, sabbattha karaṇe, akappiyavacanena kārāpane ca dukkaṭamevāti attho. “**Pupphavijjhanattham kaṇṭakam bandhitumpi na vaṭṭati**”ti imassa upalakkhaṇattā pupphadāmolambanādi-atthāya rajjubandhanādipi na vaṭṭatīti keci vadanti, aññe pana “pupphavijjhanattham kaṇṭakanti visesitattā tadattham kaṇṭakameva bandhitum na vaṭṭati, tañca aṭṭhakathāpamāṇenā”ti vadanti, vīmaṃsitvā gahetabbam.

Pupphapaṭicchakam nāma daṇḍādīhi katam pupphādhanam, etampi nāgadantakampi sachiddakameva gahetabbam. **Asokapiṇḍiyā**ti asokasākhānam, pupphānam vā samūhe. **Dhammarajju** nāma cetiyādīni parikkhipitvā tesañca rajjuyā ca antarā pupphappavesanattāya bandharajju. “Sithilavaṭṭitā vā rajjuvaṭṭi-antare pupphappavesanattāya evam bandhā”tipi vadanti.

Matthakadāmanti dhammāsanādimattakalambakadāman. **Tesamyevā**ti uppālādīnam eva. **Vākena vā daṇḍakena vā**ti pupphanālam phāletvā pupphena ekābaddham ṭhitavākena, daṇḍakena ca ekabandhaneneva, etena puppham bijagāme saṅgaham na gacchati pañcasu bījesu appaviṭṭhattā paṇṇam viya, tasmā kappiyam akārāpetvāpi kopane doso natthi. Yañca chinnassāpi makulassa vikasanam, tampi atitaruṇassa abhāvā vuḍḍhilakkhaṇam na hoti, pariṇatassa pana makulassa pattānam sinehe pariyādānam gate visumbhāvo eva vikāso, teneva chinnamakulavikāso acchinnamakulavikāsato parihīno, milātayutto vā dissati. Yañca milātassa udakasaññoge amilānatāpajjanam, tampi tambulapaṇṇādīsu samānanti vuḍḍhilakkhaṇam na hoti, pāli-aṭṭhakathādīsu ca na katthaci pupphānam kappiyakaraṇam āgataṃ, tasmā puppham sabbathā abījamevāti viññāyati, vīmaṃsitvā gahetabbam. “**Pasibbake viyā**”ti vuttattā pupphapasibbake vā pasibbakasadisabandhe vā yattha katthaci cīvare vā pakkipitum vaṭṭatīti siddham. **Bandhitum na vaṭṭati**ti rajju-ādīhi bandhanam sandhāya vuttam, pupphasseva pana acchinnadaṇḍavākehi¹ bandhitum vaṭṭati eva.

1. ...daṇḍakehi (Ka), Sārattha-Ṭī 2. 372 piṭṭhe passitabbam.

Pupphapaṭe ca daṭṭhabbanti pupphapaṭaṃ karontassa dīghato pupphadāmassa haraṇapaccāharaṇavasena pūraṇaṃ sandhāya vuttaṃ, tiriyato haraṇaṃ pana vāyimaṃ nāma hoti, na pūrimaṃ. **“Purimaṭṭhānaṃ atikkāmeti”**ti sāmāññato vuttattā, purimaṃ pupphakoṭiṃ phusāpetvā vā aphasāpetvā vā parikkhipanavasena pana atikkamantassa āpattiyeva. **Bandhituṃ vaṭṭatīti** puppharahitāya suttavākakoṭiyā bandhituṃ vaṭṭati. **“Ekavāraṃ haritvā vā parikkhipitvā vā”**ti idaṃ pubbe vuttacetiyādirikkhepaṃ, pupphapaṭakaraṇaṃ sandhāya vuttaṃ.

Parehi pūritanti dīghato pasāritaṃ. **Vāyitunti** tiriyato harituṃ, taṃ pana ekavārampi na labbhati. **Pupphāni ṭhapentenāti** aganthitapupphāni aññamaññaṃ phusāpetvāpi ṭhapentena. **Ghaṭikadāma-olambakoti** heṭṭhābhāge ghaṭikākārayutto, dārughaṭikākāro vā olambako. Suttamayaṃ **geṇḍukaṃ** nāma. **Sabbatthāti** ganthimādīsu sabbattha.

Recakanti abhinayaṃ, “evaṃ naccāhī”ti naṭanākāradassananti attho, “cakkam viya attānaṃ bhamāpanan”tipi keci. **Ākāseyeva kīlantīti** “ayaṃ sārī asukapadaṃ mayā nītā”ti evaṃ mukheneva ubhopi vadantā kīlanti. **Jūtaphalaketi** jūtamaṇḍale. **Pāsakakīlāyāti** dvinnāṃ tivaṅgulappamāṇānaṃ dārudantādimayānaṃ pāsakānaṃ catūsu passetu ekakādivasena bindūni katvā phalake khipitvā uparibhāge diṭṭhabindūnaṃ vasena sārīyo apanetvā kīlanakajūtakīlāya.

Mañjaṭṭhi¹ nāma mañjaṭṭharukkkhasāraśāvaṃ. **Salākahatthanti** nālīkerahīrādīnaṃ kalāpassetaṃ nāmaṃ. Pāliyaṃ **tharusminti** khagge. **Usseḷentīti** mukhena usseḷanasaddaṃ pamuṇcanti, mahantaṃ abyattasaddaṃ pavattentīti attho. **Apphoṭentīti** dviguṇitavāmahatthe dakkhiṇahatthena tāletvā saddaṃ karonti. **Mukhaḍḍimanti**² mukhabherī.

432. **Tesanti** samāse guṇībhūtāni pabbānīpi parāmasati. **Bondoti** lolo, mandadhātukoti attho. **Bhakuṭiṃ katvāti** bhamukabhedāṃ katvā. **Nelāti** niddosā.

1. Mañjaṭṭhi (Sī, Syā)

2. Mukhaḍḍimanti (Sī)

433. Pāḷiyaṃ “**sāriputtā**”ti idaṃ ekasesanayena sāriputtamoggallānānaṃ ubhinnaṃ ālapanāṃ, teneva bahuvacananiddeso kato.

435. **Aṭṭhārasa vattānī**ti “na upasampādetabban”ti-ādīni “na bhikkhūhi sampayojetabban”ti pariyosānāni **kammakkhandhake**¹ āgatāni aṭṭhārasa vattāni. **Na pannalomāti** na patitamānalomā, ananukūlavattinoti attho.

437. **Parasantakaṃ deti dukkaṭamevāti** vissāsagāhena dānaṃ sandhāya vuttaṃ. **Thullaccayanti** ettha bhaṇḍadeyyampi hoti eva.

Tañca kho vatthupūjanatthāyāti mātāpitūnampi pupphaṃ dentena vatthupūjanatthāyeva dātabbanti dasseti. **Maṇḍanatthāya pana sivaliṅgādipūjanatthāyāti** ettakameva vuttattā “imaṃ vakkiṇitvā jīvissantī”ti mātāpitūnaṃ dātuṃ vaṭṭati, sesañātīnaṃ pana tāvakālikameva dātuṃ vaṭṭati. **Ñātisāmaṇerehevāti** tesaṃ gihikammaparimocanatthaṃ vuttaṃ. **Itareti** aññātakā, tehipi sāmaṇerehi ācariyupajjhāyānaṃ vattasīsena haritabbaṃ. **Cūḷakanti** upaḍḍhabhāgatopi upaḍḍhaṃ.

Sāmaṇerā -pa- thapentiti arakkhitāgopitaṃ sandhāya vuttaṃ. **Tattha tatthāti** magge vā cetiyaṅgaṇe vā. “**Sāmaṇerehi dāpetuṃ na labhanti**”ti idaṃ sāmaṇerehi gihīnaṃ kammaṃ kāritaṃ viya hotīti vuttaṃ, na pana pupphadānaṃ hotīti sāmaṇerānampi na vaṭṭanato. Vuttañca “**sayamevā**”ti-ādi. “**Avisesena vuttan**”ti iminā sabbesampi na vaṭṭatīti dasseti.

Khīṇaparibbayānanti āgantuke sandhāya vuttaṃ. Paricchinnesupi rukkhesu “**idha phalāni sundarānī**”ti-ādīni vadantena kulasaṅgaho kato nāma hotīti āha “**evaṃ pana na vattabban**”ti.

Rukkhacchallīti rukkhattaco. Abhājanīyattā **garubhaṇḍaṃ** vuttaṃ. **Vuttanayenāti** paṇṇadānampi **pupphaphalādīsu**² vuttanayena kulasaṅgaho hotīti dasseti.

Pubbe vuttappakāraṇti mama vacanena bhagavato pāde vandathāti-ādīnā **vuttappakārasikkhāpade**³ paṭhamāṃ vuttaṃ. “**Pakkamatāyasmā**”ti idaṃ

1. Vi 4. 10 piṭṭhe.

2. Vi-Ṭṭha 2. 209, 210 piṭṭhesu.

3. Vi 1. 275, 276 piṭṭhesu.

pabbājanīyakammavasena vuttaṃ. Puna “pakkamatāyasmā”ti idampi pabbājanīyakammakatassa vattavasena vuttaṃ. Ettha ca assajipunabbasukehi ācariyesu anekavidhesu anācāresu paññāpetabbā āpattiyo sikkhāpadantaresu paññattā evāti tā idha apaññāpetvā kuladūsakānaṃ pabbājanīyakammavasena niggahaṃ kātuṃ tattheva sammā avattitvā kārakasam̐ghaṃ chandagāmitādīhi pāpentānaṃ samanubhāsanāya sam̐ghādisesaṃ āropitañca idaṃ sikkhāpadaṃ paññattanti veditabbaṃ. **Paṭhamasaṃghabhedasadisānevāti** ettha aṅgesupi yathā tattha parakkamaṇaṃ, evamidha chandādīhi pāpanaṃ daṭṭhabbaṃ. Sesam̐ tādīsamevāti.

Kuladūsakasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Nigamanavaṇṇanā

442. Itare pana yāvatatīyakāti veditabbāti sambandho. Yo hi jaro ekasmiṃ divase āgantvāpi gato anantaresu dvīsu divasesu anuppajjitvā tatiye divase uppajjati, so **tatīyako**. Yo pana tatiyepi anuppajjitvā catutthe eva divase uppajjati, so **catutthako** cāti vuccati. Taṃ sandhāyāha “**yathā tatiye**”ti-ādi. “**Akāmena avasenā**”ti iminā appaṭikammakaraṇaṃ nāma yasmā alajjilakkhaṇaṃ, saggamokkhāvaraṇaṇca, tasmā āpanno puggalo “pacchā parivassissāmi”ti vikkhipitum na labhati, sam̐ghena ca anicchantasseva parivāso dātabboti dasseti. Pāliyaṃ **ciṇṇamānatto bhikkhu -pa- abbhetaḥ**boti ettha yo bhikkhu ciṇṇamānatto, so bhikkhu abbhetaḥboti evaṃ bhikkhusaddadvaṃsa yojanā veditabbā. **Te ca bhikkhū gārayhāti** ūnabhāvaṃ ñatvā abbhenti, dukkaṭāpajjanena garahitabbā. **Sāmicīti** vattaṃ.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya vimativinodaniyaṃ

Terasakavaṇṇanānayo niṭṭhito.

3. Aniyatakaṇḍa

1. Paṭhama-aniyatasikkhāpadavaṇṇanā

443. Puttasaddena sāmaññaniddesato, ekasesanayena vā puttīpi gahitāti āha **“bahū dhītarō cā”**ti. **Tadanantaranti** bhikkhūnaṃ bhojanānantaraṃ.

444-5. **Taṃ kammanti** taṃ methunādi-ajjhācārakammaṃ. Pāḷiyaṃ **“sotassa raho”**ti idaṃ atthuddhāravasena vuttaṃ, upari sikkhāpade “na heva kho pana paṭicchannaṃ”ti-ādinā¹ etassa sikkhāpadassa visayaṃ paṭikkhipitvā **“alañca kho hoti mātugāmaṃ duṭṭhullāhi vācāhi obhāsitaṃ”**ti¹ visayanantarabhūtasotarahassa visuṃ vakkhamānattā, idha pana cakkhuraḥova adhippeto **“paṭicchanne āsane”**ti-ādivacanato, **“sakkā hoti methunaṃ dhammaṃ paṭisevitun”**ti vuttattā ca. Tenāha **“kiñcāpi”**ti-ādi. **Paricchedoti** rahonisajjāpattiyā vavatthānaṃ.

Idāni cakkhuraheveva āpattiṃ paricchinditvā dassento **“sacepi hī”**ti-ādimāha. **“Pihitakavāṭassa”**ti iminā paṭicchannabhāvato cakkhussa rahova adhippeto, na sotassa rahoti dasseti. Tenāha **“apihitakavāṭassa -pa-anāpattiṃ”**ti. Na hi kavāṭapidahanena² sotassa raho vigacchati, cakkhussa raho eva pana vigacchati. **“Antodvādasahatthe”**ti idaṃ dutiyasikkhāpade āgatasotassa rahena āpajjitabbaduṭṭhullavācāpattiyā sabbathā anāpattibhāvaṃ dassetuṃ vuttaṃ. Dvādasahatthato bahi nisinno hi tattha sotassa rahasabbhāvato duṭṭhullavācāpattiyā anāpattiṃ na karoti, tathā ca **“anāpattiṃ na karoti”**ti sāmaññato na vattabbaṃ siyā, **“methunakāyasaṃsaggāpattiṃ anāpattiṃ karoti”**ti visesetvā vattabbaṃ bhaveyya. Tasmā tathā taṃ avatvā sabbathā anāpattiṃ dassetumeva **“dvādasahatthe”**ti vuttanti gahetabbaṃ. Yadi hi cakkhusseva rahabhāvaṃ sandhāya vadeyya, **“antodvādasahatthe”**ti na vadeyya appaṭicchanne tato dūre nisinnepi cakkhussa

1. Vi 1. 290 piṭṭhe.

2. Kavāṭavivaraṇena (Ka)

rahāsambhavato. Yasmā nisīditvā niddāyanto kapimiddhapareto kiñci kālāṃ cakkhūni ummīleti, kiñci kālāṃ nimmīleti. Tasmā “**niddāyantopi anāpattiṃ karotī**”ti vuttaṃ.

Paṭiladdhasotāpattiphalāti antimaparicchedato vuttaṃ. **Nisajjāṃ paṭijānamā**noti methunakāyasamsaggādivasena raho nisajjāṃ paṭijānamānoti attho. Tenāha “**pārājikena vā**”ti-ādi. **Na appaṭijānamā**noti alajjīpi appaṭijānamāno āpattiyaṃ na kāretabbova. So hi yāva dosāṃ na paṭijānāti, tāva “neva suddho, nāsuddho”ti vā vattabbo, vattānusandhinā¹ pana kāretabbo. Vuttañhetam—

“Paṭiññā lajjīsu katā, alajjīsu evaṃ na vijjati.

Bahumpi alajjī bhāseyya, vattānusandhitena kāraye”ti².

Nisajjādīsu -pa- paṭijānamānova tena so bhikkhu kāretabboti ettha **paṭijānamā**noti pāliyaṃ anāgatampi adhikārato āgatamevāti katvā vuttaṃ.

Vadāpethāti tassa iddhiyā vigatāsaṅkopi taṃ ovadanto āha, anupaparikkhitvā adese nisinnā “mātugāmena saddhiṃ ekāsane thero raho nisinnō”ti evaṃ mādisēhipi tumhe tumhākaṃ avaṇṇaṃ vadāpetha kathāpayittha, mā puna evaṃ³ karitthāti adhippāyo. **Evamakāsinti** nigūhitabbampi imaṃ visesādhigamaṃ pakāsento taṃ saddhāpetumeva evamakāsinti attho. **Rakkheyyāsima**nti imaṃ uttarimanussadhammaṃ aññesaṃ mā pakāsaya.

451. **Nisajjāya pācittiya**nti rahonisajjassāde vattamāne pācittiyaṃ. Sace pana so rahonisajjassādaṃ paṭivinodetvā kammaṭṭhānamanasikārādinā aññavihito, niddūpagato vā anāpatti eva. Tenāha “**assāde uppanne**”ti. “**Nisinnāya itthiya**”ti iminā nisīdanakkhaṇe assādābhāvaṃ dasseti. Yadi hi nisīdanakkhaṇe assādo uppajjeyya, tena uṭṭhātabbāṃ. Itarathā āpatti eva itthiya uṭṭhāyuṭṭhāya punappunaṃ nisīdane viya, tatthāpi

1. Vuttānusandhinā (Sī, Ka), Vi-Ṭṭha 4. 201 piṭṭhe passitabbāṃ. 2. Vi 5. 279 piṭṭhe.

3. Evarūpaṃ (Sī)

bhikkhussa uṭṭhahato anāpatti, tena rahonisajjāpatti akiriyasamuṭṭhānāpi hotīti vadanti. Idam pana aniyatasikkhāpadam, anantarañcāti dvepi visum āpattipaññāpanavasena paññattāni na honti rahonisajjādīsu āpattiyā sikkhāpadantaresu paññattattā. Pārājikādi-āpattīhi pana kenaci coditassa anuvijjakehi vinicchayakāraṇanayadassanattam evam vatthuvaseṇa dvidhā vibhajitvā paññattāni imāneva ca yasmā bhikkhunīnampi vinicchayanayaggahaṇāya alam, tasmā tāsam visum na vuttānīti veditabbam. Yam pana āpattim paṭijānāti, tassa vasenettha aṅgabhedo veditabbo. Teneva “ayam dhammo aniyato”ti vuttam.

Idha aniyatavaseṇa vuttānam pārājikasamghādisapācittiyānam tiṇṇampi aññamaññam sadisasamuṭṭhānādītaya vuttam **“samuṭṭhānādīni paṭhamapārājikasadisānevā”**ti.

Paṭhama-aniyatasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiya-aniyatasikkhāpadavaṇṇanā

452. “Na labhati mātugāmena saddhim eko ekāya -pa- nisajjam kappetun”ti avatvā “paṭikkhittam mātugāmenā”ti-ādinā vuttattā “eko”ti paccattapadam paṭikkhittapadena na sameti, “ekassā”ti vattabboti sādiento āha **“itarathā hi”**ti-ādi.

453. **Pariveṇaṅgaṇādīti** pariveṇassa mālakam. **Ādi**-saddena pākārādiparikkhittam cetiyamālakādim saṅgaṇhāti. **Antogadhanti** appaṭicchannaṭṭhāne eva pariyāpannam. Idha itthīpi anāpattim karotīti sambandho. Kasmā pana itthī idheva anāpattim karoti, na purimasikkhāpadeti? Imassa sikkhāpadassa methunam vinā duṭṭhullavācāya vaseṇa āgatattā. Methunameva hi itthiyo aññamaññam paṭicchādentī mahāvane dvāram vivaritvā **niddūpagatamhi bhikkhumhi**¹ viya. Duṭṭhullam pana na paṭicchādentī, teneva duṭṭhullavācāsikkhāpade “yā tā itthiyo hirimanā, tā nikkhamitvā bhikkhū ujjhāpesun”ti² vuttam,

1. Vi 1. 48 piṭṭhe.

2. Vi 1. 187 piṭṭhe.

tasmā **“itthīpi anāpattiṃ karotī”**ti vuttaṃ, **“appaṭicchannaṭṭhānattā”**tipi kāraṇaṃ vadanti.

Kāyenāpi duṭṭhullobhāsasambhavato imasmiṃ sikkhāpade cakkhussa raho, sotassa raho ca adhippetoti āha **“anandho abadhiro”**ti-ādi. Keci pana **vibhaṅge** **“nālaṃ kammaniyanti na sakkā hoti methunaṃ dhammaṃ paṭisevitun”**ti¹ ettakameva vatvā ‘na sakkā hoti kāyasamsaggam samāpajjitun’ti avuttattā appaṭicchannepi ṭhāne raho aññesaṃ abhāvaṃ disvā ekāya itthiyā kāyasamsaggopi sakkā āpajjitunti antodvādasahatthe savanūpacāre ṭhito abadhiropi andho kāyasamsaggassāpi sabbhāvābhāvaṃ na jānātīti kāyena duṭṭhullobhāsanasabbhāvaṃ amanasikatvāpi kāyasamsaggāpattiyāpi parihārāya anandho abadhiroti-ādi vuttaṃ”ti vadanti. Yaṃ pana **sāratthadīpaniyaṃ** **“kāyasamsaggavasena anandho vutto”**ti² vuttaṃ, taṃ pana kāyena duṭṭhullobhāsanasambhavaṃ amanasikatvā vuttaṃ, kāyasamsaggavasenāpīti gahetabbaṃ. Teneva **“imasmiṃ sikkhāpade sotassa raho eva adhippeto -pa-. Kenaci pana ‘dvepi rahā idha adhippetā’**ti vuttaṃ, taṃ na gahetabbaṃ”ti vuttaṃ. Yaṃ pana cakkhussa rahābhāvasādhanatthaṃ **“na hi appaṭicchanne okāse cakkhussa raho sambhavatī”**ti-ādi vuttaṃ, taṃ na vuttaṃ atidūratare ṭhitassa kāyena obhāsanampi hatthaggaḥādīnīpi sallakkhetuṃ asakkuṇeyyattā. Teneva pāliyaṃ **“cakkhussa raho”**ti vuttaṃ, aṭṭhakathāyaṃ appaṭikkhittaṃ. Na kevalaṅca appaṭikkhittaṃ, atha kho **“anandho badhiroti ca andho vā abadhiropi na karotī”**ti ca vuttaṃ, tasmā dvepi rahā idha gahetabbā. **“Antodvādasahatthe”**ti-iminā sotassa raho dvādasahatthena paricchinnoti idaṃ dasseti. Cakkhussa raho pana yattha ṭhitassa kāyavikārādayo na paññāyanti, tena paricchinditabboti daṭṭhabbaṃ. **Badhiro pana cakkhumāpīti** duṭṭhullavācāsaṃghādisesaṃ sandhāya vuttaṃ. **Duṭṭhullāpatti vuttāti** purimasikkhāpade vuttehi adhikavasena duṭṭhullāpatti ca vuttāti evamattho gahetabbo, na pana duṭṭhullāpatti evāti kāyasamsaggassāpi idha gahetabbato. Teneva **“pārājikāpattiṅca**

1. Vi 1. 291 piṭṭhe.

2. Sārattha-Ṭī 2. 382 piṭṭhe.

parihāpetvā”ti ettakameva vuttaṃ, itarathā “kāyasamśaggañcā”ti vattabbaṃ bhaveyya.

Tisamuṭṭhānanti-ādi pana purimasikkhāpade āgatehi adhikassa duṭṭhullavācāsaṃghādisesassa vasena vuttaṃ kāyasamśaggādīnampi purimasikkhāpade eva vuttattā, idha pana na vuttantipi vadanti, vīmaṃsitvā gahetabbaṃ.

Dutiya-aniyatasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito aniyatavaṇṇanānayo.

4. Nissaggiyakaṇḍa

1. Cīvaravagga 1. Paṭhamakathinasikkhāpadavaṇṇanā

459. **Samitāvināti** samitapāpena. **Gotamakacetiyam** nāma gotamayakkhassa cetiyaṭṭhāne katavihāro vuccati.

461. **Navamam vā dasamam vāti** bhummatthe upayogavacanam. **Sace bhaveyyāti** sace kassaci kaṅkhā bhaveyya. **Vuttasadisanti** dasamam vāti vuttasadisam paricchadasadisam, “vuttasadisamevā”tipi likhanti. **Dhāretunti** ettha āhāti pāṭhaseso daṭṭhabbo.

463. **Sūciyā paṭisāmananti** sūcighare saṃgopanam, idaṅca sūcikkamassa sabbassa pariniṭṭhitabhāvadassanattam vuttam. **Etanti** naṭṭhacīvaram. **Etesampīti** naṭṭhacīvarādīni parāmasati, tena cīvarapalibodhābhāvam dasseti. **Dutiyassa palibodhassāti** āvāsapalibodhassa. Ettha ca niṭṭhitacīvarasmim, ubbhatasmim kathineti dvīhi padehi dvinnam palibodhānam abhāvadassanena atthatakathinassa pañcamāsabbhantare yāva cīvarapalibodha-āvāsapalibodhesu aññataram na upacchiḍḍati, tāva atirekacīvaram dhāretum vaṭṭatīti dīpeti. Pakkamanam anto assāti **pakkamanantikā**, evam sesāpi veditabbā. Vitthāro panettha āgataṭṭhāne āvi bhavissati.

Dasāhaparamam kālanti accantasam yogavacanam. **Idaṅhi vuttam hoti -pa- dasahaparamabhāvoti** idam dasāhaparamatāpadassa atthamattadassanam, dasāhaparamabhāvoti idaṅhi vuttam hotīti evamettha yojanā veditabbā. Ayamattahoti-ādi dasāhaparamapadasseva adhippetatthadassanavasena vuttam. Tattha **ettako kāloti** “dasāhaparamatā”ti vutto yo kālo, so ettako kāloti attho.

Khomanti khomasuttehi vāyitam khomapaṭacīvaram, tam vākamayanti vadanti. Kappāsasuttehi vāyitam **kappāsikam**, evam sesānīpi. **Kambalanti** eḷakādīnam lomamayasuttana vāyitapaṭam. **Bhaṅganti** khomasuttādīni sabbāni, ekaccāni vā missetvā vāyitam cīvaram. Bhaṅgampi vākamayamevāti keci. Dukūlam pattuṇṇam somārapaṭam cīnapaṭam iddhijam devadinnanti imāni pana cha cīvarāni

etesaññeva anulomānīti visum na vuttāni. **Dukūlañhi** sāṇassa anulomaṃ vākamayattā. “**Pattuṇṇaṃ** koseyyaviseso”ti **abhidhānakose** vuttaṃ. Somāradese, cīnadese ca jātavatthāni **somāracīnapaṭṭāni**. Pattuṇṇādīni tīṇi koseyyassa anulomāni pāṇakehi katasuttamayattā. **Iddhijanti** ehibhikkhūnaṃ puññiddhiyā nibbattacīvaraṃ. Kapparukkhe nibbattaṃ, **devadinnāṇa** khomādīnaṃ aññataraṃ hotīti tesaṃ sabbesaṃ anulomāni. Manussānaṃ pakativadatthiṃ sandhāya “**dve vidatthiyo**”ti-ādi vuttaṃ. Iminā dīghato vaḍḍhakīhatthappamāṇaṃ vitthārato tato upaḍḍhappamāṇaṃ vikappanupaganti dasseti. Tathā hi “sugatavidatthi nāma idāni majjhimassa purisassa tisso vidatthiyo, vaḍḍhakīhatthena diyaḍḍho hattho hotīti”ti¹ **kuṭikārasikkhāpadaṭṭhakathāyaṃ** vuttaṃ, tasmā sugataṅgulaena dvādasāṅgulā sugatavidatthi vaḍḍhakīhatthena diyaḍḍho hatthoti siddhaṃ. Evañca katvā “sugataṅgulaena aṭṭhaṅgulaṃ vaḍḍhakīhatthappamāṇaṃ”ti āgataṭṭhānehi ca sameti.

Taṃ atikkāmayatoti ettha **tanti** cīvaraṃ, kālaṃ vā parāmasati. **Tassa yo aruṇoti** cīvaruppādadivasassa yo atikkanto aruṇo. **Cīvaruppādadivasena saddhinti** cīvaruppādadivasassa ādibhūtena atikkanta-arūṇena saddhinti attho, idaṇca bhagavatā “dasāhaparamaṃ”ti vatvā puna “ekādase aruṇuggamane”ti vuttattā pubbāparasamsandanatthaṃ saddato gammamānampi “cīvaruppādadivasena saddhin”ti evaṃ vuttaṃ. “Dasame aruṇe”ti vutte eva hi dasāhaparamena² saddhiṃ sameti. Divasapariyosānassa avadhibhūta-anāgatāruṇavasena hi divasaṃ atikkantaṃ nāma hoti, na pana divasassa ādibhūtāruṇavasena parivāsādīsu tathā aggahaṇato, idha pana bhagavatā divasassa ādi-antaparicchedadassanavasena “**ekādase aruṇuggamane**”ti vuttaṃ, tasmā **aṭṭhakathāyaṃ** divasassa ādibhūtaṃ taṃdivasanissitampi aruṇaṃ gahetvā “ekādase aruṇuggamane nissaggiyaṃ hoti”ti vuttaṃ. **Aruṇoti** cettha sūriyuggamanassa purecaro vaḍḍhanaghanaratto pabhāvisesoti daṭṭhabbo.

Vacanīyoti saṃghāpekkho. **Vacanabhedoti** “ñattiyaṃ dve āpattiyo saraṭi”ti-ādinā vattabbanti adhippāyo.

1. Vi-Ṭṭha 2. 153 piṭṭhe.

2. Dasāhaparamapadena (Sī)

468. “**Na idha saññā rakkhati**”ti idaṃ vematikañca anatikkantasaññañca sandhāya vuttaṃ. **Yopi evaṃsaññī tassapīti** yo anatikkantasaññī, vematiko vā, tassapīti attho. Anattāto aviluttassa visesamāha
“pasayhāvahāravasena”ti. Theyyāvahāravasena gahitampi idha nattham.

Anāpatti aññena kataṃ paṭilabhitvāti-ādi nisīdanasanthataṃ sandhāya vuttaṃ. Yena hi purāṇasanthatassa sāmantaṃ sugatavidatthiṃ anādiyivā navaṃ nisīdanasanthataṃ kataṃ, tassa taṃ nissaggiyampi tato aññassa paṭilabhitvā paribhuñjantassa anāpattikaranti sijjhanato ayamattho sabbanissaggiyesupi sijjhati.

469. **Ticīvaraṃ adhiṭṭhātunti** saṅghāṭi-ādināmena adhiṭṭhātuṃ. “**Na vikappetun**”ti iminā nāmena na vikappetun, etena vikappitaticīvaro tecīvariko na hoti. Tassa tasmīṃ adhiṭṭhitaticīvare viya avippavāsādinaṃ kattabbavidhi na kātabboti dasseti, na pana vikappane dosoti. **Tato paranti** catumāsato paraṃ vikappetvā paribhuñjitun anuññātanti keci vadanti, aññe pana “vikappetvā yāva āgāmivassānaṃ, tāva ṭhapetumeva vaṭṭati”ti vadanti, apare pana “vikappane na doso, tathā vikappitaṃ parikkhārādināmena adhiṭṭhahitvā paribhuñjitabban”ti vadanti.

Muṭṭhipaṇcakanti muṭṭhiyā upalakkhitaṃ pañcakaṃ, catuhatthe minitvā pañcamaṃ hatthaṃ muṭṭhiṃ katvā minitabbanti adhippāyo. Keci pana “muṭṭhihatthānaṃ pañcakaṃ muṭṭhipaṇcakaṃ, tasmā pañcapi hatthe muṭṭhiṃ katvāva minitabbā”ti vadanti. **Muṭṭhittikanti** etthāpi eseva nayo. Dvihatthena antaravāsakena timaṇḍalaṃ paṭicchādetun sakkāti āha **“pārupanenā”**ti-ādi. **Atirekanti** sugatacīvarappamāṇato adhikaṃ. **Ūnakanti** muṭṭhipaṇcakādito ūnakaṃ, tena ca tesu ticīvarādhiṭṭhānaṃ na ruhatīti dasseti.

Imaṃ saṅghāṭiṃ paccuddharāmīti imaṃ saṅghāṭi-adhiṭṭhānaṃ ukkhipāmi pariccajāmīti attho. **Kāyavikāraṃ karontenāti** hatthena cīvaraṃ parāmasantena, cālentena vā. **Vācāya adhiṭṭhātābbāti** ettha kāyenapi cāletvā vācampi bhinditvā kāyavācāhi adhiṭṭhānampi saṅgahitanti veditabbaṃ “kāyena aphasitvā”ti vuttattā. **Duvidhanti** ahatthapāsahatthapāsavasena duvidhaṃ. Tattha **hatthapāso** nāma aḍḍhateyyahattho vuccati. Dvādasahatthanti keci

vadanti, taṃ idha na sameti. **“Sāmantavihāre”**ti idaṃ
 ʈhapitaṭṭhānasallakkhaṇayogge ʈhitaṃ sandhāya vuttaṃ. Tato dūre ʈhitampi
 ʈhapitaṭṭhānaṃ sallakkhenta adhiṭṭhātabbameva. Tatthapi cīvarassa
 ʈhapitabhāvasallakkhaṇameva pamāṇaṃ. Na hi sakkā sabbathā ʈhānaṃ¹
 sallakkhetuṃ. Ekasmim vihāre ʈhapetvā tato aññasmim ʈhapitanti
 adhiṭṭhātuṃ na vaṭṭati. Keci pana “tathāpi adhiṭṭhite na doso”ti vadanti, taṃ
 aṭṭhakathāya na sameti, vīmaṃsitabbaṃ. **Adhiṭṭhahitvā ʈhapitavattthehi**
 parikkhāraḥaṇāmena adhiṭṭhahitvā ʈhapitavattthehi, teneva “imaṃ
 paccuddharāmi”ti parikkhāraḥassa paccuddhāraṃ dasseti. Etena ca
 tecīvaradhutaṅgaṃ pariharantena paṃsukūlādivasena laddhaṃ vatthaṃ
 dasāhabbhantare katvā rajitvā pārupituṃ asakkontena parikkhāraḥavasena
 adhiṭṭhahitvāva dasāhaṃ atikkametabbaṃ, itarathā nissaggiyaṃ hotīti
 dasseti. Teneva “rajitakālato pana paṭṭhāya nikkhipituṃ na vaṭṭati,
 dhutaṅgacoro nāma hotī”ti² **visuddhimagge** vuttaṃ. **“Puna**
adhiṭṭhātabbāni”ti idaṇca saṅghāṭi-āditi cīvaranāmena adhiṭṭhahitvā
 paribhuñjitukāmassa vasena vuttaṃ, itarassa pana purimādhīṭṭhānameva
 alanti veditabbaṃ. **“Puna adhiṭṭhātabban”**ti iminā kappabindupi dātabbanti
 dasseti.

Baddhasīmāyaṃ avippavāsasīmāsammutisambhavato na tattha
 dupparihārātāti āha **“abaddhasīmāyaṃ dupparihāran”**ti.

Atirittappamāṇāya chedanakaṃ pācittiyanti āha **“anarittappamāṇā”**ti.
Tato paraṃ paccuddharitvā vikappetabbāti vassikamāsato paraṃ
 adhiṭṭhānaṃ paccuddharitvā vikappetabbā, iminā catunnaṃ vassikamāsānaṃ
 upari adhiṭṭhānaṃ tiṭṭhatīti viññāyati tato paccuddharāyogā. Yaṇca
mātikāṭṭhakathāyaṃ “vassikasāṭikā vassānamāsāṭikkamenāpi,
 kaṇḍupaṭicchādi ābādhavūpasamenāpi adhiṭṭhānaṃ vijahatī”ti³ vuttaṃ, taṃ
samantapāsādikāyaṃ natthi. **Parivāraṭṭhakathāyaṇca** “atthāpatti hemante
 āpajjati, no gimhe”ti ettha idaṃ vuttaṃ “kattikapuṇṇamāsiyā pacchime
 pāṭipadadivase vikappetvā ʈhapitaṃ vassikasāṭikaṃ nivāsento hemante
 āpajjati, kurundiyaṃ pana ‘kattikapuṇṇamadivase apaccuddharitvā hemante
 āpajjati’ti vuttaṃ, tampi suvuttaṃ, ‘catumāsāṃ adhiṭṭhātuṃ tato paraṃ

1. Sabbatṭhānaṃ (Sī)

2. Visuddhi 1. 62 piṭṭhe.

3. Kaṅkhā-Ṭṭha 155 piṭṭhe.

vikappetun'ti hi vuttan'ti¹. Tattha **mahā-aṭṭhakathāyaṃ** nivāsanapaccayā dukkaṭaṃ vuttaṃ, **kurundaṭṭhakathāyaṃ** pana apaccuddhārapaccayā, tasmā kurundiyaṃ vuttanayenāpi vassikasāṭikā vassānamāsāṭikkamepi adhiṭṭhānaṃ na vijahatīti paññāyati. Adhiṭṭhānavijahanesu ca vassānamāsa-ābādhānaṃ vigamena vijahanaṃ **Mātikāṭṭhakathāyampi** na uddhaṭaṃ, tasmā **samantapāsādikāyaṃ** āgatanayena yāva paccuddhārā adhiṭṭhānaṃ tiṭṭhatīti gahetabbaṃ. Nahānatthāya anuññātattā “**vaṇṇabhedamattarattāpi cesā vaṭṭati**”ti vuttaṃ. “**Dve pana na vaṭṭanti**”ti iminā saṅghāṭi-ādīsu viya dutiye adhiṭṭhānaṃ na ruhati, atirekacīvaraṃ hotīti dasseti. **Mahāpaccariyaṃ** cīvaravasena paribhogakiccassa abhāvaṃ sandhāya anāpatti vuttā senāsanaparikkhārattāya dinnapaccattharaṇe viya. Yaṃ pana “paccattharaṇampi adhiṭṭhātābbaṃ”ti vuttaṃ, taṃ senāsanatthāyevāti niyamitaṃ na hoti navasu cīvaresu gahitattā, tasmā attano nāmena adhiṭṭhahitvā nidahitvā parikkhāracolaṃ viya yathā tathā viniyujjitabbamevāti gahetabbaṃ. **Pāvāro kojavoti** imesampi paccattharaṇādīnaṃ lokepi voharaṇato senāsanaparikkhārattāya dinnapaccattharaṇato visuṃ gahaṇaṃ kataṃ.

“**Hīnāyāvattanena**”ti-idam antimavatthum ajjhāpajjitvā bhikkhupaṭiññāya ṭhitassa ceva tiṭṭhiyapakkantassa ca bhikkhuniyā ca bhikkhunibhāve nirapekkhatāya gihiliṅgatitṭhiyaliṅgaggahaṇaṃ sandhāya vuttaṃ. Sikkhaṃ apaccakkhāya gihibhāvūpagamaṇaṃ sandhāya vuttanti keci vadanti, taṃ na yuttaṃ tadāpissa upasampannattā, cīvarassa ca tassa santakattāvijahanaṭo. **Pamāṇacīvarassāti** pacchimappamāṇaṃ sandhāya vuttaṃ. **Dve cīvarāni pārupantassāti** gāmappavese diguṇaṃ katvā saṅghāṭiyo pārupanaṃ sandhāya vuttaṃ. “**Esa nayo**”ti iminā pamāṇayuttesu yattha katthaci chiddam² adhiṭṭhānaṃ vijahatīti-ādī-atthaṃ saṅgaṇhāti.

Aññaṃ pacchimappamāṇaṃ nāma natthīti sutte āgataṃ natthīti adhippāyo. Idāni tameva vibhāvetuṃ “**yañhi**”ti-ādī vuttaṃ, taṃ na sameti, saṅghāṭi-ādīnaṃ muṭṭhipaṇcakādiheṭṭhimappamāṇassa sutte anāgatattāti adhippāyo.

Mahantaṃ vā khuddakaṃkarotīti ettha atimahantaṃ cīvaraṃ muṭṭhipaṇcakādi pacchimappamāṇayuttaṃ katvā samantato chindanenaṇāpi vicchindanakāle chijjamānatthānaṃ

1. Vi-Ṭṭha 4. 164 piṭṭhe.

2. Chidde (Ka)

chiddasaṅkhyam na gacchati adhiṭṭhānam na vijahati evāti sijjhati, “ghaṭetvā chindati, na bhijjati”ti vacanena ca sameti. Parikkhāracoḷam pana vikappanupagapacchimappamāṇato ūnam katvā chinnaṃ adhiṭṭhānam vijahati adhiṭṭhānassa anissayattā. Tāni puna baddhāni ghaṭitāni adhiṭṭhātabbamevāti veditabbaṃ. Keci pana “vassikasāṭikacīvare dvidhā chinne yadipi ekekaṃ khaṇḍaṃ pacchimapacchimappamāṇam pahoti, ekasmiṃyeva khaṇḍe adhiṭṭhānam tiṭṭhati, na itare, “dve pana na vaṭṭanti”ti vuttattā. Nisīdanakaṇḍuppaṭicchādīsupi eśeva nayoti vadanti.

Sammukhe pavattā **sammukhā**ti paccattavacanam, tañca vikappanavisesanam, tasmā “sammukhe”ti bhummatthe nissakkavacanam katvāpi atthaṃ vadanti, abhimukheti attho. Atha vā sammukhena attano vācāya eva vikappanā **sammukhāvikappanā**. Parammukhena vikappanā **parammukhāvikappanā**ti karaṇatthenāpi attho daṭṭhabbo, ayameva pāḷiyā sameti. **Sannihitāsannihitabhāvanti** āsannadūrabhāvaṃ. **Ettāvatā nidhetum vaṭṭatī**ti ettakeneva vikappanākiccassa niṭṭhitattā, atirekacīvaṃ na hotīti dasāhātikkame na nissaggiyaṃ janetīti adhippāyo. **Paribhuñjitum -pa- na vaṭṭatī**ti sayam apaccuddharaṇam paribhuñjane pācittiyaṃ, adhiṭṭhāne paresam vissajjane dukkaṭaṇca sandhāya vuttam.

Paribhogādayopi vaṭṭantiti paribhogavissajjana-adhiṭṭhānāni. **Apisaddena nidhetumpi vaṭṭatī**ti attho, etena ca paccuddhārepi kate cīvarampi vikappitacīvameva hoti, na atirekacīvaṃ. Tam pana ticīvarādināmena adhiṭṭhātukāmena adhiṭṭhahitabbaṃ, itarena vikappitacīvameva katvā paribhuñjitabbanti dasseti. Keci pana “yam vikappitacīvaṃ, tam yāva aparibhogakālā apaccuddharāpetvāva nidahitabbaṃ, paribhogakāle pana sampatte paccuddharāpetvā adhiṭṭhahitvā paribhuñjitabbaṃ. Yadi hi tato purepi¹ paccuddharāpeyya, paccuddhāreneva vikappanāya vigatattā atirekacīvaṃ nāma hoti, dasāhātikkame ca nissaggiyaṃ pācittiyaṃ. Tasmā yam aparibhuñjitvāva ṭhapetabbaṃ, tadeva vikappetabbaṃ, paccuddhāre ca kate antodasāheyeva adhiṭṭhātabbaṃ. Yaṇca aṭṭhakathāyaṃ ‘tato pabhuti paribhogādayopi vaṭṭanti’ti-ādi vuttam, tam pāḷiyā virujjhati”ti vadanti, tam tesam matimattameva.

Pāliyañhi “antodasāhaṃ adhiṭṭheti, vikappeti”¹ ca “sāmaṃ cīvaraṃ vikappetvā apaccuddhāraṇaṃ paribhuñjeyya pācittiyaṃ”² ca “anāpatti so vā deti, tassa vā vissāsanto paribhuñjati”³ ca sāmāññato vuttattā, aṭṭhakathāyaṇca “imaṃ cīvaraṃ vā vikappanaṃ vā paccuddharāmi”⁴ ti-ādinaṃ paccuddhāraṃ adassetvā “mayhaṃ santakaṃ paribhuñja vā vissajjehi vā”⁵ ti evaṃ attano santakattaṃ amocetvā vā paribhogādivaseneva paccuddhārassa vuttattā, “tato pabhuti paribhogādayopi vaṭṭanti”⁶ ti adhiṭṭhānaṃ vināpi visuraṃ paribhogassa, nidahanassa ca vuttattā vikappanānantarameva paccuddharāpetvā anadhiṭṭhahitvā eva ticīvaravirahitaṃ vikappanārahaṃ cīvaraṃ paribhuñjitum, nidahituṇca idaṃ pāṭekkaṃ vinayakammanti khāyati. Apica bahūnaṃ pattānaṃ vikappetum, paccuddhāretuṇca vuttattā paccuddhārena tesāṃ atirekapattatā dassitāti sijjhati tesu ekasseva adhiṭṭhātabbato. Tasmā aṭṭhakathāyaṃ āgatanayeneva gaṇetabbaṃ.

Paññattikovidō na hotīti evaṃ vikappite “anantaramēva evaṃ paccuddharitabbaṃ”⁷ ti vinayakammaṃ na jānāti. Tenāha **“na jānāti paccuddharitun”**⁸ ti, imināpi cetāṃ veditabbaṃ “vikappanānantaramēva paccuddhāro kātabbo”⁹ ti.

Avisesena vuttavacananti ticīvarādīnaṃ sādharāṇavacanena vuttavacanāṃ. Yaṃ panettha “viruddhaṃ viya dissati”¹⁰ ti vatvā taṃ virodhāsāṅkaṃ nivattetum **“ticīvarasaṅkhepena -pa- vikappanāya okāso dinno hoti”**¹¹ ti vuttaṃ, taṃ “adhiṭṭheti vikappeti”¹² ti sāmāññato vuttepi ticīvarampi vikappetīti ayamatto na sijjhati, “ticīvaraṃ adhiṭṭhātum na vikappetun”¹³ ti¹⁴ visesetvā vuttattā. Yaṃ pana adhiṭṭhātabbaṃ, taṃ adhiṭṭhāti. Yaṃ ticīvaravirahitaṃ, taṃ vikappetabbaṃ, taṃ vikappetīti evamattho sijjhatīti. Tasmā ettha pubbāparavirodho na dissati sāmāññavacanassa vuttāvaseseyeva avatiṭṭhanato. Yaṃ panettha ticīvarassāpi vikappanavidhiṃ dassetum **“ticīvaraṃ ticīvarasaṅkhepenā”**¹⁵ ti-ādi vuttaṃ. Tattha ticīvarasaṅkhepena parihariyamānesu ekampi paccuddharitvā vikappetum na vaṭṭati, ticīvarato pana ekaṃ vā sakalameva vā apanetvā aparaṃ ticīvaraṃ ticīvarasaṅkhepena pariharitukāmassa vā ticīvarādhiṭṭhānaṃ muñcitvā parikkhāracoḷavaseneva sabbacīvaraṃ

1. Vi 1. 296 piṭṭhe. 2. Vi 2. 160 piṭṭhe. 3. Vi 2. 161 piṭṭhe. 4. Vi 3. 411 piṭṭhe.

paribhuñjitukāmassa vā purimaṃ adhiṭṭhitacīvaraṃ paccuddharitvā vikappetum vaṭṭatīti evamadhippāyena **“ticīvare ekena cīvarena vippavasitukāmo hotī”**ti-ādi vuttaṃ siyā, iccetaṃ pāḷiyā saddhiṃ sameti. Atha punapi tadeva ticīvarādhiṭṭhānena adhiṭṭhātukāmo hutvā vippavāsasukhatthaṃ paccuddharitvā vikappetīti iminā adhippāyena vuttaṃ siyā, taṃ **“ticīvaraṃ adhiṭṭhātum na vikappetun”**ti¹ iminā vacanena na sameti. Yadi hi sesacīvarāni viya ticīvarampi paccuddharitvā vikappetabbaṃ siyā, **“ticīvaraṃ adhiṭṭhātum na vikappetun”**ti¹ idaṃ vacanameva niratthakaṃ siyā sesacīvarehi ticīvarassa viśesābhāvā. Tasmā **“vikappetī”**ti idaṃ ticīvaravirahitameva sandhāya vuttaṃ. Ticīvaraṃ pana vikappetum na vaṭṭatīti viññāyati, teneva dutiyakathinasikkhāpadassa anāpattivāre **“vikappetī”**ti idaṃ na vuttaṃ, vīmaṃsitvā yathā pāḷiyā saddhiṃ na virujjhati, tathā ettha adhippāyo gahetabbo.

Tuyhaṃ demīti-ādīsu pariccattattā manasā asampaṭicchante pi sampadānabhūtasappa santakaṃ hoti, so icchitakkhaṇe gahetum labhati. **Itthannāmassāti** parammukhe ṭhitaṃ sandhāya vadati. **Yassa pana ruccatīti**-ādi ubhohipi pariccattatāya assāmikataṃ sandhāya vuttaṃ.

“Taṃ na yujjati”ti idaṃ antodasāhe eva viśāsaggahaṇaṃ sandhāya anāpattivārasa āgatattā, idha nissaggiyacīvarassa kappiyabhāvakaraṇatthaṃ lesena gahitattā ca vuttaṃ, keci pana **“parehi sabhāgena acchinne, viśāsaggahite ca puna laddhe doso na dissatī”**ti vadanti. **Anadhiṭṭhānenāti** kāyavācāhi kattabbassa akaraṇenāti adhippāyo. Cīvarassa attano santakatā, jātipamāṇayuttatā, chinnapalibodhabhāvo, atirekacīvaratā, dasāhātikkamoti imānettha pañca aṅgāni.

Paṭhamakathinasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Udositasikkhāpadavaṇṇanā

473. Dutīye **avippavāseti** avippavāse nipphādetabbe, vippavāsadosābhāve sādhetabbe kattabbā sammutīti attho.

1. Vi 3. 411 piṭṭhe.

475. **Paṭisiddhapariyāpannenā**ti viṇṇavasitum paṭisiddhesu tīsu cīvaresu antogadhena, ekena ca avayave samudāyopacāram dasseti.

478-9. **Ettāvatā**ti “parikkhitto”ti iminā. “Sabhāyetai liṅgabyattayena sabhā vuttā”ti vatvā puna sayampi “**sabhāye**”ti iminā voharanto sabhāsaddassa pariyāyo sabhāyasaddo napumsakaliṅgayutto atthīti dasseti. “Sabhāyanti liṅgabyattayena sabhā vuttā”ti vā pāṭho. Liṅgabyattayena sabhāti ca liṅgantarayutto sabhāsaddapariyāyo sabhāyasaddoti attho.

Sabhāyam gacchatīti sabham gacchati. **Vasitabham natthī**ti cīvarahatthapāseyeva vasitabham natthīti attho. **Tassā**ti vīthiyā. **Sabhāyassa ca dvārassa ca hatthapāsā na vijahitabbanti** ettha sabhāyadvārānamantare vīthi gehāpi gahitā eva honti ādipariyosānānam gahitattā. Ettha ca dvāravīthigharesu vasantena gāmapavesanasahaseyyādidosam pariharitvā supāṭicchannatādiyutteneva bhavitabham, sabhā pana yadi sabbesam vasanatthāya sālāsadisā katā, antarārāme viya yathāsukham vasitum vaṭṭatīti veditabham. Parikkhittatāya ca ekūpacāratam, aparikkhittatāya nānūpacāratañca nivesanādīsupi atidiso āha “**etenevūpāyenā**”ti-ādi. Nivesanādīni bahigāmato sannivīṭṭhāni gahitāni antogāme ṭhitānam gāmaggaḥṇeneva gahitattā. **Sabbatthā**ti gāmanigamanivesanādīsu pannarasasu. **Parikkhepādī**ti ādi-saddena aparikkhepasseva gahaṇam, na ekakulādīnampi tesam ekūpacāratānānūpacāratānimittatābhavā. Ettha ca satthassa katipāham katthaci nivīṭṭhasseva parikkhepo hoti, na gacchantassa.

482-7. Gāmato bahi issarānam samuddatīrādīsu katabhaṇḍasālā udositoti āha “**yānādīnan**”ti-ādi. **Muṇḍacchadanapāsādoti** nāti-ucco candikaṅgaṇayutto sikharakūṭamālādivirahito pāsādo.

489. **Pariyādiyitvā**ti ajjhottharivā. **Nadīparihāro**ti visumgāmādīnam viya nadīparihārassa avuttattā cīvarahatthapāso evāti vadanti, aññe pana “iminā atṭhakathāvacanena nadīparihāropi visum siddho,

nadiyā hatthapāso na vijahitabbo”ti vadanti. **Vihārasīmanti** avippavāsasīmam sandhāyāha. Ettha ca viharassa nānākulasantakabhāvepi avippavāsasīmāparicchedabbhantare sabbattha cīvāra-avippavāsasambhavato tassā padhānattā tattha satthaparihāro na labbhatīti “**vihāram gantvā vasitabban**”ti vuttam. “**Satthasamīpe**”ti idam yathāvuttam abbhantarapāricchedavasena vuttam. Pāḷiyam **nānākulassa sattho hoti, satthe cīvaram nikkhipitvā hatthapāsā na vijahitabbanti** ettha satthahatthapāso gahito.

490. **Ekakulassa khetteti** aparikkhittam sandhāya vadati.

491-4. **Vihāro** nāma upacārasīmā. Tattha **yasmim vihareti** tassa antopariveṇādim sandhāya vuttam, ekakulādisantakatā cettha kārāpakānam vasena. **Chāyāya phutthokāsassāti** ujukam avakkhittaleḍḍupātābbhantaram sandhāya vadati.

Agamanapatheti tadaheva gantvā nivattetum na sakkuṇeyyake samuddamajjhe ye dīpakā, tesūti yojanā. **Itarasminti** puratthimadisāya cīvare. “**Uposathakāle -pa- vaḍḍhati**”ti iminā cīvaravippavāsasattabbhantarato samānasamvāsāya sattabbhantarasīmāya accantavisadisatam dasseti. Tathā hi bahūsu bhikkhūsu ekato nisīditvā samantā sattabbhantarapāricchedesu yathāsakam cīvaram ṭhapetvā pariharantesu ekekassa bhikkhuno nisinnokāsato paṭṭhāya paccekam sattabbhantarassa paricchedo aññamaññavisadiso anekavidho hoti, na eko parisapariyantato paṭṭhāya animitabbattā. Teneva tattha parisavasena vuḍḍhi, hāni vā na hoti, na evam sattabbhantarasīmāya. Sā hi yojanikāyapi parisapariyantatova paṭṭhāya samantā sattabbhantarapāricchinnā ekāva hoti. Teneva sā parisavasena vaḍḍhati, hāyati ca, tasmā aññāva sattabbhantarasīmā añño sattabbhantarato paricchinno cīvaravippavāsaparihāro abbhokāsoti veditabban. Yañcetha vattabban, tam **khandhake sīmākathāyameva**¹ vakkhāma.

1. Vi 3. 147 piṭṭhe.

495. **Nadīm otaratī**ti hatthapāsāṃ muñcivā otarati. **Bahigāme** **ṭhapetvā**ti apārupitabbatāya vuttaṃ. **Vinayakammaṃ kātabbanti** uttarāsaṅge ca bahigāme **ṭhapitasāṅghāṭiyaṇca** paṭhamāṃ vinayakammaṃ katvā pacchā uttarāsaṅgaṃ nivāsetvā antaravāsake kātabbāṃ. Ettha ca bahigāme **ṭhapitassāpi** vinayakammavacanato parammukhāpi **ṭhitaṃ** vissajjitum, nissatṭhaṃ dātuṇca vaṭṭatīti veditabbāṃ. Daharānaṃ gamane sa-ussāhattā “**nissayo pana na paṭippassambhatī**”ti vuttaṃ. **Muhuttaṃ -pa-paṭippassambhatī**ti sa-ussāhatte gamanassa upacchinnattā vuttaṃ. Tesāṃ pana purāruṇāva uṭṭhahitvā sa-ussāhena gacchantānaṃ aruṇe antarā uṭṭhitepi na paṭippassambhati “**yāva aruṇuggamanāsayaṇtī**”ti vuttattā. Teneva “**gāmaṃ pavisitvā -pa- na paṭippassambhatī**”ti vuttaṃ. **Aññaṃañña** **vacanaṃ aggahetvā**ti-ādimhi sa-ussāhattā gamanakkhaṇe paṭippassaddhi na vuttā. **Dhenubhayenā**ti taruṇavacchagāvīnaṃ abhidhāvitvā siṅgena paharaṇabhayena. **Nissayo ca paṭippassambhatī**ti ettha dhenubhayādīhi **ṭhitānaṃ** yāva bhayavūpasamā **ṭhātabbato** “anto-arūṇeyeva gamissāmi”ti niyametum asakkuṇeyyattā vuttaṃ. Yattha pana evaṃ niyametum sakkā, tattha antarāruṇe uggatepi nissayo na paṭippassambhati bhesajjathāya gāmappaviṭṭhadaharānaṃ viya. **Antosīmāyaṃ gāmanti** avippavāsaśīmāsammuto pacchā patiṭṭhāpitagāmaṃ sandhāya vadati gāmaṇca gāmūpacāraṇca **ṭhapetvā** sammannitabbato. **Paviṭṭhānanti** ācariyantevāsikānaṃ visum visum gatānaṃ avippavāsaśīmattā neva cīvarāni nissaggiyāni honti. Sa-ussāhatāya nissayo na paṭippassambhati. **Antarāmaggeti** dhammaṃ sutvā āgacchantānaṃ antarāmagge.

“**Idha apaccuddharaṇaṇ**”ti iminā adhiṭṭhānavikappanāni viya paccuddharaṇampi kāyena vā vācāya vā kattabbanti dasseti. Kāyavācāhi kattabbassa akaraṇatoti idaṃ kāyavācāsamuṭṭhānaṃ vuttaṃ. Adhiṭṭhitaticīvaratā, anattatakathinatā, aladdhasammuto, rattivippavāsoti imānettha cattāri aṅgāni.

Udositasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Tatiyakathinasikkhāpadavaṇṇanā

497. Tatiye pāḷiyaṃ **cīvarapaccāsā nikkhipitunti** cīvarapaccāsāya satiyā nikkhipitunti attho. **Niṭṭhitacīvarasmim bhikkhunā**ti ettha dutiyakathine viya sāmivaseneva karaṇavacanassa attho veditabbo.

499-500. **Tuyhaṃ dammīti dinnanti** “tuyhaṃ bhante akālacīvaraṃ dammī”ti evaṃ dinnam, etampi kāle ādissa dinnam nāma hotīti adhippāyo. Idam pana aṭṭhakathāvacanam, pāḷiyaṃ “kālepi ādissa dinnan”ti idaṇca “akālacīvaran”ti vacanasāmaññato labbhamānam sabbampi dassetuṃ atthuddhāravasena vuttam paṭhama-aniyate sotassa raho viya. Saṃghassa hi kālepi ādissa dinnam akāle uppannacīvaraṃ viya sammukhībhūtehi vutthavassehi, avutthavassehi ca sabbehipi bhājetabbatāsāmaññena akālacīvaraṃ nāma hotīti dassanattam atthuddhāravasena pāḷiyaṃ “kālepi ādissa dinnan”ti vuttam, na pana “tato bhājetvā laddhacīvarampi akāle laddhacīvarampi vutthavassānam ekamāsaparihāram, pañcamāsaparihāram vā na labhati, paccāsācīvare asati dasāhaparihārameva labhati”ti dassanattam vuttam, aṭṭhakathāyampi “ādissa dinnan”ti vacanasāmaññato labbhamānam sabbam atthuddhāravasena dassetuṃ “ekapuggalassa vā idam tuyhaṃ dammīti dinnan”ti vuttam, na pana tathāladdham vā akāle laddham vā anattakathinānam dasāhabbhantare adhiṭṭhātabbanti dassetunti veditabban itarathā pāḷi-aṭṭhakathāhi virujjhanato. Tathā hi **accekaśīvarasikkhāpade** akāle uppannampi accekacīvaraṃ “yāvacīvarakālasamayam nikkhipitabban”ti¹ vuttam, tassa aṭṭhakathāyaṇca “pavāraṇamāsassa juṇhapakkhapañcamiyaṃ uppannassa accekacīvarassa anattate kathine ekādasadivasādhiko māso, atthate kathine ekādasadivasādhikā pañca māsā ca parihāro vutto, tameva parihāram sandhāya ‘chaṭṭhito paṭṭhāya pana uppannam anaccekacīvarampi paccuddharitvā ṭhapitacīvarampi etaṃ parihāram labhatiyevā”ti² vuttam. Tasmā kālepi akālepi ca yathātathā laddham atirekacīvaraṃ vutthavassānam ekamāsam, pañcamāsam vā yathārahaṃ parihāram labhati evāti gahetabban.

Evaṃ pana avatvā padabhājanam vuttanti sambandho. Tattha **evanti** yaṃ aṭṭhakathāyaṃ “tato ce uttari”ti imassa māsaparamato

1. Vi 1. 375 piṭṭhe.

2. Vi-Ṭṭha 2. 306 piṭṭhe.

uttarīti attho vutto, taṃ parāmasati. Padabhājanīyaṃ evamatthaṃ avatvā aññathā attho vuttoti adhippāyo. **Tāva uppannaṃ paccāsācīvaranti** paccattavacanaṃ. **“Mūlacīvaran”**ti idaṃ upayogavacanaṃ. **Attano gatiṃ karotīti** anantarā dutiyadivasādīsu uppannaṃ paccāsācīvaraṃ māsaparamaṃ mūlacīvaraṃ ṭhabetuṃ adatvā attano dasāhaparamatāya eva patiṭṭhāpetīti attano gatiṃ karotīti. **Tato uddhaṃ mūlacīvaranti** ettha pana **mūlacīvaranti** paccattavacanaṃ. Tañhi vīsatiṃmadivasato uddhaṃ dvāvīsatiṃmadivasādīsu uppannaṃ paccāsācīvaraṃ attanā saddhiṃ ekato sibbetvā ghaṭitaṃ dasāhaparamaṃ gantuṃ adatvā navāhaparamatādivasena attano gatiṃ karoti, ekato asibbetvā visuṃ ṭhapitaṃ pana paccāsācīvaraṃ dasāhaparamameva.

Pāliyaṃ **dasāhā**ti dasāhena. **Ekādase uppanneti**-ādīsu ekādasāhe uppanneti-ādīnā attho, ayameva vā pāṭho gahetabbo. **Ekavīse uppanne -pa-navāhā kāretabbanti**-ādī paccāsācīvarassa uppannadivasāṃ ṭhabetvā vuttaṃ. Teneva **“tīmse -pa- tadaheva adhiṭṭhātabban”**ti vuttaṃ. **“Aññaṃ paccāsācīvaraṃ -pa- kāretabbanti”**ti idaṃ satiyā eva paccāsāya vuttaṃ. Sace pana **“ito paṭṭhāya cīvaraṃ na labhissāmī”**ti icchitaṭṭhānato paccāsāya upacchinnāya aññatthāpi yena kenaci upāyena paccāsāṃ uppādeti, mūlacīvaraṃ na adhiṭṭhātabbaṃ, sabbathā paccāsāya upacchinnāya dasāhātikkantaṃ mūlacīvaraṃ tadaheva adhiṭṭhātabbaṃ. **Paccāsācīvarampi parikkhāracoḷaṃ adhiṭṭhātabbanti** paṭhamataraṃ uppannaṃ visabhāgaṃ sandhāya vadati. **Aññaṃaññanti** aññaṃ aññaṃ, ayameva vā pāṭho. Aṅgaṃ panettha paṭhamakathine vuttasadisameva. Kevalañhi tattha dasāhātikkamo, idha māsātikkamoti ayaṃ viseso.

Tatīyakathinasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Purāṇacīvarasikkhāpadavaṇṇanā

503-5. Catutthe pāliyaṃ **bhattavissagganti** bhattassa udare vissajjanaṃ, pavesanaṃ ajjhoharaṇaṃ bhattakiccanti attho, bhojanapariyosānena bhattassa

vissajjanantipi vadanti. **Tattha nāma tvanti** so nāma tvaṃ, tāya nāma tvanti vā attho. Pitā ca mātā ca pitaro, pitūnaṃ pitā ca mātā ca **pitāmahā**, te eva yugaḷatṭhena **yugo**, tasmā yāva sattamā pitāmahayugā pitāmahāvaṭṭāti evamettha attho daṭṭhabbo. Evañhi pitāmahaggahaṇena mātāmaho ca pitāmahī mātāmahī ca gahitāva honti. Sattamayugato paraṃ “aññātakā”ti veditabbaṃ. **Yāti bhikkhunī**. Pitu mātā **pitāmahī**, mātu pitā **mātāmaho**.

Payoge payoge bhikkhussa dukkaṭanti “dhovā”ti āṇāpanavācāya ekāya eva tadanugūṇassa sabbassāpi payogassa āṇattattā vuttaṃ.

506. Tadavinābhāvato dhovanassa “**kāyavikāraṃ katvā**”ti ca “**antodvādasahatthe**”ti ca vuttattā kāyena dhovāpetukāmataṃ appakāsetvā dānakhīpanapesanādiṃ karontassa ca dvādasahatthaṃ upacāraṃ muñcitvā bahi ṭhatvā kāyavācāhi āṇāpetvā khīpanapesanādiṃ karontassa ca anāpatti eva.

Ekena vatthunāti paṭhamakatena. Pañcasatāni pamāṇaṃ etāsanti **pañcasatā**. Bhikkhubhāvato parivattalingāpi bhikkhunī bhikkhūnaṃ santike ekato-upasampannā eva.

507. **Tāvakālikaṃ gahetvāti** attanā katipāhaṃ pārūpanādi-atthāya tāvakālikaṃ yācitvā. Purāṇacīvaratā, upacāre ṭhatvā aññātikāya bhikkhuniyā āṇāpanaṃ, tassā dhovāpanādīni cāti imānettha tīṇi aṅgāni.

Purāṇacīvarasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Cīvarapaṭiggahaṇasikkhāpadavaṇṇanā

508. Pañcame **apaññatte sikkhāpadeti gaṇamhā ohīyanasikkhāpade**¹ apaññatte. **Koṭṭhāsasampattīti** kesādipañcakotṭhāsānaṃ kalyāṇatā. **Hatthataleyeva dassetvāti** hatthatalato sesakāyassa adassanaṃ dīpeti.

510. **Vihatthatāyāti** vihatatāya, amissitatāya apaṭisaraṇatāyāti attho. Tenāha “**samabhitunnattā**”ti, byadhitattāti attho. Parivattetabbaṃ parivattaṃ, tadeva **pārivattakaṃ**, parivattetvā diyyamānanti attho.

Purimasikkhāpade² viya idha dvādasahattho upacāranīyamo natthīti āha “**upacāraṃ muñcitvā**”ti. **Aññatra pārivattakāti** yaṃ antamaso harīṭakakhaṇḍampi datvā vā “**dassāmī**”ti ābhogaṃ katvā vā parivattakaṃ gaṇhāti, taṃ ṭhapetvā. “**Taṃ acittakabhāvena na sameṭi**”ti iminā ñātibhāvājānanādīsu viya bhikkhunībhāvājānanādivasenāpi acittakataṃ pakāseti.

513-4. Tikañca taṃ pācittiyañcāti **tikapācittiyam**, pācittiyatikanti attho. **Pattatthavikādīti** anadhiṭṭhānupagaṃ sandhāya vadati. **Ko pana vādo pattatthavikādīsūti** mahatiyāpi tāva bhisicchaviyā anadhiṭṭhānupagattā anāpatti, vikappanupagapacchimappamāṇavirahitatāya anadhiṭṭhātabbesu kimeva vattabbanti dasseti. Pattatthavikādīni pana vikappanupagapacchimāni gaṇhituṃ na vaṭṭati eva. Paṭiggahaṇaṃ **kiriya**, aparivattanaṃ **akiriya**. Vikappanupagacīvaratā, pārivattakābhāvo, aññātikāya hatthato gahaṇanti imānettha tīṇi aṅgāni.

Cīvarapaṭiggahaṇasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Vi 2. 296 piṭṭhe.

2. Vi 1. 306 piṭṭhe.

6. Aññātakaviññattisikkhāpadavaṇṇanā

515. Chaṭṭhe paṭu eva **paṭṭo**. Pāḷiyaṃ **dhammanimantanā**ti samaṇesu vattabbācāraddhammamattavasena nimantanā, dātukāmatāya katanimantanā na hotīti attho. Teneva “**viññāpessatī**”ti vuttaṃ. Aññātakā-appavāritato hi viññatti nāma hoti.

517. “Tiṇena vā paṇṇena vā paṭicchādetvā āgantabban”ti iminā bhūtagāmapāpānāṃ anuññātanti āha “**neva bhūtagāmapāpābyatāyā**”ti-ādi. Paṭhamāṃ suddhacittena līṅgaṃ gahetvā pacchā laddhiṃ gaṇhantopi titthiyapakkantako evāti āha “**nivāsetvāpi laddhi na gahetabbā**”ti.

Yaṃ āvāsāṃ paṭhamāṃ upagacchatīti etthāpi viharacīvarādi-atthāya pavasantenapi tiṇādīhi paṭicchādetvāva gantabbaṃ, na tveva naggena āgantabbanti sāmāññato dukkaṭassa vuttattā. **Cimilikāhī**ti paṭapilotikāhi. **Paribhogenevā**ti aññaṃ cīvaraṃ alabhitvā paribhuñjanena. **Paribhogajijñanti** yathā taṃ cīvaraṃ paribhuñjijamānaṃ obhaggavibhaggatāya asāruppaṃ hoti, evaṃ jijñam.

521. **Aññassatthāyā**ti etthāpi “ñātakānaṃ pavāritānaṃ”ti idaṃ anuvattati evāti āha “**attano ñātakapavārite**”ti-ādi. Idha pana aññassa acchinnanaṭṭhacīvarassa atthāya aññātakā-appavārite viññāpentassa nissaggiyena anāpattīti attho gahetabbo, itarathā “ñātakānaṃ pavāritānaṃ”ti iminā viseso na bhavēyya. Teneva anantarasikkhāpade vakkhati “aṭṭhakathāsu pana ñātakaparivātaṭṭhāne -pa- pamāṇameva vaṭṭatīti vuttaṃ, taṃ pāḷiyā na sametī”ti¹ ca “yasmā panidaṃ sikkhāpadaṃ aññassatthāya viññāpanavattthusmiṃyeva paññattaṃ, tasmā idha ‘aññassatthāyā’ti na vuttan”ti¹ ca. Vikappanupagacīvaratā, samayābhāvo, aññātakaviññatti, tāya paṭilābhoti imānettha cattāri aṅgāni.

Aññātakaviññattisikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Tatuttarisikkhāpadavaṇṇanā

522-524. Sattame pāḷiyam **paggāhikasālanti** dussāpaṇam. Tañhi vāṇijakehi dussāni paggahetvā dassanaṭṭhānatāya “paggāhikasālā”ti vuccati. **Assa cīvarassāti** sādītabbacīvarassa. “**Ticīvarikenā**”ti iminā acchinnaticīvarato aññassa vihārādīsu nihitassa cīvarassa abhāvaṃ dasseti. Yadi bhaveyya, viññāpetum na vaṭṭeyya. Tāvakālikam nivāsetvā attano cīvaram gāhetabbaṃ, tāvakālikampi alabhantassa bhūtagāmaṃ vikopanam katvā tiṇapaṇṇehi chadanam viya viññāpanampi vaṭṭati eva. **Aññenāti** acchinna-asabbacīvarena. **Dve natṭhānīti** adhiḥārato vuttam “**dve sādītabbānī**”ti.

526. **Pāḷiyā na sametīti** “anāpatti nātakānam pavāritānaṃ”ti¹ imāya pāḷiyā na sameti tatuttariviññāpana-āpattippasaṅge eva vuttattā. “**Aññassatthāyāti na vuttan**”ti idaṃ aññassatthāya tatuttari viññāpane nissaggiyam pācittiyam hotīti imamattham dīpeti, tañca pācittiyam yesam atthāya viññāpeti, tesam vā siyā, viññāpakasseva vā, na tāva tesam tehi aviññāpitattā, nāpi viññāpakassa attānam uddissa aviññāpitattā. Tasmā aññassatthāya viññāpentassāpi nissaggiyam pācittiyam na dissati. Pāḷiyam pana imassa sikkhāpadassa attano sādīyanapaṭibaddhatāvasena pavattattā “aññassatthāyā”ti anāpattivāre na vuttanti, vadanti, tañca yuttam viya dissati, vīmaṃsitvā gāhetabbaṃ. Tatuttaricīvaratā, acchinnādikāraṇatā, aññātakaviññatti, tāya ca paṭilābhoti imānettha cattāri aṅgāni.

Tatuttarisikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Paṭhama-upakkhaṭasikkhāpadavaṇṇanā

528-531. Aṭṭhame **yo kattāti** dāyakam sandhāya vuttam. Paṭo eva **paṭako**. “**Appaggham cetāpeti**”ti idaṃ nissaggiyapācittiyā anāpattim sandhāya vuttam, viññattipaccayā pana dukkaṭameva. “Pubbe appavārito”ti hi

1. Vi 1. 317 piṭṭhe.

sutte viññattikāraṇaṃ vuttaṃ. **Mātikāṭṭhakathāyampi** “cīvare bhiyyokamyatā, aññātakaviññatti, tāya ca paṭilābhoti imānettha tīṇi aṅgāni”¹ ti aññātakaviññattitā pakāsītā, keci pana “dāyakena dātukāmomhīti attano santike avuttepi yadagghanakaṃ so dātukāmo, tadagghanakaṃ āharāpetum vaṭṭati evā”² ti vadanti, taṃ **rājasikkhāpadatṭhakathāyapi**³ na sameti, dūtena vā dāyakena vā “āyasmantaṃ uddissa cīvaracetāpannaṃ ābhatan”⁴ ti ārocitepi mukhavevaṭṭiyakappiyakāraḍādināṃ santikā āharāpanassa tattha paṭikkhittatā. Vuttañhi tattha “ime dve aniddiṭṭhakappiyakāraḍā nāma, etesu aññātika-appavāritesu viya paṭipajjitabbaṃ -pa- na kiñci vattabbā. Desanāmetameva cetāṃ ‘dūtena cīvaracetāpannaṃ paṇeṇyā’⁵ ti sayāṃ āharitvāpi piṇḍapātādināṃ atthāya dadantesupi⁶ eseṇa nayo”⁷ ti⁸. Mukhavevaṭṭiyakappiyakāraḍādayo hi dāyakena pariccattepi vatthumhi “asukassa santike cīvarapiṇḍapātādiṃ gaṇhathā”⁹ ti aniddiṭṭhattā eva “na kiñci vattabbā”¹⁰ ti vuttaṃ, na pana tassa vatthuno mukhavevaṭṭiyādināṃ santakattā, tasmā idhāpi dāyakena vā dūtena vā “yaṃ icchatha, taṃ vadathā”¹¹ ti appavāritassa vadato dukkaṭameva. **Agghavaḍḍhanakanti** cīvare agghavaḍḍhanakaṃ nissāya pavattaṃ idaṃ sikkhāpadaṃ, na piṇḍapātādisu tesu agghavaḍḍhanassa dukkaṭamattatā, paṇītapīṇḍapāte suddhikapācittiyattā cāti gahetabbaṃ. Teneva “cīvare bhiyyokamyatā”¹² ti aṅgaṃ vuttaṃ.

Paṭhama-upakkhaṭasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Dutīya-upakkhaṭasikkhāpadavaṇṇanā

533. Navame pāliyaṃ **paccekacīvaracetāpannā**ti paccekaṃ niyāmetvā cīvaracetāpannā, ekekena visum visum niyāmitā cīvaracetāpannāti attho. **Ubhova santā ekenā**ti ubho ekatova santā, ubho ekato hutvāti attho.

Dutīya-upakkhaṭasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 168 piṭṭhe.

2. Vi-Ṭṭha 2. 256 piṭṭhe.

3. Vadantesupi (Ka)

10. Rājasikkhāpadavaṇṇanā

537. Dasame “ajjaṇho”ti “ajja no”ti vattabbe hakārāgamaṃ, nakārassa ca ṇa-kāraṃ katvā vuttoti āha “**ajja ekadivasam amhākaṃ**”ti.

538-9. Yaṃ vuttaṃ **mātikāṭṭhakathāyaṃ**¹ “iminā cīvaracetāpanna cīvaraṃ cetāpetvā itthannāmaṃ bhikkhuṃ cīvarena acchādehīti idaṃ āgamanasuddhiṃ dassetuṃ vuttaṃ, sace hi ‘idaṃ itthannāmassa bhikkhuno dehī’ti peseyya, āgamanassa asuddhattā akappiyavatthuṃ ārabba bhikkhunā kappiyakārakopi niddisitabbo na bhaveyyā”ti, taṃ nissaggiyavatthudukkaṭavatthubhūtaṃ akappiyacīvaracetāpannaṃ “asukassa bhikkhuno dehī”ti evaṃ āgamanasuddhiyā asati, sikkhāpade āgatanayena dūtavacane ca asuddhe sabbathā paṭikkhepo eva kātuṃ vaṭṭati, na pana “cīvaraṇca kho mayaṃ paṭiggaṇhāmā”ti vuttuṃ, tadanusārena na veyyāvaccakaraṇca niddisituṃ āgamanadūtavacanānaṃ ubhinnaṃ asuddhattā. Pāḷiyaṃ āgatanayena pana āgamanasuddhiyā sati dūtavacane asuddhepi sikkhāpade āgatanayena sabbaṃ kātuṃ vaṭṭatīti dassanattamaṃ vuttaṃ. Tena ca yathā dūtavacanāsuddhiyampi āgamane suddhe veyyāvaccakarampi niddisituṃ vaṭṭati, evaṃ āgamanāsuddhiyampi dūtavacane suddhe vaṭṭati evāti ayamatto atthato siddhova hoti, ubhayasuddhiyaṃ vattabbameva natthīti ubhayāsuddhipakkhameva sandhāya **mātikāṭṭhakathāyaṃ** “kappiyakārakopi niddisitabbo na bhaveyyā”ti¹ vuttanti veditabbaṃ.

Yaṃ panettha **sāratthadīpaniyaṃ** “āgamanassa suddhiyā vā asuddhiyā vā visesappayojanaṃ na dissatī”ti-ādi² vuttaṃ, taṃ mātikāṭṭhakathāvacanassa adhippāyaṃ asallakkhetvā vuttaṃ yathāvuttanayena āgamanasuddhi-ādinā sappayojanattā. Yo panettha “mūlasāmikena kappiyavohāravasena, pesitassa dūtassa akappiyavohāravasena ca vadatopi kappiyakārako niddisitabbo bhaveyyā”ti aniṭṭhappasaṅgo vutto, so aniṭṭhappasaṅgo eva na hoti abhimatattā. Tathā hi **sikkhāpade** eva “paṭiggaṇhātu āyasmā cīvaracetāpanna”ti akappiyavohārena vadato dūtassa

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 169 piṭṭhe.

2. Sārattha-Ṭṭi 2. 407 piṭṭhe.

kappiyena kammena veyyāvaccakaro niddisitabbo vutto āgamanassa suddhattā, āgamanassāpi asuddhiyaṃ pana kappiyenāpi kammena veyyāvaccakaro na niddisitabboti attheva āgamanassa suddhi-asuddhīsu payojanaṃ. Kathaṃ pana dūtavacanena āgamanasuddhi viññāyatīti? Nāyaṃ bhāro. Dūtena hi akappiyavohāreneva vutte eva āgamanasuddhi gavesitabbā, na itarathā, tattha ca tassa vacanakkamena pucchitvā ca yutti-ādīhi ca sakkā viññātum. Idhāpi hi **sikkhāpade** “cīvaracetāpannaṃ ābhatan”ti dūtavacaneneva cīvaraṃ kiṇitvā dātum pesitabhāvo viññāyati. Yadi hi sabbathā āgamanasuddhi na viññāyati, paṭikkhepo eva kattabboti.

Pāliyañca “cīvarañca kho mayaṃ paṭiggaṇhāmā”ti-ādi dūtavacanassa akappiyattepi āgamanasuddhiyā sati paṭipajjanavidhidassanatthaṃ vuttaṃ. “Eso kho -pa- na vattabbo ‘tassa dehi’ti”ādi akappiyavatthusādiyanaparimocanatthaṃ vuttaṃ. “Saññatto”ti-ādi “evaṃ dūtena puna vutte eva codetum vaṭṭati, na itarathā”ti dassanatthaṃ vuttaṃ. “Na vattabbo ‘dehi me cīvaraṃ -pa- cetāpehi me cīvaran’ti” idaṃ dūtenābhatarūpiyaṃ paṭiggahetum attanā niddiṭṭhakappiyakārakattāva “dehi me cīvaraṃ -pa- cetāpehi me cīvaran”ti vadanto rūpiyassa pakatattā tena rūpiyena parivattetvā “dehi cetāpehi”ti rūpiyaṃvohāraṃ samāpajjanto nāma hotīti taṃ dosaṃ dūrato parivajjetum vuttaṃ rūpiyapaṭiggahaṇena saṃghamañjhe nissatṭharūpiye viya. Vuttañhi tattha “na vattabbo imaṃ vā imaṃ vā āharā”ti¹. Tasmā na idaṃ viññattidosāṃ parivajjetum vuttanti veditabbaṃ, “attho me āvuso cīvarenā”tipi avattabbatāpasaṅgato, teneva dūtaniddiṭṭhesu rūpiyaṃvohārasaṅkābhāvato aññaṃ kappiyakāraṃ ṭhapetvāpi āharāpetabbanti vuttaṃ. Tatthāpi “dūtena ṭhapitarūpiyena cetāpetvā cīvaraṃ āharāpehi”ti avatvā kevalaṃ “cīvaraṃ āharāpehi”ti evaṃ āharāpetabbanti adhippāyo gahetabbo. **Ṭhānaṃ bhañjati**ti ettha **ṭhānanti** ṭhitiyā ca kāraṇassa ca nāmaṃ, tasmā āsane nisīdanena ṭhānampi kuppati, āgatakāraṇampi tesaṃ na viññāyati. Ṭhitaṃ pana akopetvā āmisapaṭiggahaṇādīsu² āgatakāraṇameva bhañjati, na ṭhānaṃ. Tenāha “**āgatakāraṇaṃ bhañjati**”ti. Keci pana “āmisapaṭiggahaṇādīnaṃ ṭhānampi bhañjati”ti vadanti, taṃ aṭṭhakathāya na sameti.

1. Vi-Ṭṭha 2. 270 piṭṭhe.

2. Āmisapaṭiggahaṇādīsu pana (Sī, Ka)

Yatassa cīvaracetāpannanti-ādi yena attanā veyyāvaccakaro niddiṭṭho, cīvaraṇca anipphāditaṃ, tassa kattabbavidhidassanaṃ. Evaṃ bhikkhunā vatthusāmikānaṃ vutte te codetvā denti, vaṭṭati “sāmikā codetvā denti”ti anāpattiyaṃ vuttattā. Tena ca yo sayāṃ acodetvā upāsakādihi pariyāyena vatvā codāpeti, tesu sattakkhattumpi codetvā cīvaraṃ dāpentesu tassa anāpatti siddhā hoti sikkhāpadassa anāṇattikattā.

Kenaci aniddiṭṭho attano mukheneva byāvaṭababhāvaṃ veyyāvaccakarattaṃ patto **mukhavevaṭiko**. “**Avicāretukāmatāyā**”ti iminā vijjamānampi dātuṃ anicchantā ariyāpi vañcanādhippāyaṃ vinā vohārato natthīti vadantīti dasseti. **Bhesajjakkhandhake** meṇḍakaseṭṭhivatthumhi¹ vuttaṃ “santi bhikkhave”ti² ādivacanameva **meṇḍakasikkhāpadam** nāma. **Kappiyakāraṇānaṃ hattheti** dūtena niddiṭṭhakappiyakāraṇe sandhāya vuttaṃ, na pana bhikkhunā niddiṭṭhe, aniddiṭṭhe vāti. Tenāha “**ettha ca codanāya pamāṇaṃ natthī**”ti-ādi.

Sayāṃ āharitvā dadantesūti sambandho. “**Piṇḍapātādīnaṃ atthāyā**”ti iminā cīvaratthāyeva na hotīti dasseti. “**Eseva nayo**”ti iminā vatthusāminā niddiṭṭhakappiyakāraṇabhedesupi piṇḍapātādīnampi atthāya dinne ca ṭhānacodanādi sabbaṃ heṭṭhā vuttanayeneva kātabbanti dasseti.

“**Saṃghaṃ vā -pa- anāmasitvā**”ti vuttattā “saṃghassa viharatthāya demā”ti-ādinā āmasitvā vadantesu paṭikkhipitabbameva.

“**Saṃghosampaṭicchati**”ti idaṃ ukkaṭṭhavasena vuttaṃ, gaṇādīsipi saṃghassatthāya sampaṭicchantesupi paṭiggahaṇepi paribhogepi dukkaṭameva. **Sāratthadīpaniyaṃ** “paṭiggahaṇe pācittiyaṃ”ti³ vuttaṃ, taṃ na yuttaṃ saṃghacetiyādīnaṃ atthāya dukkaṭassa vuttattā. **Codetīti** tassa dosābhāvaṃ ñatvāpi kodhena vā lobhena vā bhaṇḍadeyyanti codeti. So eva hi musāvādāpaccayā pācittiyadukkaṭādi-āpattīhi sāpattiko hoti, gīvātisaññāya pana vatvā niddosabhāvaṃ ñatvā viramantassa natthi āpatti.

1. Vi 3. 341 piṭṭhe.

2. Vi 3. 342 piṭṭhe.

3. Sārattha-Ṭī 2. 410 piṭṭhe.

Taḷākam khette pavitṭhattā “na sampaṭicchitabban”ti vuttaṃ. **Cattāro paccaye saṃgho paribhuñjatūti deti, vaṭṭatī**ti ettha “bhikkhusaṃghassa catupaccayaparibhogatthāya taḷākam dammī”ti vā “bhikkhusaṃgho cattāro paccaye paribhuñjitum taḷākam dammī”ti vā “ito taḷākato uppanne cattāro paccaye dammī”ti vā vattumpi vaṭṭati, idaṃca saṃghassa paribhogatthāya diyyamānaññeva sandhāya vuttaṃ, puggalassa pana evampi dinnam taḷākakhetṭādi na vaṭṭati. Suddhacittassa pana udakaparibhogattham kūpapokkharanī-ādayo vaṭṭanti. “Saṃghassa taḷākam atthi, taṃ kathan”ti hi ādinā sabbattha saṃghavaseneva vuttaṃ. **Haṭṭheti** vase.

“**Ṭhapethāti vutte**”ti idaṃ sāmīcivasena vuttaṃ, avuttepi ṭhapentassa doso natthi. Tenāha “**udakam vāretum labbhati**”ti. Sassakālepi tāsetvā muñcitum vaṭṭati, amuñcato pana bhaṇḍadeyyam. **Puna detī**ti acchindītvā puna deti, evampi vaṭṭatīti sambandho. Iminā “yena kenaci issarena ‘pariccattamidaṃ bhikkhūhi, assāmikan’ti saññāya attanā gahetvā dinnam vaṭṭatī”ti dasseti. Kappiyavohārepi vinicchayaṃ vakkhāmāti pāṭhaseso.

Udakavasenāti udakaparibhogattham. “**Suddhacittānan**”ti idaṃ sahatthena ca akappiyavohārena ca karonte sandhāya vuttaṃ. Sassasampādanatthanti evaṃ asuddhacittānampi pana sayam akatvā kappiyavohārena āṇāpetum vaṭṭati eva. “**Kappiyakārakam ṭhapetum na vaṭṭatī**”ti idaṃ sahatthādinā katataḷākattā “asāruppan”ti vuttaṃ, ṭhapentassa, pana taṃ paccayaṃ paribhuñjantassapi vā saṃghassa āpatti na viññāyati, aṭṭhakathāpamāṇena vā ettha āpatti gahetabbā. **Lajjibhikkhunā**ti lajjināpi, pageva alajjinā mattikuddharaṇādīsu kārāpitesūti adhippāyo. **Navasasseti** akatapubbe kedāre. “**Kahāpane**”ti iminā dhaññuṭṭhāpane tasseva akappiyanti dasseti, dhaññuṭṭhāpane cassa payogepi dukkaṭameva, na kahāpaṇuṭṭhāpane viya.

“**Kasatha vapathā**”ti vacane sabbesampi akappiyam siyāti āha “**avatvā**”ti. **Ettako nāma bhāgoti** ettha ettako kahāpaṇoti idampi sandhāya vadati. Tathā vuttepi hi tadā kahāpaṇānam

avijjāmānattā āyatim uppannam aññesaṃ vaṭṭati eva. Tenāha “**tasseva taṃ akappiyan**”ti. Tassa pana sabbapayogesu, paribhogesupi dukkaṭam. Keci pana “dhaññaparibhoge eva āpatti, na pubbapayoge”ti vadanti, taṃ na yuttaṃ, yena minanarakkhaṇādipayogena pacchā dhaññaparibhoge āpatti hoti, tassa payogassa karaṇe anāpattiyā ayuttattā. Pariyāyakathāya pana sabbattha anāpatti. Teneva “**ettakehi vīhi idañcidañca āharathā**”ti niyamavacane akappiyaṃ vuttaṃ, kahāpaṇavicāraṇepi eseva nayo. Vatthu ca evarūpaṃ nāma saṃvijjati, kappiyakāraṇaṃ natthi vattabbanti-ādivacanañcetta sādhaṃ.

Vanam dammi -pa- vaṭṭatiti ettha nivāsaṭṭhānattā puggalassāpi suddhacittena gahetum vaṭṭati. **Sīmaṃ demāti** vihārasīmādisādhāraṇavacanena vuttattā “**vaṭṭati**”ti vuttaṃ.

“**Veyyāvaccakaran**”ti-ādinā vuttepi puggalassāpi dāsaṃ gahetum vaṭṭati “**anujānāmi bhikkhave ārāṃsikaṃ**”ti¹ visesetvā anuññātattā, tañca kho pilindavacchena gahitaparibhuttakkamena, na gahaṭṭhānaṃ dāsaparibhogakkamena. Khetṭādayo pana sabbe saṃghasseva vaṭṭanti **pāliyaṃ** puggalikavasena gahetum ananuññātattāti daṭṭhabbāṃ. **Vihārassa demāti** saṃghikavihāraṃ sandhāya vuttaṃ, “khetṭavattupaṭiggahaṇā paṭivirato hoti”ti-ādinā² suttantesu āgatapaṭikkhepo bhagavatā āpattiyāpi hetubhāvena katoti bhagavato adhippāyaṃ jānantehi saṅgītimahātherehi khetṭapaṭiggahaṇādinissito ayaṃ sabbopi pālimuttavinicchayo vuttoti gahetabbo. Kappiyakāraṇassa niddiṭṭhabhāvo, dūtena appitatā, tatuttari vāyāmo, tena paṭilābhoti imānettha cattāri aṅgāni.

Rājasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito cīvaravaggo paṭhamo.

1. Vi 1. 360; Vi 3. 300 piṭṭhesu.

2. Dī 1. 5, 61 piṭṭhesu.

2. Kosiyavagga 1. Kosiyasikkhāpadavaṇṇanā

542. Dutiyassa paṭhame pāḷiyaṃ **kosiyakāraketi** kosakārapāṇānaṃ kosato nibbattattā kosiyena suttena vatthādiṃ karonte. **Saṅghātanti** vināsaṃ.

544. “**Avāyiman**”ti vuttattā vāyitvā karaṇe anāpatti. **Missetvāti** eḷakalomehi missetvā. **Paṭilābhenāti** pariniṭṭhānena “pariyosāpeti, nissaggiyan”ti¹ vuttattā, kosiyamissakatā, attano atthāya santhatassa karaṇakārāpanaṃ, paṭilābho cāti imānettha tīṇi aṅgāni.

Kosiyasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

547-552. Dutiyañca tatiyañca uttānameva. Tattha pana odātādimissakasaññāya suddhakāḷakānaññeva santhatassa karaṇavasena cettha dvebhāgato adhikesu suddhakāḷakesu anadhikasaññāya santhatassa karaṇavasena ca acittakatā veditabbā.

4. Chabbassasikkhāpadavaṇṇanā

557. Catutthe **hada** karīsussagge, **miha** secaneti dhātu-attham sandhāyāha “**vaccampi passāvampi karontī**”ti. Ūnakachabbassesu atirekachabbassasaṅkitādivasenettha² acittakatā veditabbā.

Chabbassasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Vi 1. 329 piṭṭhe.

2. Saññitādivasenettha (Sī)

5. Nisīdanasanthatasikkhāpadavaṇṇanā

565. Pañcame **tattha sandississatī**¹ sakāya katikāya ayuttakāritāvasena viññūhi sandississatī² attho. Araññakaṅgādīni tīṇi pāliyaṃ senāsanādipaccayattayassa ādi-aṅgavasena vuttāni, sesānipi te samādiyimsu evāti veditabbaṃ.

566. **Pihayantā**ti patthayantā. Santhatassa avāyimattā, senāsanaparikkhārattā ca³ cīvaratā, adhiṭṭhātabbatā ca natthīti āha “**catutthacīvarasaññitāyā**”ti, vipallāsasaññāyāti attho. Keci pana “idaṃ nisīdanasanthakaṃ nāma navasu cīvaresu nisīdanacīvameva, nāññaṃ. **Nisīdanasikkhāpade**pi⁴ imasmim sikkhāpade viya ‘nisīdanam nāma sadasam vuccatī’ti ca aṭṭhakathāyañcassa ‘santhatasadisam santharitvā ekasmim ante sugatavidatthiyā vidatthimatte padese dvīsu ṭhānesu phāletvā tisso dasā karīyanti, tāhi dasāhi sadasam nāma vuccatī’ti⁵ ca vuttattā”ti vadanti, tam na yuttam idha pamāṇaniyamassa avuttattā, santhatassa ca avāyimacīvarattā, adhiṭṭhānupagattābhāvā aṭṭhakathāyaṃ avuttattā ca. Nisīdanacīvaram pana channam cīvarānam khaṇḍapilotikāni pamāṇayuttameva santharitvā santhataṃ viya karonti. Teneva “santhatasadisan”ti sadisaggahaṇam kataṃ, tasmā tadeva cīvaram adhiṭṭhānupagañca, na idanti gahetabbaṃ.

567. Sugatavidatthikaṃ anādāya ādiyantisāññāya, sugatavidatthi-ūne anūnantisaññāya ca vasenettha acittakatā veditabbā. Vitānādīnaññeva atthāya karaṇe anāpattivacanato nipajjanatthāya karotopi āpatti eva. **Paribhuñjitum na vaṭṭatī**ti kosiyesu suddhakālakānañca vatthūnam akappiyattā vuttam. Teneva **pāliyam** “aññena kataṃ paṭilabhitvā paribhuñjati, āpatti dukkaṭassā”ti⁶ tattha tattha vuttam, itaresu panadvīsu “anāpatti”ti vuttam. Tattha catutthe aññassatthāya karaṇepi anāpatti, pañcame tattha dukkaṭanti daṭṭhabbaṃ. Nissaṭṭhadānavacanato pana gahaṇe doso natthi, paribhuñjane ca vijaṭetvā kappiyavasena kate na doso.

Nisīdanasantha tasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Sandissatī (Sī, Syā, Ka)

3. Sayanāsanaparikkhārattā ca (Sī)

5. Vi-Ṭṭha 3. 155 piṭṭhe.

2. Sandissati ñāyissatī (Sī)

4. Vi 2. 221 piṭṭhe.

6. Vi 1. 329, 331 piṭṭhādīsu.

6. Eḷakalomasikkhāpadavaṇṇanā

572. Chaṭṭhe pāliyaṃ “**addhānamaggappaṭipannassā**”ti idaṃ vatthuvasena vuttaṃ. Nivāsattḥāne laddhānipi tiyojanato paraṃ harituṃ na vaṭṭati eva. **Asante hāraketi** anurūpato vuttaṃ. Santepi hārake harato natthi doso. **Āpattiye**vāti anāṇattena haṭattā. Pakkhadvayassapi kāraṇamāha “**sa-ussāhattā**”ti, anuparatagamanicchattāti attho. Suddhacittapakkkhasseva kāraṇamāha “**acittakattā**”ti. **Na sametī**ti “anāpatti, aññaṃ harāpeti”ti ettakasseva parihaṇe vuttattā. **Agacchanteti** ṭhite. **Heṭṭhāti** bhūmiyā.

575. **Taṃ harantassāti** paṭhamam paṭilābhaṭṭhānato paṭṭhāya tiyojanato uddham harantassāti attho. Tathā harantassa hi corehi acchinditvā puna adinnattḥānato tiyojanam harituṃ vaṭṭati. Keci pana “**mātikāṭṭhakathāyaṃ** aṅgesu ‘paṭhamappaṭilābho’¹ vuttattā dutiyappaṭilābhaṭṭhānato tiyojanātikkamepi anāpatti”ti vadanti, taṃ na yuttaṃ, dutiyappaṭilābhassāpi paṭilābhaṭṭhāne pavisanato vāsattḥāya gamanaṭṭhānato puna gamane viya. **Kāyabandhanādīnanti** dvipaṭalakāyabandhanādīnam antare pakkhittam pasibbake pakkhittasadisam, na katabhaṇḍanti vuttaṃ, tathā **nidhānamukhanti**. Akatabhaṇḍatā, paṭhamappaṭilābho, tiyojanātikkamanam, āharaṇapaccāharaṇam, avāsādhippāyatāti imānettha pañca aṅgāni.

Eḷakalomasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Eḷakalomadhovāpanasikkhāpadavaṇṇanā

581. Sattame pāliyaṃ anāpattivāre **aparibhuttaṃ katabhaṇḍam dhovāpetī**ti ettha paribhuttassa kambalādikatabhaṇḍassa dhovāpanam purāṇacīvaradhovāpanasikkhāpadena āpattikaranti tannivattanattham “**aparibhuttaṃ katabhaṇḍan**”ti vuttaṃ. Sesamettha uttānatthameva.

Eḷakalomadhovāpanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 174 piṭṭhe.

8. Rūpiyasikkhāpadavaṇṇanā

583-4. Aṭṭhame suvaṇṇamayakahāpaṇena kahāpaṇopi rajate eva saṅgayhatīti āha “sovaṇṇamayo vā”ti. **Rūpiyamayo vāti** rajatena rūpaṃ samuṭṭhapetvā katakahāpaṇo. **Pākatiko** nāma etarahi pakatikahāpaṇo.

Iccetaṃ sabbampīti sikkhāpadena, vibhaṅgena ca vuttaṃ sabbampi nidasseti. Tassa catubbidhaṃ nissaggiyavattthūti imināva sambandho, na pana anantarena “rajatan”ti padena. Idāni taṃ catubbidhaṃ nissaggiyavattthūṃ sarūpato dassento “**rajatan**”ti-ādimāha. Tattha kiñcāpi heṭṭhā rajatamāsakova vutto, na kevalaṃ rajataṃ, tathāpi sikkhāpade “jātarūparaajatan”ti padeneva vuttanti tampi dassetuṃ “rajatan”ti idaṃ visuṃ vuttaṃ. Padabhājane pana mātikāpadeneva siddhattā taṃ avatvā tena saha saṅgayhamānameva dassetuṃ “rajataṃ nāma kahāpaṇo”ti-ādi vuttanti veditabbaṃ. **Jātarūpamāsakoti** suvaṇṇamayakahāpaṇo. **Vuttappabhedoti** “rūpiyamayo vā pākatiko vā”ti-ādinā vuttappabhedo. Paṭova **paṭako**, vatthaṃ. **Dukkaṭamevāti** paṭiggāhakasseva paṭiggahaṇapaccayā dukkaṭaṃ, paribhoge pana pañcasahadhammikehi paṭiggahitānaṃ dhañṇavirahitamuttādīnaṃ kāraṇā uppannapaccayaṃ paribhuñjantānaṃ sabbesampi dukkaṭammeva. Keci pana “dhañṇampi pañcasahadhammikehi paṭiggahitaṃ muttādikhettādi viya sabbesampi paribhuñjituṃ na vaṭṭati, kevalaṃ saṅghikabhūmiyaṃ kappiyavohārena ca uppannassa dhañṇassa vicāraṇameva sandhāya ‘tassevetāṃ akappiyaṃ’ti vuttan”ti vadanti.

Eko sataṃ vā sahassaṃ vāti-ādi rūpiye heṭṭhimakoṭiyā pavattanākāraṃ dassetuṃ vuttaṃ, na pana “evaṃ paṭipajjitabbamevā”ti dassetuṃ. “Idha nikkhipāhi”ti vutte uggaṇhāpanaṃ hotīti āha “**idha nikkhipāhīti na vattabban**”ti. **Kappiyañca -pa-** hotīti yasmā asāditattā tato uppannapaccayā vaṭṭanti, tasmā kappiyaṃ nissāya ṭhitaṃ. Yasmā pana dubbicāraṇāya satī tato uppannampi na kappati, tasmā akappiyaṃ nissāya ṭhitantī veditabbaṃ.

“**Na tena kiñci kappiyabhaṇḍaṃ cetāpitan**”ti iminā cetāpitaṃ ce, natthi paribhogūpāyo uggahetvā anissaṭṭharūpiyena cetāpitattā. Īdisaṇhi saṅghamajjhe nissajjanaṃ katvāva chaḍḍetvā pācittiyaṃ desetabbanti dasseti.

Keci pana “yasmā nissaggiyavattum paṭiggahetvāpi cetāpitaṃ kappiyabhaṇḍaṃ saṃghe nissatṭhaṃ kappiyakārakehi nissatṭharūpiyaṃ parivattetvā ānītakappiyabhaṇḍasadisam hoti, tasmā vināva upāyaṃ bhājetvā paribhuñjitum vaṭṭati”ti vadanti, taṃ **pattacatukkādikathāya**¹ na sameti. Tattha rūpiyena parivattitapattassa aparibhogova dassito, na nissajjanavidhānanti. **Upanikkhepaṃ ṭhapetvā**ti kappiyakārakehi vaḍḍhiyā payojanaṃ sandhāya vuttaṃ. **Akappiyanti** tena vatthunā gahitattā vuttaṃ.

585. “**Patitokāsaṃ asamannāharantenā**”ti idaṃ nirapekkhabhāvadassanaparanti veditabbaṃ. **Asantasambhāvanāyāti** pariāyādinā abhūtārocanaṃ sandhāya vuttaṃ. **Theyyaparibhogoti** paccayasāminā bhagavatā ananuññātattā vuttaṃ. **Ṇaparibhogoti** bhagavatā anuññātampi kattabbaṃ akatvā paribhuñjanato vuttaṃ, tena ca paccayasannissitasīlaṃ vipajjatīti dasseti. **Paribhoge paribhogeti** kāyato mocetvā mocetvā paribhoge. Pacchimayāmesu paccavekkhitabbanti yojanā. **Ṇaparibhogatṭhāne tiṭṭhatīti** ettha “hiyyo yaṃ mayā cīvaraṃ paribhuttaṃ”ti-ādināpi atītapaccavekkhaṇā vaṭṭatīti vadanti. **Paribhoge paribhogeti** udakapātanaṭṭhānato antopavesanesu, nisīdanasayanesu ca. **Satipaccayatā vaṭṭatīti** paccavekkhaṇasatiyā paccayattaṃ laddhum vaṭṭati. Paṭiggahaṇe ca paribhoge ca paccavekkhaṇāsati avassaṃ laddhabbāti dasseti. Tenāha “**satim katvā**”ti-ādi. Keci pana “satipaccayatā paccaye sati bhesajjaparibhogassa kāraṇe satī”ti evampi atthaṃ vadanti, tesampi paccaye satīti paccayasabbhāvasallakkhaṇe satīti evamattho gahetabbo paccayasabbhāvamattena sīlassa asujjhanato. “**Paribhoge akarontasseva āpattī**”ti iminā pātimokkhasaṃvarasīlassa bhedo dassito, na paccayasannissitasīlassa, tassa atītapaccavekkhaṇāya visujjhanato. Etasmiṃ, pana sesapaccayesu ca ṇaparibhogādivacanena paccayasannissitasīlasseva bhedoti evamimesaṃ nānākaraṇaṃ veditabbaṃ.

Evam paccayasannissitasīlassa visuddhiṃ dassetvā teneva pasaṅgena sabbāpi visuddhiyo dassetuṃ “**catubbidhā hi suddhī**”ti-ādimāha. Tattha

1. Vi-Ṭṭha 2. 277 piṭṭhe.

sujjhati desanādihi, sodhiyatīti vā suddhi, catubbidhasīlaṃ. Tenāha **“desanāya sujghanato”**ti-ādi. Ettha desanāggahaṇena vuṭṭhānampi chinnamūlānaṃ abhikkhutāpaṭiñṇāpi saṅgahitā. Chinnamūlānampi hi pārājikāpattivuṭṭhānena heṭṭhā parirakkhitaṃ bhikkhusīlaṃ visuddhaṃ nāma hoti, tena tesam maggaṭṭilābhopi sampajjati.

Dātabbatṭhena dāyaṃ, taṃ ādiyantīti **dāyādā. Sattannaṃ sekkhānanti** ettha kalyāṇaputhujjanāpi saṅgahitā tesam āṇaṇyaparibhogassa dāyajjaparibhoge saṅgahitattāti veditabbaṃ. **Dhammadāyādasuttanti** “dhammadāyādā me bhikkhave bhavatha, mā āmisadāyādā”ti-ādinā¹ pavattarū suttaṃ. Tattha mā me āmisadāyādāti evaṃ me-saddaṃ ānetvā attho gahetabbo. Evañhi tathā vuttatthasādhakaṃ hoti.

Lajjinā saddhiṃ paribhogoti dhammāmisavasena missabhāvo. **Alajjināsaddhanti** etthāpi eseva nayo. **“Ādito paṭṭhāya hi alajjī nāma natthi”**ti iminā diṭṭhadiṭṭhesu āsaṅkā nāma na kātabbā, diṭṭhasutādikāraṇe sati eva kātabbāti dasseti. **Attano bhārabhūtā** saddhivihārikādayo. **Sace na oramatīti** agatigamanena dhammāmisaparibhogato na oramati. **“Āpatti nāma natthi”**ti idaṃ alajjīnaṃ dhammena uppannapaccayaṃ, dhammakammaṇa sandhāya vuttaṃ. Tesampi hi kuladūsanādisamuppannapaccayaṃ paribhuñjantānaṃ, vaggakammādiṃ karontānaṃ āpatti eva.

“Dhammiyādhhammiyaparibhogo paccayavasena veditabbo”ti vuttattā heṭṭhā lajjiparibhogo² paccayavasena ca ekakammādivasena ca vutto evāti veditabbaṃ. Teneva **duṭṭhadosaikkhāpadatṭhakathāyaṃ** codakacuditakabhāve ṭhitā dve alajjino dhammaparibhogampi sandhāya **“ekasambhogaparibhogā hutvā jīvathā”**ti vuttā tesam aññamaññaṃ dhammāmisaparibhoge virodhābhāvā. Lajjīnameva hi alajjīna saha tadubhayaparibhogā na vaṭṭantīti.

Dhammaparibhogāti “ekakammaṃ ekuddeso”ti-ādinā⁴ vuttasaṃvāso ceva nissayaggahaṇadānādiko sabbo nirāmisaparibhogo ca

1. Ma 1. 15 piṭṭhe.

3. Vi-Ṭṭha 2. 177 piṭṭhe.

2. Lajjiparibhogāljajjiparibhogo (Ka)

4. Vi 1. 34, 58, 94 piṭṭhādīsu.

veditabbo. “**Na so āpattiya kāretabbo**”ti vuttattā lajjino alajjipaggahe āpattīti veditabbaṃ. **Itaropī**ti lajjīpi. Tassāpi attānaṃ paggaṇhantassa alajjino, iminā ca lajjino vaṇṇabhaṇaṇādilābhaṃ paṭicca āmisagarukatāya vā gehasitapemena vā taṃ alajjīṃ paggaṇhanto lajjī sāsanaṃ antaradhāpeti nāmāti daseti. Evaṃ gahaṭṭhādīsu upatthambhito alajjī balaṃ labhivā pesale abhibhavivā na cirasseva sāsanaṃ uddhammaṃ ubbinayaṃ karotīti.

“**Dhammaparibhogopi tattha vaṭṭatī**”ti iminā āmisaparibhogato dhammaparibhogova garuko, tasmā ativiya alajjivivekena kātabboti dasseti. “**Dhammānuggahena uggaṇhituṃ vaṭṭatī**”ti vuttattā alajjussannatāya sāsane osakkante, lajjīsu ca appahontesu alajjimpī pakatattaṃ gaṇapūraṇaṃ gahetvā upasampadādikaraṇena ceva keci alajjino dhammāmisaparibhogena saṅgahetvā sesālaJJigaṇassa niggahena ca sāsanaṃ paggaṇhituṃ vaṭṭati eva.

Keci pana “koṭiyaṃ ṭhito ganthoti vuttattā ganthapariyāpuṇanameva dhammaparibhogo, na ekakammādi. Tasmā alajjīhipi saddhiṃ uposathādikaṃ kammaṃ kātuṃ vaṭṭati, āpatti natthī”ti vadanti, taṃ na yuttaṃ, ekakammādīsu bahūsu dhammaparibhogesu alajjināpi saddhiṃ kattabbāvattthāyuttaṃ dhammaparibhogaṃ dassetuṃ idha nidassanavasena ganthasseva samuddhaṭṭattā. Na hi ekakammādiko vidhi dhammaparibhogo na hotīti sakkā vattuṃ anāmisattā dhammāmisesu aperiyaṇaṇassa kassaci abhāvā. Teneva **aṭṭhasālīniyaṃ** dhammapaṭisandhārakathāyaṃ¹ “kammaṭṭhānaṃ kathetabbaṃ, dhammo vācetaḃbo -pa- abbhānavuṭṭhānaṃānattaparivāsā dātabbā, pabbajjāraho pabbājetabbo, upasampadāraho upasampādetabbo -pa- ayaṃ dhammapaṭisandhāro nāmā”ti evaṃ saṅghakammādiḃi dhammakotṭhāse dassitaṃ. Tesu pana dhammakotṭhāsesu yaṃ gaṇapūraṇādivasena alajjino apekkhitvā uposathādi vā tesam̃ santikā dhammuggahaṇaṇissayaggahaṇādi vā karīyati, taṃ dhammo ceva paribhogo cāti dhammaparibhogoti vuccati, etaṃ tathārūpapaccayaṃ vinā kātuṃ na vaṭṭati, karontassa alajjiparibhogo ca hoti dukkaṭaṇca. Yaṃ pana alajjisataṃ² anapekkhitvā

1. Abhi-Ṭṭha 1. 427 piṭṭhe.

2. Alajjīsu taṃ (Ka)

tajjanīyādiniggahakammaṃ vā parivāsādi-upakāra-kammaṃ vā uggahaparipucchādānādi vā karīyati, taṃ dhammo eva, no paribhogo. Etaṃ anurūpānaṃ kātuṃ vaṭṭati, āmisadānaṃ viya āpatti natthi. Nissayadānampi terasasammutidānādi ca vatta-paṭivattasādiyanādiparibhogassāpi hetuttā na vaṭṭati.

Yo pana mahā-alajjī uddhammaṃ ubbinayaṃ satthu sāsanaṃ karoti, tassa saddhivihārikādīnaṃ upasampadādi-upakāra-kammampi uggahaparipucchādānādi ca kātuṃ na vaṭṭati, āpatti eva hoti, niggahakammameva kātabbaṃ. Teneva alajjipaggahopi paṭikkhitto. Dhammāmisaparibhogavivajjanenāpi hi dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggaho adhippeto, so ca pesalānaṃ phāsuvihārasaddhammaṭṭhitivinayānuggahādi-atthāya etadatthattā sikkhāpadapaññattiyā. Tasmā yaṃ yaṃ dummaṅkūnaṃ upatthambhāya pesalānaṃ aphāsuvihārāya saddhammaparihānādi-atthāya hoti, taṃ sabbampi paribhogo vā hotu aparibhogo vā kātuṃ na vaṭṭati, evaṃ karontā sāsanaṃ antaradhāpenti, āpattiṇca āpajjanti. Dhammāmisaparibhogesu cettha alajjīhi ekakammādidhammaparibhogo eva pesalānaṃ aphāsuvihārasaddhammaparihānādi-atthāya hoti, na tathā āmisaparibhogo. Na hi alajjīnaṃ paccayaparibhogamattena pesalānaṃ aphāsuvihārādi hoti, yathāvuttadhammaparibhogena pana hoti, tapparivajjanena ca phāsuvihārādayo. Tathā hi katasikkhāpadavītikkamā alajjipuggalā uposathādīsu pavīṭṭhā “tumhe kāyadvāre, vacīdvāre ca vītikkamaṃ karoṭhā”ti-ādinā bhikkhūhi vattabbā honti, yathā vinayaṇca atīṭṭhantā saṃghato bahikaraṇādivasena suṭṭhu niggahetabbā, tathā akatvā tehi saha saṃvasantāpi alajjinova honti “ekopi alajjī alajjisatampi karoti”ti¹ ādivacanato. Yadi hi te evaṃ na niggahitā siyumu, saṃghe kalahādīnaṃ vaḍḍhetvā uposathādisāmaggīkamma-paṭibāhanādinā pesalānaṃ aphāsuṃ katvā kamena te devadattavajjiputtakādayo viya parisāṃ vaḍḍhetvā attano vippaṭipattiṃ dhammato vinayato dīpentā saṃghabhedādīnampi katvā na cirasseva sāsanaṃ antaradhāpeyyumu, tesu pana saṃghato bahikaraṇādivasena niggahitesu sabbopāyaṃ upaddavo na hoti. Vuttañhi—

1. Vi-Ṭṭha 2. 273 piṭṭhe.

“Dussīlapuggale nissāya uposatho na tiṭṭhati, pavāraṇā na tiṭṭhati, saṅghakammāni nappavattanti, sāmaggī na hoti -pa-. Dussīlesu pana niggahitesu sabbopi ayaṃ upaddavo na hoti, tato pesalā bhikkhū phāsu viharanti”^{ti}¹.

Tasmā ekakammādidhammaparibhogova āmisaparibhogatopi ativiya alajjivivekena kātabbo, āpattikaro ca saddhammaparihānihetuttāti veditabbaṃ.

Apica uposathā na tiṭṭhati, pavāraṇā na tiṭṭhati, saṅghakammāni nappavattantīti evaṃ alajjihi saddhiṃ saṅghakammākaraṇassa aṭṭhakathāyaṃ pakāsītattāpi cetam sījhati, tathā parivattaliṅgassa bhikkhuno bhikkhunupassayaṃ gacchantassa **paṭipattikathāyaṃ** “ārādhikā ca honti saṅgāhikā lajjiniyo, tā kopetvā aññattha na gantabbaṃ. Gacchati ce, gāmantaranadīpārarattivippavāsagaṇa-ohīyanāpattīhi na muccati -pa- alajjiniyo honti, saṅghaṃ pana karonti, tāpi pariccajivā aññattha gantum labbhati”^{ti}² evaṃ alajjinīsu dutiyikāgahaṇādīsu saṃvāsāpattiparihārāya nadīpāragamanādigarukāpattitṭhānānaṃ anuññātattā tatopi alajjisamvāsāpatti eva saddhammaparihānihetuto garukatarāti viññāyati. Na hi lahukāpattitṭhānaṃ, anāpattitṭhānaṃ vā pariharitum garukāpattitṭhānavitikkamaṃ ācariyā anujānanti, tathā **asamvāsapadassa aṭṭhakathāyaṃ** “sabbhepi lajjipuggalehi samaṃ sikkhitabbabhāvato samasikkhātā nāma. Ettha yasmā sabbepi lajjino etesu kammādīsu saha vasanti, na ekopi tato bahiddhā sandissati, tasmā tāni sabbānipi gahetvā eso samvāso nāmā”^{ti}³ evaṃ lajjiheva ekakammādisamvāso vaṭṭatīti pakāsito.

Yadi evaṃ kasmā asamvāsikesu alajji na gaṇitoti? Nāyaṃ virodho, ye gaṇapūrake katvā kataṃ kammaṃ kuppati, tesaṃ pārājikādi-apakatattānaññeva asamvāsikatte gahitattā. Alajjino pana pakatattabhūtāpi santi, te ce gaṇapūraṇā hutvā kammaṃ sādheṇti, kevalaṃ katvā agatigamanena karontānaṃ āpattikarā honti

1. Vi-Ṭṭha 1. 188-9 piṭṭhesu. 2. Vi-Ṭṭha 1. 238 piṭṭhe. 3. Vi-Ṭṭha 1. 224 piṭṭhe.

sabhāgāpatti-āpannā viya aññamaññaṃ. Yasmā alajjitañca lajjitañca puthujjanānaṃ cittakkhaṇapaṭibaddhaṃ, na sabbakālikaṃ. Sañcicca hi vītikkamacitte uppanne alajjino “na puna īdisaṃ karissāmī”ti cittena lajjino ca honti, tesu ca ye pesalehi ovadiyamānāpi na oramanti, punappunaṃ vītikkamanti, te eva asaṃvasitabbā, na itare lajjidhamme okkantattā. Tasmāpi alajjino asaṃvāsikesu agaṇetvā tapparivajjanatthaṃ sodhetvāva uposathādikaraṇaṃ anuññātaṃ. Tathā hi “pārisuddhiṃ āyasmanto ārocetha, pātimokkhaṃ uddisissāmī”ti-ādinā¹ aparisuddhāya parisāya uposathakaraṇassa ayuttatā pakāsītā, “yassa siyā āpatti so āvikareyya -pa-phāsu hotī”ti² evaṃ alajjimpi lajjidhamme patiṭṭhāpetvā uposathakaraṇappakāro ca vutto, “kaccitthaparisuddhā -pa-parisuddhetthāyasmanto”ti³ ca pārisuddhi-uposathe “parisuddho ahaṃ bhante parisuddhoti maṃ dhārethā”ti⁴ ca evaṃ uposathaṃ karontānaṃ parisuddhatā ca pakāsītā, vacanamattena anoramantānañca uposathapavāraṇaṭṭhapanavidhi ca vuttā, sabbathā lajjidhammaṃ anokkamantehi saṃvāsassa ayuttatāya nissayadānaggahaṇapaṭikkhepo, tajjanīyādiniggahakammakaraṇaṃ ukkhepanīyakammakaraṇena sānuvattakaparisassa alajjissa asaṃvāsikattapāpanavidhi ca vuttā. Tasmā yathāvuttehi suttanayehi, aṭṭhakathāvacanehi ca pakatattehipi apakatattehipi sabbehi alajjīhi ekakammādisaṃvāso na vaṭṭati, karontānaṃ āpatti eva dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahatthāyeva sabbasikkhāpadānaṃ paññattattāti niṭṭhamettha gantabbaṃ. Teneva dutiyasaṅgītiyaṃ pakatattāpi alajjino vajjiputtakā yasattherādīhi mahantena vāyāmena saṅghato viyojitā. Na hi tesu pārājikādi-asaṃvāsikā atthi tehi dīpitānaṃ **dasannaṃ vatthūnaṃ**⁵ lahukāpattivisayattā.

Tassa pana santiketi mahārakkhitattherassa santike. **Kharapattanti** kharasaṅkhātāṃ suvaṇṇapatirūpakaṃ vatthu. Dāyakehi asatiyā dinnāṃ rūpiyaṃ tehi puna sakasaññāya gaṇhante adātum, nissaggiyavatthum gaṇhāhīti

1. Vi 3. 140 piṭṭhe.

2. Vi 3. 141 piṭṭhe.

3. Vi 1. 158, 283, 293, 381; Vi 2. 226, 238, 272 piṭṭhādīsu.

4. Vi 3. 167 piṭṭhe.

5. Vi 4. 498, 499 piṭṭhesu.

dātuñca na vaṭṭatīti āha “**tava coḷakaṃ passāhī**”ti. Evaṃ vatvāpi pana naṭṭhavatthusmiṃ viya nissajjitabbābhāvepi āpatti desetabbāva. Asatīyāpi hi taṃ vatthum vatthādīnā sahatthēna gahetvā “idaṃ demī”ti dinnam, tadā pariccāgasabbhāvato dānameva hoti “appagghaṃ dassāmī”ti mahagghassa dāne viya. Paṭiggaṇhantassa ca asatīyā diyyamānante nātepi adinnādānam na hoti dāyakehi dinnattā, tasmā rūpiyaṃ nissaggiyameva hoti. Keci pana “īdisaṃ nāma na hoti, teneva cettha ‘tava coḷakaṃ passā’ti vuttan”ti vadanti, taṃ no nakkhamati, vīmaṃsitabbaṃ.

586. **Ekaparicchedānī**ti siyā kiriyattaṃ, siyā akiriyattañca sandhāya vuttaṃ. Jātarūparajatabhāvo, attuddesikatā, gahaṇādīsu aññatarabhāvoti imānettha tīṇi aṅgāni.

Rūpiyasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Rūpiyaṃvohārasikkhāpadavaṇṇanā

587. Navame jātarūpādicatubbidhanissaggiyavatthu idha rūpiyaggahaṇeneva gahitanti āha “**jātarūparajataparivattanan**”ti. **Paṭiggahitaparivattaneti** kappiyavohārena, akappiyavohārena vā paṭiggahitassa rūpiyassa parivattane.

589. Pāliyaṃ **ghanakatanti** iṭṭhakādi. **Rūpiyaṃ nāma satthuvaṇṇoti-**ādīsu kiñcāpi kevalaṃ rajataṃ na gahitaṃ, tathāpi rūpiyapadeneva taṃ gahitanti daṭṭhabbaṃ. Suddho rūpiyaṃvohāro eva vuttoti ajjhāharitabbaṃ. **Rūpiye rūpiyasaññī**ti-ādimhi vinicchayaṃ vakkhāmāti pāṭhaseso.

591. Pāliyaṃ **rūpiye rūpiyasaññī**ti attanā diyyamānaṃ sakasantakaṃ sandhāya vuttaṃ. **Rūpiyaṃ cetāpeti**ti parasantakaṃ. Esa nayo sesesupi. Tattha arūpiyasaddena dukkaṭavattumpi saṅgaṇhāti. Pacchime pana tike “arūpiye rūpiyasaññī arūpiyaṃ cetāpeti, āpatti dukkaṭassā”ti iminā nayena sabbattha yojanā veditabbā. Imasmiñca tike arūpiyasaddena kappiyavatthuyeva gahitaṃ, na muttādidukkaṭavattthu ante “pañcannaṃ saha

anāpattī”ti¹ vuttattā. Kiñcāpi dukkaṭavattthu na gahitaṃ, tathāpi dukkaṭavattthunā dukkaṭavattthum, kappiyavattthunā dukkaṭavattthuñca parivattayato dukkaṭaṃ, nayato siddhameva hoti. Tañca dukkaṭavattthumhi tathasaññāya vā atathasaññāya vā vimatiyā vā parivattentassapi hotiyeva acittakattā imassa sikkhāpadassa. **Pañcannaṃ sahāti** pañcahi sahadhammikehi saha.

Idāni “nissaggiyavattthunā dukkaṭavattthum vā”ti-ādinā vuttassa atthassa pāḷiyaṃ sarūpena anāgatattepi nayato labbhamānataṃ dassetuṃ **“yo hi ayan”**ti-ādi vuttaṃ. Ettha ca yasmā rūpiyena parivattitaṃ arūpiyaṃ nissatṭhampi sabbesampi akappiyattā nissaggiyameva na hoti nissajjitvā paribhuñjitabbasseva nissajitabbato, kevalaṃ pana idaṃ chaḍḍetvā pācittiyameva parivattakena desetabbaṃ, tasmā “rūpiye rūpiyasaññi arūpiyaṃ cetāpeti, nissaggitaṃ pācittiyaṃ”ti-ādi tiko bhagavatā na vutto, tīsupi padesu parivattiyamānassa arūpiyattena nissaggiyavacanāyogā rūpiyasewa nissajitabbato. Rūpiyasewa hi nissatṭhassa āramikādīhi paṭipajjanavidhi pāḷiyaṃ dassito, na arūpiyassa. Tasmā pācittiyamattasambhavadassanattameva panettha aṭṭhakathāyaṃ “avuttopi ayaṃ -pa- tiko veditabbo”ti vuttaṃ, na pana tassa vatthuno nissaggiyatādassanattamaṃ. Teneva pattacatukke “na sakkā kenaci upāyena kappiyaṃ kātun”ti-ādi vuttaṃ. Ayaṃ amhākaṃ khanti. **Attano vā hīti**-ādi dutiyatikānulomeneva tatiyattikassa sijjhanappakāraṃ samatthetuṃ vuttaṃ. Tatrāyaṃ adhippāyo—yasmā hi yathā attano arūpiyena parassa rūpiyaṃ cetāpentassa ekasmiṃ ante rūpiyasambhavato “rūpiyasamvohāro kato eva hoti”ti dutiyattiko vutto, evaṃ attano rūpiyena parassa arūpiyaṃ cetāpentassāpi hotīti tatiyo tiko vattabbo bhavēyya, so pana dutiyattikeneva ekato rūpiyapakkhasāmaññena sijjhatīti pāḷiyaṃ na vuttoti. Tattha **ekantena rūpiyapakkheti** ekena antena rūpiyapakkhe, “ekato rūpiyapakkhe”ti vā pāṭho.

Idāni dutiyattike arūpiyapadassa atthabhūtesu dukkaṭavattthukappiyavattthūsu dukkaṭavattthunā rūpiyādirivattane āpattibhedaṃ dassetuṃ

1. Ādhunikapotthakesu natthi.

“**dukkaṭavatthunā**”ti-ādi āradham. **Dukkaṭavatthunā dukkaṭavatt hunti**-ādi pana dukkaṭavatthunā parivattanappasaṅge pāḷiyaṃ avuttassāpi atthassa nayato labbhamānataṃ dassetuṃ vuttaṃ. Tattha **imināti** rūpiyaśamvohārasikkhāpadena, tena ca dukkaṭassa acittakatampi dasseti. **Aññatra sahadhammikehīti** “pañcannaṃ saha anāpattī”ti vacanato vuttaṃ, tenāpi kayavikkayasikkhāpadassa kappiyavatt hunissitattaṃ eva sādheti. Imaṃ -pa- rūpiyacetāpanaṅca sandhāya vuttanti pakatena sambandho. **Idhāti** imasmiṃ sikkhāpade. **Tatthāti** kayavikkayasikkhāpade¹.

Evam dukkaṭavatthunā rūpiyādi parivattane āpattibhedam dassetvā idāni kappiyavatt hunāpi dassetuṃ “**kappiyavatt hunā panā**”ti-ādi āradham. Tattha **tenevāti** kappiyavatt hunā eva. “**Rūpiyaṃ uggaṇhitvā**”ti idaṃ ukkaṭṭhavasena vuttaṃ. Muttādidukkaṭavatt humpi uggaṇhetvā kāritampi pañcannampi na vaṭṭati eva. **Samuṭṭhāpetīti** sayam gantvā, “imaṃ kahāpaṇādīm kammakārānaṃ datvā bijaṃ samuṭṭhāpehī”ti evam aññaṃ āṇāpetvā vā samuṭṭhāpeti. **Mahā-akappiyoti** attanāva bijato paṭṭhāya dūsitattā aññassa mūlasāmikassa abhāvato vuttaṃ. So hi corehi acchinnopi puna laddho jānantassa kassacipi na vaṭṭati. Yadi hi vaṭṭeyya, taḷākādīsu viya acchinno vaṭṭatīti ācariyā vadeyyum. **Na sakkā kenaci upāyenāti** saṃghenissajjanaena, corādi-acchindanādinā ca kappiyaṃ kātuṃ na sakkā, idaṅca tena rūpena ṭhitaṃ, tammūlikena vatthumuttādirūpena ṭhitaṅca sandhāya vuttaṃ. Dukkaṭavatt humpi hi tammūlikakappiyavatt huṅca na sakkā kenaci upāyena tena rūpena kappiyaṃ kātuṃ. Yadi pana so bhikkhu tena kappiyavatt hudukkaṭavatt hunā puna rūpiyaṃ cetāpeyya, taṃ rūpiyaṃ nissajjāpetvā aññesaṃ kappiyaṃ kātumpi sakkā bhaveyyāti daṭṭhabbam.

Pattam kiṇātīti ettha “iminā kahāpaṇādinā kammārakulato pattam kiṇitvā ehi”ti āramikādīhi kiṇāpanampi saṅgahitanti veditabbam. Teneva **rājasikkhāpadatṭhakathāyaṃ** “ettakehi kahāpaṇehi sātake āhara, ettakehi yāgu-ādīni sampādehīti vadati, yaṃ te āharanti, sabbesaṃ akappiyaṃ. Kasmā? Kahāpaṇānaṃ vicāritattā”ti²

1. Vi 1. 349 piṭṭhe.

2. Vi-Ṭṭha 2. 260 piṭṭhe.

vuttaṃ. Iminā pana vacanena yaṃ **mātikāṭṭhakathāyaṃ** rūpiyaṃvohārasikkhāpadaṃ “anāṇattikaṃ”¹ ti vuttaṃ, taṃ na sameti. Na kevalaṇca iminā, pāliyaṃpi taṃ na sameti. Pāliyaṇhi nissatṭharūpiyena āramikādīhi sappiyādiṃ parivattāpetuṃ “so vattabbo ‘āvuso imaṃ jānāhi’ ti. Sace so bhaṇati ‘iminā kiṃ āharīyatū’ ti, na vattabbo ‘imaṃ vā imaṃ vā āharā’ ti. Kappiyaṃ ācikkhitabbaṃ ‘sappi vā’ ti” ādinā rūpiyaṃvohāraṃ parimocetvā vuttaṃ. “Iminā rūpiyena kiṃ āharīyatū” ti pucchanto “imaṃ āharā” ti vuttepi adhikārato “iminā rūpiyena imaṃ āharā” ti bhikkhūhi āṇatto eva hotīti taṃ rūpiyaṃvohāraṃ parivajjetuṃ “na vattabbo ‘imaṃ vā imaṃ vā āharā’ ti” paṭikkhepo kato, anāpattivārepi “kappiyakāraṇassa ācikkhatī” ti na vuttaṃ. **Kayavikkayasikkhāpade**² pana tathā vuttaṃ, tasmā idaṃ sāṇattikaṃ kayavikkayameva anāṇattikanti gahetabbaṃ.

Mūlassa anissatṭhattā ti yena uggahitamūlena patto kīto, tassa mūlassa saṃghamaṃjhe anissatṭhattā, etena rūpiyameva nissajjitabbaṃ, na tammūlikaṃ arūpiyanti dasseti. Yadi hi tena rūpiyena aññaṃ rūpiyaṃ cetāpeyya, taṃ rūpiyaṃvohārasikkhāpade āgatanayeneva nissajjāpetvā sesehi paribhuñjitabbaṃ bhaveyyāti. “**Mūlassa asampaṭicchitattā**” ti iminā mūlassa gihisantakattaṃ, teneva pattassa rūpiyaṃvohārānuppannataṇca dasseti. Pañcasahadhammikasantakena hi rūpiyaṃvohāradoso. Tattha ca attano santake pācittiyaṃ, itarattha dukkaṭaṃ.

Nissajjīti dānavasena vuttaṃ, na vinayakammavasena. Teneva “**sappissa pūretvā**” ti vuttaṃ. Yaṃ attano dhanena parivatteti, tassa vā dhanassa rūpiyabhāvo, parivattanaparivattāpanesu aññatarabhāvo cāti imānettha dve aṅgāni.

Rūpiyaṃvohārasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 177 piṭṭhe.

2. Vi 1. 351 piṭṭhe.

10. Kayavikkayasikkhāpadavaṇṇanā

593-5. Dasame pāliyaṃ **jānāhī**ti idāneva upadhārehi, idaṃ pacchā chaḍḍetuṃ na sakkāti adhippāyo. **Iminā**ti bhikkhunā diyyamānaṃ vuttaṃ. **Imanti** parena paṭidiyyamānaṃ. Sesañātakesu saddhādeyyavinipātasambhavato tadabhāvaṭṭhānampi dassetuṃ “**mātaraṃ pana pitaraṃ vā**”ti vuttaṃ. **Na sakkā taṃ**¹ **paṭikkhipitunti** ettha yathā rūpiyaṃ bhatakānaṃ datvā assāmikabhūmiyaṃ ayobījasamuṭṭhāpane bhatiyā khaṇantānaṃ santikā gahitabhaṇḍakabhāvepi pācittiyaṃ hoti, evamidhāpīti keci vadanti, taṃ na yuttaṃ. Yañhi assāmikabhūmiṃ khaṇitvā samuṭṭhāpitaṃ ayobījaṃ, taṃ bhatakānaṃ santakaṃ nāma hoti, tadatthañca tesāṃ rūpiyaṃ dentassa rūpiyaṃvohārova hoti akappiyavohārena rajanacchalli-ādīnaṃ āharāpane kayavikkayo viya, tādīsampi parabhaṇḍaṃ idha vatthadhovanādīsu natthi, tasmā aṭṭhakathāpamāṇenevettha pācittiyaṃ gahetabbaṃ.

597. **Puññaṃ bhavissatīti detī**ti ettha sace bhikkhu attano bhaṇḍassa appagghataṃ ñatvāpi akathetvā “idāneva upaparikkhitvā gaṇha, mā pacchā vippaṭisārī hoti”ti vadati, itaro ca attano diyyamānassa mahagghataṃ ajānanto “ūnaṃ vā adhikaṃ vā tumhākamevā”ti² datvā gacchati, bhikkhussa anāpatti upanandassa viya paribbājakavatthuggahaṇe. Vipphaṭisāriṣṣa puna sakasaññāya āgatassa yaṃ adhikaṃ gahitaṃ, taṃ dātabbaṃ. Yena yaṃ parivatteti, tesāṃ ubhinnaṃ kappiyavatthutā, asahadhammikā, kayavikkayāpajjanañcāti imānettha tīṇi aṅgāni.

Kayavikkayasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito kosiyaavaggo dutiyo.

3. Pattavagga 1. Pattasikkhāpadavaṇṇanā

602. Tatiyavaggassa paṭhame **aḍḍhaterasapalā**ti māgadhikāya mānatulāya aḍḍhaterasapalaparimitaṃ udakaṃ gaṇhantaṃ sandhāya vuttaṃ,

1. Etaṃ (Sī)

2. Tumhākaṃ demāti (Sī)

tathā parimitaṃ yavamāsādiṃ gaṇhantiṃ sandhāyāti keci.

Ācariyadhammapālatherena pana “pakaticatumuṭṭhikaṃ kuḍuvaṃ, catukuḍuvaṃ nāḷi, tāya nāḷiyā soḷasa nāḷiyo doṇaṃ, taṃ pana magadhanāḷiyā dvādasa nāḷiyo hontīti vadantī”ti vuttaṃ. **Damiḷanāḷīti** purāṇanāḷiṃ sandhāya vuttaṃ. Sā ca catumuṭṭhikehi kuḍuvehi aṭṭha kuḍuvā, tāya nāḷiyā dve nāḷiyo magadhanāḷiṃ gaṇhāti. Purāṇā pana “sīhaḷanāḷi tisso nāḷiyo gaṇhātī”ti vadanti, tesāṃ matena magadhanāḷi idāni pavattamānāya catukuḍuvāya damiḷanāḷiyā catunāḷikā hoti, tato magadhanāḷito upaḍḍhañca purāṇadamīḷanāḷisaṅkhātāṃ patthaṃ nāma hoti, etena ca “omako nāma patto patthodanaṃ gaṇhātī”ti pālīvacanañca sameti, lokiyehipi—

“Lokiyaṃ magadhañceti, patthadvayamudāhaṭaṃ.

Lokiyaṃ soḷasapalaṃ, māgadhaṃ diguṇaṃ matan”ti—

evaṃ loka nāḷiyā magadhanāḷi diguṇāti dassitā, evaṃca gayhamāne omakapattassa ca yāpanamattodanagāhikā ca siddhā hoti. Na hi sakkā aṭṭhakuḍuvato ūnodanagāhinā pattena athūpīkataṃ piṇḍapātaṃ pariyesitvā yāpetuṃ. Teneva **veraṇḷjakaṇḍaṭṭhakathāyaṃ**¹ “pattho nāma nāḷimattaṃ hoti ekassa purisassa alaṃ yāpanāya. Vuttampi hetāṃ ‘patthodano nāla’mayāṃ duvinnan’ti²” vuttaṃ, “ekekassa dvinnāṃ tiṇṇaṃ pahotī”ti ca āgataṃ, tasmā idha vuttanayānusāreneva gahetabbāṃ.

Ālopassa anurūpanti ettha “byañjanaṃ mattā nāma odanato catutthabhāgo”ti³ **brahmāyusuttaṭṭhakathāyaṃ** vuttattā ālopassa catutthabhāgameva byañjanaṃ anurūpanti daṭṭhabbāṃ. **Odanagatikānevāti** odanassa anto eva pavisanasīlāni siyūṃ, attano okāsaṃ na gavesantīti attho. **Nāmamatteti** “majjhimo patto majjhimomako”ti-ādināmamatte.

607-8. **Evaṃ payoge payogeti** pariyosānālopajjhoharaṇapayoge payoge, ālope ālopeti attho. **Katvāti** pākāpariyosānaṃ katvā. **Pacitvā ṭhapessāmīti** kāḷavaṇṇapākāṃ

1. Vi-Ṭṭha 1. 144 piṭṭhe.

2. Khu 6. 99 piṭṭhe Jātake.

3. Ma-Ṭṭha 3. 268 piṭṭhe.

sandhāya vuttaṃ. **Chiddanti** mukhavaṭṭito dvaṅgulassa heṭṭhāchiddaṃ vuttaṃ. Sesāṃ paṭhamakathine vuttanayameva.

Pattasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Ūnapañcabandhanasikkhāpadavaṇṇanā

609-613. Dutiye pāḷiyaṃ ahaṃ pattena te bhikkhū santapessāmīti seso. **“Apatto”**ti iminā adhiṭṭhānavijahanampi dasseti. Pañcabandhanepi patte aparipuṇṇapāke patte viya adhiṭṭhānaṃ na ruhati. **“Tipupattakena vā”**ti vuttattā tambalohādihi kappiyalohehi ayopattassa chiddaṃ chādetuṃ vaṭṭati. Teneva **“lohamanḍalakenā”**ti vuttaṃ. Imasmiṃ sikkhāpade akāḷavaṇṇampi kappiyapattaṃ viññāpentassa āpatti evāti daṭṭhabbaṃ. Adhiṭṭhānupagapattassa ūnapañcabandhanatā, attuddesikatā, akataviññatti, tāya ca paṭilābhoti imānettha cattāri aṅgāni.

Ūnapañcabandhanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Bhesajjasikkhāpadavaṇṇanā

618-621. Tatiye pāḷiyaṃ pilindavacchattherena “na kho mahārāja bhagavatā ārāmiko anuññāto”ti paṭhamāṃ paṭikkhipitvā “anujānāmi bhikkhave ārāmikaṃ”ti puggalānampi ārāmikanāmena dāsaggahaṇe anuññāte eva ārāmikanāṃ gahitattā khattavattthādīni kappiyavohārenapi puggalānaṃ gahetuṃ na vaṭṭati, tathā ananuññātattāti viññāyati. **“Khattavattthupaṭiggahaṇā paṭivirato hotī”**ti-ādina¹ hi paṭikkhittesu ekasseva puggalikavasena gahaṇe anuññāte itarītarānaṃ tathā na gahetabbatā siddhāva hoti. Yaṅca pilindavacchattherena dāyakakulassa dārikāya suvaṇṇamālāvasena tiṇaṇḍupakassa nimmānaṃ, taṃ “anāpatti bhikkhave iddhimassa iddhivisaye”ti² vacanato kulasaṅgahādi na hotīti katanti daṭṭhabbaṃ, keci pana “khīṇāsavānaṃ lābhicchāya abhāvato

1. Dī 1. 5, 61 piṭṭhesu.

2. Vi 1. 85 piṭṭhe.

kulasaṅgahepi ājīvako po natthī”ti vadanti, taṃ na yuttaṃ khīṇāsavānampi ājīvavipattihetūnaṃ piṇḍapātādīnaṃ parivajjetabbato. Vuttañhi dhammasenāpatinā “neva bhindeyyamājīvaṃ, cājamānopi jīvitaṃ”ti¹. Bhagavatā ca “gāthābhigītaṃ me abhojanīyaṃ”ti-ādi² vuttaṃ.

622. **Uggahitakanti** paribhogatthāya sayam gahitaṃ. **Sayam karotīti** pacitvā karoti. **Purebhattanti** tadahupurebhattameva vaṭṭati savatthukapaṭiggahitattā. **Sayaṃkatanti** khīraṇavanītaṃ pacitvā kataṃ. **Nirāmisamevāti** tadahupurebhattaṃ sandhāya vuttaṃ. Ajja sayamkataṃ nirāmisameva bhuñjantassa kasmā sāmāpāko na hotīti āha “**navanītaṃ tāpentassā**”ti-ādi. **Paṭiggahitehīti** khīradadhīni sandhāya vuttaṃ. Uggahitakehi kataṃ abbhañjanādisu upanetabbanti yojanā. **Eseva nayoti** nissaggiyāpattim sandhāya vuttaṃ. **Akappiyamaṃsasappimhīti** hatthi-ādīnaṃ sappimhi.

Ettha panāti navaṇīte viseso atthīti attho. **Dhotaṃ vaṭṭatīti**³ dhotameva paṭiggahitumpi na vaṭṭati, itarathā savatthukapaṭiggahitaṃ hotīti therānaṃ adhippāyo.

Mahāsivatherassa pana vatthuno viyojitattā dadhigulīkādihi yuttatāmattena savatthukapaṭiggahitaṃ nāma na hoti, tasmā takkato uddhaṭamatthameva paṭiggahetvā dhovivā, pacitvā vā nirāmisameva katvā paribhuñjimsūti adhippāyo, na pana dadhigulīkādihi saha vikāle bhuñjimsu. Tenāha “**tasmā navaṇītaṃ paribhuñjantena -pa- savatthukapaṭiggahitaṃ nāma na hotī**”ti. Tattha adhotaṃ paṭiggahetvāpi taṃ navaṇītaṃ paribhuñjantena dadhi-ādīni apanetvā paribhuñjitabbanti attho. **Khayaṃ gamissatīti** nirāmisam hoti, tasmā vikālepi vaṭṭatīti attho. **Ettāvatāti** navaṇīte laggamattena visum dadhi-ādivohāraṃ aladdhena appamattena dadhi-ādināti attho, etena visum paṭiggahitadadhi-ādīhi saha pakkaṃ savatthukapaṭiggahitasāṅkhyameva gacchatīti dasseti. **Tasmimpīti** nirāmisabhūtepi. Kukkuccakānaṃ pana ayaṃ adhippāyo—paṭiggahaṇe tāva dadhi-ādīhi asambhinnarasattā bhattachena sahiteṇa gulapiṇḍādi viya savatthukapaṭiggahitaṃ nāma na hoti,

1. Khu 11. 352 piṭṭhe Milindapañhe.

2. Khu 1. 292, 349; Khu 11. 222; Saṃ 1. 175 piṭṭhesu.

3. Vaṭṭissatīti (Syā)

taṃ pana pacantena dhovitvāva pacitabbaṃ, itarathā pacanakkhaṇe paccamānadadhiguḷikādīhi sambhinnarasatāya sāmānpakkaṃ jātaṃ, tesu khīṇesu sāmānpakkameva hoti, tasmā nirāmisameva pacitabbanti. Teneva **“āmisena saha pakkattā”**ti kāraṇaṃ vuttaṃ.

Ettha cāyaṃ vicāraṇā—savatthukapaṭiggahitattābhāve āmisena saha bhikkhunā pakkassa sayānpākadoso vā paraṇkīyati yāvakālikatā vā, tattha na tāva sayānpākadoso ettha sambhavati sattāhakālikattā. Yañhi tattha dadhi-ādi āmisagataṃ, taṃ parikkhīṇanti. Atha paṭiggahitadadhiguḷikādīnā saha attanā pakkattā savatthukapakkaṃ viya bhavēyyāti paraṇkīyati, tadā āmisena saha paṭiggahitattāti kāraṇaṃ vattabbaṃ, na pana pakkattāti. Tathā ca upaḍḍhattherānaṃ matameva aṅgī¹ kataṃ siyā. Tattha ca sāmāṇerādīhi pakkampi yāvakālikameva siyā paṭiggahitakhīrādīṃ pacitvā anupasampannehi katasappi-ādi viya ca, na ca taṃ yuttaṃ, bhikkhācārena laddhanavanītādīnaṃ takkādi-āmisasaṃsaggasambhavana aparibhuñjitabbabhāpasaṅgato. Na hi gahaṭṭhā dhovitvā, sodhetvā vā patte ākirantīti niyamo atthi, aṭṭhakathāyaṇca “yathā tattha patitatanḍulakaṇādayo na paccanti, evaṃ -pa- puna pacitvā deti, purimanayeneva sattāhaṃ vaṭṭatī”ti iminā vacanenapetaṃ virujjhati, tasmā idha kukkuccakānaṃ kukkucuppattiyā nimittameva na dissati. Yathā cettha, evaṃ “lajjī sāmāṇero yathā tattha patitatanḍulakaṇādayo na paccanti, evaṃ sāmisaṇḍapākaṃ mocento aggimhi vilīyāpetvā -pa- vaṭṭatī”ti vacanassāpi nimittaṃ na dissati. Yadi hi etaṃ yāvakālikasaṃsaggaparihārāya vuttaṃ siyā, attanāpi tathā kātabbaṃ bhavēyya. Gahaṭṭhehi dinnasappi-ādīsu ca āmisasaṃsaggasaṅkā na vigaccheyya. Na hi gahaṭṭhā evaṃ vilīyāpetvā pana tanḍulādīṃ apanetvā puna pacanti, apica bhesajjeḥi saddhīm khīrādīṃ pakkhipitvā yathā khīrādi khayaṃ gacchati, evaṃ parehi pakkabhesajjatelādīpi yāvakālikameva siyā, na ca tampi yuttaṃ dadhi-ādikhayakaraṇatthaṃ “puna pacitvā deti”ti vuttattā. Tasmā mahāśivattheravāde kukkuccaṃ akatvā adhotampi navanītaṃ tadahupi punadivasādisupi pacituṃ, tanḍulādīmiṣsaṃ sappi-ādīṃ attanāpi aggimhi vilīyāpetvā parissāvetvā puna takkādikhayatthaṃ pacituṇca vaṭṭatī.

Tattha vijjamānassapi paccamānakkhaṇe sambhinnarasassa yāvakālikassa abbohārikattena savatthukapaṭiggahitapurepaṭiggahitānampi abbohārikatoti niṭṭhamettha gantabbanti. Teneva **“ettāvataṁ savatthukapaṭiggahitaṁ nāma na hotī”**ti vuttaṁ. Visuṁ paṭiggahitena pana khīrādi-āmisena navanītādiṁ missetvā bhikkhunā vā aññehi vā pakkatelādibhesajjāṁ savatthukapaṭiggahitasāṅkhyameva gacchati tattha pavitṭhayāvakālikassa abbohārikattābhāvā. Yaṁ pana purepariggahitabhesajjehi appaṭiggahitaṁ khīrādiṁ pakkhipitvā pakkatelādikaṁ anupasampanneheva pakkampi savatthukapaṭiggahitampi sannidhipi na hoti, tattha pakkhattakhīrādikassapi tasmīṁ khaṇe sambhinnarasatāya purepaṭiggahitattāpattito. Sace pana appaṭiggahiteheva, aññehi vā pakkatelādīsupi sace āmisaraso paññāyati, taṁ yāvakālikameva hotīti veditabbaṁ. **Uggahetvā**ti sayameva gahetvā.

Parissāvetvā gahitanti taṇḍulādivigamatthaṁ parissāvetvā, takkādivigamatthaṁ puna pacitvā gahitanti attho. **Paṭiggahetvā ṭhapitabhesajjehī**ti atirekasattāhapaṭiggahitehi, etena tehi yuttampi sappi-ādi atirekasattāhapaṭiggahitaṁ na hotīti dasseti. **Vaddalisamayeti** vassakālasamaye, anātapakāleti attho.

Nibbaṭṭitattāti yāvakālikavatthuto vivecitattā, etena tele sabhāvato yāvakālikattābhāvaṁ, bhikkhuno savatthukapaṭiggahaṇena yāvakālikattupagamanaṇca dasseti. **Ubhayampī**ti attanā, aññehi ca kataṁ.

623. **Acchavasanti** dukkaṭavattathūnaññeva upalakkhaṇanti āha **“ṭhapetvā manussavasan”**ti. **Saṁsatṭhanti** parissāvitaṁ. **Tiṇṇaṁ dukkaṭānanti** ajjhohāre ajjhohāre tīṇi dukkaṭāni sandhāya vuttaṁ. Kiñcāpi paribhogatthāya vikāle paṭiggahaṇapacanaparissāvanādīsū pubbapayogesu pāliyaṁ, aṭṭhakathāyaṇca āpatti na vuttā, tathāpi ettha āpattiyaṁ eva bhavitabbaṁ paṭikkhattassa karaṇato āhāratthāya vikāle yāmakālikādīnaṁ paṭiggahaṇe viya. Yasmā khīrādiṁ pakkhipitvā pakkabhesajjatele kasaṭaṁ āmisagatikaṁ, tena saha telaṁ paṭiggahetuṁ, pacituṁ vā bhikkhuno na vaṭṭati. Tasmā vuttaṁ **“pakkatelakasaṭe viya kukkuccāyati”**ti. Sace vasāya saha pakkattā na vaṭṭati, idaṁ kasmā na vaṭṭatīti pucchantā

“bhante -pa- vaṭṭatī”ti āhaṃsu. Thero atikukkuccatāya ca “etampi āvuso na vaṭṭatī”ti āha. Roganiggahatthāya eva vasāya anuññātattaṃ sallakkhetvā pacchā “sādhū”ti sampañcchi.

“Madhukarīhi nāma madhumakkhikāhī”ti idaṃ khuddakabhamarānaṃ dvinnāṃ eva visesananti keci vadanti, aññe pana “daṇḍakesu madhukārikā madhukarīmakkhikā nāma, tāhi saha tisso madhumakkhikājātiyo”ti vadanti. **Bhamaramakkhikā**ti mahāpaṭalakārikā. **Silesasadisanti** sukkhatāya vā pakkatāya vā ghanībhūtaṃ. **Itaranti** tanukamadhu.

Ucchurasam upādāyāti nikkasaṭarasassapi sattāhakālikataṃ dasseti “ucchumhā nibbattan”ti pāḷiyaṃ sāmāññato vuttattā. Yaṃ pana **suttantaṭṭhakathāyaṃ** “ucchu ce, yāvakāliko. Ucchuraso ce, yāmakāliko. Phāṇitaṃ ce, sattāhakālikaṃ. Taco ce, yāvajīvako”ti vuttaṃ, taṃ ambaphalarasādimissatāya yāmakālikattaṃ sandhāya vuttanti gahetabbaṃ, avinayavacanattā taṃ appamāṇanti. Teneva “**purebhattaṃ paṭiggahitena aparissāvita-ucchurasenā**”ti-ādi vuttaṃ. **Nirāmisameva vaṭṭati** tattha pavitṭhayāvakālikassa abbohārikattāti idaṃ guḷe kate tattha vijjamānampi kasaṭaṃ pākena sukkhatāya yāvajīvikattaṃ bhajatīti vuttaṃ. Tassa yāvakālikatte hi sāmānpākena purebhattepi anajjhoharaṇīyaṃ siyāti. “**Savatthukapaṭiggahitattā**”ti idaṃ ucchurase cuṇṇavicuṇṇaṃ hutvā ṭhitakasaṭaṃ sandhāya vuttaṃ, tena ca aparissāvitena appaṭiggahitena anupasampannehi kataṃ sattāhaṃ vaṭṭatīti dasseti. **Jhāma-ucchuphāṇitanti** aggimhi ucchuṃ tāpetvā kataṃ. **Koṭṭita-ucchuphāṇitanti** khuddānukhuddakaṃ chinditvā koṭṭetvā nippīletvā pakkaṃ.

Taṃ tattha vijjamānampi kasaṭaṃ pakkakāle yāvakālikattaṃ vijahatīti āha “**taṃ yuttan**”ti. **Sītodakena katanti** madhukapupphāni sītodakena madditvā parissāvetvā pacitvā kataṃ, amadditvā katanti keci, tattha kāraṇaṃ na dissati. **Khīrajallikanti** khīraphenaṃ. **Madhukapupphaṃ panāti**-ādi yāvakālikarūpena ṭhitassapi avatṭanakamerayabījavatthum dassetum āraddhaṃ.

Sabbānipīti sappi-ādini pañcapi. Āhāra-kiccaṃ karontāni etāni kasmā evaṃ paribhuñjitabbānīti codanāparihārāya bhesajjodissaṃ dassentena tappasaṅgena sabbānipi odissakāni ekato dassetuṃ “**sattavidhaṃ hī**”ti-ādi vuttaṃ. Apakatibhesajjattā vikaṭāni virūpāni visaharaṇato mahāvisayattā mahantāni cāti **mahāvikaṭāni**. **Upasampadādīnīti ādi**-saddena gaṇaṅgaṇūpāhanādīṃ saṅgaṇhāti.

Adhiṭṭhetīti bāhiraparibhogatthametanti cittaṃ uppādeti, evaṃ paribhoge anapekkhatāya paṭiggahaṇaṃ vijahatīti adhippāyo. Evaṃ aññesupi kālīkesu anajjhoharitukāmatāya suddhacittena bāhiraparibhogatthāya niyamepi paṭiggahaṇaṃ vijahatīti idampi visuṃ ekaṃ paṭiggahaṇavijahanakāraṇanti daṭṭhabbaṃ.

625. **Sace dvinnam -pa- na vaṭṭatīti** ettha pāṭho gaḷito, evaṃ panettha pāṭho veditabbo “sace dvinnam santakam ekena paṭiggahitaṃ avibhattaṃ hoti, sattāhātikkame dvinnampi anāpatti, paribhuñjituṃ pana na vaṭṭatī”ti. Aññathā hi saddappayogopi na saṅgahaṃ gacchati. “**Gaṇṭhipadepi** ca ayameva pāṭho dassito”ti¹ **sāratthadīpaniyaṃ** vuttaṃ. **Dvinnampi anāpattīti** avibhattattā vuttaṃ. “**Paribhuñjituṃ pana na vaṭṭatī**”ti idaṃ “sattāhaparamaṃ sannidhikāraṃ paribhuñjitabbaṃ”ti vacanato vuttaṃ. “**Yena paṭiggahitaṃ, tena vissajjitattā**”ti iminā upasampannassa dānampi sandhāya “vissajjēti”ti idaṃ vuttanti dasseti. Upasampannassa nirapekkhadinnavatthumhi paṭiggahaṇassa avigatattepi sakasantakatā vigatāva hoti, tena nissaggiyaṃ na hoti. Attanāva paṭiggahitattaṃ, sakasantakattañcāti imehi dvīhi kāraṇehi nissaggiyaṃ hoti, na ekena. Anupasampannassa nirapekkhadāne pana tadubhayampi vijahati, paribhogopettha vaṭṭati, na sāpekkhadāne dānalakkhaṇābhāvato. “Vissajjēti”ti etasmiṃca pālīpade kassaci adatvā anapekkhatāya chaḍḍanampi saṅgahitanti veditabbaṃ. “**Anapekkho datvā**”ti idaṃca paṭiggahaṇavijahanavidhidassanatthameva vuttaṃ. Paṭiggahaṇe hi vijahite puna paṭiggahetvā paribhogo sayameva vaṭṭissati, tabbijahanañca vatthuno sakasantakatāpariccāgena hotīti, etena ca vatthumhi ajjhoharaṇāpekkhāya sati paṭiggahaṇavissajjanaṃ nāma visuṃ na labbhatīti sijjhati. Itarathā hi “paṭiggahaṇe

anapekkhova paṭiggahaṇaṃ vissajjetvā puna paṭiggahetvā bhuñjati”ti vattabbaṃ siyā. **“Appaṭiggahitattā”**ti iminā ekassa santakaṃ aññena paṭiggahitampi nissaggiyaṃ hotīti dasseti.

Evanti “puna gahessāmī”ti apekkhaṃ akatvā suddhacittena pariccattataṃ parāmasati. **Paribhuñjantassa anāpattidassanattanti** nissaggiyamūlikāhi pācittiyādi-āpattīti anāpattidassanattanti adhippāyo. **Paribhoge anāpattidassanattanti** ettha pana nissatṭhapaṭiladdhassa kāyikaparibhogādīsu yā dukkaṭāpatti vuttā, tāya anāpattidassanattanti adhippāyo. Sappi-ādīnaṃ paṭiggahitabhāvo, attano santakatā, sattahātikkamoti imānettha tīṇi aṅgāni.

Bhesajjasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Vassikasāṭikasikkhāpadavaṇṇanā

628. Catutthe **jetṭhamūlapuṇṇamāsiyā -pa- karaṇakkhettañcāti** paṭhamaddhamāsampi karaṇakkhettaṃ vuttaṃ. Taṃ “katvā nivāsetabban”ti imassa purimaddhamāse vā pacchimaddhamāse vā katvā pacchimamāseva nivāsetabbanti evamatthaṃ gahetvā vuttaṃ nivāsaneyeva āpattiyā vuttattāti. Yaṃ pana **mātikāṭṭhakathāyaṃ** “gimhānaṃ pacchimo māso pariyesanakkhettaṃ, pacchimo addhamāso karaṇanivāsanakkhetampī”ti¹ vuttaṃ, taṃ tasmimyeva addhamāse katvā nivāsetabbanti evamatthaṃ gahetvā vuttaṃ. Idha vuttanayeneva atthe gahite virodho natthi.

“Vattabhede dukkaṭaṇ”ti idaṃ vassikasāṭika-adinnapubbe sandhāya vuttaṃ. Tenāha **“ye manussā”**ti-ādi. **Pakatiyā vassikasāṭikadāyakā** nāma saṃghaṃ vā attānaṃ vā appavāretvāva anusamvacchamaṃ dāyakā.

630. **“Cha māse parihāraṃ labhati”**ti etena antovassepi yāva vassānassa pacchimadivasā akatā parihāraṃ labhatīti dīpitaṃ hoti. **Ekamāsanti** hemantassa pacchimuposathena saha gaṇetvā vuttaṃ. Tasmim

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 182, 183 piṭṭhesu.

uposathadivase eva hi taṃ mūlacīvaram kātabbam, itarathā hi nissaggiyato.

Ekāhadvīhādivasena -pa- laddhā ceva niṭṭhitā cāti ettha ekāhānāgatāya vassūpanāyikāya laddhā ceva niṭṭhitā ca dvīhānāgatāya -pa- dasāhānāgatāya vassūpanāyikāya laddhā ceva niṭṭhitā ca, antovasse vā laddhā ceva niṭṭhitā cāti evamattho daṭṭhabbo. Tattha āsaḥhīmāsassa juṇhapakkhapuṇṇamiyaṃ laddhā, tadaheva rajanakappariyosānehi niṭṭhitā ca vassikasāṭikā “ekāhānāgatāya vassūpanāyikāya laddhā ceva niṭṭhitā cā”ti vuccati. Eteneva nayena juṇhapakkhassa chaṭṭhiyaṃ laddhā, niṭṭhitā ca “dasāhānāgatāya vassūpanāyikāya laddhā ceva niṭṭhitā cā”ti vuccati. Yāva paṭhamakattikatemāsipuṇṇamā, tāva laddhā, niṭṭhitā ca “antovasse laddhā ceva niṭṭhitā cā”ti vuccati. Paṭhamakattikatemāsipuṇṇamito param laddhā ceva niṭṭhitā ca yāva cīvarakālo nātikkamati, tāva anadhiṭṭhahitvāpi ṭhapetum vaṭṭatīti adhippāyo.

Ettha ca “tasminīyeva antodasāhe adhiṭṭhātabbā”ti avisesena vuttepi vassānato pubbe ekāhadvīhādivasena anāgatāya vassūpanāyikāya laddhā tehi divasehi dasāham anatikkamantena vassūpanāyikadivasato paṭṭhāya adhiṭṭhānakkhettaṃ sampattā eva adhiṭṭhātabbā, tato pana pubbe dasāhātikkamena niṭṭhitāpi na adhiṭṭhātabbā adhiṭṭhānassa akhettattā. Tādisā pana vassūpanāyikadivase eva adhiṭṭhātabbā, anadhiṭṭhahato aruṇuggamanena nissaggiyaṃ hoti. Yadi evaṃ “dasāhānāgatāyā”ti iminā kiṃ payojananti ce? Vassānato pubbe eva dasāhe atikkante niṭṭhitā vassūpanāyikadivase eva adhiṭṭhātabbāti dassanatthaṃ vuttaṃ. Tenevāha “**dasāhātikkame niṭṭhitā tadaheva adhiṭṭhātabbā**”ti.

Dasāhe appahonte cīvarakālam nātikkametabbāti temāsabbhantare dasāhe appahonte navāhānāgatāya kattikatemāsipuṇṇamāya sattamito paṭṭhāya laddhā, niṭṭhitā ca cīvarakālam nātikkametabbāti attho. Tathā hi “māso seso gimhānanti bhikkhunā vassikasāṭikacīvaram pariyesitabban”ti pariyesanakkhettaṃ vatvā “vassikasāṭikaṃ vassānam cātumāsam adhiṭṭhātun”ti¹ vuttattā katāyapi

1. Vi 3. 411 piṭṭhe.

akatāyapi māsamattam anadhiṭṭhātabbatā siddhā. Yasmā ca akatā vassikasāṭikasaṅkhyam na gacchati, akaraṇaṇca kenaci vekallena, na anādarena, tasmā cātumāsam akatattā eva parihāram labhati, katā pana adhiṭṭhānakkhette, akatā ca cīvarakāle dasāhaparamasikkhāpadeneva parihāram labhatīti ayamatto labbhati. **Kasmā**ti attano matiyā kāraṇapucchā. **Tasmā**ti vassāneyeva vassikasāṭikāya adhiṭṭhātabbatāvacanato. “**Ticīvaram adhiṭṭhātun**”ti suttam panettha sesacīvarānam evam kālaniyamābhāvam sādhetum uddhatam. Na hi tenettha aññam payojanam atthi.

Kadā adhiṭṭhātabbāti-ādikurundivacanenāpi “yadā vā tadā vā adhiṭṭhātum vaṭṭati”ti idam paṭikkhipitvā dasāhabbhantare eva katāya adhiṭṭhātabbatam dasseti.

Pāliyam **acchinnacīvarassā**ti-ādīsu acchinnasesacīvarassa naṭṭhasacīvarassa. Etesaṇhi asamaye pariyesananivāsanāpattiyā eva anāpatti vuttā. Teneva **mātikāṭṭhakathāyam** “acchinnacīvarassa vā naṭṭhacīvarassa vā anivattham corā harantīti evam āpadāsu vā nivāsayato ummattakādīnaṇca anāpatti”ti¹ vuttam, idha pana samantapāsādikāyam ayaṁ nissaggiyā anāpatti pālito sayameva sijjhatīti imam adassetvā asijjhamānam naggassa nhāyato dukkaṭāpattiyā eva anāpattim dassetum **acchinnacīvarassā**”ti-ādi vuttanti gahetabban. Na hi esā anāpatti avutte sijjhatīti. Vassikasāṭikāya attuddesikatā, asamaye pariyesanatā, tāya ca paṭilābhoti imāni tāva pariyesanāpattiyā tīṇi aṅgāni. Nivāsanāpattiyā pana sacīvaratā, āpadābhāvo, vassikasāṭikāya sakabhāvo, asamaye nivāsananti cattāri aṅgāni.

Vassikasāṭikasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 183 piṭṭhe.

5. Cīvara-acchindanasikkhāpadavaṇṇanā

631. Pañcame **yampi -pa- acchindīti** ettha yaṃ te ahaṃ cīvaraṃ adāsim, taṃ “mayā saddhim pakkamissatī” tisaññāya adāsim, na aññathāti kupito acchindīti evaṃ ajjhāharitvā yojetabbaṃ.

633. **Ekam dukkaṇṭanti** yadi āṇatto avassaṃ acchindati, āṇattikkhaṇe pācittiyameva. Yadi na acchindati, tadā eva dukkaṇṭanti daṭṭhabbaṃ. **Ekavācāya sambahulā āpattiyoti** yadi āṇatto anantarāyena acchindati, āṇattikkhaṇeyeva vatthugaṇānāya pācittiya-āpattiyo payogakaraṇakkhaṇeyeva āpattiyā āpajjitabbato, cīvaraṃ pana acchinneyeva nissaggiyaṃ hoti. Yadi so na acchindati, āṇattikkhaṇe ekameva dukkaṇṭanti daṭṭhabbaṃ. Evaṃ aññatthāpi īdisesu nayo ñātabbo.

635. **Upajjhaṃ gaṇhissatīti** sāmaṇerassa dānaṃ dīpeti, tena ca sāmaṇerakāle datvā upasampannakāle acchindatopi pācittiyaṃ dīpeti. “Bhikkhussa sāmaṃ cīvaraṃ datvā”ti idaṃ ukkaṭṭhavasena vuttaṃ. **Āharāpetuṃ pana vaṭṭatīti** kamme akate bhatīsadisattā vuttaṃ. Vikappanupagapacchimacīvaratā, sāmaṃ dinnatā, sakasaññitā, upasampannatā, kodhavasena acchindanaṃ vā acchindāpanaṃ vāti imānettha pañca aṅgāni.

Cīvara-acchindanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Suttaviññattisikkhāpadavaṇṇanā

636. Chaṭṭhe vītavītaṭṭhānaṃ yasmiṃ caturassadārumhi paliveṭṭhenti, tassa **turīti** nāmaṃ. Vāyantā tiriyaṃ suttaṃ pavesetvā yena akoṭṭatā vatthe ghanabhāvaṃ āpādentī, taṃ “**vemaṇ**”ti vuccati.

“**Itarasmim tatheva dukkaṇṭan**”ti iminā vāyitum āraddhakālato paṭṭhāya yathāvuttaparichedaniṭṭhiteyeva dukkaṇṭampi hoti, na tato pubbe vāyanapayogesūti dasseti.

Tante ʔhitaṁyeva adhiṭṭhātabbanti ettha ekavāraṁ adhiṭṭhite pacchā vītaṁ adhiṭṭhitagatikameva hoti, puna adhiṭṭhānakiccaṁ natthi. Sace pana antarantarā dasā ʔhapetvā visuṁ visuṁ saparicchedaṁ vītaṁ hoti, paccekam adhiṭṭhātabbamevāti datṭhabbaṁ. Ettha ca kappiyasuttaṁ gahetvā aññātaka-appavāritenāpi akappiyatantavāyena “suttamatthi, vāyanto¹ natthi”ti-ādipariyāyamukhena vāyāpentassa anāpatti. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṁ**² “vāyāpeyyā”ti padassa “cīvaraṁ me āvuso vāyathāti akappiyaviññattiyā vāyāpeyyā”ti attho vutto, evaṁ vadanto akappiyatantavāyena vāyāpeti nāma, nāññathā.

640. **Anāpatti cīvaraṁ sibbetunti**-ādīsu iminā sikkhāpadeneva anāpatti, akataviññattipaccayā pana dukkaṭamevāti vadanti. Akappiyasuttatā, attuddesikatā, akappiyatantavāyena akappiyaviññattiyā vāyāpananti imānettha tīṇi aṅgāni.

Suttaviññattisikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Mahāpesakārasikkhāpadavaṇṇanā

642. Sattame “**kiñcimattaṁ anupadajjeyyā**”ti idaṁ payogabhedadassanaṁ, dānaṁ panettha aṅgaṁ na hoti. Teneva tassa **vibhaṅge** “antamaso dhammampi bhaṇatī”ti vuttaṁ. Sesamettha uttānameva. Aññātaka-appavāritānaṁ tantavāye upasaṅkamtivā vikappamāpajjanatā, cīvarassa attuddesikatā, tassa vacanena suttavaḍḍhanaṁ, cīvarapaṭilābhoti imānettha cattāri aṅgāni.

Mahāpesakārasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Vāyāpentā (Si), vāyāpento (Ka)

2. Kaṅkhā-Ṭṭha 184 piṭṭhe.

8. Accekacīvarasikkhāpadavaṇṇanā

646. Aṭṭhame chaṭṭhiyaṃ uppannacīvarassa ekādasamāruṇo cīvarakāle uṭṭhātīti āha “**chaṭṭhito paṭṭhāyā**”ti-ādi, tena ca “dasāhānāgatan”ti vuttattā pañcamito paṭṭhāya puṇṇamito pubbe dasasu aruṇesu uṭṭhitesupi cīvaram nissaggiyaṃ na hoti. Puṇṇamiyā saha ekādasa divasā labbhantīti ettakameva iminā sikkhāpadena laddham, chaṭṭhito paṭṭhāya uppannam sabbacīvaram paṭhamakathinasikkhāpadavaseneva yāva cīvarakālam nissaggiyaṃ na hotīti dasseti.

650. Idāni paṭhamakathinādisikkhāpadehi tassa tassa cīvarassa labbhamānam parihāram idheva ekato sampiṇḍetvā dassento “**atirekacīvarassa**”ti-ādimāha. “Anatthate kathine ekādasadivasādhiko māso, atthate kathine ekādasadivasādhikā pañca māsā”ti ayameva pāṭho pāḷiyā sameti. Keci pana “dasadivasādhiko māso, dasadivasādhikā pañca māsāti pāṭhena bhavitabban”ti vadanti, taṃ na yuttaṃ, aññathā “navāhānāgatan”ti vattabbato. Yaṃ panettha **mātikāṭṭhakathāya**ñca “kāmañcesa ‘dasāhaparamaṃ atirekacīvaraṃ dhāretabban’ti imināva siddho, aṭṭhuppattivasena pana apubbaṃ viya atthaṃ dassetvā sikkhāpadam ṭhapitan”ti¹ likhanti, taṃ pamādalikhitaṃ “pavāraṇamāsassa juṇhapakkhapañcamito paṭṭhāya uppannassa cīvarassa nidhānakālo dassito hoti”ti¹ vuttattā. Iameva ca pamādalikhitaṃ gahetvā **bhadantabuddhadattācariyena** ca “parihārekamāsova, dasāhaparamo mato”ti-ādi² vuttanti gahetabbaṃ.

Accekacīvarasadise aññasmiṃti pubbe adhiṭṭhite uppannakālākārādi³ sādiseṇa accekacīvarasadise aññasmiṃ cīvare accekacīvarasaññāya cīvarakālam atikkametīti attho. Tenevettha dukkaṭam, anāpatti ca vuttā, itarathā tīsupi padesu pācittiyasseva vattabbato. Anaccekacīvarampi hi cīvarakālam atikkamayato pācittiyameva accekacīvarattike viyāti daṭṭhabbaṃ, vikappanupagapacchimappamāṇassa accekacīvarassa attano

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 187 piṭṭhe.

2. Vinayavinicchaye.

3. Uppannakārākālādi (Sī)

santakatā, dasāhānāgatāya kattikatemāsipunṇamāya uppanabhāvo,
anadhiṭṭhita-avikappitatā, cīvarakālātikkamoti imānettha cattāri aṅgāni.

Accekacīvarasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Sāsaṅkasikkhāpadavaṇṇanā

652-3. Navame antarantarā gharametthāti **antaragharanti** gāmo vuttoti āha “**antogāme**”ti. “Paṭhamam jhānam upasampajja viharatī”ti¹ imassa vibhaṅge “upasampajjan”ti sānusāram uddhaṭam. Tam sandhāyāha “**upasampajjanti-ādisu viyā**”ti. **Tassāpīti** “vutthavassānan”ti vibhaṅgapadassapi. **Vutthavassānanti** ca niddhāraṇe sāmivacanam, etena ca purimasikkhāpade anattatakathinānam kathinamāsepi asamādānacāro na labbhatīti siddham hoti, itarathā sikkhāpadasseva niratthakattāti daṭṭhabbam.

Parikkhepārahaṭṭhānatoti ettha gāmapariyante ṭhitagharūpacārato paṭṭhāya eko leḍḍupāto parikkhepārahaṭṭhānam nāma. **Visuddhimaggepi** “aparikkhittassa paṭhamaleḍḍupātato paṭṭhāyā”ti² vuttam. **Tanti** tam paṭhamasenāsanādim. **Majjhimanikāyaṭṭhakathāyam** pana viharassapi gāmasseva upacāram nīharitvā ubhinnaṃ leḍḍupātānam antarā minitabbanti vuttam.

“Kosambiyam aññataro bhikkhu gilāno hoti”ti āgatattā “**kosambakasammuti anuññātā**”ti vuttam. “**Ayaṅca pacchimadisam gato hoti**”ti iminā antaraghare cīvaram nikkhipitvā tasmim vihare vasantassa sakalampi cīvaramāsam vippavasitum vaṭṭati, tato aññattha gamanakicce sati viharato bahi chārattam vippavāso anuññātoti dīpeti. Tenāha “**senāsanam āgantvā sattamam aruṇam uṭṭhāpetun**”ti-ādi. **Vasitvāti** aruṇam uṭṭhāpetvā. **Tatthevāti** tasmiññeva gataṭṭhāne. Aṅgāni panettha aṭṭhakathāyameva vuttāni.

Sāsaṅkasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Abhi 2. 274 piṭṭhe.

2. Visuddhi 1. 70 piṭṭhe.

10. Pariṇatasikkhāpadavaṇṇanā

660. Dasame **ropitamālavacchatoti** kenaci niyametvā ropitaṃ sandhāya vuttaṃ. Anocitaṃ milāyamānaṃ ocinitvā yattha katthaci pūjetuṃ vaṭṭati. **Ṭhitaṃ disvāti** sesakaṃ gahetvā ṭhitaṃ disvā. **Yattha icchatha, tattha dethāti** ettha niyametvā “asukassa dehi”ti vuttepi doso natthi “tumhākaṃ ruciya”ti vuttattā. Saṃghe pariṇatabhāvo, taṃ ñatvā attano pariṇāmanaṃ, paṭilābhoti imānettha tīṇi aṅgāni.

Pariṇatasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito pattavaggo tatiyo.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya vimativinodaniyaṃ

Timsakavaṇṇanānayo niṭṭhito.

Paṭhamo bhāgo niṭṭhito.

Vimativinodanīṭkāya paṭhamabhāge

Saṁvaṇṇitapadānaṁ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Akataviññatti	235	Acopetvā	88
Akatvā	223	Accekacīvarasadise	360
Akappiyamaṁsasappimhi	350	Acchariyaṁ	248
Akātuṁ	235	Acchavaśaṁ	352
Akārikā	281	Acchinditvā	158
Akitti	105	Acchinnacīvarassa	357
Akiriyaṭo	149	Acchīni	168
Akiriya	327	Accheyya	296
Akuppadhammatā	70	Achaḍḍetukāmo	179
Akusalavipāke	159	Ajānato	217
Akosallasambhūtaṭṭhena	69	Ajjabhāvaṁ	88
Akosallasambhūte	209	Ajjhavasatā	99
Akkhadassā	174	Ajjhāvutthāni	184
Akkharaṁ	65	Aññacittena	225
Akkhasīsehi	181	Aññamaññaṁ	322
Akkhuddhīhi	181	Aññāya	68
Agacchante	335	Aṭavimukhaṁ	179
Agamanapathe	319	Aṭṭālako	280
Aggīhi	143	Aṭṭhakathā	124
Agghavaḍḍhanakaṁ	327	Aṭṭhānaṁ	93
Agghiyaṁ	166	Aṭṭhimkatvā	129
Aṅgamattarā	153	Aḍḍhaterasapālā	347
Aṅgārakāsuṁ	142	Aṇḍakosaṁ	70
Acāvetukāmo	179	Atādisameva	189
Acittakaṁ	279	Atipātento	224

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Atimaññissati	90	Adhammikāya	127
Atirekaṃ	312	Adhikusalā	102
Atirekakāraṇaṃ	124	Adhigamapucchā	242
Atirekānayanattho	107	Adhiṭṭhahato	222
Attadutiya	192	Adhiṭṭhātabbā	357
Attabhāve	198	Adhiṭṭhānavasī	220
Attā	104	Adhiṭṭhānasampannaṃ	208
Attādānaṃ	286	Adhiṭṭhānidhi	205
Atthaṃ	140	Adhiṭṭheti	354
Atthato	125	Adhimattaṃ	213
Atthadīpane	240	Adhimuccato	222
Atthapaccatthikā	287	Adhimokkho	221
Atthapadasamāyogato	65	Adhivāsetvā	253
Atthayojanākkamaṃ	209	Adhisayitāni	70
Atthavase	105	Anacchariyā	69
Atthasataṃ	107	Anajjhāvutthakaṃ	197, 272
Atthasampatti	65	Anatthasañhite	90
Atthasādhako	173, 174	Anatthāya	253
Atthāya	253	Anadhiṭṭhānena	317
Atthe	129	Anadhippettaṃ	131
Atthena	122	Ananucchaviko	287
Attho	65	Anantabuddhi	135
Athabbaṇaṃ	224	Anabhirato	252
Adinnādānato	194	Anabhiraddho	283
Adutiya	163	Anavakāso	93
Adūhalaṃ	203	Anavayo	165
Adūhalapāsāṇā	237	Anāgatasambandhe	244
Addhānavasena	211	Anāgate	183
Addhānasankhāte	211	Anāṇatto	182

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Anāpattiṃ	126
Anābhogarasā	76
Anāmaṭṭhapiṇḍapāto	237
Anāmāsadukkaṭaṃ	175
Anārammaṇaṃ	216
Anāvikatvā	133
Anikkhante	186
Aniggate	186
Anicchantaṣṣa	233
Aniṭṭhite	278
Anisīditvā	190
Anissaṭṭhattā	346
Anissarā	203
Anu	69
Anukampatā	288
Anukampāya	285
Anugataṃ	70
Anugamaṇaṃ	216
Anuggaho	72
Anudhammatā	96, 163
Anupaghāto	92
Anupavādo	92
Anupassanāñāṇaṃ	212
Anupāsako	293
Anupubbaṃ	217
Anupubbādhigatena	70
Anuppabandhābhavā	233
Anubandhitvā	97
Anubhūtapubbaṃ	253
Anumajjanaṃ	72

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Anuvahanā	215
Anuvādo	291
Anusañcaraṇaṃ	72
Anusaṭaṃ	70
Anekavihitā	69
Anejaṃ	86, 249
Anokappanaṃ	100
Anovassakaṃ	165
Antaggāhikā	285
Antaragharaṃ	361
Antarā	70
Antarāpattiṃ	125
Antarāmagge	320
Antogadhaṃ	307
Antogāme	179
Antodvādasahatthe	323
Antolittā	274
Antovatthumhi	179, 194
Antosīmāyaṃ	320
Apacinitabbā	278
Apaccuddharaṇaṃ	320
Apaññatte	101
Apatto	349
Apadānena	298
Apade	162
Apanetabbo	242
Apabyūhanto	177
Aparagaṅgaṃ	143

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Aparāparampi	119	Abhinīhārakkhamam	78
Aparibhuttam	335	Abhinīhāro	80
Aparo	226	Abhiyuñjati	182
Apasādeti	264	Abhiyogavasena	171
Apassāya	162	Abhiramāmi	134
Api	315	Abhivitaritvā	223
Apidhāya	139	Abhūtam	241
Apunabbhavabhūtā	69	Amarisanam	100
Appaṭikūlam	86	Ayaso	105
Appaṭiggahitattā	355	Ayuttakam	181
Appaṭivattiyam	122	Ayuttanti	178
Appaṭisamam	70	Ayoniso	96
Appatīto	283	Araññasanīkheparim	170
Appamāṇam	283	Arahatte	241
Appavattim	85	Arahantāpi	230
Appavesento	145	Ariṭṭham	284
Appātaṅkam	67	Ariyāya	127
Appābādham	67	Aruṇe	161
Appitavatthassa	89	Aruṇo	311
Appitā	73	Alam	230
Abandhitvā	193	Alaṅkaritvā	233
Abbohārikam	275	Alaṅkārabhaṇḍam	200
Abbohārikattā	118	Alajjiniyo	155
Abbohārikā	252	Alābhakena	233
Abbhantarimam	192	Allasarīre	144
Abbhāghātam	276	Allokāse	138
Abbhunhe	199	Avajjhāyanti	169
Abbhussitam	296	Avatthukavacanam	281
Abhiññeyyam	222	Avasesapadāni	222

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[Ā]	
Avasesānaṃ	69	Ā	97
Avassutānaṃ	138	Ākāraṇānattena	283
Avahari	200	Ākārehi	210
Avahārena	180	Ākāro	65
Avahāro	177, 187	Ākiritvā	236
Avāyimaṃ	333	Āgantukaṃ	237
Avikkhepaṃ	210	Āgantukā	203
Avijahanto	124	Āgamanato	244
Avippavāse	317	Āgamanapaṭipadā	242
Avipphāriko	102	Āgamma	180
Avisesena	316	Ācariyake	96
Avuttattā	73	Ācariyadhanu	171
Avokkamanto	124	Ācariyaparamparā	125
Asaṃvāso	120	Ācariyabhāgo	236
Asaddhammapaṭisaññuttaṃ	264	Ācariyavāde	122
Asantaṃ	241	Ācariyavādo	123
Asampajjamāne	241	Ācariyuggaho	215
Asampaṭicchitattā	346	Ācariyo	126
Asampatte	186	Ājīvahetu	285
Asambhuṇantena	95	Ājīvo	87
Asammohattham	196	Āṭhapito	193
Asahāyakassa	192	Āṇattikaṃ	195
Asiṃ	232	Āṇattikapayogo	174
Asubhāya	207	Āṇattikassa	195
Asurasadisam	84	Āṇattiyā	190
Assa	221	Āṇattena	201
Assāmikaṃ	197	Āṇattehi	201
Assāsapassāse	218	Āṇāpakena	196
Assāsavasena	209	Āṇāpentassa	228
		Āthabbaṇikā	224

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]		[Ā]	
Ādātukāmena	286	Āvāso	213
Ādi	132	Āvāhetvā	238
Ānantariyaṃ	226	Āvāho	267
Āneñjasamādhī	249	Āvikate	133
Āpattim	125	Āsabhiṃ	68
Āpattibhedadassanattam	278	Āsayaposanaṃ	71
Āpattiviseso	227	Āsayabhedato	252
Āpattivuṭṭhānatā	288	Āsavehi	94
Āpucchitvā	204	Āharāpentesu	202
Ābhidosikaṃ	100	Āharāma	235
Āmaṇḍasārake	169	Āharitvā	204
Āmasanaṃ	108	Āhiṇḍantā	107
Āmodeti	223		
Āyassa	84	[I]	
Āyūhitassa	248	Icchāmattaṃ	224
Āyogo	92	Icchāvacarānaṃ	78
Āraṇṭakam	168	Iṇāyikā	101
Ārakkhā	76	Itarathā	224
Āraggena	166	Ito	218
Āraddhacitto	129	Ittaramaddhānaṃ	211
Ārammaṇato	75, 221	Ittaravasena	212
Ārāmaṃ	172, 182	Itthattāya	86
Āropitacammaṃ	263	Itthinimitte	147
Āropetvā	180	Itthiyā	146
Ālambanarukkho	232	Iddhi	213
Ālokapariggahena	81	Iddhijaṃ	311
Ālopassa	348	Iddhivisaye	205
Āvajjato	222	Idhūpapattiyā	80
Āvāsaṃ	183	Indakhilā	171

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[I - Ī]		[U]	
Iriyāpathaṃ	240	Udakavāhakaṃ	180
Issaravatāya	202	Udukkhalabhaṇḍikaṃ	233
Issaro	204	Uddānagāthā	153
Iha	129	Uddissa	229
Ītiṃ	224	Uddesaṃ	209
		Uddeso	275
[U]		Uddhate	241
Ukkaṇṭhito	134	Uddhammaṃ	96
Ukkamanti	274	Uddharaṇaṃ	142
Ukkiranti	166	Uddharati	201
Ukkiritvā	166	Uddhāre	189, 191
Ukkocaṃ	182	Uddhāro	99
Ukkhipati	125	Uddhumātakasaññā	129
Uggaṇhanaṃ	214	Unnaḷe	241
Uggate	161	Upakkamantassa	159
Uggahitakaṃ	350	Upakkamena	233
Uggahetvā	352	Upakkilesā	217
Ujukaṃ	187, 281	Upagacchati	325
Ujjhāyanattho	169	Upacārabhūmiyaṃ	219
Uṇhodakena	67	Upacāre	191
Ututtayānukūlaṃ	210	Upacchindītabbo	213
Utunī	102	Upajjhā	156
Uttarimanussānaṃ	242	Upajjhāyassa	235
Uttāsītattā	246	Upaṭṭhānaṃ	209, 212, 221
Udakaṃ	236	Upaḍḍhakumbhiyaṃ	177
Udakakaṇḍhiyaṃ	100	Upaddavaṃ	224
Udakantaṃ	72	Upanāho	297
Udakapūjaṃ	204	Upanikkhipati	232
Udakamaṇiko	185	Upanibandhanaṭṭhambhamūle	216
Udakavasena	331	Upapatti	248

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U - Ū]		[E]	
Upapattivāsena	68	Ekacārikabhaddam	281
Upapannaphalo	91	Ekantena	344
Uparibhāgena	139	Ekapadampi	215
Uparopakā	158	Ekapadikasaṅkamo	264
Upaladdho	175	Ekapasse	191
Upalabbhanti	241	Ekabhāṅgena	162
Upasamharati	233	Ekamantam	188
Upasampanno	130	Ekamekam	183
Upahatakāyappasādo	160	Ekarasam	160
Upādinnaena	146	Ekalakkhaṇam	178
Upāsako	87	Ekādase	322
Upekkhā	212, 221	Ekābaddham	193
Upekkhānubrūhanā	207	Ekībhāvaṁ	67
Uppanne	160	Ekībhāvato	209
Uppāṭṭe	159	Ekūnavīsatiḥedassa	221
Ubbāsetvā	237	Eko	194
Ubbāhikāya	286	Etadaggaṁ	162, 250
Ubbāḷhā	105	Ettakam	230
Ubbinayam	96	Evamsaññī	312
Ummattako	147	Evarūpaṁ	101
Ummujjamānā	96	Evarūpāni	240
Uraparicchedamajjhe	182	[O]	
Ussite	233	Okallako	135
Ūnakam	312	Okāsaparikappe	199
[E]		Okāsābhāvena	229
Ekam	160	Okkantikadhammadesanā	104
Ekakkhaṇavasena	75	Okkantikavinicchayo	155
Ekagotto	80	Ocarake	195
Ekaggatam	210		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[O]		[Ka]	
Oṭṭhamamse	159	Katachidde	178
Oḍḍessanti	146	Kataparikkhepo	170
Oṇim	194	Katabhaṇḍaṃ	335
Otarati	122	Katassa	178
Oṭāretabbam	123	Katahatthā	249
Otiṇṇattā	238	Katāni	184
Otiṇṇe	125, 206	Katikavattāni	163
Otthatopi	238	Katupāsana	249
Odanagatikāni	348	Kathāphāsukā	102
Odapattakinī	269	Kathinasamuṭṭhānaṃ	148, 149
Onahituṃ	263	Katheti	122
Opammanidassanaṃ	210	Kapimiddhapareto	255
Opammasampaṭipādanaṃ	70	Kappaṃ	295
Obhāsaṃ	82	Kappakatā	181
Obhāsādayo	221	Kappāsikaṃ	310
Obhāso	274	Kappiyaṃ	171
Oramati	338	Kappiyakāraḥkānaṃ	330
Oloketvā	276	Kappo	80
Olokesiṃ	68	Kambalaṃ	310
Ohitasoto	129	Kammaṃ	213
[Ka]		Kammaṭṭhānaṃ	126
Kaṃsalohaṃ	262	Kammaṭṭhānassa	214
Kaṃse	213	Kammabhāvo	153
Kaṅkhaṃ	221	Kammassakataññaṃ	132
Kaḍḍhati	179	Kammādhippāyā	237
Kaṇṭakadvāraṃ	160	Kammāpattibhāvatthaṃ	225
Kaṇṭhena	177	Kammāragagarī	221
Kaṇṇasuttakaṃ	167	Kammunā	225
Kaṇṇikā	300	Kammena	130
		Kayo	267

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Karaṇabhāvaṃ	165
Karuṇāvipphāraṃ	69
Karontānaṃ	165
Kalalalepo	276
Kalāpabaddhaṃ	179
Kalāpasammasanavasena	221
Kalisāsanāropanatthāya	103
Kasambujāto	135
Kasirena	241
Kahāpanagghanako	237
Kahāpaṇe	331
Kājakotiyāṃ	193
Kājabhattaṃ	127
Kātabbaṃ	155-156
Kāmāvacarāṇi	131
Kāmesu	103
Kāyakammaṃ	150, 153
Kāyagatāsati	129
Kāyaṅgaṃ	88
Kāyaduccaritaṃ	69
Kāyadvāreṇva	153
Kāyabandhanādīnaṃ	335
Kāyavikāraṃ	312
Kāyavivekādayo	71
Kāyasaṃsaggarāgena	146
Kāyasaṅkhāraṃ	212
Kāyo	212
Kāraṇasaṃghasadisāṃ	122
Kāraṇaṃ	124

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kāraṇacchāyā	124
Kāraṇato	125
Kārukānaṃ	271
Kāruṇṇatā	288
Kāretabbo	180
Kālaṇca	255
Kāḷitthī	259
Kicchena	241
Kiñcimattaṃ	359
Kiṭṭikāsu	160
Kitavassa	241
Kiriyato	149, 280
Kiriyā	324
Kiriyākiriyaṭṭo	149
Kiriyāsamutṭhānaṃ	153
Kilāsuno	92
Kilesavasena	85
Kilesā	219
Kīlataṃ	216
Kuñcikapanaḷimattaṃ	264
Kuṭṭikamme	278
Kuṭṭikāya	165
Kuṭṭaṃ	204
Kumārako	135
Kumīnamukhaṃ	203
Kumbhijajjarakaraṇa	178
Kulaṃ	213
Kulaparivaṭṭo	235
Kulasāṅgahaṇatthāya	202
Kulasamudācārakammaṃ	69

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kulassa	205
Kulumbassa	224
Kusaṃ	200
Kusalaṃ	135
Kusalacittāni	131
Kusalattikavasena	75
Kusalūpasamhitaṃ	129
Kuse	154
Kerāṭṭikassa	241
Kevala	66
Kesaggamattampi	177, 182
Kesehi	154
Kojavo	314
Koṭṭita-ucchuphāṇitaṃ	353
Koṭṭhāsaṃpatti	324
Koṇasuttapiḷakā	166
Koṇṭho	135, 292
Koṭṭhalacchare	86
Kodhābhisaṅgo	297
Kopetvā	155
Kosambakasammuti	361
Kosiyakāraṇe	333

[Kha]

Khaṇe	142
Khaṇeneva	210
Khaṇḍaṃ	215
Khaṇḍadvāraṃ	194
Khaṇḍiccādhivāsaṃ	67

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Kha]

Khantiṃ	88
Khandhakavattāni	163
Khandhasaṅgahavasena	75
Khamanīyaṃ	67
Khayaṃ	350
Kharapattaṃ	342
Khāṇuṃ	147
Khāṇukaṃ	177, 232
Khāṇuke	147
Khāyitaṃ	144
Khāyite	198
Khiḍḍādhippāyena	238
Khīṇaparibbayaṃ	237
Khīrajalikaṃ	353
Khuddakaṃ	314
Khettameva	134
Khepaṃ	123
Khobhakaraṇapaccayo	253
Khomaṃ	310

[Ga]

Gacchati	203
Gacchantāṃ	228
Gacchante	193
Gaṇanānupubbatā	73
Gaṇasaṅgaṇikāpapañcena	102
Gaṇasaṅgaṇikāya	104
Gaṇṭhike	167
Gaṇhato	201
Gaṇhante	189

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga]	
Gataṭṭhāne	193
Gatikam	322
Gatimantā	267
Gatesu	191
Gandhabba	100
Gabbham	224
Gabbhassa	102
Gabbhitena	139
Gambhīrā	65
Garaham	123
Garukabhāve	124
Garukānam	285
Garumedhassa	136
Galavāṭako	181
Gahaṇena	158
Gahitam	352
Gahitattā	190
Gahetabbam	122
Gahetvāna	156
Gāmato	179
Gāmadvāram	189
Gāme	227
Gārayhācariyavādo	123
Gāravena	280
Gāhāpetabbo	192
Gāḷhatarām	118
Giṇṇakāvasathasaṅkhepena	165
Gihipalibodham	120
Gīvā	177, 202
Guṇavasena	130

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga]	
Gocarabhūmi	276
Gocaro	219
Gotamacetiyam	310
Gottam	290
Gonasā	139
Gopuraṭṭālakayuttam	280
Gopentopi	232
Gopphetvā	160
[Gha]	
Ghaṁsanto	182
Ghaṁsitaḅbe	165
Ghaṭati	281
Ghaṭiyati	126
Ghaṭiyati	277
Ghaṭṭanam	108
Ghaṭṭentassa	147
Ghanakataṁ	343
Gharaṇī	270
Ghātako	225
Ghāteti	194
[Ca]	
Cakkavīriyo	266
Cakkhukiccakaraṇena	81
Cakkhubhūtā	248
Caccaranissitam	276
Caṇḍapajjotamātu	101
Catukoṇameva	166

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]	
Catukkaṃ	143
Catucakkaṃ	241
Catubhāga-udakasambhinne	204
Caturaṅgasamannāgataṃ	70
Capale	241
Cammakhīlaṃ	139
Cara	281
Carimakacitta	99
Cāretvā	88
Cāletvā	236
Cikkanam	177
Cittam	84, 211
Cittakoṭṭhāso	171
Cittaṅgaṃ	149
Cittato	75
Cittapaṭisaṃveditā	223
Cittassa	208
Cintayi	102
Cimilikāhi	325
Cīvarakālaṃ	356
Cīvaracetāpannaṃ	330
Cīvarapaccāsā	321
Cuṇṇavicuṇṇā	211
Cuditakena	125
Ceṭako	135
Cellako	135
Codakena	125
Codanāsodhanāhi	213
Codeti	285

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]	
Corānaṃ	191
Corāpi	229
[Cha]	
Chaḍḍentassa	178
Chattadaṇḍaggāhakaṃ	166
Chattamaṇḍalikaṃ	166
Chattamukhavaṭṭiyaṃ	167
Chadanaṃ	278
Chadanānaṃ	163
Chandarāgo	71
Chandavasena	211
Chando	206
Challiyā	184
Chasamuṭṭhānaṃ	148
Chātajjhataṃ	203
Chārattaṃ	159
Chiddaṃ	349
Chindanti	238
Chinnachaḍḍitaṃ	197
Chinnamatte	177
Chinno	140
Chupati	145
Chupanaṃ	145
Chupantaṃ	138
Chekā	267
Chedanaṃ	226
[Ja]	
Jagganattāya	256
Jaggitvā	273

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ja]

Jaggenti	192
Jacco	127
Janakāye	174
Jahitukāmo	134
Jāgaranti	143
Jātapathavī	232
Jātarūpamāsako	336
Jātānaṃ	208
Jāti-uṇṇā	223
Jātivasena	68
Jāto	193
Jānato	222
Jānanti	191
Jānātu	134
Jāyābhāve	268
Jārabhāve	268
Jālabaddhaṃ	278
Jīrāpeti	191
Jīvāti	194
Jīvitaparikkhārā	266
Jeṭṭhabbatiko	292

[Jha - Ña]

Jhānaṅgāni	220
Jhānapaṭilābhapaccayānaṃ	78
Jhāne	221
Jhāpeti	73
Jhāma-ucchuphāṇitaṃ	353
Ñātticatutthēna	130
Ñāṇacakkhunā	241

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ña]

Ñāṇasatāni	107
Ñāṇasamodhānaṃ	245
Ñāṇuppādanādīsu	212
Ñātakapavāritaṭṭhānato	235
Ñātakā	235
Ñātapariññā	103
Ñātikā	155
Ñātiparivaṭṭo	95

[Tha]

Thapayaṃ	218
Thipitamattameva	193
Thapite	277
Thapeti	192
Thapenti	192
Thānaṃ	329
Thānā cāveti	177
Thānāni	181
Thāne	288
Thānesu	103
Thitaṃ	142, 227
Thitakālasadisāṃ	122
Thitassa	194

[Ta]

Taṃ	156
Taṃñāṇatā	245
Taṃnissitarūpāni	220
Taṃsamuṭṭhānena	76
Taṅkhaṇaṇṇeva	134
Tacchetvā	230

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]	
Tajjaṃ	221
Tatīyapañcomesu	173
Tattakā	226
Tatthajātakayaṭṭhi	232
Tathābhūtaṣa	212
Tadaṅgavivekādayo	71
Tadadhigamāya	73
Tadadhimuttatā	220
Tadupiyaṃ	89
Taddhitalopaṃ	101
Taddhitavohārena	281
Tantiṃ	281
Tante	359
Tannissaraṇato	71
Tappaccayā	186
Taraṅgā	73
Taḷākarakkhaṇaṭṭhāya	185
Tādiso	212
Tārakarūpaṃ	218
Tālapaṇṇaṃ	238
Tālāvatthukatā	68
Tāvakālikāṃ	323
Timsāni	286
Tikadukkaṭṭaṃ	125
Tikapācittiyaṃ	324
Tikkhakharavippa-	
sannasūrabhāvo	70
Tiṭṭhanti	180
Tiṇaṇḍupakaṃ	260
Titthiyadhajo	165
Titthiyā	80

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]	
Tipupaṭṭakena	349
Tibbaṃ	129
Tividhakalyāṇaṃ	207
Tisamuṭṭhānaṃ	149
Tihatthā	275
Tihetukapaṭṭisaṇḍhikā	135
Tīraṇaṃ	76
Tīraṇapariññā	103
Tucchapokkharāṃ	263
Tumbāni	97
Turī	358
Tulayitvā	174
Tulādaṇḍasādisaṃ	139
Tejosaṃvaṭṭo	80
Tebhūmakavaṭṭaṃ	103
Telatambamattikāya	165
[Tha]	
Thaddhataṃ	232
Tharunā	228
Thāmaṃ	95
Thāmagatāya	73
Thālake	167, 237
Thullaccayaṃ	159, 180
Thullaccayakkhette	144
Thenetvā	241
Theyyacittena	178, 191
Theravādaṅgaṃ	125
Theravādo	122
Therānaṃ	203
Thoke	198

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Da]	
Dakasotaṃ	252	Dibbavihārasannissitattā	81
Daṇḍakehi	278	Diyyamānaṃ	201
Daṇḍabunde	166	Dirattatirattaṃ	133
Daṇḍavāguraḥi	208	Divase	156
Daṇḍo	234	Dīghamassāsavasena	210
Dantavidamaṃsakaṃ	139	Dukūlaṃ	311
Dantesu	159	Dukkaṭaṃ	146
Dabbūpakaraṇāni	238	Dujjānaparicchedaṃ	241
Damiḷaṇāḷi	348	Duṭṭhullāpatti	308
Davā	245	Dutiyapadavāre	194
Dasalakkhaṇasampannaṃ	207	Dutiyappahārena	225
Dasasahassacakkavāḷe	96	Dutiyādīnaṃ	154
Dasāhā	322	Dutiyena	71
Dassanaṭṭhena	81	Dupparāmaṭṭhaṃ	243
Dātabbaṃ	184	Dubbalaṃ	186
Dānaṃ	100	Dubbala-akusalena	155
Dāmarikacorassa	237	Dubbalakusalena	155
Dāyādā	338	Dubbalaḍḍubbalānaṃ	246
Dāraḱā	204	Dubbalyaṃ	133
Dāru-atthaṃ	174	Dubbalye	133
Dārūni	184	Dubbharataṃ	104
Dāsassa	193	Durūpaciṇṇadukkaṭaṃ	175
Diguṇaṃ	192	Dussaddhāpayā	248
Diṭṭhaparisaṅkitaṃ	284	Dussasāṇidvāraṃ	160
Diṭṭhasantānena	287	Dussīlapuggalā	105
Diṭṭhānugatiṃ	165	Dussīlā	283
Diṭṭhiṃ	84	Dūtaṃ	134
Dinnāpi	101	Deddubhasīsaṃ	168
Dibbacakkhuvijjāya	244	Devadinnaṃ	311
Dibbavihāravasena	81	Devarājānaṃ	238

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Dha]	
Devavaṇṇaṃ	274	Dhuraṇikkhepavasena	182
Desato	218	Dhuraṇikkhepena	186
Desanā	65	Dhuraṇikkhepo	174
Desanāvilāsappatto	69	Dhenubhayena	320
Dolā	216	Dhotam	99, 350
Dosantaro	288	Dhovanadaṇḍakaṃ	234
Dosā	100	Dhovaṇṭā	234
Dvattimsākāraṃ	126	Dhovaṇṭeti	335
Dvayaṃ	178	[Na]	
Dvārassa	318	Nakhasikhā	70
[Dha]		Naṭā	100
Dhaññakaraṇaṭṭhāne	88	Naṭṭhakāyappasādaṃ	139
Dhanaṃ	193	Nadīparihāro	318
Dhanukaṃ	203	Nappahonti	235
Dhammaṃ	135	Nayo	226
Dhamma	135	Navasasse	331
Dhammagandhikā	276	Navāvutaṃ	265
Dhammatāya	230, 233	Nassati	191
Dhammatāsiddhaṃ	116	Nassissanti	232
Dhammadhātum	69	Nāṭakā	100
Dhammadhātu	248	Nānākāraṃ	218
Dhammanimantanā	325	Nānāvajjane	76
Dhammaparibhogo	338	Nānāveraṇṇakā	248
Dhammānuggahena	339	Nānāsuttakehi	166
Dhammiyādhhammiya		Nāmaṃ	290
paribhogo	338	Nāmakāyo	105
Dhammo	65	Nāmamatte	348
Dhātucariyānukūlaṃ	210	Nālakapaṭipadaṃ	163
Dhiraṃ	135	Nāsikagge	217
Dhuraṭṭhāne	298		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Na]	
Nāsetukāmatāpakkhe	179	Nimittakusalatā	219
Nikkhantassa	179	Nimittato	144
Nikkhamantānaṃ	70	Nimittasaññaṃ	196, 204
Nikkhamitvā	171	Nimittasaṇṭhānaṃ	144
Nikkhittattā	189	Nimitte	190, 218
Nikkhipeyya	156	Nimittena	138
Nigamaṇaṃ	95	Nimmitānaṃ	281
Nijjhāmatanḥhikā	159	Niyato	96
Nidānappabhedadīpanaṃ	97	Niyamitaṃ	202
Niddāvasena	162	Niraṅkato	140
Niddeso	65	Nirutti	65
Niddosatāya	92	Niruttivasena	130
Niddoso	231	Niruttisatāni	107
Niddhamanatumbaṃ	180, 186	Nirumbhitvā	183
Nidhānamukhaṃ	335	Nivāsa	79
Nipajjati	162	Nisajjaṃ	306
Nipanno	194	Nisajjāya	306
Nippakkhacamme	249	Nisinnā	160
Nibaddhaṃ	192	Nissajji	346
Nibaddhagocaraṭṭhānaṃ	276	Nissayo	320
Nibaddhadānassa	89	Nissitake	192
Nibbaṭṭitattā	352	Nisseṇiṃ	161
Nibbattā	198	Nissevālapaṇakakaddamo	249
Nibbattikaṃ	85	Nīlakahāpaṇo	169
Nibbahana-udakaṃ	185	Nīharanto	214
Nibbindanto	221	Nīharitvā	120
Nibbeṭhenti	281	Nīhareyyuṃ	175
Nimittaṃ	144, 213	Nekkhammaṃ	71
Nimittakammaṃ	274	Nhārudaddulaṃ	208

Paḍānukkamo	Piṭṭhaṅko	Paḍānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paṃsupacchim	230	Pacchimikāya	159
Pakatattehi	140	Pajānato	210
Pakatatto	156	Pajjarakaṃ	224
Pakappetvā	223	Pajjhāyi	102
Pakārehi	79	Pañcakaṃ	172
Pakāsaṇaṃ	65	Pañcakāmaguṇikarāgassa	69
Pakiṇṇakaṃ	148	Pañcaṅgadasaṅgasīlaṃ	130
Pakkatelaḥasaṭṭe	352	Pañcaṅgavippahīnaṃ	207
Pakkamanantikā	310	Pañcapañcappabhedena	206
Pakkhandiyaṃ	224	Pañcasatā	323
Pakkhavārena	192	Pañcasandhikaṃ	214
Paguṇaṃ	86	Pañcasenāsanaṅga-	
Paggahena	88	samannāgataṃ	214
Paggāhikasālaṃ	326	Paññattānaṃ	285
Paṅguḷo	216	Paññatti	131
Pacanto	241	Paññattikovidō	316
Pacāpanaṃ	267	Paññattigatikā	119
Pacitvā	348	Paññattivinayo	106
Paccatthikā	142	Paṭako	326, 336
Paccanīkato	243	Paṭaggi	238
Paccavekkhaṇavasī	220	Paṭikuṭati	208
Paccavekkhato	222	Paṭikkamma	188
Paccāropanā	298	Paṭikkhipanti	191
Paccupaṭṭhitaṃ	129	Paṭikkhipitum	347
Paccekaśīvaracetāpannā	327	Paṭiggaṇhantassa	229
Paccekaśodhiṇṇaṃ	70	Paṭiggahaṇe	229
Pacchindamānā	118	Paṭiggahitaṭṭhane	343
Pacchinditaḥḥaṃ	124	Paṭiggahitamatte	228
Pacchimaṃ	178	Paṭiggahetvā	156
Pacchimadvayaṃ	178	Paṭicaraṇatā	298
		Paṭicchannakarūpaṃ	154

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paṭiññāya	287	Patimānesi	68
Paṭipakkham	141	Pattaṃ	345
Paṭipajjati	207	Pattatthavikādīsu	324
Paṭipattim	288	Pattamaṇḍale	167
Paṭipatham	191	Pattuṇṇaṃ	311
Paṭipannakassa	146	Pattuṇṇapattapaṭe	97
Paṭimukho	88	Patte	160
Paṭiyādiyati	235	Padaṃ	65
Paṭilātaṃ	125	Padapacchābhaṭṭhaṃ	134
Paṭilābhena	333	Padavārena	189
Paṭivaṭṭati	208	Padānaṃ	100
Paṭividdhā	250	Paduminiyaṃ	179
Paṭivīsaṃ	89	Padhamseti	154
Paṭivedho	65	Padhānaṃ	217
Paṭisanthāro	237	Padhūpāyantā	281
Paṭisandhi	101	Papañcasaṅkhā	171
Paṭisāmanaṃ	310	Pappaṭakojaṃ	90
Paṭisiddhapariyāpannena	318	Pabujjhivā	161
Paṭṭamukhe	166	Pabbajjāsāṅkhepena	95
Paṭṭo	325	Pabhaggo	249
Paṭhamadutiyajjhānesu	72	Pabhuti	218
Paṭhamapārājikaṃ	135	Pamāṇato	275
Paṭhamappahāreneva	225	Pamāṇayutto	275
Paṭṭhapetabbam	218	Pamāṇe	230
Paṇamanti	210	Payāgapatiṭṭhānaṃ	97
Paṇḍiccena	267	Payuttavācaṃ	208
Paṇṇaṃ	204	Payogaṃ	217
Paṇṇasālaṃ	277	Payogattā	182
Patitaṃ	231	Payoge payoge	323, 348
Patitāya	144	Payojanaṃ	224

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Payojenti	224	Paribhogajiṇṇaṁ	325
Parato	224	Paribhogatthāya	203
Paradesato	194	Paribhoge	337
Parammukhāvikappaṇā	315	Paribhogeneva	325
Paravādī	122	Paribhogo	338
Parājitakilesena	206	Parimajjitvā	236
Parikathā	274	Pariyante	166
Parikappāvahāro	200	Pariyādiyitvā	143
Parikappitaṭṭhānaṁ	172	Pariyāyaṁ	209
Parikappo	200	Pariyāyato	85
Parikkhepādi	318	Pariyāyavacanamattaṁ	103
Parikkhepārahaṭṭhānato	361	Pariyāyena	129, 194
Pariggahitaniyyānaṁ	210	Pariyāyehi	67, 86
Pariggahetvā	220	Pariyāyo	73
Paricitā	217	Pariyuṭṭhitānaṁ	138
Paricchinnakāle	177	Pariyuṭṭhito	200
Paricchedalekhā	168	Pariyesitvā	235
Paricchedo	177	Pariyonaddhaṁ	184
Pariññeyyaṁ	222	Parivattitvā	192
Pariṇāmakālo	70	Parivattetvā	224
Parittakaraṇaṁ	238	Parivāsadānaṁ	159
Paripācetuṁ	241	Pariveṇaṁ	183
Paripucchaṁ	209	Pariveṇaṅgaṇādi	307
Paripucchā	124	Parisaṅkamāno	134
Paripuṇṇā	217	Parissāvetvā	352
Paribandhaṁ	233	Parihīnavegassa	223
Paribbajo	243	Paro	123
Paribhuñjantassa	156	Palibujjhissati	177
Paribhuñjanto	191	Palibuddho	101

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pavattati	131	Pāṇātipātā	108, 226
Pavattaphalabhojano	80	Pātabyatānaṃ	103
Pavattamaṃsaṃ	295	Pātabyabhāvaṃ	165
Pavāritā	165	Pātetī	234
Pavicayo	76	Pātetvā	200
Paviṭṭhakāle	142	Pādāni	86
Paviṭṭhānaṃ	320	Pādesu	236
Paviṭṭhe	147	Pānīyaghaṭe	169
Pavesentassa	139	Pānīyasaṅkho	262
Pavesento	138	Pāpakānaṃ	78
Pasannamukhavaṇṇā	240	Pāmojjaṃ	211
Pasādānurakkhaṇattā	205	Pārājikakkhette	144
Pasādito	283	Pārājiko	126
Passato	222	Pārivattakaṃ	324
Passesu	181	Pārisuddhiṃ	220
Pahara	226	Pārisuddhi	215
Paharitvā	194	Pāvāro	314
Pahānapariññā	103	Pāliya	122
Pahānavinayo	106	Pi	201
Pahontena	296	Piṭṭhasaṅghāṭo	276
Pākaṭā	216	Pitāmahī	323
Pākatikaṃ	84, 232	Pitāmahā	323
Pākatiko	336	Pitucchā	235
Pākatindriye	241	Pinayati	72
Pākavattatthāya	192	Pipphalike	168
Pākāraṃ	204	Pire	281
Pākārānaṃ	184	Pihayantā	334
Pācinaṃ	276	Pītipharaṇena	76
Pāṇātipātāṃ	165	Pīlakā	167
Pāṇātipātassa	230	Puggalato	75

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Ba]	
Puggalassa	180	Bajjhati	225
Puggalena	76	Baddhā	186
Pucchanti	236	Bandhanaṁ	128
Pubba	79	Bandhitabbaṁ	238
Pubbaṇhe	227	Balaṁ	67
Pubbabhāge	221	Balavadhamma-	
Pubbāparānusandhito	125	vinidhānavasena	246
Purimavadanāpekkhaṁ	94	Balavā	180
Purimena	71	Balasā	199
Purisamado	103	Bahi	192
Purisayugavasena	95	Bahigataṁ	178
Purejātabhāvaṁ	70	Bahigāme	155
Purebhattaṁ	350	Bahiddhā	147
Peṭake	72	Bahiddhāvimaṭṭhaṁ	269
Petaloko	249	Bahinagare	194
Potthakarūpaṁ	261	Bahilittā	274
Potthakarūpasadisassa	135	Bahussutopi	124
[Pha]		Bāttimsāya	210
Pharaṇarasā	72	Bāhaṁ	181
Pharati	174	Bāhusīsaṁ	252
Phalaṁ	215	Bījāni	139
Phalakesu	160	Buddhānaṁ	122
Phātikammaṁ	207	Buddhuppādā	131
Phāsuvihāro	67	Buddhuppāde	131
Phuṭattā	76	Bundena	176
Phusati	146	Bodhim	70
Phusanaṁ	108	Bodhi	70
		Bodhipaññāṇo	135
		Byañjanaṁ	65
		Byañjanasampatti	65
		Byañjane	223

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ba]		[Bha]	
Byantī	217	Bhikkhācāre	241
Byākaritvā	234	Bhikkhubhāvepi	155
Byāmapabhāya	89	Bhikkhubhāvo	243
Brahmaṇ	296	Bhikkhacchāpaṇ	194
Brahmaghosam	128	Bhijjanti	101
Brahmacariyam	128	Bhindantassa	178
Brahmacariya	66	Bhinditvā	146
[Bha]		Bhiyyo	243
Bhaṅgam	310	Bhūmattharaṇe	169
Bhaṭṭhe	174	Bhūmiṇ	85
Bhaṭṭho	140	Bhūmiguhaṇ	278
Bhaṇati	126	Bhūmito	75
Bhaṇḍakaṇ	234	Bhūmisamaṇ	278
Bhaṇḍadeyyam	184, 201, 202	Bhedanaṇ	226
Bhaṇḍappayojanaṇ	99	Bherisaṅghāto	263
Bhaṇḍu	128	Bhesajjaṇ	235
Bhattavissaggaṇ	322	[Ma]	
Bhattasammadaṇ	215	Maṇsapesiya	144
Bhabbakulaputto	99	Maggabrahmacariyam	102
Bhavitabbaṇ	191	Maggānantaraphalasadisā	197
Bhavo	281	Maggo	215
Bhassaṇ	219	Maṇkutaṇ	105
Bhāyanto	247	Maṇguli	249
Bhārabaddhaṇ	179	Maṇgusā	140
Bhārabhūtā	338	Majjhaṇ	138
Bhāvanā	217	Majjhimam	207
Bhāvanāmayiddhiyā	224	Majjhimapabbapiṭṭhiyā	138
Bhāvavikappākārena	133	Majjhe	288
Bhikkhamānā	88	Majjhena	138

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Mañjarī	300	Mahāhatthipatham	214
Maññamāno	200	Māgasirassa	96
Maññe	69	Mātāṅgapāṇḍitassa	101
Maṇi	261	Mātā	102
Maṇikaṇṭho	274	Mātāpitaro	102
Maṇinā	167	Mātāmaho	323
Maṇḍalam	168	Mātikaṃ	180, 207
Maṇḍūkakaṇṭhakam	187	Mātikā-ujukaraṇena	178
Matasarīre	144	Mātikā mukham	186
Mate	144, 191	Mātunānattato	252
Mattam	143	Mātulo	235
Maddanto	203	Mānattameva	159
Maddāpetvā	234	Mānamado	103
Madhukarīhi	353	Mārāvaṭṭanāya	89
Madhumakkhikāhi	353	Māreyya	238
Manāpiyepi	232	Migaṃ	249
Manussā	237	Micchādiṭṭhi	285
Mandiram	89	Missetvā	333
Maraṇam	233	Mukham	139
Marati	233	Mukhanimitte	217
Maritvā	180	Mukhare	241
Mariyādam	186	Mukhavevaṭiko	330
Marissati	233	Mukhasaṇṭhānam	140
Masāragallam	261	Mukhārulhata	133
Mahantam	314	Mukheneva	145
Mahāpadesā	121	Muggaro	234
Mahāpariveṇam	161	Muccati	232
Mahāpavāraṇāya	165	Muṭṭhittikaṃ	312
Mahāvanam	206	Muṭṭhipaṇcakaṃ	312
Mahāvikaṭāni	354	Muṇḍacchadanapāsādo	318

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ya]	
Muttamatte	179	Yugo	323
Mudhā	231	Yujjati	179, 189
Musale	233	Yuttayogo	128
Muhuttena	102	Yogānuyogo	214
Muḷālaṃ	179	Yoniso	103
Mūlacīvaram	322	Yonisiddham	116
Mūlaṭṭhasseva	196, 229	[Ra]	
Mūle	176	Rakkham	203
Mūlena	135	Rakkhati	156
Methunarāgo	145	Rakkhanti	247
Methunassādena	139	Rakkhitvā	273
Medhāya	267	Rakkheyyāsi	306
Mocanena	256	Racchānissitaṃ	276
Moḷigallo	135	Rajataṃ	261
[Ya]		Rajjuke	232
Yakkhapetarūpena	231	Ratanamisso	262
Yaṭṭhiṃ	183	Randhāpanaṃ	267
Yatassa	330	Ramāmi	134
Yattakaṃ	186	Ravā	245
Yattake	147	Rasena rasaṃ	96
Yathākammaṃ	199	Raso	121
Yathārutaṃ	135	Rāgo	71
Yasasā	86	Rājaparivaṭṭe	67
Yāgusalākā	192	Rājavallabhehi	169
Yācanti	235	Rukkhasūcikaṇṭakadvāraṃ	160
Yācitvā	203	Rukkhādīsu	198
Yānena	247	Rukkheṇa	238
Yāpanīyaṃ	67	Rudradāmaḥko	169
Yiṭṭhaṃ	332	Rundhanti	118

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]		[La]	
Rundhitabbam	124	Lekhā	167
Ruḥhīsaddena	255	Leṇam	278
Rūpaṃ	238	Lepaghaṭanena	277
Rūpadassanena	82	Lepo	277
Rūpasaññā	129	Lesam	146
Rūpiyam	343	Lokam	217
Rūpiyamayo	336	Lokasannivāso	70
Rūpiyasaññī	343	Lokāmisabhūtam	95
Rūpiye	343	Lokiya-aṭṭhasamāpatticittāni	131
Rogena	225	Lokuttaranibbānam	103
[La]		Lomasā	256
Lakkhaṇam	214	Lolamahāthero	191
Lakkhaṇacchinnassa	184	Lohatuṇḍehi	248
Lakkhaṇato	219	Lohamaṇḍalakena	349
Lakkhaṇehi	125	Lohitakam	226
Laguḷam	224	Lohitaṅko	261
Lagganattthāya	167	[Va]	
Laggitasāṭake	198	Vaggumudā	208
Lajjino	141	Vacanappamāṇato	282
Lajjiniyo	155	Vacanabhede	169
Lajjibhikkhunā	331	Vacanabhedo	311
Labbhamānapadavasena	173	Vacanīyo	311
Labhamānova	192	Vacībhedena	134
Lambī	250	Vaccamaggena	146
Lahuṭṭhānam	67	Vajjīnam	100
Lābhagarutāya	124	Vaṭamsako	300
Liṅgasampañcchanena	127	Vaṭṭakhāṇubhūtam	70
Limpatī	154	Vaṭṭamaṇikam	168
Luṭhitvā	170		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vaṭṭalohaṃ	262	Vallūravikkayena	249
Vaṭṭitaṃ	232	Vasaṃ	268
Vaḍḍhati	193	Vasantavanaṃ	163
Vaṇasaṅkhepaṃ	140	Vassikasāṭikadāyakā	355
Vaṇṇajjhakkhaṃ	88	Vassetvā	97
Vaṇṇapaṭṭhānaṃ	135	Vahacchinno	102
Vaṇṇapokkharatāya	154	Vācaṃ	84
Vaṇṇappaṭibhāgaṃ	223	Vācaṅgaṃ	88
Vaṇṇamaṭṭhatthāya	166	Vācuggataṃ	124
Vaṇṇavā	240	Vātamukhaṃ	187
Vaṇṇā	212	Vātūpaladdhiyā	213
Vattaṃ	273	Vāyamato	256
Vattasīsena	204	Vāsadhurayutto	127
Vatthiṃ	257	Vāsi	128
Vatthikosesu	144	Vāḷānaṃ	276
Vatthisīsaṃ	252	Vikubbaniddhi	205
Vatthum	290	Vikkayo	267
Vatthu	141	Vikkhitto	133
Vatthuvipannā	250	Vicāraṇā	188
Vatthuvisadakiriya	219	Vicāritaṃ	282
Vitthuvisesena	227	Vijjhaṇaṃ	226
Vaddalisamaye	352	Viññattipathe	246
Vanantaṃ	72	Vitakkasampannaṃ	208
Vambhanavacanaṃ	297	Vitarati	221
Vayakammampi	165	Vituḍenti	248
Varapotthakacittattharaṇaṃ	237	Vitthunati	125
Varabhūrimedhaso	70	Vinaṭṭhe	191
Varasenāsanāni	204	Vinayakammaṃ	156
Valitakaṃ	168	Vinayagarukānaṃ	143
		Vinayadhammatā	177

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vinayapurekkhārātā	288	Vivāho	267
Vinayalakkhaṇe	281	Vivekānaṃ	247
Vinassa	281	Visāṅketo	230, 234
Vinicchayaṃ	124	Visaññaṃ	159
Vinicchinituṃ	287	Visabhāgasarīre	199
Vinivaṭṭanā	215	Visamaṇḍalam	232
Vinivijjhivā	184	Visahati	89
Vinīvaraṇatā	244	Visūcikaṃ	224
Vipatti	87	Visesādhigamaṃ	234
Vipannaṭṭhanāvā	180	Vihatthatāya	324
Vipassanā	215	Vihāraggena	88
Vipassanā ñāṇaṃ	132	Vihāravāriko	191
Vipassanupekkhā	74	Vihārasīmaṃ	319
Vipulabhāvena	96	Vīciyo	73
Vipulāya	73	Vīṇāsaṅghāṭo	263
Vippatisāre	232	Vītikkamābhāvo	118
Vippasannacchavivaṇṇā	240	Vuṭṭhahati	161
Vipphāravā	72	Vuṭṭhahantesu	202
Vibhajanto	207	Vuṭṭhānavasī	228
Vibhāvane	67	Vuttasassaṃ	88
Vibhāvayaṃ	218	Vutthavassānaṃ	361
Vimuccanto	221	Veṇiṃ	166
Vimuccimsu	94	Vedanupekkhā	74
Vimokkho	243	Vemaṃ	358
Virajjati	103	Vemajjhaṃ	138
Virajjanto	221	Veyyattiyena	267
Virattaṃ	259	Veḷuriyo	261
Vilomitaṃ	274	[Sa]	
Vivattati	211	Samgharāji	125
Vivaraṇavibhajanāni	65	Samghalābho	248

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Saṃyogabhāvo	176	Sañcetanā	252
Saṃyojanā	217	Sañchaviṃ	95
Saṃvaṇṇitaṃ	79	Saññaṃ	287
Saṃvaravinayo	106	Saññajam	218
Saṃvaro	212	Saññānānatāya	218
Saṃvidhāya	195	Saññāvimokkham	149
Saṃsaṭṭham	352	Saññāsampayuttā	223
Saṃsīdati	265	Saṇṭhaheyya	68
Saṃhato	86	Saṇṭhāti	212
Sa-uppattikaṃ	66	Satipaccayatā	337
Sakakammaṃ	272	Satova	210
Sakaṭena	276	Sattāham	156
Sakavādī	122	Satthasaṅgaho	224
Sakkaṃ	238	Satthahārakaṃ	224
Sagottehi	268	Satthuvaṇṇo	343
Saṅkapparāgo	71	Satthusāsaṇaṃ	105
Saṅkappo	71	Sadvārabandhā	163
Saṅkarīyati	170	Sanidānaṃ	66
Saṅkāsaṇaṃ	65	Santajjetvā	188
Saṅketakammaṃ	195	Santānassa	223
Saṅkocetvā	138	Santhatādibhedehi	146
Saṅkhamuṇḍakaṃ	226	Santhatāya	146
Saṅkhalikaṃ	166	Sandiṭṭhamānā	105
Saṅkhārā	126	Sandhāritattā	187
Saṅkhārupekkhā	74	Sannipatitā	102
Saṅkhepena	89	Sannisinnā	219
Saguṇato	244	Sappatisso	90
Saṅghātāṃ	333	Sappāyassa	266
Sacittakapakkhe	108	Sappīṭike	221
Sañcaraṇabhāvo	268	Sabbakiccasādhakaṃ	78

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sabbaṅgagataṁ	147	Samullapesi	236
Sabbadubbala	122	Samūlakam	284
Sabbantimena	129	Sameti	122
Sabbapacchimako	95	Samentameva	122
Sabbāvantaṁ	169	Sampatijāto	67
Sabhaṇḍahāraṁ	187	Sampatti	87
Sabhāgassa	135	Sampannaṁ	90
Sabhāyaṁ	318	Sampannabyākaraṇo	243
Sabhusaṁ	183	Sampahaṁsaṇā	207
Samagghaṁ	174	Sambahule	285
Samaṇakaraṇānaṁ	103	Sambhavavegaṁ	252
Samaṇakuttako	208	Sammaddo	174
Samaṇabhāvato	133	Sammā	70
Samaṇuddeso	135	Sammukhasāvakānaṁ	93
Samathavinayo	106	Sammukhā	315
Samayaññū	134	Sammutisu	159
Samasīlasaddhānaṁ	234	Sayaṁ	232
Samādhinimittaṁ	207	Saraṇaṁ	87
Samādhiparipanthake	249	Saraṇagamaṇaṁ	87
Samādhisampannaṁ	208	Sarasato	243
Samānācariyakā	143	Salākaggāhena	296
Samāpajjanavasī	220	Salākapañjaraṁ	166
Samāpattikkhaṇe	221	Salākabhattāni	192
Samitāvinā	310	Sallakkhaṇā	215
Samīpe	284	Savatthukaṁ	204
Samuṭṭhānaṁ	148	Saviññāṇakeneva	171
Samuṭṭhānābhāvo	280	Sassaṁ	186
Samuṭṭhāpeti	345	Sahajjivitā	105
Samuttejetvā	97	Sahadhammikānaṁ	238
Samudānetabbā	266	Sahadhammikehi	264

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sahapayogo	174	Sibbetum	359
Sahāyehi	191	Silā	261
Sahoḍḍhaggahito	108	Silesasadisaṃ	353
Sāṭako	199	Siveyyakaṃ	201
Sātalakkhaṇaṃ	72	Sitodakaṃ	67
Sātasahagatā	129	Silaṃ	87
Sādiyantassa	141	Sīlāni	126
Sādhu	353	Sīsato	182
Sāpateyyaṃ	101	Sīse	160
Sāmaṃ	156	Sīhokkantavasena	80
Sāmaññaṃ	243	Su-uddharā	232
Sāmapaṇḍitassa	101	Sukkhasotā	264
Sāmikānaṃ	186	Sukhaṃ	194
Sāmikena	201	Sukhapāramippatte	76
Sāmīci	174	Sukhāditameva	202
Sārakkhā	269	Sukhumakā	213
Sāraṇaṃ	99	Sukhumā	126
Sārattaṃ	259	Suṅkaghātaṃ	172, 192
Sāvakaṇāpāramiṇṇaṇaṃ	70	Suṅkaṭṭhānassa	193
Sāsaṅko	187	Sujjhanato	338
Sāsanaṃ	92	Suññattā	244
Sāhatthikaṃ	195	Suṭṭhu	145
Sikkhāpadaṃ	150	Suttaṃ	122
Sikkhāpadasīsenā	153	Suttato	124
Sikkhāpade	101	Suttānulomaṃ	122
Sikkhitabbaṃ	129	Sutte	123, 124
Sikhāppatto	223	Sudinnaṃ	201
Sithilaṃ	119	Suddhi	337
Sithilo	243	Supati	161
Sipāṭikāya	168	Supantassa	162

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Suppapāto	170	Soḷasavidhāya	91
Suphusitā	159	Svākkhātāṃ	135
Subaddhā	186	[Ha]	
Surāpānā	108	Haṃsapupphaṃ	233
Sussitvā	233	Haṃsavaṭṭakacchadanena	206
Sūcikaṃ	224	Haṭattā	200
Sūciyā	310	Hatthataleyeva	324
Sekkhabhūmiyaṃ	247	Hatthato	200
Seṭṭho	68	Hatthapāsā	318
Setakammaṃ	275	Hatthapāso	312
Senāsanatthāya	202	Hatthe	189
Senāsane	191	Hananti	229
Serivihāraṃ	268	Haraṇakaṃ	187
Somāracīnapaṭāṇi	311	Hārakūṭalohaṃ	262
Sotaṃ	118	Hārasadisāṃ	300
Sodheti	187	Hitesitā	288
Sodhetvā	126	Hiyyo	281
Sodheyyādīni	97	Hīnāyāvattanena	156, 314
Sovaṇṇamayo	336	Hutaṃ	132